

ספר

תזורת המהנה

חלק ב

שבת

שאלות ותשובות

בענינים שכיחים במסגרת השירות הצבאי

למונהגי העדות השונות

מבוסס על ספרי המשנה ברורה, ילקוט יוסף, שו"ע
המקוצר, ועוד, ועל תשובות הפוסקים כולל פוסקי דורנו

הרבנות הצבאית הראשית

תורת המחנה

חלק ב - שבת

כסלו התשע"ה - דצמבר 2014

הכוונה ביקורת והכרעה: אל"ם הרב איל קרים רמ"ח הרבנות.
ליקוט ועריכה: סרן הרב יצחק רבלין.
עיצוב כריכה ושערים, גרפיקה ועימוד: יוגב ברדה.

פתח דבר

חשיבות מרכזית בעבודת ה' יש לשמירת השבת, שהרי: "אות היא לעולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש". משנה תוקף יש לשמירת השבת בדורנו, דור התקומה, שהרי: "אמר רבי לוי: אם משמרים ישראל את השבת כראוי אפילו יום אחד, בן דוד בא. למה? שהיא שקולה כנגד כל המצוות" (שמות רבה, פרשה כה). בשל כך חביבה עוד יותר ערכה של שמירת השבת בקרב מחנה ישראל, שהרי בכך מופיעה קדושת השבת במסגרת ציבורית וממלכתית.

שמירת השבת במציאות הבטחונית המורכבת בה נתון צבא העם, מהווה גם אתגר גדול ותדירי בפני חיילינו היקרים, "גיבורי כח עושי דברו", בקביעת האופן הראוי לשמירת מצוה יקרה זו, מבלי לגרוע מאחריותם המרכזית על ביטחון האומה בארצה, ומעסיקה רבות אותם ואת רבותיהם.

לשמחתי, לאחר עבודה רבה וליבון הסוגיות עם גדולי הדור, הושלם הכרך השני במפעל כתיבת מדיניותה ההלכתית של הרבנות הצבאית, 'תורת המהנה' על הלכות שבת.

בטוחני שכרך זה הכולל בירורים הלכתיים למצבים שכיחים בשבת במהלך השירות הצבאי, יתקבל ללא ספק בשמחה ע"י רבני היחידות, כמו גם על ידי רבני ותלמידי ישיבות ההסדר, הישיבות הגבוהות והמכינות הקדם צבאיות, העוסקים בליבון סוגיות אלה טרם הגיוס לצבא.

ברכותיי למחברים שיוסיפו ויגדילו תורה, ויזכו בעז"ה לברך על המוגמר.

בברכה והוקרה,

הרב רפי פרץ, תא"ל

הרב הראשי לצה"ל

ברכת רע"ן הלכה

בברכת התורה שלאחריה, אנו מברכים: "אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו", ומפרש בעל המשנה ברורה בהקדמתו: "רצונו לומר, שבתוכנו אומה הישראלית, נטע הקדוש ברוך הוא נטיעה שנוכל לחיות בה לעולם!"
וזהו שכתבה לנו התורה: "ושמרתם את חוקתי ואת משפטי אשר יעשה אותו האדם וחי בהם".

יתברך הבורא וישתבח היוצר אשר זיכנו להוציא את הספר "תורת המחנה" חלק שני על הלכות שבת, מבוסס על סדר השולחן ערוך, תוך הוראה ללומד כיצד ליישם את ההלכה בחיי היחידה ובמצבים הצבאיים המשתנים.

חובת זהירות גדולה מוטלת על כל אחד ואחד להיזהר באיסורי חילול שבת בכדי לזכות להתברך מקיום מצוות השבת – "כי היא מקור הברכה". וכתב מרן המשנה ברורה זצ"ל בהקדמתו להלכות שבת: "ואקוה בעזהי"ת, שמי שילמד עתה ההלכה ידע כל דין בטעמו ונימוקו להלכה ולמעשה. וראוי ונכון לכל ירא וחרד לדבר ה' לכונן חבורות ללמד הלכות שבת כדי שלא ייכשלו בהם".

יישר כח לחברי בית המדרש להלכה של הרבנות הצבאית ובראשם עורך הספר סרן הרב יצחק רבלין, ולראש מחלקת הרבנות אלוף משנה הרב איל קרים, על העבודה המסורה לתקן ולנפות בבדיקה אחר בדיקה להיזהר ולהזהיר לקיים ביטחון מדינת ישראל ויושביה תוך שמירת שבת קודש.

הכותב וחותם לכבוד חיילי צבא ההגנה לישראל,

העומדים על משמר ארצנו וערי אלקינו

שיתברכו בכל מילי דמיטב ממקור הברכות

סגן אלוף הרב מלאכי ראבד

ראש ענף ההלכה

הקדמה

"וברוך ה' שזכינו לימים גדולים ומפוארים אלה, שהלכות צבא ומלחמה כמעט שנשתכחו מאיתנו בימי גלותנו הארוכים, וחזרנו ללומדם עתה גם להלכה וגם למעשה. אך מן הראוי לזכור שהשבת שמרה על ישראל באותם ימי גלות ארוכים. וגם עתה בימי הזהר והעוצמה הצבאיים, שעליהם יש לנו להודות לה' צב-אות א-לוהי מערכות ישראל, נזכור את חלקה של שבת מלכתא, ובזכותה נזכה גם לנצחונות בשדה הקרב, וגם לשלום אמת, ושב יעקב ושקט ושאנן ואין מחריד". (הגר"ח"ד הלוי, מקור חיים השלם ח"ג סוף פרק קעג).

בגיל וברעדה הננו מגישים לציבור שוחרי דבר ה', ובמיוחד לאלה מהם הזוכים להשתתף בגופם במצות 'הצלת ישראל מיד צר', חלק נוסף מ'תורת המחנה'.

"בגיל" – על שהננו זוכים להוסיף נדבך משמעותי לחיבור זה, בעריכת משנה הלכתית סדורה בעניני הלכות שבת בצבא, אשר, כידוע, חלק הארי של השאלות המתעוררות בעת השירות הצבאי עוסקות באופן שמירת השבת במסגרת הפעילות המבצעית (כגון, דרך ההתנהלות בסיוור רכוב היוצא אל מחוץ לעירוב ולתחום, אופן ניקוי והרכבת ציוד לחימה בעת גיוס חירום, או אפשרות טלטול אמצעי תקשורת לצורך כוננות), וישנם אף תחומים הלכתיים שאינם שייכים בהכרח למציאות הצבאית, אך כמעט שאינם באים כיום לידי ביטוי מעשי אלא במהלך שהות בשדה (כנטילת ידיים בשטח רווי צמחייה, השלמת ההבדלה בהמשך השבוע, או דין תפילת 'מעין שבע' חוץ לביהכ"ס), כך שקביעת מדיניות הלכתית ברורה ואחידה הינה חיונית ביותר לחיילי צה"ל.

"וברעדה" – על גודל וכובד האחריות שבהוראת ההלכה בענינים חמורים אלה הכרוכים באיסורי תורה, אשר אם אמנם במציאות אזרחית רגילה ניתן לנקוט ב'מקדמי-ביטחון', או לחוש לשיטות מחמירות, הרי שבמציאות הצבאית העוסקת בפקוח נפש ציבורי, ואשר נדרשת לקיום מצוות השבת בתנאי-שדה מורכבים, פעמים הרבה ישנו צורך להגדיר במדוקדק את גבולות הדין, ולמצוא את המסלול הראוי לשמירת השבת השקולה כנגד כל המצוות, תוך מודעות ונאמנות למשימה של הגנת האומה ועזרתה מיד צר. יתר על כן, בשונה מהוראת הלכה רגילה המבחינה בין המותר לאסור, נדרשנו לפעמים לתעדף בין פעולות אסורות ולקבוע אלו מהן כרוכה באיסור קל יותר, ושעל כן במציאות מבצעית יש להעדיפה על פני פעולות אחרות.

מרכיב נוסף שיש לכלול בשיקולים הנצרכים לצורך הוראת ההלכה במסגרת הצבאית, הוא הבנת המורכבות המבצעית המערכתית, אשר בעוד שהיחיד רשאי ליטול סיכון-

מה לצורך שמירת השבת במצבים הקרובים לסכנה (ראה משנה ברורה סימן רמח ס"ק כו), המערכת הציבורית אינה רשאית ליטול סיכונים ולהתנהל באופן כזה, ולהנחיות מקצועיות ובטיחותיות הנובעות מתפישה מערכתית, ישנה השפעה כבדת משקל על ההכרעה ההלכתית (כפי שמובא בשם הגרש"ז אויערבך (אסיא נג-נד): "כי תיתכן דרגת סיכון שאצל יחיד לא תחשב פיקוח נפש, ואילו אצל ציבור אכן תחשב לפיקו"נ. למשל, אנשים אינם נרתעים מנסיעות בין-עירוניות על אף שיש בהן אחוז סיכון מסוים, נניח של אחד לעשרת אלפים, אבל אין כל ספק שראש מדינה אשר ייטול סיכון של אחד לעשרת אלפים על מדינתו, יחשב כבלתי אחראי למעשיו, דעל ציבור דרגת סיכון כזו נחשבת לסכנה". וראה באריכות במאמר שבסוף הספר).

הוראת ההלכה במסגרת הצבאית מחייבת היכרות מעמיקה עם מצבי דחק שונים, ומתוך כך התחשבות באוכלוסיית הלוחמים הנתונה בהם תדיר. פעילות מאומצת ואינטנסיבית לאורך ימים, שבועות, וחודשים, לעיתים ללא שינה, בתנאי מזג אויר קשים, ותוך נשיאת משאות כבדים, מלווה בטירדה ומתח מבצעי ממושך, נותנות את אותותיהם בקרב אוכלוסייה יקרה זו, ומצריכות הנהגה הלכתית מיוחדת. וכעין שכתב מרן החפץ חיים בהקדמה לספרו מחנה ישראל (העוסק בהוראת הלכה לחיילים יהודים שגויסו בכפייה לצבא רוסיה): "וידע הקורא שחיפשתי בכל כוחותי בכל פרט ופרט אולי נמצא ע"פ דין איזה תקנה ועצה להקל להם באיזה דבר והצגתיו לפניהם, כי אנשים כאלו בודאי כשעת הדחק דינינן להו".

מעבר לכך, על מורה ההוראה בימינו להכיר במצבם הייחודי של החייל והמפקד שומרי המצוות המתנהלים בתוך חברה שאינה כזו, וללא מסגרת דתית רגילה ותומכת, ואשר בשל כך נדרש לחזק את עולמם התורני. מטעם זה פעמים שהדעת נוטה שבכדי למנוע שחיקה רוחנית, ראוי לסמוך על שיטת הפוסקים המקילה, ולהתיר לצאת עם נשק בשבת אל מחוץ לעירוב על מנת להתפלל בציבור, הגם שבמציאות אזרחית רגילה אין נוקטים כמותה. ופעמים שהדעת נוטה שבכדי למנוע כירסום בשמירת השבת וצביונה במסגרת הצבאית, יש לקבוע נהלים מחמירים וחד-משמעיים לענין חימום אוכל במטבחי הצבא, כמו גם לענינים הקשורים להכנה משבת לחול. בדומה לכך פעמים שהדעת נוטה להשתמש בחידושים טכנולוגיים בכדי לפתור מציאויות הלכתיות מורכבות, ופעמים שהדעת נוטה להימנע משימוש במנגנונים הלכטכניים כאלה, בשל החשש שהדבר יביא לפריצה בחומת הדת.

הבדלים אלה, שבין מדיניות הפסיקה במציאות אזרחית רגילה לפסיקה במסגרת צבאית, משקפים במעט את השלכות הינתקות מסורת הפסיקה בעניני צבא ומדינה, אשר כל העוסק בסוגיות אלה אינו יכול שלא לחוש שבעברה המפואר של האומה, היתה משנה הלכתית מעמיקה ומפורטת להנהגת ההלכה במסגרת הציבורית, משנה

אשר רק רסיסים ממנה נותרו לנו זעיר פה זעיר שם, מעת אובדן העצמאות המדינית של האומה בארצה, וחורבן המקדש, יבנה במהרה.

והנה, כמעשינו בתחילה כן מעשינו עתה, הבאנו בכל תשובה את עיקרי מקורות הדין מהגמרא ומהפוסקים, אך בשל עניינו התמציתי של חיבור זה נמנענו מהרחבת היריעה אל מעבר לסקירת יסודות הדין ופרטיו העיקריים. מטעם זה אף מיעטנו לציין למקורות מספרי הפוסקים השונים, והסתפקנו בציון למקורות המרכזיים של ההלכה, ולספרים היותר מצויים. יחד עם זאת, הרבינו לציין לספרי מרן הגרש"ז אויערבך ותלמידיו, אשר, כידוע, האיר עיניהם של ישראל בסוגיות ההלכתיות הסבוכות שהתחדשו בדורות האחרונים, ולספרי גדולי דורנו שו"ת ציץ אליעזר ושו"ת יביע אומר, אשר מלבד עומק עיונם ועיסוקם במצבים וענינים שהתחדשו בימינו, לרוב יש בהם מעין סקירה אנציקלופדית למקורות הדין ולדעות פוסקים נוספים בנידון.

ככלל, נקטנו כפסיקה המקובלת בקרב ה'שדרה המרכזית' של הפוסקים, וע"פ החיבורים שפשטו והתקבלו ברוב קהילות ישראל, כדוגמת המשנה ברורה, שמירת שבת כהלכתה*, וילקוט יוסף. עם זאת, במקומות בהם אין הכרעה חלוטה, וראינו חשיבות מעשית בדבר לצורך התנהלות בצבא (כגון לענין הפעלת מכונת כביסה סמוך לכניסת השבת, למרות שפעולתה תימשך בשבת, או לענין שטיפת רצפת מרפאה במגב ללא סחבה), ציינו שניתן להסתמך במקום צורך על הדעה המקילה. יתר על כן, ישנם מעט מצבי דחק נקודתיים, שמתוך היכרותנו עם הנחיצות הגדולה להקל בהם בשל היותם משיקים לענינים מבצעיים (כהעברת חפצים נצרכים מרה"י לרה"י דרך כרמלית, בלא עצירה בה, שימוש בצורת-הפתח לעירוב בקעה, ובמצבים מיוחדים אף חזרה מפעילות מבצעית הכרוכה באיסורי תורה), כתבנו שניתן להסתמך על שיטות פוסקים יחידניות, הגם שלא נהגו כמותם.

חיבור זה נועד לתת מענה כללי למציאות השכיחה במסגרת הצבאית. בשל כך קבענו עקרונות הלכתיים על פיהם יש להתנהל במהלך פעילות מבצעית, כעקרונות להגדרת מצב סכנה, או לאופן ההתנהלות כנגדה בשבת, והתייחסנו לנושאים 'חוצי-צבא', כדרך ההתנהלות בעת נסיעה מבצעית מחוץ לעירוב ולתחום. לעומת זאת נמנענו מהתייחסות פרטנית למצבים מבצעיים תלויי זמן ומקום, הואיל וכידוע לא ניתן לקבוע מסמרות בענינים אלה, ומקוצר היריעה אף נמנענו מהנחייה הלכתית ממוקדת ליחידה מסוימת, כטיפול בכלי-שייט בעת כוונות בשבת, מה גם שהנתונים המבצעיים והטכניים ביחידות השונות משתנים כל העת.

* ההפניות לספר שמירת שבת כהלכתה שצוינו לאורך הספר, מתייחסות למהדורה הישנה של השש"כ, הואיל ולעת עתה היא נפוצה יותר בציבור, וכן מאחר שבסוף המהדורה החדשה ישנה טבלה להשוואה בין המהדורות, כך שניתן למצוא את המקור במהדו"ח ע"פ הפניה למהדו"י.

יחד עם זאת, מטרתנו בכתובת חיבור זה היא לקבוע עקרונות הלכתיים שיאפשרו, לאחר מיצוי בירור הנתונים המציאותיים, להגיע לכדי הכרעה ברורה. ואכן, כפועל יוצא מחיבור זה, נכתבות ע"י ענף הלכה הנחיות הלכתיות פרטניות לחילות, ולמצבים וזמנים שונים.

חובה נעימה היא להודות למסייעים בכל מלאכת הקודש, בראשם לרבותינו הדגולים הגר"א נבנצל והגר"ד ליאור שהואילו להנחותינו בדרך האמת, לרב רוני קרסנר שעבר ביסודיות על כל פרקי הספר והאיר את עינינו בהערותיו החשובות, לרע"ן הלכה סא"ל הרב מלאכי ראבד, ולרבני ביהמ"ד להלכות צבא הרב חנניה שפרן, רס"ן הרב שרגא דהן, רס"ן הרב אשר כהן, סרן הרב יצחק מאיר יעבץ, וסרן הרב אביהוד שורץ, אשר עברו על הספר טרם הבאתו לדפוס והעירו את הערותיהם החשובות, ולר' יוגב ברדה אשר כדרכו, טרח רבות במקצועיות ובמסירות לעמד את הספר ולהביאו לדפוס בצורה נאה וראויה.

חיבור זה התבסס והשתבח רבות בזכות מחקרים הלכתיים שנערכו ע"י אנשי הרבנות הצבאית לדורותיה, ובראשם הרב הראשי לצה"ל האלוף הרב שלמה גורן זצ"ל שהניח את יסודות הפסיקה בצה"ל, ובזכות ספרי הלכות צבא ורפואה שנכתבו ע"י ת"ח מובהקים בני דורנו, תודתנו לכולם על מפעלם המבורך.

נסיים בתפילה לבורא עולם שחלילה לא תצא תקלה מתחת ידינו.

הרב איל קרים, אל"ם
 רמ"ח הרבנות הצבאית

תוכן העניינים

סדר יום השבת

פרק כט. הלכות ההכנה לשבת 1

2. א. גדרי מצוות עונג שבת והכנת צרכי שבת
3. ב. עיסוק בצרכי שבת קודם תפילת שחרית
3. ג. יציאה לדרך בימי ששי
4. ד. קיום מצוות כבוד שבת בתנאי שדה
5. ה. מצוות רחיצה בערב שבת
6. ו. כיבוס ביום ששי
8. ז. עריכת סעודה חשובה ביום ששי
9. ח. עשיית מלאכה בערב שבת

פרק ל. הלכות כניסת שבת 11

12. א. זמן כניסת שבת וחייב תוספת שבת
13. ב. איסור מלאכה משעה שרוב הציבור קיבלו את השבת
14. ג. עמידה לתפילת מנחה סמוך לכניסת השבת
15. ד. הקדמת קבלת השבת מבעוד יום לנמצאים במצבי דחק שונים
17. ה. עשיית מלאכה קלה לאחר קבלת שבת ואמירה לחבירו שעדיין לא קיבל את השבת שיעשה עבורו מלאכה ...

פרק לא. הלכות הדלקת נרות 19

20. א. חיוב ומיקום הדלקת נרות שבת בבסיס
22. ב. חיוב הדלקת נרות ליוצאים עם חשכה לפעילות מבצעית ולשוהים בשבת בשטח אימונים
22. ג. שימוש במדורה, באור חשמל, או בשמן מנועים וכד', כתחליף לנרות שבת
24. ד. אפשרות הדלקת הנרות בלא לקבל את השבת
25. ה. קריאה לאור הנר
26. ו. פתיחת דלת כנגד הנרות במקום שהרוח מצויה
27. ז. טלטול השולחן שהדליקו עליו נרות
28. ח. הנחת נייר בשבת תחת פמוטי הנרות לקליטת השעוה הנוטפת מהם

פרק לב. הלכות תפילות השבת 29

30. א. אמירת ברכת 'מעין שבע' בבית כנסת זמני
31. ב. קיצור תפילת ליל שבת בשעת דחק
32. ג. סדר תפילות שבת למתפלל ביחידות
33. ד. דין מי שטעה והתחיל בשבת תפילת עמידה של חול
34. ה. דין המחליף בטעות תפילות השבת זו בזו או של שבת בשל חול
35. ו. הנהגת המתפלל בעל פה וזוכר רק חלק מנוסח תפילת השבת
36. ז. זמן תפילת מוסף
36. ח. הקדמת תפילת מוסף לתפילת שחרית או לקריאת התורה

- ט. חיוב הקדמת תפילת מוסף לתפילת מנחה 37
 י. תפילות תשלומין בשבת 38
 יא. אמירת תפילת הדרך או תפילה לפני יציאה לקרב בשבת 39
 יב. עיקרי הלכות ברכת הלבנה 40

41 פרק לג. הלכות קידוש

- א. קידוש על חלות (או עוגות וכד') כתחליף ליין 42
 ב. קידוש על שאר משקאות ('חמר מדינה') כתחליף ליין 43
 ג. קידוש באמירה כשנבצר ממנו לקדש על יין או חלות 44
 ד. תיעדוף קידוש על יין בליל שבת מול קידוש עליו ביום השבת 45
 ה. תיעדוף קידוש על יין מול הבדלה עליו 46
 ו. השלמת קידוש הלילה ביום השבת 46
 ז. איסור אכילה בליל שבת לפני קידוש ואפשרות הקדמת הקידוש לתפילת ערבית 47
 ח. איסור אכילה בשבת בבוקר לפני קידוש 48
 ט. איסור אכילה בלא קידוש לפני תפילת מוסף 49
 י. דחיית הארוחה עד שיתאפשר לקדש 50
 יא. שימוש בכוס סדוקה, בקבוק או מימייה, לצורך קידוש 51
 יב. קידוש על יין ששתו ממנו (יין פגום) 52
 יג. קידוש על יין מגולה או על ענבים סחוטים 53
 יד. כמות היין הנצרכת לקידוש 54
 טו. חובת כיסוי החלות בזמן הקידוש 54
 טז. הנהגת השומע חלק מהקידוש 55
 יז. קידוש על ידי חייל שאינו מקפיד על שמירת השבת 56
 יח. חיוב השתייה מן היין 57
 יט. הפסק בין הקידוש לטעימת היין 58
 כ. חיוב קידוש במקום סעודה 59
 כא. גדרו שינוי מקום הקידוש 60
 כב. הפסק בין הקידוש לסעודה 61
 כג. קידוש עבור אחרים 62
 כד. חשיבות העמידה בזמן קידוש 63
 כה. יציאה בשמיעת קידוש הנאמר במקום אחר 64

65 פרק לד. הלכות סעודות השבת

- א. זמן אכילת סעודות השבת וחיוב השלמת הסעודה למי שלא אכלה בזמנה 66
 ב. בציעה על פרוסות חלה או לחם קפוא כתחליף ללחם משנה 67
 ג. יציאה בשמיעת הברכה על החלות קודם שיטול ידיו 68
 ד. דיני השוכח לומר 'רצה והחליצנו' 69
 ה. סוף זמן סעודה שלישית 70
 ו. קיום סעודה שלישית בלא לחם משנה או בשאר מאכלים 71

- 73 פרק לה. הלכות הבדלה**.....
- 74..... א. זמן צאת השבת
- 75..... ב. איסור אכילה קודם הבדלה
- 76..... ג. איסור עשיית מלאכה קודם הבדלה
- 77..... ד. עשיית מלאכה בזמן בין השמשות של מוצ"ש
- 78..... ה. הבדלה על 'חמר מדינה' ועל יין פגום
- 79..... ו. שימוש בתבלינים או דאודורנט וכד' לבשמים להבדלה
- 80..... ז. ברכת הנר על נר יחידי, להבת תנור חימום, או על נורה חשמלית
- 81..... ח. ברכה על נר מרוחק ועל 'נר ששבת'
- 82..... ט. קיום הבדלה בלא נר ובשמים, וקיום ברכה על נר ובשמים בלא יין
- 83..... י. דגשים להבדלה בציבור גדול
- 84..... יא. דיני השוכח לומר 'אתה חוננתנו'
- 84..... יב. הקדמת ההבדלה ועריכתה מבעוד יום
- 85..... יג. הקדמת ההבדלה לתפילת ערבית במוצ"ש
- 86..... יד. השלמת ההבדלה בהמשך השבוע
- 87..... טו. חיוב נשים בהבדלה

מלאכות שבת

- 91 פרק לו. פעילות מבצעית בשבת**.....
- 91..... א. עקרונות להגדרת מצב סכנה ולאופן ההתנהלות כנגדה בשבת
- 92..... ב. מידת הטירחה המוטלת בכדי למעט בחילול שבת הנעשה לצורך מבצעי
- 95..... ג. יציאה לחופשה כשקיימת סבירות גבוהה שיזעיקוהו חזרה בשבת ('כניסה למצב פיקו"נ")
- 97..... ד. ביטול 'הקפצה' בשבת
- 100..... ה. חזרה מפעילות מבצעית בשבת
- 102..... ו. צירוף מזון או נוסעים לרכב הנוסע בהיתר
- 105..... ז. אבטחת אירועים הכרוכים בחילול שבת
- 106..... ח. הקדמת פעולה האסורה מדרבנן בכדי להימנע לאחר מכן מאיסור תורה
- 107..... ט. כיבוי שריפות והצתות בשבת
- 108..... י. מאבק בפשיעה פלסטינית וכד' בשבת
- 111 פרק לז. שהייה בשדה בשבת**.....
- 111..... א. יישור פני השטח בשבת וסיקול אבנים ממנו
- 112..... ב. גרירת חפצים כבדים על פני הקרקע
- 113..... ג. עשיית צרכים בשדה בשבת
- 115..... ד. שפיכת מים על הקרקע בשבת
- 115..... ה. אכילה בשדה בשבת
- 116..... ו. שימוש בעצים בשבת
- 117..... ז. הליכה על גבי עשבים בשבת
- 118..... ח. הפעלת מקלור ('סטיקלייט') או שקית חימום בשבת
- 120..... ט. חימום מאכלים באמצעים כימיים בשבת

- י. הכנת 'מנה חמה' בשבת 121
 יא. טלטול והמסת שלג בשבת 123
 יב. צידת והריגת בעלי חיים מסוכנים בשבת 124
 יג. צידת והריגת בעלי חיים טורדניים בשבת 125

פרק לח. רחיצת הגוף, טיפול בפצעים, וניקוי בגדים בשבת 127

- א. רחיצה בשבת 127
 ב. טיפול בפצעים ומחלות קלות בשבת 129
 ג. ניעור בגדים מאבק וקוצים 130
 ד. גירוד בוץ מבגדים 132
 ה. גירוד בוץ מנעליים 132
 ו. הדחת בוץ מבגדים ונעליים 134
 ז. טלטול ותליית בגדים רטובים 135
 ח. הורדת כביסה בשבת 137

פרקלט. הקמה והשמשת מבנים, אוהלים, וציוד לחימה בשבת 139

- א. שיפוץ ותיקון בחדרים ובעמדות 139
 ב. בנייה ותיקון כלים 140
 ג. פירוק והרכבת כלים מתקפלים ופריקים 142
 ד. תיאום כוונות ושימוש במשקפת בשבת 144
 ה. בניית אוהלים ושאר מחסות בשבת 145
 ו. ייצוב והרחבת אוהלים ומחסות קיימים 148
 ז. הנחת פלטת עץ על גבי רגליים בשבת (לצורך הקמת שולחנות ומיטות) 149
 ח. הקמת מחיצות ותיקון עירוב בשבת 151
 ט. הורדת יריעות אוהל בשבת 152
 י. פירוק אוהלים ועמדות בשבת 154

פרקמ. קשירה והתרה, חיתוך והדבקה, ופתיחת מארזים בשבת 155

- א. קשירה בשבת 155
 ב. סוגי הקשרים האסורים והמותרים בשבת 156
 ג. ליפוף חוט ברזל ופתיחתו בשבת 158
 ד. חיבור יריעות האוהל זו לזו בשבת באמצעות חבל ('תפירה זמנית') 158
 ה. חיתוך מיתרים, אזולירבנד וחלקי רשת הסוואה בשבת 160
 ו. חיתוך חלקי מפה (לצורך הכנת 'סדין מפות') ופתיחת מעטפות בשבת 161
 ז. שימוש בסקוטש, אזיקון, או סיכת ביטחון בשבת 162
 ח. שימוש במהדק סיכות, מדבקות רב-פעמיות ונעצים בשבת 163
 ט. פתיחת קופסאות שימורים, אריזות תחמושת וכד' בשבת 164

פרקמא. ניקוי ציוד לחימה וחדרי מגורים בשבת 167

- א. פירוק והרכבת נשק וחומר בשבת 167
 ב. ניקוי ושימון ציוד לחימה בשבת 168
 ג. טיאתוא רצפה בשבת 170

- ד. שטיפת רצפה בשבת 171
ה. הנחת כלי תחת מזגן או גשם הדולפים למגורים 171
ו. ספיגת מים ושאר משקין 172
ז. ניקוי כלי מטבח ושולחנות בשבת 173
ח. טלטול אשפה בשבת ('גרף של רעי') 175

פרק מב. כתיבה, מחיקה וצביעה בשבת 177

- א. חתימה על ציוד, וסימון על גבי רשמ"צ ושבצ"ק בשבת 177
ב. סדרי עדיפויות בכתיבה מבצעית בשבת 179
ג. מחיקה בשבת 182
ד. מריחת צבעי הסוואה בשבת, והסרתם 182
ה. עיון ברשימת שמירה בשבת 184

פרק מג. נהיגה ברכב ושימוש במכשירי חשמל ואלקטרוניקה בשבת. 187

- א. דגשים לנהיגה ברכב סויר בשבת 187
ב. דגשים להפעלת גנרטור בשבת 189
ג. קריטריונים לקביעת סדרי עדיפויות בשימוש מבצעי במכשירי חשמל בשבת 191
ד. הטענה או החלפת סוללות במכשיר חשמלי, ותיעדוף השארתו פועל כל השבת 193
ה. שימוש בשעון שבת ועריכת שינויים בו במהלך השבת 194
ו. שימוש במנגנוני גרמא להפעלת מכשירים חשמליים בשבת 196
ז. מעבר בפני מצלמות אבטחה בשבת 200
ח. כניסה למקום הכרוכה בהפעלת אמצעים אלקטרוניים, וציאה ממנו 200

פרק מד. הוצאה מרשות לרשות 205

- א. כללי דיני הוצאה מרשות לרשות 205
ב. טלטול חפצים בתוך רשות היחיד ע"י אדם העומד בכרמלית 207
ג. הושיטה וזריקת חפצים מרה"ל לרה"י דרך אויר כרמלית 208
ד. פתיחת ברז עוקב מים בכרמלית ('כחו בכרמלית') 209
ה. יציאה מחוץ לעירוב עם כומתה ותג יחידה 211
ו. יציאה מחוץ לעירוב עם דיסקיות, שעון-יד, ותגי שם חרוטים 212
ז. נשיאת נשק מחוץ לעירוב 213
ח. יציאה מחוץ לעירוב עם משקפי שמש, כפפות חסינות אש ('נומקס'), שקית חימום, ונייר טואלט 214
ט. נשיאת חפצים בדרך לבישה, בכדי לאפשר את הוצאתם מחוץ לעירוב 216
י. דרכי היתר להוצאה והעברת חפצים בהעדו עירוב 217
יא. יציאה מחוץ לעירוב לצורך מצוה, תוך נשיאת חפצים בשינוי ('שבות דשבות במקום מצוה') 221
יב. צירוף חפצים אישיים חיוניים לצידוד מבצעי, ונשיאתם יחד ('ריבוי בשיעורים') 222
יג. הנהגת המוציא בטעות חפץ אל מחוץ לעירוב 224

פרק מה. הלכות עירוב (תוכן מפורט בתחילת הפרק) 227

פרק מו. הלכות תחומין 245

- א. חישוב תחום השבת 245
ב. דיני עירוב תחומין 247

- ג. פטור תחומין במחנה 248
 ד. התנהלות היוצא אל מחוץ לתחום בנסיבות מבצעיות 250
 ה. דיני היוצא בשוגג אל מחוץ לתחום 252

פרק מז. הלכות מוקצה 253

- א. טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך המותר בשבת 253
 ב. טלטול נשק בשבת ללא צורך מבצעי מובהק 254
 ג. טלטול אמצעי תקשורת בשבת לצרכי כוננות 256
 ד. טלטול תפילין בשבת 257
 ה. טלטול פנס בשבת ('מוקצה מחמת איסור') 258
 ו. טלטול מחשב, סמארטפון, ותעודת חוגר בשבת ('מוקצה מחמת חסרון כיס') 259
 ז. טלטול סוללה שהתרוקנה, תרמילי כדורי רובה, ומארזים או זבילים שאינם עומדים לשימוש חוזר ('מוקצה מחמת גופו') 260
 ח. ייחוד דבר מוקצה לשימוש המותר בשבת 262
 ט. טלטול תיק ובגד שיש בתאיו ובכיסיו מוקצה ('בסיס לדבר אסור') 263
 י. נגיעה במוקצה (כיסוי ציוד מוקצה, ושינה ברק"מ בשבת) 266
 יא. טלטול ציוד לחימה בתום פעילות מבצעית 267
 יב. הנחת מוקצה על כלי היתר ('ביטול כלי מהיכנו') 269
 יג. טלטול דבר היתר שמונח עליו או מחובר לו מוקצה ('טלטול מן הצד') 271
 יד. דרכי היתר לטלטול מוקצה 272

פרק מה. עיסוק בעניני חולין בשבת 275

- א. עיסוק ודיבור בעניני חולין בשבת 275
 ב. התעמלות אישית בשבת 276
 ג. מסחר ומדידה בשבת 277
 ד. הכנה משבת לחול 278

פרק מט. התנהלות במסגרת חברתית משותפת בשבת 283

- א. מסירת חפצים העלולים לשמש לחילול שבת ('סיוע לדבר עבירה') 283
 ב. החלפת משמרת שבת (הכשלת חבירו בעקיפין בחילול שבת) 285
 ג. הנאה מחילול שבת 286
 ד. חילול שבת לצורך מניעת או צמצום חילול שבת 291
 ה. הסתייעות באינו יהודי לביצוע מלאכות אסורות בשבת 292
 ו. הנאה ממלאכת אינו יהודי 296

נספחים

- * **עיקרי נהלי חימום אוכל לשבת 301**
 * **גדרי פיקוח נפש 303**
 * **עירוב חצרות במחנה רב יחידתי 327**
 * **דגשים הלכתיים לגיוס חירום בשבת 335**

סדר יום השבת

פרק כט. הלכות ההכנה לשבת

הקדמה

נאמר בגמרא^[א]: "אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מיצרים שנאמר: "אם תשיב משבת רגלך עשות חפציד ביום קדשי וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר, אז תתענג על ה' והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דיבר".

המענג את השבת לא להנאת גופו הוא עושה אלא לכבוד שמים, שהרי על השבת נאמר: "כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדישכם", ובכבדו את השבת הרי מראה הוא במעשיו את הוקרתו את טוב ה' וחסדו הגדול בהשרותו שכינתו עלינו. מצוה חביבה זו מתחילה עוד קודם השבת ויש שעוסקים בה כל ימי השבוע, כך מצינו: "תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן, כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, מצא בהמה נאה – אומר, זו לשבת, מצא אחרת נאה הימנה – מניח את השניה ואוכל את הראשונה".

מקורות והערות

[ד] ביצה טז ע"א.

[ג] שמות לא יג.

[ב] ישעיהו נח.

[א] שבת ק"ח ע"א.

א

גדרי מצוות עונג
שבת והכנת צרכי
שבת

שאלה: כיצד יקיימו חיילים הניזונים מספר ימים כולל שבת ממנות קרב בלבד את מצות עונג שבת? האם מוטל על חיילים המשרתים בבסיס מסודר להשתתף בעצמם במצות הכנת צרכי השבת, או שמא רשאים הם להסתמך על תורני המטבח?

תשובה: מצוה לענג את השבת באכילה ושתייה, שנאמר¹, "וקראת לשבת עונג", וכן מצוה להכין מבעוד יום את סעודות השבת, שנאמר², "והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו", וכתב הרמב"ם³: "אף על פי שיהיה אדם חשוב ביותר ואין דרכו ליקח דברים מן השוק ולא להתעסק במלאכות שבבית, חייב לעשות דברים שהן לצורך השבת בגופו, שזה הוא כבודו. חכמים הראשונים - מהם מי שהיה מפצל העצים לבשל בהן ומהם מי שהיה מבשל כו', וכל המרבה בהוצאות שבת ובתיקון מאכלים רבים וטובים הרי זה משובח, ואם אין ידו משגת, אפילו לא עשה אלא שלק וכיוצא בו משום כבוד שבת, הרי זה עונג שבת כו'. מי שהיה ענוג ועשיר והרי כל ימיו כשבת צריך לשנות מאכל שבת ממאכל החול, ואם אי אפשר לשנות משנה זמן האכילה אם היה רגיל

להקדים מאחר ואם היה רגיל לאחר מקדים".
לפיכך מצוה על כל אדם לעסוק בעצמו בצרכי שבת, ובמיוחד נכון הדבר באותם מצבים שאין לו ידיעה ברורה שצרכי השבת מוסדרים עבורו. אכן, אפילו מי שצרכי השבת מוסדרים עבורו ראוי שיקנה או ייחד לכל הפחות מאכל כלשהו לכבוד השבת.

אף חיילים הנתונים במצבי דחק, כחיילים הניזונים מספר ימים (כולל שבת) ממנות קרב בלבד, יכולים לשמור אחד המאכלים החביבים לשבת, ובכך לשנות לשבח, ולו במעט, את הרכב מזון הסעודה, ולקיים בכך מצות עונג שבת, ואם מתאפשר להם להכין מבעוד יום מאכל כלשהו לצורך השבת, הרי שזוכים אף לקיים את מצות ההכנה.

מקורות והערות

[ה] ישעיהו נח יג. ועיין משנה ברורה (סימן רמב ס"ק א) שהביא דעת הרמב"ן (ויקרא כג ב) שמצות עונג שבת מן התורה, ולעומת זאת דעת הרמב"ם (פ"ל משבת ה"א) שמצותה מדברי סופרים, ועיין עוד באריכות בענין זה בילקוט יוסף ריש סימן רמב. [ו] שמות טז ה, וכמבואר בגמרא שבת קיז ע"ב. [ז] שם הלכות ו-ח, ע"פ הגמרא (שם קיח ע"ב - קיט ע"א): "אמר רב יהודה אמר רב כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו, במה מענגו, רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אמר בתבשיל של תרדין ודגים גדולים וראשי שומין. רב חייא בר אשי אמר רב אפילו דבר מועט ולכבוד שבת עשאו - הרי זה עונג. מאי היא, אמר רב פפא כסא דהרסנא כו', רב ספרא מחריך רישא (צלה בעצמו בשור), רבא מלח (בעצמו) שיבוטא (דג) כו'", והובא דין זה בגמרא (קדושין מא ע"א) כדוגמה ליסוד ההלכתי שמצוה בו יותר מבשלוחו. [ח] אולם דעת השו"ע שאין ההכנות לעינוג השבת חובה גמורה, ועל כן כתב (סימן רסב): "ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו". ועיין ביאור הלכה (שם ד"ה 'ישתדל') וערוך השולחן (שם סעיף ג) שכתבו שאפשר שאף לרמב"ם אין ההכנות חובה גמורה, אלא כעין חובה והידור מצוה משום כבוד השבת (שבהנחתיו מורה על כבוד אותה), ולמד כן מהאמוראים הנ"ל שבתלו מתורמם עבור זה.

ב

עיסוק בצרכי
שבת קודם
תפילת שחרית

שאלה: האם חיילים המסיימים סיור רכוב ביום ששי עם שחר ובמהלכו מזדמנת להם אפשרות לקנות בישוב סמוך מצרכים לשבת, רשאים לדאוג לצרכי השבת קודם שיתפללו? האם ראוי לעסוק בצרכי שבת כבר מיום חמישי?

תשובה: נאמר בגמרא^ט: "אמר רב חסדא לעולם ישכים אדם להוצאת שבת (להכין צרכי סעודות השבת), שנאמר, "והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו" - לאלתר, ומ"מ כתבו הפוסקים^י שאין להקדים הכנת צרכי השבת לתפילת שחרית או ללימוד קבוע, אם לא בשעת דחק שלא יוכל להכין לאחר מכן. עוד כתבו הפוסקים^י שלכתחילה לא יקדים את הכנות השבת ליום חמישי, הואיל ובכך אינו ניכר שעושה כן לכבוד

השבת, אך אם יש לחוש שלא יספיק להכין את צרכי השבת כראוי, ודאי עדיף שיקדים הכנותיה. א"כ מבואר שמצות הכנת צרכי השבת מתחילה ביום ששי עם שחר (אלא שאין להקדימה לתפילת שחרית או ללימוד קבוע, אם לא בשעת דחק), אולם אם יש לחוש שלא יספיק להכין את צרכי השבת כראוי, ודאי עדיף שיקדים הכנותיה ליום חמישי, במיוחד נכון הדבר ביחס לחיילים שאין עיתותיהם בידיהם.

ג

יצאה לדרך בימי
ששי

שאלה: חייל שנישא לאחרונה ומשרת במקום שהדרכים אליו בחזקת סכנה, שוחרר לביתו ביום ששי בשעה מאוחרת, בכדי שלא להדאיג את אשתו מעוניין הוא לצאת לדרכו מבלי להודיע על כך, האם רשאי לנהוג כן, או שמא מדיני הכנה לשבת מוטל עליו להודיע שיערכו לבואו? אילו פעולות ינקטו צוות לוחמים האמורים להסתפח למוצב קטן סמוך לשבת, ומאחר ובאופן בלתי מתוכנן נוספו להם לוחמים נוספים, חוששים שאין צרכי השבת ערוכים להם שם?

תשובה: נאמר בגמרא^י: "אמר אייבו יהלך אדם בערבי שבתות יותר משלוש משום רבי אלעזר בר צדוק אל פרסאות (כשנים עשר ק"מ)" - כלומר, אין

מקורות והערות

[ט] שבת קיז ע"ב, הובאה בשו"ע סימן רנ סעיף א. [י] שמות טו ה. ועיין רש"י (בגמרא שם ד"ה 'והכינו') שבאר הלימוד מהבאת המן שנאמר בו "וילקטו אותו בבוקר בבוקר", ובביה"ל (שם ד"ה 'ישכים בבוקר') העיר שע"פ זה יש להתחיל בהכנות לשבת ברבע הראשון של היום, ובשבולי הלקט (סימן נה) הביא מדרש חז"ל "אין 'והיה' אלא מיד". [יא] משנה ברורה שם ס"ק א, ילקוט יוסף שם סעיף ב. ועיין בביאור הלכה (שם) שכשיש לחוש שלא יוכל לתקן לאחר מכן צרכי שבת, רשאי להקדימם אפילו אם בכך לא יתאפשר לו להתפלל לאחר מכן בציבור (עפ"ז נראה פשוט שחייל המוצא סמוך לכניסת השבת שהאוכל לא חומם כראוי וכד', רשאי לעסוק בכך אף אם יפסיד בשל כך תפילה בציבור). ברם, העיר לנו הגר"ד ליאור שכל זאת דוקא כשאין לו צרכים בסיסיים לשבת, אך אם רוב צרכיו מוכנים לו, אינו רשאי לערוך את שאר ההכנות קודם התפילה. [יב] משנה ברורה שם ס"ק ב, ילקוט יוסף שם. ועיין עוד במשנה ברורה (שם) שהביא משבולי הלקט הנ"ל שמלבד הכנות אלה, מצוה אף משום כבוד השבת לעסוק בצרכיה סמוך לכניסתה, רמז לדבר 'והיה משנה', כלומר, יוסיפו שנית להכין. [יג] סוכה מד ע"ב.

לצאת ביום ששי למקום מרוחק לשבות שם, לפי שלכשיגיע בשעה מאוחרת לא יספיק להכין את צרכי השבת כראוי, ונמצא פוגם במצות עונג שבת¹.

אכן, מבואר בראשונים² שהכל לפי הענין, ואם יודעים מראש על הגעתו לשבת ויערכו לקראתו, הרי שאין לחוש לכך ורשאי אף לצאת לדרך ארוכה. יתר על כן, אם במקום הימצאו אין באפשרותו להכין צרכי שבת, ודאי עדיף שיצא למקום אחר שיתכן ויוכל לקיים שם את השבת כראוי.

וכן פסק השו"ע³: "אין הולכים בערב שבת יותר מג' פרסאות, כדי שיגיע לביתו בעוד היום גדול ויוכל להכין צרכי סעודה לשבת כו', והני מילי כשהוא ביישוב במקום שיוכל להכין צרכי שבת, אבל אם במקום שהוא שם אי אפשר לו להכין צרכי

שבת, או שאינו מקום יישוב בטוח, מותר לילך אפילו כמה פרסאות. ואם שלח להודיעם שהוא הולך שם לשבת (ויש מקילין⁴) אף כשהוא נושא עימו את צרכי השבת), מותר לילך כמה פרסאות בכל גוונא⁵.

העירו האחרונים⁶ שכיום, שרבים רגילים להכין את צרכי השבת בריוח, לרוב ניתן להקל בהילוך יותר מג' פרסאות (ואעפ"כ ראוי תמיד להודיע על הגעתו). מאידך עוררו לנהוג בצורה מושכלת ולהימנע מיציאה מאוחרת לדרך העלולה להביא חלילה לידי חילול השבת, ובענין זה יש להוסיף שפקודות הצבא⁷ מחייבות שעיתוי שחרור החיילים לשבת יהיה באופן שיוכלו להגיע לבתיהם שעתיים קודם השבת.

ד

שאלה: כיצד ינהג חייל שנבצר ממנו החליף בגדיו לכבוד השבת? **קיום מצות כבוד שבת בתנאי שדה**
 כיצד ניתן לקיים את מצות כבוד שבת בתנאי מחנה ארעי?

תשובה: מצוה לכבד את השבת כמלבושך של חול, ונאמר בגמרא⁸: "אמר רב הונא אם יש לו להחליף - יחליף, ואם אין לו להחליף - ישלשל בבגדיו דרכין" - שלא יהא מלבושך של שבת

מקורות והערות

[יד] כן משמעות הרמב"ם (פ"ל משבת הי"א) שכתב: "אסור לו לאדם שיהלך בערבי שבתו יתר משלוש פרסאות מתחילת היום, כדי שיגיע לביתו ועוד היום רב ויכין סעודה לשבת", וא"כ מאחר שגודר האיסור הוא בהילוך ג' פרסאות מתחילת היום (היינו כדי הילוך שליש היום, שכן מהלך אדם בינוני י' פרסאות ביום), הרי שעיקר הדין שאין לצאת לדרך לאחר שליש היום, ולפי"ז אף אין לצאת לדרך קצרה לאחר שעה זו. ברם הקשה הערוך לנר (שם ד"ה 'אל יהלך') שלפי"ז היה לגמרא לקבוע שאין לאדם לאחור מלבוא לביתו לאחר שליש היום, ולא שאין ללכת ג' פרסאות בערב שבת, ועוד צ"ע בשיטת הב"ח (סימן רמט אות ב) שנקט שכשנוסע בעגלה וכד' רשאי לאחר אף יותר מכך, ועל כן כתב לחדש ששני ענינים יש בדין זה, האחד, שאם יאחר לביתו לא יספיק להכין צרכי שבת, והשני, שהילוך הדרך יעייפנו כל כך עד שלא יוכל להכין צרכי שבת כראוי, ועל כן יש להימנע מהילוך ממושך ששיעורו חז"ל בג' פרסאות, ומלבד זאת יש להקפיד להגיע לביתו בשעה סבירה, אך לענין זה לא קבעו חז"ל שיעור קבוע, והכל ע"פ האדם והמקום. [טו] רבינו ירוחם נתיב יב ח"א, וכן משמעות הרמב"ם שם. [טז] סימן רמט סעיף א. [יז] עיין ביאור הלכה (שם ד"ה 'יוכל להכין') שהביא מחלוקת פוסקים בענין זה, שיש נוקטים להחמיר לפי שלא חילקו חכמים בתקנתם. [יח] משנה ברורה שם ס"ק ג. [יט] הפ"ע 3.0903. [כ] שבת קיג ע"א. ועיין שו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סימן לר אות ב) שהביא בשם הארחת חיים טעם נוסף בלבישת בגדי שבת, שבכך זוכר ששבת היום נמנע מאיסורים (ואגב, מבואר בענין אליעזר שם שאם אירע שלא הספיק להחליף בגדיו עד זמן תפילה, לא יפסיד בשל כך תפילה בציבור, אלא ילבש בגדי שבת לאחר התפילה קודם קידוש). [כא] שם.

למשמש בגדיו ערב שבת עם חשיכה שלא יהיה בהם דבר מוקצה וכד'.

עוד נאמר בגמרא¹²: "תניא, רבי יוסי בר יהודה אומר שני מלאכי השרת מלווין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע, וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושולחן ערוך ומיטתו מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו כו'".

וכן פסק השו"ע¹³: "יסדר שולחנו ויציע המיטות ויתקן כל עניני הבית, כדי שימצאנו ערוך ומסודר בכואו מבית הכנסת", ופשוט שאף חיילים השוכתים במחנה ארעי צריכים לפעול במידת האפשר לניקוי המקום וסידורו באופן הראוי והמכובד.

ארוכים כדרך העשירים היושבים בביתם (לא טורח)".

וכן פסק השו"ע¹⁴: "ישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת, ואם אי אפשר לו, לפחות ישלשל בגדיו למטה דרך כבוד", וכתבו האחרונים¹⁵ שאפילו הוא נמצא לבדו, מ"מ יחליף בגדיו, שהרי אין המלבושים לכבוד הרואים אלא לכבוד השבת.

לפיכך חייל שבאפשרותו הדבר ילבש מדי א' בשבת ויצחצח נעליו¹⁶, ובאם לא ניתן הדבר יחליף למדי ב' נקיים (וישתדל לשפר מעט את הופעתו, כגון שיחבוש כיפה לבנה וכד'), ואם אין באפשרותו להחליף כלל את בגדיו, יראה לכל הפחות לסדר לבושו דרך כבוד, כראוי למקבל פני המלך (ובמקרה זה שנשאר בבגדי ימי החול, יותר יש להקפיד על דין הגמרא¹⁷

ה

שאלה: האם ניתן להסתפק ברחיצה במים קרים לכבוד שבת? כיצד ינהג חייל שנבצר ממנו לרחוץ לקראת שבת?

מצות רחיצה
בערב שבת

עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין, ודומה למלאך ה' צבאות", וכן כתב הרמב"ם¹⁸ שמכבוד השבת לרחוץ פניו ורגליו בחמין, והוסיף הטורף שירחץ כל גופו, ורק אם אין באפשרותו ירחץ פניו ורגליו.

תשובה: נאמר בגמרא¹⁹: "רחיצת ידיים ורגלים בחמין - מצוה (אך אינה חובה גמורה. ונראה טעם הדבר לפי שהם החלקים המגולים שבגופו, ועל כן יש להקפיד בנקיונם), מאי מצוה? דאמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי, ערב שבת מביאים לו

מקורות והערות

[כב] סימן רסב סעיף ב. [כג] משנה ברורה שם ס"ק ו. [כד] עיין באריכות בשו"ת יחיה דעת (ח"ה סימן כג) שהמנהג להסתפק בצחצוח הנעלים לכבוד שבת, ולא בהחלפתן לנעלים מיוחדות לשבת. [כה] שם יב ע"א, נפסק בשו"ע סימן רב סעיף ז. [כו] שם קיט ע"ב. [כז] סימן רסב סעיף א. וראה משנה ברורה (סימן רנ ס"ק ג) שודאי שמצוה לנקות ולסדר את ביתו לכבוד השבת. [כח] שבת כה ע"ב. [כט] פ"ל משבת ה"ב. [ל] סימן רס, ולמד כן מדרשת הגמרא (שם): "ותונח משלום נפשי טובה" - מאי ותונח משלום נפשי, אמר רבי אבהו זו הדלקת נר בשבת. נשיתי טובה, אמר רבי ירמיה זו בית המרחץ (כלומר, ירמיהו מקונן על שמנעוהו מלרחוץ לכבוד שבת), רבי יוחנן אמר זו רחיצת ידיים ורגלים בחמין (שאף זה לא היה בידו). הרי שמצוה לרחוץ כל גופו. ועיין ביאור הגר"א שם וברכי יוסף שם אות ב. (ועיין עוד בברכי יוסף (שם) שבאר שאף רבי יהודה בר אלעאי רחץ כל גופו, ורק לערב הוסיף רחץ פניו ורגליו, ואילו דעת האליה רבה (שם אות א) שהמצוה רק ברחיצת פניו ורגליו).

וכן כתב השו"ע^א: "מצוה לרחוץ (הגה, כל גופו. ואם אי אפשר לו, ירחוץ) פניו ידיו ורגליו בחמין^ב, ומצוה לחוף הראש ולגלח הצפרנים בערב שבת. הגה, ואם היו שערות ראשו גדולות, מצוה לגלחן^ג".

כתבו האחרונים^ד שעיקר רחיצה בחמין, ברם נראה^ה שבדוחק ניתן לקיים את מצות הרחיצה בפושרין או אף בקרים, ובמיוחד נכון הדבר כשגופו מלוכלך ביותר עד כדי

פגיעה בכבוד השבת^ו, ומ"מ ישתדל לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין. עוד כתבו האחרונים^ז שאף שהמצוה לרחוץ ביום ו', אם חושש שלא יתאפשר לו לרחוץ אז (או שחושש שיתאחר מלרחוץ עד סמוך לשבת ויבוא לידי חילול שבת^ח), רשאי אף להקדים הרחצה ליום ה', ומ"מ יש שכתבו^ט שראוי במקרה זה להשתדל לכל הפחות לרחוץ פניו ידיו ורגליו סמוך לשבת.

ו

ניבוס ביום ששי **שאלה:** האם חייל שהגיע ביום ששי לביתו ומתעתד לחזור לבסיס מיד במוצ"ש, רשאי לכבס בגדיו? והאם רשאי להפעיל מכונת כביסה שתמשיך בפעולתה בשבת? האם חיילים שסיימו שבוע אימון חורפי ולא נותרו בידיהם מדים נקיים, רשאים לכבסם בידיים ביום ששי?

תשובה: כתב השו"ע^א: "מתקנת עזרא^ב טעמים לתקנה זו, יש שבאר"כ^ג שעיקר שיהיו מכבסים בגדים בחמישי התקנה היתה לכבס בגד נקי לשבת, ורק בשבת, מפני כבוד השבת", ומצינו שני מאחר שקשה להתפנות

מקורות והערות

[לא] שם סעיף א. [לב] עיין ערוך השולחן (שם סעיף ו) שראוי לכתחילה לרחוץ לאחר חצות היום שיהא ניכר שהרחיצה לכבוד שבת. [לג] ועיין ברמ"א (סימן רנא סעיף ב) שלמרות שאסור לעשות מלאכה בער"ש, מ"מ "מסתפרין כל היום, ואפילו מספר ישראל", ובאר המשנה ברורה (שם ס"ק ז) הטעם, לפי שניכר הדבר שמסתפר לכבוד השבת (אמנם בביה"ל (שם ד"ה 'ומסתפרין') הביא דעת הגר"א להחמיר בענין זה ברבע האחרון של יום ששי, אולם במקום צורך ניתן לסמוך על הדעה המקילה). עוד יש להוסיף שאף שפסק השו"ע (סימן רלב סעיף ב): "לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה, עד שיתפלל", מ"מ נהגו להקל בתספורת פשוטה כל שזמן התפילה מוגדר וקבוע, עיין משנה ברורה שם ס"ק כא, סימן רנא ס"ק ז, ערוך השולחן סימן רלב סעיף טז, כף החיים שם ס"ק כט, וילקוט יוסף סימן רנא סעיף ה. ונראה שבמקומות שיש צפירה וכד' בזמן כניסת השבת, יותר יש להקל ולהחשיב כקריאת השמש לבוא לביהכ"ס, שממילא בשל כך ניתן להסתפר קודם לכן ואין לחוש להימשכות בתספורת. [לד] משנה ברורה סימן רס ס"ק ג, ובאר בשער הציון (שם ס"ק ד) מדרסתם מרחץ הוא של חמין, ועיין ביאור הלכה (שם ד"ה 'בחמין') שהסתפק אם ניתן לצאת ידי חובת רחיצת פניו ידיו ורגליו בפושרין, והוסיף שבצוננים ודאי אין יוצא ידי המצוה. [לה] כפי שהבאנו לעיל עצם המצוה לרחוץ כל גופו לא הובאה כלל ברמב"ם ובשו"ע, וכן לכאורה משמעות הגמרא שמייחדת דבריה ברחיצת פניו ידיו ורגליו (וכדברי האליה רבה הנ"ל), אמנם הטור הביא דין רחיצת כל גופו, ונראה שהרמ"א נקט כדבר פשוט שאף השו"ע מסכים לדין זה ועל כן לא הגיה שיש חולקין בכך (ומסתבר שכיום שרגילות לרחוץ תדיר, ודאי מכבוד השבת לרחוץ לפניה), אולם מאחר שאין חיוב רחיצת כל הגוף מוחלט, נראה שבמקום צורך יש להקל ולהסתפק ברחיצה בקרים (למרות שהפוסקים הנ"ל חייבו לרחוץ פניו ידיו ורגליו דוקא בחמין), ובמיוחד אם כן דרכו בשאר ימים, שניכר שלמנהגו כן הוא דרך כבוד, וכן הורה בשו"ת דבר חבון סימן רכט. [לו] ועשמונה מהגר"ד ליאור שבמקרים חריגים מעין אלה, רשאי להעדיף רחיצה על פני תפילת מנחה בצניבור, וכעין שמצינו בביה"ל (סימן רנ סעיף א ד"ה 'שכים בבוקר') לענין ההכנות לשבת, שאם לא ימצא צרכי שבת לאחר זמן, רשאי להעדיף הטיפול בהם על פני תפילה בצניבור. [לז] משנה ברורה שם ס"ק ה, וילקוט יוסף שם סעיף א. [לח] עיין משנה ברורה שם ס"ק א שהזהיר על ענין זה (שהרי רחיצת כל גופו נאסרה בשבת אף בחמין שהוחמו בערב שבת, וכן יש לחוש לסחיטת מים משערו או לאיסור ממרח ומוליד בסבון מוצק, ולעוד חששות. יתר על כן, במקלחות המבוססות על חימום סולר וגו, הלהבה גדלה עם פתיחת המים החמים, ונמצא מבעבר ומבשל בשבת). [לט] שמירת שבת כהלכתה פרק מב סעיף מז. ועיין עוד שם (הערה קע) שכתב בשם התורת שבת שכשנכבד ממנו לרחוץ ביום ו' ירחוץ פניו ידיו ורגליו בליל שבת (באופן המתור ע"פ ההלכה), וכפשט דברי רש"י שרבי יהודה בר אלעאי נהג כן בליל שבת גופא. [מ] סימן רמב סעיף א. [מא] ב"ק פב ע"א. [מב] אליה רבה שם אט ט, וכעין זה ברא"ש (שם פ"ז סימן יט): "מכבסים מפני כבוד השבת ללבוש לבנים, ובערב שבת אין פנאי לכבס", וברמב"ם (פ"ל משבת ה'): "ומכבוד השבת שילבש כחות נקיה כו', ועודא תיקן שיהו העם מכבסים בחמישי מפני כבוד השבת".

במלאכה בערב שבת סמוך לחשיכה, אע"פ שאינו יכול לגומרה מבעוד יום והיא נגמרת מאליה בשבת".

ונאמר בגמרא²⁵: "תנו רבנן, פותקין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה, ומתמלאת והולכת כל היום כולו כו', אבל אין נותנין חיטיין לתוך הריחיים של מים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום. מאי טעמא? אמר רבה מפני שמשמעת קול כו' (כלומר, אף לב"ה יש לאסור הפעלת כלים שפעולתם נשמעת בשבת, לפי שרעש פעולתם גורם זלזול בקדושת השבת, ואף מעורר חשד של חילול שבת), אמר רב יוסף משום שביתת כלים (כלומר, ברייתא זו נאמרה לשיטת ב"ש שאדם מצווה אף על שביתת כליו, אך לב"ה אף כלים הרועשים בשעת פעולתם מותרים)".

ופסק השו"ע²⁶: "ומותר לתת חיטים לתוך ריחיים של מים, סמוך לחשיכה. הגה, ולא חיישינן להשמעת קול, שיאמרו ריחיים של פלוני טוחנות בשבת. ויש אוסרים בריחיים ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול, והכי נהוג לכתחילה, מיהו במקום פסידא יש להקל".

לפיכך כתבו מפוסקי דורנו²⁷ שחייל שהגיע לביתו סמוך לכניסת השבת ומתעתד לצאת לבסיסו מיד בצאת השבת ונזקק לכבס

לכיבוס ביום ו', תיקן עזרא שייכבסו קודם לכן, ויש שבארו²⁸ שעיקר תקנת עזרא היתה להימנע מכיבוס ביום ו', בכדי שיהיו פנויים ביום זה לתקן בו צרכי שבת.

למעשה הביאו האחרונים²⁹ לחוש לשני הטעמים, ועל כן, מחד, יש להקפיד על לבישת בגד נקי בשבת, ומאידך, אין לעסוק בכיבוס ביום ו'. ברם, יש מפוסקי דורנו³⁰ שהעירו שאפשר שכיום שמכבסים במכונה אין לחוש לטירדה כל כך, ואפשר שניתן להקל לכבס אף ביום ו'.

ולמעשה נראה שבמקום צורך ניתן להקל בכיבוס במכונה, ובשעת דחק, כשאין באפשרותו לכבס במהלך השבוע, ניתן אף להקל בכיבוס ביד, במיוחד כשנצרך לבגדים אלה לשבת³¹.

עוד שנינו³²: "בית שמאי אומרים אין שורין דיו וסמנים וכרשינין (במים) אלא כדי שישורו מבעוד יום, ובית הלל מתירין כו'. בית שמאי אומרים אין פורסין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום, ובית הלל מתירין (כלומר, נחלקו ב"ש וב"ה אם אדם מצווה על שביתת כליו בשבת)", והלכה כב"ה, וכן פסק השו"ע³³: "ומותר להתחיל

מקורות והערות

[מג] מגן אברהם שם ס"ק ג, וכעין זה במאירי שם: "שיהו מכבסין בחמישי בשבת לכבוד שבת ולא ימתינו עד ערב שבת מפני שיניחו ערב שבת כולו לצרכי הכנת שבת". [מד] משנה ברורה שם ס"ק ה. [מה] ראה שמירת שבת כהלכתה פרק מב הערה יג, ילקוט יוסף שם ס"ק ח, ושו"ע המקוצר סימן נד סעיף ה. ומאידך, עיין בסוף ספר פסקי תשובות שהביא תשובת בעל משנה הלכות שאין לבטל תקנה קדומה. ועיין עוד בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק טז תשובה א) שהחמיר בשימוש במכונה אף בימינו לפי שעדיין תליית הכביסה אורכת זמן ממושך, ועל כן סיים שאם משתמש במיבש כביסה רשאי להקל. [מו] בן איש חי שנה שניה פרשת לך לך אות ח. [מז] שבת יז ע"ב. [מח] סימן רנב סעיף א. [מט] שם יח ע"א. [נ] שם סעיף ה, ומבואר בב"י שנקט שכן דעת גדולי הראשונים (ראה ר"ת המובא בנז"ח שם ד"ה יזהשתא, ורי"ף שם ו ע"ב מדפי הרי"ף) לפסוק כרב יוסף, אף ששיטת התוס' (שם) והרא"ש (שם פ"א סימן לג) לפסוק כרבה (והרמ"א חש לכתחילה לשיטתם). [נא] שו"ת יחיה דעת ח"ג סימן יח. ויש להוסיף שכל ההיתר הוא בהפעלת המכונה מבעוד יום, אך כמובן שאסור לפתוח את דלת המכונה כשהדבר כרוך בהדלקה או כיבוי של נורת ביקורת, ובכל מקרה אסור לטלטל את הבגדים עם תום הכיבוס, שכן בגד רטוב (בכדי שהנוגע בו ירטב כל כך עד שכשיגע בדבר אחר ירטיבנו) הינו מוקצה (שמה יבוא לסוחטו, ראה שו"ע סימן שא סעיף מו ברמ"א), ואף חל איסור תלותן (משום מראית עין שיאמרו שכיבס בשבת, ראה שו"ע שם סעיף מה). יתר על כן, לדעת המשנה ברורה (סימן שח ס"ק טג) הבגדים נשארו מוקצה אף כשהתייבשו

בגדים להמשך השבוע, רשאי להקל ולהפעיל את מכונת הכביסה (או הייבוש) לפני כניסת השבת, למרות שפעולתה תימשך בשבת והיא מרעישה מעט (אולם אין להתיר הפעלת מכונת הכביסה בשבת אחר הצהריים באמצעות שעון שבת²³).

ז

עריכת סעודה
השובה ביום ששי

שאלה: האם חיילים ששבו מפעילות מבצעית בשעת צהריים מאוחרת ביום ששי, רשאים לסעוד בשעה זו? האם צוות לוחמים שסיימו 'מסלול' רשאים לערוך סעודת מרעים חגיגית ביום ששי אחר הצהריים?

תשובה: נאמר בגמרא²⁴: "תניא, לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה (כלומר, ברבע האחרון של היום), כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה, דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר, אוכל והולך עד שתחשך (וכן הלכה)", ומאידך נאמר²⁵: "א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן, שתי משפחות היו בירושלים, אחת קבעה סעודתא בשבתא (בשעת לימוד בית המדרש) ואחת קבעה סעודתא בערב שבת, ושתיהן נעקרו", הרי שיש להימנע מסעודה בימי ששי במשך כל היום.

האחרון של היום, לבין סעודה חגיגית שאין להשתתף בה במשך כל היום. וכן פסק השו"ע²⁶: "אסור לקבוע בערב שבת סעודה ומשתה שאינו רגיל בימי החול כו', מפני כבוד השבת שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול". ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, (ו)אפילו (לקבוע) סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר להתחיל מן הדין, אבל מצוה להימנע מלקבוע סעודה שנהוג בה בחול²⁷, מט' שעות ולמעלה (כלומר, ברבע האחרון של היום)²⁸".

א"כ יש להימנע ביום ששי (בכל היום) מעריכת סעודה חגיגית, ומצוה אף להימנע ברבע האחרון של היום מסעודת קבע שרגיל בה בחול, ברם, אין בכלל זה אכילה

בארו ראשונים²⁹ שיש לחלק בין סעודה שמורגל בה, שמותר לאוכלה כל היום ורק מן המובחר להימנע מלאוכלה ברבע

מקורות והערות

במהלך השבת, הואיל והוקצו בכניסת השבת, וכן הורה בשמירת שבת כהלכתה פרק כב סעיף ג. ברם, במקום צורך ניתן להקל בכך, וכדעת הגר"ש אריעריב (מנחת שלמה ח"א סימן י אות ב, הובא בשש"כ שם הערה כ) שתמה על דין זה, שהלא כשריי שיתייבשו במהלך השבת לא מסיח דעתו מהם, ועוד, הלא אף בהיותם רטובים רשאי ללבושם (ראה שו"ע סימן שא סעיף מה), וכן רשאי לטלטלם יחד עם חבירו (שבכ"ן אין לחוש לסחיטה, ראה מג"א שם ס"ק נח, שבת קנו ע"ב תוד"ה דתניא וחת"ס שם), וא"כ אף בכניסת השבת לא הוקצו לחלוטין. וכן הורה להקל בספר לית את אות לו, ספר הליכות עולם ח"ג הלכות ניקוי וקיפול בגדים סעיף ד, שו"ת אור לציון ח"ב פרק כו אות ה, שו"ת שבט הלוי ח"א סימן סב אות ג, וילקוט יוסף סימן שא סעיף פד. [נב] ראה שו"ת אגרות משה (ח"ד סימן ס) שלא התירו שימוש בשעון שבת אלא בדברים שהורגלו בהם, אך אם יבואו להתיר בכל ענין, הלא אין לך זלוול בכבוד שבת גדול מזה, שהרי ניתן להפעיל מפעלי ענק באמצעות בקרה אוטומטית, ואין לדבר סוף. [נג] פסחים צט ע"ב. [נד] גיטין לח ע"ב. [נה] מגיד משנה פ"ל משבת ה"ד. [נו] סימן רמט סעיף ב. [נז] ובמג"א (שם ס"ק ד) באר בשם ר"ת הטעם שמתוך טירדת הסעודה לא יעסקו בצרכי השבת, ובביאור הלכה (שם ד"ה 'מפני כבוד השבת') הביא מהפמ"ג הטעם לפי שבעריכת סעודה בערב שבת כשבת נמצא מזלזל בכבוד השבת. [נח] היינו אכילת לחם כרגילותו לשבוע בחול, אבל להשקית את רעובנו במעט לחם, רשאי אף לכתחילה. ביאור הלכה שם ד"ה 'מלקבוע סעודה'. [נט] ובמשנה ברורה (שם ס"ק טז) הוסיף שאם התחיל קודם שעה זו, אף לכתחילה רשאי להמשך, ועוד העיר (שם ס"ק יז) שבימות החורף שהיום קצר, ראוי להימנע מסעודה רגילה אף קודם הרבע האחרון של היום, כל שמשער שיפגם תיאבון בערב.

קלה לנצרך לכך, לפיכך חיילים ששבו מפעילות מבצעית סמוך לכניסת השבת, רשאים לאכול מעט, אך יזהרו מאכילה

מרובה שתמנע מהם לאכול לאחר מכן את סעודת השבת לתיאבון.

ח

שאלה: האם מותר ל'שפצר' ציוד צבאי קודם השבת? האם מכונאי רכב רשאי לתקן תקלה בערב שבת ברכב מנהלה (שאינו עומד לשימוש בשבת)? האם צוות רק"ם רשאים לבצע בו טיפול תחזוקה פשוט קודם כניסת שבת?

עשיית מלאכה בערב שבת

תשובה: נאמר בגמרא^א: "תניא, העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה (הקטנה^ב) ולמעלה (כלומר משעתיים וחצי 'זמניות') לפני השקיעה) - אינו רואה סימן ברכה לעולם (לפי שעליו להיות פנוי לטפל בצרכי השבת, מה גם שעלול חלילה להמשיך במלאכתו לאחר כניסת השבת)", ועוד נאמר^ב: "תנו רבנן, שש תקיעות תוקעין ערב שבת: ראשונה - להבטיל את העם שבשדות ממלאכה, שניה - להבטיל עיר וחנויות, שלישית - להדליק את הנר כו".

(כתיקון כפתור, החלפת נורה וכד') אף שלא לצורך השבת, או כשעוסק במלאכה לצורך השבת ובלא שחר, מותר, והוסיפו האחרונים^ג שכל שכן שמותר במלאכת 'דבר האבד' (שאם לא יעשנה, ייגרם לו הפסד).

עוד מבואר באחרונים^ד שאיסור עשיית מלאכה בערב שבת קל מאיסור עשיית מלאכה בחול המועד, ומכאן שניתן להקל במלאכות פשוטות ('מלאכת הדיוט') הנעשות לצרכי מצוה ולצרכי רבים (אך לא במלאכת אומן, אלא אם כן יש צורך עכשווי בהן), שהרי מקילין בהן אף בחול המועד^ה. לפי זה ניתן להקל בעשיית מלאכות רבות במסגרת הצבאית, אולם ראוי ככל הניתן להימנע מלהקל בכך, שכן דוקא במסגרת זו יש לחוש יותר להיגררות המלאכה ולפגיעה בכבוד השבת, ועל כן למעשה בענינים אלה יש להיוועץ ברב היחידה.

וכתב הרמ"א^א: "ודוקא כשעושה המלאכה דרך קבע, אבל אם עושה אותה דרך עראי ולא קבע עליה, שרי". ועוד כתב: "לתקן בגדיו וכליו לצורך שבת, מותר כל היום. הגה, והוא הדין בגדי חבירו אם הוא לצורך שבת ואינו נוטל עליו שחר".

למדנו מדבריו שכשעוסק במלאכת עראי

מקורות והערות

[א] פסחים נ ע"ב, הובא בשו"ע סימן רנא סעיף א. [ב] אמנם נחלקו ראשונים אם הכוונה למנחה גדולה או קטנה, אך כבר כתבו רבים שהמנהג להקל ולנהוג איסור רק מוזמן מנחה קטנה, עיין ט"ז שם ס"ק א, מג"א שם ס"ק ד, משנה ברורה שם ס"ק ג, ילקוט יוסף שם סעיף א, ושו"ע המקוצר סימן נד סעיף י. [ג] שבת לה ע"ב. [ד] סגן שם. [ה] משנה ברורה שם ס"ק ה. [ו] סה ראה ביאור הגר"א שם. [ז] עיין שו"ע סימנים תקמד-תקמה.

תורת המחנה

פרק ל. הלכות בניסת שבת

הקדמה

נאמר: "ואתה דבר אל בני ישראל לאמר, אך את שבתותי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם, ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם"

ובארו ראשונים: "אחר שהזכיר "את שבתותי תשמרו", חזר לומר "ושמרתם את השבת" כדי לרמוז כו' שיוסיף מחול על הקדש. וכן דרשו רז"ל: "לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה" - מגיד שעמוד ענן משלים לעמוד האש, וכן עמוד האש משלים לעמוד הענן, שעד שלא ישקע זה עולה זה".

דין זה של תוספת שבת אינו נובע רק מהצורך להרחיק את האדם מחשש חילול שבת, שלא יעשה מלאכה עד סמוך ממש ללילה, אלא יש בו אף תוכן הנובע מחביבותה הגדולה של קדושת השבת, והוא שמצינו בגדולי ישראל^[א] שהיו מתעטפים בבגדים נאים קודם השבת ואומרים "בואו ונצא לקראת שבת המלכה".

מקורות והערות

[א] שמות לא יג-יד. [ב] רבינו בחיי שם. [ג] שבת כג ע"ב. [ד] שם קיט ע"א.

א

זמן כניסת שבת
וחיוב תוספת
שבת

שאלה: חיילים העוסקים בזמן כניסת השבת בפעילות מבצעית הכוללת ביצוע פעולות האסורות בשבת, מתי וכיצד יקבלו על עצמם את קדושת השבת? עד מתי יהא רשאי מפקד שיצא מהבסיס באיחור רב, להמשיך בנהיגה לביתו?

תשובה: נאמר בגמרא: "תנו רבנן, בין השמשות ספק מן היום ומן הלילה כו", אמר רבה אמר רב יהודה אמר שמואל איזהו בין השמשות? משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין כו', הכסיף העליון והשוה לתחתון (כלומר, משהאפירו השמים) - לילה כו'. (משך) שיעור בין השמשות בכמה? אמר רבה אמר רב יהודה אמר שמואל (כדי הילוך) תלתא ריבעי מיל (כרבע שעה). ובהמשך נאמר: "תניא, כוכב אחד - יום, שנים - בין השמשות, שלשה - לילה. אמר רבי יוסי לא כוכבים גדולים הנראין ביום, ולא כוכבים קטנים שאין נראין אלא בלילה, אלא בינונים".

הרי שמצוה להקדים ולקבל שבת מבעוד יום, ומנהג רבים להדליק נרות 20 דקות קודם השקיעה, ברם, במקום צורך ניתן לאחר את זמן קבלת השבת עד דקות ספורות קודם השקיעה, ובלבד שיקפיד היטב שלא להתעכב מעבר לכך¹.

דין זה של קבלת תוספת שבת מתקיים בדרך כלל באמירת 'לכה דודי' או 'מזמור

הרי מבואר שלמעשה משעת שקיעת החמה יש לחוש שהוא לילה, וממילא משעה זו בערב שבת נאסרים בעשיית מלאכה. עוד נאמר בגמרא: "תניא, 'ועיניתם את

מקורות והערות

[ה] שבת לר ע"ב. [ו] שם לה ע"ב. [ז] דהיינו משעה שגלגל החמה יורד מתחת לפני האופק (ונחלקו הדעות כיצד יש לחשב את זמן השקיעה כשישנם הרים סמוכים המסתירים את האופק האסטרונומי, עיין בנספח שבסוף ח"א). ברם, לעומת המבואר בגמרא הנ"ל, נאמר בגמרא בפסחים (צד ע"א) שמשך הזמן שמן השקיעה עד צאת הכוכבים הינו כדי הילוך ד' מילין (כארבעה ק"מ), דהיינו כשעה וחצי, ואמנם הגר"א (סימן רסא סט"ב) יושב שהגמרא בפסחים מתייחסת לשעת צאת כל כוכבי הלילה (וכתב הביאור הלכה (שם ד"ה 'מתחילת השקיעה') שכן דעת הגאונים המובאים בשו"ת מהר"ם אלשך (סימן צו) ועוד ראשונים, שמשעת שקיעה יש לחוש שהוא לילה), אולם ר"ת (שבת לר ע"א תוד"ה 'תרי תילתי') הסיק ששקיעת החמה אורכת כשעה וחצי, בתחילה נכסה גלגל החמה, ולבסוף אף הילתה נעלמת, ורק כרבע שעה לפני סוף תהליך זה מתחיל זמן 'בין השמשות' שיש לחוש בו לספק לילה. ומכאן שיטתו הידועה שזמן צאת הכוכבים הוא 72 דקות לאחר השקיעה, אכן למעשה אין נוהגים כשיטה זו אלא לחומרא, דהיינו יש המקפידים להימנע מעשיית מלאכה במוצאי שבת עד שעה זו, עיין באריכות בשו"ת יביע אומר ח"ב סימן כא. [ח] יומא פא ע"ב. [ט] אמנם הרמב"ם והטור לא הביאו דין התוספת, וכתב הבי"ש שנקטו כדעה הדרושת את הפסוק לענין אחר, ואף השו"ע (סימן רסא סט"ב) הביא דין זה בלשון 'יש אומרים שצריך להוסיף מחול על קודש', אולם המנהג המקובל כשאר ראשונים שיש מצות תוספת לשבת. עוד יש להוסיף שחייל העוסק בפעילות מבצעית שאין באפשרותו לקבל את השבת מבעוד יום, יוכל להסתמך על דברי הנצי"ב שכתב לחדש (בפירושו העמק דבר שמות לא טו, ובהרחב דבר ויקרא כג ג) שמצות תוספת שבת חלה רק במצבי חולין, אך העוסק במצוה אינו מחויב בדין זה, שכן מוכח מהיתר צליית קרבן פסח וציאה בתפילין בערב שבת סמוך לחשיכה. [י] אך אין אפשרות להקדים ולקבל שבת קודם פלג המנחה (כלומר, שעה 'זמנית') ורקע קודם שקיעה, ראה רמ"א סימן רסא סט"ב. [יא] עיין ב'תוס' ביצה (ל ע"א ד"ה 'דהא תוספת') שיש להוסיף שיעור זמן משמעותי אך לא התפרש כמה, ובשיטת"מ (שם) כתב בשם ר"י שצריך להוסיף כחצי שעה, ובמשנה ברורה (שם סי"ק כג) כתב שראוי להקדים חצי או שליש שעה קודם השקיעה,

שיר ליום השבת¹² (ואילו נשים שבת בדרכים אלה יקיים מצוה זו באמירת (אשכנזיות) מקבלות את השבת עם הדלקת הנרות¹³), אולם אף מי שנבצר ממנו לקבל

איסור מלאכה משעה שרוב הציבור קיבלו את השבת

ב

שאלה: האם חייל הנמצא במסגרת 'שבוע אבטחת ישוב' מותר בעשיית מלאכה עד סמוך לשקיעה אף כשבני הישוב מקבלים שבת קודם לכן? בסיס שמשרתים בו מספר קטן של חיילים דתיים, האם מחייבת קבלת השבת של רובם את השאר?

תשובה: כפי שהתבאר¹⁴, מצוה להקדים ולקבל שבת בתפילה או באמירה מפורשת מבעוד יום, אולם מבואר בראשונים¹⁵ שאף מי שלא קיבל שבת מבעוד יום, הרי הוא נאסר בעשיית מלאכה משעה שרוב הציבור באותו מקום קיבלו על עצמם את קדושת השבת, וכן פסק השו"ע¹⁶: "אם רוב הקהל קיבלו עליהם שבת, המיעוט נמשכים אחריהם על כרחם".

לפיכך אף חייל הנמצא במשימת אבט"ש צריך להקפיד להימנע מעשיית מלאכה (שאינה לצורך מבצעי) משעה שיודע שהציבור קיבלו שבת¹⁷, ברם, נראה שבבסיס שיש בו מספר קטן של חיילים דתיים לא חל דין זה, הואיל ואין להם שם קהילה¹⁸.

מקורות והערות

שבכך יוצא אף שיטתו הייחודית של ספר היאים שבין השמשות הוא כרי הילוך 3/4 מיל קודם השקיעה, ועיין עור בשו"ת יביע אומר (ח"ה סימן כא אותיות ב-ג) שהאר"ך בזה ומסקנתו שניתן בהחלט להסתפק בתוספת של 10 דקות קודם השקיעה, בפרט כיום שהשעונים מצויים ואין לחוש שיטעה לעשות מלאכה לאחר השקיעה, וכעין זה בשו"ת אגרות משה (ח"א סימן צו) שמנהג הנשים לקבל שבת בהדלקה 20 דקות קודם השקיעה, ואילו האנשים מוסיפים רק מספר דקות. לעומת כל זאת עיין תוס' ר"ה (ט ע"א ד"ה זורבי עקיבא) ומאירי שבת (לד ע"ב ד"ה 'בין השמשות') שדי בתוספת כלשהי, ועל כן במקום צורך ניתן להסתמך על שיטה זו ולאחר את קבלת השבת עד דקות ספורות קודם השקיעה. ואגב זה, עיין בהלכה כסדרה (פרק ה סעיף לח) שלמרו משרות ארץ צבי (סימן ס) שהייל שחושש שלא יוכל לקבל שבת מעט קודם השקיעה, כגון שעוסק בפעילות אינטנסיבית וחושש שלא יהיה פנוי לכך באותה שעה, או שהולך לאגור כח לפעילות לילית וישן באותו זמן, רשאי לומר מראש "הריני מקבל עלי שבת דקה קודם השקיעה", ברם, יש להעיר שלא מפורש כן בדברי האחרונים, ועל כן נראה שאין להקל בכך אלא בדלית ברירה, ובהסתמך גם על שיטת החיי אדם (כלל ה סעיף ב) שתוספת השבת חלה על האדם ממילא, ואף בלא קבלה מפורשת. [יב] עיין שו"ע סימן רסא סעיף ד ומשנה ברורה שם ס"ק לא, ועיין עוד שו"ת ציץ אליעזר (חלק יט סימן סט) שהביא דעת מהר"ם בן חביב שמקבל השבת כבר מתחילת אמירת 'לכה דודי', ולא רק באמירת 'בואי בשלום' שבסופו, ולעומת זאת עיין ספר שולחן שלמה (שם הערה ה) שנקט שבאמירת 'לכה דודי כו' פני שבת נקבלה" אינו מקבל את השבת, שהרי אומר בלשון עתיד שעומד לקבלה, ודוקא באמירת 'בואי בשלום' מקבל את השבת. [יג] בענין קבלת השבת בהדלקת נרות ואפשרות התנאה שאינו מקבל שבת בהדלקה, עיין בפרק לא תשובה ד. [יד] ראה משנה ברורה שם ס"ק כא. ועיין רמ"א (סימן תקנ"ג סעיף א) שנקט שקבלה בלב אינה קבלה, ולעומתו הורה הגר"א (שם) שהריא קבלה (וע"ש משנה ברורה ס"ק ב), וכ"כ שמירת שבת כהלכתה (שם סעיף ב) שאף כשגמר בלבו לקבל את השבת - נאסר בעשיית מלאכה. ועיין לבוש (סימן רסג סעיף יז) שנקט שקבלת התוספת היא בגדר קבלת נדר, וניתן אף לישאל עליו ולהתירו, ולעומת זאת דעת ערוך השולחן (שם סעיף כח) שמאחר וחובי ההוספה מן התורה, לפיכך במקרה עליו תוספת הרי שחלה עליו קדושת שבת גמורה וא"א להתירו. [טז] בתשובה הקודמת. [טז] כן למד הריב"ם (המובא במדרכי שבת סימן רצו ובאו"ז ח"ב סימן טז) מדמצונו בגמרא (שבת לה ע"ב) שחזן הכנסת התוקע בשופר להפריש את העם ממלאכה נאסר בטלטול שופרו לאלתר, והיינו לפי שתיקנו חז"ל שמיעוט הציבור נגריים בעל כרחם אחר הרוב. [יז] סימן רסג סעיף יב. [יח] אולם אם מסופק אם הציבור כבר קיבל את השבת, אינו צריך להחמיר, שכן דין זה הינו מדרבנן, ורספך דרבנן לקולא'. כן הורה הגר"ד ליאור (הלכה כסדרה פ"ה הערה 46). [יט] ועיין שמירת שבת כהלכתה (פרק מו הערה לא) שכתב בשם הגר"ש¹⁹ אויערבך שאם קיבלו הרבים את השבת כל אחד באופן פרטי ולא במסגרת ציבורית אין המיעוט נגדר אחריהם. וכעין זה מצונו במשנה ברורה (שם ס"ק נא) לאידך גיסא, שאף שאין קבלת שבת בביכניס האחד מחייבת את מתפללי ביהכניס השני, מ"מ קבלה זו כן מחייבת מנין המתפללים בבית, ולפי שאין להם מעמד עצמי. ועוד העיר הגר"ד ליאור (שם) שפלוגה שרוב חייליה קיבלו שבת מוקדם בגלל נסיבות

ג

שאלה: כיצד ינהג חייל שנבצר ממנו להתפלל מנחה עד שעה מאוחרת סמוך לשקיעה? עמידה לתפילת מנחה סמוך לכניסת השבת

תשובה: ממשעת שקיעה, ועל כן יש להקפיד להתפלל מנחה בערב שבת בשעה מוקדמת ובאופן שיסיימנה לכל הפחות מספר דקות קודם השקיעה, ויש שכתבו¹ שאם הציבור מתעכב, מוטב שיתפלל ביחידות, שהרי לרוב הראשונים מצות התוספת היא מן התורה בעוד התפילה בציבור מדרבנן.

ומ"מ יש מפוסקי דורנו² שהורו להקל בשעת דחק להתחיל להתפלל סמוך לשקיעה, ובלבד שיקבל שבת קודם התפילה ויתנה שאינו מקבלה לענין מנחה³, ויש מקילין⁴ במקרים אלה אף להתפלל מנחה עד סמוך לצאת הכוכבים (עד כעשר דקות אחר השקיעה), וסומכים לענין מצות תוספת שבת על כך שזמן בין השמשות הינו ספק יום ספק לילה.

כפי שהתבאר⁵, משעה שקיבלו הציבור את השבת נאסרו כל אנשי המקום בעשיית מלאכה, למרות זאת פסק השו"ע⁶: "מי ששהה להתפלל מנחה בערב שבת עד שקיבלו הקהל שבת (קודם שקיעה), לא יתפלל מנחה באותו בית כנסת (שלא יעשנה חול אצלם) אלא ילך חוץ לאותו בית כנסת ויתפלל" (אולם אם קיבל עמהם את השבת, כגון שאמר עמהם 'בואי בשלום', אינו רשאי להתפלל מנחה וישלימנה בערבית (שיתפלל פעמיים תפילת עמידה של ליל שבת)⁷), וא"כ מבואר שקבלת הציבור אינה מונעת מהיחיד להתפלל מנחה⁸.

גם אם עדיין לא קיבל את השבת, מחויב מדין 'תוספת שבת' לסיים התפילה

מקורות והערות

מבצעות, אין קבלתם מחייבת את שאר חיילי הפלוגה, לפי שקבלה ארעיית אינה חשובה כקבלת הציבור (ועיין עוד בענין זה בשו"ת אגרות משה (ח"ג) סוף סימן לח) שנטה ללמוד מהרי"ם הנ"ל שהמיעוט נמשך אחר רוב הציבור רק כאשר הציבור קיבל את השבת בגלל מצות תוספת שבת וכד', אך אם קיבלו את השבת רק מטעמי נוחות, אין הדבר מחייב את שאר בני המקום, אולם דעת הגרש"ז אויערבך (שולחן שלמה סימן רסג הערה יט) שאין לחלק בכך).
 עור יש להוסיף שכתב בספר הליכות שלמה (פרק יד סעיף ג) שקבלת הציבור נקבעת ע"י רוב שומרי השבת הנמצאים שם, ואין מתחשבים בבני המקום שעדיין אינם שומרי שבת. [כ] בתשובה הקודמת. [כא] סימן רסג סעיף טו. [כב] וכתב בשמירת שבת כהלכתה (פרק מו סעיף ה) שאף יחיד שקיבל את השבת לא יוכל להתפלל מנחה, ברם, עיין ילקוט יוסף (סימן רסו סעיף ג) שרבים דייקו בלשון השו"ע שדוקא כשקיבל שבת עם הציבור נחשב לו כקבלה גמורה, אך אם קיבל השבת בפני עצמו, אינה קבלה גמורה ורשאי להתפלל, וכן הביא בספר אישי ישראל (פרק לו סעיף ח) והוסיף שיש המחלקים בין אמירת 'בואי בשלום' שמקבל עליו רק תוספת שבת ואיסור מלאכה ועל כן רשאי להתפלל, לבין עניית 'ברכו' של ערבית שמחשיב כלילה גמור ולא יוכל להתפלל מנחה עוד, ועיין עוד בשו"ת מנחת יצחק חלק ט סימן כ. [כג] ונראה הטעם, שלענין עשיית מלאכה תיקנו חז"ל להחיל קדושת שבת באותו מקום כדי שלא תהא עשיית מלאכה בשעה שרוב ציבור קיבל כבר את השבת, אך לא כן לענין תפילה. [כד] שמירת שבת כהלכתה שם. ועיין שם ובאריכות בשו"ת יביע אומר (ח"ו סימן כא) שאף כשקיבל שבת, רשאי לענות לקדושה שאומרים הציבור. [כה] הליכות שלמה פרק יד הערה ג (וכעין זה בספר שולחן שלמה סימן רסג הערה טו, ובאר שם שהואיל ומקבל שבת על נתיב, על כרחק אינו מקבל על עצמו קדושת שבת גמורה אלא מקבל על עצמו הנהגת שבת בתורת נדר בלבד, ועל כן רשאי להגריר שלענין התפילה עדיין לא חשוב לו כשבת), ועיין בספר מנוחת אהבה (פ"ה הערה 21) שנקט שדין תוספת שבת ואיסור מלאכה סמוך וקודם לשקיעה אינו תלוי ברדת האדם, ואינו סותר את אפשרות תפילת מנחה באותה שעה. ועיין עוד בספר תפילה כהלכתה (פרק כא סעיף ג, בשם הגר"ש אלישיב) ובספר אישי ישראל (עמוד תשנא בשם הגר"ח קנייבסקי) שכתבו שיש להעדיף להתפלל מנחה על פני קבלת תוספת שבת. [כו] וכן יתנה שעל צד שלא ניתן לקבל השבת באופן חלקי, תחול עליו תוספת קדושת שבת שלימה רגע לפני השקיעה (ולמרות שקדושת השבת תחול עליו באמצע תפילתו, יהיה רשאי לסיים תפילת מנחה). [כז] כן כתב ילקוט יוסף (שם סעיף ב) שאם התקבצו לאחר השקיעה, רשאים להתפלל מנחה, וידוח את קבלת השבת עד סמוך לצאת הכוכבים, ועיין עוד בספר חזון עובדיה (שבת ח"א עמוד רסו) שציבור המתפללים מנחה לאחר השקיעה יקבלו שבת קודם לכן ויתנו שאינם מקבלים את השבת אלא לענין פרישה ממלאכה (כשיטת הט"ו סימן רסג ס"ק ג).

ד

שאלה: כיצד ינהגו חיילים ששבו מסיור ביום ששי בשעות הצהריים המאוחרות ומתעתדים לצאת למשמרת נוספת לפנות בוקר, וחפצים להקדים ולקבל שבת (בתפילה, קידוש וסעודה) מבעוד יום, בכדי שיספיקו לאגור כח להמשך הפעילות? האם חיילים העומדים לצאת לפעילות מבצעית סמוך לחשיכה ובשל כך מקדימים לאכול מבעוד יום, יקדימו אף לקבל שבת בשעה זו?

הקדמת קבלת השבת מבעוד יום לנמצאים במצבי דחק שונים^{כח}

תשובה: נאמר בגמרא^{טז}: "אמר רבי חייה בר אבין, רב צלי (הקדים לקבל שבת ולהתפלל ערבית) של שבת בערב שבת (מבעוד יום) כו'. אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על הכוס (כלומר, האם רשאי אף לקדש בשעה זו)? תא שמע דאמר רב נחמן אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס. והלכתא כוותיה". ואם כן בפשטות ניתן להקדים ולקבל שבת ולהתפלל ערבית מבעוד יום. ברם, בענין זמני תפילות מנחה וערבית (בין בחול בין בשבת) נחלקו במשנה^ל, דעת חכמים שתפילת המנחה עד הלילה ורק לאחר מכן מתחיל זמן תפילת ערבית, ואילו דעת רבי יהודה שזמן תפילת מנחה עד 'פלג המנחה' (שעה 'זמנית') ורבע קודם הערב^מ, ולאחר מכן מתחיל זמן תפילת ערבית. מחלוקת זו לא הוכרעה, ומסקנת הגמרא^{נב} "דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד", אכן הורה השו"ע^{נא}: "והוא שיעשה לעולם כחד מינייהו, שאם

עושה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה, שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, ואם עושה כרבי יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, צריך ליזהר שלא יתפלל מנחה באותה שעה". (כל זאת לענין תפילת שמונה עשרה של ערבית, אך למעשה^{לז} אין יוצאים ידי חובת קריאת שמע של ערבית אלא מצאת הכוכבים, על כן המתפלל ערבית קודם לכן, צריך לחזור ולקרוא ק"ש בזמנה). ואם כן נראה שדוקא כשנוהג תמיד להקדים ולהתפלל ערבית מבעוד יום, רשאי לעשות כן אף בערב שבת.

אולם יש מן הפוסקים^{לא} שנקטו שבכדי להוסיף מן החול על הקודש, רשאי אף הנוהג כל השבוע להתפלל ערבית בלילה, להקדים ולהתפלל בערב שבת מבעוד יום, ומכל מקום יקפיד באותו יום להתפלל מנחה קודם 'פלג המנחה' (ויש המקילים^{לב} אף כשהתפלל מנחה לאחר ה'פלג').

מקורות והערות

[כח] ולענין אפשרות הקדמת הקידוש לתפילת ערבית עיין עוד להלן בפרק לג תשובה ז.
 [כט] ברכות כז ע"ב.
 [ל] ברכות פ"ד מ"א.
 [לא] עיין משנה ברורה (סימן רלג ס"ק ד) שנחלקו הדעות אם יש לחשב שעה ורבע קודם השקיעה או קודם צאת הכוכבים.
 [לב] שם כז ע"א.
 [לג] סימן רלג סעיף א.
 [לד] כן פסק השו"ע סימן רלה סעיף א, ע"פ הרמב"ם פ"א מק"ש ה"ט והרי"ף ברכות א ע"ב מדפי הרי"ף. ולעומת זאת עיין תוס' (ברכות ב ע"א ד"ה 'מאימתי') ורא"ש (שם פ"א סימן א) שכתבו שלדעת רבי יהודה שזמן תפילת ערבית מפלג המנחה, אף זמן ק"ש של ערבית מתחיל למעשה זו.
 [לה] מגן אברהם סימן רסו ס"ק א (הובא במשנה ברורה שם ס"ק ג), ועיין בדבריו שבאר שהואיל ותפילת ערבית תוקנה גזר איברים ופדרים המתעכלים במזבח כל הלילה, ודימוי זה שייך דוקא בחול, שכן בשבת אין הם מועלים למזבח, מכאן שדין תפילת ערבית של שבת שונה. ברם, שיטת הגר"א (ראה ביאור הלכה סימן רלה סעיף א ד"ה 'ואם הציבור') להחמיר בכל ענין זה ולהימנע תמיד מהקדמת תפילת ערבית ואפילו בערב שבת (אפשר לפי שנקט שלמעשה התקבלה שיטת חכמים שאין להתפלל ערבית קודם הלילה).
 [לז] דרך החיים, הובא במשנה ברורה (סימן רסו ס"ק ג), אלא שהמשנה ברורה הורה למעשה שאין להקל בכך אלא כשמתאחר להתפלל ערבית לאחר השקיעה (בזמן בין השמשות).

נחלקו ראשונים¹⁷ אם כשם שרשאי לקדש מבעוד יום, יהיה ניתן אף לקיים מצות סעודת שבת בשעה זו. למעשה הורו האחרונים¹⁸ שלכתחילה המקבל שבת ומתחיל סעודתו מבעוד יום, ימשיך את הסעודה עד הלילה ויאכל אז כזית לחם, אכן במקום צורך ניתן להקל בכך.

עוד יש להוסיף שחזו"ל¹⁹ אסרו (בין בחול בין בשבת) אכילה מחצי שעה קודם הלילה, כל זמן שלא קרא ק"ש, ועל כן המקדים להתפלל תפילת ערבית של שבת מבעוד יום ורוצה לסעוד, צריך להקפיד להתחיל את סעודת השבת למעלה מחצי שעה קודם הלילה, ואם כבר נכנס לתחום זמן זה, עליו להמתין לכתחילה לצאת

הכוכבים, לקרוא ק"ש, ורק אז רשאי להתחיל בסעודתו²⁰.

לפיכך במקום צורך רשאים חיילים להקדים לקבל שבת²¹, להתפלל תפילת ערבית, ולקדש ולסעוד, מ'פ'לג המנחה' (שעה 'זמנית' ורבע קודם הלילה²²), ולחזור ולקרוא קריאת שמע בלילה²³, אלא שלכתחילה במקרה זה: יתפללו מנחה באותו יום קודם 'פ'לג המנחה', וכן יזדרזו ויתחילו סעודתם מיד לאחר תפילת ערבית (למעלה מחצי שעה קודם הלילה), ובמידת האפשר אף ימשכו את הסעודה כך שיאכלו כזית פת לאחר השיכה²⁴.

אולם הורו מפוסקי דורנו²⁵ שחיילים העומדים לצאת לפעילות מבצעית סמוך

מקורות והערות

[17] ראה מגן אברהם שם סוף ס"ק א. ועיין באריכות בענין זה בספר שבת ומועד בצה"ל בפרק 'קידוש וסעודת ליל שבת מבעוד יום' ובספר בעמק ההלכה בפרק 'כניסת שבת למצוות ואיסורים', וע"ש שכתב לכאר מדברי הראשונים שיש שלמדו מדין הקדמת התפילה והקידוש שקדושת השבת חלה לגמרי מבעוד יום, ויש שלמדו שאפשרות הקדמת התפילה והקידוש אינה אלא דין פרטי, אך לא קבלת שבת גמורה. [לח] משנה ברורה שם ס"ק ה, שו"ע המקוצר סימן נט סעיף ד. ונראה שגם אם לא מתאפשר לו למשוך את סעודתו ללילה, ישתדל לאחר מכן, במהלך המשך הלילה, לאכול כזית פת לשם קיום סעודת שבת בלילה. [לט] שו"ע סימן רלה סעיף ב, ע"פ הגמרא (ברכות ד ע"ב): "חניא, חכמים עשו סייג לדבריהם, כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעה ואשתה קימעה ואישן קימעה ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל, וחוטפתי שניה ונמצא ישן כל הלילה. אבל אדם בא מן השדה בערב, נכנס לבית הכנסת, אם רגיל לקרות קורא, ואם רגיל לשנות שונה, וקורא קריאת שמע ומתפלל, ואוכל פתו ומברך. וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה". [מ] משנה ברורה סימן רסו ס"ק ו וילקוט יוסף סימן רעא סעיף ד, ועיין במשנה ברורה (שם) ובשער הציון (ס"ק יא) שיש מקילים בענין זה, וכשיטת הט"ז (סימן רלה ס"ק ב-ג) שניתן לצאת ידי ק"ש אף קודם צאת הכוכבים, והקל אף לאכול עד מעט קודם צאת הכוכבים, וכן הורה למעשה בספר מנוחת אהבה (פ"ז סעיף יג) ע"פ המפורש בבי"י (סימן רסו) שלענין אכילה קודם צאת הכוכבים ניתן לסמוך על הראשונים שזמן ק"ש מתחיל מפ'לג המנחה (אף שמרן עצמו לא הביא היתר זה ב"ש"ע). עוד יש להוסיף שלענין זה מועיל אף אם יקבע עם חבריו שיוכרנו לקרוא ק"ש בזמנה, אלא שפיתרון זה אינו מעשי כל כך, שכן אין לסמוך על 'שומר' אלא אם כן השומר בעצמו אינו אוכל, ראה משנה ברורה סימן רלה ס"ק יז. [מא] בליל שבועות אין להקדים תפילת ערבית (כדי שימלאו לספירת העומר 49 יום תמימים), כמו כן בליל הסדר אין להקדים את הקידוש (שצריך להיות דוקא בלילה), ואף בליל שמחת תורה אין להקדים את הסעודה (דכל זמן שהוא יום מחויב לישיב בסוכה, ולא שייך לישיב בסוכה ולומר את הקידוש של שמיני עצרת). [מב] עיין משנה ברורה (סימן רסא ס"ק כה) שמאחר ונחלקו הפוסקים אם פ'לג המנחה הוא שעה ורבע קודם השקיעה או קודם צאת הכוכבים, לפיכך יש להחמיר שהמקבל שבת שעה ורבע קודם השקיעה, נאטר בעשיית מלאכה. [מג] כמו כן בימי ספירת העומר יש להימנע מספירת העומר בתפילה, שכן המצוה לספור דוקא בלילה, ועל כן יתחננו לחשיכה ויספרו אז. [מד] ולענין אם יש שאינו מעונין להקדים ולקבל שבת, רשאי לקדש עבור אחרים המקדימים לסעוד את סעודת השבת מבעוד יום (כפי שמצוי לפעמים בימות הקיץ הארוכים בבתי חולים וכד' שהארוחה מוגשת בשעה מוקדמת), ראה ר"א (בהגהותיו למגן אברהם שם ס"ק א) שהסתפק בדבר, ועיין באריכות בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ג) שהורה להקל בכך רק במקום צורך גדול ובאופן זראי, וכעין זה בשו"ת באהלה של תורה (ח"ב סימן כז), אלא שהוסיף שם שכשקיים חשש סביר שהסועדים יעברו לאחר מכן על איטורי שבת, שמא יש להימנע מלסייעם להקדים את קבלת השבת, ומאידך, פעמים שדוקא קידוש ודבר תורה קצר בזמן סעודת השבת הם המעוררים ליחס מכובד לקדושת השבת, ושמא יש לסמוך על משמעות דברי הרמב"ם (פכ"ט משבת ה"א) "יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אף על פי שלא נכנסה השבת", שבקידוש זה מקיים מצות זכרון השבת למרות שאינו נאטר בעשיית מלאכה. [מה] כן הורה הגר"ש"ו איערבך (הובא בספר הצבא כהלכה פרק כה סעיף יב), וכן הסיק בספר שבת ומועד בצה"ל (שם) ובשו"ת באהלה של תורה (שם אות ח). לעומת זאת דעת הגר"ש אלישיב (הובא בספר שבת ומועד בצה"ל שם בסוף המאמר) והגר"מ אליהו (שו"ת המורים בקשת סימן 70) שאין איסור לקבל שבת מבעוד יום גם כשיודע שיצטרך לאחר מכן לחלל שבת בגלל פיקוח נפש, וכן

שבת (באמירת "הריני מקבל עלי שבת קודש"), ואילו את תפילת השבת, הקידוש והסעודה, ידחו להמשך הלילה.

ומ"מ אם ע"י כך יתבטלו לגמרי מתפילה, קידוש וסעודת שבת, יקבלו השבת מבעוד יום, למרות שבכך יצטרכו לדחות איסורי שבת²¹, אך יזהרו מאוד מעשיית פעולות אסורות נוספות שאינן חיוניות.

לחשיכה ובשל כך מקדימים לאכול מבעוד יום, יימנעו מהקדמת קבלת השבת, שלא נכון להקדים ולקבל שבת מבעוד יום, כשיודע שיצטרך לעשות מלאכה באותו זמן, שהוא כמכניס עצמו למצב שמפאת דיני פיקוח נפש יהיה עליו לחלל את השבת²², על כן חיילים אלה יאכלו לפני היציאה את ארוחתם כארוחת חול רגילה, ולאחר מכן, סמוך מאוד לשקיעה, יקבלו

ה

שאלה: האם חייל שנמצא במקום ללא עירוב ונזכר מיד לאחר השקיעה ששכח להעביר את טליתו לבית הכנסת, או שלא הניח אבן וכד' כדי ליצור 'מקום פטור' לצורך העברת חפצי היתר בשבת, יהיה רשאי לעשות כן בשעה זו? האם לאחר השקיעה ניתן לומר לגוי לכבות את האור במגורים? והאם לאחר שהקדים לקבל את השבת יהא רשאי לומר לחבירו שעדיין לא קיבל את השבת לעשות מלאכה עבורו?

עשיית מלאכה קלה לאחר קבלת שבת ואמירה לחבירו שעדיין לא קיבל את השבת שיעשה עבורו מלאכה

דאורייתא אינם בכלל היתר זה, אך שאר איסורי חכמים כטלטול מוקצה או העברת חפצים בכרמלית או מכרמלית לרשות היחיד²³, וכל שכן אמירה לגוי²⁴, לא נאסרו במקום צורך גדול בשעה זו. נוסף לכך מפורש בשו"ע²⁵: "י"א שמי שקיבל עליו שבת קודם חשכה, מותר לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה".

ברם, מבואר בפוסקים²⁶ שמשעה שקיבלו הציבור על עצמם קדושת שבת (ואף שהוא קודם בין השמשות) אין להקל

תשובה: כפי שהתבאר²⁷, זמן בין השמשות (משך כחמש עשרה הדקות שמהשקיעה עד צאת הכוכבים) הינו ספק יום ספק לילה, ועל כן נאסר בעשיית מלאכה לפי שהוא ספק איסור תורה.

כתב השו"ע²⁸: "כל הדברים שהם אסורים מדברי סופרים לא גזרו עליהם בין השמשות, והוא שיהא שם דבר מצוה או דוחק²⁹", ואמנם העירו האחרונים³⁰ שאיסורי חכמים הקרובים למלאכות

מקורות והערות

קט בספר בעמק ההלכה בפרק 'הקדמת קבלת שבת לעוסק בהצלה', יעוין שם שלמד משיטת בעל המאור (שבת ז ע"א מדפי הרי"ף) שלורך מצוה ניתן להיכנס בערב שבת למצבים בהם יאלץ לחלל שבת מפני פיקוח נפש, ושבויהודר נכון להקל לעוסק בפעילות אינטנסיבית משך תקופה ארוכה ולא מתאפשר לו לקיים תפילות וסעודות שבת כרבעי אלא באופן זה. [מז] וכמיוחדר נכון הדבר כשיש לחוש שיקלו בטעות גם בפעולות שאינן נצרכות מפאת הסכנה. [מז] כן הורה לנו הגר"ד ליאור (הלכה כסדרה פ"ה הערה 51), וכן ציין בשו"ת באהלה של תורה (שם), וכבר התבאר (בהערה דלעיל) שכן דעת הגר"ש אלישיב, הגר"מ אליהו, וספר בעמק ההלכה, אף בלא דוחק גדול. [מח] לעיל תשובה א. [מט] סימן שמב סעיף א, ע"פ הגמרא בעירובין לב ע"ב. [נ] ועיין ביאור הלכה (שם ד"ה 'מותר בין השמשות') שכל שמועיל לענג את השבת חשוב כצורך מצוה. [נא] משנה ברורה שם ס"ק א, ע"פ המבואר בשו"ע (סימן תט סעיף ג) שאין היתר בשעת ביהש"מ לטפס על קנה ליטול עירוב, כל שקיים חשש סכרי שיקטמנו. [נב] כן מפורש בשו"ע (סימן שמב) שמותר להביא את עירובו מכרמלית למקומו. [נג] שאיסורו קל משאר איסורים, שהרי אין בו מעשה, ראה משנה ברורה סימן רסא ס"ק טז. [נד] סימן רסג סעיף יז. [נה] כן דייק המשנה ברורה (סימן רסא

אולם חייל הנמצא במקום שאין שם קבלת שבת ע"י הציבור, יוכל להקל בכך ואפילו לאחר שקיבל בעצמו את השבת¹.

באיסורי חכמים אף לצורך מצוה (מלבד לענין אמירה לגוי לעשות מלאכה האסורה מן התורה לצורך מצוה²), ממילא למעשה ברוב המקומות אין להקל משעת שקיעה,

מקורות והערות

ס"ק כח) מדברי השו"ע (שם סעיפים א, ד) שאחר שהביא היתר שבות בזמן בין השמשות, ציין שאחר קבלת הציבור נאסרו כולם במלאכה. והטעם, לפי שמשקיבל במפורש תוספת שבת, חמור הוא מבין השמשות שהוא רק ספק שבת. [נז] משנה ברורה שם ס"ק יז. [נז] כן למדו האחרונים (ראה משנה ברורה שם וכיארור הלכה שם סעיף ד ד"ה 'אין מערבין') מדברי השו"ע (סימן שצג סעיף ב) שהתיר לערב עירובי חצרות למרות שקיבל על עצמו שבת, ולכאורה סותר את דבריו הנ"ל שמשקיבלו הציבור שבת אין להקל, אלא שיש לחלק בין קבלת הציבור לקבלת יחיד. (לעומתם דעת הדגול מרבבה שיש לחלק בין מקרה שקיבל עליו רק תוספת שבת (בסימן שצג) לבין מקרה שקיבל קדושת שבת לגמרי (בסימן רסא), ואכן לדבריו לא יהיה חילוק בין קבלת יחיד לקבלת ציבור).

פרק לא. הלכות הדלקת נרות

הקדמה

"הרגיל בנר שבת זוכה לבנים תלמידי חכמים"

השביתה ממלאכה ביום השבת מובילה את האדם מישראל לנתיב התקדמות והתעלות רוחנית, ההפוגה ממרוץ החיים העולמיים מאפשרת יתר העמקה בתוכנם ומהותם, על כן חביבות גדולה יש לה למצות הדלקת נרות שבת, שכן מעבר לחשיבות הארת הבית "שלא ישב בחושך וייתקל בעץ ואבן ונמצא שלום הבית מופר", מכירה הנשמה על ידי הנרות בהארת הקדושה הזורחת ביום השבת. על כן המקפיד במצוה זו אינו זוכה רק לשלום בביתו, אלא "הרגיל בנר זוכה לבנים תלמידי חכמים".

א

חיוב ומיקום הדלקת נרות שבת בבסיס

שאלה: האם חיילים/ות מחויבים בהדלקת נרות בבסיסם, או שמא נפטרים בהדלקה שמדליקים בבתיהם? האם יש הבדל לענין זה בין חייל רווק לנשוי? האם ניתן להסתפק בהדלקת נרות שמדליק אחד החיילים (או החיילות) בחדר האוכל? והאם אף משפחת מפקד או מרצה אורח יוצאת בהדלקה זו?

תשובה: כתב השו"ע²: "אחד האנשים ואחד הנשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת (ונוהגים להדליק שני נרות, אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור). אפילו אין לו מה יאכל, שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר, שזה ככלל עונג שבת הוא (שלא ישבו בחשיכה)", ומבואר בפוסקים³ שעיקר המצוה לענג השבת בהדלקה במקום הסעודה, ובנוסף לכך מצוה להדליק נרות בשאר חדרי הבית בכדי שלא יהא שרוי בעלטה וייכשל בהליכתו שם (ומעבר לחיוב הארת הבית, ישנו חיוב על כל אדם שיהיה לו נר לכבוד שבת⁴, אלא שלענין זה אדם נשוי יוצא במה שאשתו מדלקת לו, ואפילו אינו נמצא בבית).

מתקימת ההדלקה באופן זה (כגון כשאחד מבני הבית משרת בצבא ושובת מחוץ לבית, או כגון שעקרת הבית נעדרת מתוקף תפקידה כמפקדת בבסיסה), מוטל חיוב הדלקת הנרות על כל אחד במקום הימצאו, וכן פסק השו"ע⁵: "בחורים ההולכים ללמוד חוץ לביתם, צריכים להדליק נר שבת בחדרם ולברך עליו".

במידה וישנם מספר אנשים באותו מקום, נחלקו הפוסקים⁶ אם ניתן לכולם להדליק באותו חדר, יש שבארו שכל תוספת אורה מגבירה את עונג השבת, וכן נקטו האשכנזים, ויש שבארו שלאחר שהראשון הדליק אין משמעות להדלקת נרות נוספים, וכן נקטו הספרדים והתימנים.

לעניננו היה מקום לומר שחלה חובת הדלקה על כל אחד מחיילי הבסיס, ברם,

מקורות והערות

[ב] סימן רסג סעיף ב, ע"פ תקנת חז"ל המובאת בגמרא (שבת כה ע"ב) "הדלקת נר בשבת - חובה", וע"פ המבואר בגמרא (שם כג ע"ב) שהוא משום שלום בית. [ג] ראה רמ"א (שם סעיף י) שכתב (ע"פ רש"י ותוס' שם כה ע"ב): "יעיקר ההדלקה תלויה בנרות שמדליקין על השולחן", ובמשנה ברורה (שם ס"ק ל וס"ק מה) ובביאור הלכה (שם סעיף ו ד"ה 'בחורים') שהמצוה להדליק אף בשאר חדרי הבית כדי שלא ייכשל בעץ ובאבן, וכשלא ניתן להדליק במקום האכילה, כגון ססועדים אצל אחרים, יברכו על הדלקת נרות בשאר הבית, ורק יקפידו שיהיו הנרות גדולים באופן שיהנו מאורם לכשיבואו לשם בתום הסעודה (או לחילופין יהיו שם בתחילת הערב קודם שיצאו לסעוד), שאם לא כן נמצאת ברכת הנרות ברכה לבטלה, וכדפסק השו"ע (שם סעיף ט): "המדליקין בוויית הבית ואוכלים בחצר, אם אין הנרות ארוכות שדולקות עד הלילה (לכשיכנסו לביתם), היו ברכה לבטלה". [ד] כן מבואר בביאור הלכה (שם) שאף כשאין לו להדליק מהסיבות הנ"ל, וכגון ססועד ולן אצל אחרים, מ"מ מצוה על כל איש מישראל להדליק נר (ונראה שהוא משום כבוד השבת), ושכן משמעות השו"ע (שם סעיף ז): "אורח שאין לו חדר מיוחד וגם אין מדליקין עליו בביתו, צריך להשתתף בפרוטה", משמע שכשמדליקין עליו בביתו, אין צריך להשתתף, והיינו מאחר והחדר כבר מואר ע"י שאר האורחים, אין לו להדליק אלא מצד שצריך שיהיה לו נר לכבוד שבת, ולענין זה יוצא בהדלקת אשתו, ועיין שמירת שבת כהלכתה פרק מה סעיף ג ושו"ת אור לציון ח"ב פרק יח תשובה ד. [ה] שו"ע שם סעיף ג, הואיל ועוסקת בכל צרכי הבית. ובכלל בני הבית מוציאה בהדלקתה אף את אורחי הבית (ראה משנה ברורה שם ס"ק לג), אך מ"מ אם יש להם חדר לינה פרטי, מחויבים לדאוג שם לתאורה כלשהי (ראה משנה ברורה שם ס"ק לא), ואם אין שם כל אור (ואין סכנת שריפה בדרב), ידליקו שם נרות גדולים שימשכו לדלוק עד בואם לשם לאחר תום הסעודה. [ו] שם סעיף ו. [ז] ראה שו"ע שם סעיף ח: "ב' או ג' בעלי בתים אוכלים במקום אחד, יש אומרים שכל אחד מברך על מנורה שלו, ויש מגמגם בדרב, ונכון ליהוד בספק ברכות ולא יברך אלא אחד", ואילו הרמ"א העיר: "הגה, אבל אנו אין נוהגין כן".

לתאורה מצומצמת¹⁴ בחדרי המגורים (אך אין יוצאים ידי חובת המצוה בהדלקת נרות בבית הכנסת¹⁵), ברם, במידה ומקומות אלה כבר מוארים¹⁶ והדלקת הנרות בהם כרוכה בטירחה מרובה, כגון שנותר מעט זמן עד לכניסת השבת ועליו להספיק עוד להתארגן לקראת השבת, הרי ששונה דין חייל רווק עצמאי¹⁷ שחייב להשתדל מכל מקום שיהא לו נר שבת, מחייל נשוי שיוצא בהדלקת אשתו¹⁸.

הוסיפו האחרונים¹⁹ שמספר אנשים הדרים ואוכלים יחדיו, כחיילים או תלמידי פנימיה, הרי הם כמשפחה גדולה אחת וידליק אחד מהם עבור כולם²⁰, אך נראה שאין משפחת מפקד או מרצה אורח וכד' בכלל זה²¹.

לפיכך מצוה על חיילים וחיילות (בין רווקים בין נשואים) להדליק נרות בברכה בחדר האוכל (וידליק אחד מהם עבור כולם, ויסדירו שיהו הנרות דולקים לכל הפחות בזמן הסעודה), ומלבד זאת ידאגו

מקורות והערות

[ח] עיין שמירת שבת כהלכתה (פרק מה סעיף יא) וספר מנחת אהבה (פ"ד סעיף יב) שנקטו יסוד זה לענין בחורי ישיבה המתגוררים בפנימיה, ובשו"ת דבר חברון (סימן רמג) כתב כן לענין חיילים בבטיס צבאי. [ט] ובמידה והנרות בבעלות פרטית של אחד מהם, עליו להקנות (באמצעות אדם אחר) חלק בהם לשאר בני החבורה. ראה משנה ברורה סימן תרעז ס"ק ג ושער הציון שם. ויש להעיר שנראה שאפילו ירצה חייל (אשכנזי) אחר להוסיף גם כן ולהדליק בברכה, אינו ראוי, שהרי כבר נפטר בהדלקה, עיין שו"ת שבט הלוי ח"ג סימן כד ושו"ת יחיה דעת ח"ב סימן לב, וכן בשמירת שבת כהלכתה שם הערה לב. ונראה שאפילו יתכוון מפורשות שאינו רוצה לצאת בהדלקת אחרים, מ"מ ראוי לו להימנע מהדלקה בברכה, שכן כיום, בשל תאורת החשמל, יש פחות משמעות לתוספת אורה זו. כן הורה לנו הגר"ד ליאור. [י] כן דעת הגר"ש אלישיב (ראה שבות יצחק עמוד קעט) וכן הורה הגר"ד ליאור (ראה הלכה כסדרה ח"א פ"ו הערה 4) שאורח המתארח בבטיס אינו יוצא בהדלקה זו (אלא אם כן הקנו לו בעלות חלקית בנר), אולם בשמירת שבת כהלכתה (שם סעיף א) נקט שאורח לארוחה נמשך אחר בעל הבית ויוצא בהדלקתו. ועיין שמירת שבת כהלכתה (שם סעיפים ח-ט) וילקוט יוסף (שם סעיף יט) שבמצבים אלה עדיף שידליקו בחדרם המיוחד ולא בחדר האוכל המשותף (שכבר מדליקים שם נרות, מה גם שברך כלל מדליקים את הנרות בפניה מרוחקת בחדר האוכל ואין בכך שמחה יתירה), ובשו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן קפג) כתב שעדיף שידליקו אור חשמלי בחדרם ואילו את הנרות ידליקו במקום האכילה, וכעין זה כתב בספר פסקי תשובות (שם אור ל בשם פוסקי דורנו) שאין חשיבות לתוספת אור הנרות אלא במקום האכילה, ועל כן בימינו שתאורת החשמל נפוצה, יש להעדיף הדלקה דוקא במקום האכילה. ברם, מנהג התימנים (עיין שו"ע המקוצר סימן נו סעיף יד) שכל שדרים בבית אחד אפילו יש להם חדר מיוחד לא ידליקו בו בברכה, שלא תיקנו אלא בחדר העיקרי שבו סועדים ואוכלים. (לענין שימוש במנורות חשמליות כתחליף להדלקת נרות, ובמיוחד בחדרי מגורים שלא ניתן להדליק בהם אש, עיין בתשובה ג). [יא] וניתן אף להסתפק באור מסדרון וכד', כל שמאיר את חדרי המגורים שלא יהיו שרויים בעלטה. ונראה שכשאין באפשרותו להשאיר בחדר אלא תאורה חזקה בלבד והדבר ימנע ממנו לישון כראוי, עדיף שלא ידליקנה כלל, "שהנרות לעונג נצטוו ולא לצער" (שו"ע סימן רעג סעיף ז). ובמיוחד נכון הדבר כשקיים סיכוי שחבריו שעדיין אינם שומרים תורה ומצוות יכבו תאורה זו בשבת, וכמבואר בשו"ת אגרות משה (ח"ג סימן מג) שאף מי שאינו יכול להתפלל בעל פה, אינו ראוי להשאיר תאורה כשיודע שבכך יכשיל אחרים שיכבה בשבת, אולם דעת הגר"ש איצערך (מובא בספר הצבא כהלכה פרק לא סעיף ה) שאין אדם נדרש לוותר על זכויותיו גם אם ע"י כך יגרם בעקיפין לאחרים לעבור עבירה (מה גם שלפעמים דוקא מניעה מהשאת תאורה בחדר הגרום לחבריו להדליק את האור בבואם לחדר). [יב] שהרי מפאת קדושתו אינו משמש לתשישי מגורים. ומילא פשוט שאף אם מדליק נרות שם, אין מברך עליהם. [יג] עיין להלן תשובה ג שלדעת רבים מפוסקי דורנו ניתן במקום צורך להשתמש בתאורה חשמלית לקיום המצוה, אלא שיש להדליקה לכבוד השבת, וכעין שכתב הרמ"א (סימן רסג סעיף ד): "ואם היה הנר דלוק מבעוד היום גדול, יכבדו ויחזרו וידליקו לצורך שבת" (וראה שמירת שבת כהלכתה (פרק מג סעיף לב) שכתב לברך על הדלקה זו, ואילו בילקוט יוסף (שם סעיף מז) כתב שחזרו וידליק בלא ברכה). ועיין עוד שמירת שבת כהלכתה (שם סעיף לד) שראוי להדליק את התאורה החשמלית לאחר הדלקת נרות השבת, ובכך לצאת אף דעת הפוסקים (דלעיל) שאין לברך על תוספת אורה, וכן לכלול בברכה אף את הדלקה זו, ואמנם רבים לא חוששים לכך, אולם נראה שבמסגרת הצבאית יותר ראוי להקפיד על ענין זה, שכן שכח הדבר שחיילים מגיעים לאכול בחדר האוכל לאחר שכבר כבו הנרות, ועבורם יש לדאוג שהתאורה החשמלית תודלק לכבוד השבת. [יד] ומסתבר שרווק בשלב מסוים חשוב כבר כעומד בפני עצמו וכשאינו בבית הוריו אינו יוצא בהדלקתם, ראה ערוך השולחן שם סעיף ה ושמירת שבת כהלכתה שם סעיף יא. [טו] ובפשטות הדלקתה מועילה בכל מקום שתהיה, וכן נראה מסתימת הפוסקים וכן הורו לנו הגר"י אריאל והגר"ד ליאור (הלכה כסידרה פ"ו סעיף ד), אולם יש שכתבו (עיין ספר שבות יצחק בשם הגר"ש אלישיב, ספר חובת הדר הלכות נרות שבת הערה כ, וספר פסקי תשובות שם אות כג כלל ה ע"פ לשון שו"ע הרב שם סעיף ט) שהדלקתה מועילה דוקא כשמדליקה בביתם.

ב

שאלה: האם חייל היוצא מבעוד יום לפעילות מבצעית שתמשך כל הלילה ידליק נרות שבת קודם היציאה מהבסיס? וכיצד ינהגו לענין זה חיילים השוהים ב'שבת שטח' במסגרת שבוע שדאות? האם חייל היוצא מיד לאחר כניסת השבת למשמרת בת מספר שעות, ידליק נרות בברכה?

חיוב הדלקת נרות ליוצאים עם חשכה לפעילות מבצעית ולשוהים בשבת בשטח אימונים

הלילה (כלומר, עד שעה שיסיים סעודתו ויבוא לביתו), הוי ברכה לבטלה (לפי שכלל לא נהנה מהנרות)."

לפיכך הורו מפוסקי דורנו^ט שאם יודע שלא יהנה כלל מהנרות, וכגון שיוצא מבעוד יום לפעילות מבצעית שעד שישוב ממנה יכבו הנרות, לא ידליק נרות כלל^ז. אכן, אם שוהה בליל שבת במבנה בו יהנה ולו במעט ממאור הנרות או הפנסים^כ, ואפילו שלא בשעת הסעודה, ידליקם בברכה לשם קיום המצוה, ולדעת רבים^{כב} כן הדין אף אם המדובר בשהייה קבועה בשטח פתוח, כמחסום וכד', ומתאפשר לו להדליקם שם.

תשובה: כפי שהתבאר^{טז}, עיקר ענין מצות הדלקת הנרות לענג השבת במקום הסעודה, אעפ"כ נפסק בשו"ע^ז: "יש אומרים שאין מקדשים אלא לאור הנר, ויש אומרים שאין הקידוש תלוי בנר ואם הוא נהנה בחצר יותר מפני האויר או מפני הזבובים, מקדש בחצר ואוכל שם אע"פ שאינו רואה הנר, שהנרות לעונג נצטוו ולא לצער, והכי מסתברא", ומכאן שבמקום צורך ניתן להסתפק בהדלקת נרות בבית אף שלא במקום האכילה, לפי שמענג את השבת בכך שלא יהא שרוי בעלטה, ומ"מ מבואר בשו"ע^ח: "המדליקין בזוויות הבית ואוכלים בחצר, אם אין הנרות ארוכות שדולקות עד

ג

שאלה: האם ניתן בשעת דחק להדליק נרות שבת שהכינם משמן מנועים, גרזי וכד' (במידה וקיבל אישור על כך מהמפקד)? והאם ניתן לצאת בהבערת 'גוזניק'? האם ניתן לצאת בהדלקת אור החשמל ידי חובת נרות שבת?

שימוש במדורה, באור חשמל, או בשמן מנועים וכד', כתחליף לנרות שבת

תשובה: שנינו^{כג}: "במה מדליקין ובמה אין מדליקין? אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן וכו'", וביארה הגמרא^{כד}: מסכסכת בהן, שמנים שאמרו

מקורות והערות

[טז] בתשובה הקודמת. [יז] סימן רעג סעיף ז. [יח] סימן רסג סעיף ט. [יט] שמירת שבת כהלכתה פק מה סעיף טז, ילקוט יוסף שם סעיף כב, שו"ע המקוצר סימן נז סעיף טו. [כ] ומ"מ רשאי להדליק (בברכה) עבור אחרים שנבצר מהם להדליק, כגון שנמצאים בשמירה בזמן הדלקת נרות אך לאחר מכן ישוהו שם ויהנו מן הנר, וכדין שליח, ברם, עיין שו"ת דבר חברון (סימן רמז) שאם מדליק ללא ידיעתם יש לחוש לשיטת האחרונים שאין אומרים במצוות את דין 'זכין לאדם שלא מדעתו', ועל כן במקרה זה ידליק בלא ברכה. [כא] בענין שימוש בפנס כתחליף לנרות שבת, עיין בתשובה הבאה. [כב] כן הורו לנו הגר"א נבנצל והגר"י אריאל (הלכס"ד פ"ו הערה 38), אולם מדברי השבות יצחק (עמוד כא, בשם הגר"י ש אלישיב) ניתן להסיק שאין לברך על הדלקה במקום סעודה אלא בבית, וכפשוט לשון הרמב"ם (פ"ה משבת ה"א) "חייבים שיהיה נר שבת בבתיהם", ולדבריו ראוי במצבים אלה להשתדל לא לסעוד שם, בכדי שיוכל לברך על ההדלקה בשופי. [כג] שבת כ ע"ב. [כד] שם כא ע"א.

וא"כ, מי שאין בידו נרות שבת, יוכל לאלתר נר מחומרי בעירה שונים, ובלבד שיבערו יפה ושלא יהיו בעלי ריח רע ביותר, וכמו כן יזהר שלא יהיה בהבערתם כל סכנה, אולם נראה פשוט שאין יוצאים בהבערת מדורה וכד"כ.¹²⁷

עוד יש להוסיף שלדעת רבים מפוסקי דורנו¹²⁸ ניתן במקום צורך לצאת ידי חובת נר שבת בהדלקת מנורת חשמל לכבוד שבת, הואיל ובכך גורם להבערת חוט הלהט שבנורה (ואכן לפי זה אין להקל בנורה חסרת חוט להט כנורת פלורוסנט¹²⁹, אולם יש המקילים¹³⁰ אף בכך הואיל ובלשון בני אדם נקראת פעולת הדלקה), ועל כן מי שאין בידו נרות, ידליק בכרחה את אור החשמל שבמקום האכילה¹³¹.

חכמים אין מדליקין בהן - מפני שאין נמשכין אחר הפתילה" (רמב"ם¹³²) - ומפני מה אין מדליקין כפתילות שאין האור נתלית בהן ולא בשמנים שאין נמשכים אחר הפתילה, גזירה שמא יהיה אור הנר אפל ויטה אותה בשעה שישתמש לאורה).

עוד נאמר בגמרא¹³³: "רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן. מאי טעמא? אמר רבא, מתוך שריחו רע, גזירה שמא יניחנו ויצא (ממקום הסעודה)", ובהמשך: "תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר אין מדליקין בצרי (שמן אפרסמון). מאי טעמא כו'? חדא, מפני שהוא עף (שהינו חומר בעיר ביותר ועלול להציט את הבית), ועוד, גזירה שמא יסתפק ממנו (שבשל ריחו הטוב יש לחוש שיוציא מעט מהנר ונמצא גורם יכובי בשבת)".

מקורות והערות

[כח] פ"ה משבת ה"ח, ע"פ משמעות הגמרא שם. [כז] שם כה ע"ב. [כח] כן משמעות סוגית הגמרא שגדר 'נר' דוקא כפתילה היונקת מחומר בעירה, אך הבערת החומר לכשעצמו אינה נר כלל (ועיין רש"י שם כ ע"ב ד"ה 'עין בעלמא'). ועיין בגמרא (שם כג ע"ב, לענין נר חנוכה): "אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה פתילות (כלומר, תחב בה מספר פתילות ללא הפרדה ביניהם) כו' - (הרי שעשאה כמין מדורה ואפילו לאחד נמי אינה עולה", וברמ"א (סימן תרעא ע"ד): "ויזהרו כשעושים נרות (חנוכה) כו', שאין לדבקן ביחד ולהדליקן, והיו כמדורה, ואפילו בנרות של שבת ויו"ט ויזהרו שלא לעשות כן", ואמנם הביאור הלכה (שם ד"ה 'אפילו') באר כוונת הרמ"א שיש להיזהר מלקרב את הנרות זה לזה בכדי שלא יותכו מהחום, אך משמעות המג"א (שם ס"ד) שלמד דברי הרמ"א כפשוטן שהדלקת נרות צמודים אסורה הואיל ודמאי למדורה, וכן כתב בילקוט יוסף סימן רסד סעיף טו, וא"כ כל שכן שאין יוצאים בהבערת מדורה (וכן נקטו בפשיטות המהר"ל בספר נר מצוה עמוד כו, ובשו"ת אבני נור סימן תקא אות ו). [כח] ראה שמירת שבת כהלכתה פרק מג סעיף ד (ובהערה שם הוסיף בשם הגר"ז אויערבך שיותר נראה להקל בפנס שהזרם כבר צבור בו, מאשר באור חשמלי המתבסס בכל רגע על יצור מחודש של זרם בתחנת הכח), ילקוט יוסף שם סעיף סב ושו"ת יחווה דעת ח"ה סימן כד, ובאריכות בשו"ת ציץ אליעזר ח"א סימן כ פרק יא, בשו"ת יביע אומר ח"ב סימן יז, ובאנציקלופדיה תלמודית ערך 'חשמל' אות ד. ועיין בדבריהם שלכתחילה ראוי שיהא ניכר בנר שהודלק לכבוד השבת. ואגב, עיין שמירת שבת כהלכתה (שם סעיף לב) שקודם השבת יקפיד להדליק את אורות החשמל בבית תוך כוונת מצוה, ועוד כתב (שם סעיף לד) שמאחר ונחלקו הפוסקים אם ניתן להדליק בכרחה במקום שכבר מואר (עיין בתשובה הקודמת), לפיכך ראוי שהאשה תברך תחילה על נרות השבת ורק לאחר מכן ידליק אחד מבני הבית את אורות החשמל, וכעין זה בספר מנחות אהבה (פ"ד סעיף ו), אולם בילקוט יוסף (סימן רסג סעיף ח) כתב שלא נהגו כן. ועיין בספר הלכה כסדרה (ח"ב פרק ו הערה 13) שבמסגרת הצבאית יותר יש להקפיד על כך, הן מצד שפעמים מגיעים יחילים לחדר האוכל לאחר שהנרות כבר, ובמקרה זה עליהם לקיים המצוה באור החשמל, והן מצד שישנם דעות שאיש המדליק נרות אינו רשאי לברך על תוספת אורה, ורק אם החדר חשוך רשאי להדליק בכרחה. [כט] כן מבואר בספר תורת היולדת (פרק לח סעיף ה), בספר החשמל לאור ההלכה (סימן ג פרק ו, ומ"מ עיין שם פרק ז שאף בהדלקת נרות ניאון יש איסורי תורה), וכן משמעות דברי הפוסקים הג"ל שדנו בנרות חוט להט. [ל] שבות יצחק (פרק ג אות א) בשם הגר"ש אלישיב (אך נראה פשוט שאף לדבריו אין להקל ביסטיקלייט וכד', שהרי אינו משמש למאור אלא רק לסימון והתראה, ובאותה מידה אין להקל בשאר פנסי הסימון למיניהם, אמנם מצוה במשנה ברורה (שם ס"ק יד) שאשה טמא מדליקה בכרחה מצד שנתנית שסביבתה מוארת, אך נראה שהנחתה נובעת מכך שהעומדים סביבה יסתיעו באור לצרכיה, ולא רק מכך שיכירו ע"י האור במציאותה). [לא] ובענין זה עיין ברמ"א (שם סעיף ד) שכתב: "זאם היה הנר דלוק מבעוד היום גדול, יכבנו ויחזור וידליקנו לצורך שבת". כמו כן יש להעיר שכמובן אין לקיים מצוה זו בהדלקת התאורה בשירותים, שהרי אסור להשתמש באור הנרות לתשימש מגונה, משום כיווי מצוה (ראה רמ"א סימן רעה סעיף יב, ושמירת שבת כהלכתה שם סעיף מא). ברם, שמענו מהגר"ד ליאור והגר"א אבינר שאם אין לו שום אפשרות אחרת, יקיים את ההדלקה באופן זה (וכעין המבואר באריכות בשו"ת יביע אומר (חלק ו יו"ד סימן כט) שבשעת דחק שאינו יכול לקיים מצוות אלא במקום מטונף, מותר לקיימן שם, וכן מבואר בספר הליכות שלמה פרק כב סעיף א).

ד

אפשרות הדלקת הנרות בלא לקבל את השבת

שאלה: האם החייל המדליק את נרות השבת בחדר האוכל צריך להקפיד להתפלל קודם לכן תפילת מנחה? האם חייל היוצא לסיור ממושך כשעה לפני שבת רשאי להדליק קודם צאתו נרות שבת? והאם הדלקה זו נחשבת לו כקבלת שבת? האם אשת מג"ד שהגיעה בשעה מאוחרת לשבות עמו בבסיס ועדיין לא הספיקה להערך לשבת כראוי, רשאית להדליק נרות בזמן ולהתנות שאינה מקבלת שבת בכך?

בהדלקה, ועל כן מברכות ורק לאחר מכן מדליקות. לעומת כל זה, מנהג רבים מהתימנים¹ שהנשים מקבלות שבת בהדלקה ומ"מ מברכות תחילה, לפי שאין מקבלות השבת אלא בתום ההדלקה.

ולדעת כולם אין האנשים שהדליקו נרות (בברכה, כגון שאין שם אשה) מקבלים שבת בכך, ועל כן יברכו ואח"כ ידליקו (ואף רשאים להתפלל לאחר מכן תפילת מנחה), אלא אם כן גילו מפורשות שדעתם לקבל שבת, שאז יקפידו להדליק ואח"כ לברך.

עוד מבואר בשו"ע²: "לא יקדים למהר להדליקו בעוד היום גדול שאז אינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת, וגם לא יאחר. ואם רוצה להדליק נר בעוד היום גדול ולקבל עליו שבת מיד, רשאי, כי כיון שמקבל עליו שבת מיד אין זו הקדמה, ובלבד שיהא מפלג המנחה ולמעלה שהוא שעה ('זמנית') ורביע קודם הלילה³."

תשובה: נחלקו ראשונים אם הדלקת הנרות חשובה כקבלת שבת או שמא תלוי הדבר בדעת המדליק, והובאו הדברים בשו"ע⁴: "לבעל הלכות גדולות כיון שהדליק נר של שבת חל עליו שבת ונאסר במלאכה כו', ויש אומרים שאם מתנה קודם שהדליקה שאינה מקבלת שבת עד שיאמר החזן ברכו, מועיל, ויש אומרים שאינו מועיל לה. ויש חולקים על בה"ג ואומרים שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנר אלא בתפילת ערבית כו'."

למעשה מנהג האשכנזים⁵ שהנשים מקבלות שבת בהדלקה (ורק במקום צורך מתנות במפורש שאינן מקבלות שבת בכך), ועל כן נוהגות להדליק תחילה את הנרות ורק לאחר מכן לברך על ההדלקה (שהרי אם תברך תחילה, נמצא שקיבלה שבת ומעתה לא תוכל להדליק הנרות), ובכדי שתהא הברכה 'עובר לעשייתן' נהגו להסתיר מעיניהן את הנרות ולהנות מהם רק לאחר הברכה, ואילו מנהג רבים מהספרדים⁶ שאין הנשים מקבלות שבת

מקורות והערות

[לב] סימן רסג סעיף י. [לג] ראה רמ"א שם ובסעיף ה. ועיין ט"ז (סימן תרעא ס"ק א ושער הציון שם ס"ק ב) שאף אנשים שרגילים להדליק נרות, מקבלים שבת בהדלקתם, אולם במשנה ברורה (שם ס"ק א) הורה למעשה כשאר פוסקים שרק בנשים אומרים גדר זה. [לד] עיין ילקוט יוסף סימן רסג סעיף לג ובאריכות בשו"ת יחווה דעת ח"ב סימן לג ובשו"ת יביע אומר ח"ב סימן טז, וכדעת רוב הראשונים החולקים על בה"ג, אולם דעת כף החיים (סימן רסג ס"ק סב), הבן איש חי (שנה שניה פרשת נח אות ח), והגר"מ אליהו (בהערותיו לקיצור שו"ע סימן עה הערה ח) שיש להדליק ורק אח"כ לברך. [לה] עיין שו"ע המקוצר פרק נו סעיפים ב, ז. [לו] שם סעיף ד. [לז] עיין משנה ברורה (שם ס"ק יט) שלדעת השו"ע יש לחשב שעה ורבע קודם צאת הכוכבים, ואילו לדעת הלבוש והגר"א יש לחשב שיעור זמן זה קודם השקיעה.

נרות בברכה קודם צאתו, תוך כוונה מפורשת שאינו מקבל שבת בכך (אולם אם לא ישוב מהסיוור אלא בשעה מאוחרת ולא יהנה כלל מהנרות, אינו רשאי לברך עליהם, אא"כ חבריו יהנו מאורם¹). לעומת זאת חייל היוצא לסיור בשעה מוקדמת יותר (שאינו רשאי להדליק נרות בלא לקבל שבת), יעדיף לדחות את קבלת השבת לשעה מאוחרת, בכדי שעד אז לא יהיה מנוע מעשיית מלאכה, ועל כן ידליק את הנרות בלא ברכה.

דהיינו, מותר להדליק נרות בברכה סמוך לכניסת שבת (בחצי השעה שקודם השקיעה), ואפילו אינו מקבל שבת בכך, אולם אין להקדים ולהדליק נרות קודם שעה זו, בלא לקבל שבת, שהרי קודם לכן אין ניכר שמדליק לכבוד שבת², ורק אם מקבל השבת בהדלקה³ רשאי להקדימה עד לפלג המנחה. לפיכך חייל היוצא לסיור סמוך לכניסת שבת (בחצי השעה שקודם כניסת השבת) ועתיד לשוב קודם שיכבו הנרות, ידליק

ה

קריאה לאור הנר **שאלה:** האם מותר ללמוד לאור נרות לאחר שכבה מאור החשמל? האם מותר לאנשי צוות בטנק לקרוא לאור מנורת תא הלוחמים שעוצמתה ניתנת לוויסות?

הונא, ובמדורה - אפילו עשרה בני אדם אסור (הואיל ויושבים בריחוק זה מזה, ומאידך, קצוות עצי המדורה סמוכים ובהישג ידם, הרי שיותר יש לחוש שלא יוכלו להשגיח זה על זה). אמר רבא אם אדם חשוב הוא (שאינ דרכו להטות אפילו בחול) - מותר⁴, ובהמשך⁵: "מיתיבי, רבן שמעון בן גמליאל אומר התינוקות של בית רבן היו מסדרין פרשיות וקורין לאור הנר? אי בעית אימא - ראשי פרשיותיו (כלומר, מאחר ואינה קריאה גמורה המצריכה עיון קבוע בספר, אין לחוש להטיה. ומכאן למדו הפוסקים שניתן להקל בקריאת ענינים השגורים על לשונו

תשובה: נאמר בגמרא⁶: "ולא יקרא לאור הנר (שמא יטה את הנר לקרב את השמן לפתילה ונמצא מבעיר בשבת)" - "אמר רבה אפילו (הנר) גבוה שתי קומות כו' (כלומר, אפילו במקרה שלא ניתן להטות את הנר, מ"מ אסרו חכמים לקרוא לאורו, לפי שלא חילקו חז"ל בגזירתם). חד הוא דלא ליקרי, הא תרי (שנים הקוראים יחדיו) שפיר דמי (לפי שמשגיחים זה על זה שלא יעברו איסור), והתניא לא אחד ולא שנים? אמר רבי אלעזר לא קשיא, כאן בענין אחד, כאן בשני ענינים (שהואיל וכל אחד עוסק בענינו, אין משגיחין זה על זה), אמר רב

מקורות והערות

[לח] כרס, עיין בספר הלכה כסדרה (ח"ב פרק ו הערה 31) שהג"א וייס הסתפק שמא בימינו שאין רגילות להדליק נרות למאור, ניתן יותר להקל בהדלקת מפלג המנחה, וכן הביא בספר פסקי תשובות שם אות טו בשם עוד אחרונים. [לט] ועיין שמירת שבת כהלכתה (פרק מג סעיף כד) שאשה הרוצה להדליק מוקדם ומבלי לקבל את השבת, תוכל לעשות כן כשאחד מבני הבית מקבלים על עצמם את השבת בהדלקה זו, הואיל ובכך ניכר כבר שהנר לכבוד השבת. [מ] ילקוט יוסף שם סעיף כא, וראה שו"ע (שם סעיף ט): "המדליקין בוויית הבית ואוכלים בחצר, אם אין הנרות ארוכות שדולקות עד הלילה הוי ברכה לבטלה". [מא] שבת יב ע"ב. [מב] שם יג ע"א.

כתפילה וכד'), ואי בעית אימא - שאני תינוקות, הואיל ואימת רבן עליהן לא אתי לאצלויהי". והובאו הדברים בשו"ע^{מב}.

בענין זה^{מה}.

אכן, למעשה הורו האחרונים^{מב} שבנרות המצויים כיום כנרות שעוה וכד' שאורם זך ביותר ואין רגילות להטותם כלל, ניתן להקל, אולם המשתמש בנר מאולתר, ב'גוזניק' וכד', צריך להיזהר לכתחילה

עוד יש להוסיף שהורו מפוסקי דורנו^{מב} שאין לאסור קריאה לאור מנורות חשמליות שעוצמתן ניתנת לוויסות, בשל חשש שמא ישנה מבלי משים את עוצמתן, שכן במנורות אלה אין חשש הטיה אלא חשש אחר, ועל כך לא גזרו חז"ל.

ו

פתיחת דלת כנגד הנרות במקום שהרוח מצויה

שאלה: האם מותר לפתוח חלון או דלת של חדר אוכל במוצב, בזמן שהרוח נושבת בחוץ ויש לחוש שתגרום לכיבוי נרות השבת?

תשובה: נאמר בגמרא^{מב}: "תנא, נר שאחורי הדלת - פותח ונועל כדרכו ואם כבתה - כבתה (הואיל ואינו מתכוון לכך). לייט עלה רב (קילל את המקל בכך) כו', דהא אביי ורבא דאמרי תרוייהו מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות", וכן פסק השו"ע^{מב}: "נר שמונח אחורי הדלת, אסור לפתוח הדלת שמא יכבנו הרוח".

בפתיחת הדלת כל זמן שאין הרוח נושבת, אולם יש מהאחרונים^{מב} שחלק ואסר לפתוח אף כשאין הרוח נושבת באותה שעה, הואיל ולא ניתן לצפות מתי תתחדש (מה גם שתנועת הדלת בעצמה עלולה לגרום למשב רוח שיביא לכיבוי הנרות).

למרות זאת מצינו ברמ"א^{מב} שכתב: "מותר להעמיד נר במקום שהרוח שולט, כדי שיכבה, אבל אסור להעמידו שם, אם כבר הרוח מנשב", וא"כ לדבריו ניתן להקל

לפיכך^{מב} במקום שהרוח מצויה יש להימנע מפתיחת דלת כנגד הנרות, ומ"מ בשעת דחק ניתן להקל בכך, כל שאינה נושבת באותה שעה, ויפתחנה במתינות ובנחת כך שלא יגרום לכיבוי. והוסיפו האחרונים^{מב} שמ"מ אין לחוש לרוח המשנה מעט את צורת הלהבה, שכן אין זה כיבוי.

מקורות והערות

[מג] סימן רעה. [מד] עיין ביאור הלכה (שם סעיף א ד"ה 'לאור הנר') ובילקוט יוסף (שם סעיף ב) שיש מקילים במנורת נפט שאורה רב ובעלת עוצמת אור קבועה שאין לחוש להטיה, ועל כן ניתן להקל, במיוחד אם יעשה היכר בה כגון שידביק פתק "שבת היום" עליה. ועיין עוד משנה ברורה (שם ס"ק ד) ילקוט יוסף (שם סעיף ג) ושו"ע המקוצר (סימן סב סעיף לו) שרבים נוקטים שבנר שעוה לא שייכת כלל אפשרות הטיה, וכל שכן בנרות פראפין המצויים כיום (אמנם בהערות הגר"מ אליהו לקיצו"ש ע"פ סימן פ הערה א החמיר גם בנר שעוה). [מה] ועיין בספר פסקי תשובות (שם אות ב) שהביא שכיום שאין רגילות להתעסק כלל בנרות, כולנו נחשבים לענין זה כאדם חשוב שלא שייך בו חשש שמא יטה. [מז] שו"ת יחזה דעת ח"ו סימן כ, שמירת שבת כהלכתה פרק יג סעיף לב. [מו] שבת קכ ע"ב. [מח] סימן רעז סעיף א. [מט] בהלכות יו"ט סימן תקיד סעיף ג, ע"פ המהרי"ל הלכות יו"ט אות ה. [נא] כן הורו למעשה משנה ברורה סימן רעז ס"ק ג וילקוט יוסף שם סעיף א, ועיין ערוך השולחן שם סעיפים ו-ז. [נב] שמירת שבת כהלכתה פרק יג סעיף לג בשם הגרש"ז אויערבך.

ז

טלטול השולחן
שהדליקו עליו
נרות

שאלה: כיצד ינהג חייל הנמצא באבט"ש ובאפשרותו להדליק את נרות השבת על גבי שולחן שיזדקק לו בהמשך השבת?

תשובה: נאמר בגמרא²²: "האבן (מוקצה) שעל פי החבית (והוא חפץ להוציא יין מן החבית) - מטה על צידה והיא נופלת (ומותר לעשות כן הואיל ואינו מטלטלה בידיים)" - "אמר רב הונא אמר רב לא שנו אלא בשוכח, אבל במניח²³ - נעשה בסיס לדבר האסור". כלומר, מאחר והניח את האבן על החבית מדעת שתהא שם בשבת, עשה את החבית בסיס לאבן ועל כן חל על החבית דין מוקצה ונאסרה בטלטול, ממילא לא ניתן להטות את החבית בכדי לנער את האבן.

לפיכך פסק השו"ע²⁴: "נר שהדליקו בו באותה שבת, אע"פ שכבה, אסור לטלטלו", ובארו המפרשים²⁵ לפי שבשעת בין השמשות היה הנר בסיס לשלהבת המוקצת²⁶, לפיכך הוקצה לכל השבת. ובאותה מידה נאסר אף השולחן שהודלקו הנרות עליו, שהרי אף הוא בסיס לאיסור.

אלא שמצינו שני דרכי היתר לענין זה:

ראשית, מצד שאפשר שבנר יועיל תנאי מפורש לטלטלו לכשיכבה, (שמאחר והמוקצה (השלהבת) עתיד להסתלק מאליו, ניתן להקל בו יותר משאר בסיס לאיסור²⁷), ונחלקו הפוסקים בדבר, השו"ע כתב²⁸: "אם התנה מערב שבת על נר זה שיטלטלנו משיכבה, מותר לטלטלו אחר שכבה", וכן מנהג הספרדים²⁹ והתימנים³⁰, ואילו הרמ"א השיג³¹: "הגה, ויש אומרים דלא מהני תנאי, וכן נוהגין במדינות אלו". שנית, ע"פ המבואר בשו"ע³²: "כלי שיש עליו דבר האסור ודבר המותר, מותר לטלטלו כו', וכגון שדבר המותר חשוב מדבר האסור, אבל אם דבר האסור חשוב יותר מדבר המותר, בטל אצלו ואסור לטלטלו", ואמנם פסק השו"ע³³ שאין היתר לטלטל מנורה ע"י הנחת כיכר חשוב עליה, לפי שעיקר עשייתה לשלהבת ועל כן אינה בטילה אגב הכיכר, אולם מבואר באחרונים³⁴ שכל שאין המגש או השולחן שהניח עליהם את הנרות מיוחדים לו, תועיל הנחת כיכר.

מקורות והערות

[ג] שבת קמב ע"ב. [נד] לשיטת הט"ז (סימן שט ס"ק א) בכל מקרה שמניח מדעת את המוקצה על הבסיס ואפילו הניחו שם באופן אקראי, נאסר, ואילו לדעת המגן אברהם (שם ס"ק ו) דוקא כשיש לו עדיפות מפורשת שהמוקצה היא מונח שם, רק אז נעשה לבסיס לו. ולמעשה הורה המשנה ברורה (שם ס"ק יח) שניתן להקל במקום צורך. [נה] סימן רעט סעיף א. ע"פ הגמרא שם מד ע"א. [נו] משנה ברורה שם ס"ק א, ע"פ הגמרא שם מז ע"א. ועיין חזון איש (הלכות שבת סימן מא אות טז) שהואיל ואין דרך לטלטל כלל את השלהבת, לפיכך נעשתה מוקצה. [נז] אף שיש ראשונים שנקטו (עיין תוס' שם נא ע"א ד"ה 'או שטמן') שאין דין 'בסיס לדבר האסור' חל אלא כשדעתו שהמוקצה היא שם כל השבת, מ"מ מבואר באחרונים (ביאור הלכה שם סעיף ב ד"ה 'אפילו לצורך גופו') שאין להקל בנר ופוטמות, לפי שאינו מתכוון לסלק את המוקצה במשך השבת, אלא רק השלהבת שתתלק מאליה, וכן מאחר ובגלל מצות ההדלקה דעתו חלוטה שיהא שם כל בין השמשות, ואינו כאבן שע"פ חבית שאפשר שינערה בשנה זו. מה גם שענין בשו"ע (סימן שט סעיף ד) שמשמע שסתם שלא כדעה זו אלא הביאה רק בתורת 'יש אומרים', אמנם במשנה ברורה (שם ס"ק כא) כתב שניתן להקל בכך במקום הפסד. [נח] ראה משנה ברורה שם ס"ק יא. [נט] שם סעיף ד, ע"פ הרמב"ן שם מה סוף ע"א. [ס] ילקוט יוסף שם סעיף ג, וע"ש שמועיל לו תנאי מראש לכל השנה. [סא] שו"ע המקוצר סימן סח סעיף ח. [סב] שם, ע"פ התוס' שם מד ע"א ד"ה 'שבנר ובקערה'. [סג] סימן שי סעיף ח, ע"פ הגמרא שם מז ע"א "אמר רבא כי הוינן ביה רב נחמן הוה מטלטלין כנונא אגב קיטמיה (אפר שאינו מוקצה) ואף על גב דאיכא עליו שברי עצים (שהוקצו)". [סד] סימן רעט סעיף ג. [סה] עיין ילקוט יוסף שם סעיף ה ובשארית יוסף שם.

אם התנה קודם השבת שיטלטלנו לאחר שישכבו הנרות), הרי שניתן לטלטלו¹⁰, אך דוקא לצורך גופו (שנצרך לו במקום אחר) או מקומו (שנצרך למקום השולחן). ובאותה מידה רשאי להעמיד מראש את הנרות עם החלה על מגש על גבי השולחן, ובכך יוכל לאחר זמן להסיר את המגש לצורך שימוש במקומו¹¹.

לפיכך¹⁰ המדליק נרות שבת על גבי השולחן, נעשה השולחן בסיס לדבר האסור ונאסר בטלטול לכל השבת, אכן, אם הניח חלה או יין וכד' (שמפאת נחיצותם יש להם חשיבות רבה בשבת¹⁰) לצד הנרות כך שהשולחן יהווה בסיס אף לדבר המותר והחשוב ושהה כך כל זמן בין השמשות (ולמנהג הספרדים והתימנים אף

ח

שאלה: האם מותר להניח בשבת נייר סופג וכד' תחת פמוטות נרות שעוה שהחלו לנטוף, בכדי למנוע לכלוך המשטח שתחתיהם?

הנחת נייר בשבת תחת פמוטי הנרות לקליטת השעוה הנוטפת מהם

ומ"מ מבואר באחרונים¹² שאם יש בכלי דבר היתר בעל חשיבות, מותר להניחו תחת הנר, שהרי בגלל ההיתר שבו יהיה ניתן להמשיך ולטלטלו, וממילא לא בטל מהיכנו, ועוד יש שהורו¹³ להקל תמיד בהנחת נייר טואלט או סמרטוט וכד' (כמובן במידה ואין סכנת דליקה בדבר), שהרי עומדים מתחילה לקבל דבר טינוף, וממילא אין בשימוש בהם משום ב'יטול כלי מהיכנו'.

תשובה: נפסק בשו"ע¹⁴: "אין נותנין כלי בשבת תחת הנר לקבל שמן הנוטף, מפני שהוא מבטל כלי מהיכנו, ומותר ליתנו מבעוד יום", והיינו לפי שכלי זה היה מותר בטלטול, וכשהניחו בשבת לקבל את השמן הנוטף, הרי שאסרו מעתה בטלטול מפאת השמן שבתוכו שהוא מוקצה, וחז"ל אסרו זאת מפני שהוא כמחבר הכלי בטיט למקומו שהוא כבונה (או לפירוש אחר, מצד שמניעת המשך השימוש בכלי דומה לסותר כלי ומשברו)¹⁵. ועל כן חל איסור להניח כלי תחת נר לקבל את השעוה הנוטפת¹⁶.

מקורות והערות

[10] עיין בפירוט בשמירת שבת כהלכתה פרק כ סעיפים נט-סג.
 [11] עיין בשו"ת אגרות משה (ח"ה סימן כב אות יז) שגדר החשיבות נקבע ע"פ הנחיצות העכשוויות, ועל כן אף במציאות שהמוקצה בעל ערך ממוני רב, מ"מ אם בשבת זקוק יותר לדבר המותר, הרי שחשיבותו גדולה יותר. מאידך, אם יש לו מהמין המותר במקום אחר, הרי שאיננו באמת נצרך לדבר המותר, וחשיבות הדבר האסור גדולה יותר. ועיין שמירת שבת כהלכתה (שם הערה ג) שחשיבות האוכל גדולה מהתאורה. ועיין בספר מנוחת אהבה (פרק יד סעיף יז) שאף רשאי להניח ספרי קודש, שאף הם חשובים לו ממאור הנרות. [סח] וראה משנה ברורה (סימן רעז ס"ק יח) שמותר לטלטלו אפילו בשעה שהנרות דולקים, ובלבד שיטלטלנו בנחת כך שאין לחוש לכיבוי, ומאידך הוסיף שם שההיתר הוא בטלטול השולחן עצמו, אך באם ניתן הדבר, ינער תחילה את הפמוטות מעליו ולא יטלטלם בידיים, ורק אם אין הדבר אפשרי, יטלטלם אגב השולחן.
 [טז] ומבואר בשו"ע הרב (שם סעיף ו) ובשמירת שבת כהלכתה (פרק כ סעיף נה) שכל שהיה שם משך בין השמשות חל על המגש דין בסיס לדבר האסור והמותר, ואפילו אם לאחר זמן ניטל הדבר המותר, מ"מ נשאר ההיתר לטלטל המגש.
 [ע] סימן רסה סעיף ג, ע"פ הגמרא שבת מב ע"ב-מג ע"א.
 [צא] ועיין משנה ברורה (סימן רסו ס"ק כז) שאף אין לבטל כלי מהיכנו באופן זמני (כגון שלאחר זמן ינער את המוקצה מעליו), אם לא במקום הפסד. אכן, יעוין ברבריו (סימן רסה ס"ק ה) שהתיר ליתן כלי תחת נר שעוה שחושש לנפילתו, לפי שאם יפול ינערנו לאלתר, ומאחר ויטלקנו מיד לא נחשב לביטול הכלי.
 [עב] שמירת שבת כהלכתה פרק כב סעיף כו וילקוט יוסף שם סעיף א. אולם עיין בשש"כ (שם הערה מד) שהסתפק שלכאורה כיום אין כל חשיבות לשאריות השעוה, ושונה משאריות השמן שנהגו בעבר לחזור ולהשתמש בהם, ועל כן היה מקום לומר שבימינו אין הכלי מתבטל בכך.
 [עג] משנה ברורה שם ס"ק ו.
 [עד] שמירת שבת כהלכתה פרק יג הערה קכה, שו"ת באר משה ח"ה סימן פה.

פרק לב. הלכות תפילות השבת

הקדמה

”אסור לאדם לשאול צרכיו בשבת”^א

נוסח תפילות העמידה בשבת, שאין בו בקשת הצרכים הפרטיים והציבוריים, מורה ומדריך על ענינה של קדושת השבת שאין לשקוע בה בצער ובמיקוד כוחות הנפש להשלמת החסרונות הגשמיים, אלא בהפניית הנפש אל התוכן הפנימי המשוך אל העולם העליון, ועל כן התפילה ביום קדוש זה מכוונת אל בקשת הקדושה, ”קדשנו במצוותיך ותן חלקנו בתורתך”.

עוד מצינו בגמרא^ב שחז”ל קיצרו את תפילת העמידה בשבת בכדי למנוע טורח מהציבור שיתפנו לכבד את השבת, ועל פי דרכנו נחדד שאין ענין כבוד השבת במנוחת הגוף גרידא, חלילה, אלא בתוספת ריבוי קדושה ביום זה בלא טירדה מחסרונות העולם.

מקורות והערות

[א] ירושלמי שבת פרק טו הלכה ג, אמנם נאמר שם: ”תני, אסור לתבוע צרכיו בשבת. רבי זעורה שאל לרבי חייא בר בא מהו (ל)מימר ”רעינו פרנסינו” (בברכת המזון בשבת, והלא יש בכך משום בקשת צרכים), אמר ליה טופס ברכות כך הן”, וא”כ מוכח שלמרות האיסור לשאול צרכיו, אין מניעה להתפלל את נוסח הברכות הרגיל, אולם יש מן הפוסקים שהזכירו טעם זה אף כסיבה לכך שאין אומרים י”ח ברכות בתפילת העמידה בשבת, ראה אבודרהם דיני תפילת מנחה של שבת וערוך השולחן סימן רסח סעיף א. [ב] ברכות כא ע”א.

א

אמירת ברכת
'מעין שבע' בבית
כנסת זמני

שאלה: האם חיילי פלוגה השוהים בשטח אימונים (במסגרת 'שבת שטח') ומתפללים תפילת ליל שבת, יאמרו שם ברכת 'מעין שבע'? וכיצד ינהגו בענין זה חיילי סוללת תותחים השוהים מספר שבועות בפריסה ומתפללים בקביעות באוהל שיוחד לשם כך?

תשובה: נאמר בגמרא: "אמר רבא יום טוב שחל להיות בשבת, שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית (ואומר ברכת 'מעין שבע' ("מגן אבות בדברו")) אינו צריך להזכיר של יום טוב, שאילמלא שבת אין שליח צבור יורד ערבית ביום טוב כו', (ד)בדין הוא דאפילו בשבת נמי לא צריך (לומר ברכה זו), ורבנן הוא דתקוני משום סכנה (לפי שבתי כנסיות שלהם היו מחוץ לעיר, ובכדי שהמאחרים לא ישארו לבדם בתום התפילה, תיקנו חז"ל לומר ברכה זו שעד שיסיימוה, יסיימו המאחרים את תפילתם)".

נאמר בגמרא: "אמר רבא יום טוב שחל להיות בשבת, שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית (ואומר ברכת 'מעין שבע' ("מגן אבות בדברו")) אינו צריך להזכיר של יום טוב, שאילמלא שבת אין שליח צבור יורד ערבית ביום טוב כו', (ד)בדין הוא דאפילו בשבת נמי לא צריך (לומר ברכה זו), ורבנן הוא דתקוני משום סכנה (לפי שבתי כנסיות שלהם היו מחוץ לעיר, ובכדי שהמאחרים לא ישארו לבדם בתום התפילה, תיקנו חז"ל לומר ברכה זו שעד שיסיימוה, יסיימו המאחרים את תפילתם)".

ע"פ טעם זה כתבו ראשונים שאין אומרים ברכה זו אלא במקום הקבוע לתפילה, וכן פסק השו"ע: "אין אומרים ברכה מעין

שבע (כשמתפללים) בבית חתנים ואבלים (וכד'), דליכא טעמא דמאחרין לבוא שיהיו ניזוקין" (אולם יש מקומות שנהגו ע"פ הסוד" להתייחס לברכה זו כאל חזרת הש"ץ, ולאומרה בכל תפילה בציבור).

בהגדרת מקום הקבוע לתפילה נחלקו אחרונים, יש שהסתפקו בקביעות למספר ימים ויש שהצריכו שיתפללו שם מספר שבועות, יש שנקטו שדוקא כשיש שם ספר תורה ויש שהורו שמקום תפילה נקבע אף בלא ס"ת, ולמעשה נראה שבמסגרת הצבאית יש לאומרה בבית הכנסת היחידתי, ואפילו בלא ס"ת ואפילו לא נקבעו שם לתקופה ממושכת, אולם במקום תפילה ארעי, כגון כשמתפללים בשדה במסגרת 'שבת שטח', אין לאומרה.

מקורות והערות

[ג] שבת כד ע"ב. ועיין עוד תוס' (פסחים קו ע"ב ד"ה 'מקדש אריפתא') שהביאו דברי הירושלמי (ברכות פ"ח ה"א): "אמר רבי יוסי רבבי נהיגין תמן במקום שאין יין שליח ציבור עובר לפני התיבה ואומר ברכה אחת מעין שבע וחותרם במקדש ישראל ואת יום השבת". [ד] סימן טח ע"ף י. [ה] בן איש חי שנה ב פרשת וירא אות י, ושכן מנהג ירושלים, ועיין באריכות בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סימן כג) ובשו"ת יביע אומר (ח"ד סימן כא) שמתעם זה יש אף חזנים שנוהגים לכרוע בתחילת ברכה זו, וכן עיין באריכות בשו"ת יביע אומר (ח"ב סימן כה, ח"ב סימן כט, וח"ד סימן כא) שמתעם זה אף יש שנוהגים לאומרה בליל פסח שחל בשבת, ובניגוד לפסק השו"ע (סימן תפו ע"ף א) שאין לאומרה בזמן זה שהוא משומר מן המזיקין. ומטעם זה יש אף שהקפידו שאם טעה הש"ץ, עליו לחזור ולאומרה. עוד יש להעיר שאפשר שגם ע"פ הנגלה יש לאומרה תמיד, ולפי שאחר שתיקנו חז"ל לאומרה, לא חילקו בתקנתם, וכן משמעות האורחות חיים (הלכות אבל) שנקט שאף בבית האבל יש לאומרה, וכן נראה ברמב"ם (פ"ט מתפילה ה"י) שהביא דין ברכה זו ולא סייג כלל מתי אין לאומרה, ועיין עוד בשו"ת בצל החכמה ח"ד סימן קיא. [ו] ראה משנה ברורה שם ס"ק כד, אלא שמשמעות דבריו שמצריך אף ס"ת, ועיין באשל אברהם (שם) שהצריך שיתפללו שם את כל התפילות באותם הימים, ובשו"ת אגרות משה (ח"ד סימן סט אות ג) הסתפק אף במקום שמתפללים בקביעות פעם בשבוע (אך אפשר שבמקום שמתפללים רק מספר ימים, אף הוא יצריך שיתפללו שם את כל התפילות). [ז] שו"ע הרב שם ע"ף טו. [ח] עיין באריכות בענין זה בשו"ת מנחת יצחק ח"י סימן כא. [ט] ראה בשו"ת מנחת יצחק (שם בסופו) שכשכל הציבור עובר באופן זמני להתפלל במקום אחר, אומרים ברכה זו, שהרי שייך טעם המאחרים. נוסף לכך, מפאת חשיבות קיום סדר התפילה המקובל, במסגרת הצבאית, נראה לסמוך על שיטות האחרונים המקילות בהגדרת מקום התפילה.

ב

שאלה: על אילו חלקים בתפילה יהיו רשאים לדלג חיילים הנחפזים למשימתם?
קיצור תפילת ליל שבת בשעת דחק

תשובה: כתב השו"ע: "ילבש בגדיו הנאים וישמח בכיאת שבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה, דרבי חנינא מעטף וקאי בפניא דמעלי שבתא ואמר בואו ונצא לקראת שבת מלכתא, רבי ינאי אומר בואי כלה בואי כלה", ומנהג ישראל לומר מזמורי שבח והלל לה' בעת קבלת השבת, ויש נוהגים אף לשנות את פרק 'במה מדליקין' קודם ערבית או לאחריה¹, אולם במקום צורך ניתן לדלג על כל סדר 'קבלת שבת'², אלא שבשל מצות תוספת שבת יש להקפיד להקדים ולקבל את השבת מבעוד יום באמירת "בואי בשלום" או "מזמור שיר ליום השבת" וכד'.

עדות על מעשה בראשית, ומ"מ בשעת דחק ניתן להסתפק באמירתה בתפילה העמידה³.

עוד יש להוסיף שמבואר בראשונים⁴ שעיקר ברכה אמצעית הוא "אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו כו' בא"ה מקדש השבת", ואילו הפתיחה "אתה קידשת כו'" אינה עיקרית, לפיכך נראה שבמקום דחק גדול ניתן לדלג על פתיחה זו. כמו כן יש להוסיף שיש מן הגאונים⁵ שנקטו שיחיד שלא התפלל (או טעה ולא הזכיר שבת בתפילתו) יכול לצאת ידי חובה בשמיעת ברכת 'מעין שבע' מהש"ץ, ואמנם היו שתמהו⁶ על חידוש זה, שהרי לכאורה אין לברכה זו מעמד של חזרת הש"ץ גמורה, ומ"מ פסק השו"ע⁷: "אם התפלל של חול ולא הזכיר של שבת, או שלא התפלל כלל, ושמע משליח ציבור ברכה מעין שבע מראש ועד סוף, יצא", אכן למעשה כתבו האחרונים⁸ שאין לסמוך לכתחילה על היתר זה, אולם הורו מפוסקי דורנו⁹ שניתן ללמוד מכאן

כמו כן, כפי שהתבאר¹⁰, ברכת 'מעין שבע' תוקנה בכדי לעכב את הציבור בסוף התפילה וכך המאחרים לא ישארו לבדם בבית הכנסת, ואינה מעיקר התפילה, ועל כן נראה שבשעת דחק ניתן לדלג עליה. ברם, מפאת חשיבות הדבר יש להשתדל לומר 'ויכולו' בציבור, שיש בכך מעין

מקורות והערות

[1] סימן רסב סעיף ג, ע"פ הגמרא שבת קיט ע"א. [יא] שיש בו דין הדלקת הנר וגי' דברים שצריך אדם לומר ערב שבת עם חשיכה. ראה שו"ע סימן ער סעיף א ומשנה ברורה שם ס"ק א. [יב] שכן מנהג זה אינו מעיקר סדר התפילה, ומוכח בהרבה מקומות שבזמן חז"ל היו מקבלים את השבת באמירת 'ברכו' שבתחילת תפילת ערבית, ועיין שו"ע סימן רסא סעיף ד. [יג] עיין בתשובה הקודמת. [יד] עיין בענין זה בתשובה הבאה. [טו] שבולי הלקט סימן קכח, וכן פסק השו"ע (סימן רסח סעיף ו) שמתעם זה המחליף תפילות השבת זו בזו, יצא ידי חובתו. ועיין ערוך השולחן (שם סעיף ב) שכתב שאם אמר "אוי"א רצה במנוחתנו כו' בא"ה מקדש השבת" יצא ידי חובתו, והוסיף שאף אם אמר רק "ברוך אתה ה' מקדש השבת" בלא "אוי"א רצה במנוחתנו" ג"כ יצא בדיעבד, הואיל והזכיר את קדושת השבת, ורק במקום לא יצא, לפי שצריך להזכיר את הקרבנות. [טז] הובאו בטור סוף סימן רסח. [יז] הטור שם. [יח] שם סעיף יג, וכמבואר בבי"י שם שהכריע להקל בכך הואיל ותפילת ערבית רשות. [יט] משנה ברורה שם ס"ק כח (ועיין עוד בדבריו שם שאם מקל לצאת בתפילת הש"ץ, עדיף שיאמר עמו מילה במילה מתחילת הברכה ועד סופה). [כ] כן הורה לנו הגר"א נבצל, ועיין מגן אברהם (שם ס"ק טו) שבדיעבד יחיד שהתפלל 'מעין שבע' אינו צריך לחזור ולהתפלל, אמנם בכיאוור הלכה (שם ד"ה 'ושמע מש"ץ') הביא שנחלקו האחרונים בכך, ומ"מ ניתן לדייק קצת שיש בברכה זו צד של חזרת הש"ץ, וראה גם לשון הרמב"ם ("מט תפילה ה'") "בלילי שבת חזרו שליח ציבור כו'". ועיין באריכות בשו"ת יביע אומר (ח"ו סימן יט) שהביא דעות מקילות שמי שנאנס ולא התפלל מנחה יוכל לצאת בברכה זו כתפילת תשלומין, ועיין עוד באריכות בשו"ת דברי יציב (אוי"ח סימן קכב) שהביא מקורות קדומים שהתקנה היתה להוציא בברכה זו את המאחרים (ולא להשהות את הציבור עד שסיימו המאחרים את תפילתם), וכן באר הגר"א את דברי השו"ע הנ"ל.

רשאים במקום צורך לדלג על כל סדר קבלת שבת ויתחילו מ'ברכו', ובשעת דחק ניתן אף לדלג על ברכת 'מעין שבע' ולסיים את התפילה באמירת קדיש 'תתקבל' מיד לאחר תפילת העמידה, ובדוחק גדול ניתן לומר רק את קריאת שמע וברכותיה ולאחר מכן את ברכת 'מעין שבע' (במקום תפילת עמידה) ולסיים באמירת 'ויכולו'.

שבמקום דוחק גדול, כגון כשנחפזים מאוד לצאת לפעילות, יוכלו להסתפק בברכה זו במקום תפילת העמידה (ויאמרו מיד לאחר ברכת 'השכיבנו' את ברכת 'מעין שבע', בכדי לסמוך גאולה לתפילה, ורק לאחר מכן יאמרו יחד את פרשת 'ויכולו').

לפיכך חיילים הנחפזים למשימותיהם

ג

שאלה: אילו חלקים בתפילת ליל שבת אין לומר כשמתפלל ביחידות? והאם ישנם קטעי תפילה בשאר התפילות שאין לאומרם ביחידות?

סדר תפילות שבת למתפלל ביחידות

וכן פסק השו"ע²²: "חוזרים לומר ויכולו משום יו"ט שחל להיות בשבת שאין אומרים אותו בתפילה, וגם להוציא למי שאינו יודע, ואומרים אותו בקול רם ומעומד (לפי שהם כמעידים על מעשה בראשית, וכדין עדות שנאמרת בעמידה, ועל כן נהגו לאומרו כל הציבור יחד)", ומ"מ כתבו האחרונים²³ שאם טעה ולא אמר פרשת ויכולו בתפילה (בין בתפילת לחש בין לאחריה) אינו חוזר ומתפלל אלא די שיאמרנה בקידוש.

מאחר שיש באמירת פרשה זו תוכן של עדות ואין עדות ליחיד, נחלקו הפוסקים²⁴ אם יחיד רשאי לחזור ולאומרה לאחר

תשובה: נאמר בגמרא²⁵: "אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי אפילו יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומר ויכולו (בתפילת העמידה), דאמר רב המנונא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו, מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, שנאמר "ויכולו", אל תקרי ויכולו אלא ויכלו (כלומר, כביכול הקב"ה והוא)", ומבואר בראשונים²⁶ שמאחר שנוסח תפילת העמידה ביו"ט שחל בשבת אינו כולל אמירת 'ויכולו', לפיכך תיקנו לחזור ולומר בכל שבת פרשה זו בקול רם לאחר תפילת העמידה.

מקורות והערות

[כא] שבת קיט ע"ב, ועיין משנה ברורה (סימן רעא ס"ק מה) שהביא בשם המדרש שיש ענין לומר ג' פעמים פרשת ויכולו, ועל כן נהגו לאומרה בתפילת העמידה, בתום התפילה, ובקידוש. [כב] תוס' פסחים קו ע"א ד"ה 'זוכרהו', ועוד. [כג] סימן רסח סעיף ז. [כד] משנה ברורה שם ס"ק א. [כה] ראה ט"ז שם ס"ק ה ואליה רבה שם ס"ק יד, ועיין ביאור הלכה (שם ד"ה 'זמעומד') שכתב שיש להשתדל לסיים תפילת לחש באופן שיספיק לשוב ולאומרה יחד עם ציבור, לעומת זאת עיין חזון איש (סימן לח אות י) שכתב שמשום יו"ט שחל בשבת יש לאומרה תמיד אף ביחידות, ואף יחיד שסיים תפילת עמידה לאחר שהציבור אמרו ויכולו, אין צריך לחזור אחר אדם נוסף לחזור ולומר עמו ויכולו (ברם, עיין בשו"ת המורים בקשת סוף סימן 5 שכתב בשם הגר"א נבנצל ששמע מתלמידי החזו"א שחזר בו בסוף ימיו והורה להדר לחזור אחר אדם נוסף לאמירת ויכולו). ואגב, עיין בספר שולחן שלמה (סימן רסח אות א) שנטה לומר שניתן לומר 'ויכולו' עם הציבור אף כשהוא אוחז באמצע 'אלהי נצור'. ועיין עוד בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סימן כד) שיחיד העומד ב'ויכולו' של תפילת לחש בזמן שהציבור מתחיל לאומרה בקול רם, יאמר עמהם בקול, ולאחר התפילה יחזור ויאמרנה שנית בפני עצמו, ובספר שולחן שלמה (שם הערה א) כתב שאף אם התחילו הציבור לומר 'ויכולו' מיד לאחר שסיים לאומרה בלחש, רשאי לחזור ולאומרה עמהם, לפי שאין איסור לכפול בתפילת לחש חלק מהברכה.

תפילת העמידה, ועל כן כתבו האחרונים^כ שראוי לחזור ולאומרה, אלא שיתכוון מפורשות שאומרה שלא בתורת עדות.

עוד יש להוסיף שכפי שהתבאר^כ תיקנו חז"ל לומר ברכת 'מעין שבע' ('מגן אבות בדברו') בכדי לעכב את הציבור בסוף התפילה וכך המאחרים לא ישארו לבדם בבית הכנסת, וע"פ טעם זה כתבו ראשונים שאין לאומרה אלא בציבור, וכן פסק השו"ע^כ: 'ואומר שליח ציבור ברכה אחת מעין שבע, ואין היחיד אומר אותה', ואמנם הוסיף הרמ"א: 'מיהו, אם היחיד רוצה להחמיר על עצמו יכול לאומרה בלא פתיחה ובלא חתימה, וכן נוהגין הציבור לאומרה עם ש"ץ בלא פתיחה וחתימה', אך כתבו אחרונים^כ שכן הדין דוקא כשמתפלל בציבור, אך יחיד המתפלל בפני עצמו אינו אומרה כלל.

ולענין שאר תפילות השבת, יש לציין

שכתבו האחרונים^ל שמאחר ואין המתפלל ביחידות רשאי להתפלל בלשון ארמית, לפיכך אינו אומר 'יקום פורקן' (מה גם שענינו של ה'יקום פורקן' השני הוא ברכה לקהל, וממילא לא שייך לאומרו ביחיד, ומטעם זה אף אין לומר 'מי שברך' לקהל ולעוסקים בצרכי הציבור^ל), אולם יש מורים^ל לומר את ה'יקום פורקן' הראשון הואיל וענינו ברכה לחכמי ישראל.

מאידך יש לציין שגם המתפלל ביחידות אומר את ברכת החודש בשבת קודם ראש חודש, לפי שעיקר ענינה להזכיר על החודש הקרב^ל (ועל כן יש לאומרה אף אם אין יודעים את זמן המולד). כמו כן יקפיד לומר בשבת במנחה את הפסוק 'ואני תפילתי' (שכן תיקנו חז"ל^ל לאומרו בתפילה זו, ואינו חלק מהוצאת ספר תורה, על כן אף המתפלל ביחידות צריך לאומרו^ל).

ד

שאלה: כיצד ינהג חייל שמפאת עייפותו התחיל בשבת בטעות תפילת שמונה עשרה של חול?

דין מי שטעה והתחיל בשבת תפילת עמידה של חול

תשובה: נאמר בגמרא^ל: "אמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפילה ונזכר שהתפלל, פוסק ואפילו באמצע ברכה. איני? והאמר רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה בען מיניה: הני בני בתפילה ונזכר שהתפלל, פוסק ואפילו

מקורות והערות

[כז] בתשובה א. [כח] סימן רסח סעיף ה. ואגב יש להוסיף שהעיר המשנה ברורה (שם ס"ק כב) שמאחר ועיקר התקנה שיאמר הש"ץ ברכה זו, לפיכך על הש"ץ להמתין עד שהציבור יאמרו "מגן אבות כו", ורק לאחר מכן יחזור הוא על כך בקול רם. [כט] עיין אליה רבה שם ס"ק יז. [ל] משנה ברורה סימן קא ס"ק יט, שכן פסק השו"ע (שם סעיף ד) שאין יחיד מתפלל בלשון ארמית. [לב] עיין ספר אשי ישראל פרק לו סעיף סח ובהערה שם. [לג] ספר שערי אפרים שערי י סעיף כו, ובאריכות בשו"ת רבבות אפרים ח"א סימן רטז. ועיין שו"ת הר צבי (ח"א סימן סד) שתמה על דעה זו ורצה ליישב בדוחק שניתן להקל מאחר ועיקרה שאלת צרכי שמים, אלא שנשאר בצ"ע לפי שיש בה אף שאלת צרכי עצמו. [לד] ראה משנה ברורה סימן תיו ס"ק א וספר תפילה כהלכתה פרק כב הערה א. [לה] ראה טור ריש סימן רצב שתיקנו לאומרו ע"פ המדרש שאע"פ שאכלו ושתו מ"מ עיקר ענינם לעמוד בתפילה לפני הקב"ה "ואני תפילתי לך ה' כו". [לה] ועיין משנה ברורה (שם ס"ק ד) שציבור שאין בידם ספר תורה במנחה יאמרו את הקדיש לאחר 'אשרי' 'זבא לציון', ולאחריו יאמרו 'ואני תפילתי' קודם תפילת העמידה. [לו] ברכות כא ע"א.

בשבת, מהו שיגמרו, ואמר לך גומרים כל אותה ברכה. הכי השתא, התם גברא בר חיובא הוא (שכן מעיקר הדין היה צריך להתפלל אף בשבת תפילת שמונה עשרה שלימה ולהזכיר את השבת בברכת 'רצה', וכעין תפילת ראש חודש וכד') ורבנן הוא דלא אטרחוהו משום כבוד שבת (וקיצרו התפילה. לפיכך אם טעה והתחיל תפילת חול, הרי שלא חרג מעיקר הדין, ועל כן עליו להשלים אותה ברכה), אבל הכא הא צלי ליה (ולכן אם בטעות התחיל להתפלל בשנית, פוסק לאלתר)."

נחלקו ראשונים בדין הטועה ומתחיל תפילת חול במקום מוסף, יש שכתבו¹ שמעיקר הדין אף המתפלל תפילת חול במקום מוסף והוסיף באחת הברכות:

"ונעשה לפניך את חובותינו בתמידי היום ובקרבן מוסף", יצא, ועל כן אם התחיל בטעות להתפלל תפילת חול, מסיים את הברכה שאוחד בה, ויש שכתבו² שאין כל זיקה בין תפילת שמונה עשרה לתפילת מוסף, ועל כן אם התחיל בטעות להתפלל תפילת חול רגילה במקום מוסף, עליו להפסיק לאלתר ואפילו באמצע ברכה.

פסק השו"ע³: "אם טעה והתחיל תפילת החול, גומר אותה ברכה שנזכר בה שטעה, ומתחיל של שבת כו', בין בערבית בין בשחרית מוסף ומנחה. ויש אומרים דבמוסף פוסק אפילו באמצע ברכה", ולמעשה פסקו האחרונים⁴ שבמוסף (וכן ש"ץ בשאר התפילות) פוסק לאלתר.

ה

שאלה: כיצד ינהג חייל שנאלץ להתפלל בלא סידור וטעה והתפלל תפילת חול בשבת, או שהחליף בטעות והתפלל עמידה של מנחה בשחרית וכד'?

דין המחליף בטעות תפילות השבת זו בזו או של שבת בשל חול

מקוצרת הכוללת ג' ברכות ראשונות, ג' אחרונות, וברכה אמצעית אחת.

תשובה: כפי שהתבאר⁵, מעיקר הדין היה צריך להתפלל אף בשבת תפילת שמונה עשרה שלימה ולהזכיר את השבת בברכת 'רצה', וכעין תפילת ראש חודש וכד', ורק משום כבוד השבת ולמנוע טירחה, תיקנו חז"ל נוסח תפילה

לפיכך פסק השו"ע⁶: "מי שהתפלל תפילה של חול בשבת ולא הזכיר של שבת, לא יצא. ואם הזכיר של שבת בתוך

מקורות והערות

[לן] רא"ש שם פ"ג סימן יז בשם הראב"ד, שכן משמע בירושלמי שם פ"ד ה"ו. [לח] רמב"ם פ"י מתפילה ה"ז, רבינו יונה שם יג ע"א מדפי הרי"ף. [לט] סימן רסח סעיף ב. ועיין עוד בשו"ע (שם סעיף ג) שכתב: "אם היה סבור שהוא חול והתחיל אדעתא דחול ומיד כשאמר תיבת "אתה" נזכר קודם שאמר "חונן", הוה ליה התחיל בשל חול וגומר אותה ברכה", ומבואר שאף בתפילות ערבית ומנחה הפתחות ג"כ בתיבת "אתה", מ"מ יגמור אותה ברכה כיון שדעתו היתה לשל חול, וכ"כ הילקוט יוסף שם סעיף ב, אולם רבים מהאחרונים (ראה משנה ברורה שם ס"ק ו, כף החיים שם ס"ק יב, שו"ע המקוצר סימן נח סעיף יט, ועוד) נוקטים שבתפילות אלה ימשיך בשל שבת, הואיל והטעות אינה ניכרת. עוד כתב השו"ע: "אבל אם היה יודע שהוא שבת, ושלא בכונה התחיל תיבת "אתה", אפילו אם הוא בתפלת שחרית שאינה פותחת ב"אתה", אינו גומר ברכת "אתה חונן", דחשבינן ליה כטעה בתפילת שבת בן זו לזו. הגה, דהרי יכול לומר "אתה קדשת" או "אתה אחד". [מ] משנה ברורה שם ס"ק ה, כף החיים שם ס"ק ט, וילקוט יוסף שם סעיף א, שו"ע המקוצר סימן נח סעיף בא. ועיין עוד בכף החיים (שם ס"ק ח), בשו"ע שואל ומשיב (מהדורא שתיאה סוף סימן כב), בספר שולחן שלמה (שם הערה ב), ובילקוט יוסף (שם סעיף ו), שש"ץ שטעה בחזרת שאר התפילות והתחיל ברכת חול, פוסק לאלתר משום טורח הציבור, ועוד שכיון שאומרה עבור הציבור, אומרים לו "לתיקוני שדרתיך ולא לעיוותי". [מא] בתשובה הקודמת. [מב] סימן רסח סעיף ד.

עקרוני בין תפילות אלה, אם טעה והחליף ביניהם, אינו חוזר.

ברם, לדעת רבים כל זאת לענין תפילות ערבית שחרית ומנחה, אולם תפילת מוסף שונה עקרונית משאר התפילות, שיש בה מענין קרבן מוסף, ועל כן אינה כלולה בכלל זה.

פסק השו"ע^מ: "הטועה בתפילת שבת והחליף של זו בזו (משנה ברורה - וכבר סיים את הברכה האמצעית), אינו חוזר. ויש אומרים שאם החליף דשל מוסף באחרת, או אחרת בשל מוסף, חוזר", ולמעשה מנהג האשכנזים והתימנים^מ שהמחליף שאר תפילות עם מוסף, חוזר (ומה שהביא השו"ע דין זה בשם "יש אומרים" - אינו בדוקא), ואילו הרבה מפוסקי הספרדים^מ כתבו שדעת מרן להקל, ומשום ספק ברכות הורו להימנע מחזרת התפילה.

שמונה עשרה, אף על פי שלא קבע ברכה לשבת, יצא", והוסיף הרמ"א: "הגה, במוסף אפילו לא אמר רק "ונעשה לפניך את חובותינו בתמידי יום ובקרבן מוסף", יצא".

ומ"מ מבואר באחרונים^מ שלכתחילה אין לסמוך על הזכרת השבת בתפילת חול, ואפילו נזכר קודם 'מודים' שהתפלל בטעות של חול, לא יוסיף שם את הזכרת השבת, אלא יחזור לומר את ברכת קדושת היום.

עוד מבואר בראשונים^מ שעיקר נוסח הברכה האמצעית הוא: "אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו כו' בא"ה מקדש השבת", וחז"ל בעומק חוכמתם תיקנו לכל אחת מתפילות השבת נוסח ייחודי לפתיחת ברכה זו, על כן יש להיזהר לומר כל תפילה כסידרה, אולם מאחר ואין שוני

ו

שאלה: כיצד ינהג חייל המוצב בעמדה משך כל זמן התפילה ואין ברשותו סידור ואינו זוכר את נוסח התפילה בעל פה אלא באופן חלקי?

הנהגת המתפלל בעל פה וזוכר רק חלק מנוסח תפילת השבת

דהיינו ג' ברכות ראשונות, ג' אחרונות, ובברכה אמצעית יאמר "אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו כו' בא"ה מקדש השבת".

יתר על כן, אפילו אינו זוכר כלל את נוסח תפילת השבת, יש שהורו^י שיאמר תפילת חול רגילה ויזכיר את השבת בברכת

תשובה: כפי שהתבאר^מ, עיקר נוסח הברכה האמצעית הוא: "אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו כו' בא"ה מקדש השבת", לפיכך הורונו מפוסקי דורנו^מ שחייל שאין בידו סידור ואינו זוכר את נוסח התפילה המדויק, אם באפשרותו הדבר, יאמר את עיקר התפילה

מקורות והערות

[מג] משנה ברורה שם ס"ק יג. [מד] שבולי הלקט סימן קכח. [מה] שם סעיף ו. [מו] ראה משנה ברורה ס"ק טו ושו"ע המקוצר סימן נח סעיף כד, וכדברי מרן בבי". [מז] ילקוט יוסף שם סעיף ח (וכתב שם שבשל הספק יתכוון לצאת בחזרת הש"ץ), ספר מנוחת אהבה פ"ו סעיף יט, ובאריכות בספר מחזיק ברכה שם אות ה. [מח] בתשובה הקודמת. [מט] הגר"א נבנצל והגר"ד ליאור (וכעין זה מבואר בערוך השולחן (שם סעיף ב) שאם אמר רק נוסח זה יצא ידי חובה, ועיין עוד בדבריו שכתב שנראה שאפילו אמר רק "ברוך אתה ה' מקדש השבת", ג"כ יצא), והוסיפו שגם אם זוכר בשחר את נוסח מנחה, יאמר רק את נוסח "או"א רצה במנוחתנו" ולא יתחיל ב"אתה אחד". [נ] כן הורה הגרשו"א אויערבך (ספר שולחן שלמה סימן רסח הערה ג), וכן הורה לנו הגר"א נבנצל, ולפי שנפסק בשו"ע (סימן רסח סעיף ד): "אם הזכיר של שבת

שאם כבר התחיל להתפלל ומצא שאינו מצליח להיזכר בנוסח התפילה, ודאי יוכל להקל ולסיים את התפילה כסדר הנ"ל. ואגב יש להוסיף שמספר מתפללים שיש בידם סידור אחד, רשאי אחד מהם להתפלל תפילת עמידה בקול רם, והשאר יתפללו עימו בלחש²¹.

'רצה', שכן משמעות הגמרא²² שמעיקר הדין כך היה אמור להיות סדר תפילת השבת, ורק משום כבוד שבת ובכדי שלא להטריח את הציבור תיקנו חז"ל נוסח תפילה קצר יותר, ויש שנקטו²³ שאין להקל בכך והרי הוא כאנוס, ויתפלל תפילת תשלומין בתפילה הבאה, ומ"מ נראה

ז

שאלה: האם ראוי לחייל שיצא לסיור בשבת מיד לאחר תפילת שחרית, לדחות מטעמי נוחות את תפילת מוסף עד שובו לבסיס בשעות הצהריים?

סוף שבע שעות, ואם התפלל אותה אחר שבע שעות נקרא פושע²⁴, ואעפ"כ יצא ידי חובה מפני שזמנה כל היום²⁵. העירו האחרונים²⁶ שלכתחילה ראוי להתחיל תפילת מוסף קודם שש ומחצה (כחצי שעה לאחר חצות היום), שכן לאחר מכן כבר מתחיל זמן תפילת מנחה שתדירה יותר.

תשובה: שנינו²⁷: "זמן תפילה) של מוספין כל היום, רבי יהודה אמר עד שבע שעות (כשעה לאחר צהרי היום)", ואע"פ שהלכה כת"ק, נאמר בגמרא²⁸: "אמר רבי יוחנן, ונקרא פושע (המאחר כל כך את תפילתו)". וכן פסק השו"ע²⁹: "זמן תפילת מוסף מיד אחר תפילת השחר ואין לאחרה יותר מעד

ח

שאלה: כיצד ינהג חייל שסיים שמירה בשעת בוקר מאוחרת והגיע לבית הכנסת בזמן שהציבור כבר עומד להתפלל מוסף? האם ניתן במקום צורך להקדים את תפילת מוסף לקריאת התורה?

הקדמת תפילת מוסף לתפילת שחרית או לקריאת התורה

תשובה: מבואר בראשונים³⁰ שאף שמעיקר הדין יש להתפלל הקרבנות, מ"מ אם הקדים מוסף תחילה,

מקורות והערות

בתוך שמונה עשרה, אף על פי שלא קבע ברכה לשבת, יצא, והוסיף הרמ"א: "הגה, במוסף אפילו לא אמר רק ונעשה לפניך את חובותינו בתמידי יום ובקרבן מוסף", יצא, ושעת הדחק קדימך דמי (ועיין בדברי הגרש"א שם שיאמר את נוסח יעלה ויבוא' ובמקום המועד יאמר "את יום השבת הזה"). [נא] ברכות כא ע"ב. [נב] כן דעת הגר"ד ליאור שלאחר שתיקנו חז"ל את נוסח תפילות השבת, אין לשנות מנוסח זה. ועיין ערוך השולחן (שם סעיפים ט-ו) שאכן תמה על דברי השו"ע שאם הזכיר את השבת בתפילת חול יצא, והלא חז"ל תיקנו לומר ברכה ולא רק הזכרה. ועיין עוד משנה ברורה (שם ס"ק ג) שאפילו התפלל תפילת חול ונזכר קודם 'מודים', אינו רשאי להסתפק בהזכרת השבת ב'רצה', אלא חוזר לומר את כל ברכת 'מקדש השבת'. [נג] כן מבואר בגמרא (ברכות כד ע"ב): "המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה, אמר רב הונא לא שנו אלא שיכול לכוון את לבו בלחש, אבל אין יכול לכוון את לבו בלחש - מותר, והני מילי ביחיד, אבל בציבור, אתי למיטרד ציבורא", משמע שניתן להקל אם אין בכך משום טירדת הציבור, ועיין שו"ע סימן קא סעיפים ב-ג. [נד] ברכות פ"ד מ"א. [נה] שם כח ע"א. [נו] סימן רפו סעיף א. [נז] עיין טור (סוף סימן רפו וסימן תרכ) שהענין שכשהציבור התאחר בתפילת מוסף עד אחר שבע שעות, היה אביו הרא"ש מתפלל אותה ביחידות, אולם בשל מעלת התפילה בציבור מנהג רבים להתפלל מאוחר אף במצבים אלה, ובמיוחד נכון לנהוג כן במסגרת הצבאית בה יש לתפילה בציבור גם חשיבות מערכתית. [נח] משנה ברורה סימן תרכ ס"ק ב. [נט] רשב"א ברכות כח ע"א ע"פ התוספתא, וכמבואר בגמרא (מנחות מט ע"ב) שהדין שאין דבר קרב קודם תמיד של שחר, אינו אלא למצוה בעלמא.

הדבר ראוי שיתפלל לאחר מכן את תפילת מוסף עם הש"ץ, שכן יש הסוברים^ט שגם באופן זה נחשב קצת כתפילה בציבור.

עוד יש להוסיף שהאחרונים^י עוררו להימנע מהקדמת תפילת מוסף לקריאת התורה, שכן סדר התפילה יסודו בהררי קודש ומאוד יש להיזהר מלשנותו, אולם יש שכתבו^י שבמקום צורך, כגון בשמחת תורה שהקריאה ארוכה ומעונינים לסעוד לפניה (וכעין זה כשנצרכים מסיבות מבצעיות להזדרז ולסיים את התפילה בהקדם), ניתן להקל בכך, רק שלא ינהגו כן דרך קבע.

יצא ידי חובתו, שכן הדין אף בקרבנות. וכן פסק הרמ"א^ז: "הגה, ואם התפלל אותה קודם תפילת שחרית, יצא".

על פי זה כתב אחד האחרונים^כ שאם הגיע לביהכנ"ס בשעה שהציבור מתפללים מוסף, יתפלל עמהם ולאחר מכן יתפלל תפילת שחרית, אולם למעשה רבים מן האחרונים^כ חלקו על דרך זו. אכן, יש הנוקטים^כ שאף למתפלל עם הציבור תפילה שונה מהם יש מעלת תפילה בציבור, ועל כן ראוי^כ שאף המאחר לביהכנ"ס ישתדל להתפלל תפילת שחרית בזריזות כך שלכל הפחות יעמוד להתפלל תפילת עמידה של שחרית בזמן שהציבור מתפלל תפילת מוסף, ונראה שבאם ניתן

ט

שאלה: כיצד ינהגו חיילים שבגלל פעילות מבצעית ממושכת נאלצו לדחות את תפילת מוסף לצהרי היום וכבר הגיע זמן מנחה?

חיוב הקדמת תפילת מוסף לתפילת מנחה

שמצוותה כל היום). אמר רבי יוחנן, הלכה, מתפלל של מנחה ואחר כך מתפלל של מוסף".
יש מן הראשונים^ט שנקטו דין זה כפשוטו, שתמיד יש להקדים את של מנחה, ויש שנקטו^ט שכן הדין דוקא כשרוצה להתפלל גם מנחה, וכגון שחפץ לסעוד סעודה גדולה, שאז מאחר ואסור לסעוד סעודה זו קודם תפילת המנחה, עליו להקדים מנחה תחילה, אך אם לא כן יתפלל של מוסף תחילה, ובירושלמי^כ נאמר שכל דין זה

תשובה: נאמר בגמרא^ט: "תנו רבנן, היו לפניו שתי תפילות, אחת של מנחה ואחת של מוסף - מתפלל של מנחה ואחר כך מתפלל של מוסף, שזו תדירה (של מנחה מצוותה בכל יום) וזו אינה תדירה. רבי יהודה אומר, מתפלל של מוסף ואחר כך מתפלל של מנחה, שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת (הואיל ולשיטתו לא ניתן להתפלל מוסף אלא עד שעה לאחר חצות היום, הרי שחשבה כמצוה עוברת יחסית למנחה

מקורות והערות

[ט] סימן רפו סעיף א. [סא] שו"ת באר יצחק או"ח סימן כ. [סב] שו"ת מהרש"ג ח"א סימן כב, שו"ת אגרות משה ח"ד סימן סח, שו"ת מנחת יצחק ח"ו סימן לו, ועוד. מה גם שבערוך השולחן (שם סעיפים ה-ו) הוכיח מתוס' (יומא לד ע"א ד"ה 'העולה') שהמקדים מוסף לשחרית לא יצא ידי חובתו, ובניגוד לדברי הרמ"א. ועוד שע"פ הסוד מאוד יש להיזהר משינוי סדר התפילה. [סג] אליהו רבה סימן רלו ס"ק ז. [סד] כן כתב במנחת יצחק שם. [סה] ראה שו"ע סימן קט סעיף ב ומשנה ברורה ס"ק יד, ועיין ספר אשי ישראל פרק יב סעיף ט שהביא שנחלקו הפוסקים בכך. [סו] שו"ת לבושי מרדכי מהרד"ק סימן צח, ועוד. [סז] שו"ת קרן לדוד סימן פו, כף החיים סימן רפו ס"ק ד, ובאריכות בספר אשי ישראל פרק לו הערה קעה. [סח] ברכות כח ע"א. [סט] תוס' שם ד"ה 'הלכה', רא"ש שם פ"ד סימן ח. [ע] ר"י המובא בתוס' שם, רשב"א שם. [עא] שם פ"ד ה"א: "רבי חייא בשם רבי יוחנן (אמר) תפילת המנחה ותפילת המוסף - תפילת המנחה קודמת. הוון

לאכול ואסור לו לאכול עד שיתפלל מנחה, אבל אם אין צריך עתה להתפלל מנחה יכול להקדים של מוסף (הגה, ומיהו אם הגיע מנחה קטנה יתפלל מנחה תחילה). ויש מי שהורה שאין עושים כן בציבור להקדים תפילת מנחה לתפילת מוסף, כדי שלא יטעו".

ולמעשה מורים רבים מן הפוסקים¹⁷ לסמוך על השיטות המורות להימנע משינוי הסדר הרגיל, מה גם שע"פ הסוד¹⁸ אין להפוך את סדר התפילות, ועל כן רק במקרה של יחיד שהתאחר מלהתפלל מוסף עד הרבע האחרון של היום ועומד לסעוד סעודת קבע יש להקדים מנחה למוסף, וגם אז דוקא כשאין מי שיזכרנו להתפלל מנחה קודם שקיעה (שע"פ דין במקרה זה אסור באכילה עד שיתפלל)¹⁹.

דוקא בזמן מנחה קטנה (ברבע האחרון של היום, משעה תשיעית ומחצה) שהואיל והוא זמנה המובחר של תפילת המנחה, יש להקדים בו מנחה למוסף, אך קודם לכן תפילת המנחה קודמת. ומלבד דעות אלו יש מן הראשונים²⁰ שנקט שבציבור לעולם יש להקדים מוסף למנחה, בכדי שלא יטעו וישנו את סדר התפילות בימים אחרים.

פסק השו"ע²¹: "היו לפניו שתי תפילות, אחת של מנחה ואחת של מוספין, כגון שאיחר מלהתפלל תפילת מוסף עד ששעות (ומחצה) שהוא זמן תפילת מנחה, צריך להתפלל של מנחה תחילה ואח"כ של מוסף (הגה, ומיהו אם הקדים של מוסף, יצא). ויש אומרים דהיינו דוקא שצריך עתה להתפלל שתייהן, כגון שרוצה

תפילות תשלומין בשבת

שאלה: כיצד ינהג חייל שמפאת עייפותו נרדם עם כניסת השבת ובשל כך נאנס ולא התפלל ערבית? ומה דין חייל שמפאת פעילות מבצעית נבצר ממנו להתפלל שחרית או מוסף?

תשובה: נאמר בגמרא²²: "תנו רבנן, מנחה בערב שבת - מתפלל לביל שבת טעה (או נאנס) ולא התפלל שתיים (של שבת), טעה ולא התפלל מנחה

מקורות והערות

בעון (ל)מימר כשאין ביום כדי להתפלל שתייהן, אבל אם יש ביום כדי להתפלל שתייהן - תפילת מוסף קודמת, (אולם) רבי זעירא (אמר) בשם רבי יוחנן ואפילו יש ביום כדי להתפלל שתייהן - תפילת המנחה קודמת. רבי נתן בר טובי בשם רבי יוחנן אפילו יש ביום כדי להתפלל שתייהן תפילת המנחה קודמת? ! והתני הקדים תפילת המנחה לתפילת המוספין יצא, לשעבר, בה תחילה לא (כלומר, מוכח שלתחילה אין להקדים מנחה)? ברא פתא לה בשלא הגיע זמן התפילה", ובאר הרא"ש (שם) כוונת הירושלמי שזמנה המובחר של תפילת המנחה ברבע האחרון של היום (משעה תשיעית ומחצה) ורק בזמן זה יש להקדים מנחה, אך קודם לכן יקדים את תפילת המוסף. [ענב] רמב"ם פ"ג מתפילה ה"א. [ענב] סימן רפו סעיף ד. [עד] ראה בי"ח (שם אות ג) שבציבור יש להתפלל תמיד מוסף תחילה כדי שלא יטעו, ואף ביחיד ינהג כן כל שאינו עומד לאכול, וכעין זה הורו החיי אדם כלל כו סעיף ח, כף החיים שם ס"ק לו, והגר"מ אליהו בהערותיו לקיצור שו"ע סימן עו הערה יד. ועיין עוד בערוך השולחן (שם סעיף יז) שכתב: "אצלנו לא שמענו מי שיקדים מנחה למוסף אך אם איחר מוסף עד מנחה קטנה, משום דאנו אוכלים גם אחר מנחה קטנה כמ"ש בסיומן רלב דסומכים על קריאת השמש לבית הכנסת (וכשיטת הרמ"א שם)", אמנם בילקוט יוסף (שם סעיף ט) כתב שיחיד ששהה ולא התפלל מוסף עד זמן מנחה, יקדים מנחה תחילה, והיינו כשיטת השו"ע בסיומן רלב שאין לאכול אף סעודה קטנה קודם מנחה, וכן נקט בשו"ת מלומדי מלחמה (סימן כא) שיחיד יקדים במצבים אלה מנחה למוסף, ושבמיוחד נכון הדבר אם יש לפניו אפשרות או להתפלל מנחה בציבור או להתפלל מוסף ביחידות תחילה. [ענב] ראה כף החיים שם. [ענ] ולענין אם נאנס ולא נותר לו זמן להתפלל אלא אחת מהן, עיין מגן אברהם (שם ס"ק ג) שיתפלל מוסף, הואיל ולמנחה יש תשלומין ואילו את תפילת מוסף לא ניתן להשלים, וכי"כ בשו"ת שאגת אריה סימן יט, וכן נראה דעת המשנה ברורה שם סי"ק יג, וערוך השולחן שם סוף סעיף יז. אולם הדגול מרבבה והבית מאיר הקשו על כך מהירושלמי הג"ל שמפורש שבאין שהות לשתייהן מתפלל של מנחה שהיא תדירה (וכן הורה בילקוט יוסף שם סעיף ט), ועיין רע"א שהעמיד את דברי הירושלמי בשהה במוזד עד סוף הזמן, שהואיל ובענה"ג לא יוכל להשלים את תפילת המנחה, יקדימה, אך בשוגג, יתפלל של מוסף וישלים מנחה בערב, ועיין עוד בשו"ת מחנה חיים (סימן ו) שחילק בין אם איחר את תפילת המוסף בפשיעה שאו יקדים את של מנחה, לבין אם נאנס ולא יכל להתפלל עד כה את תפילת המוסף שאו יתפלל של מוסף. [ענ] ברכות כו ע"ב.

שאף לא ניתן להתפלל במוסף תשלומין לתפילת שחרית, ועל כן הנאנס ולא התפלל שחרית, יתפלל במנחה שתיים.

עוד כתבו אחרונים^א שגם כשמתפלל תשלומין בשבת יתפלל שתיים כנוסח התפילה שאוחז בה, דהיינו אם נאנס ולא התפלל ערבית, יאמר בשחרית בשתייהן את נוסח "ישמח משה".

ברם, יש להעיר שלדעת רבים מהפוסקים^ב אין חיוב תשלומין אלא לנאנס ולא התפלל, אך אם נבצר ממנו להתפלל בשל היותו עוסק במצוה משך כל זמן התפילה, אינו מתפלל תפילת תשלומין.

בשבת - מתפלל במוצאי שבת שתיים של חול, מבדיל בראשונה (כלומר, אומר "אתה חוננתנו" בתפילה הראשונה שבהן) ואינו מבדיל בשניה, ואם הבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה - שניה עלתה לו, ראשונה לא עלתה לו".

אולם כתבו ראשונים^ג שאם נאנס ולא התפלל מוסף כל היום, אינו רשאי להתפלל לאחר מכן תפילת תשלומין, שמאחר ומזכיר בתפילה זו את פסוקי קרבן מוסף, ועיקרה כנגד הקרבן הזה, לא שייך להשלימה לאחר זמן (משא"כ שאר תפילות שעיקרן בקשה, ועל כן ניתן להשלימן בתפילה הסמוכה).

וכן פסק השו"ע^ד, והוסיפו האחרונים^ה

יא

שאלה: האם חייל היוצא בשבת לנסיעה מבצעית, רשאי לומר תפילת הדרך, או שמא הדבר כלול באיסור בקשת צרכיו בשבת? ומה דין תפילה לפני יציאה לקרב בזמן זה?

אמירת תפילת הדרך או תפילה לפני יציאה לקרב בשבת

נוסחי התפילה והברכות הקבועים, אין היתר לשאול צרכיו בשבת.

ברם, כתבו האחרונים^ו שכשלא ניתן להתפלל על צרכים אלו לאחר השבת, מותר להתפלל עליהם בשבת, שכן פסק השו"ע^ז: "אין צועקים ולא מתריעין בו על שום צרה חוץ מצרת המזונות שצועקים עליה בפה בשבת, ולא בשופר. וכן עיר שהקיפוח אנסין או נהר וספינה

תשובה: נאמר בירושלמי^ח: "תני, אסור לתבוע צרכיו בשבת. רבי זעורה שאל לרבי חייא בר בא מהו (ל)מימר "רעינו פרנסינו" (בברכת המזון בשבת, והלא יש בכך משום בקשת צרכים), אמר ליה טופס ברכות כך הן (ואין לשנותם שלא יתבלבל בברכתו, מה גם שכשמתפלל כנוסח הקבוע אינו מתעורר להצטער כל כך)", וא"כ מלבד

מקורות והערות

[עח] תוס' שם ע"א ד"ה 'איבעיא להו', רא"ש שם סימן ב. [עט] סימן קח סעיפים ו, ט-י. [פ] משנה ברורה שם ס"ק טז. [פא] שערי תשובה סימן רסח ס"ק א, ערוך השולחן שם סעיף ז, ילקוט יוסף שם סעיף יא, ובאריכות בשו"ת יביע אומר ח"ה סימן יד, וע"ש שיש הסוברים שאת תפילת ההשלמה יאמר כנוסח התפילה ששכת, שבוה יהיה ניכר שאומרה לתשלומין, וכן הביא בספר אישי ישראל פרק ל סעיף יח. [פב] עיין לעיל פרק טז תשובה ז. [פג] שבת פרק טו ה"ג, מובא בטור סימן קפח. [פד] עיין באריכות בשו"ת יחוד דעת ח"א סימן נד ובשו"ת בצל החכמה ח"ה סימן מא. [פה] סימן רפח סעיף ט, ע"פ המשנה (תענית פ"ג מ"ז): "על אלו מתריעין בשבת. על עיר שהקיפוח נכרים, או נהר, ועל הספינה המיטרפת בים", ומבואר בגמרא (שם יד ע"א): "במאי? אילימא בשופרות - שופרות בשבת מי שרי? אלא לאו (בתפילה) ענגו".

המטורפת בים, ואפילו על יחיד הנדרף מפני אנסין או לסטים או רוח רעה, זועקין ומתחננין בתפילות בשבת¹⁷, הרי שעל סכנה עכשווית, כסכנת דרכים או מלחמה, בשבת.

יב

עיקרי הלכות ברכת הלבנה

- א. אין מברכין על הלבנה אלא בלילה משניתן להנות מאורה¹⁸, למנהג האשכנזים ניתן לקדש את הלבנה לאחר שלושה ימים (72 שעות) משעת המולד, ואילו למנהג הספרדים והחסידים אין מברכין אלא משיעברו שבעה ימים מהמולד¹⁹.
- ב. מצוה לקדשה בשמחה ובכגדים נאים, על כן נהגו לקדשה במוצ"ש, אולם אין לדקדק בזה כשחושש שלא יתאפשר לו לקדשה לאחר מכן (כגון בימי פעילות אינטנסיבית, או בימות החורף שחושש שלא תראה הלבנה).²⁰
- ג. מותר לקדש את הלבנה עד אמצע החודש, שכן הברכה תוקנה על חידוש הלבנה, ומאמצע החודש ואילך היא הולכת ונחסרת²¹.
- ד. מצוה מן המובחר לאומרה בציבור, משום 'רוב עם הדרת מלך', אולם במקום צורך אין לדקדק בכך²².
- ה. נהגו להוסיף לברכה מזמורים ופסוקים, אולם פשוט שאינם מעיקר הדין, ועל כן מי שאין באפשרותו לומר את כל הנוסח, רשאי להסתפק בברכה בלבד.
- ו. לכתחילה אין מקדשין את הלבנה תחת גג, אולם במקום צורך ניתן להקל בכך²³.

מקורות והערות

[פז] ומ"מ יש להעיר שכתב השו"ע (שם סעיף י'): "אין מתענין (בשבת) על שום צרה מהצרות כלל", וכמשמעות הגמרא שאין להקל אלא בתפילה. אולם יש גורסים ברמב"ם (פ"א מתענית ה"ו) שאף תענית הותרה במקרים אלה. [פז] תורת היולדת פרק כב. [פח] רמ"א סימן תכו סעיף א': "אין לקדש החודש אלא בלילה, בעת שהלבנה זורחת ונהנין מאורה". והעיר במשנה ברורה (שם ס"ק ב) שאין מברכין עליה בין השמשות, והוסיף (שם ס"ק ג) שעל כן אף אין לברך עליה כשמכוסה בענן עבה עד כדי שלא ניתן להנות מאורה. [פט] שו"ע סימן תכו סעיף ד': "אין מברכין עליה עד שיעברו שבעת ימים עליה", והעיר במשנה ברורה (שם ס"ק כ) שלדעת רבים מהאחרונים יש לברך עליה לאחר שעברו שלושה ימים מהמולד, וכן מנהג רבים מהאשכנזים. ואגב, עיין בשו"ת יחזקאל דעת (ח"ב סימן כד) שהביא הרבה פוסקים שהסתפקו בג' ימים מהמולד, ועל כן כתב שבשעת דחק אף הספרדים רשאים להקל בכך. [צ] שו"ע שם סעיף ב': "אין מברכין (מ"ב ס"ק ד - לכתחילה) על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים. הגה, ודוקא אם ליל מוצאי שבת הוא קודם י' בחודש, או ממתנין עד מוצ"ש, אבל אם הוא אח"כ, אין ממתנין עד מוצאי שבת, שמה יהיו ב' לילות או ג' או ד' עננים ולא יראו הלבנה, ויעבור הזמן". אגב יש להוסיף שכתב הרמ"א (שם) שהוואיל ומצוה לקדש את הלבנה בשמחה, על כן אין לקדשה קודם יום הכיפורים וקודם תשעה באב, ומ"מ נוהגים לקדשה במוצאי יוכ"פ (ועיין ביה"ל שם ד"ה 'ולא' שיש הנהגים לקדשה בעש"ת), ומנהג רבים (עיין משנה ברורה שם ס"ק יא) לקדשה אף במוצאי תשעה באב. [צא] שו"ע שם סעיף ג': "עד אימתי מברכין עליה, עד ט"ז מיום המולד, ולא ט"ז בכלל". משנה ברורה שם ס"ק יח: "דכיון שעבר ט"ו יום, הולכת הלך וחסור, ואין כאן חידוש". רמ"א: "ואין לקדש אלא עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג מן המולד", כלומר, מאחר שמקובלנו שחודש לבנה נמשך כ"ט יום י"ב שעות ותשצ"ג חלקים, אין לקדש אלא עד חצי מפרק זמן זה. ברם, מכואר בביה"ל (שם ד"ה 'ולא ט"ז בכלל') שבדיעבד רשאי לקדש עד יום ט"ו לחודש (שפעמים שהוא מסי' שעות יותר מפרק הזמן הנ"ל). [צב] ביה"ל שם סעיף ב' ד"ה 'אלא', שו"ת יביע אומר יו"ד ח"ב סימן יח אותיות א-ב. [צג] רמ"א שם סעיף ד': "הגה, ואין מקדשין הלבנה תחת הגג". משנה ברורה שם ס"ק כא: "והטעם, דקידוש הלבנה הוא כקבלת פני השכינה, ואין זה דרך כבוד שהיא עומד תחת הגג, לפיכך יוצאין מתחת הגג לחובו כדרך שיוצאין לקראת מלכים. ומ"מ כל זה הוא רק לכתחילה, אבל מי שחושש באיזה מיחוש שלא יוכל לצאת לחוץ כו', יקדש בביתו דרך חלון או פתח הפתוח נגד הלבנה".

פרק לג. הלכות קידוש

הקדמה

"זכור את יום השבת לקדשו - זכרהו על היין"

הציווי במעמד הר סיני על קידוש השבת מעיד על מרכזיותה של מצוה זו בעבודת ה', והיינו לפי שיש בה הכרה והכרזה על היות בורא ומנהיג לעולם, על כן אחר האזהרה מחילול שם שמים בציווי "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא", באה האזהרה על קדושת השבת.

מכאן ברור שאין בשבת רק ערך אוניברסלי של מנוחת הגוף מעמל השבוע, חלילה, אלא נתינת תוכן פנימי וקדוש לחיים הישראליים, "כי אות היא היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם", וזהו ענינו של הקידוש, האמירה וההכרה המוחלטת בקדושה הקבועה בקרבנו שתוכנה הנשמתי יגבור ויאיר את כל מחשכי החיים, "כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים".

א

שאלה: באילו מקרים ניתן לקדש על החלות? וכיצד יערוך את הקידוש במקרה זה?
 קידוש על חלות (או עוגות וכד') כתחליף לין

תשובה: נאמר בגמרא: "אמר להו רב יצחק בר שמואל בר מרתא כו' זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב, זימנין דחביבא עליה ריפתא (לחם) - מקדש אריפתא, זימנין דחביבא ליה חמרא (יין) - מקדש אחמרא", מכאן הסיקו רבים מן הראשונים¹ שניתן לקדש על פת (ויש מהאחרונים² שלמדו אף להקל בשעת דחק לקדש על שאר מיני מאפה העשויים דגן, כעוגות וכד', כל שקובע סעודתו עליהם³), אולם דעת ר"ת⁴ שאין מקדשין אלא על היין (ואולי אף על חמר מדינה שהוא כ"יין), ולכך באר את הסוגיה באופן אחר⁵. לפיכך כל שיש יין ברשותו, אין לו לקדש אלא עליו, ורק אם אין יין ברשותו יסמוך על דעת רבים ויקדש על פת⁶ (ומ"מ מבואר באחרונים⁷ שאם אין ברשותו בערב אלא חמר מדינה, עדיף שיקדש עליו מאשר ייבטל לגמרי מקידוש). אולם העירו

ראשונים⁸ שדוקא בליל שבת ניתן לקדש על הפת, שכן מלבד הברכה על הפת מברך גם את ברכת 'מקדש השבת', ויהיה הקידוש ניכר, אך ביום השבת אם יאמר רק פסוקים ויברך על הפת לא יהיה הקידוש ניכר משאר סעודה שפותחת בברכת המוציא, ועל כן יש להעדיף במקרה זה לקדש על חמר מדינה, ורק כשלא מתאפשר הדבר, מקדשים אף ביום השבת על החלות⁹, וכמבואר עוד בתשובה הבאה, עיין שם.

מקורות והערות

[א] פסחים קו ע"ב. [ב] רש"י רשב"ם ועוד. [ג] עיין שו"ת יביע אומר (ח"ג סימן יט אות י') שנחלקו אחרונים בענין זה, ועיין שמירת שבת כהלכתה (פרק נג סעיפים ז, יב, יח) וילקוט יוסף (סימן רעב סעיף טז) שהורו להקל בשעת דחק כל שקובע סעודתו עליהם, ובשש"כ (סעיף יח) הקל בדוחק אף בשאין לו בכדי קביעות סעודה. [ד] דהיינו, למנהג הספרדים (עיין ילקוט יוסף שם) כל שאוכל מהם למעלה מכ-220 סמ"ק, ואילו למנהג האשכנזים (עיין משנה ברורה סימן קסח ס"ק כד) כל שאוכל מיני מזונות כשיעור פת שמורגלים לאכול בארוחה קבועה, חשוב כקובע סעודתו, יתר על כן, אפילו אכל מזונות עם שאר מאכלים כשיעור פת שמורגלים לאכול עם שאר מאכלים, חשוב כקובע סעודה. ועיין באריכות בספר וואת הברכה פ"ד. [ה] תוד"ה 'מקדש אריפתא', ועיין הגהות אשר"י (שבת פ"ב סימן יב) שכתב שר"ת למד כן מדין הגמרא (שם כג ע"ב) "נר ביתו וקידוש היום - נר ביתו עדיף משום שלום בית", ואם היה ניתן לקדש על הפת, כלל לא היה מקום להסתפק בענין זה. [ו] שפעמים רב קידש על היין לפני שסעד על הפת, ופעמים בשל חביבות היין קידש עליו שלא במקום סעודה, ונקט שאין חיוב לקדש במקום הסעודה. [ז] ועיין ערוך השולחן (סימן רעב סעיף יז) שתפילה בציבור חשובה מקידוש על היין, ועל כן יש להעדיף תפילה בציבור גם אם בשל כך יאלץ לקדש על הפת. [ח] כף החיים סימן רעב ס"ק נ, ועיין משנה ברורה שם ס"ק כז. [ט] רא"ש פסחים פ"י סימן יז. [י] משנה ברורה סימן רפט ס"ק י. ועיין שמירת שבת כהלכתה (פרק נ הערה יג) שבמקרים אלה יקפידו אף השומעים לטעום מן הפת, שכן מאחר ואין קידוש היום ניכר כשנעדר על פת, אינו דומה לקידוש על יין וחמר מדינה שניתן לצאת בשמיעה גרידא. [יא] משנה ברורה סימן רעא ס"ק מא, וכעין זה בשיעור המקוצר סימן נט סעיף ה. [יב] וכן כל שאר המסובים. [יג] אמנם לטעם שכיסי החלות בזמן הקידוש הוא "שלא יראה הפת בושתו" (שלמרות חשיבותו מקדימים לברך על היין לפניו), אין מקום לכסותם כשמקדשים עליהם, אולם יש לכסותם מהטעמים הנוספים לכך, דהיינו זכר למן שהיה מכוסה בטל מעליו ומתחתיו, וכן מפאת כבוד הסעודה שלאחר הקידוש מסיר את הכיסוי ומראה חשיבות החלות שמתחיל בהם את הסעודה, ראה הגהות מיימוניות פכ"ט משבת אות ק. [יד] ברם, יש שנקטו (ראה אליה רבה שם אות יז, וכף החיים שם ס"ק נג) שיאחזם כל זמן הקידוש, ועל כן ראוי לאחוז את החלות מכוסות בשעת ברכה זו, ובכך יוצא ידי כולם. שו"ת באר משה ח"ו סימן קלד. ואגב, עיין משנה ברורה (שם ס"ק מא) שהמנהג להגביה את החלות בשעת ברכת 'המוציא' בעת אמירת שם ה'. [טו] ועיין שמירת שבת כהלכתה (פרק נג סעיף טו, ע"פ אשל אברהם בוטשאש מהדו"ת סימן רעב סעיף ט) שבמקרה זה יש להקפיד לאכול כזית מהפת בכדי אכילת פרס (כארכב דקות), וכדין שתיית היין מהקידוש שיש לשותותו בשיעור זה.

ובמידה ונצרך לקדש על עוגות, ינהג ג"כ בדרך זו, דהיינו לכתחילה יקדש ויבצע על שתי עוגות שלמות".

יש להוסיף שאין דין בציעה על שתי חלות שלמות מעכב בשעת דחק^ט, ועל כן אם אין בידו לבצוע כך, רשאי אף לקדש ולבצוע על לחם אחד או על פרוסת^י.

ב

שאלה: האם חייל שאין ברשותו יין יוכל לקדש על שאר משקאות, כגון תה, או קפה וכד'?

קידוש על שאר משקאות (חמר מדינה) כתחליף ליי

בהגדרת חמר מדינה נחלקו הפוסקים, יש שבארו^י שרק במקום שאין יין מצוי יהיה למשקה מרכזי מעמד של חמר מדינה, ויש שבארו^י שכל שרוב שתייתם ממנו חשוב חמר מדינה, ואפילו יש להם יין, מנהג רבים מהספרדים והתימנים^י שדוקא כשהוא משכר (כבירה לבנה וכד') חשוב כחמר מדינה, ואילו מנהג חלק מהאשכנזים^י שכל משקה חשוב שרגילים לשתותו לכבוד הסעודה או האורחים ולא מפאת צימאון, יש לו דין זה, ובכלל זה מיצי פירות טבעיים ואף תה וקפה, אך לא מים ושאר משקאות קלים (ויש מקילים^י אף במשקאות קלים חשובים כקוקה קולה וכד').

תשובה: בגמרא^ט מובא שהיו אמוראים שקידשו והבדילו על 'חמר מדינה', והיו שנקטו שאין לקדש עליו, וכן נחלקו ראשונים להלכה, כמובא בשו"ע^י: "במקום שאין יין מצוי, יש אומרים^כ שמקדשים על שכר ושאר משקין, חוץ מן המים, ויש אומרים^{כב} שאין מקדשין, ולהרא"ש^{כג} בלילה לא יקדש על השכר אלא על הפת, ובבוקר יותר טוב לקדש על השכר, שיברך עליו שהכל קודם ברכת המוציא, שאם יברך על הפת תחילה אין כאן שום שינוי (שהרי מלבד אמירת הפסוקים אין קידוש היום כולל ברכה מיוחדת), ודברי טעם הם. הגה, וכן המנהג פשוט כדברי הרא"ש. ואם יין בעיר, לא יקדש על הפת".

מקורות והערות

ועיין עוד שמירת שבת כהלכתה (פרק נד סעיף כא, ע"פ רע"א על מג"א סימן רעג ס"ק י' וס"ק יב) שצריך לאכול שני 'כויתים', אחד לחובת הקידוש ואחד לחובת הסעודה. [טז] ראה משנה ברורה סימן רעד ס"ב וסימן רפט ס"ק י'. [יז] דהיינו אם ניתן יבצע על לחם אחד שלם בצירוף פרוסה, ואם אין בידו, יבצע על שתי פרוסות, ובדלית ברירה רשאי אף לקדש ולבצוע על פרוסה אחת. [יח] שמירת שבת כהלכתה פרק נג סעיף יח. [יט] פסחים קז ע"א: "אמרי ליה מר ינוקא ומר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי, זימנא חדא איקלע אמירא לאתרין ולא הוה לן חמרא (לא היה בידניו יין ליתן לו להבדיל), אייתנא ליה שיכרא ולא אבדיל, ובת טוות (כלומר, מאחר ולא הבדיל, היה אסור באכילה והלך לישון רעב), למחר טרנא ואיתנא ליה חמרא, ואבדיל, וטעים מידי. לשנה, תו איקלע לאתרין, לא הוה לן חמרא, אייתנא שיכרא. אמר, אי הכי חמר מדינה הוא (משקה חשוב במקום זה), אבדיל וטעים מידי. בעא מיניה רב הונא מרב חסדא מהו לקדשי אשיכרא כו' ? אמר להו רב חסדא הכי אמר רב, כשם שאין מקדשין עליו, כך אין מבדילין עליו כו'. לוי שדר ליה לרבי שיכרא בר תליסר מגני, טעמיה והוה בסיס טובא, אמר, כגון זה ראוי לקדש עליו ולומר עליו כל שירות ותושבחות שבעולם כו'. תנו רבנן, אין מקדשין על השכר, משום רבי אלעזר בר רבי שמעון אמרו מקדשין". [כ] סימן רעב סעיף ט. [כא] ר"י המובא ברא"ש שם פ"י סימן יז, ועוד. [כב] רמב"ם פכ"ט משבת הי"ז. [כג] שם. [כד] מרדכי שם סימן תריא, הובא במשנה ברורה סימן רעב ס"ק כד, וכן הורה בילקוט יוסף שם סעיף יג. ומ"מ עיין בשו"ת שבת הלוי (ח"ג סימן כו) שבאר שכיום נשתנו הטבעים ואף במקום שהיין מצוי אין עיקר השתייה ממנו ואין זה מונע משאר משקין להיות חמר מדינה. [כה] רמב"ם שם, הובא בביאור הלכה שם סעיף ט ד"ה 'שמקדשים על שכר' (ע"פ זה הורה החזון איש שבא"י בימינו אין משקה שמוגדר 'חמר מדינה'). [כו] שו"ת הלכות קטנות ח"א סימן ט ובאריכות בשו"ת יביע אומר ח"ג סימן יט, וכן נקט בשו"ע המקוצר סימן סא סעיף י. [כז] שו"ת אגרות משה ח"ב סימן עה ושו"ת ציץ אליעזר ח"ח סימן טז, שכן משמעות הסוגיה והראשונים שדוקא מים ודומיהם אינם בכלל זה. [כח] כתב בשו"ת מלומדי מלחמה תשובה פב, וכן הורה לנו הגר"א בנצבל שניתן להקל בכך במקום דוחק גדול, וכן הורה הגר"ד ליאור (הלכה כסדרה פרק יא הערה 21), וכן כתב בשו"ת המורים בקשת

לפיכך כל שיש יין ברשותו, אין לו לקדש אלא עליו, אולם אם אין יין ברשותו, הרי שכפי שהתבאר^{כט} שאם אין ברשותו בערב אלא חמר מדינה, עדיף שיקדש עליו מאשר ייבטל לגמרי מקידוש^ל, ואילו בבוקר, מאחר ולא מתאפשר לקדש על החלות, שכן אין היכר כשמברך עליהם בתחילת הסעודה, ומאידך, חובת הקידוש בו היא מדרבנן, יסמוך על הדעות המקילות ויקדש על חמר מדינה (למנהג רבים מהספרדים דוקא בבירה וכד', ואילו מנהג חלק מהאשכנזים להקל אף במיץ

פירות טבעי, ובמקום צורך מקילים אף בתה וקפה^{לז}, (וכן מקילים אף הספרדים^{לז} בדלית ברירה בקידוש הבוקר), ויש מקילים בדוחק אף במשקאות קלים (חשובים).

ויקפיד לקדש על רביעית (כחצי כוס מצויה) ולשתות כמלוא לוגמיו (רוב רביעית)^{לא} (ומ"מ כתבו האחרונים^{לא} שאם בבוקר אין ברשותו יין, יקדש על פת, ובדלית ברירה אף על מיני מזונות, וכפי שהתבאר בתשובה הקודמת, עיין שם).

ג

שאלה: כיצד ינהגו חיילים המוצבים במחסום ובגלל כשל לוגיסטי סופקה להם ארוחה בלא יין וחלות? כיצד ינהגו חיילים השוהים בשטח אויב ואין באפשרותם לקדש?

קידוש באמירה כשנבצר ממנו לקדש על יין או חלות

באמירה בלבד, ומדרבנן יש לקדש על הכוס דרך חשיבות וכבוד. יש מן הפוסקים^{לב} שנקטו ע"פ גדרים אלה שמן התורה יוצאים ידי חובת קידוש בהזכרת השבת בתפילה (ויש אף שכתב^{לב} שדי באמירת "שבת שלום" וכד' בכדי לצאת ידי חובה מן התורה), ויש שפקפקו

כתב הרמב"ם^{לב}: "מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים, שנאמר "זכור את יום השבת לקדשו", כלומר, זכרהו זכירת שבח וקידוש כו'. מדברי סופרים לקדש על היין", וכן דעת רבים מן הראשונים^{לב} שמן התורה די בהזכרת קדושת השבת

מקורות והערות

סימן 9 בשם ובשם הגר"מ אליהו. [כט] בתשובה הקודמת. [ל] כף החיים סימן רעב ס"ק ג, ועיין משנה ברורה שם ס"ק כו. [לא] אך לשיטת הגר"ע יוסף אין להקל לענין זה אלא במשקה משכר, ראה ילקוט יוסף שם סעיף טו. [לב] כן מבואר בתשובות הג"ל (אגרו"מ יבר"א וצ"א), וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה פרק נג סעיף יא. יש להוסיף שבמקרה זה יש להמתין שהמשקה יתקרר מעט, שהרי בהיותו רותח לא ניתן לשתות ממנו כשיעור בבת אחת. [לג] כן כתב הגר"ע יוסף (בשו"ת יביע אומר שם) שהואיל וענין קידוש זה שתהא ניכרת ושונה סעודת השבת משאר סעודות, לפיכך בדלית ברירה ניתן לסמוך על שיטות הפוסקים שחמר מדינה הינו כל משקה חשוב. וכן מובא בילקוט יוסף סימן רעב סעיף טו. [לד] משנה ברורה שם ס"ק ל, ילקוט יוסף שם סעיף יד. ברם, יש נוהגים להקל ולקדש על משקה חריף בפחות משיעור זה, ולפי שאף למיעוט ממשקה זה יש חשיבות גדולה, וכשיטת הט"ז (סימן רי ס"ק א) שמברכים על מעט יי"ש ברכה אחרונה, ראה אשל אברהם בוטשאש על המג"א סימן רעב ס"ק ו, ושו"ת מהרש"ם ח"א ריש סימן קעה. [לה] משנה ברורה סימן רפט ס"ק י. [לו] פכ"ט משבת הלכה א, ו, וסובר שדרשת הגמרא (פסחים קו ע"א) "זכור את יום השבת לקדשו" - זכרהו על היין, אינה דרשה גמורה אלא דין דרבנן שהסימכוהו על הפסוק. [לז] ראה ילקוט יוסף סימן רעא סעיף ב ובאריכות בהערה שם. [לח] מגן אברהם סימן רעא ס"ק א (שכן מוכח אף מהגמרא (ברכות לג ע"ב): "מה קידוש אף על גב דמקדש בצלותא מקדש אכסא, אף הברלה נמי - אף על גב דמבריל בצלותא מבריל אכסא"), וכעין זה במגן אברהם סימן רפט ס"ק ד (שכן מוכח מהירושלמי (פסחים פ"י ה"ב) "אמר רבי יוסי בי רבי בון נהגין תמן במקום שאין יין שלוח ציבור יורד לפני התיבה ואומר ברכה אות מעין שבע וחותם מקדש ישראל ויום השבת"). ובעקבותיו הורה החת"ס (בהגהותיו למג"א סימן רעא שם) שכבדי לקיים בקידוש על היין מצוה דאורייתא, יש להתכוון בתפילת ערבית שאינו חפץ לצאת בה ידי חובת קידוש, ולעומת זאת ביוכ"פ שחל בשבת יתכוון לצאת בתפילה ידי חובת הקידוש. [לט] רע"א בהגהותיו למג"א שם, אכן בביאור הלכה (שם סעיף ב סוף ד"ה 'דאיתקש') משיג על כך לפי שאין בכך שבח וקילוס לשבת, וכעין זה העירו עוד אחרונים (ראה שו"ת ציץ אליעזר חלק יב סימן לו, ועיין בדבריו שבאר דעת רע"א שאף באמירת "שבת שלום" כלול דברי שבח לשבת). ובענין זה

בכך^מ הן מצד שאינו מתכוון בשעת התפילה לקיים מצות הקידוש, הן מצד שאחר הוראת חז"ל לקדש על הכוס אפשר שאין לצאת באופן אחר, והן מצד שמבואר בגמרא^{מב} שיש להזכיר את יציאת מצרים בקידוש, ובתפילה אין יציאת מצרים מוזכרת בסמיכות להזכרת קדושת השבת. חיילים שנבצר מהם לקדש על יין (או פת,

או עוגה) בליל שבת, יסמכו על הדעות המקילות ויתכוונו לצאת בהזכרת עניני השבת בתפילה, ולכל הפחות יסתפקו בהזכרת קדושת השבת באמירה (כגון שיאמרו את נוסח ברכת הקידוש בלא הזכרת שם ומלכות, או כגון שיאמרו "ברוך שנתן שבת קודש לעמו ישראל זכר ליציאת מצרים"), ויאכלו מאכלם בלא קידוש.

ד

שאלה: איזה קידוש יעדיפו חיילים שבגלל כשל אספקתי אין ברשותם אלא כמות יין מצומצמת, ועקב פיצול המשימות ואכילה בשעות שונות, לא תספיק כמות זו אלא לקיום קידוש אחד בלבד (אך ידוע להם שבמוצ"ש יזדמן להם יין אחר להבדלה)?

תיעדוף קידוש על יין בליל שבת מול קידוש עליו ביום השבת

תשובה: כתב הרמב"ם^{מב}: "עיקר הקידוש בלילה כו', ומצוה לברך על היין ביום השבת קודם שיסעד סעודה שניה וזה הוא הנקרא קידושא רבא", ובארומ^{מב} הטעם לפי שעיקר המצוה לקדש השבת בכניסתה, ואילו הקידוש ביום השבת אינו מעיקר הדבר, אלא מצד חשיבות הסעודה קבעוה על היין, ואכן מבואר בשו"ע^{מב}: "אם אין ידו משגת כו', מוטב שיקנה יין לקידוש הלילה כו' ממה

שיקנה יין לצורך היום". הוסיפו האחרונים^{מב} שלמרות שהיה מקום לומר שבמקרה זה עדיף לקדש בערב על פת ולדחות את הקידוש על היין ליום השבת (שהאפשרות לקדש בו על החלות אינה מובחנת, שכן אין היכר כשמברך עליהם בתחילת הסעודה), מ"מ בשל חשיבות הקידוש בלילה, יעדיף להשתמש ביין לקידוש זה, ולמחרת יקדש על הפת. ועיין עוד בתשובה הבאה.

מקורות והערות

עיי' ברשב"א (ח"ד סימן רצה) שמן התורה יוצא באמירת "בואי כלה, בואי כלה", או בקריאת פסוקי קדושת השבת "ויכולו" או "ישמרו בני ישראל את השבת". ועיין עוד ב"ח (סימן תרעח) שמשמע מדבריו שכשאין לו יין יאמר את ברכת הקידוש בפני עצמה ויצא בכך ידי חובת קידוש מן התורה, ובשו"ת יביע אומר (ח"א סימן טו אותיות כא-כב) הביא עוד פוסקים שהורו כך, ברם למעשה הכריע כדעת רוב הפוסקים שאין לומר ברכת הקידוש אלא על היין. [מג] עיין במשנה ברורה שם ס"ק ב, ובאריכות במנחת חינוך מצוה לא, בביאור הלכה שם ד"ה 'מיד', ובשו"ת יביע אומר שם אותיות ה-ג. [מא] פסחים ק"ו ע"ב: "אמר רב אחא בר יעקב צורין שיוכיר יציאת מצרים בקידוש היום, כתיב הכא 'למען תזכור את יום' וכתבי התם 'וזכור את יום השבת לקדשו'. אולם דעת המקילים שאין זו דרשה גמורה אלא רק אסמכתא, או שמ"מ ניתן לצאת בתפילה לפי שדי בכך שהוכיר את יציאת מצרים בסמוך לתחילת התפילה, בסוף ברכות קריאת שמע (ועיין עוד בילקוט יוסף בהוספות שבסוף הספר (סימן רעב סעיף יג) שהביא מקורות שהיו נוסחאות שכללו בתפילה 'זכר למעשה בראשית וזכר ליציאת מצרים', וכתב שם שבמקום דחק שיוצא בתפילה ידי חובת הקידוש, יאמר כנוסח זה). [מב] פכ"ט משבת ה"ד, ע"פ הגמרא (פסחים ק"ו ע"א): "תנו רבנן, 'זכור את יום השבת לקדשו' - זכרהו על היין, אין לי אלא ביום, בלילה מניין? תלמוד לומר 'וזכור את יום השבת לקדשו'. בלילה מניין? - אדרבה, עיקר קידושא בלילה הוא קדיש, דכי קדיש - תחילת יומא בעי לקידושי! כו' הכי קאמר, 'וזכור את יום השבת לקדשו' - זכרהו על היין בכניסתו, אין לי אלא בלילה, ביום מניין - תלמוד לומר 'וזכור את יום השבת'". [מג] עיין ערוך השולחן סימן רפט סעיפים א, ג. [מד] סימן רצא סעיף ג. [מה] משנה ברורה שם ס"ק ה.

ה

שאלה: האם חיילים שברשותם כמות יין מצומצמת בלבד, יעדיפו להשתמש בה לקידוש או להבדלה? וכיצד ינהגו אם ברשותם גם חמר מדינה?

תיעדוף קידוש על יין מול הבדלה עליו

תשובה: כתב השו"ע^מ: "אם אין לו אלא כוס אחת^מ כו', מוטב שיניחנה להבדלה שאי אפשר בפת, משיקדש עליו ולא יהא לו יין להבדלה", כלומר, אם יש לו כוס יין אחת, ישתמש בה להבדלה, ויקדש על החלות. אלא שהעירו האחרונים^מ שמאחר וניתן במקום דחק להבדיל על חמר מדינה, לפיכך אם יש לו כוס יין וגם חמר מדינה, יקדש על היין בליל שבת, ויבדיל על השיכר. עוד כתב השו"ע: "ואם יש לו שני כוסות מצומצמים אחר מזיגה, יקדש בלילה באחד ויבדיל על השני, ולא יקדש ביום, דקידוש דלילה עדיף", ואמנם גם לגבי דין זה העירו האחרונים שאם יש לו חמר מדינה, יקדש גם ביום השבת על היין,

ובמוצ"ש יבדיל על החמר מדינה, אולם הורו מפוסקי דורנו^מ שהואיל וגדרי חמר מדינה אינם חלוטים, ויש הנוקטים שאיננו מצוי כיום, לפיכך במקרה זה ראוי להחמיר ולהבדיל על היין, ואילו בחמר המדינה ישתמשו לקידוש היום.

לסיכום, אם יש כוס יין אחת – ישתמשו בה להבדלה ויקדשו על החלות, אם יש שתי כוסות יין – ישתמשו בהן לקידוש הלילה ולהבדלה, ובבוקר יקדשו על הפת, אם יש כוס יין וגם חמר מדינה – יקדש על היין בלילה וישתמש בחמר המדינה לקידוש היום ולהבדלה, ואם יש שתי כוסות וחמר מדינה – ישתמש ביין לקידוש הלילה ולהבדלה, ואילו בחמר המדינה ישתמש לקידוש היום.

ו

שאלה: איזה נוסח קידוש יאמרו חיילים שהוזעקו ביום ששי למרדף אחר חוליית מחבלים ולא קידשו עד בוקר יום השבת? האם חייל שנרדם עם כניסת השבת והתעורר רק למחרת צריך לקדש פעמיים, האחד להשלמת קידוש ליל שבת והשני לקידוש היום?

השלמת קידוש הלילה ביום השבת

תשובה: כפי שהתבאר^י, עיקר מצות כניסתה, ואילו הקידוש ביום השבת אינו הקידוש לקדש השבת אלא מצד חשיבות סעודת השבת, ואכן

מקורות והערות

[מ] סימן רעא סעיף יא. [מז] במצבי דחק ניתן להוסיף מים ליין, ואמנם מבואר בגמרא (בבא בתרא צו ע"ב) שאפילו מכליל היין שלושה רבעים מים ורבע יין, עדיין שם יין עליו, אולם בשו"ע (סימן רד סעיף ה) פסק שכיום נחלשו היינות ואין להוסיף מים אלא כשיעור המורגל באותו מקום, לעומת זאת ברמ"א (שם) משמע שניתן להסתפק אפילו בשישית יין וחמש שישיות מים, וכ"כ במשנה ברורה (שם ס"ק לב), אלא שהוסיף צעריך שיהיה לו טעם וריח של יין, אולם דעת האליהו רבה (שם ס"ק י) וערוך השולחן (סימן רב סעיף יג) שכיום אין ליתן אפילו מיעוט מים, וכן החמירו עוד אחרונים. לפיכך מנהג רבים (ראו ילקוט יוסף סימן רעב סעיף ה, וספר חתם סופר הברכה פרק יב) להחמיר כדעת מרן שכיום אין לקדש אלא על יין שרובו יין (דרובו ככולו), וממילא כשלא ניתן לשער את אחוז היין, אין לערב בו מים (אכן, העיר בילקוט יוסף שם שעל יין מזוג הרבה חל דין חמר מדינה, וממילא ניתן לצאת בו באותם מצבים שניתן לקדש על חמר מדינה), ומ"מ נראה שבמצבי דחק גדולים יהיה רשאי אשכנזי למהול יין בכמות מים גדולה, ובלבד שיהיה לתעורבת טעם ומראה של יין (ומבואר בילקוט יוסף (שם) שאף יוכל להוציא ספרדי בקידוש זה). [מח] משנה ברורה סימן רעא ס"ק נו (ע"פ השו"ע סימן רצו סעיף ב). [מט] כן שמענו מהגר"א נבנצל, הלכה כסדרה פ"ז סעיף כג. [נ] לעיל תשובה ד.

הקידוש בליל שבת אך זמנו נמשך לכל השבת, ועל כן אף אם הזיד ולא קידש בליל שבת, רשאי לקדש למחרת.

וכן פסק השו"ע¹: "אם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד, יש לו תשלומין למחר כל היום"², והוסיף הרמ"א³: "הגה, ואומר כל הקידוש של לילה (כלומר, את ברכת 'מקדש השבת') מלבד 'ויכולו' (לפי שמלאכת הבריאה הסתיימה בלילה, על כן לא שייך להזכירה ביום)".

העירו האחרונים⁴ שכשמקדש ביום, עולה לו קידוש זה אף למצות קידוש היום, ויכוון לצאת ידי שניהם.

מעבר לאמירת הפסוקים כולל קידוש ליל שבת אף ברכת 'מקדש השבת', לעומת קידוש היום שאין בו אלא ברכה על היין. והנה, נאמר בגמרא⁵: "מי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו", ונחלקו ראשונים בביאור ענין זה, יש שקבעו⁶ שזמן הקידוש הוא בליל שבת דוקא, וכל האפשרות לקדש בהמשך היום אינה אלא בתורת 'תשלומין' (וכדין תפילת תשלומין), ועל כן נקטו שאין אפשרות זו קיימת אלא כשנבצר ממנו לקדש בערב, אך אם היה באפשרותו לקדש בערב ופשע ולא קידש, אינו רשאי להשלים הקידוש למחרת, ויש שקבעו⁷ שאמנם עיקר

ז

שאלה: האם חיילים שבגלל נסיבות מבצעיות נאלצו לאכול ארוחתם מיד עם כניסת השבת (קודם שיתפללו תפילת ערבית), מחויבים לקדש קודם הארוחה? האם צוות לוחמים שהוזעקו לאירוע פח"ע ונאלצו לאכול בערב בלא קידוש ורק לאחר מכן הזדמן להם יין, יקדשו לאלתר, או שמא ימתינו מלקדש עד למחרת קודם סעודת הבוקר?

איסור אכילה בליל שבת לפני קידוש ואפשרות הקדמת הקידוש תפילת ערבית

קודם קידוש (ואפילו במזיד), מ"מ עדיין מוטלת עליו חובת קידוש. ע"פ זה פסק השו"ע⁸: "אסור לטעום כלום קודם שיקדש, אפילו מים", ובהמשך⁹: "אע"פ שאסור לו לטעום קודם קידוש, אם טעם, מקדש", והוסיפו האחרונים¹⁰ שאפילו סיים סעודתו, יקדש

תשובה: נאמר בירושלמי¹¹: "רבי יודא נשיא שאיל לרבי מונא, בגין דאנא צחי (צמא), מה אנא למישתי? אמר ליה, תני רבי חייא, אסור לאדם שיטעום כלום עד שיקדש", וכן משמעות הגמרא¹²: "אמר רבא, הילכתא: טעם - מקדש", כלומר, אע"פ שעבר על האיסור ואכל

מקורות והערות

[נא] פסחים קה ע"א. [נב] רב עמרם גאון, הובא בטור. [נג] רמב"ם פכ"ט משבת ה"ד. [נד] סימן רעא סעיף ח. [נה] ובמשנה ברורה (שם ס"ק לט) מבואר שכן הדין עד שעת בין השמשות (בין השקיעה לצאת הכוכבים, והוא ספק יום ספק לילה), ואילו לאחר מכן יקדש בלא הזכרת שם ומלכות, הואיל והוא ספק דרבנן, אולם אם לא התפלל במשך כל השבת, הרי שחלה עליו חובת קידוש מן התורה (עיי' לעיל תשובה ג), ועל כן אף בין השמשות יקדש כדרכו. ברם, עיין בספר ליות חן (סימן טו) ובילקוט יוסף (בהוספות שבסוף הספר סימן רעב סעיף יד) שנקט שהואיל ולשיטת ר"ת זמן זה הוא יום גמור, לפיכך יש להקל שאפילו כבר התפלל, מ"מ יקדש כדרכו. [נו] סימן רעא שם, בשם האורחות חיים. [נז] ערוך השולחן שם סעיף כא, כף החיים שם ס"ק ג, שמירת שבת כהלכתה פרק נב סעיף כו, ועיין עוד בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סימן ג) שכתב שבמקרה זה יפתח תחילה בפסוקי קידוש היום ("ושמרו" "זכור") ולאחר מכן ימשיך בברכות הקידוש. [נח] פסחים פ"ה ה"א. [נט] פסחים קו ע"ב. [ס] סימן רעא סעיף ד. [סא] שם סעיף ז. [סב] משנה ברורה שם ס"ק לו, ונראה הטעם לפי שיקר המצוה לקדש השבת בכניסתה.

לאלתר^י, ולא ימתין עד למחרת קודם סעודת הבוקר.

איסור זה נובע מפאת חובת הקידוש, לפיכך כתבו הפוסקים^{טו} שאיסור האכילה בליל שבת חל מיד עם כניסת השבת, ואף אם קיבל על עצמו שבת בשעה מוקדמת, נאסר באכילה בלא קידוש מאותה שעה.

אכן, מלבד האיסור הנ"ל ישנו אף איסור אכילה בתחילת כל ערב מפאת חובת קריאת שמע ותפילה, וכמבואר בגמרא^{טז}: "תניא, חכמים עשו סייג לדבריהם, כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר: אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא, ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל, וחוטפתו שינה ונמצא ישן

כל הלילה" (ומ"מ אין אכילה קלה של פירות או אפילו מעט פת בכלל איסור זה^{טז}), ועל כן מעיקר הדין בליל שבת יש להתפלל ערבית תחילה ורק לאחר מכן לקדש ולסעוד, אולם במקום צורך ניתן לדאוג לאמצעי תזכורת כלשהו ולדחות את התפילה לאחר זמן^{טז} (ומ"מ באם מתאפשר הדבר, יש לקרוא קריאת שמע תחילה^{טז}), ועל כן הנאלץ להקדים ולאכול בליל שבת קודם תפילת ערבית, מחוייב לקדש קודם סעודתו.

עוד יש להוסיף שאיסור האכילה קודם תפילת ערבית מתחיל מחצי שעה קודם צאת הכוכבים^{טז}, לפיכך כתבו הפוסקים^{טז} שהמקבל שבת קודם זמן זה, רשאי אף לכתחילה לקדש ולסעוד לאלתר.

ח

איסור אכילה בשבת בבוקר לפני קידוש

שאלה: כיצד ינהג לענין קידוש, חייל שבשבת עם שחר חפץ לאכול מעט טרם צאתו ל'פתיחת ציר' רגלית ממושכת? האם חיילים ששבו מפעילות לילית מאומצת ועומדים עוד לפני תחקיר ממושך, רשאים לאכול קימעא קודם תפילה, והאם מחוייבים בקידוש על אכילה זו?

תשובה: כפי שהתבאר^{טז}, מפאת חובת הקידוש אין יטעום כלום קודם לכן, וכן פסקו הרמב"ם^{טז} והשו"ע^{טז} "ומיהו לשותת מים

מקורות והערות

[טג] ובכדי לקיים דין 'קידוש במקום סעודה', יקפיד לאכול לאחר הקידוש כזית לחם או עוגה. ועיין עוד שו"ע הרב (שם סעיף טו), שמירת שבת כהלכתה (פרק נב סעיף כא), וספר מנוחת אהבה (פ"ו סעיף ט), שאם קידש לאלתר לאחר הסעודה, נחשב לו כקידוש במקום סעודה, ואינו צריך לחזור ולאכול (ועיין משנה ברורה שם ס"ק לב). [סד] משנה ברורה שם ס"ק יא (ועיין שו"ת באר משה (ח"ח סימן סד) שבשעת דחק ניתן להקל לשתות מים עד השקיעה, ובילקוט יוסף (שם סעיף טז) הקל ברוחק אף בזמן בין השמשות). [סה] ברכות ד ע"ב, נפסק בשו"ע סימן רלה סעיף ב. [סז] משנה ברורה שם ס"ק טז. [סח] ראה משנה ברורה שם ס"ק יא, ועיין לעיל פרק כו תשובות ב-ג. [סח] עיין שו"ע שם. [סט] ראה שו"ע שם. [ע] משנה ברורה סימן רעא ס"ק יא. ברם, בספר מעשה רב (אות קיד) מובא בשם הגר"א שדייק מלשון הגמרא (ברכות כו ע"ב "ה"ש דאמר רב נחמן אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס", שאין לקדש מבעוד יום אם י"כ התפלל ערבית תחילה, ושלענין זה אין להסתפק בקבלת שבת באמירה בלבד, ועיין בהגהות פעולת שכיר (שם) שהעיר שאפשר שהגמרא נקטה ע"פ המקובל בזמנה שהיו מקבלים השבת בתפילה, אך אה"נ ניתן אף לקבל שבת באמירה קודם הקידוש, ועיין עוד באריכות בענין זה בספר שבת ומועד בצה"ל עמוד ק. ולענין הקדמת קבלת שבת מבעוד יום, עיין עוד לעיל פרק ל תשובה ד. [עא] בתשובה הקודמת. [עב] פכ"ט משבת ה"י. ברם, עיין בראב"ד שם שהשיג על דין זה ונקט שמאחר ואין מן התורה חובת קידוש ביום, לפיכך אין לאסור אכילה קודם קידוש זה. [עג] סימן רפט סעיף א.

לפיכך אין לאכול בבוקר יום השבת קודם תפילה וקידוש, למעט אכילה קלה למי שרעב ביותר עד שאין דעתו מיושבת לתפילה, וכך אף ינהג השב מפעילות מבצעית ונצרך לאכול מעט ליישוב דעתו. אולם אם נצרך מסיבות מבצעיות לאכול סעודה משמעותית בזמן זה, יקדש תחילה, אא"כ אין באפשרותו לקדש, או שאין יין בהישג ידו וכד', שאז יסתמך על שיטות האחרונים שאין לקדש אלא לאחר התפילה.

עם זאת, יש להוסיף שאיסור אכילה קודם תפילת שחרית מתחיל מחצי שעה קודם עלות השחר¹², ועל כן חייל הנצרך לאכול בשעת בוקר מוקדמת, ישתדל, במידת האפשר, לאכול לפני זמן חלות האיסור, ובכך יוכל לאכול בריווח.

בבוקר קודם תפילה מותר, מפני שעדיין לא חלה עליו חובת קידוש¹³, דהיינו, מאחר שקודם התפילה אינו רשאי לסעוד ועל כן לא חלה עליו חובת קידוש, לפיכך לא נאסר באיסור אכילה הנ"ל, ואמנם אסור באכילה בכל בוקר מפאת חובת תפילת שחרית, אלא ששתיית מים (וכן אכילה קלה למי שרעב ביותר עד שאין דעתו מיושבת עליו) אינה כלולה באיסור זה¹⁴.

אכן דעת רבים מהאחרונים¹⁵ שמי שהותר לו לסעוד סעודה משמעותית קודם תפילה, כגון חולה (או לוחם שנצרך לכך מסיבות מבצעיות), מחויב לקדש מתחילה, וממילא חל עליו איסור אכילה קודם לכן, אולם יש מן האחרונים¹⁶ שנקטו שאין לקדש אף במצבים אלה אלא לאחר התפילה.

ט

שאלה: מפקד שהמשימות המוטלות עליו מונעות ממנו להתפלל מוסף מיד לאחר תפילת שחרית, האם רשאי לטעום מעט קודם תפילת מוסף? והאם עליו לקדש קודם אכילה זו?

איסור אכילה בלא קידוש לפני תפילת מוסף

תשובה: נאמר בגמרא¹⁷: "רב אויא חלש ולא אתא לפירקא דרב יוסף. למחר כי אתא, בעא אביי לאנוחי דעתיה דרב יוסף, אמר ליה, מאי טעמא לא אתא מר לפירקא? אמר ליה, דהוה חליש ליבאי ולא מצינא. אמר ליה, אמאי לא טעמת מידי ואתית? אמר ליה, לא סבר לה מר להא דרב הונא, דאמר רב הונא אסור

מקורות והערות

[עד] ראה שו"ע סימן פט סעיפים ג-ד. ועיין עוד שמירת שבת כהלכתה (פרק נב סעיף י ובהערה שם) שמי שלא קידש בלילה, אסור אף בטעימה קלה קודם תפילה, הואיל ואיסור האכילה המוטל עליו הינו מפאת חובת קידוש ולא רק בשל חובת התפילה. אולם בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סימנים א-ב) הקל בכך. [עה] ביאור הלכה סימן רפט ד"ה 'חובת קידוש', ועיין שו"ת אגרות משה (ח"ב סוף סימן כו) ושמירת שבת כהלכתה (פרק נב סעיף יב) שכל דין זה דוקא באכילה שיוצאים בה ידי חובת קידוש במקום סעודה, דהיינו שאוכל פת או עוגה וכד', אך מותר במצבי חולשה אלה לאכול בלא קידוש מאכלים שאינם חשובים לסעודה (דכי משום שנצרך לאכילה קלה, יוסף לשתות יין לפני תפילה? !). ועיין עוד בשמירת שבת כהלכתה (שם הערה מה) שאף כשמפאת חולשה אוכלים לעיתים פרוסת עוגה, לא חשוב אכילת קבע, וממילא לא חלה על כך חובת קידוש (ועיין שו"ת בצל החכמה ח"ד סימן קמו שהקל באכילת מיני מזונות בלא קידוש, למקפיד תמיד לקדש רק במקום סעודת פת, ועיין גם ילקוט יוסף בהוספות שבסוף הספר סימן רעג סעיפים ו-ז). [עו] שו"ת קרן לדרך סימן פה, שו"ת חלקת יעקב אר"ח סימן צב, ושו"ת דברי יציב סימן קלא, ובאריכות בשו"ת יביע אומר ח"ח סימן לא, וסומכים על שיטת הראב"ד הנ"ל ועל כך שאפשר שלא חילקו חכמים בתקנתם וקבעו חובת קידוש בכל מקרה דוקא לאחר התפילה, ומ"מ נראה שאף לשיטתם אין להקל באכילת יותר מכביצה (כ-56 סמ"ק). [עז] ראה משנה ברורה סימן פט ס"ק כו. [עח] ברכות כח ע"ב.

לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפילת המוספין כו"ט? ולית הלכתא כרב הונא".

וא"כ להלכה מותר לאכול קודם תפילת מוסף, ברם, מבואר בראשונים^פ שדוקא טעימה הותרה בשעה זו אך סעודה גמורה אסורה, וכן פסק השו"ע^{קא}: "מותר לטעום קודם תפילת המוספין, דהיינו אכילת פירות או אפילו פת מועט, ואפילו טעימה

שיש בה כדי לסעוד הלב, אבל סעודה אסור", אולם כתבו הפוסקים^{בב} שבמקום חולשה וכד' ניתן להקל ולסעוד עד שתתישב דעתו עליו, אלא שיקפיד לקדש קודם לכן (ויש אף שהקלו בכל מקום צורך לקדש ולסעוד קודם מוסף, כל שדואג לאמצעי תזכורת כלשהו שיזכירנו לאחר מכן להתפלל^{בב}).

דחיית הארוחה
עד שיתאפשר
לקדש

שאלה: האם חיילים שסיימו פעילות מבצעית בשטח אויב, ויתאפשר להם לקדש רק לאחר מספר שעות לכשיגיעו לבסיסם ויסיימו את התחקירים ומסדרי הציווד, מחויבים להימנע בינתיים מאכילה? האם ראוי לחייל השוהה בשמירה שתסתיים לפני הצהריים ואין בידו לקדש, להמתין מלאכול עד תום משמרתו?

תשובה: כפי שהתבאר^ד, חל איסור לאכול קודם קידוש, והנה, עיקר המצוה הוא לקדש השבת בכניסתה, ואילו הקידוש ביום השבת אינו אלא מצד חשיבות הסעודה^ה, לפיכך כתבו

האחרונים^{בב} שאם אין בידו יין או פת לקידוש ומצפה לקבלם, הרי שבלייל שבת ראוי שישהה מלסעוד (אפילו מספר שעות) עד שיגיעו לרשותו (אך על כל פנים אין צריך להמתין מעבר לחצות

מקורות והערות

[טז] המשך הגמרא: "אמר ליה, איבעי ליה למר לצלווי צלותא דמוספין ביחיד ולטעום מידי ולמינו", ומכאן דייקו הפוסקים (ראה ביאור הלכה סימן פט סעיף ג ד"ה יכן אוכלין, שמירת שבת כהלכתא פרק נב סעיף יד) שיש להעדיף תפילה ביחידות על פני המתנה לתפילת הציבור כשבשל כך יצטרך לאכול קודם תפילה. ברם, לענין אכילה קודם תפילת מוסף כתב בשו"ת זכרון יהודה (סימן קה) שכיון שלמסקנה ניתן לטעום קודם מוסף, עדיף לטעום ולהתפלל לאחר מכן בציבור. [פ] רבינו יונה שם יט ע"א מדפי הרי"ף, ועיין באריכות בשו"ת יביע אומר ח"ה סימן כב אות א. [פא] סימן רפו סעיף ג. [פב] עיין ב"ח (שם אות ב) שבאר שמסקנת הגמרא שכל אכילה מותרת קודם מוסף, ורק נהגו להחמיר בכך, ועל כן במקום צורך ניתן להקל, ואמנם הפוסקים חלקו על ביאור זה, אולם פסק המשנה ברורה (שם ס"ק ט) שבמקום חולשה יש להקל, מה גם שדין אכילה קודם תפילת מוסף קל מדין אכילה קודם תפילת שחירות. ועיין עוד במשנה ברורה (שם בשם האליה רבה) ובאריכות בשו"ת יביע אומר (שם אותיות ג-ד) שכתבו שמי שחלש ואין לו אפשרות לקדש, רשאי לאכול פירות ומיני מונות קודם מוסף אף בלא קידוש, ודומכים על שיטת הראב"ד (פכ"ט משבת ה"י) שאין איסור אכילה קודם קידוש של הבוקר, וכן על שיטת הנחלת צבי שאין חובת קידוש קודם מוסף (ואכן המקדש קודם מוסף ורוצה לחוש גם לשיטה זו, צריך לשוב ולקדש לאחר מוסף, וכ"כ הברכי יוסף (שם אות ז), ועיין שמירת שבת כהלכתא פרק נב סעיף טז ובהערה, ילקוט יוסף בהוספות שבסוף הספר סימן רעג סעיף ז, ושו"ע המקוצר סימן נט סעיף יט ובהערה). [פג] כן כתב בשמירת שבת כהלכתא (שם הערה נד) שטעם האיסור משום שמא ישכח להתפלל מוסף, ועל כן מועיל שומר שיזכירנו, ושכן כתב החת"ס (או"ח סימן טט), אולם בשו"ת שלמת חיים (ח"א סימן סה) הוכיח (ע"פ הגר"א שם) שלא ניתן לסעוד קודם תפילת מוסף, דאל"כ כיצד הותרו כהנים בנשיאת כפיים במוסף, הלא יש לחוש לשכרות. ומ"מ נראה שחיל שיועד שלא יתאפשר לו לסעוד סעודת שבת אלא קודם שיתפלל מוסף, רשאי להקל בענין זה, ועיין הלכס"ד פ"ז סעיף ג. [פד] בתשובות הקדומות. [פה] ראה רמב"ם פכ"ט משבת ה"ד. [פז] משנה ברורה סימן רפט ס"ק י, מה גם שיש מתירים לאכול ביום קודם קידוש (ראה ראב"ד פכ"ט משבת ה"ה). ברם, יש לציין שכך החיים (שם ס"ק כה) הביא דעת המטה יהודה המחמיר להמתין אף בקידוש היום כל שיועד בוודאי שיתאפשר לו לקדש לאחר זמן.

הלילה), אלא אם כן הינו חלוש, שאז יסמוך על הזכרת קדושת היום בתפילה^פ כלל. ויאכל בלא קידוש, ואילו ביום השבת,

יא

שאלה: האם חייל שאין כוס מצויה בידו יוכל לקדש על בקבוק היין או על מימיית מיץ ענבים? ומה דין כוס סדוקה לענין זה?

שימוש בכוס סדוקה, בקבוק או מימייה, לצורך קידוש

תשובה: נאמר בגמרא^פ: "אמר רבי זירא אמר רבי אבהו, ואמרי לה במתניתא תנא, עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה: טעון הדחה (מבפנים), ושטיפה (מבחוץ), חי (דהיינו מבלי לערב בו מים^פ), ויש אומרים^פ שיהא הכוס 'חי', כלומר, שלם), ומלא, כו', ונותן עיניו בו כו'. אמר רבי יוחנן, אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד: הדחה, שטיפה, חי, ומלא".

וכן פסק השו"ע^פ: "כוס של ברכה טעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ, ואם הוא נקי ואין בו שיורי כוסות, אין צריך כו'. צריך לחזור אחר כוס שלם כו'. ונותן בו עיניו שלא יסיח דעתו", והעיר הרמ"א^פ: "הגה, ועל כן אין לוקחין כוס שפיו צר

לברך עליו", אולם רבים^פ חולקים על חומרה זו, לפי שפשט כוונת הגמרא שיתן עיניו בכוס ולא ביין, על כן במידה ואין כוס מצויה לו, יקדש ישירות על בקבוק היין.

כתבו הפוסקים^פ שלכתחילה יש להקפיד שתהא הכוס בעלת חשיבות ושלימה לחלוטין, ואפילו בסדק קל בכוס או אף בשבר בבסיס הגביע יש להחמיר (ויש אף הנמנעים^פ מטעם זה מלקדש בכוס חד-פעמית), אכן במקום צורך ניתן להקל ולקדש בכוס שבורה, מלבד אם ניקבה עד שאינה מכילה רביעית יין מן הנקב ולמטה, שאז אין עליה שם כוס כלל.

מקורות והערות

[פז] ויש מקילין לסמוך על הזכרת קדושת השבת אף באמירה גרידא, עיין לעיל תשובה ג. [פח] ברכות נא ע"א. [פט] וכן פסק השו"ע (סימן קפג סעיף ב): "יתן היין לתוכו חי, עד שמגיע לברכת הארץ, ואז מוזגו להודיע שבח הארץ". אולם העיר הרמ"א: "הגה, ויש אומרים דאם היין אינו חזק אין צריך למוזגו, וכן נוהגין באלו הארצות". [צ] תוס' שם נ ע"ב ד"ה 'מוריס חכמים'. [צא] סימן קפג סעיפים א-ד. [צב] שם. ועיין עוד בדרכי משה (שם אות ה) שיש מבראים טעם החומרה בכלי שפיו צר, מצד שלא ניתן ללגום ממנו בשופי וכדרך חשיבות, אכן למעשה אין הדבר מעכב, ועיין רמ"א סימן תעב סעיף טו. [צג] ראה משנה ברורה סימן קפג ס"ק יח, כף החיים שם ס"ק כה, שמירת שבת כהלכתה פרק מז סעיף יא, ילקוט יוסף סימן רעא סעיף מב. ויש להוסיף שנראה שבבקבוק שקוף ניתן יותר להקל, שהרי יכול ליתן עיניו ביין. [צד] משנה ברורה סימן קפג ס"ק יא ושער הציון ס"ק יד, ילקוט יוסף סימן רעא סעיף כג. [צה] עיין שו"ת אגרות משה אור"ח ח"ג סימן לט, אולם בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן כג) חלק על עיקר חומרה זו, ולמעשה המנהג להקל במקום צורך (ראה שמירת שבת כהלכתה פרק מז סעיף יא וילקוט יוסף שם סעיף מא).

יב

שאלה: כיצד ינהגו חיילים שברשותם כמות יין מצומצמת ועליהם לשמור יין לחברם שעתידי להגיע רק לאחר זמן? האם חייל שבמהלך פעילות מבצעית קידש על מימיית מיץ ענבים שברשותו, רשאי לקדש למחרת על שארית מיץ הענבים שבה?

קידוש על יין ששתו ממנו (יין פגום)

תשובה: נאמר בגמרא^א: "תנן, בא להם יין לאחר המזון, אם אין שם אלא אותו כוס - בית שמאי אומרים (אם רוצה) מברך על היין ואחר כך מברך על (אותה כוס ברכת) המזון כו' (כלומר, למרות שכבר שתה חלק מהיין, רשאי לאחר מכן להשתמש בנותר ל'כוס של ברכה'), והאמר מר: טעמו - פגמו (דהיינו מרגע שטעמו מהיין נפגמה חשיבותו ואינו ראוי לשימוש חשוב)? דטעים ליה בידיה (ששפך מהכוס לידו ושתה ממנה, ואין היין נפגם אלא אם כן שתה ישירות מהכוס)".

שפך ממנו לתוך ידו^ב או כלי, אין בכך כלום". ובהמשך^ג: "יכולין לתקן כוס פגום ע"י שיוסיפו מעט יין, ואפילו על ידי שיוסיפו עליו מים מיתקן^ד. בשעת הדחק מברכין על כוס פגום^ה".

לפיכך פסק השו"ע^ו: "אם אין לו אלא כוס אחד, מקדש בו בלילה ואינו טועם ממנו שלא יפגימו, אלא שופך ממנו לכוס אחר וטועם יין של קידוש מהכוס השני, ולמחר מקדש במה שנשאר בכוס ראשון. ואם לא היה בו אלא רביעית בצמצום ונחסר ממנו בלילה, מוזגו למחר להשלימו לרביעית", אכן למעשה הורו הפוסקים^ז שלכתחילה יש להקפיד לשתות מכוס חשובה שיש בה רביעית, ועל כן כשאינו לו אלא כוס אחת, יעביר מעט ממנה לאחר הקידוש לכוס אחרת כך שבכוס הקידוש תשאר רביעית, ולאחר שיטעם מכוס הקידוש יתקן את היין הנותר באמצעות מעט היין שבכוס השניה^ח.

אכן מבואר בירושלמי^ט: "רבי יונה טעם כסא ומתקן לה (כלומר, לאחר שפגם את היין, הוסיף בו מעט יין או מים שאינם פגומים, ובכך תיקנו שוב לברכה חשובה)", ומעבר לכך מבואר בראשונים^י שבשעת דחק שאין לו יין אחר, ניתן להקל ולקדש אף על יין פגום.

ע"פ זה פסק השו"ע^{יא}: "צריך שלא יהא פגום, שאם שתה ממנו, פגמו, אבל אם

מקורות והערות

[צו] ברכות נב ע"א. [צד] שם פ"ז ה"ה. [צח] תוס' שם ד"ה 'טעמו פגמו' בשם רשב"ם, מהר"ם מרוטנבורג המובא בשב"ץ קטן סימן שיג. [צט] סימן קפב סעיף ג. [ק] ואפילו הכניס אצבעו לתוך היין וטעם ממנה, ג"כ לא נפגם היין, וכדמצינו בברכת המילה שנתונים באמצעה מעט יין באופן זה בפי התניוק. משנה ברורה שם ס"ק יח. [קא] שם סעיפים ו-ז. [קב] ובתנאי שהמים לא יקלקלו את חוק היין. משנה ברורה שם ס"ק ל. ועיין עוד בהערה לעיל ריש תשובה ה. [קג] ברם, עיין משנה ברורה (סימן רצא ס"ק מג בשם הפמ"ג) בשם הרדב"ז ח"א סימן רכב) שלכתחילה ראוי לתקן פגימת היין בלבד ולא במים. [קד] סימן רצא סעיף יא. [קה] משנה שבקידוש של ליל שבת (שעיקרו מן התורה) אפשר שעדיף לקדש על פת מאשר על כוס פגומה. [קו] ומן המובחר שיחזיר את היין המתוקן לבקבוק (עיין ברורה שם ס"ק נא, ע"פ דברי התוס' פסחים קה ע"ב ד"ה 'שמע מינה טעמו פגמו'). [קז] ומן המובחר שיחזיר את היין המתוקן לבקבוק (עיין משנה ברורה סימן קפב ס"ק כו ושער הציון ס"ק כד), וידיח את הגביע מחדש קודם שישוּב ויקדש בו, ובמידת האפשר אף ראוי להשתמש כעת בכוס קטנה יותר, בכדי שכמות היין המצומצמת תמלא את הכוס ובכך יקדש בצורה מכובדת על כוס מלאה (ועיין משנה ברורה (שם ס"ק לב) והערות הגרי"מ אליהו לקיצור שו"ע (סימן עז הערה ז) שבשעת דחק שאין באפשרותו לתקן הפגימה, יעביר לכוס קטנה יותר, ובכך ג"כ מתקן מעט את הפגימה).

יג

שאלה: האם ניתן לקדש על יין מבקבוק שהשאירוהו פתוח מספר שעות? ומה דין יין שריחו רע? האם חיילים שנוכחו ביום ששי שבגלל תקלה באספקת המזון אין ברשותם יין אלא ענבים, רשאים לסוחטם ולקדש עליהם?

קידוש על יין מגולה או על ענבים סחוטים

תשובה: נאמר בגמרא^א: "אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב, אין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לינסך על גבי המזבח. למיעוטי מאי? אילימא למיעוטי יין מגיתו (מיץ ענבים שלא התיישן) כו', אנו אפילו לכתחילה נמי (מקדשים עליו)! דאמר רבא, סוחט אדם אשכול של ענבים (ביום ששי מבעוד יום) ואומר עליו קידוש היום כו'. אלא למיעוטי שריחו רע. ואיבעית אימא לעולם למיעוטי מגולה (שעמד ללא מכסה, ויש לחוש שמא הטיל בו נחש ארס), ואע"ג דעבריה במסנת כרבי נחמיה (שנקט שהארס צף ע"ג היין ומועיל לסננו), אפילו הכי הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך (כלומר, וכי ראוי להקריב יין כזה לפני ה')?!"

שריחו רע, אע"ג דריחיה וטעמיה חמרא, ולא על יין מגולה, אפילו האינדא דלא קפדינן אגילוי. (הגה, ואין מקדשין על היין דריחיה חמרא וטעמיה חלא). יין מגיתו מקדשין עליו, וסוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום".

העירו האחרונים^ב שבמקום צורך אין להקפיד על גילוי לזמן מועט, כל שלא נפגם טעמו וריחו, ויש אף המקיליין^ג בדוחק כל שלא שהה כן יותר מלילה שלם, יתר על כן, יש שהורו^ד שביין שהתגלה ואעפ"כ אין חוששין בו לארס נחש, כגון ביין מבושל, אף אין בו פחיתות כבוד של 'הקריבהו נא לפחתך', ולדרך זו ניתן להקל בכל יין מפוסטר שהתגלה. ולענין דיעבד אם קידש על יין מגולה, דעת רבים מהאחרונים^ה שאין צריך לחזור ולקדש^ו.

מקורות והערות

[קן] בבא בתרא צו ע"א. [קח] סימן רעב סעיפים א-ב. [קט] משנה ברורה שם ס"ק ג, ילקוט יוסף שם סעיף א, ועיין שו"ע המקוצר סימן נט סעיף ז. [קן] אין איש חי שנה ב בראשית אות כה, כף החיים שם ס"ק ז (וע"ש ס"ק ט שאף הקל לענין יין מגולה שהיה סגור בארון וכד'), ילקוט יוסף שם, ועיין ערוך השולחן שם סעיף ה. [קיא] ראה גמרא (ע"ז ל ע"א) שאין לחוש ביין מבושל לארס נחש, ועיין כף החיים (שם ס"ק יב) שהביא בשם הפתח"ד ששכל כך אף אין לחוש בכה"ג לפגם של 'הקריבהו נא לפחתך', ושהפמ"ג (משב"ז שם ס"ק א) העלה ג"כ אפשרות זו, וכן הורו להקל הגר"ד לאור והגר"י זילברשטיין (הלכס"ד פרק יא הערה 27), ברם יש שנקטו שכל שהתגלה, נפגמה חשיבותו, ואפילו אין לחוש בו כלל לארס נחש, ראה שו"ת שואל ונשאל ח"א סימן מו וח"ב סימן יא, ולכאורה כן אף משמעות השו"ע שלמרות שכיום אין חוששין לארס נחש, מ"מ אין לקדש על יין שהתגלה, מפאת פגימת חשיבותו. [קיב] כף החיים שם ס"ק י (לפי שעיקר קידוש על היין אינו תוך התורה, ובפרט כיום שאין מקפידים כ"כ על גילוי), ביאר הלכה שם ד"ה 'אין מקדשין' (לפי שלא מסתבר להחמיר בדיעבד מטעם 'הקריבהו נא לפחתך'). ילקוט יוסף שם סעיף ב ובתוספות שבסוף הספר (אלא שהוסיף שבקידוש היום הכולל רק את ברכת הגפן ואין לחוש לברכה לבטלה, ראוי לחזור ולקדש על יין טוב). אמנם הברכי יוסף (שם אות א) נוטה להחמיר בזה, שכן מציונו ברמב"ן (ב"ב צו ע"ב) שלשיטתו יין לבן פסול לקידוש והחמיר בו אף בדיעבד, וכן הביא במשנה ברורה שם ס"ק א. [קיג] עוד יש להוסיף שמשום חשש יין נסך אסרו חז"ל יין שנגע בו גוי (ראה שו"ע יו"ד סימן קכג סעיף א) ואפילו רק מזג ממנו לכלי אחר (ראה שו"ע שם סימן קכד סעיף יח), ויש מחמירים אף במגעו של ישראל המומר לחלל שבתות, אולם אין איסור זה חל על יין מבושל (ראה שו"ע שם סימן קכג סעיף ג), ולדעת רבים אף יגנות מפוסטרים בכלל היתר זה (עיין ילקוט יוסף סימן רעב סעיפים י"א, ובאריכות בשו"ת יביע אומר ח"ח יו"ד סימן טו), ברם, יש מחמירים בפיסטור הואיל ואינו פועל כל שינוי בטעם ומראיה היין (עיין באריכות בשו"ת מנחת שלמה ח"א סימן כה), ועל כן לכל הפחות לכתחילה יש להקפיד שפתיחת הבקבוק ומזיגת היין תעשה ע"י יהודי שומר מצוות. ואגב יש להוסיף שנהלקר פוסקי דורנו (עיין שמירת שבת כהלכתה פ"ט סעיף ז), ספר פסקי תשובות סימן שיד אות ה, ובאריכות בשו"ת מנחת שלמה ח"א סימן צא אות יב וח"ב סימן לב, שו"ת יחזקיה דעת ח"ב סימן מב, ועוד) אם יש בפתיחה ראשונית של בקבוקים, שעם פתיחתם מנתק טבעת המחבורת לתחתית הפקק ובכך מכשירו

יד

שאלה: מהי כמות היין המינימלית הנצרכת לקידוש? האם חיילים שברשותם כמות יין קטנה שאין בה בכדי מילוי כל הכוס, רשאים לקדש כך?

כמות היין הנצרכת לקידוש

תשובה: נאמר בגמרא^{ק"י}: "אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה, כוס של ברכה צריך שיהא בו רובע רביעית, כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית", ובמקום אחר נאמר^{קט"ו}: "אמר רב הונא אמר רב, וכן תני רב גידל דמן נרש, המקדש וטעם מלוא לוגמיו, יצא, ואם לאו, לא יצא". וכן פסק הרמב"ם^{קט"ז}: "כיצד הוא עושה לוקח כוס שהוא מחזיק רביעית (כחצי כוס מצויה^{ק"י}) או יתר כו', ואחר כך מקדש ושותה מלוא לוגמיו". עוד מבואר בגמרא^{ק"י} שמפאת חשיבותה צריך שתהא כוס של ברכה מלאה, וכן מובא ברמ"א^{ק"ט}: "הגה, וכוס של ברכה ימלאנו שיהא מלא על כל גדותיו^{קכ"ב}", אולם העירו האחרונים^{קכ"א} שאין דין זה אלא למצוה מן המוכרח, ועל כן במקום צורך ניתן להקל בכך.

טו

שאלה: האם יש לכסות בזמן הקידוש את כל החלות שבחדר האוכל, כולל החלות הפרוסות? האם שקית החלות (השקופה) יכולה לשמש כיסוי לחלות בזמן הקידוש?

חובת כיסוי החלות בזמן הקידוש

תשובה: כתב השו"ע^{קכ"ב}: "צריך שתהיה מפה על השולחן תחת הפת ומפה אחרת פרוסה על גביו". מספר טעמים נאמרו לדין זה, יש שבאר"ק^{כ"ב} מצד שלא יראה הפת בושנתו שלמרות חשיבותו מקדימים לברך על היין לפניו, יש שבאר"ק^{כ"ב} שהוא זכר למן שהיה כמונח בקופסה טל מעליו וטל מתחתיו, ויש שבאר"ק^{כ"ב} מצד חשיבות הסעודה, שלאחר שקידש את השבת מסיר המפה וניכר שמתחיל סעודתו דרך כבוד על פת. כתבו האחרונים^{קכ"ב} שאין המצוה לכסות רק את החלות שלפני המקדש, אלא אף את החלות שלפני שאר המסובים יש לכסות, ואף חלה פרוסה או עוגות שעל השולחן בכלל חיוב זה ויש לכסותם^{קכ"ב}, ברם, יש

מקורות והערות

לשימוש חוזר, משום תיקון כלי, ועל כן לכתחילה ודאי יש לפותחם קודם השבת, ואם לא עשה כן, ראוי שיקלקל את הפקק (ע"י נקיבתו) קודם שיפתחו בשבת. [קיד] שבת עו ע"ב. [קטז] פסחים קז ע"א. [קטז] פכ"ט משבת ה"ז. [קצז] רבים נוקטים ששיעור רביעית הינו 86 סמ"ק (כמנין 'כוס' בגימטריה), ויש מחמירים להצריך 150 סמ"ק (כמנין 'כוס הגון' בגימטריה), עיין שמירת שבת כהלכתה פרק מז סעיף ט וילקוט יוסף סימן רעא סעיף כג. כוס מצויה הינה בעלת תכולה של כ-200 סמ"ק. [קידח] ברכות נא ע"א: "אמר רבי זירא אמר רבי אבהו, ואמרי לה ומתניתא תנא, עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה: טעון הדחה (מכפנים), ושטיפה (מבחוץ), חי, ומלא, עיטור, ועישור, נוטלו בשתי ידי, ונותנו בימין, ומגביהו מן הקרקע טפח, ונותן עיניו בו, ויש אומרים אף משגרו במתנה לאנשי ביתו. אמר רבי יוחנן, אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד: הדחה, שטיפה, חי, ומלא". [קיט] סימן קפג סעיף ב. [קכ] אולם יש שאין ממלאים כל כך, מחשש שישפך מהיין ויתבוה. משנה ברורה שם ס"ק ט. [קכא] משנה ברורה שם, שכן מוכח מהשו"ע (סימן רעא סעיף יא) שאם אין לו אלא כוס אחת רשאי לקדש עליה בערב ולאחר שיתקן פגמתה יוכל לקדש למחרת על היין שנותר בה. ועיין עוד משנה ברורה (סימן קפב ס"ק יט, לב) שניתן אף למלא הכוס בהכנסת חתיכת חלה וכד' לתוכה (וראכלנה לאחר מכן). שאין צריך להיות מלא דוקא מיין. [קכב] סימן רעא סעיף ט. [קכג] רא"ש פסחים פ"י סימן ג בשם הירושלמי. [קכד] תוס' שם ק ע"ב ד"ה 'שאיין', טור סימן רעא. [קכה] תוס' שם והגהות מיימוניות שבת פכ"ט אות ק בשם השאלות. [קכו] שמירת שבת כהלכתה פרק מז סעיף כה, ובאריכות בשו"ת אגרות משה ח"ה סימן כ אות יח, ובשו"ת רבבות אפרים ח"ה סימן ו, אך פשוט שאין צריך לכסות חלות המנותות לפני אחרים שמקדישים בפני עצמם. [קכז] שמירת שבת כהלכתה שם, קיצור שו"ע סימן נה סעיף ה, ובאריכות

מקילים^{קכ} בכיסוי חלות פרוסות או עוגות שעל השולחן, ומ"מ ראוי להחמיר בכך כשהם מהווים את עיקר הסעודה. יש מקפידים^{קכט} לכסות החלות במפה לבנה (זכר למן שהיה לבן), אולם מעיקר הדין ניתן להסתפק בכל כיסוי, ואף יש שכתבו^{קל} להקל בכיסוי שקוף, הואיל וסוף סוף שם כיסוי עליו.

טז

הנהגת השומע חלק מהקידוש

שאלה: האם חייל שאיחר לחדר האוכל ושמע רק חלק מהקידוש יצא ידי חובתו? כיצד ינהג חייל הנמצא בחדר אוכל גדול ואינו מצליח לשמוע בבהירות את הקידוש?

תשובה: עיקר קידוש הלילה הינו ברכת "אשר קדשנו במצוותיו ורצה בנו כו' בא"ה מקדש השבת", אלא שבגלל חשיבות הקידוש קבעו לעורכו על היין, ולכן מברך תחילה 'בורא פרי הגפן'^{קלא}. בנוסף לכך תיקנו זו"ל^{קלב} לפתוח באמירת פרשת 'ויכולו'.

ואמנם למעשה המקדש בלא לברך על היין לא יצא ידי חובתו^{קלב}, אולם כתבו האחרונים^{קלט} שאם נעשה הקידוש כדין אך השומע לא שמע אלא את ברכת 'מקדש השבת' בלבד, יצא ידי חובתו^{קלה}, ומ"מ כתבו הפוסקים^{קלי} שאם לא אמר פרשת

ולענין קידוש היום, הרי שעיקרו ברכת היין (שמצד חשיבות הסעודה קבעוה על היין), ואמנם המנהג לפתוח תחילה בפסוקי 'שמרו' ו'זכור את יום השבת', אולם אין מנהג זה מעכב כלל^{קלט}, ועל כן במקום צורך ניתן להסתפק בברכת היין בלבד.

מקורות והערות

בשו"ת לבושי מרדכי מהדו"ק סימן מן ובשו"ת באר משה ח"ו סימן סג. [קכח] כן משמעות דברי האשל אברהם בוטשאש סוף סימן קכב, לפי שאין חשיבותם גדולה, וכן הורה בשו"ת או נדברו ח"ב סימן ח לענין עוגות. [קכט] ראה שו"ת באר משה ח"ו סימן קלד שעורר על כך. [קל] שמירת שבת כהלכתה פרק מז הערה קטו בשם הגרש"ז אויערבך, ועיין עוד בשו"ת מלומדי מלחמה (סימן עט) ובשו"ע המקוצר (סימן נט הערה כח) שהטעימו שבפשוטות אף המן היה מכוסה בשכבת טל שקופה. [קלא] אך אין ברכה זו מעיקר הקידוש, וכן מצינו בשו"ע (סימן רעא סעיף ד): "אם התחיל (לאכול) מבעוד יום, צריך להפסיק, שפורס מפה ומקדש. ואם היו שותים יין תחילה, אינו אומר אלא קידוש בלבד, בלא ברכת היין". [קלב] שו"ע שם סעיף י, ועיין משנה ברורה (שם ס"ק מה) שהוא עדות על מעשה הבריאה, והביא בשם המדרש שיש לומר ג' פעמים פרשת 'ויכולו', בתפילת לחש, לאחר תפילת העמידה, ובקידוש. ומ"מ אינה מעיקר הקידוש, וכן מצינו במשנה ברורה (שם ס"ק כד) שהמקדש על הפת וכבר ברך 'המוציא', לא יאמר 'ויכולו' אלא לאחר זמן. [קלג] עיין משנה ברורה (שם ס"ק עח) שהמקדש על היין ונמצא חומץ נמצא שלא קידש כלל וצריך לחזור ולקדש, ומ"מ אם טעה והפך את סדר הברכות, יצא ידי חובתו, שכן מוכח מהשו"ע (שם סעיף טו): "אם נשפך הכוס קודם שייטעו ממנו, יביא כוס אחר ומברך עליו בורא פרי הגפן, ואין צריך לחזור ולקדש". [קלד] שמירת שבת כהלכתה פרק מז סעיף מ, ובאריכות בשו"ת רבכות אפרים ח"א סימן קצו ובשו"ת חלקת יעקב אור"ח סימן צא. [קלה] ובדעיבר יצא אף בשמיטת עיקר הברכה (תפחת הברכה וחתימתה, והוכרת קדושת השבת וזכר ליציאת מצרים) בלבד, ראה שו"ת הרדב"ז ח"א סימן רעו, משנה ברורה סימן ריג ס"ק יט ושער הציון שם, וביאור הלכה סימן נט סעיף ד ד"ה 'עם הש"ך'. ע"פ זה הורו לנו הגר"א בנצול והגר"ד ליאור שבמקום דחק אף מי שאינו זוכר את כל נוסח הקידוש יקדש ע"פ זכרוננו, ובלבד שייסיים "בא"ה מקדש השבת". [קלו] משנה ברורה שם ס"ק מה. ועיין חיי אדם (כלל ו סעיף ג) שאם אין לו יין, יאמר פרשת 'ויכולו' בלא יין, ובשמירת שבת כהלכתה (שם הערה קפח) הביא בשם הגרש"ז אויערבך שיאמרה על הפת. [קלז] שמירת שבת כהלכתה פרק מז סעיף מ. [קלח] שמירת שבת כהלכתה שם הערה קפח, שהרי טעמי הכיסוי (שלא יראה הפת בושתו, או זכר למן שהיה מכוסה) לא שייכים בכגון זה. [קלט] עיין משנה ברורה (סימן רפט ס"ק ב), ועיין עוד ערוך השולחן (שם סעיף ג) שכן מוכח מהמסופר בגמרא (פסחים קו ע"א) שרב אשי נקלע למחואו ביום השבת ואמרו לו לקדש, ומאחר ולא ידע את נוסח הקידוש נהג בחכמה ופתח בברכת הגפן והאריך בה, ביתיים גזן אחד הזקנים ושתה מן היין, והבין רב אשי שאין קידוש זה כולל אלא את ברכת היין.

עוד יש להוסיף שמבואר באחרונים^{קמ} שכשאינו יכול לשמוע היטב את הקידוש, רשאי לאומרו בלחש עם המקדש, ואף שאינו אוחד את היין בידו, מ"מ מאחר והיין לפניו, נחשב לו כמקדש על היין (אולם לכתחילה ראוי שיאחזו גם כוס יין

בידו^{קמא}). אכן, על המקדש באופן זה להקפיד לשתות מן היין כשיעור, וכמו כן להימנע מעניית אמן על ברכת המקדש, שמאחר וברך בעצמו, הרי שעניית האמן מהווה עבורו הפסק בין הקידוש לטעימת היין.

יז

שאלה: האם ניתן לצאת ידי חובה בשמיעת הקידוש מחייל שאינו מקפיד על שמירת השבת?

קידוש על ידי חייל שאינו מקפיד על שמירת השבת

תשובה: לאור דבריהם של רבים מפוסקי דורנו^{קמב} בענין מעמדם ההלכתי של מי שאינם שומרי מצוות, ניתן לצאת בשעת דחק ידי חובה בקידוש שנערך על ידיהם, ובפרט נכון הדבר כשיש להם יחס של כבוד לעבודת ה', מה גם שהידיעה שאין קידושם מקובל עלולה לגרום להם צער ועלבון ואף להתרחקותם מן הקודש. ברם, אם המקדש מצהיר בריש גלי על חוסר אמונתו בה', הרי שלדעת חלק מפוסקי דורנו^{קמג} לא ניתן לצאת בשמיעת קידוש זה.

אכן כפי שהתבאר^{קמד} ניתן במקום צורך לומר בלחש את הקידוש עם המקדש, ואף

מקורות והערות

[קמ] ראה משנה ברורה סימן קצג ס"ק ה, שמירת שבת כהלכתה פרק מז סעיף לט, ילקוט יוסף סימן רעא סעיף לא, ובאריכות בשו"ת רב פעלים ח"ב סימן מא. ועיין עוד שו"ת רע"א (מהדו"ק סימן ז) שהקל לצאת בשמיעת חלק מהברכה ואמירת חלקה השני (שהורה שאשה השומעת קידוש מילד שספק הגדיל, תאמר בלחש את כל נוסח ברכת הקידוש חוץ מפתיחתה וחתומתה שבהם תצא בשמיעה מהמקדש, שהואיל ובאמירת אמצע הברכה מקיימת מצות התורה להזכיר את יום השבת בדברי שבח, רשאת לצאת בשמיעת פתיחת הברכה וחתומתה שאינם אלא מדברי סופרים), וכן הורה בשו"ת דבר חברון סימן רנד. אולם בשו"ת רב פעלים (ח"א סימן ז), בביאור הלכה (סימן רעא סעיף ב ד"ה 'דאיתקש זכור'), ובשו"ת יחווה דעת (ח"ו סימן כח) דחו דעתו, לפי שלא ניתן לומר חצי ברכה ולשמוע חציה השני, ועיין עוד במשנה ברורה סימן קפג ס"ק כו ובשש"כ שם ובהערות קע וקפ. [קמא] כן מבואר במשנה ברורה (סימן רעא ס"ק ג) שלכתחילה אין לקדש כל שאין היין ממש לפניו, ומ"מ אף המשנה ברורה הביא (בסימן קצג ס"ק ה) שניתן במקום צורך ללחוש עם המקדש. [קמב] ראה שו"ת בנין ציון החדשות סימן כג, שו"ת מלמד להועיל חלק א"ח סימן כט, חזון איש א"ח סימן פז סק"ד, שו"ת יביע אומר ח"א י"ד סימן יא, ובילקוט יוסף סימן נה סעיף יא, ועוד. [קמג] עיין בספר הצבא כהלכה בהשלמות שבסוף הספר שהביא את דעת הגר"א נבנצל שהחמיר בכך, ולעומתו הביא את דברי הגר"א שפירא שכשמשייך עצמו לדברים שבקדושה אין להגדירו כמומר. ועיין גם בשו"ת כחיצים ביד גיבור (ח"א עמוד 33) שלכתחילה אין לצאת בקידוש זה הואיל ומן הסתם אין כוונתו להוציא את הרבים ידי חובתם, אולם לעצם הענין הקל (בח"ב עמוד 125) בחילוני המקדש שאין להגדירו ככופר, ברם, דעת הגר"א נבנצל (בהערה שם) שאין העובדה שמקדש מהווה בהכרח ראייה על אמונתו בה', ופעמים רואה בקידוש ענין טקסי גרידא. [קמד] בתשובה הקודמת, וראה כעין זה בילקוט יוסף בהוספות שבסוף הספר סימן רעא סעיף ה. [קמה] שכן דעת הגרש"ז אויערבך (ספר שולחן שלמה סימן רעג הערה ו) שאין יוצאים בקידוש זה לפי שלא ניתן לשתות מהיין שהוא כיון נסך (עיין בהערה לעיל סוף תשובה יג ששיטת הגרש"ז להחמיר ביין מפוסטר שאין דינו כמכושל), ולפיכך רק אם אוחד בידו כוס ומקדש בלחש יצא ידי חובה. [קמז] כן כתב בשו"ת המורים בקשת סימן 2 בשם הגר"ד ליאור.

יח

שאלה: מהי כמות היין שעל המקדש לשתות? והאם אף שאר הייב השתייה מן המסובים מחויבים בכך?

תשובה: נאמר בגמרא^{קמ"ז}: "אמר רב הונא אמר רב, וכן תני רב גידל דמן נרש, המקדש וטעם מלוא לוגמיו, יצא, ואם לאו, לא יצא" (ורק לענין ארבע כוסות של ליל הסדר, הדין לשתות כל הכוס או לכל הפחות רובה^{קמ"ח}). והעירו ראשונים^{קמ"ט} שאין הכוונה למלוא כל הפה, אלא די בכדי מילוי לחי אחת.

וכן פסק השו"ע^{ק"י}: "צריך לשתות מכוס של קידוש כמלוא לוגמיו, דהיינו כל שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה מלוא לוגמיו, והוא רובו של רביעית^{קכ"א}", ברם, יש מן האחרונים^{קכ"ב} שכתבו שבשעת דחק ניתן לצאת ידי חובת קידוש אף בטעימה בעלמא, ופירוש הגמרא שכל שלא טעם כמלוא לוגמיו לא יצא ידי המצוה כתיקונה.

מקורות והערות

[קמז] פסחים קז ע"א. [קמח] ראה סימן תעב סעיף ט. [קמט] תוס' שם ד"ה 'ואם טעם' ועוד ראשונים, ע"פ הגמרא (זמא פ ע"א): "אמר רב יהודה אמר שמואל, לא מלוא לוגמיו ממש, אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלוא לוגמיו. והא אנו תנן מלוא לוגמיו? אימא כמלוא לוגמיו". [קנ] סימן רעא סעיף יג. [קנא] ועיין משנה ברורה (שם ס"ק סח) שכתב (ע"פ הר"ן פסחים כב ע"ב מדפי הרי"ף) ששיעור מלוא לוגמיו נקבע ע"פ האדם, ומ"מ אף אדם מגודל שמלוא לוגמיו מכילים יותר מרביעית אין צריך לשתות אלא רביעית (שלא שייך לחייבו יותר מכדי שיעור הכוס עצמה). ועיין בבאור הלכה (שם ד"ה 'זהו רוב') שהסתפק לגבי אדם קטן גוף אם רשאי להסתפק במלוא לוגמיו למרות שהם פחות מרוב רביעית, ובחזון איש (סימן לט סוף ס"ק טז) פסק שיסתפק במלוא לוגמיו, וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (פרק מח סעיף ט). [קנב] עיין ערוך השולחן (שם סעיף לו), שו"ת אור לציון (ח"ב פ"כ תשובה ז), וילקוט יוסף (סעיף לו ובאריכות בהוספות שבסוף הספר), שלמדו כן מדברי הבי"ש שאם נשפך הכוס, יצא ידי חובה אף בלא לשתות, ובאר הגמרא שכל שלא שתה כמלוא לוגמיו לא יצא ידי חובתו, היינו ידי חובת המצוה כתיקונה, ואמנם בשו"ע (שם סעיף טו) הורה להביא כוס אחרת, אולם יש לומר שכתב כן בכדי לקיים המצוה כתיקונה. יש להעיר שלדרכם של הפוסקים הנ"ל היה ניתן לצאת אף בלא טעימה כלל, אולם בלשונם משמע שיש להצריך לכל הפחות טעימת משהו. [קנג] שם סעיף יד. [קנד] עיין ילקוט יוסף שם סעיפים לח-לט. ועיין עוד משנה ברורה (שם ס"ק עא) שאם יש בידם כמות יין מצומצמת, מוטב שישתה המקדש כמלוא לוגמיו ושאר המסובים לא ישתו כלל, וישמרו את שארית היין לקידוש היום ולהבדלה. [קנה] לכתחילה אף שאר המסובים צריכים להקפיד על שתייה מכוס שיש בה רביעית ושיאנה פגומה, ועל כן נהגו לשתות מכוס הקידוש עצמה הואיל ובכך נחשבים כולם כשותים כאחד (ואם אין בכוס בכדי שתייה כולם, יוסף המקדש על היין שבכוס לאחר שישתה ממנו), אולם אם יש קושי בדבר (כגון שהמסובים מקפידים שלא לשתות מכוס ששתה בה אחר, או כגון שהם רבים והשתייה מכוס הקידוש תארך זמן רב), אזי לאחר הקידוש ימוזג המקדש מכוסו לכוסות שאר המסובים, ואמנם לכתחילה ימוזג להם קודם שיטעם (בכדי שלא יהיו פגום), אך אף חושש שלאחר המזיגה לא תשאר בכוס רביעית יין, ישתה המקדש תחילה ורק לאחר מכן ימוזג לכוסותיהם. עוד ניתן במצבים אלה למוזג לכל אחד קודם הקידוש כוס בפני עצמו. אכן, בכל מקרה שבשעת הקידוש אין לפני שאר המסובים כוס ראויה (שיש בה רביעית ואינה פגומה), אזי הינם טפלים למקדש ואסור עליהם לטעום ממנה קודם שישתה המקדש. עיין בכל זה בשו"ע שם סעיפים טז-יז ובשמירת שבת כהלכתה פרק מח סעיף יא.

ידי חובה^{קנ}.
 הוסיפו האחרונים^{קני} שבמקום דוחק, כגון שלאחר שטעם מן היין נוכח המקדש שהיין חריף ביותר ואין ביכולתו לשתות ממנו כמלוא לוגמיו, ניתן אף להסתפק בצירוף שתיית שאר המסובים כך שבין כולם ישנו כשיעור, ובלבד שלא תארך השתיה כולה יותר מכדי אכילת פרס (כארבע דקות), ויש מקילין^{קנח} אף כשהשתיה אורכת זמן רב יותר.

יט

שאלה: כיצד ינהג מפקד ששמע קידוש מאחר, ועד שהועברה אליו הפסק בין הקידוש לטעימת היין
 כוס היין נאלץ לענות לשיחה דחופה קודם שיטעם מן היין?

תשובה: כתב השו"ע^{קנז}: "קידוש וקודם שיטעום הפסק בדיבור, חוזר ומברך 'בורא פרי הגפן' ואין צריך לחזור ולקדש", ובארו האחרונים^{קס} הטעם, לפי שהקידוש נערך על הכוס כראוי, ורק מדיני ברכת הנהנין אינו רשאי לטעום כשהפסק בין ברכה לטעימה, ואכן העירוק^{קסא} שאם ההפסק היה בעניני הקידוש או הסעודה, אף אינו צריך לחזור ולברך, ומאידך, אם קודם שטעם עקר ממקומו (או שהסיח דעתו לגמרי מן הקידוש^{קסב}), עליו לשוב ולקדש. הגמנה^{קסג} שגם שאר המסובים היוצאים ידי חובת הקידוש נמנעים מדיבור עד שיטעם המקדש, אולם בדיעבד אפילו שחו קודם שיטעם המקדש מן היין, אין זה לעיכובא ויצאו בקידוש זה^{קסד}. ברם, אם חפצים לטעום בעצמם מן היין, וכל שכן אם המקדש יצא משם ואחד המסובים שותה במקומו בכדי לצאת ידי חובת קידוש^{קסה}, הרי שעליהם להימנע מהפסק בדיבור עד אחר שיטעמו.

מקורות והערות

[קנז] אלא שצריך להקפיד לשתות מכוס הקידוש. אולם אם לא מתאפשר הדבר, כגון שמשתתפים בסעודה קצינים בכירים, ואין דרך כבוד לגשת לשולחן המקדש ולהשלים את השתייה מכוסו, וחושש שהמקדש אינו בקיא בדיון זה, ראוי שיכין מראש רביעית יין לפניו ויקדש בלחש עם המקדש וישתה כשיעור מן היין שלפניו (ובדוחק ניתן אף לצאת בשתייה מכוס היין שהיתה לפניו בלא שיקדש בלחש עם המקדש, ולסמוך על כך שהקידוש הל על כל היין שנמצא על השולחן, וכעין שכתב המג"א (שם ס"ק לב) שכשנשנף היין ניתן להסתפק בטעימה מיין אחר, "דכיון שקידש על היין וטעם, אע"פ שלא טעם מאותו הכוס, יצא, דהא כשיש כוסות אחרים לפני המסובין (בזמן הקידוש) אין צריך לשתות מכוס המקדש, א"כ הוא בעצמו נמי יצא בכוס אחר").

[קנז] משנה ברורה סימן רע"א ס"ק עג. [קנח] עיין שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן יח אות ו) שכתב שהמג"א (סימן תרכ"א ס"ק ג) באר שטעימת הכוס אינה אלא משום גנאי שלא יאמרו שלא לצורך היא ברכה זו, וע"פ זה היה נראה שלכך הצריכו למקדש לשתות שיעור חשוב, וא"כ כשכל אחד מהמסובים טועם מעט, ניכרת חשיבות הכוס אף כשאין שותים שיעור חשוב. ועיין עוד ילקוט יוסף (סימן רע"א הערה מח) שהביא עוד חולקים בדבר (גם הם שכפי שהתבאר, יש מן האחרונים שכתבו שבשעת דחק ניתן לצאת אף בשתיית פחות ממלוא לוגמיו).

[קנז] סימן רע"א סעיף טו. [קס] משנה ברורה שם ס"ק עז. [קסא] שם ס"ק ע"ז וס"ק עח. [קסב] ראה שמירת שבת כהלכתה פרק מח סעיף ה. [קסג] עיין בן איש חי שנה ב פרשת בראשית אות כד, ובאריכות בשו"ת אגרות משה ח"ד סימן ע אות א, ובשו"ת חשב האפור ח"א סימן ב, והטעם, לפי ששתיית היין היא חלק ממצות הקידוש. [קסד] שמירת שבת כהלכתה שם סעיף ו, ילקוט יוסף סימן רע"א סעיף מ. [קסה] עיין בתשובה הקודמת. ולענין זה יש להוסיף שכתב בשמירת שבת כהלכתה (שם סעיף ד) שמאחר שנחלקו הפוסקים (עיין משנה ברורה סימן קסז ס"ק מג) אם ניתן לצאת בברכת היין של המברך בזמן שהמברך עצמו הפסיק בין הברכה לשתייה, לפיכך ראוי שבמקרה זה ימנעו שאר המסובים מלשתות מן היין, ורק אחד מהם יסמוך על המקלים, בכדי שלא יהא הקידוש לבטלה. אולם בבן איש חי (שנה א פרשת אמור אות טז) ובכף החיים (שם ס"ק נט) כתבו שאין ההפסק של המברך מונע מהשומעים מלצאת בברכתו, ולשיטתם יהיו רשאים כל המסובים לטעום מן היין.

כ

חיוב קידוש
במקום סעודה

שאלה: האם חיילים שיצאו למשימת אבטחה מיד לאחר הקידוש, רשאים לאכול שם, או שמא מחויבים לקדש שם בשנית? האם חיילי מחסום שאין ברשותם חלות, רשאים לקדש ולאכול את המזון שברשותם, או שמא מאחר ואין בידם פת, לא נחשבת ארוחתם לסעודה ולא יצאו כך ידי חובת קידוש? האם מפקד שנחפז לצאת לסיור בוקר לאורך גדר המערכת, רשאי לשמוע קידוש בבסיס ולאכול לאחר מכן במהלך הסיור?

תשובה: נאמר בגמרא^{קט"ו}: "אמר שמואל אין קידוש אלא במקום סעודה כו', ואף רבה סבר אין קידוש אלא במקום סעודה, דאמר אביי כי הוינא בי מר, כי הוה מקדש אמר לן טעימו מידי, דילמא אדאזליתו לאושפיזא מתעקרא לכו שרגא ולא מקדש לכו בבית אכילה (כלומר, שמא לא יזדמן לכם לקדש לאחר זמן במקום סעודתכם), ובקידושא דהכא לא נפקיתו דאין קידוש אלא במקום סעודה".

ובראשונים^{קט"ז} אף מובא מקור הדין מדרשה: "וקראת לשבת עונג - במקום עונג שם תהא הקריאה".

וכן פסק השו"ע^{קס"ח}, והוסיף^{קס"ט}: "כתבו הגאונים הא דאין קידוש אלא במקום סעודה, אפילו אכל דבר מועט או שתה כוס יין שחייב עליו ברכה, יצא ידי קידוש במקום סעודה, וגומר סעודתו במקום אחר. ודוקא אכל לחם (ושאר מיני מזונות^{ק"ע}) או שתה יין, אבל אכל פירות,

ובארו האחרונים^{קע"א} הטעם, לפי שדוקא לחם ועוגות ואף יין הסועד את הלב חשובים לסעודה, משא"כ שאר מאכלים.

על כן יש להקפיד על אכילת כזית או שתיית רביעית יין (ויש אף שכתב^{קע"ב} שצריך לשותות רביעית (כחצי כוס) יין מלבד שתיית מלוא לוגמיו בזמן הקידוש). ברם, יש שחלקו^{קע"ג} על האפשרות לצאת ידי חובה זו בשתיית יין, ומאידך יש שנקטו^{קע"ד} שאפילו אכילת פירות תועיל לענין זה, ולמעשה הורו האחרונים^{קע"ה} שבמקום דחק ניתן לצאת בשתיית יין (ובקידוש הלילה שעיקרו מן התורה, יקפיד על שתיית רביעית מלבד היין ששתה בזמן הקידוש), ואילו ביציאה באכילת פירות וכד' אין להקל אף במקום חולשה ודחק אלא רק בקידוש של שחרית שעיקרו מדרבנן.

לפיכך לכתחילה יש לאכול במקום הקידוש כזית פת או מיני מזונות, ובמקום

מקורות והערות

[קסו] פסחים קא ע"א. [קסז] רשב"ם שם ד"ה 'אף ידי קידוש', ועוד. [קסח] סימן רעג סעיף א. יש להעיר שבפשטות מוטל דין זה על כל השומעים, וכל מי שיוצא בקידוש מחויב לסעוד במקום, אולם עיין בשר"ת יביע אומר (ח"ב סימן יט) ובשר"ת בצל החכמה (ח"ד סימן ב וז"ה סימנים קטו-קצ"ז) שהקלו בכך במקום צורך ונקטו שאם המקדש קיים דין קידוש במקום הסעודה, הרי שחל הקידוש לכולם ורשאים שאר השומעים לטעום מעט אף שאין בטעימתם משום סעודה, ומ"מ לכתחילה אין ראוי לנהוג כן. [קס"ט] שם סעיף ה. ועיין עוד שם סעיף ז שלכתחילה יש לקדש ולסעוד במקום הגרות. [קע"א] משנה ברורה שם ס"ק כה, ילקוט יוסף שם סעיף ט. [קע"ב] משנה ברורה שם ס"ק כו. [קע"ג] משנה ברורה שם ס"ק כז. [קע"ד] שלטי גיבורים שם כ ע"א מדפי הר"ף. שם, כף החיים שם ס"ק לח. [קע"ה] רע"א על השו"ע שם, שכן דעת הטור. [קע"ו] משנה ברורה שם ס"ק כה-כו, שער הציון שם ס"ק כט, ילקוט יוסף שם, ובשר"ת יביע אומר ח"ב סימן יט אותיות י, יד-טז. ועיין עוד ביאר הלכה (שם ד"ה 'כתבו הגאונים') שהביא מנהג הגר"א שנמנע מיציאה ידי חובת קידוש בכל דרכים אלה והקפיד תמיד לקדש במקום סעודה גמורה, וכעין זה בערוך השולחן שם סעיף ת.

דחק ניתן אף לצאת בשתיית יין (אלא שבקידוש הלילה יש להקפיד לשתות רביעית מלבד שתיית מלוא לוגמיו בקידוש), ואף במקום דחק אין להסתפק באכילת פירות וכד' אלא רק בקידוש של שחרית.

עוד יש להעיר שכל זאת לענין דין קידוש במקום סעודה, אך מעבר לכך עליו לקיים מצות סעודת השבת כדיניה, ועל כן אף כשיצא ידי קידוש, עדיין מחויב לאחר מכן לקבוע סעודתו על פת.

כא

שאלה: האם סמב"ץ ששמע קידוש בחדר האוכל רשאי לעבור לאכול בחמ"ל הסמוך? האם חיילי חפ"ק שקידשו בג'פ מחמת הגשם, רשאים לאכול מחוץ לג'פ כשפסק הגשם?

גדרי שינוי מקום הקידוש

אך העובר מבית לבית, אפילו היתה דעתו מתחילה לכך, צריך לחזור ולקדש. ויש ראשונים^{קפא} שחלקו ונקטו שאין דעת מועלת כלל לענין מעבר מקום.

תשובה: נאמר בגמרא^{קצב}: "אמר שמואל אין קידוש אלא במקום סעודה. סבור מינה הני מילי מבית לבית, אבל ממקום למקום בחד ביתא לא, אמר להו רב ענן בר תחליפא זימנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דשמואל ונחית מאיגרא לארעא (מעליית הגג לבית) והדר מקדש (וא"כ מוכח שיש להימנע אף ממעבר מחדר לחדר)", אעפ"כ בארו הראשונים^{קצג} שכן הדין דוקא בשינוי מחדר לחדר, אך מפינה לפינה באותו חדר אין להחמיר.

עוד הקלו מהגאונים^{קפב} שכל הרואה ממקומו את מקום הקידוש, לא חשוב כהשתנה מקומו, ואין צריך לחזור ולקדש. אולם יש מן הפוסקים^{קפד} שחלקו על עיקר חידוש זה.

כתבו הגאונים^{קפה} שאם דעתו מתחילה לעבור ממקום הקידוש למקום אחר, רשאי, ומ"מ כתבו ראשונים^{קפט} שכן הדין דוקא במעבר מחדר לחדר תחת גג אחד^{קפ},

פסק השו"ע^{קפז}: "אין קידוש אלא במקום סעודה, ובבית אחד מפינה לפינה חשוב מקום אחד כו'^{קפח}". ויש אומרים שכל שרואה מקומו, אפילו מבית לחצר, אין צריך לחזור ולקדש. ויש אומרים שאם

מקורות והערות

[קעו] פסחים קא ע"א. [קעז] תוס' שם ד"ה 'אבל ממקום למקום', ועוד. [קעח] רבינו ניסים גאון (המובא בטור), ע"פ הירושלמי (ברכות פ"ו ה"ו): "רבי יעקב בר אחא בשם שמואל (אמר) קידש בבית זה ונמלך לאכול בבית אחר, צריך לקדש. רבי אחא רבי חיינא בשם רבי יהושע (אמר) מי שסוכתו עריבה עליו, מקדש לילי יום טוב האחרון בתוך ביתו ועולה ואוכל בתוך סוכתו, אמר רבי אבין ולא פליגין, מה דמר רב בשלא היה בדעתו לאכול בבית אחר, ומה דמר שמואל בשהיה בדעתו לאכול בבית אחר". [קעט] רא"ש שם פ"י סימן ה. [קפא] אולם ראה שמירת שבת כהלכתה (פרק נד הערה כא) שמסתבר שאין בכלל זה מעבר מדירה לדירה דרך חדר מדרגות, ואף ששתיהן תחת גג אחד. וכן כתב (שם הערה כז, בשם הגר"ש אויערבך) שאין בכלל זה מעבר בין שני חדרים שכל אחד מהם בבעלות אחרת. [קפב] ר"ן שם כ ע"א מדפי הרי"ף, ונקט שהבבלי חלוק על הירושלמי הג"ל. [קפג] רבינו שר שלום גאון (המובא בטור), וכעין ששינוי (ברכות פ"ז משנה ה): "שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד, בומן שמקצתן רואין אלו את אלו, הרי אלו מצטרפים לזימון". [קפד] ראה משנה ברורה סימן רעג ס"ק ז. [קפז] סימן רעג סעיף א. [קפה] עיין משנה ברורה (שם ס"ק ג) שלכתחילה יש לחוש לשיטה המחמירה ונוקטת שכל ההיתר במעבר מפינה לפינה אינו אלא בדיעבד, ועל כן לכתחילה יש להימנע אף ממעבר מפינה לפינה, כל שלא היתה דעתו מתחילה לכך.

ואילו לענין מעבר ממבנה למבנה (או מכלי רק"מ אחד למשנהו), אין להקל אף כשרואה את מקום הקידוש אלא בדיעבד ובמקום דחק (ויש מחמירים^{קפז} אף במקום דחק, אם לא כשגם היתה דעתו מתחילה לכך, ולעומתם יש מקילים^{קפח} במקום צורך אף לעבור לכתחילה מבית לבית כל שרואה מקומו ודעתו לכך). אך אם אין רואה את מקומו ואין באפשרותו לחזור ולאכול מעט במקומו הראשון^{קפט}, עליו לחזור ולקדש^{קצ}.

קידוש במקום אחד על דעת לאכול במקום אחר, שפיר דמי, והוא שיהיו שני המקומות בבית אחד, כגון מחדר לחדר או מאיגרא לארעא".

מאחר שדינים אלו תלויים במחלוקת, הורו האחרונים^{קפ"ו} שלכתחילה יש להימנע ממעבר מחדר לחדר (או מהגי'פ לשדה) קודם שיאכל מעט, ואפילו היתה דעתו מתחילה לכך, ורק אם בנוסף לכך היה גם רואה משם את מקומו הראשון, רשאי להקל אף לכתחילה.

כב

שאלה: האם חיילים ש'הוקפצו' לעמדותיהם מיד לאחר הקידוש ולאחר זמן בטלה ההתראה ושבו לחדר האוכל, רשאים לאכול על סמך קידוש זה? ומה דין מפקד ששוחח בחדר האוכל זמן ממושך בין הקידוש לתחילת הסעודה? כיצד ינהגו חיילים שעקב הפסקת חשמל במוצב שהו זמן ממושך בין הקידוש לסעודה?

הפסק בין
הקידוש לסעודה

הנצרכים לצורך הסעודה^{קצ"ג}), יש שכתבו^{קצ"ד} שכל שלא שהה בכדי שיתעכל המזון שבמעיו (72 דקות), לא חשוב הפסק, (ויש שחלקו^{קצ"ה} על עיקר דין הרמ"א ונקטו שניתן לאכול אף זמן רב לאחר הקידוש, כל שלא הסיח דעתו ממנו).

עוד נחלקו הפוסקים אם יציאה ממקום הקידוש נחשבת לעקירת הקידוש, יש שנקטו^{קצ"ו} שהיוצא ממקומו, אף כשחזר

תשובה: כתב הרמ"א^{קצ"א}: "וצריך לאכול במקום קידוש האלתר, או שיהא בדעתו לאכול שם מיד (שאז אף אם נבצר ממנו לאכול מיד, רשאי לאכול שם לאחר זמן בלא לקדש שנית), אבל בלאו הכי אפילו אכל במקום קידוש אינו יוצא". נחלקו אחרונים בשיעור זמן זה, יש שהורו^{קצ"ב} להימנע מכל שהייה בין הקידוש לאכילה ואפילו לזמן קצר (מלבד לענינים

מקורות והערות

[קפ"ו] ראה ביאור הלכה שם ד"ה 'וכן עיקר', משנה ברורה שם ס"ק ז, וילקוט יוסף שם סעיף ה. [קפ"ז] דרך החיים, מובא בשער הציון שם ס"ק ח. [קפ"ח] ילקוט יוסף שם סעיף ז, וכן הורה הגר"ד ליאור לנהוג במקום דחק כל שאין שבויל מבדיל ביניהם. הלכה כסדרה פ"ח סעיף יג. [קפ"ט] ראה משנה ברורה (שם ס"ק יב) וילקוט יוסף (שם סעיף טז) שבדיעבד יש להקל אם יצא ממקומו לאחר הקידוש ולאחר מכן חזר לאכול שם, ובפרט נכון הדבר אם יצא ממקומו לדבר שהוא מצרכי הסעודה. [קצ] עיין שער הציון (שם) שמשום חשש ברכה לבטלה יש לחוש לשיטות המקילות ואין לחזור ולקדש כל שרואה משם את מקומו. אכן למעשה ראוי במקרים אלה לשוב ולאכול מעט במקום הקידוש, ובאם לא ניתן הדבר יש להשתדל לשמוע קידוש מאחר. [קצ"א] סימן רע"ג סעיף ג. ויטור דבריו מהגמרא (פסחים ק"א ע"א): "רב הונא קדיש, ואיתעקרא ליה שרגא (כבה) הנה במקום שהיה אמור לסעוד, ועיילי ליה למניה לבי גנניה דרבה בריה דהוה שרגא, וקדיש (חזר וקידש הואיל ונבצר ממנו לאכול במקום הקידוש הראשון). וטעים מדי", ודייקו הפוסקים שאם היה נשאר במקומו, לא היה עליו לחזור ולקדש למרות שנמנע מאכילה מיד לאחר הקידוש, לפי שדעתו היתה לאכול האלתר. [קצ"ב] משנה ברורה שם ס"ק יב, ועיין סידור יעב"ץ שכתב שאין לשהות יותר מכדי הילוך כ"ב אמה. [קצ"ג] ראה משנה ברורה שם ס"ק יד. [קצ"ד] כן מדויק בדברי המהריק"ש, ועיין באריכות בשר"ת ציץ אליעזר חלק י"א סימן כו. [קצ"ה] שו"ת גינת ורדים או"ח כ"ל ג סימן כ, וכעין זה באשל אברהם בוטשאש (שם), וראיתם מליל הסדר שמאריכים בהגדה בין הקידוש לסעודה, ומ"מ הוסיף האי"א שרואה ששינת קבע בזמן זה תחשב להפסק. [קצ"ו] אחרונים ברעת המנן אברהם שם ס"ק ה (עיין ביאור הלכה שם ד"ה 'אלאתר').

לשם לאחר זמן, צריך לחזור ולקדש, יש שנקטו^{קצ"ב} שכל שחזר למקומו הרי חוזר לקביעותו הראשונה, ויש שבארז"ח^{קצ"ב} שחוזר ומקדש דוקא כשגם שהה לאחר הקידוש וגם עקר ממקומו. לפיכך יש להקפיד להישאר במקום הקידוש ולאכול מיד לאחר הקידוש, אולם בדיעבד, כל שלא הסיח דעתו מן הקידוש אין צריך לחזור ולקדש אף אם נאלץ לצאת

ממקומו ושב לשם לאחר זמן, ואף אם שהה זמן רב לאחר הקידוש, ובלבד שהיתה דעתו בשעת הקידוש לאכול שם מיד (ובמיוחד ניתן להקל בענין זה כשנשארו מספר סועדים במקומם^{קצ"ט}). ברם, אם דעתו היתה לאכול לאחר זמן, אם שהה מעט, אינו חוזר ומקדש, שהה יותר מכדי שיעור עיכול (72 דקות) - חוזר ומקדש^י.

כג

קידוש עבור
אחרים

שאלה: האם חייל שהתבקש לקדש לחבריו, רשאי לעשות כן למרות שאינו אוכל עמהם? והאם יש הבדל בענין זה אם הוא עצמו כבר יצא ידי קידוש?

תשובה: נאמר בגמרא^{א"י}: "תני אהבה בריה דרבי זירא כל הברכות כולן, אף על פי שיצא, מוציא, חוץ מברכת הלחם וברכת היין, שאם לא יצא, מוציא, ואם יצא, אינו מוציא (לפי שבברכות הנהנין אין מוציא את חבריו אלא אם כן הוא עצמו נהנה). בעי רבא, ברכת הלחם של מצה וברכת היין של קידוש היום מהו, כיון דחובה הוא - מפיק, או דילמא ברכה לאו חובה היא? תא שמע דאמר רב אשי כי הוינן בי רב פפי הוה מקדש לן, וכי הוה אתי אריסיה מדברא הוה מקדש ליה^א."

לדידדהו הוי מקום סעודה, ואף על גב דבברכת היין אינו יכול להוציא אחרים אם אינו נהנה עמהם, כיון דהאי בורא פרי הגפן הוא חובה לקידוש, כקידוש היום דמי, ויכול להוציאם אף על פי שאינו נהנה^ב, והוא שאינם יודעים (לקדש בעצמם). ואם עדיין לא קידש לעצמו, יזהר שלא יטעום עמהם (אלא ישתה אחד המסובים מן היין), שאסור לו לטעום עד שיקדש במקום סעודתו^ג.

וא"כ לדעת השו"ע אין להוציא אחרים בקידוש כשהוא עצמו לא יוצא בו, אלא אם כן אינם בקיאים לקדש בעצמם, אולם יש מן הפוסקים^ד שחלקו על תנאי זה

וכן פסק השו"ע^י: "יכול אדם לקדש לאחרים אף על פי שאינו אוכל עמהם,

מקורות והערות

[קצ"ז] משנה ברורה שם ס"ק יב בשם השכנה"ג, וכן נקט מחצית השקל בדעת המגן אברהם הנ"ל. [קצ"ח] דעת הביאור הלכה הנ"ל בביאור דברי המגן אברהם הנ"ל. [קצ"ט] כן כתב בשו"ת דברי חבירון (סימן רנז) שלפוסקים המשווים בין דיני שינוי מקום בקידוש לדיני שינוי מקום בסעודה (שק"ל (ראה שו"ע סימן קעח סעיף ב) שכשמהניח מקצת מחבריו יוצא, לא פקעה קביעות הסעודה), ניתן להשוות אף לענין זה. [ר] ילקוט יוסף שם סעיף טו. [רא] ראש השנה כט ע"א. [רב] סימן רעג סעיף ד. [רג] אך העיר המשנה ברורה (שם ס"ק יט) שאם אינו אוכל עמהם אינו יכול להוציאם בברכת המוציא שבתחילת הסעודה, שכן גדר מצות סעודת השבת הוא בהנאה בהם, ואם אינו משתתף בסעודה, אינו שייך במצוה כלל. אלא שמבואר בשמירת שבת כהלכתה (פרק נא סעיף ו) שאם מקדש על הפת, מוציאם אף בברכת המוציא, אך הוסיף (שם סעיף ח) שכן הדין דוקא בליל שבת, ואילו ביום השבת שכשמקדש על הפת אין הקידוש ניכר (שהרי אין קידוש זה כולל את ברכת 'מקדש השבת'), אינו יכול להוציאם אלא אם כן אוכל עמהם. [רד] ומ"מ יש מקילין במקום צורך לטעום מעט לאחר קידוש היום, ואף כשלא יוצא ידי חובתו בקידוש זה, שמכיון שלשאר המסובים הקידוש הוא במקום סעודה, הרי הוא נטפל להם, עיין באריכות בשו"ת יביע אומר ח"ב סימן יט. [רה] ראה משנה ברורה

שבמקרה זה מאחר וכבר קידש בתחילת סעודתו, מעיקר הדין אין לו לברך על היין ששותה במהלכה, לפיכך אם אחד המסובים ישתה מן היין, רשאי המקדש אף לברך על היין עבורו, ואם לא כן, יקדש על הכוס מבלי לברך שנית על היין¹, ומ"מ ישתה ממנה כמלוא לוגמיו².

והוכיחו שמעיקר הדין יכול אדם להוציא בברכתו אפילו את הבקיאים לברך בעצמם. על כן למעשה לכתחילה יש להימנע מקידוש לאחרים הבקיאים לקדש לעצמם, אולם במקום צורך ניתן להקל בכך³.

העירו מפוסקי דורנו⁴ שרשאי אדם אף לקדש לאחרים תוך כדי סעודתו, אלא

כד

חשיבות העמידה בזמן קידוש תשובה: האם יש לעמוד בזמן הקידוש, או שמא דוקא ראוי לשבת? ואחד מברך לעצמו, ישבו לאכול, אף על פי שכל אחד ואחד אוכל מכיכרו, אחד מברך לכולם. קתני ישבו, אף על פי שלא הסבו. אמר רב נחמן בר יצחק, כגון דאמרי גיזיל וניכול לחמא בדוך פלן (והואיל וקבעו מקום לאכילה המשותפת, נחשבת אכילתם לקבועה ורשאי אחד להוציא את כולם).⁵

ופסק השו"ע⁶: "אם היו שנים או רבים, אחד מברך לכולם, ודוקא הסיבו שהוא דרך קבע כו', ואם אמרו נאכל כאן או במקום פלוני, כיון שהכינו מקום לאכילתן, הוי קבע ואפילו בלא הסיבה, והאידינא שאין אנו רגילים בהסיבה, ישיבה דידן בשולחן אחד או בלא שולחן במפה אחת, הוי קביעות כו'. ואם היו אוכלים בשדה מפוזרים ומפורדים, אף על

שאלה: האם יש לעמוד בזמן הקידוש, או שמא דוקא ראוי לשבת? **תשובה:** כפי שהתבאר⁷, יש לקדש במקום הסעודה, ועל כן יש מן הראשונים⁸ שהורו שיש לקדש בישיבה דרך קביעות במקום הסעודה, מאידך, יש מן הראשונים⁹ שהורו לקדש בעמידה דרך כבוד, ועוד¹⁰, שאמירת פרשת 'ויכולו' ענינה כעדות על בריאת העולם, ועדות דינה להאמר בעמידה.

עוד יש להוסיף שנאמר בגמרא¹¹: "הוי יושבין - כל אחד מברך לעצמו, הסבו - אחד מברך לכולן (בין ברכה ראשונה ובין ברכה אחרונה, ומוציאם בברכתו)" - "הסבו - אין, לא הסבו - לא?! ורמינהו, עשרה שהיו הולכים בדרך, אף על פי שכולם אוכלים מכיכר אחד, כל אחד

מקורות והערות

שם ס"ק כ וביאר הלכה שם ד"ה 'והוא שאינם יודעים', ועיין ילקוט יוסף שם סעיף ג' ובהערה שם. [רו] ולענין אם רשאי לקדש לאחרים מבעוד יום ומבלי שהוא עצמו מקבל שבת, ראה רע"א (ריש סימן רסז) שהסתפק בכך שמה מאחר וכידו לקבל שבת באותה שעה, לפיכך נחשב כשנייך ברבר, ועיין בשמירת שבת כהלכתה (שם סעיף יח) ובאריכות בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ג) שהקל בכך בדוחק ובדרך ארעי, וכעין זה בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סימן כה). [רו] שמירת שבת כהלכתה שם סעיפים יט-כ. [רח] וכעין שמצינו בשו"ע (סימן רעא סעיף ד): "אם התחיל (לאכול) מבעוד יום, צריך להפסיק, שפורס מפה ומקדש. ואם היו שותים יין תחילה, אינו אומר אלא קידוש בלבד, בלא ברכת היין". [רט] לפי שהשיבות הקידוש לאומרו על היין, ועל כן יש לשתות אף במקרה זה. עיין שמירת שבת כהלכתה שם הערה נד. [רי] לעיל תשובה כ. [ריא] כלבו סוף סימן מא. [ריב] עיין רמב"ם פ"ו מסוכה ה"ב. [ריג] ראה משנה ברורה סימן רעא ס"ק מה, ועיין עוד כף החיים (שם ס"ק סב) שצ"ע הסוד יש לעמוד כל זמן הקידוש. [ריד] ברכות מב ע"א. [רטו] סימן קסז סעיפים יא-יב.

פי שאוכלים כולם בשעה אחת ומכיכר אחד, כיון שלא קבעו מקום ואוכלים מפוזרים, אינם מצטרפין^{ט"ו}.

ואכן ע"פ גדרים אלה יש להקפיד^{י"ז} לשבת בזמן קידוש כשאחד מוציא את האחרים ידי חובתם, שאם לא כן אינם נקבעים יחד, ומ"מ מבואר בראשונים^{י"ח} שיש מקילים בכך, שהואיל וקובעים עצמם לקיום מצות הקידוש, ממילא נקבעים לכל הענין.

למעשה מצינו מנהגים שונים בענין זה, בשו"ע^{י"ט} כתב: "ואומר 'ויכולו' מעומד, ואח"כ אומר 'בורא פרי הגפן' ואח"כ קידוש", ואילו הרמ"א הגיה: "הגה, ויכול

לעמוד בשעת הקידוש, ויותר טוב לישב. ונהגים לישב אף בשעה שאומר 'ויכולו', רק כשמתחילין עומדין קצת לכבוד השם, כי מתחילין "יום הששי ויכולו השמים", ונרמז השם בראשי תיבות", ומנהג רבים לערוך את הקידוש בעמידה, וכן מקפידים לנהוג בכל המסגרת הצבאית, שכן מקובל בציבור הרחב כדרך כבוד.

מ"מ העירו האחרונים^{י"ב} שיש להיזהר שלא יהיו המסובים מפוזרים ומפורדים ללא כל קביעות ביניהם, אך יש שכתבו^{י"א} שביעבד יוצאים אף בכגון זה, ובלבד שתהיה כוונת המקדש להוציאם וכוונת המסובים לצאת.

כה

שאלה: האם חייל הנמצא בחמ"ל יכול לקיים מצות קידוש בשמיעת קידוש שמקדשים בחדר אוכל סמוך?

יצאנה בשמיעת קידוש הנאמר במקום אחר

במקום הסעודה דרך קביעות, מ"מ מאחר והשומע נמצא במקומו בדרך קביעות, לפיכך יוצא אף הוא בשמיעת קידוש זה^{י"ה}.

העירו האחרונים^{י"ב} שלכתחילה יש להקפיד במקרה זה שלא יהיה דבר מיאוס חוצץ ביניהם.

תשובה: כתב השו"ע^{י"ב}: "ואם קידש בביתו ושמע שכנו ושולחנו ערוך לפניו, יוצא ברי"ב, דשפיר הוי מקום סעודה. וכגון שנתכוון השומע לצאת, והמשמיע להוציא".

והיינו למרות שהתבאר^{י"ב} שיש להקפיד בזמן הקידוש שיהיו המסובים מכונסים

מקורות והערות

[טז] ומ"מ מבואר בשו"ע (שם סעיף יג): "היכא דלא קבעו מקום, דאמרינן שכל אחד מברך לעצמו, אם כיוון המברך להוציאם והם נתכוונו לצאת, יצאו (בדיעבד)". [יז] כן משמעות הגר"א בביאורו לרמ"א סימן רעא סעיף י, ועיין במשנה ברורה שם ס"ק מז ושער הציון ס"ק נא. [יח] תוס' שם מג ע"א ד"ה 'הואיל ואין בית הבליעה פגור'. [יט] סימן רעא סעיף י, וכן מובא בכף החיים (שם ס"ק סב) שכן ראוי ע"פ הסוד לעמוד בשעת קידוש. ועיין שמירת שבת כהלכתה (פרק מז סעיף כח) שניהגו שאר המסובים כמנהג המקדש, אם הוא עומד יעמדו עמו ואם הוא יושב ישבו עמו, לפי ששומע כעונה. [כ] משנה ברורה שם סוף ס"ק מז. [כא] שמירת שבת כהלכתה (שם הערה קלח), וכשם שביעבד מוציא את חבריו בברכת המזון אף בלא קביעות, כל שהתכוונו לכך (כמובא בהערה לעיל). [כב] סימן רעג סעיף ו, ע"פ הסמ"ק סימן רפא ועוד ראשונים. [כג] ומבואר במשנה ברורה (שם ס"ק כח, בשם המג"א) שאפילו לכתחילה רשאי לנהוג כך. [כד] בתשובה הקודמת. [כה] עיין ביאור הלכה שם ד"ה 'ואם קידוש'. [כו] ראה שמירת שבת כהלכתה פרק מז סעיף לד.

ברק לד. הלכות סעודות השבת

הקדמה

נאמר בגמרא: "אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא כל המקיים שלוש סעודות בשבת ניצול משלוש פורעניות: מחבלו של משיח, מדינה של גיהנום, וממלחמת גוג ומגוג כו'. אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, שנאמר "אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך" כו'. אמר רב יהודה אמר רב כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו, שנאמר "והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך".

מעבר למבט האנושי השטחי הרואה את העולם כמציאות חסרה, מתבונן המאמין על העולם כמציאות מונהגת ע"י הבורא אל תיקונה השלם, אל מדרגת חיים עליונה שאין בה מוגבלות קיומית, כפי שזכו יוצאי מצרים לחיות באופן ניסי במדבר ולהתקיים על מזון פלאי.

על כן המענג את השבת וסועד בה ג' סעודות שתוקנו זכר למן, מורה על אמונתו הגמורה בשלמות הבריאה, ובכך משייך עצמו לסדר חיים איתן אשר הפורענות אינה מגעת עדיו.

זמן אכילת
סעודות השבת
חייב השלמת
הסעודה למו
שלא אכלה
בזמנה

א

שאלה: האם חייל שנבצר ממנו לסעוד בליל שבת סעודה על פת, מחויב להשלימה למחרת? האם חייל היוצא לסיור בצהרי יום השבת, רשאי להקדים ולאכול את הסעודה השלישית קודם לכן?

תשובה: נאמר בגמרא²: "תנו רבנן, סעודה בזמנה.

מאידיך, פוסקים רבים לא הזכירו דין זה³, וקצת משמע מדברי הרמ"א שאין חיוב מוחלט לזמני הסעודות, שכתב⁴: "ומי שלא אכל בליל שבת, יאכל שלוש סעודות ביום השבת", וכידוע יש הסועדים בקביעות את סעודת היום בצהרי יום השבת, ורק מקפידים לטעום מעט קודם חצות בכדי לקיים את דברי השו"ע⁵: "אסור להתענות בשבת עד שש שעות" (שמבואר בפוסקים⁶ שדי בטעימה מועטת בכדי לצאת מאיסור זה).

ואם כן נראה שניתן להקל במקום צורך ולדחות את סעודות השבת למועד מאוחר יותר בהמשך השבת⁷, ברם, לענין סעודה שלישית פסק השו"ע⁸: "זמנה - משיגיע זמן המנחה, דהיינו משש שעות ומחצה

כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת? שלוש (אחת בליל שבת ושתיים ביום השבת), רבי חידקא אומר ארבע, אמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו, "ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה" (ושולשה תיבת "היום" ג' פעמים, להשמיענו חיוב ג' סעודות. וסבר רבי חידקא שיש לדרוש חיוב שלוש סעודות מלבד סעודת ליל שבת, ואין הלכה כמותו)."

וכן כתב הרמב"ם⁹: "חייב אדם לאכול שלוש סעודות בשבת, אחת ערבית ואחת שחרית ואחת במנחה, וצריך להיזהר בשלוש סעודות אלו שלא יפחות מהן כלל", ומשמעות לשונו שמצות הסעודות היא דוקא בזמנים אלה, וכן מצינו בעוד פוסקים¹⁰ שנקטו שיש להקפיד לסעוד כל

מקורות והערות

[ב] שבת קיז ע"ב. [ג] פ"ל משבת ה"ט. [ד] ראה ערוך השולחן סימן רפח ע"ב וכף החיים סימן רעד ס"ק יז, ועיין מג"א (שם ס"ק ב) שכתב שאם יש קצת אונס רשאי לדחות את סעודת ליל שבת למחר, ולעומתו כתב המשנה ברורה (שם ס"ק ט ובשער הצינין ס"ק ח) שאין להקל לדחות הסעודה בקצת אונס אלא דוקא באונס משמעותי. [ה] כן לכאורה משמעות השו"ע (דלהלן) שאסר להתענות עד חצות רק מפאת כבוד השבת, ולא הזכיר חיוב סעודה בשעה זו. מאידך, מדבריו (דלהלן) לענין זמן סעודה שלישית שמתחיל דוקא לאחר חצות, משמע שזמן סעודה שניה צ"ל קודם חצות. [ו] סימן רצא סעיף א, ע"פ תוס' (פסחים קא ע"א ד"ה 'ובקידושא דהכא') והרא"ש (שם פ"י סימן ה) שדייקו מהזהרת רבה לתלמידיו לטעום עימו במקום הקידוש שזא עד הגיעם לדירתם יכבה הנר ולא יוכלו לקדש, ומדלא הוזהירם לטעוד עימו, מוכח שאת מצות ג' סעודות ניתן לדחות למחרת. אולם עיין במשנה ברורה (שם ס"ק ו) שאם אוכל את כל הסעודות ביום השבת, ושכח לומר 'רצה' בברכת המזון שאחר הסעודה השניה, אינו צריך לחזור, משמע שאין לסעודות אלו דין גמור של הסעודות המקוריות. [ז] סימן רפח סעיף א, ע"פ הירושלמי תענית פ"ג ה"א (ועיין מג"א (סימן קנו ס"ק א) שנקט שיש לחשב את שש השעות משעה שקם משנתו, ולא מעלות השחר). ועיין עוד שו"ע שכתב (סימן רפח סעיף ג): "אדם המתענה בכל יום ואכילה בשבת צער הוא לו מפני שינוי וסח, יש אומרים שראו כמה חסידים ואנשי מעשה שהתענו בשבת מטעם זה, וכן אמרו שכך היה עושה הר"י החסיד ז"ל", וכעין זה כתב אף בהמשך (סימן רצא סעיף א): "יהא זהיר מאוד לקיים סעודה שלישית, ואף אם הוא שבע יכול לקיים אותה בכביצה, ואם אי אפשר לו כלל לאכול, אינו חייב לצער את עצמו, והחכם עיניו בראשו שלא ימלא בטנו בסעודת הבוקר, כדי ליתן מקום לסעודה שלישית", ומכאן נראה שחייל ששב בבוקר מפעילות מבצעית ממושכת ורובצת עליו עייפות קשה, יתאמץ בכל זאת לטעום מעט קודם שילך לנוח (בכדי שלא יתענה עד חצות), אולם אם האכילה צער גדול לו, יוכל לדחותה. [ח] משנה ברורה סימן רפח ס"ק א. [ט] ועיין בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן רו) שלדוך זו לכאורה היה מקום לומר שאם יודע שלא יתאפשר לו לאכול סעודות ביום, יוכל אף להקדימן ולאכול את סעודות השבת בלילה, ברם, למעשה נקט שם שאין להקל בכך, הראיה הפוסקים לא הביאו אפשרות זו בערב פסח שחל בשבת, ואף מסתבר שעיקר מצות הסעודה ביום וכדמצינו שכבוד יום עדיף מכבוד לילה, אולם סיים שם שבמקום דוחק גדול יקדימן ללילה, ואולי יצא בכך. [י] סימן רצא סעיף ב, ע"פ תוס' שם קיח ע"ב ד"ה 'במנחה מצילין',

נוסף לכך נראה שבמקום צורך ניתן לדחות את סעודת יום השבת לצהרי היום, אלא שיקפיד לקדש ולטעום מעט קודם חצות, מאידך, לא ניתן להקדים את סעודה שלישית קודם חצות היום, למעט למנהג האשכנזים, ובשעת דחק גדולה³.

ולמעלה, ואם עשאה קודם לכן לא קיים מצות סעודה שלישית" (והעיר הרמ"א שנוהגים לכתחילה להתפלל מנחה תחילה⁴), ורק יש מפוסקי אשכנז⁵ שהקלו במקום צורך גדול להקדים ולסעוד בבוקר.

לפיכך מי שנבצר ממנו לסעוד כליל שבת סעודה על פת, יאכל שלוש סעודות ביום השבת.

ב

שאלה: כיצד ינהג חייל שאין בידו חלות שלמות לחם משנה? ומה דין חלה שנבצעה באופן חלקי?

בציעה על פרוסות חלה או לחם קפוא כתחליף לחם משנה

כתבו הפוסקים⁶ שלכתחילה יש להקפיד שהחלות תהיינה שלמות לחלוטין, ואף מבואר במקום אחר בשו"ע⁷: "שתי גלוסקאות הדבוקים יחד שנאפו ונחתך מן האחת והשניה נשארה שלימה, טוב להפריד החתיכה מהשלימה כדי שתהא נראית שלימה". עוד מבואר בשו"ע⁸: "אם יש לאדם שני חצאי לחם ואין לו לחם

נאמר בגמרא⁹: "אמר רבי אבא, בשבת חייב אדם לבצוע על שתי כיכרות, דכתיב (ויהי ביום הששי לקטו) לחם משנה". אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקט תרתי (ברך על שתי כיכרות) ובצע חדא, אמר - "לקטו" כתיב, וכן נפסק בשו"ע¹⁰: "בוצע על שתי כיכרות (שלמות)".

מקורות והערות

שכן מוכח מהמשנה "מצילין מזון שלוש סעודות, כיצד? נפלה דליקה בלילי שבת - מצילין מזון שלוש סעודות, בשחרית - מצילין מזון שתי סעודות, במנחה - מזון סעודה אחת. רבי יוסי אומר לעולם מצילין מזון שלוש סעודות", וא"כ לדעת ת"ק אם נפלה הדליקה בצהרי היום אינו רשאי להציל אלא כדי סעודה אחת, והיינו לפי שלא ניתן לקיים סעודה שלישית אלא מצהרי היום ואילך. רא"ש שם פרק טז סימן ה, שכן מוכח מהברייתא "ת"ר מדיחין כלים בשבת לצורך שבת, כיצד? קערות שאכל בהן ערבית, מדיחין לאכול בהן שחרית, שחרית, מדיחין לאכול בהן במנחה". ואכן לענין ערב פסח שחל בשבת נפסק בשו"ע (סימן תמד סעיף א): "ומשיירין מזון שתי סעודות לצורך השבת, דסעודה שלישית זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ אלא במצה עשירה, וצריך לעשותה קודם שעה עשירית. הגה, ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה, יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים". [יא] והיינו לפי שישנם דעות (עיין באריכות בשו"ע סימן רלב סעיף ב) שמשעריה זמן תפילה נמנעים (בין בחול בין בשבת) מלסעוד עד שיתפלל, ברם, אף לשיטתם המנהג להקל בענין זה כל שיש לו מנין קבוע לתפילה ויש מי שזיכרנו להתפלל, ועל כן במקום צורך ניתן להקל בכך כל שדאג לאמצעי תזכורת כלשהו. אכן, יש שכתבו (ראה ערוך השולחן סימן רצא סעיף ד, בן איש חי שנה ב פרשת חיי שרה אות יד) שע"פ הסוד יש להקדים בשבת את התפילה לסעודה הסמוכה לה, ועל כן מנהג רבים לדרקק בכך לכתחילה. [יב] עיין מג"א (סימן תמד ס"ק א) ומשנה ברורה (שם ס"ק ח) שיש נוהגים בערב פסח שחל בשבת לסעוד סעודה שלישית על פת קודם חצות היום, ולא להסתפק רק באכילת פירות לאחר חצות. [יג] נראה לבאר שיש שני דינים במצות הסעודות, האחד, מצוה לסעוד ג' פעמים בשבת, והשני, שתהיה כל סעודה בזמנה החשוב, לפיכך אף כשאין באפשרות לקיים הסעודות בזמן, יקיים מ"מ ג' סעודות בשבת, אולם אפשר שסעודה שלישית שנוספה על עיקר אכילת האדם ב' סעודות ביום, ענינה לאכול דוקא דרך עונג בצהרים, ועל כן יש להחמיר בה יותר. [יד] שבת קיז ע"ב. [טו] סימן רעד סעיף א. [טז] שמירת שבת כהלכתה פרק גה סעיף ח, ע"פ ערוך השולחן שם סעיף ה. ועיין בשש"כ (שם סעיף טז) שאף הקובע סעודתו על עוגות צריך לבצוע על שתי עוגות שלמות (והיינו למנהג הספרדים שאוכל מהם למעלה מכ-220 סמ"ק, ואילו למנהג האשכנזים שאוכל מיני מזונות כשיעור פת שמורגלים לאכול בארוחה קבועה, יתר על כן, אפילו אכל מזונות עם שאר מאכלים כשיעור פת שמורגלים לאכול עם שאר מאכלים, חשוב קבוע סעודה. עיין משנה ברורה סימן קסח ס"ק כד, ובאריכות בספר וזאת הברכה פ"ד). [יז] סימן קסח סעיף ג, ע"פ תרוה"ד ח"ב סימן קו. [יח] שם סעיף ב, ע"פ הרוקח סימן שנט. ועיין עוד

אלא לכתחילה, אבל אם אין בידו שתי חלות שלמות, רשאי אף לצרף פרוסה^{כב}, ואפילו אין לו חלה אחת שלימה, יבצע על שתי פרוסות (ואם יש לו חתיכת לחם אחת – יחצנה לשתיים קודם הבאתה לשולחן^{כג}), והוסיפו מפוסקי דורנו^{כד} שבמקום צורך ניתן אף לצרף לחם קפוא.

שלם, יחברם יחד בעץ או בשום דבר שלא יהא נראה, ודינו כדין שלם, אולם כתבו מפוסקי דורנו^ט שכן הדין דוקא בחיבור פנימי ע"י קיסם וכד', אך אין להקל ולהחשיב חלה פרוסה העטופה בשקית לחלה שלימה^כ. כתבו האחרונים^{כא} שכל דינים אלה אינם

ג

שאלה: כיצד ינהג חייל שהגיע באיחור לחדר האוכל ושמע את ברכת המוציא קודם שהספיק ליטול ידיו, ואין ברשותם אלא שתי חלות שלמות?

יציאה בשמיעת הברכה על החלות קודם שילטול ידיו

לאכול, תנו מאכל לבהמה וכיוצא באלו, אין צריך לברך כו'. ראובן שהיה נוטל ידיו לאכילה, ויעקב היה מברך 'המוציא' ונתכוון להוציא השומעים, ואחר כך ניגב ראובן ידיו ובירך 'על נטילת ידים', לא הוי הפסק ויוצא בברכת יעקב, ואין צריך

תשובה: כתב השו"ע^{כה}: "יאכל מיד ולא ישיח בין ברכה לאכילה, ואם שח, צריך לחזור ולברך, אא"כ היתה השיחה בדברים מענין הדברים שמברכים עליהם, כגון שבירך על הפת וקודם שאכל אמר הביאו מלח או ליפתן, תנו לפלוני

מקורות והערות

בשו"ע (סימן קסז סעיף א) שאם הלחם פרוט מעט באופן שאם יאחזו בפרוסה, לא יתלש שאר הכיכר אלא יתורמם עמה, הרי שנידון כשלם. [יט] שמירת שבת כהלכתה שם סעיף יא, ילקוט יוסף סימן רעד סעיף י. [כ] ומלבד זאת יש להוסיף שנוהגים לאחזו את הלחם בלא כל כיסוי בשעת הברכה. ראה שו"ע סימן קסז סעיף ד ובמשנה ברורה שם ס"ק כג. [כא] משנה ברורה סימן רעד ס"ק ב, ערוך השולחן שם סעיף ה. [כב] וכתבו האחרונים (שמירת שבת כהלכתה שם סעיף טז, ע"פ כף החיים שם ס"ק ו) שניתן להקל בדלית ברירה ולצרף אף עוגה וכד' (או מצה, למנהג הפוסקים המברכים עליה בכל השנה ברכת מווננת), למרות שאינו קובע סעודתו עליה. ואגב יש להוסיף שחייל שהגיע לחדר האוכל לאחר שכבר בעצו את הלחם משנה ואין בידו עוד חלות שלמות, ראוי שיבצע על חתיכות שנותרו מהלח"מ שכרכו עליו, וכשיטת האשל אברהם בוטשאש (סימן רעד) ושו"ת דברי יציב (או"ח סימן קכו) שעיקר ענין לח"מ בקביעות הסעודה עליו, ואף מי שהצטרף לאחר תחילת הסעודה, יוצא בכך שנטפל לסעודה שנקבעה על לח"מ שטועם ממנו (אך לכתחילה אין לנהוג כן, שהרי המשנה ברורה סימן קסז ס"ק פג לא נקט כדבריו). [כג] שמירת שבת כהלכתה שם הערה נו (וע"ש שהסתפק באם יש לו חלה אחת שלימה, שמא עדיף לחצותה לשתיים, שהרי דין לחם משנה נלמד מהפסוק הג"ל, ולכאורה עדיף על מעלת חשיבות לחם שלם), ועיין שו"ת משיב דבר (ח"א סימן כא) שהורה שאם הובאו לפניו שתי חתיכות נחשב לו כלחם משנה, אך אם כבר הובאה לו חתיכה אחת, לא יועיל לחלקה לשתיים, וע"פ זה כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סימן כד) שאם אין לו אלא חלה אחת שלמה וכבר הובאה לפניו, לא יועיל לחלקה לשתיים בכדי שיהיה לו לחם משנה. עוד יש להוסיף שלכתחילה יש להקפיד שיהא שיעור כזית בכל כיכר מהלחם משנה, ראה שמירת שבת כהלכתה (פרק נה סעיף ה) שכתב כן ע"פ כף החיים (שם ס"ק ח) ושו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן רד אות ג), ברם, מבואר בדבריהם שיש מקילים בכך, ועל כן בדיעבד ובדוקא יש להקל, אך אפשר שדוקא כשהוא שלם יש להקל בשל חשיבותו שהוא שלם, אך בפרוסה פחות מכוית אולי אין להקל. ואגב יש להעיר שלכתחילה יש לאכול בכל סעודה פת כשיעור כביצה (כ-60 סמ"ק, כפרוסת לחם), והיינו כשיעור סעודת קבע חשובה (ראה שו"ע סימן רצא סעיף א), אולם מבואר באחרונים שבדיעבד ובמקום דחק ניתן להסתפק בכזית (כ-30 סמ"ק, כחצי פרוסה), והיינו כשיעור אכילה משביעה (ראה משנה ברורה שם ס"ק ב, כף החיים שם ס"ק ה), ילקוט יוסף סימן רעד סעיף כב, שו"ע המקוצר סימן נט סעיפים כ-כא, ובאריכות בספר מנחת אהבה פ"ח סעיף ב, שכן משמעות הגמרא (שבת קיט ע"ב): "אמר רבי אלעזר לעולם יסדר אדם שולחנו בערב שבת, אף על פי שאינו צריך אלא לכזית". [כד] שמירת שבת כהלכתה שם סעיף יב, ילקוט יוסף שם סעיף ט, שו"ע המקוצר שם סעיף כב, ובאריכות בשו"ת יביע אומר ח"ח סימן לב, וכדמצינו שניתן לצרף מצה בערב פסח שחל בשבת, ואף שאינו רשאי לאכול ממנה. ברם, דעת שו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן לא) שיש להחמיר בכך, לפי שיש הנוקטים שצריך לבצוע את שתי החלות, וממילא צריך שתהא ברת אכילה. ומי"מ נראה להקל יותר בפיתה קפואה וכד', הואיל ומפשיחה תוך זמן קצר. [כה] סימן קסז סעיפים ו-ז, ע"פ הגמרא בברכות מ ע"א.

לפיכך המגיע לחדר האוכל בזמן ברכת המוציא ואין ברשותם אלא שתי חלות שלמות, יוכל לצאת תחילה בשמיעת הברכה על הלחם משנה, ולאחר מכן יטול ידיו. אולם באם ניתן הדבר, עדיף שיבקש מהמברך שימתין לאחר הברכה מלבצוע את החלות, ויטול ידיו בזריזות ויברך לאחר מכן בעצמו על הלחם משנה.

לחזור ולברך ברכת המוציא, וכתבו האחרונים¹¹ שאף אם נטל ידיו לאחר ששמע ברכת המוציא, נחשב כעוסק בענין הסעודה ולא חשוב כהפסק.

עוד יש להוסיף שע"פ דין¹² ניתן לכל אחד מהמסובים לברך בפני עצמו על הלחם משנה (ויקפידו לא לענות 'אמן' זה על ברכתו של זה), ולאחר שיסיימו כולם לברך, יבצעו את הלחם.

ד

שאלה: כיצד ינהג חייל שיצא לסיור מחוץ לעירוב ועל כן לא נטל עמו סידור ושכח לומר 'רצה והחליצנו' בברכת המזון?
דיני השוכח לומר 'רצה והחליצנו'

דאי בעי אכיל אי בעי לא אכיל (שאיין חובה לסעוד על פת בראש חודש) - אין מחזירין אותו. אלא מעתה, שבתות וימים טובים דלא סגי דלא אכיל, הכי נמי דאי טעי הדר? אמר ליה, אין, דאמר רבי שילא אמר רב, טעה - חוזר לראש. והא אמר רב הונא אמר רב, טעה - אומר "ברוך שנתן" לאו איתמר עלה, לא שנו אלא שלא פתח ב'הטוב והמטיב', אבל פתח ב'הטוב והמטיב' - חוזר לראש.

ומבואר בראשונים¹³ שע"פ יסוד זה שחוזר לראש דוקא בסעודה שמחויב בה, ממילא לדעה¹⁴ שניתן לצאת בסעודה שלישית במיני תרגימא, אם טעה ולא אמר 'רצה והחליצנו' - אינו חוזר.

וכן פסק השו"ע¹⁵: "טעה ולא הזכיר של שבת¹⁶, אומר: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך

תשובה: נאמר בגמרא¹⁷: "יתיב רבי זירא אחורי דרב גידל, ויתיב

רב גידל קמיה דרב הונא ויתיב וקאמר, טעה ולא הזכיר (רצה והחליצנו) של שבת, אומר: "ברוך שנתן למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, ברוך מקדש השבת" כו'. הדר יתיב וקאמר, טעה ולא הזכיר (יעלה ויבוא) של ראש חודש, אומר: "ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזיכרון" כו'. אמר רב אידי בר אבין אמר רב עמרם אמר רב נחמן אמר שמואל, טעה ולא הזכיר של ראש חודש, בתפילה - מחזירין אותו, בברכת המזון - אין מחזירין אותו. אמר ליה רב אבין לרב עמרם מאי שנא תפילה ומאי שנא ברכת המזון? אמר ליה כו' ניחזי אנן, תפילה דחובה היא - מחזירין אותו, ברכת מזונא,

מקורות והערות

[כז] משנה ברורה שם ס"ק מה.

[כח] ראה שמירת שבת כהלכתה פרק נה סעיף כב. [כט] ברכות מט ע"א. [ל] תוס' שם ע"ב ד"ה 'אי בעי', רשב"א שם.

[לא] ראה להלן תשובה ו. [לב] סימן קפח סעיפים ו-ח. [לג] ואם מסתפק אם הזכיר, מנהג האשכנזים (משנה ברורה שם ס"ק טז) לחזור

לראש, לפי שתולים שבסתמא בך כשיגרת לשונו בחול, ואילו רבים מהספרדים (ילקוט יוסף שם סעיף ו, ובאריכות בשו"ת יביע אומר ח"ז סימן כח) מקילים בכך, הואיל והוא ספק דרבנן.

שיתחייב לברך ברכת המזון כו'. סעודה שלישית בשבת, דינה כראש חודש^{לג}.
 וא"כ השוכח לומר 'רצה והחליצנו' בליל שבת או בסעודת הבוקר, ונזכר בכך קודם ברכת 'הטוב והמטיב', יאמר: "בא"ה אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, בא"ה מקדש השבת", נזכר לאחר מכן, יחזור לראש הברכה, לעומת זאת השוכח לומר 'רצה והחליצנו' בסעודה שלישית אינו חוזר, הואיל ויש הנוקטים שאין חובה לסעוד אותה על פת.

העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, ברוך אתה ה' מקדש השבת" כו', והא דסגי בהך ברכה, דוקא כשנזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב, אבל אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב, צריך לחזור לראש בהמ"ז. אם טעה ולא הזכיר בה של ראש חודש, בין ביום בין בלילה, אומר: "ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזיכרון", ואינו חותם בה, והוא שנזכר קודם שהתחיל 'הטוב והמטיב', אבל אם לא נזכר עד שהתחיל 'הטוב והמטיב', אינו חוזר, מפני שאינו חייב לאכול פת כדי

ה

שאלה: האם חייל שנבצר ממנו לאכול סעודה שלישית עד השקיעה, יהא רשאי להתחילה בשעה זו?
 סוף זמן סעודה שלישית

מתחיל כבר מזמן בין השמשות ועל כן יש להימנע מלהתחיל סעודה שלישית לאחר השקיעה, וכן מורים למעשה חלק מפוסקי דורנו האשכנזים^{לד}, אולם יש מהאחרונים^{לה} שכתבו שאם לא קיים סעודה שלישית יוכל להקל בזה ולסמוך על מקצת מהראשונים^{לו} שאיסור זה מתחיל רק משעת צאת הכוכבים, וכן מורים למעשה רבים מפוסקי דורנו^{לז}, לפיכך המקל במקום צורך יש לו על מי לסמוך.

תשובה: נאמר בגמרא^{לי}: "תנא משמיה דרבי עקיבא, כל הטועם כלום קודם שיבדיל - מיתתו באסכרה, רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא", וכן פסק השו"ע^{לז}: "אסור לאכול שום דבר, או אפילו לשתות יין או שאר משקין חוץ ממים, משתחשך עד שיבדיל. אבל אם היה יושב ואוכל (בסעודת לחם^{לז}) מבעוד יום וחשכה לו, אין צריך להפסיק".
 דעת רבים מהראשונים^{לז} שאיסור זה

מקורות והערות

[לג] ועיין בשו"ע (שם סעיף י) שהולכים אחר תחילת הסעודה, ועל כן אף אם סיים סעודה שלישית בלילה, אומר 'רצה'. ולענין דין אמירת 'רצה והחליצנו' במקרה שהתפלל ערבית או הבריל באמצע סעודה שלישית, עיין להלן פרק לה תשובה יג. [לד] פסחים קה ע"א. [לה] סימן רצט סעיף א. [לו] ובענין אם הקובע סעודתו על מיני מזונות, רשאי להמשיך האכילה בלילה, עיין להלן בהערה בסוף הפרק. [לז] ראה ביאור הלכה שם ד"ה 'משתחשך'. [לח] שמירת שבת כהלכתה פרק נו סעיף ד (וכן הורה החזון איש), ולפי שמוכח בדברי המשנה ברורה (שם ס"ק א) שבשל מצות ההבדלה אין להתחיל לאכול בחצי שעה שקודם צאת הכוכבים. (ומה שהקל (המ"ב שם) לאכול אחר השקיעה, לשיטתו שפוסק כר"ת שמהשקיעה עד צאת הכוכבים נמשך זמן רב, ובתוך זמן זה הקל עד חצי שעה שקודם צאת הכוכבים, אך לדין שפוסקים כגאונים שמן השקיעה עד צאת הכוכבים אינו אלא כשליש שעה, אין להקל לאכול בזמן זה). [לט] משנה ברורה שם ס"ק א, ערוך השולחן שם סעיף א. ועיין עוד באשל אברהם בוטשאש (שם) שהקל כשאוכלים יחדיו מספר אנשים ויש עמהם אף כאלה שאינם סועדים, לפי שיוזכרו זה לזה את חובת ההבדלה, וכעין זה הקל בביאור הלכה (שם) להתחיל לסעוד בזמן בין השמשות סעודות נישואין וכד'. [מ] הרו"ה, שם כא ע"ב מדפי הרי"ף, וכן פסק הט"ז שם ס"ק א.

ו

שאלה: האם חייל המוצב בעמדה בזמן סעודה שלישית וברשותו עוגיות, רשאי לקיימה בהם, או שמא עליו להשתדל להשיג לחם משנה? האם בשעת דחק ניתן לקיים סעודה שלישית בפירות, או שמא אין יוצאים כלל באכילה זו?

קיום סעודה שלישית בלא לחם משנה או בשאר מאכלים

תשובה: נאמר בגמרא²²: "אמר רבי אליעזר מי שלא אכל לילי יום טוב הראשון (של סוכות), ישלים לילי יום טוב האחרון של חג" – "משלים במאי? אילימא בריפתא – סעודה דיומיה קא אכיל! (כלומר, הלא מקיים בכך את סעודת היום ואין בכך כל השלמה לסעודת החג הראשון), אלא מאי ישלים, ישלים במיני תרגימא (פירות, ויש אומרים בשר, ויש אומרים מיני דגן)".

יש מן הראשונים²³ שלמד מכאן שניתן אף לקיים סעודה שלישית במיני תרגימא²⁴, ויש שחלקם²⁵ על לימוד זה, שהרי דרשה הגמרא²⁶ חיוב ג' סעודות מהפסוק²⁷ "ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה", ומשמע שכשם שאכלו מן ג' פעמים, כן יש לאכול פת ג' פעמים בשבת.

פסק השו"ע²⁸: "צריך לעשותה בפת, ויש אומרים שיכול לעשותה בכל מאכל העשוי מאחד מחמשת מיני דגן, ויש אומרים שיכול לעשותה בדברים שמלפתים בהם הפת כבשר ודגים אבל לא בפירות, ויש

אומרים דאפילו בפירות יכול לעשותה. וסברא ראשונה עיקר, שצריך לעשותה בפת, אלא אם כן הוא שבע ביותר (שאז רשאי להקל במיני מזונות, ובמקום צורך אף בשאר מאכלים)".

עוד נאמר בגמרא²⁹: "אמר רבי אבא, בשבת חייב אדם לבצוע על שתי כיכרות, דכתיב "ויהי ביום הששי לקטו) לחם משנה". יש מן הראשונים שלמדו מסתימת הגמרא שבכל סעודה בשבת יש לבצוע על לחם משנה, ויש מן הראשונים³⁰ שלמדו מלקיטת המן שאין חיוב בציעה על לחם משנה בסעודה שלישית, שכן מאחר ולקטו לחם משנה ביום ששי, הרי שלא נותר בידם לסעודה שלישית בשבת אלא כיכר אחד.

פסק הרמ"א³¹: "ואם סועד הרבה פעמים בשבת צריך לכל סעודה ב' כיכרות, ולפחות לא יהיה לו בסעודה שלישית פחות מכיכר אחד שלם. ומזה פשט המנהג להקל לבצוע בסעודה שלישית רק בכיכר אחד שלם, אבל יש להחמיר ליקח שנים".

מקורות והערות

[מא] ספר לית חן סימן כו, ילקוט יוסף סימן רצא סעיף כ, ומשום שהוי ספק ספיקא, ספק הוא יום גמור כר"ת, ואפילו אינו יום גמור, שמא הלכה כר"ה שאין לאסור אכילה אלא מצאת הכוכבים, וכן הביא להקל בשו"ע המקוצר סימן סא סעיף ו, ולפי שהוא לצורך מצוה. ועיין עוד בספר מנוחת אהבה (פ"ט סעיף ב) שהקל בזה לפי שהוי עשה דרבנן (של מצות סעודה שלישית, ועיין בשדי חמד כללים אות ח כלל לט מחלוקת הפוסקים אם חיוב הסעודות הוא מן התורה או מדרבנן) ודחי לא תעשה דרבנן (של איסור אכילה קודם הברלה), והוסיף שם שבשל כך אין להקל לאכול אלא כשיעור המצוה בלבד, ועל כן יש להסתפק רק באכילת פת כשיעור כביצה (כ-60 סמ"ק, כפרוסת לחם), וכן כתב בשו"ת או נדברו חלק יג סימן כב. [מב] סוכה כז ע"א. [מג] רבינו תם ברכות מט ע"ב תוד"ה 'אי בעי אכיל'. [מד] עיין שו"ת שבט הלוי (ח"א סימן נו) שבאר יסוד הלימוד בכך שסעודה שלישית אינה מעיקר אכילת היום אלא משום מצות עינוג השבת, והואיל ומתווספת על ארוחת היום, חשובה כעין סעודת השלמה המתווספת על הסעודה העיקרית. [מה] תוס' סוכה שם ד"ה 'במיני תרגימא', רא"ש שם פ"ב סימן יג. [מו] שבת קיד ע"ב. [מז] שמות טז כה. [מח] סימן רצא סעיף ה. [מט] שבת קיד ע"ב. [נ] מגיד משנה פ"ל משבת ה"ט, הגהות מיימוניות שם אות ט, אבודרהם דיני שלוש סעודות. [נא] שבולי הלקט (סימן צג) בשם ה"ר בנימין. [נב] סימן רצא סעיף ד.

לפיכך יש להיזהר מאוד בקיום מצות סעודה שלישית כתיקונה, בבציעה על לחם משנה ואכילת פת, ברם, במקום צורך ניתן להקל לבצוע על כיכר אחד, וכשאינן באפשרותו לאכול פת, יקיימנה לכל הפחות באכילת עוגות וכד', ובדוחק ניתן לקיימה אף בבשר ודגים, ובדלית ברירה אף בפירות ושאר מאכלים. יש לציין שלדעת רבים, כשמקיימים סעודה שלישית בלא פת, אסור להמשיכה לאחר חשיכה²².

מקורות והערות

[נג] כן מבואר בערוך השולחן (סימן רצט סעיף ה) שאפילו היו אוכלים מיני מזונות, עליהם לפסוק משיחשיך היום, אולם בשורת שבט הלוי (ח"ח סוף סימן לו) כתב שאם אוכלם בכדי לצאת ידי חובת סעודה שלישית, מותר להמשיך אכילתו אף משיחשיך. ועיין עוד בשמירת שבת כהלכתה (פרק נט הערה מז) שהסתפק בכך, ובספר חזון עובדיה (ח"ב דיני אכילה קודם הברלה סעיף ד) הורה שרשאי להמשיך אכילתו רק בזמן בין השמשות, אך אין להמשיכה לאחר צאת הכוכבים.

פרק לה. הלכות הבדלה

הקדמה

כתב הרמב"ם: "מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר "זכור את יום השבת לקדשו", כלומר, זכרהו זכירת שבת וקידוש, וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה".

מלבד תוכנה הפשוט של ההבדלה שעיקרו בפרידה מקדושת השבת, ואשר בשל כך תיקנו חז"ל לברך בה על הבשמים להשיב את הנפש הדואבת על אובדן הנשמה היתירה בצאת השבת, מעבר לכך יש בה אף פן של פנייה אל חיי המעשה לרוממם ולקדשם מתוך אותה קדושה עליונה, על כן מצינו בגדולי החסידות שבארו ענין הרחת הבשמים שתהא נמשכת עמו רוח הקדושה גם בימי החול, "איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו - הוי אומר זה הריח".

מקורות והערות

[א] פכ"ט משבת ה"א. [ב] ראה תוס' ביצה לג ע"ב ד"ה 'כי הוינן'. [ג] עיין פרי צדיק קדושת השבת מאמר ה.

א

שאלה: מפקד או לוחם ביחידה מובחרת ששבת בביתו ונחפז לשוב במוצ"ש ליחידתו לצורך בטחוני, ממתי יהא רשאי להתחיל בנסיעה לבסיסו?

תשובה: נאמר בגמרא¹: "תניא, כוכב אחד - יום, שנים - בין השמשות, שלושה - לילה. אמר רבי יוסי לא כוכבים גדולים הנראין ביום, ולא כוכבים קטנים שאין נראין אלא בלילה, אלא בינונים", אולם כתבו ראשונים² שהואיל ואיננו בקיאים להבחין בין כוכבים בינונים לקטנים, יש להחמיר ולהמתין עד שיראו ג' כוכבים קטנים³.

עוד נאמר בגמרא⁴: "תניא, ויעיניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש", יכול יתחיל ויתענה בתשעה? תלמוד לומר "בערב", אי בערב - יכול משתחשך? תלמוד לומר "בתשעה", הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום, מכאן שמוסיפין מחול על הקודש. ואין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין? תלמוד לומר "מערב עד ערב". ואין לי אלא יום הכפורים, שבתות מנין? תלמוד לומר "תשבתו שבתכם", הא כיצד? כל מקום שנאמר שבות - מוסיפין

מחול על הקודש⁵. ומבואר בראשונים⁶ שבשל מצות התוספת אין להסתפק בראיית ג' כוכבים פזורים ברקיע, אלא יש להתעכב בצאת שבת עד שיראו ג' כוכבים בסמיכות זה לזה.

וכן פסק השו"ע⁷: "מאחרין תפילת ערבית, כדי להוסיף מחול על הקודש. צריך לזוהר מלעשות מלאכה עד שיראו ג' כוכבים קטנים, ולא יהיו מפוזרים אלא רצופים", ומ"מ כתבו האחרונים שאף אם ראה אותם פזורים והמתין מעט, הותר בעשיית מלאכה, שהרי אף בפזורים חשוב לילה, וההמתנה נועדה רק למצות התוספת.

בשיעורו של זמן זה נחלקו אחרונים⁸, ולמעשה המנהג להימנע מעשיית מלאכה עד כ- 40-35 דקות אחר השקיעה, וכפי המפורסם בלוחות השנה, אולם לצרכים מבצעיים חיוניים - שמתאפשר לדחותם

מקורות והערות

[ד] שבת לה ע"ב. [ה] רבינו יונה ברכות א ע"ב מדפי הרי"ף. [ו] ברם, לעומת המבואר בגמרא הנ"ל, נאמר בגמרא בפסחים (צד ע"א) שמשך הזמן שמן השקיעה עד צאת הכוכבים אינו כדי הילוך 3/4 מיל (כרבע שעה) אלא כדי הילוך ד' מילין (כארבעה ק"מ), דהיינו כשעה ורבע, ואמנם הגר"א (סימן רסא סעיף ב) יישב שהגמרא בפסחים מתייחסת לשעת צאת כל כוכבי הלילה, אולם ר"ת (שבת לה ע"א תוד"ה 'תרי תלת') הסיק ששקיעת החמה אורכת כשעה וחצי, בתחילה נכסה לגלגל החמה, ולבסוף אף הילחה נעלמת, ורק כרבע שעה לפני סוף תהליך זה מתחיל זמן 'בין השמשות' שיש לחוש בו לספק לילה. ומכאן שיטתו הידועה שהלילה אינו מתחיל אלא מ-72 דקות לאחר השקיעה (אולם עיין בבאיור הלכה (סימן רצג סעיף א ד"ה 'ער') שהביא דעה שאף לר"ת נחשב לילה אם ראה ג' כוכבים קטנים בתוך שיעור זמן זה). [ז] יומא פא ע"ב. [ח] ר"ן שבת טו ע"א מדפי הרי"ף, ע"פ הירושלמי ברכות פ"א ה"א. [ט] סימן רצג סעיפים א-ב. [י] משנה ברורה שם ס"ק ה. [יא] עיין באריכות בשו"ת יביע אומר (ח"ז סימן מא) שהביא מן האחרונים שנקטו שהואיל וק"ל ששיעור זמן בין השמשות הוא כדי הילוך 3/4 מיל (כ-18-13 דקות), הרי שלמעשה ניתן להבדיל כ-20 דקות לאחר השקיעה, וכן הורה בילקוט יוסף שם סעיף ב, אולם הגרי"מ טוקצ'נסקי (בספרו 'בין השמשות' פ"ה) ועוד אחרונים (עיין שמירת שבת כהלכתה פרק מו הערה מה בשם הגר"ש אויערבך) כתבו שלמעשה לא ניתן לראות כוכבים בינונים אלא כ-28-22 דקות אחר השקיעה, ואילו כוכבים קטנים לא נראים אלא כ-40-32 דקות אחר השקיעה, ועל דרך זו נקבע זמן צאת השבת ברבים מלוחות השנה הנפוצים כ-35 דקות אחר השקיעה. עוד יש להעיר שכפי שהתבאר בהערה לעיל, דעת ר"ת שהלילה מתחיל כשיעור 4 מילין (כ-72 דקות) לאחר השקיעה, ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ב סימן כא) ובילקוט יוסף (שם סעיף ג) שהורה למעשה שראוי לכל בעל נפש להחמיר בכך, שכן נקטו רבים מן הראשונים וכן מוכח דעת מרן השו"ע, ולעומת זאת עיין שו"ת ציץ אליעזר (חלק יז סימן סב) שהביא מכמה פוסקים ששיטה זו לא נתקבלה להלכה בא"י.

מעט - ניתן להקל לענין איסורי תורה מכ- חכמים מכ- 18 דקות לאחר השקיעה², כל 25 דקות לאחר השקיעה, ולענין איסורי זאת תוך היוועצות ברב היחידה, כמובן.

ב

שאלה: האם חייל שיצא לסיור הנמשך מצהרי יום השבת עד קרוב לחצות הלילה, רשאי לאכול בצאת השבת בלא הבדלה? האם חייל השב במוצ"ש ממארב בשטח אויב ובשל התחקירים וההתארגנות יתאפשר לו להבדיל רק סמוך לחצות, רשאי לאכול קודם לכן בלא הבדלה? כיצד ינהג חייל השוהה בבסיסו בזמן רגיעה, ובשל כשל לוגיסטי לא ימצא לו יין להבדלה אלא בבוקר יום א'?

איסור אכילה קודם הבדלה

תשובה: נאמר בגמרא³: "תנא משמיה דרבי עקיבא, כל הטועם כלום קודם שיבדיל - מיתתו באסכרה, רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא", וכן פסק השו"ע⁴: "אסור לאכול שום דבר, או אפילו לשתות יין או שאר משקין חוץ ממים, משתחשך⁵ עד שיבדיל. אבל אם היה יושב ואוכל (בסעודת לחם) מבעוד יום וחשכה לו, אין צריך להפסיק", ובהמשך הוסיף⁶: "טעה ואכל קודם שהבדיל, יכול להבדיל אחר כך".

עוד נאמר בגמרא⁷: "אמרי ליה מר ינוקא ומר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי, זימנא חדא איקלע אמירם לאתרין ולא הוה לן חמרא (יין להבדלה), אייתינא ליה שיכרא ולא אבדיל (לפי שסבר שאין דינו כחמר מדינה) ובת טוות (כלומר, מאחר ולא היה בידו להבדיל, לן ברעבוננו), למחר טרחנא ואיתינא ליה חמרא

ואבדיל, וטעים מידי", וא"כ משמע שאם אין בידו להבדיל, עליו להמתין ולהימנע מאכילה לכל הפחות עד הבוקר, שמא יזדמן לו יין. אלא שבמקום אחר נאמר⁸: "תניא, הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואחר כך אומר הבדלה, ואם אין לו אלא כוס אחד (ונוקט שחובה לברך ברכת המזון על הכוס), מניחו לאחר המזון ומשלשן כולן לאחריו (כלומר, אוכל ארוחתו תחילה, ולאחר מכן מברך ומבדיל על הכוס)", וא"כ מוכח שבמקום צורך ניתן להקל לאכול קודם הבדלה.

ביישוב מקורות אלה נחלקו ראשונים⁹, יש שנקטו שמן הדין ניתן לאכול במקום צורך בלא הבדלה, ואמירם החמיר על עצמו ממידת חסידות, ויש שנקטו שכל שמצפה שיהיה בידו להבדיל למחרת,

מקורות והערות

[יב] עיין עוד בספר הלכה כסידרה פ"י טעיפים ה-ה. [יג] פסחים קה ע"א. [יד] סימן רצט סעיף א. [טו] ולדעת רבים מהראשונים (ראה ביאור הלכה שם ד"ה 'משתחשך') מתחיל האיסור בשקיעת החמה, ולענין אם ניתן להקל בדין זה כשלא הספיק לסעוד סעודה שלישית עד אותה שעה, עיין לעיל פרק לד תשובה ה. [טז] שם סעיף ה, ע"פ הגמרא שם קז ע"א. [יז] פסחים קז ע"א. [יח] ברכות נב ע"א. [יט] ראה תוס' שם ד"ה 'מניחו עד לאחר המזון', רא"ש שם פ"ח סימן ב, ורבינו יונה שם לח ע"ב מדפי הרי"ף.

עליו להימנע מאכילה, ורק כשמעריך שגם למחרת לא יהיה בידו להבדיל, רשאי לאכול לאתרוג.

וכן נפסק בשו"ע²¹: "אם אין לו יין ולא שיכר ושאר משקין, יש אומרים שמותר לו לאכול (ומ"מ יבדיל תחילה ב'אתה חוננתנו' בתפילה. משנה ברורה), ויש אומרים שאם מצפה שיהיה לו למחר לא יאכל עד למחר שיבדיל", ועל כן למעשה הורו האחרונים²² שיש להחמיר ולהימנע מאכילה ושתייה (חוץ ממים²³) כל שיהיה בידו להבדיל עד למחרת בצהריים, אם לא

באדם חלוש שהצום קשה עליו, ופשוט שכן הדין בנצרך לאכול מסיבות חיוניות (כגון שעומד לצאת לסדרת אימונים), ומ"מ יבדיל תחילה באמירת 'אתה חוננתנו' בתפילה, או לכל הפחות באמירת "ברוך המבדיל בין קודש לחול".

ברם, יש להעיר שמצב בו לא ניתן להבדיל כלל, אינו מצוי כל כך, שכן כפי שהתבאר²⁴ נר ובשמים לעולם אינם מעכבים את האפשרות להבדלה, ואף בהעדר יין ניתן להבדיל על משקאות חשובים אחרים²⁵.

ג

שאלה: אילו פעולות ניתן לבצע בצאת שבת קודם הבדלה?

איסור עשיית מלאכה קודם הבדלה

תשובה: נאמר בגמרא²⁶: "אין מחשיכין על התחום (בכדי) לשכור לו פועלים ולהביא (לקטוף) פירות (במוצ"ש), ומשום איסור הכנה), אבל מחשיך הוא לשמור, ו(אגב השמירה המותרת) מביא פירות בידו" – "ואף על גב דלא אבדיל!?" (כלומר, כיצד היה מותר לקטוף), והאמר רבי אלעזר בן אנטיגנוס משום רבי אליעזר בן יעקב, אסור לו לאדם שיעשה חפציו קודם שיבדיל! וכי תימא דאבדיל בתפילה, והאמר רב יהודה אמר שמואל המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס כו'. אמר ליה רבי אבא אשי, במערבא

אמרינן הכי: המבדיל בין קודש לחול, ועבדינן צורכין. אמר רב אשי כי הוינא בי רב כהנא הוה אמר המבדיל בין קודש לחול, ומסתלינן סילתי".

יש מן הראשונים²⁷ שנקטו שאין ההבדלה בתפילה מתירה בעשיית מלאכה אלא דוקא אמירת "ברוך המבדיל בין קודש לחול", ויש שנקטו²⁸ שאף ההבדלה בתפילה מועלת לכך, וכדבריהם פסק השו"ע²⁹: "אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל, ואם הבדיל בתפילה מותר, אע"פ שעדיין לא הבדיל על הכוס. ואם

מקורות והערות

[כ] סימן רצו סעיף ג. [כא] משנה ברורה שם ס"ק יט וס"ק כא, כף החיים שם ס"ק ל (וככלל הנקוט בדברי מרן ז"א וז"א הלכה כ"א בתרא"). שמירת שבת כהלכתה פרק גט סעיף כג. [כב] עיין שו"ת שלמת חיים (מהר"ח סימן רנח) שאפשר שאף תה בכלל היתר זה, וכעין שמצינו (עיין משנה ברורה סימן תפא ס"ק א) שהקלו בשתיית תה לאחר ליל הסדר, ברם, נראה שאין להקל במשקה החשוב כ'חמר מדינה', ועל כן המגידור תה כמשקה חשוב, אינו רשאי לשתותו קודם הבדלה. [כג] ראה להלן תשובה ט. [כד] ראה להלן תשובה ה. [כה] שבת קג ע"ב. [כו] רמב"ם פכ"ט משבת ה"ו, וכן משמע ברא"ש פסחים פ"י סימן יא. [כז] רש"י שבת שם ד"ה 'ועבדינן צורכין', טור סימן רצט בשם רב עמרם גאון, ועוד. [כח] סימן רצט סעיף י, ולפי שכן התקבל המנהג, מה גם שהוא מילתא דרבנן.

והבדיל לעשות לו מלאכתו, להדליק לו נרות ולבשל לו, ומותר ליהנות ולאכול ממלאכתו, כן נ"ל, וכתבו האחרונים^א שבכלל היתר זה כל דיבור בענינים האסורים בשבת.

צריך לעשות מלאכה קודם שהבדיל בתפילה, אומר המבדיל (בין הקודש ובין החול) בלא ברכה, ועושה מלאכה^{כט}.

ומ"מ כתב הרמ"א^ל: "מי שמאחר להתפלל במוצ"ש או שממשיך סעודתו בלילה, מותר לומר לחבירו ישראל שכבר התפלל

ד

שאלה: האם חייל הנחפז לחזור לבסיסו מיד עם צאת השבת, רשאי לארוז חפציו לאחר השקיעה? האם ניתן במקום צורך להקל בטלטול מוקצה בבין השמשות של מוצ"ש?

עשיית מלאכה בזמן בין השמשות של מוצ"ש

וכל שכן אמירה לגוי^{לז}, לא נאסרו במקום צורך גדול בשעה זו.

ברם, נחלקו האחרונים אם היתר זה נאמר אף בבין השמשות של מוצ"ש, יש שכתבו^{לז} שיש לחלק בין כניסת השבת ליציאתה, שהואיל וכבר מוחזקת השבת, אין להקל בה מספק, ויש שנקטו^{לז} שאין כל חילוק, ולמעשה במקום צורך גדול ניתן להסתמך על המקילים.

תשובה: כתב השו"ע^{לב}: "כל הדברים שהם אסורים מדברי סופרים

לא גזרו עליהם (בכניסת שבת) בין השמשות, והוא שיהא שם דבר מצוה או דוחק", ואמנם העירו האחרונים^{לז} שאיסורי חכמים הקרובים למלאכות דאורייתא אינם בכלל היתר זה, אך שאר איסורי חכמים כטלטול מוקצה, דיבורי חול, הכנה מקודש לחול, העברת חפצים בכרמלית או מכרמלית לרשות היחיד^{לז},

מקורות והערות

[פט] לפיכך ראוי לחייל להרגיל עצמו לומר תמיד בצאת השבת 'ברוך המבדיל', שמה יצטרך לעשות מלאכה קודם שיבדיל בתפילה, וישכח להבדיל באמירה קודם לכן. ברם, לעומת זאת עיין כף החיים (שם ס"ק נט) שכתב שטוב להימנע מעשיית מלאכה עד אחר שיבדיל על הכוס, וכעין זה מבואר במשנה ברורה (שם ס"ק לט ושער הציון ס"ק נא, בדעת רבינו ירוחם המובא ברמ"א שם) שאף לאחר שהבדיל בתפילה אין להקל אלא במלאכות קלות כהדלקת נר וכד', אך לא במלאכות אומן או שיש בהן טורח גדול (ועיין באריכות בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יא סימן לה) שחקר בטעם איסור המלאכה במוצ"ש, שאם משום שמדובר עדיין קדושת השבת עליו, יש לאסור בכל מלאכה, ואם משום שאסורו במלאכה בשל חובת ההבדלה, אזי נאסר רק במלאכה גמורה, או אפשר שלדברי כולם טעם האיסור משום חובת ההבדלה ונחלקו הראשונים אם בשל כך יש לאסורו בכל מלאכה או רק במלאכה חשובה). ואגב יש להוסיף שע"פ הסוד (ראה משנה ברורה שם ס"ק מ) אין להסתפק באמירת 'ברוך המבדיל', לפי שאין להדליק נר עד אחר אמירת סדר הקדושה בתפילה. [לז] סימן רסג סעיף יז. [לא] ראה שמירת שבת כהלכתה פרק גט סעיף ד. [לב] סימן שמב סעיף א, ע"פ הגמרא בעירובין לב ע"ב. [לג] משנה ברורה שם ס"ק א, ע"פ המבואר בשו"ע (סימן תט סעיף ג) שאין היתר בשעת ביהש"מ לטפס על קנה ליטול עירובו, כל שקיים חשש סביר שיקטמנו. [לד] כן מפורש בשו"ע (סימן שמב) שמותר להביא את עירובו מכרמלית למקומו. [לה] שאיסורו קל משאר איסורים, שהרי אין בו מעשה, ראה משנה ברורה סימן רסא ס"ק טז. [לו] כן הסתפק המג"א בריש סימן שמב, שכן עולה מהגמרא (עירובין לו ע"א) שאני עיולי יומא מאפוקי יומא, וכן נקט החיי אדם, והמשנה ברורה (שם ס"ק ב) הורה למעשה שאף שהרבה פוסקים מקילים בביהש"מ של מוצ"ש, מ"מ יש להחמיר עד סמוך לצאת הכוכבים הואיל ואיננו בקיאין ממתי מתחיל זמן ביהש"מ. [לז] ראה משנה ברורה שם בשם הבית מאיר והברכי יוסף, וכן הורה למעשה ערוך השולחן סימן שמב סעיף ד, ילקוט יוסף סימן רצג סעיף ח, ובאריכות בספר לויית חן סימן קכה.

ה

הבדלה על 'חמר מדינה' ועל יין מגום

שאלה: האם חייל שאין ברשותו יין יהא רשאי להבדיל על שאר משקאות כקפה וכד' ומה דין הבדלה על יין פגום (שטעמו כבר ממנו) בשעת דחק?

תשובה: נאמר בגמרא¹: "אמרי ליה מר ינוקא ומר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי, זימנא חדא איקלע אממר לאתרין ולא הוה לן חמרא (יין להבדלה), אייתינא ליה שיכרא ולא אבדיל, ובת טוות (כלומר, מאחר ולא היה בידו להבדיל, לן ברעבוננו), למחר טרחנא ואייתינא ליה חמרא ואבדיל, וטעים מידי. לשנה (הבאה) תו איקלע לאתרין, לא הוה לן חמרא, אייתינא שיכרא, אמר, אי הכי חמר מדינה הוא (משקה חשוב במקום זה), אבדיל וטעים מידי".

שבארומי² שכל משקה חשוב שרוב שתייתם ממנו חשוב חמר מדינה, ואפילו יש להם יין, מנהג רבים מהספרדים והתימנים³ שדוקא כשהוא משכר (כבירה לבנה וכד') חשוב כחמר מדינה, ואילו מנהג חלק מהאשכנזים⁴ שכל משקה חשוב שרגילים לשתותו לכבוד הסעודה או האורחים ולא מפאת צימאון, יש לו דין זה, ובכלל זה מיצי פירות טבעיים ואף תה וקפה, אך לא מים ושאר משקאות קלים (ויש מקילים⁵ אף במשקאות קלים חשובים כקולה וכד').

וכן פסק השו"ע⁶: "ואין מבדילין על הפת, אבל על השיכר מבדילין אם הוא חמר מדינה והוא הדין לשאר משקין, חוץ מן המים", ואמנם הרמ"א הוסיף: "הגה, וטוב יותר להבדיל על כוס פגום של יין, מעל שיכר", אולם הפוסקים⁷ חלקו על כך והורו למעשה שיש להעדיף חמר מדינה על יין פגום, ורק בדלית ברירה שאין גם חמר מדינה, ניתן להבדיל על יין פגום.

ולמעשה, כשאין בידו יין ניתן מצד הדין להבדיל על חמר מדינה כבירה וכד' (אלא שבמסגרת הצבאית חל איסור על שתיית משקאות משכרים), ולמנהג האשכנזים רשאי במקום צורך אף להקל במיצי פירות טבעיים או בתה וקפה, ויש מקילים בדוחק אף במשקאות קלים חשובים. ופשוט שגם במצבים אלה יש להקפיד להבדיל כראוי: על משקה בשיעור רביעית (כחצי כוס מצויה), (ויברך 'שהכל'), ולכתחילה ישתה רביעית שלימה⁸, וכדיעבד אם שתה כמלוא לוגמיו (רוב רביעית), יצא.

בגדר חמר מדינה נחלקו המפרשים, יש שבארומי⁹ שרק במקום שאין יין מצוי יהיה למשקה מרכזי מעמד של חמר מדינה, ויש

מקורות והערות

[לח] פסחים קו ע"א. [לט] סימן רצו סעיף ב. [מ] ראה משנה ברורה שם ס"ק יא. [מא] מרדכי שם סימן תריא, הובא במשנה ברורה סימן רעב ס"ק כד, וכן הורה בילקוט יוסף שם סעיף יג. ומ"מ עיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סימן כו) שבאר שכיום נשתנו הטבעים ואף במקום שהיין מצוי אין עיקר השתייה ממנו ואין זה מונע משאר משקין להיות חמר מדינה. [מב] רמב"ם פכ"ט משבת הי"ז, הובא בכיבוד הלכה שם סעיף ט ד"ה 'שמקדשים על שכר' (ע"פ זה הורה החזון איש שבא"י בימינו אין משקה שמוגדר 'חמר מדינה'). [מג] שו"ת הלכות קטנות ח"א סימן ט ובאריכות בשו"ת יביע אומר ח"ג סימן יט, וכ"כ בילקוט יוסף סימן רצו סעיף ח ובשו"ע המקוצר סימן סא סעיף י. [מד] שו"ת אגרות משה ח"ב סימן עה שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סימן טז, שכן משמעות הסוגיה והראשונים שדוקא מים ודומיהם אינם בכלל זה, וכ"כ שמירת שבת כהלכתה פרק ס סעיפים ד-ו. יש להוסיף שהמבדיל על קפה ותה צריך להמתין שהמשקה יתקרר מעט, שהרי בהיותו רותח לא ניתן לשתות ממנו כשיעור בבת אחת. [מה] כן כתב בשו"ת מלומדי מלחמה תשובה פב, וכן הורה לנו הגר"א נבנצל שניתן להקל בכך במקום דוחק גדול, וכן הורה הגר"ד ליאור (הלכה כסדרה פרק יא הערה 21) אולם בשמירת שבת כהלכתה (שם סעיף ז) כתב במפורש שאין להבדיל עליהם אף בשעת דחק. [מז] בכדי לצאת מספק חיוב בברכה אחרונה, שכן בשונה מקידוש שיצאים ידי חובת ברכה אחרונה על היין בברכת המזון שבתום הסעודה, בהבדלה

ושיהא היין בעל חשיבות, שלא יפגמוהו בטעימה ממנו, ושלא יעמוד מגולה אפילו זמן מועט. עיין באריכות בכל ענינים אלו בפרק לג תשובות יא-ד.

עוד יש להוסיף שגם שאר דיני כוס ההבדלה שווים לדיני כוס הקידוש, ועל כן לכתחילה יש להקפיד שתהא הכוס שלמה לחלוטין, ושתהא מכילה רביעית (ומן המובחר שתהא מלאה על כל גדותיה),

ו

שאלה: האם במקום צורך ניתן לברך את ברכת הריח על תפוחים או תבלינים וכד' ומה דין דאודורנט וכד'?

שימוש בתבלינים או דאודורנט וכד' לבשמים ההבדלה

המופק בתהליך כימי מחומרים שאין ריחם העצמי טוב.

עוד נאמר בגמרא¹⁰: "אמר מר זוטרא האי מאן דמורח באתרוגא או בחבושא, אומר ברוך שנתן ריח טוב בפירות", והעירו הראשונים¹¹ שדוקא כשנוטל פרי להריחו מברך ברכה זו, אך אם נטלו לאוכלו, אין מברכים על הריח, וכן פסק השו"ע¹²: "ואם היה פרי ראוי לאכילה, מברך הנותן ריח טוב בפירות. והני מילי כשנטלו להריח בו או לאוכלו ולהריח בו, אבל אם נטלו לאוכלו ולא נתכוון להריח בו, אע"פ שהוא מעלה ריח טוב, אינו מברך", אכן למעשה רבים נמנעים כיום מלברך על ריח פירות, הואיל ואין בריחם בכדי שיעור הנאה, אך בתבלינים וכד' שריחם ניכר,

תשובה: נאמר בגמרא¹⁰: "אין מברכין על הבשמים של מתים" -

"מאי טעמא כו'? לעבורי ריחא הוא דעבידי (נוצרו לסילוק ריח רע, ואין מברכים אלא על בשמים שעשאו להפצת ריח טוב)".

וכן פסק השו"ע¹³: "אין מברכין על הריח אלא אם כן נעשה להריח, הילכך אין מברכין על בשמים של מתים הנתונים למעלה מהמיטה, שאינם אלא להעביר סירחוננו של מת כו', וכן אין מברכין על בשמים של בית הכיסא ולא על שמן העשוי להעביר את הזוהמא", ומבואר באחרונים¹⁴ שכן הדין במטהרי אויר ודאודורנטים למיניהם, מה גם שיש הנוקטים שאין לברך על ריח מלאכותי

מקורות והערות

שאין סועדים לאחריה, יש לברך על היין ברכה אחרונה, ומאחר שהסתפקו הפוסקים אם ניתן לברך ברכה אחרונה על שתיית יין פחות מרביעית (ראה שו"ע סימן קצ סעיף ג), לפיכך בכדי לצאת מן הספק על המבדיל להקפיד לשתות כשיעור רביעית שלימה (ולא רק כשיעור מלוא לוגמיו הנצרך לקיום מצות השתייה מכוס של ברכה). ראה משנה ברורה סימן רצו ס"ק ו וילקוט יוסף שם סעיף יט (ועיין שו"ע המקוצר סימן סא הערה סד שמנהג התימנים להסתפק במלוא לוגמיו ואין חוששים לספק הני"ל). ברם, יש מקילים במשקה חריף אף בפחות משיעור זה, ולפי שאף למיעוט ממשקה זה יש חשיבות גדולה, וכשיטת הטי"ז (סימן רי ס"ק א) שמברכים על מעט י"ש ברכה אחרונה, ראה אשל אברהם בוטשאש על המג"א סימן רעב ס"ק ו, ושרית מהרש"ם ח"א ריש סימן קעה. [מזן ברכות נג ע"א. [מזן] סימן ריז סעיף ב. [מזן] משנה ברורה שם ס"ק יא, ספר וזאת הברכה פרק יט. [ג] ראה משנה ברורה (סימן רטו ס"ק כה) שבאר שאין לברך על ריח שמן זית "הנותן ריח טוב בפירות", לפי שהריח נוצר ע"י פעולת האדם ולא ניתן בו מתחילת ברייתו, ומ"מ כתב שם שייברך "בורא עצי בשמים" הואיל והוטבע הבושם בטבעו של הזית. ועיין שמירת שבת כהלכתה (פרק סא סעיף יב ובהערה שם) ובספר וזאת הברכה (שם ובבירור הלכה סימן מג) שברייח סינטטי יותר יש להסתפק, שהרי הריח אינו ממש מוטבע בחומר. [גא] שם מג ע"ב. [גב] תוס' שם ד"ה 'האי מאן דמורח'. [גג] סימן רטו סעיף ב. ועיין שער הציון (סימן ריז ס"ק טז) שהעיר שכן הדין בפרי שנועד לאכילה, אך בבשמים שנעשו להעביר ריח רע, אפילו נטלם להריח בהם אין מברך, וכ"כ בספר וזאת הברכה שם בשם רבים מפוסקי דורנו.

כן ייחדן לריח בלבד, וע"פ זה יש שנהגו ועומדים לאכילה, יש להקפיד לנוטלם לשם ריח (ויש מן האחרונים¹⁷ שנקטו שאין לברך על ריח צמחים וכד' אלא אם

המנהג לברך עליהם, אלא שמאחר לייחד את הבשמים להבדלה שיהו מיוחדים לריח)¹⁸.

ז

שאלה: האם ניתן בשעת דחק לברך בהבדלה על נר יחידי? ומה דין ברכה על תנור חימום או להבת כיריים שהודלקה לצורך בישול? האם חיילים שאין ברשותם נר יוכלו לברך על נורה חשמלית?

ברכת הנר על נר יחידי, להבת תנור חימום, או על נורה חשמלית

אידך, אין מברכין עליו, לא קשיא, הא (דאין מברכין) - בתחילה (בשלב שהאש נועדה לשריפת הסיד), הא (דמברכין) - לבסוף (כשהבעירו שם אש לצורך תאורה). תני חדא, אור של תנור ושל כיריים מברכין עליו, ותניא אידך, אין מברכין עליו, לא קשיא, הא (דאין מברכין) - בתחילה (בשלב שהאש נועדה לבישול), הא (דמברכין) - לבסוף (כשהבעירו אש לתאורה). תני חדא, אור של בית הכנסת ושל בית המדרש מברכין עליו, ותניא אידך, אין מברכין עליו, לא קשיא, הא (דאין מברכין) - דאיכא אדם חשוב (שהאש נועדה לכבודו), הא (דמברכין) - דליכא אדם חשוב (שהאש נועדה לתאורה), הרי שאין לברך אלא על להבה שהודלקה למאור, אך כל שהודלק לחימום, בישול, או למצוה וכבוד, אין מברכים עליו, וכן פסק השו"ע¹⁹, והעירו האחרונים²⁰ שלכתחילה אין לברך על נר זה אף כשממש גם למאור, ויתר על כן,

תשובה: נאמר בגמרא²¹: "רב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא כו', כי מטא לאבדולי קם שמעיה ואדליק אבוקה משרגא, אמר ליה למה לך כולי האי, הא מנחא שרגא כו'? אמר ליה לא סבר ליה מר אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר".

ופסק השו"ע²²: "מצוה מן המובחר לברך על אבוקה (שאורה רב), ויש מי שאומר שאם אין לו אבוקה, צריך להדליק נר אחר לצורך הבדלה חוץ מהנר המיוחד להאיר בבית. הגה, ונר שיש לו שתי פתילות מיקרי אבוקה", ומבואר באחרונים²³ שאם אין לו אבוקה, רשאי לקחת שני נרות או שני גפרורים ולקרב שלהבותיהם זו לזו, ברם, בדלית ברירה רשאי אף לברך על נר יחידי (או על להבת מצית), שהרי הדלקת אבוקה אינה אלא מצוה מן המובחר.

עוד נאמר בגמרא²⁴: "תני חדא, אור של כבשן (להכנת לבנים) מברכין עליו, ותניא

מקורות והערות

[נד] חזון איש או"ח סימן לה, שכן אף דעת הגר"א (שם בסוף הסימן) שאין מברכים אלא אם עיקרו עומד להריח, וראה שמירת שבת כהלכתה שם סעיף יא. אכן דעת המשנה ברורה (סימן רצז ס"ק ז) כפשט דברי השו"ע שכל שנוטלו להריח, מברך עליו, ואף כשעומד לאכילה, וכן כתב בספר וזאת הברכה (שם) בשם הרבה מפוסקי דורנו. [נה] ואגב יש להוסיף שאם מסתפק אם יש ריח טוב במין שלפניו, רשאי לנסותו ולהריחו תחילה, וכדין טעימת מאכל שפולטו לאלתר, ראה שו"ע סימן רי סעיף ב, כף החיים סימן רטז ס"ק ג, ילקוט יוסף סימן רצז סעיף ה, שו"ע המקוצר סימן סא סעיף יב, וספר וזאת הברכה שם. [נו] פסחים קג ע"ב. [נד] סימן רצח סעיף ב. [נה] שמירת שבת כהלכתה פרק סא סעיף כו, שכן מוכח מהמשנה ברורה שם ס"ק ו. [נט] ברכות נג ע"א. [ס] סימן רצח סעיפים ט-יב. [סא] עיין ביאור הלכה שם סעיף יא ד"ה 'נר

אפילו הודלק לחימום וכעת משתמשים בו רק למאור, מ"מ לכתחילה יש לכבותו ולשוב ולהדליקו לשם הבדלה. ברם, בשעת דחק ניתן להקל בכך.

ולענין ברכה על מאור חשמלי, כידוע הסכמת פוסקי דורנו שבהדלקת נורה חשמלית יש משום הבערה, הואיל ותנועת החשמל מבעירה את חוט הלהט, ולפי זה ניתן אף לברך על נורה זו "בורא מאורי האש", ואכן כך מצינו שנהגו מגדולי ישראל^ט (אך אין בכלל זה נורות פלאורוסנט וכד', שאין בהם חוט להט^ט). אולם יש מפוסקי דורנו^ט שפקפקו בכך, לפי שנאמר בירושלמי^ט: "נר בתוך חיקו או בתוך פנס או בתוך אספקלריא (זכוכית)

- רואה את השלהבת ואינו משתמש לאורה, משתמש לאורה ואינו רואה את השלהבת, לעולם אין מברכין עליה, עד שיהא רואה את השלהבת ומשתמש לאורה", וכן נפסק בשו"ע^ט, ובארו האחרונים^ט הטעם לפי שהתקנה היתה לברך במוצ"ש דוקא על אש גלויה כתחילת בריאתה, ועל פי זה לא ניתן לברך על נורות חשמל, שהרי חוט הלהט נמצא בתוך זכוכית ואין רואים אותו באופן ישיר (וכל שכן שאין לברך על נורות חשמל שזכוכיותיהן אינן שקופות^ט).

למעשה, לכתחילה יש להימנע מברכה על תאורה חשמלית, אולם במקום צורך ניתן להקל בנורת להט, אך לא בנורת פלאורוסנט, שאינה אש.

ח

שאלה: האם חייל המוצב במגדל שמירה סמוך לישוב, ואין בידו נר לברכת הנר במוצ"ש, רשאי לברך על תאורת הבתים הנראית לו? והאם לענין זה יהיה שונה דין חייל הנמצא בסמוך לכפר ערבי?

ברכה על נר מרוחק ועל 'נר ששבת'

תשובה: נאמר בגמרא^ט: "אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו" - "אמר רב יהודה אמר רב, לא יאותו יאותו ממש, אלא כל שאילו עומד בקרוב ומשתמש לאורה, ואפילו בריחוק מקום כו' (כלומר, כל נר שראוי להנאה לעומדים בקרבתו, ניתן לברך עליו אף ממרחק), ורבא אמר יאותו ממש, וכמה? אמר עולא, כדי שיכיר בין איסר לפונדיון", ופסקו רבים מהראשונים כרבא, וכן פסק השו"ע^ט: "אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, דהיינו שיהיה סמוך לו בכדי

מקורות והערות

ביכני"ס, שמירת שבת כהלכתה פרק סא סעיף כו. [סב] ראה שו"ת ציץ אליעזר חלק יד סימן לח אות ד שכן נהג הגר"ח מברסק, וראה שם חלק טו סימן ג אות ה שכן נהגו הגר"ע גרודונסקי והגר"י אברמסקי, ועשו כן בכדי לחדד את ההכרה שחל איסור גמור להשתמש בחשמל בשבת, ועיין שו"ת משפטי עזריאל ח"א סימן ח חו"ג סימן לח ושו"ת ציץ אליעזר ח"א סימן כ פרק יג שהורו כן למעשה. [סג] ראה שמירת שבת כהלכתה פרק סא סעיף לב, הערות הגר"מ אליהו לקיצור שו"ע סימן צו הערה כב, וספר החשמל לאור ההלכה סימן ג פ"ח, ועיין שו"ת יביע אומר ח"א סימן זי אות יא. [סד] עיין באריכות בשו"ת יביע אומר ח"א סימנים יז-יח, ובאנציקלופדיה תלמודית ערך 'חשמל' אות ד. ועיין עוד שו"ת הר צבי (אור"ח ח"ב ס"ס קיד) שאסר לברך לפי שהנורה היא מתכת מחוממת ואינה אש. [סה] ברכות פ"ח ה"ו. [סז] סימן רצח סעיף טו. [סח] ביאור הלכה שם ד"ה 'או בתוך אספקלריא', ומטעם זה שונה דין ברכת הנר שאין לברך אלא על ראייה ישירה, מדין ערה בעשית שאין לקרות ק"ש כנגדה הואיל וסוף סוף נראית דרכה. ברם, דעת הרשב"א (ברכות נג ע"ב) שכל שהשלהבת נראית בשופי, מברכים עליה אף כשמונחת בעשית, והירושלמי אסר אספקלריא באופן שאינו רואה ונהנה ישירות מן השלהבת (עיין מג"א שם ס"ק כ). [סח] ראה שמירת שבת כהלכתה שם. [סט] ברכות נג ע"ב. [עז] סימן רצח סעיף ד.

שיוכל להכיר בין מטבע מדינה זו למטבע מדינה אחרת".

עוד נאמר בגמרא^{ט"ז}: "תנו רבנן, אור ששבת (ממלאכת עבירה) מברכין עליו, ושלא שבת - אין מברכין עליו כו' (ומבואר בגמרא שלענין זה אף הדלקת גוי בשבת חשובה כמלאכת עבירה, ואין מברכין על נר זה). תנו רבנן, היה מהלך חוץ לכרך וראה אור, אם רוב נוכרים -

אינו מברך, אם רוב ישראל - מברך", וכן פסק השו"ע^{ט"ח}: "אין מברכין על הנר שלא שבת ממלאכת עבירה, לאפוקי אור שהודלק לחיה ולחולה, שכיון שלא הודלק לעבירה מברכין עליו, אבל אם הדליקו גוי בשבת, כיון שאם היה מדליקו ישראל היה עובר, לא שבת ממלאכת עבירה מיקרי".

ט

קיום הבדלה בלא נר ובשמים, וקיום ברכה על נר ובשמים בלא יין

שאלה: האם ניתן לערוך הבדלה במארב בלא לברך על הנר? כיצד ינהג חייל שיש לו יין להבדלה אך אין ברשותו נר ובשמים ויודע שיזדמנו לו בהמשך הערב? וכיצד ינהג במצב הפוך שיש בידו נר ובשמים אך היין יגיע לידו רק לאחר זמן?

תשובה: עיקר ההבדלה היא ברכת 'המבדיל' שמפאת חשיבותה תיקנו לסמוך לה ברכה על היין, ואילו ברכות הנר והבשמים אינן קשורות קשר מלא להבדלה, שכן ברכת הנר תוקנה על בריאת האש במוצ"ש^{ט"ט}, וברכת הבשמים תוקנה להשיב את הנפש הדואבת על אוכדן הנשמה היתירה בצאת השבת^{ע"א}.

נאמר בגמרא^{ט"י}: "אמר רב יהודה אמר רב אין מחזרין על האור כדרך שמחזרים על המצוות. אמר רבי זירא מריש הוה מהדרנא, כיון דשמענא להא דרב יהודה אמר רב - אנא נמי לא מהדרנא, אלא אי מיקלע לי ממילא - מבריכנא", ומבואר בראשונים^{ע"ב} שכן הדין אף לענין בשמים שאם אין לו, אין צריך לחזור אחריהם, וכן פסק השו"ע^{ע"ג} שאין צריך לחזור אחריהם, והוסיף הרמ"א^{ע"ד} (לאידך גיסא): "הגה, מי שאין לו כוס להבדיל, כשרואה האש מברך עליו, וכן הבשמים", ומ"מ מבואר באחרונים^{ע"ה} שאם משער שתגיע לו כוס בהמשך הלילה, ראוי להמתין ולסדר את כל הברכות על הכוס.

ואכן מסופר בגמרא^{ע"ה}: "רבי מפזרן (כשראה אור ברך עליו, וכשהביאו לו בשמים לאחר זמן ברך עליהם), רבי חייא מכנסן (ברך את כל הברכות יחד על הכוס). אמר רבי יצחק בר אבדימי אף על פי שרבי מפזרן, חוזר וסודרן על הכוס כדי להוציא בניו ובני ביתו". ובמקום אחר

מקורות והערות

[עא] שם ע"א. [עב] שם סעיף ה. [עג] ראה פסחים נד ע"א: "במוצאי שבת נתן הקב"ה דיעה באדם הראשון מעין דוגמא של מצלה, והביא שני אבנים וטחנן זו בזו ויצא מהן אור", וביתר אריכות בשו"ת ציץ אליעזר ח"א סימן כ פרק יג. [עד] ראה תוס' ביצה ל"ג ע"ב ד"ה 'כי הוינן', וביתר אריכות בשו"ת שרידי אש ח"א סימן כט. [עה] פסחים נד ע"א. [עו] ברכות נג ע"ב. [עז] רא"ש ברכות פ"ח סוף סימן ג. [עח] בסיומן רצו סעיף א שא"צ לחזור אחר בשמים, ובסימן רצח סעיף א שא"צ לחזור אחר הנר. [עט] סימן רצח סעיף א. [פ] משנה ברורה שם ס"ק ד, ע"פ רע"א, ואף שיהנה מאור נרות קודם שיבדיל, שכן מצינו שנהגו להתפלל לאור הנר ולערוך את ההבדלה רק לאחר מכן.

דגשים להבדלה
בציבור גדול

שאלה: האם ניתן לצאת בהבדלה הנערכת בציבור גדול שלא כולם מצליחים להנות מהנר והבשמים? כיצד ינהג חייל השומע הבדלה באולם גדול וחושש שהבשמים לא יגיעו לידיו במהלך ההבדלה? על אילו דברים יש להקפיד בשעת הבדלה הנערכת בציבור גדול?

תשובה: כפי שהתבאר^{פא}, אין ברכת הנר והבשמים מעכבת בהבדלה, אכן, לכתחילה יש להמתין עד שכל אחד מהשומעים ינהג מהנר ויריח מהבשמים, ומבואר באחרונים^{פב} שאף אם הדבר אורך זמן מה, אין בכך משום הפסק באמצע ההבדלה (וראוי במקרים אלה להכין מראש די בשמים ונרות בכדי לצמצם שהות זו), ברם, אם המשיך המבדיל בברכת ההבדלה קודם שהספיקו השומעים להנות מהנר והבשמים, עליהם להאזין לברכתו ולהימנע באותה שעה מעיסוק בנר ובבשמים, ורק בתום ההבדלה יתפנו להריח הבשמים ולהנות מן הנר, ואין צריכים לשוב ולברך עליהם^{פג}, ומ"מ אם משערים מתחילה שלא יספיקו לקיים את ברכות הנר והבשמים כתיקונן, יתכוונו מפורשות בשעת

ההבדלה שלא לצאת בשמיעת ברכות אלה מהמבדיל, ובתום ההבדלה יברכו עליהם בפני עצמם^{פד}.

עוד יש להוסיף שכשהבדלה נערכת במקום רחב, יש להקפיד להתקבץ סביב למבדיל, ולא יהיו מפוזרים בלא קביעות ביניהם, יתר על כן, מאחר והשומעים יוצאים בברכות המבדיל, עליהם להיקבע עימו, ועל כן לכתחילה עליהם לנהוג כמנהג המבדיל, אם הוא יושב - ישבו עימו, ואם הוא עומד - יעמדו עימו^{פה}.

כמו כן יש להעיר שאף בהבדלה הנערכת בציבור גדול ושרבים מעונינים לטעום מן היין, מ"מ על המבדיל להקפיד לכתחילה לשתות מן היין כשיעור רביעית (כחצי כוס מצויה^{פז}), שכן יש הנוקטים^{פח} שאין שתיית אחרים מצטרפת לשתייתו כשיעור.

מקורות והערות

[פא] כתשובה הקודמת. [פב] עיין משנה ברורה סימן רצו ס"ק יג, ובאריכות בשמירת שבת כהלכתה פרק ט סעיפים כו-כו ופרק סא סעיפים ה, כג. [פג] אולם אם הפסיקו בדיבור (שלא לצורך ההבדלה) קודם שנהנו מריח הבשמים, או מאור הנר, צריכים לשוב ולברך עליהם, כדין כל הפסק בברכות הנהנין והשבת, כן הורו לנו הגר"א נבנצל והגר"ד ליאור. [פד] וכעין זה ינהג העומד באמצע שמונה עשרה בזמן שנערכת הבדלה בביתכנסת, ולא יתחנן לצאת בשמיעת ההבדלה, ומ"מ כתב בשמירת שבת כהלכתה (פרק ט סעיף טז) שבידעבר יצא יד"ח כל שמעמה בין ברכות התפילה. [פה] ראה שו"ע סימן רצו סעיף ה, משנה ברורה שם ס"ק כז, ושמירת שבת כהלכתה פרק ט סעיף כב. ועיין עוד תוס' ברכות מג ע"א ד"ה 'הואיל', ביאור הגר"א שם, ומשנה ברורה סימן רעא ס"ק מו ושער הציון שם, שלכתחילה כשמוציא אחרים, יקפידו כולם לשבת, ברם, כידוע מנהג האשכנזים לא להקפיד בכך, ואף כשעורכים הבדלה בציבור, עורכים אותה בעמידה, וכן באר החזו"ן איש (סימן יח ס"ק ט) שדוקא בברכת הנהנין יש להיקבע יחד, ואילו בברכת המצוות מטפיקה כוונת המוציא והיוצא לצאת בה ידי חובה. [פז] עיין לעיל סוף תשובה ה ובהערה שם שבארנו שבגלל הצורך לברך ברכה אחורנה על שתיה זו, לפיכך לכתחילה, בשונה מקידוש, אין להסתפק בשתיית מלוא לוגמיו בהבדלה אלא צריך לשתות כשיעור רביעית. כוס מצויה הינה בעלת תכולה של כ-200 סמ"ק, רבים נוקטים כשיעור רביעית הינו 86 סמ"ק (כמנין 'כוס' בגימטריה), ויש מחמירים להצריך 150 סמ"ק (כמנין 'כוס הגון' בגימטריה), עיין שמירת שבת כהלכתה פרק מו סעיף ט וילקוט יוסף סימן רעא סעיף כג. [פח] ראה שו"ע סימן רעא סעיף יד ושמירת שבת כהלכתה פרק סא סעיף לו. יש להוסיף שפעמים במקרים אלה אין כוונת השומעים לשתות מן היין, ועל כן אף שענו על ברכת היין של המבדיל, מ"מ אם התאפשר להם לטעום מן היין, עליהם לחזור ולברך עליו.

יא

דיני השוכה לומר 'אתה חוננתנו'

שאלה: כיצד ינהג חייל ששכח לומר 'אתה חוננתנו' בתפילה ומעריך שלא יתאפשר לו להבדיל על הכוס בהמשך הערב?

תשובה: נאמר בגמרא^פ: "טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים - מחזירין אותו, הבדלה בחונן הדעת - אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה על הכוס", אולם כתבו ראשונים^פ שאם לא יהיה בידו להבדיל על הכוס עד למחרת בלילה, חוזר ומתפלל. עוד נאמר בגמרא^פ: "בעא מיניה רב חסדא מרב ששת טעה בזו ובזו (כלומר, שכח להבדיל בתפילה, ואף טעה ואכל קודם שיבדיל על הכוס) מהו? אמר ליה, טעה בזו ובזו חוזר לראש (שהואיל וטעה בשניהם, קנסוהו לחזור ולהתפלל קודם שיבדיל^א)".

בחונן הדעת, ואם טעה ולא הבדיל, משלים תפילתו ואינו חוזר^ב, מפני שצריך להבדיל על הכוס. ואם טעם קודם שהבדיל על הכוס, צריך לחזור ולהבדיל בתפילה^ג. טעה ולא הבדיל בתפילה, ואין לו כוס בלילה וסובר שאף למחר לא יהיה לו, צריך לחזור ולהתפלל^ד, ובהמשך^ה העיר: "במקום שאמרו שאינו חוזר להתפלל, מיד כשסיים הברכה אין לו לחזור, אע"פ שלא פתח בברכה שלאחריה".

הוסיפו האחרונים^ו שבאותם מצבים שחוזר לראש, הרי שאם נזכר קודם שומע תפילה, יאמר 'אתה חוננתנו' בשומע תפילה, ואם נזכר לאחר מכן חוזר לברכת 'אתה חונן', ורק אם עקר רגליו חוזר לראש התפילה.

עוד נאמר בגמרא^ז: "בעא מיניה רב חסדא מרב ששת טעה בזו ובזו (כלומר, שכח להבדיל בתפילה, ואף טעה ואכל קודם שיבדיל על הכוס) מהו? אמר ליה, טעה בזו ובזו חוזר לראש (שהואיל וטעה בשניהם, קנסוהו לחזור ולהתפלל קודם שיבדיל^א)".

יב

הקדמת ההבדלה ועריכתה מבעוד יום

שאלה: האם חייל היוצא לפעילות מבצעית קודם צאת השבת רשאי להבדיל מבעוד יום?

תשובה: נאמר בגמרא^ח: "רבי יאשיה מצלי (התפלל ערבית) של מוצאי שבת בשבת (מבעוד יום). אומר הבדלה על הכוס או אינו אומר הבדלה על הכוס? תא שמע דאמר רב יהודה אמר

שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת, ואומר הבדלה על הכוס", ומבואר בראשונים^ט שלפי שאין ענין ההבדלה להתיר עשיית מלאכה במוצ"ש, אלא עניינה להזכיר את קדושת השבת

מקורות והערות

[פח] ברכות כו ע"ב. [פט] רא"ש שם פ"ד סימן טו, רבינו יונה שם כ ע"א מדפי הר"ף. [צ] שם לג ע"א. [צא] אולם פשוט שלא קנסוהו אם אכל בהיתר, כגון בגלל נסיבות מבצעיות. יתר על כן, השוכה להבדיל בתפילה ואין באפשרותו להבדיל על הכוס, וצריך לאכול לצורך מבצעי, יסתפק באמירת "ברוך המבדיל בין קודש לחול" קודם שיאכל, ולא יחזור על תפילתו. כן הורה לנו הגר"ד ליאור (וכעין זה מצינו בערוך השולחן (סימן רצו סעיף יד) שכתב: "ואם אין לו יין ולא שכר ולא שאר משקה להבדלה, י"א שמותר לו לאכול ויסמוך על הבדלה שבתפלה, או יאמר המבדיל בלא כוס"). [צב] סימן רצד סעיפים א-ב. (ועיין במשנה ברורה שם ס"ק ב שאם לא הבדיל, וגם נאנס ולא התפלל ערבית, יאמר "אתה חוננתנו" למחרת בתפילת התשלומין). [צג] ומ"מ יש שכתבו (ראה ערוך השולחן שם סעיף י וכף החיים שם ס"ק יז) שיאמרנה ב'אלהי נצור', וכשאר תוספת תחנונים. [צד] ואם עבר על דין זה והבדיל על הכוס קודם שחזר והתפלל, דעת הפמ"ג ששוב אין צריך לחזור ולהבדיל בתפילה, ואילו בדרך החיים משמע שחזר (ביה"ל שם ד"ה 'צריך לחזור'). ולמעשה כתב בשמירת שבת כהלכתה (פרק נט סעיף כב) שמשום חשש ברכה לבטלה, לא יחזור להתפלל, אך טוב שיתפלל נדבה. [צה] שם סעיף ד, ע"פ התוס' שם ל ע"ב ד"ה 'מסתברא', ועוד. [צז] משנה ברורה שם ס"ק ה. [צח] עיין רמב"ם (פס"ט משבת ה"א) שכתב: "מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר

להיכשל בעשיית מלאכה קודם חשיכה, ובפרט יש להימנע מכך כיום שנוהגים להתפלל מנחה עד הערב וממילא אין רשאים להקדים תפילת ערבית מבעוד יום. אכן במקום דוחק גדול ובדרך אקראי ניתן להקל בכך²⁷ תוך היוועצות ברב היחידה, אלא שבכדי שיוכלו להתפלל ערבית מבעוד יום, יש להקפיד לכתחילה להתפלל מנחה קודם ה'פלג'²⁸, וכמו כן יקפידו להכריז בתום התפילה וההבדלה שחלילה אין להתיר עשיית מלאכה אלא בצאת השבת.

ביציאתה, לפיכך ניתן לקיימה אף בסמוך וקודם ליציאת השבת.

וכן פסק השו"ע²⁹: "מי שהוא אנוס, כגון שצריך להחשיך על התחום לדבר מצוה, יכול להתפלל (ערבית) של מוצ"ש מפלג המנחה ולמעלה (שעה ורבע קודם הלילה) ולהבדיל מיד, אבל לא יברך על הנר (ונראה שאף על הבשמים אין לברך בשעה זו³⁰), וכן אסור בעשיית מלאכה, עד צאת הכוכבים", ברם, כתבו האחרונים³¹ שלמעשה יש להימנע מהיתר זה הנראה תמוה לרבים, מה גם שיש לחוש שעלולים

יג

שאלה: האם חייל שנחפז לצאת למשימתו מיד בצאת השבת ולא יתאפשר לו להתפלל אלא לאחר זמן, רשאי להבדיל קודם תפילה? והאם במקרה זה יחזור ויאמר 'אתה חוננתנו' בתפילה? כיצד ינהג מפקד שקיבל שיחת טלפון בסעודה שלישית לאחר חשיכה?

הקדמות ההבדלה לתפילת ערבית במוצ"ש

המבדיל על הכוס, מהו שיבדיל בתפילה? אמר רב נחמן בר יצחק, קל וחומר מתפילה: ומה תפילה דעיקר תקנתא היא, אמרי המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס, המבדיל על הכוס, דלאו עיקר תקנתא היא - לא כל שכן?!³² וא"כ אף שסידרו חז"ל להבדיל בתפילה ואח"כ להבדיל על הכוס³³, מ"מ כתבו

תשובה: נאמר בגמרא³⁴: "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אנשי כנסת הגדולה תיקנו להם לישראל ברכות ותפילות קדושות והבדלות, בתחילה קבעוה בתפילה, העשירו - קבעוה על הכוס, חזרו והענו - קבעוה בתפילה, והם אמרו: המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס כו'. איבעיא להו

מקורות והערות

¹זכור את יום השבת לקדשו", כלומר, זכרהו וזכירת שבת וקידוש, וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה", ובהמשך (שם ה"א) הוסיף: "יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אף על פי שלא נכנסה השבת, וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אף על פי שעדיין היא שבת, שמצות זכירה לאורמה בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו במעט". [צט] סימן רצג סעיף ג. [ק] מסתבר הטעם שאין לברך על הנר מבעוד יום שהרי הברכה תוקנה על בריאת האש במוצ"ש, ועדיין לא הגיע זמנה. על דרך זו אף אין לברך על הבשמים, שהרי תיקנו חז"ל להריחם בגלל הסתלקות הנשמה היתירה במוצ"ש, וכן מבואר בשו"ע הרב סימן רצט סעיף ו. ברם, בכף החיים (סימן רצז ס"ק כג, ע"פ הפמ"ג משב"ז שם ס"ק ג) משמע שיברך על הבשמים בהבדלה המוקדמת, ויוסיף לברך שוב במוצ"ש. [קא] ראה משנה ברורה שם ס"ק ט. [קב] כן כתבו בספר דיני צבא ומלחמה (סעיף 171) ובספר מנוחת אהבה (פ"ט סעיף י) לענין חיילים, ועיין שו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן קיט) שהקל על בסיס דין זה לחולים שאין ביכולתם להתמין לארוחה בלילה, לקדש מבעוד יום את חג השבועות שחל במוצ"ש, אולם במקום אחר (ח"י סימן נד) הורה שאין להקל בכך דרך קבע אף לחולים וקננים. ועיין שמירת שבת כהלכתה (פרק סד הערה קל) ובאריכות בשו"ת יביע אומר (ח"ו י"ד סימן לג) שנחלקו הפוסקים אם מי שמת לו מת בשבת יבדיל מבעוד יום, הואיל ולמוצ"ש יחולו עליו דיני אנינות ולא יוכל להבדיל. [קג] ועיין עוד לעיל פרק כז תשובה א. [קד] ברכות לג ע"א. [קה] עיין שו"ע סימן רצד סעיף א.

האחרונים¹⁰ שבמקום צורך ניתן להבדיל על הכוס קודם תפילה, אלא שיחזור ויבדיל בתפילה. יתר על כן, במקום צורך גדול ניתן לסמוך על שיטת הפוסקים¹¹ שמותר גם לאכול לאחר שהבדיל על הכוס, ואע"פ שעדיין לא התפלל.

שלישית, חלה עליו חובת הבדלה, ועל כן נאסר באכילה עד שיבדיל, מאידך, הואיל והבדיל בתפילה, לא יאמר 'רצה והחליצנו' בברכת המזון¹². אולם אם רק אמר 'ברוך המבדיל' באמצע הסעודה, מותר להמשיך באכילה, והסתפקו הפוסקים¹³ אם רשאי להזכיר השבת בברכת המזון, ולמעשה יימנע מלהזכיר¹⁴.

עוד יש להוסיף שכתבו הפוסקים¹⁵ שהמקדים להתפלל ערבית באמצע סעודה

יד

שאלה: כיצד ינהג לוחם ששהה בשטח אויב מספר ימים ולא התאפשר לו להבדיל במוצ"ש?¹⁶ השלמת ההבדלה בהמשך השבוע

תשובה: נאמר בגמרא¹⁷: "אמרי בני רבי חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת, מבדיל והולך בכל השבת (בכל השבוע) כולו, ועד כמה? אמר רבי זירא עד רביעי בשבת", ומבואר שם הטעם, הואיל והימים עד אמצע השבוע שייכים לשבת שעברה, ואילו מיום רביעי ואילך משויכים לשבת הבאה. אולם יש מן הראשונים¹⁸ שגרסו בגמרא בהמשך: "אמר רבא כו' מבדיל והולך כל היום", ונקטו שאף בדיעבד אין להבדיל אלא ביום ראשון, לפי שהיום הולך אחר הלילה וכל יום ראשון נחשב כמוצ"ש. עוד נאמר בגמרא: "אמר רב יעקב בר אידי אבל לא על האור", כלומר, המבדיל

בהמשך השבוע לא יברך על הנר, והיינו לפי שברכה זו תוקנה על בריאת האש שהיתה במוצ"ש, ולא שייך לברכה ביום אחר, וכתבו המפרשים¹⁹ שכל שכן שאין לברך על הבשמים אלא במוצ"ש, שהרי הברכה עליהם תוקנה בכדי להשיב את הנפש הדואבת על יציאת הנשמה היתירה, וא"כ אין שייך לברך ברכה זו בשאר ימים (אולם במוצ"ש ניתן לברך ברכות אלה כל הלילה), ויש להוסיף שגם את הפסוקים שנוהגים לומר קודם הבדלה (שענינם ברכה לקראת השבוע הבא), אין לומר אלא במוצ"ש. וכן פסק השו"ע²⁰: "שכח ולא הבדיל במוצאי שבת, מבדיל עד סוף יום שלישי,

מקורות והערות

[קן] ראה משנה ברורה שם ס"ק א ושמירת שבת כהלכתה פרק נח סעיף ט (ומבואר שם שאף אם אמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" צריך לחזור ולהבדיל בתפילה ועל הכוס). [קין] אומנם בש"כ (פרק נט הערה לד) דייק מלשון המשנה ברורה (סימן רצט ס"ק לה) שהמבדיל קודם תפילה אסור באכילה עד שגם יבדיל בתפילה, אולם בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן סג) הוכיח שאין הדין כך, וכל שהבדיל על הכוס מותר באכילה (אלא שעדיין אסור באכילת קבע בשל חובת התפילה, אולם לענין זה די שיראג לאמצעי תזכורת כלשהו), ואף באר בלשון המ"ב הנ"ל שאין כוונתו לאסור זאת, וכן הורה להיתר הגר"א נבנצל (הלכה כסידרה פרק יא סעיף מח). [קת] ראה משנה ברורה סימן רצט ס"ק ד, שער הציון שם ס"ק ח, משנה ברורה סימן קפח ס"ק לב, ושמירת שבת כהלכתה פרק נו סעיף יב ופרק נט סעיף יב. [קט] ואגב, עיין שמירת שבת כהלכתה (פרק ס סעיף כה) שמעיקר הדין משחשיכה ניתן להבדיל על הכוס באמצע סעודה שלישית כל שלא ברך כבר על יין בסעודה זו (ורק יש להימנע מכך בכדי שלא יפסיד את הזכרת השבת בברכת המזון). אך אם כבר ברך על יין, אוי לכתחילה אין להבדיל, הואיל וספק הוא אם רשאי לברך על היין בהבדלה זו. [קין] ראה משנה ברורה סימן רסג ס"ק טו ושמירת שבת כהלכתה שם. [קיא] כן הורה לנו הגר"א נבנצל. [קיב] פסחים קו ע"א. [קיג] רי"ף שם כא ע"ב מדפי הרי"ף, וכן נקטו הגאונים. [קיד] ראה טור ובי"י סימן רצט. [קטן] סימן רצט סעיף ו.

להבדיל במוצ"ש, רשאי להבדיל עד יום שלישי בשקיעה, ואילו מנהג הספרדים^{ק"י} להימנע מהבדלה לאחר יום ראשון, הואיל והדבר תלוי במחלוקת, וספק ברכות להקל.

ויש אומרים שאינו מבדיל אלא כל יום ראשון ולא יותר, ודוקא 'בורא פרי הגפן' ו'המבדיל בין קודש לחול', אבל על הנר ובשמים אינו מברך אלא במוצ"ש כו', הגה, והעיקר כסברא ראשונה^{ק"ט}, וכן מנהג האשכנזים והתימנים^{ק"ט} שמי שנבצר ממנו

טו

שאלה: האם חיילת שהיתה במשמרת בזמן ההבדלה בבית הכנסת, רשאית להבדיל לאחר מכן בעצמה?

חיוב נשים
בהבדלה

ישמעו הבדלה מן האנשים" (ובכך גם יתקיים המנהג שנשים אינן טועמות מיין ההבדלה^{קכ"א}), אך כתבו הפוסקים^{קכ"ב} שבמידה ואין לה אפשרות לשמוע הבדלה מאחרים, תבדיל לעצמה, ואמנם יש מהאחרונים^{קכ"ב} שכתב שהואיל וברכת הנר תוקנה על יצירת האור במוצ"ש ואינה קשורה לעצם ההבדלה, לפיכך אין להן לברכה, אולם למעשה רבים המורים^{קכ"ד} שרשאית לברך אף ברכה זו, ומ"מ יש שכתבו^{קכ"ה} שתברך על הנר לאחר ההבדלה.

תשובה: נחלקו ראשונים^{ק"ח} אם נשים חייבות בהבדלה, יש שנקטו שחובת ההבדלה היא בכלל מצות "זכור את יום השבת לקדשו" וכעין חובת הקידוש, וממילא אף נשים בכלל חייב זה, ויש שנקטו שהבדלה היא כשאר מצוות עשה שהזמן גרמן שנשים פטורות.

פסק השו"ע^{ק"ט}: "נשים חייבות בהבדלה כשם שחייבות בקידוש, ויש מי שחולק", וא"כ סתם דעתו שנשים חייבות, וכן מנהג כל הנשים להקפיד לשמוע הבדלה, וכן מורים פוסקי הספרדים^{ק"ז}.

אמנם הרמ"א חש לחומרא לדעה הפוטרת וכתב: "הגה, על כן לא יבדילו לעצמן רק

מקורות והערות

[קטן] שמירת שבת כהלכתה פרק נח סעיף כ, ושו"ע המקוצר סימן סא סעיף יט. [קיו] כף החיים שם ס"ק כו, בן איש חי (שנה ב פרשת ויצא אות כג), וכן הורו הגר"מ אליהו בהערותיו לקיצור שו"ע סימן צו הערה כו, והגר"ע יוסף בספר חזון עובדיה ח"ב דיני הבדלה על הכוס סעיף ח (וחזר בו ממש"כ בילקוט יוסף שם סעיף ז, ועיין בהערות שם ובסוף הספר). [קית] כן הביא הב"י מהאורות חיים הלכות הבדלה סימן יח, ועיין ריטב"א (פסחים נד ע"א) שדיק מלשון הגמרא "אף על פי שרבי מפוין - חזר וסדרן על הכוס, כדי להוציא בניו ובני ביתו", שאשה חייבת בהבדלה. ועיין בהרחבה בשו"ת יביע אומר ח"ד סימן כג, שו"ת יחזו דעת ח"ד סימן כו, ובספר לרית חן סימן כד. [קוט] סימן רצו סעיף ח. [קכ] ליקוט יוסף שם סעיף יג, וע"ש סעיף טו ובתוספות שבסוף הספר (ובאריכות בשו"ת יביע אומר שם סימן כד) שאף מי שהבדיל כבר, רשאי להבדיל להוציא נשים שאינן בקיאות להבדיל בעצמן, ויברך כדרכו על הנר והבשמים. [קכא] ראה משנה ברורה שם ס"ק ו' ושו"ע המקוצר סימן סא סעיף יז שהביאו מנהג זה, ובילקוט יוסף שם הערה טו דן במקורו. [קכב] משנה ברורה שם ס"ק לה, בשם הב"ח, שהרי למנהג האשכנזים אפילו אינן חייבות, יכולות לברך, וכשם שמברכות על תקיעת שופר וכו' (ראה רמ"א סימן תקפט סעיף ו). [קכג] ביאור הלכה שם ד"ה 'לא יבדילו לעצמן'. [קכד] עיין בשו"ת יביע אומר (ח"ד סימן כד אות ט) שהאריך להוכיח שנשים חייבות בברכה זו, ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סימן מג) אף נקט בדעת הביאור הלכה הנ"ל שסובר שנשים תברכנה ברכה זו בתוך ההבדלה ורק כשאיש שכבר הבדיל מבדיל שוב להוציא אשה, אוי סובר הבי"ח שלא יברך ברכת הנר בתוך ההבדלה, ברם, דעת הציץ אליעזר עצמו שאף במקרה זה רשאי המבדיל לברך בכדי להוציא (ולמעשה, עדיף שתברך ברכה זו בעצמה, ואם לאו, ניתן להקל ולברך לה). [קכה] שמירת שבת כהלכתה פרק סא סעיף כד בשם הגרש"ז אויערבך, ולפי שעל צד שפטורה מברכת הנר, נמצא שמפטיקה בין ברכת היין לשתיתו בברכה שאינה מחויבת בה, ועל כן תברך לאחר מכן.

תורת המחנה

מלאכות שבת

תורת המחנה

פרק לו. פעילות מבצעית בשבת

א

שאלה: מהו המדד להערכת מצב כמסוכן? כיצד צריכה להיות ההתנהלות במהלך פעילות מבצעית בגזרות הבט"ש השונות?

עקרונות להגדרת מצב סכנה ולאופן ההתנהלות כנגדה בשבת^א

תשובה: א. ככלל, המדד להערכת מצב כמצב סכנה ולקביעת דרכי

ההתמודדות כנגדה, תהיה ע"פ אופן התיחסות אנשי המקצוע לאירועים דומים בימות החול. דהיינו, אם בהיתקלם במצבים כאלה בימות החול הינם מחייבים ביצוע פעולות באופן מידי, וללא שיקולי היסכון משאבים ומיעוט טירחה, ניתן ללמוד שמצבים אלה מוגדרים כמצויים ברמת סיכון גבוהה, ושפעולות אלה הינן פעולות חיוניות הדוחות שבת. לעומת זאת, באם הגורמים המקצועיים אינם מתייחסים בבהילות לאירועים דומים, ולעיתים אף הטיפול בהם נדחה מפני אירועי תרבות וכד', הדבר מורה שמצבים אלה אינם מסוכנים.

ב. באופן ההתנהלות בעת פעילות מבצעית, יש להבחין בין מצבי סכנה מובהקים, בהם יש לבצע את פעולות ההצלה כדרכו בחול, לבין מצבי ספק-סכנה, או חשש סכנה עתידית, בהם ראוי להשתדל למעט בביצוע פעולות אסורות (במיוחד באם המדובר בפעולות האסורות מן התורה), ולבצען בשונה מדרכו בחול (כהפעלת אמר"ל ומילוי יומן בעת תצפית שיגרתית, וכל שכן שהדבר נכון ביחס לפעולות שאינן קשורות ישירות לעצם ההצלה, כדיווח פורמלי בקשר או תיעוד דיווח כזה ביומן המבצעים, שאין לבצעם כלל אלא אם יש לכך הצדקה מבצעית).

כמובן שיישום עיקרון זה במגוון הרב והמורכב של המציאות המבצעית המשתנה מחייב היכרות מעמיקה של כל מקרה לגופו, וללא ספק ישנם גם מצבים גבוליים שהגורמים המקצועיים יחלקו בהערכת רמת מסוכנותם, ישנן הנחיות מקצועיות ובטיחותיות הנובעות מתפישה מערכתית, וישנן אף פעולות שיש להן ערך מבצעי אך אינן מבוצעות בקביעות. כמו כן פשוט שכל קביעה פרטנית בענינים אלה אינה

ג. מלבד זאת, בעת קביעת אופן ביצוע פעולות אסורות, יש לקחת בחשבון ששינוי מדרכי הפעולה הרגילות גורע מיכולת התגובה האוטומטית, כשם ששינוי מסדר הפעולות עלול להביא לשיכחת אחת מהן, ושהעיסוק בשאלות הלכתיות ובדרכים לצמצום האיסור, עלול להטריד את דעת הלוחם עד כדי פגיעה בכושרו המבצעי.

מקורות והערות

[א] בשל אופיו התמציתי של חיבור זה הסתפקנו כאן בהבאת המסקנות המעשיות של בירור נושא מרכזי זה, יסודות הנושא של גררי פיקוח נפש ומקורותיו השונים הובאו בהרחבה בנספח שבסוף הספר.

פעילות 'בנין הכח', הכוללת את אימוני ההכשרה השונים ואת ייצור התחמושת ואמצעי הלחימה שנועדו לטווח זמן רחוק, וכל שכן הסדרת עניני מנהלה הכרוכים בחילול שבת, אין לבצע בשבת. ה. למעשה, ההכרעה תתקבל ע"י מפקד הגזירה, לאור עקרונות 'הפעלת הכח' שנקבעו ע"י אגף מבצעים, ומתוך גישה שקולה ורצינית לבחינת הסיכונים, יחד עם רגישות לקדושת השבת ושומריה. כל זה כמובן תוך זהירות מזחירות דעת מחד, ומבהלה ונקיטת מקדמי ביטחון מופרזים מאידך.

ד. לאור זאת, פעילות במצבי לחימה מובהקים, והיערכות לוגיסטית לקראתה שאינה סובלת כל דיחוי, תבצע כדרכה, פעילות הבט"ש בגזרות 'חמות' שהסכנה שכיחה בהן (כפתיחת ציר בגזרה הנמצאת תחת איום מטענים וטילי נ"ט, או כמרדף לאחר פיגוע), תיבחן לפרטיה בגישה מקילה, ואילו פעילות הבט"ש בגזרות שאין הסכנה שכיחה בהן, תיבחן לפרטיה בגישה מחמירה, ותוך מאמץ לצמצם את חילול השבת באמצעות ביצוע פעולות בשינוי וכד' (אך כמובן מבלי שהדבר יפגע ברמת הדריכות הנדרשת גם בגזרות אלה).

ב

שאלה: האם מוטל על חייל המשרת בבסיס חיל האוויר ושובץ לשמירה בעמדה המרוחקת כשני ק"מ מהמגורים, להגיע אליה ברגל, או אף קודם השבת, בכדי להימנע מנסיעה אליה בשבת? האם איש מילואים שקיימת סבירות גבוהה שיגייסוהו בשבת, צריך להגיע ליישוב הסמוך לנקודת ההתייצבות, בכדי למעט בחילול שבת? האם חיילי סיור רכוב צריכים להשתדל להימנע בשבת מהדלקת המזגן ברכב (כשמנועים בשל נסיבות מבצעיות לפתוח את חלונות הרכב), גם כשהדבר גורם להם צער מרובה? האם מותר לסמב"ץ לצאת מהחמ"ל לחדר האוכל למרות שהדבר כרוך בטלטול מכשיר קשר והפעלת אינטרקום לכשישוב, ובאפשרותו לדחות את הארוחה לתום המשמרת, או לאכול מנת קרב בתוך החמ"ל? האם חייל שמשמרתו מסתיימת שעה לפני צאת השבת, צריך להתנדב להישאר בעמדה עד מוצ"ש בכדי למנוע ממחליפו להגיע אליו בנסיעה בשבת?

מידת הטירחה המוטלת בכדי למעט בחילול שבת הנעשה לצורך מבצעי

תשובה: נאמר בגמרא²: "תנו רבנן: מי שאחזו בולמוס - מאכילין אותו הקל הקל, טבל ונבילה - מאכילין אותו נבילה, טבל ושביעית - שביעית", כלומר, אף במצבי סכנה המחייבים מעבר על איסור לצורך ההצלה, יש להשתדל

לצמצם במידת האפשר את האיסור. וכן מצינו³ שחולה שאמדוהו שנצרך לשתי גרוגרות (תאנים) לרפואתו, ולא מצאו אלא שתי גרוגרות בשני עוקצין (ענפים) ושלוש בעוקץ אחד, כורתים העוקץ שיש בו שלוש, ואם היו שתיים

מקורות והערות

[ג] מנחות סד ע"א.

[ב] יומא פג ע"א.

מקלות, ואם היתה דרך רחוקה, לוקחין בידם מזונות", ודייקו מפוסקי דורנו: "קשה להניח שהמדובר במשנה כאשר בלי המזונות לא יוכלו בשום פנים להגיע למקום העדות גם בדוחק, אלא מאחר והיציאה עצמה דוחה שבת, אינם מחויבים ע"פ דין תורה לדחוק עצמם ולהישאר בלי מזונות, גם כאשר בדוחק יוכלו לצום ולא לאכול, או לבקש מזונות אצל אחרים".

כן הוכיחו מדברי הרמ"א¹ שכתב לענין כהן שמצא מת מצוה ומחוייב להיטמא לו ולקוברו, אלא שבאפשרותו לשכור אחרים שיקברוהו: "הגה, יש אומרים אם אינו מוצא שיקברוהו, רק בשכר, אינו חייב לשכור משלו, אלא מיטמא, אם ירצה", דהיינו: "כיון שהוא מת מצוה והתורה התירה אותו להיטמא, אין כאן שום עבירה, ואין צריך כלל לחפש עצות ולהפסיד ממון כדי להימנע מזה, כיון שאין זו עבירה אלא מצוה. וכיון שכן גם לענין פיקוח נפש אית לן למימר הכי, דכיון שפיקוח נפש דוחה שבת, אין זו עבירה, ואינו חייב להפסיד כלום משלו".

וכן למדו מהיתר כיבוי גחלת ברה"ר כשקיים חשש שמישהו יינזק ממנה², ואף אחד מן הפוסקים לא מזכיר את האפשרות שהמבחיין באותה גחלת ברה"ר, יעמוד לצידה כל השבת ויזהיר מפניה.

בעוקץ אחד ושלוש בעוקץ אחד, לא יכרתו אלא העוקץ שיש בו שתיים.

כיוצא בזה פשוט שמוטל על אדם להיערך מראש קודם השבת בכדי שלא יאלץ לעבור על איסורים בשבת, וכן נאמר בגמרא³ שיש לחמם מים חמים קודם השבת בכדי שיוכלו לרחוץ תינוק לאחר מילתו, כעין זה מצינו⁴ שאסור לאדם להפליג בספינה שלושה ימים קודם השבת, בכדי שלא יגיע למצב סכנה ויאלץ לחלל את השבת, ואף מובא בפוסקים⁵ שיוולדת העלולה ללדת בשבת, תכין צרכיה מבעוד יום, בכדי למעט בחילול השבת.

יחד עם זאת, הורו מפוסקי דורנו⁶ שמסתבר הדבר שבכלל היתר פיקוח נפש בשבת כלול גם שאין מוטל על העוסק במעשה הצלה להגיע למצבי טירחה, הפסד, או צער מרובים בכדי לקיים ענין זה (מה גם שיש לחוש שאם נטריחו, עלול הוא להתרשל מהשתתפות מלאה בפעולות ההצלה).

עיקרון זה מוכח ממה ששנינו בענין היתר חילול שבת לצורך הגעת עדי קידוש החודש לירושלים: "מי שראה את החודש ואינו יכול להלך, מוליכין אותו על החמור אפילו במיטה, ואם צודה להם (חוששים מאויבים האורבים בדרך), לוקחין בידם

מקורות והערות

[ד] עיין עירובין סח ע"א. [ה] שבת יט ע"א. [ו] ראה משנה ברורה סימן של ס"א, בשם ספר חסידים, וכעין זה בכך איש חי ש"ב תצוה אות יד, וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (פרק לב סעיף לד): "חייב אדם להכין מבעוד יום כל דבר שיצטרך לו בשבת לצורך החולה שיש בו סכנה, ואסור לו לסמוך על מה שיהא מותר לו לחלל את השבת אם לא הכין מבעוד יום". וכן הורה בשו"ת משיב מלחמה (ח"ב סימן קי) שעל חיילי סיור המשובצים לשמירה בשבת, להגיע לנקודת היציאה קודם כניסת השבת. [ז] הגרש"ז אויערבך, באריכות בשו"ת מנחת שלמה ח"א סימן ז, והובאו דברים משמו בספר הצבא כהלכה פרק טז סעיף כא. שו"ת משיב מלחמה ח"ב סימן עא (באמצעו), ועיין גם בשו"ת דבר חברון סימן תמו. [ח] לשון הגר"ש גורן שם (וכעין זה כתב גם בח"א סימן כד). (ברם, יש לציין שבשו"ת אגרות משה (ח"ה סימן כו) באר שהתירו להם לקחת בידם מזונות בשל החשש הרחוק שבלעדיהם עלולים להגיע לידי סכנה, ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ח) באר שבכדי שלא יהיו עדים ממרחק גדול שיחמירו על עצמם וימנעו מנטילת מזונות, הורו חז"ל שכל עדי החודש רשאים ליטול עימם מזונות). [ט] יו"ד סימן שעד סעיף ג. [י] לשון המנחת שלמה שם. [יא] ראה שבת מב ע"א.

במיוחד נראה שכונן להימנע מטירחה מרובה בעת פעילות הצלה כשהמדובר באיסורים מדרבנן, שכן מצינו בשו"ע²⁷: "קוץ המונח ברשות הרבים, מותר לטלטלו פחות פחות מד' אמות, ובכרמלית מותר לטלטלו להדיא, משום דחיישינן שמא יוזקו בו רבים, ובמקום היזקא דרבים לא גזור רבנן שבות", דהיינו, למרות שהיה ניתן להימנע מטלטולו המלא בכרמלית, מ"מ הורו חז"ל שבמקום איסור דרבנן אין לטרוח בשל כך. ואכן הורו מפוסקי דורנו²⁸ שלענין איסורי דרבנן במצבי פיקוח נפש השבת 'הותרה'.

על יסוד עיקרון זה כתב בספר שמירת שבת כהלכתה²⁹: "חוטי חשמל שנפלו ברחוב ויש חשש שייגע בהם אדם, מותר להזעיק את חברת החשמל על מנת להפסיק את הזרם, ואין חיוב מעיקר הדין לעמוד שם במשך כל השבת כדי להתרות בבני אדם לבל יגעו בחוטים ויבואו לידי סכנה, ומ"מ המחמיר לעמוד שם, תבוא עליו ברכה".

כיוצא בזה כתב שם³⁰: "מותר להדליק אור בשביל חולה מסוכן, אף אם אצל שכנו

ישנה מנורה דולקת, אלא שהעמדתה לרשות החולה, תגרום לשכן צער וסבל גדול". ובהמשך³¹ כתב: "אין האשה (העומדת ללדת) חייבת להימצא בקרבת בית החולים סמוך לשבת כדי להימנע מנסיעה בשבת, אם יש קושי בדבר".

לפיכך למרות שמצוה לחלל את השבת לצורך שמירת האומה וארצה, והזריז הרי זה משובח, עם זאת, גם במצבים מבצעיים יש להשתדל להימנע מחילול שבת, ואף חובה להיערך קודם השבת בכדי להימנע מאיסורים. אולם אין חובה להגיע למצבי טירחה, הפסד, או צער מרובים בכדי לקיים ענין זה, וכל שכן שאסור להשתדל בכך כשהשתדלות זו עלולה להביא לידי סכנה, או לפגוע בתפקוד המבצעי, במיוחד נכון להקל בכך כשהמדובר בפעולות שאינן אסורות מן התורה אלא מדברי חכמים. למעשה נראה שאין גבול ברור לחובת ההשתדלות המוטלת בכדי למנוע חילול שבת במצבים מבצעיים, ויש לשקול כל מקרה לגופו כך שמידת ההשתדלות תהיה סבירה, הן מצד החייל הפרטי, והן מצד ההתנהלות המערכתית.

מקורות והערות

[17] סימן שח סעיף יח. [18] כן מובא בשמירת שבת כהלכתה (פרק לב הערה קצא) בשם הגרש"ז איערבך, שכן מבואר בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן קיח אות ה) שחז"ל כלל לא קבעו את איסוריהם במקום פיקוח, וכדמצינו לענין חולה (כתובות ס ע"א) "במקום צערא לא גזור רבנן". וכן כתב בספר הצבא כהלכה (פרק יז הערה 11 והערה 37) ששמע מהגרשו"א שאיסורי דרבנן שאין להם כל עיקר מן התורה, כגון איסור מוקצה, כלל לא נאסרו במקום פיקוח. וכן שמענו פעמים רבות מהגר"א נבצל שאף מ"ד 'דחיה' מסכים שלענין איסורי דרבנן השבת 'הותרה'. [19] פרק מא סעיף כב. [20] פרק לב סעיף סה. וכעין זה כתב (שם סעיף עז): "מותר לבשל עבור חולה מסוכן אף אם אצל שכנו ישנו אוכל חם, אלא שהעמדתה לרשות החולה, תגרום לשכן צער וסבל גדול, כגון ששכנו ישן ויש צורך להעיר אותו, או שהלה יישאר ללא אוכל חם". וכן הורו בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סימן טו סוף פרק יא, בשם שו"ת דברי מלכיאיל וספר זית רענן) ובמנחת שלמה (שם), הואיל והמצילים עושים בחיזק גמור, ואילו על השכן היודע שמתפלגים בחולה, לא מוטל כלל חיוב "לא תעמוד על דם רעך". ברם, סיים שם שמשום גמילות חסד ומצד קידוש השם, ראוי לכל מי שיראת ה' נגע בלבו, שיתנדב להציל את החולה מחילול שבת. [21] פרק לו סעיף ז. וכעין זה כתב (שם פרק מ סעיף יג) שרופא הנמצא בכוננות אינו חייב להימצא בביתו כל שעות היממה, בכדי למוער את חילול השבת במידה ויעיקוהו. וכן כתב (שם סעיף עב) שאין להעיר שכן משניתו כדי לבקש להסיע חולה מסוכן, ואף אין להטרידו בזה, אם בשל כך יצטרך אותו שכן להישאר מנותק ממשפחתו במשך השבת. וכן כתב (פרק לב סעיף לד) שמעיקר הדין אין חובה לטרוח הרבה בער"ש בכדי למנוע את הצורך בחילול שבת לפיקוח.

להדליק (בשינוי) את מזגן הרכב בשבת, כשבלא זה נגרם להם צער מרובה הפוגם במוכנותם המבצעית (אך ראוי שילחצו על מתג הפעלת המזגן לפני הנעת הרכב, כך שאגב הנעת הרכב ידליקו גם את המזגן). ובאותה מידה אין חיוב לסמב"ץ לדחות את הארוחה לתום המשמרת, או לאכול מנת קרב בתוך החמ"ל, בכדי להימנע מיציאה מהחמ"ל לחדר האוכל, למרות שהדבר כרוך בכיצוע (בשינוי) של פעולות האסורות מדרבנן (כטלטול מכשיר קשר, והפעלת אינטרקום לכשישוב²). ומ"מ המחמיר בכל זה (והדבר אינו מסכן או פוגע בפעילות המבצעית), תבוא עליו ברכה.

לאור זאת אין חובה לטרוח טירחה מרובה ולצעוד ברגל מספר קילומטר לעמדה מרוחקת, או להגיע אליה מבעוד יום, בכדי להימנע מנסיעה אליה בשבת³ (וכל שכן שמשום פיקוח נפש אין לצעוד לעמדה כשההליכה בשטח כרוכה בסכנה⁴). על דרך זו חייל שמשמרתו מסתיימת לפני צאת השבת, ועיכוב בהחלפה מכביד עליו וגורם לו צער מרובה, אינו חייב להתנדב להישאר בעמדה עד מוצ"ש בכדי למנוע ממחליפו להגיע אליו בנסיעה בשבת⁵ (ולענין אפשרות חזרתו למגורים בנסיעה, עיין להלן תשובה ה). כעין זה רשאים חיילי סיור רכוב (המנועים בשל נסיבות מבצעיות לפתוח את חלונות הרכב)

ג

שאלה: האם חיילי צוות הממתניים לאינדיקציה לצורך יציאה לפעולה, רשאים לצאת ביום ששי לחופשה בביתם, למרות שקיימת סבירות גבוהה שייקראו לחזור ליחידה בשבת? האם מותר למפקד שאמור לצאת לפעילות מבצעית בשבת אחר הצהריים, לנסוע לביתו קודם השבת תוך ידיעה שיהא עליו לשוב לבסיס בשבת?

יציאה לחופשה
כשקיימת סבירות
גבוהה שיזעיקוהו
חזרה בשבת
(כניסה למצב
פיקו"נ)

תשובה: נאמר בגמרא⁶: "תנו רבנן, אין מפליגין בספינה פחות משלושה ימים קודם לשבת, כמה דברים אמורים, לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה,

שפיר דמי".

ונחלקו ראשונים בביאור דין זה, יש שנקטו⁷ שאיסור ההפלגה קודם השבת נובע מחשש שייקלע בשבת למצב של

מקורות והערות

[1] וכן כתבו בספר הצבא כהלכה פרק כה סעיף טז, ובשורת דבר חברון סימן שצא (עם זאת, עיין עוד שם סימן שפה שכתב שאמנם כשנוסעים לעמדה מרוחקת לא ניתן לדקדק עד היכן הנסיעה חיונית, אך מ"מ די בהבאתם לקרבת העמדה (כמובן, כל שאין בדבר מגבלה בטחונית), ואל להם לנסוע נסיעה מיותרת לצורך זה). בדומה לזה, על המערכת הצבאית ככלל ועל הרבנות הצבאית בפרט, לדאוג מראש להסדרת מקום ראוי לשהייה בסמוך למקום הפעילות המתוכננת בשבת. אולם כשהדבר לא נעשה, ועל החיילים מוטל לאבטח קניין בשבת, אין הם מחויבים להגיע לקניין (או למקום הנמצא בטווח הליכה ממנו) מערב שבת בכדי למנוע את נסיעתם אליו בשבת, במידה וההערכות הלוגיסטיות ותנאי השהייה במקום כרוכים בטורח רב. וכל שכן שלא חלה חובה הלכתית על מפקד שחייליו אמורים לחדור לבילי שבת לשטח האויב ממוצב הממוקם בסמוך לגבול, להביאם ממחנה הקבע למוצב מערב שבת בכדי למנוע נסיעה זו בשבת, כאשר כתוצאה מכך עלול נוהל הקרב ללקות בחסר, או שעלולים להישכח פריטי ציוד חשובים. בדומה לזה נראה שאין חובה הלכתית על חיילי צוות איסוף הנדרשים לתאם את פעילותם הלילית עם חמ"ל האיסוף, לנסוע במסיים לחמ"ל (או לתחקיר אצל הרמה הממונה) מערב שבת בכדי להמנע מנסיעה זו בשבת, כשהדבר כרוך בטורח רב, כגון העדר אפשרות להתקלח, לסעוד סעודת שבת חמה ומשביעה, או לנוח לקראת הפעילות. [יח] כגון שהיא כרוכה בהליכה במעבר באיזור ששכיחים בו אירועי פח"ע, בחציית מסלולי המראה, או שההגעה הרגלית לשם עלולה לבלבל את השומרים ולגרום להם לפתוח באש חלילה. [יש] וכעין זה כתב בספר תורת היולדת (פרק נט סעיף ב) שרופא המסיים את עבודתו באמצע יום השבת, לא ימשיך בעבודתו עד מוצ"ש רק בכדי למנוע את הצורך בנסיעה בשבת של הרופא המחליף. [כ] ועיין עוד בענין זה להלן פרק מג סוף תשובה ו. [כא] שבת יט ע"א (ועיין עוד באריכות בכל סוגיה זו בספר שביית הים לגר"א ולדנברג). [כב] בעל המאור שם ז ע"א מדפי הר"ף, שו"ת הריב"ש סימן קא.

פיקוח נפש ויאלץ לעשות בה מלאכות אסורות, והואיל ונראה כמתנה לחלל את השבת, על כן אסרוהו בזה דוקא בימים הסמוכים לשבת, אך לא קודם לכן (ואילו לדבר מצוה התירו להפליג אף תוך ג' ימים, למרות החשש שיאלץ לחלל את השבת).

לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פיקוח נפש, מותר, ואין כאן חילול, ובאר האחרונים¹² שהשו"ע פסק כדעה שמותר בחציו הראשון של השבוע (ולצורך מצוה אף בחציו השני של השבוע) לעשות פעולות שיביאוהו למצב סכנה בשבת, ומלבד זאת חש גם לדעה שיש להיזהר מלגרם פגיעה בעונג השבת.

ויש שנקטו¹³ שאפילו מתחילת השבוע אסור לצאת להפלגה שיש לחוש שיבוא על ידה לחילול שבת, וכל הסוגיה עוסקת בהפלגה שלא קיים בה חשש כזה, ומ"מ אין לצאת אליה בג' הימים הסמוכים לשבת, לפי שהשהות בספינה המיטלטלת בים פוגמת בעונג השבת, ורק אם יצא להפלגה קודם לכן, הורגל כבר להפלגה ובידו לענג את השבת (ולהפליג לדבר מצוה רשאי אף תוך ג' ימים למרות שפוגם בעונג השבת, לפי שהעוסק במצוה פטור מן המצוה).

א"כ מבואר שכעיקרון מותר לאדם להכניס עצמו במהלך השבוע למצב שיחייבנו לחלל את השבת לצורך פיקוח נפש, אלא שאין לעשות זאת בימים הסמוכים לשבת, מלבד במקום מצוה¹⁴. ברם, יש מהפוסקים¹⁵ שכתבו שכל ההיתר אינו אלא כשספק אם פעולותיו עלולות להביאו לידי פיקוח נפש בשבת, אך אין לאדם היתר לבצע פעולות שודאי יביאוהו לידי פיקוח נפש בשבת.

פסק השו"ע¹⁶: "הא דאין מפליגין בספינה פחות משלושה ימים קודם השבת, הטעם משום עונג שבת, שכל שלושה ימים הראשונים יש להם צער ובלבול", ואילו בהמשך¹⁷ כתב: "היוצאים בשיירה במדבר, והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת, כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר בשבת לבדם, ג' ימים קודם שבת אסורים לצאת, וביום ראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת, ואם אחר כך יארע

עוד יש להוסיף שכתב הרמ"א¹⁸: "יש אומרים כל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חבריו, חשוב הכל דבר מצוה, ואינו חשוב דבר הרשות רק כשהולך לטייל, ועל כן נהגו בקצת מקומות להקל בענין הפלגת הספינות והליכת שיירה תוך שלושה ימים, כי חשובים הכל לדבר מצוה, ואין למחות בידן, הואיל ויש להם על מי שיסמוכו".

מקורות והערות

[כג] רי"ף שם ע"ב. [כד] סימן רמח סעיף ב. [כה] שם סעיף ד. [כז] משנה ברורה בפתחה לסימן שם. [כח] אולם מסתבר שאסור לאדם להיכנס בשבת עצמה למצב סכנה שיחייב אותו לאחר מכן לבצע מלאכות אסורות, ואפילו עושה כן לצורך מצוה, כגון שיוצא בשבת מהבסיס לתפילה ביישוב סמוך, ובשל כך יצטרכו לנסוע אליו בכדי לאוספו למשמרת (אולם אין להחמיר בכך אם מתעתד לשוב מהיישוב ברגל, ורק קיים חשש יודעק באופן חריג ויהא עליהם לנסוע אליו בכדי לאוספו, או אם היישוב נמצא באחריות היחידה ובין כך נוהגים מידי פעם לחנות בו במהלך הטיור). אמנם מציינו ברמב"ן (שבת קלד ע"ב) שהתיר למול תינוק בשבת, למרות שידוע שבשל כך יאלצו לחמם לאחר מכן מים לרוחצו לצורך שמירת נפשו, אולם נראה שהיתר זה נובע מההיתר הייחודי של מילה בשבת, מה גם שבעל המאור (שם נג ע"א מדפי הרי"ף) חולק על הרמב"ן ואוסר למול במצב כזה, ועיין עוד באריכות בענין זה בספר שביתת הים פ"ו ובשו"ת ציץ אליעזר חלק יט סימן יג. [כח] משנה ברורה שם ס"ק כו, ביאור הלכה שם ד"ה י'פוסק עמהם לשבות, שו"ע הרב שם סעיף יג, ע"פ שו"ת המהריב"ל ח"ב סימן נג ושו"ת הרדב"ז ח"ד סימן עז. לעומת זאת, האליה רבה (שם ס"ק יב) נקט שההיתר תקף גם כשודאי יבוא לידי חילול שבת, ועיין עוד בספר טל חיים (ח"א, סוגיית יבניסה מכוונת לפיקוי"ז) שהאריך להוכיח כשיטה זו. [כט] שם, ע"פ המרדכי שם פ"א אות רנח בשם ר"ת.

לחופשה שיתכן שיוזעק ליחידתו בשבת, שמציאות הסכנה אינה נובעת ממעשיו¹⁷). לפיכך חייל שקיבל חופשה בערב שבת, ויהיה עליו לשוב ליחידה לצורך ביטחוני בשבת, רשאי לנסוע לביתו (או להישאר שם), ואינו חייב להגיע ליחידה מערב שבת, אם הישארותו ביחידה בשבת גורמת צער גדול לו או למשפחתו. זאת, אף שבשל כך יאלץ לחזור בשבת ברכב ליחידה, שכן אין אדם חייב להצטער כדי לא לחלל שבת בהיתר, אלא שבמידת האפשר ישתדל להגיע ליחידה על ידי נהג גוי.

במיוחד ניתן להקל בזה כשכלל לא ברור שאכן יזעיקוהו חזרה לבסיס¹⁸. לעומת זאת, אם אין זה אלא מקרה חד-פעמי, או שמדובר בתורנות שגרתית בשבת, ראוי להחמיר, ולהישאר ביחידה מערב שבת.

ומבואר בראשונים¹⁹ שדוקא בענין זה הקלו להגדיר אף יציאה למסחר וכד' כדבר מצוה, לפי שעצם האיסור להיכנס למצב שיהיה בסכנה בשבת (או למצב שייפגע עונג השבת) אינו חמור כל כך, ועל כן הקלו בו לכל ענין חשוב.

למעשה כתבו האחרונים²⁰ שבמקום שלא נהגו להקל, אין ראוי להקל אלא ביציאה לצורך קיום מצוה גמורה, אם לא בשעת דחק. על כן אין להקל אלא ביציאה לצורך תפילה בציבור ושמיעת קריאת התורה, ומסתבר²¹ שגם נסיעה למשפחתו המשבחת את עונג השבת חשובה כיציאה לצורך מצוה.

(מעבר לכל זה יש לציין שמסתבר שיש לחלק בין היוצא להפלגה, שבכך יוצר בעצמו את מצב הסכנה, לבין חייל היוצא

ד

שאלה: האם מפקד שהזעיק צוות לוחמים למבצע, ולאחר זמן בטלה הכוננות, רשאי להתקשר אליהם בשבת בכדי להודיעם על כך? כיצד ינהגו חיילים שהוזעקו לבסיסם בשבת, ובאמצע הדרך נודע להם שהכוננות בוטלה? האם לוחם שקיבל הודעה בשבת להתייבב ביחידתו, רשאי להתקשר לברר את מידת נחיצות הנסיעה?

ביטול 'הקפצה' בשבת

תשובה: מבואר בפוסקים²² שאף אין כל היתר לחלל את השבת רק בכדי כשעוסקים בהצלת נפשות, לצמצם את חומרת האיסורים. יתר על כן,

מקורות והערות

[ל] שו"ת הריב"ש סימן קא. [לא] כן עולה מדברי המשנה ברורה שם ס"ק לו. [לב] כן מובא בשמירת שבת כהלכתה (פרק מ הערה סד, וביתר ביאור במהדור"ח שם הערה עא, ובספר הצבא כהלכה פרק כה סעיף יט) בשם הגרש"ז אויערבך, שיש להקל לרופא (או למפקד) המשובץ למשמרת בשבת, לשוב לביתו בער"ש, שכן אם בקביעות לא יימצא בביתו לביל שבת, יתבטלו הוא ובני ביתו מעונג השבת, ועל כן רשאי להקל, הואיל ויציאתו לדבר מצוה, ואינו עושה שום מעשה בקום ועשה בער"ש לגרום לחילול שבת. (אולם הוסיף שם שאם אין זה אלא מקרה חד-פעמי, ראוי להחמיר). כעין זה כתב גם בספר אורחות שבת פ"כ סעיף עא, וכן כתבו הגר"א נבנצל בהערות "ביצחק יקרא" על המשנה ברורה (סימן רמח), ושו"ת חמורים בקשת (סימן 33) בשם הגר"מ אליהו והגר"ד ליאור. לעומת זאת יש לציין שבשו"ת אגרות משה (ח"א סימן קלא) הורה לרופא שמשמרתו בשבת וביתו מרוחק מבית החולים, לשבות מער"ש סמוך לביה"ח ולא בביתו. [לג] וכן מבואר בשמירת שבת כהלכתה פרק לב הערה קד בשם הגרש"ז אויערבך. [לד] יש לציין, שלרוב אין במסגרת הצבאית וודאות שיהיה עליו לשוב בשבת, שכן כמעט תמיד יתכן שהמשימה תיחד מכוון נטיבתי מסוים. כעין זה התיר בשו"ת חלקת יעקב (אור"ח סימן סא) לחיילים יהודים לצאת להתפלל בביתם בראש השנה, למרות שבשלכך יהיה עליהם לשוב ליחידתם בנסיעה ברכבת בשבת, בנימוק שאין וודאות שאכן ישוכו בשבת, שכן אפשר שבסופו של דבר לא יצטרכו לחזור, כגון שיתהווה שלום בעולם, או שלא יחושו בטוב. [לה] כן הוכיח המשנה למלך בספרו פרשת דרכים (דרוש יט) מהמבואר בסוף יומא שנחלקו תנאים אם יש להעדיף האכיל את החולה פירות טבל, או שמא יפרישם תחילה ואז יאכילוהו חולין ופירות תרומה, ולכאורה היה לו להפריש תרומה ולחזור ולערבה ולבטלה בשאר הפירות ובכך יימנע מאכילת איסור, אלא מכאן שהיהיר לעבור איסורים לצורך החולה

נפסק בשו"ע¹⁷: "אמדוהו הרופאים שצריך גרוגרת אחת, ורצו עשרה והביאו לו כל אחד גרוגרת, כולם פטורים ויש להם שכר טוב מאת ה', אפילו הבריא בראשונה", דהיינו, כל שכוונתו להצלה, אף אם הוברר לאחר מכן שלא היה כל צורך במעשיו, נחשב כעוסק במצוה הגדולה של הצלת נפשות.

ע"פ זה כתב בספר שמירת שבת כהלכתה¹⁸: "הזמין אמבולנס או רופא לצורך חולה שיש בו סכנה, ומתברר שאין בהם עוד צורך, אין לחלל שבת כדי להודיע להם ע"י יהודי על ביטול ההזמנה". וכעין זה כתב הגר"י זילברשטיין בספר תורת היולדת¹⁹ שהנוסע לטפל בחולה, אינו רשאי להתקשר מהדרך בכדי לברר אם יצא

מכלל סכנה והמשך נסיעתו אינה נצרכת. כך שלדבריהם אין כל היתר לחייל שהוזעק ליחידתו, להתקשר לשם בכדי לוודא שהגעו אכן חיונית²⁰.

לעומת זאת, יש מפוסקי דורנו²¹ שחלקו על הבנה זו, ובארו שאמנם מי שקיבל מידע מוטעה ובשל כך חילל שבת לצורך פיקוח נפש, מקבל שכר על כוונתו הטובה, אך מ"מ נחשב כעובר איסור, ועל כן יש להשתדל למונעו מכך, ולכל הפחות ניתן להשתמש לצורך זה בטלפון שהפעלתו אינה כרוכה באיסור תורה.

לאור זאת נראה²² שלוחם שקיבל הודעה בשבת להתייצב ביחידתו, אינו רשאי לחלל שבת בכדי לברר את מידת נחיצות הנסיעה, למעט אם קיימת סבירות גבוהה שהגעו

מקורות והערות

אינו אלא לצרכיו ממש, דהיינו, מאחר שצריך לאכול יש לשאול אם להאכילו בשר בהמה שחווה או נבלה, אך אין כל היתר לעבור על איסורים נוספים, ואפילו איסורים קלים, רק בכדי למונעו את חומרת האיסור. (ועל כן הנצרך להשתמש במחשב לצרכים מבצעיים, אינו רשאי להזיז מידי פעם את העכבר, רק בכדי למנוע את כיוו המסך, ע"מ שלא יחייבו לשוב ולהפעילו לאחר זמן). אמנם בשו"ת אבני מילואים (סימן יח) חלק על כך ונקט שבחוטא שאינו מושע אמרינן לחיבורי חטא איסור קל בשביל שלא יחטא חברך בחמור, ואכן היה לו להפריש תרומה ולחזור ולכתלה, אלא מאחר שאיבוד תרומה בידיים אסור מן התורה, לפיכך לא שייך לעשות כן.

1) שאין לעשות איסור קל בכדי למנוע מהחולה איסור חמור. (יש להוסיף שהפמ"ג (סימן שכח א"א ס"ט) כתב שהפרשת דרכים אסר דוקא לאחרים להציל את החולה מאיסור, אך החולה עצמו רשאי. ונראה שעל דרך זו הורה בשש"כ (פרק לב סעיף טו) שכשצריך להדליק את המתג הראשי לצורך חולה, יסגור קודם לכן את שאר המתגים, בכדי לחסוך מעצמו חילול שבת, ואפילו יש בכך איסור מוקצה). [לז] סימן שכח סעיף טו, ע"פ הגמרא במנחות סד ע"א. ועיין עוד בענין זה במשנה ברורה (סימן שלד ס"ק עט) שכתב: "מי שחילל שבת משום פיקוח נפש, אין צריך לכפרה כלל, ומה שנהגו גוים המדליקות הנר בשביל יולדת בשבת, להתענות אח"כ, הוא הוללות וטכנות", וכעין זה כתב (שם ס"ק עז) שהמשתתף בכיבו שריפה במקום חשש סכנה, לא יתענה לכפרתו, שלא ימנעו להבא מלבוא לכבות. ועיין גם בשו"ת ציץ אליעזר (חלק כ סימן יח) שבאר שלכן חרג השו"ע מדרכו וכתב שיש לו שכר טוב מן השמיים, בכדי שלא יהא ליבו נוקפו על שחילל את השבת. [לז] מהר"ח פ"ח סעיף פה, וכעין זה מובא בספר הצבא כהלכה (פרק לב סעיפים א, ד) בשם הגרש"ז אויערבך, וכן כתב בשו"ת שבט הלוי ח"ח סימן קצג אות ב. [לח] פרק כא הערה ב, בשם הגר"י אלישיב. ובהערה שם הוסיף שאדם שהודיעו לו שמצב אימו החמיר ביותר, וסבר שעליו לנסוע בכדי לדאוג לצרכיה ולהזמין אליה רופא מומחה, אינו רשאי להתקשר קודם לכן בכדי לברר את מצבה. [לט] ואכן, עיין בספר הצבא כהלכה (שם סעיף ז) שכתב: "יחידה שקיבלה בשבת הוראה לבצע פעילות הכרוכה בחילול שבת, והרב הצבאי מסופק אם אכן ההוראה גדר פיקוח נפש (כגון שמא ניתן לדחותה לאחר צאת השבת), אין לו היתר לברר זאת תוך חילול שבת, גם אם יתכן שכתוצאה מהכירור ימנע חילול שבת מהרבה חיילים". יתר על כן, עיין במאמר הר"מ הלפרין בשנתון אסיא (חלק טו) שכתב בשם הגרש"ז אויערבך, שיחידה צבאית שהופעלה בנימוק של פיקוח נפש, ונודע לאחד החיילים שהפעילות נועדה לצורכי תירוגל בלבד, אינו רשאי לחלל את השבת בכדי לדרוש על כך ולמנוע את המשכה, שכן החיילים הסבורים שמדובר בפיקוח נפש פועלים בהיתר גמור. [מ] שו"ת מנחת אשר סימנים כב-כג, שו"ת מאמר מרדכי ח"ג סימן טו, הגר"ח פ"י שייברג בהערה על דברי 'תורת היולדת' הג"ל, וכן שמענו מהגר"ג גולדברג. (ופשוט שלדבריהם יהיה מותר להשתמש בטלפון באותם מצבים המנויים בהערה הקודמת). ועיין בספר הצבא כהלכה (שם סעיף ח, בשם הגרש"ז אויערבך) שאמנם נקט שהנוסע מקבל שכר טוב מן השמים, ואסור לחלל שבת בכדי להודיעו שהנסיעה אינה נצרכת, אך מ"מ התיר להשתמש בטלפון (שהפעלתו אינה כרוכה באיסור תורה), וכן שמענו מהגר"א נבצל. [מא] ואף הגר"י זילברשטיין שהחמיר בענין ביטול הזעקת אמבולנס, כתב לנו: "הא) דאין אומרים לו לאדם עשה חטא קל כדי שלא יבוא חברך לידי איסור חמור, כיון שחבירו פשע והוסיף בשער הציין (סימן רנד ס"ק מ) דגם בשוגג נחשב לפשיעה דהוי ליה ליוזר שלא יבוא לזה, יעו"ש. ומשמע מדבריו שאם באמת לא הוי פשיעה מותר לחטוא באיסור קל להציל את השני מאיסור חמור. ע"פ י"ל בעניינינו, אם החייל משער שיש סבירות גבוהה שבאמת אין כאן פיקוח נפש, והוא

בשבת אינה נחוצה, שאז רשאי לסמוך על המקילים בענין זה, ולהתקשר בשינוי²². לעומת זאת פשוט שמותר וצריך לחלל שבת בכדי לבטל הזעקה של כוחות הצלה, כשיתכן ובמקביל זקוקים להם במקום אחר, או שחוסר הדיווח יביאם לעייפות מרובה ויגרע ממוכנותם לטפל באירועים אחרים, כל שכן שיש להודיעם על כך כשהגעתם למקום האירוע כרוכה בסכנה בטחונית או בטיחותית. ואף הורו מפוסקי דורנו²³ שבמקרים שיש לחוש שאם לא יודיעם כעת שאין עוד צורך בנסיעתם, עלולים בעתיד לזלזל ב'הקפצות' ולהימנע מהגעה מיידית, מותר להודיעם טלפונית שאין זקוקים להם עוד. (כך שלמעשה נראה שהאיסור לחלל שבת בכדי לעדכן את אנשי ההצלה שאין בהם עוד צורך, אינו שייך אלא באנשים היוצאים להציל באופן חד-פעמי, ולא במערכות ואירגוני הצלה קבועים).

בסמוך למקום יישוב, ישאר לשבות במקומו (כמובן שאם הוא נמצא כטרמפיסט ברכב הממשיך את הנסיעה, אינו רשאי להורות לנהג לעצור את הרכב בכדי שיוכל לרדת ממנו, שכן העצירה המיוחדת עבורו כרוכה באיסורים, כהדלקת אורות הכלימה והגברת התאוצה בתחילת הנסיעה לאחר מכן²⁴).

ברם, אם יש סיכון בכך, כגון שנמצא במקום מבודד ונותר עוד זמן רב עד צאת השבת, או שלא ניתן להשאיר את הרכב במקומו בשל צרכי כוננות, ביטחון מידע, וכד', ימשיך בנסיעה עד מקום היישוב הקרוב. (ועיין בתשובה הבאה שאף כשהמתנה במקום אינה מסוכנת, אלא שהיא כרוכה בטירחה מרובה ועלולה לגרום לו להימנע להבא מלצאת לדרכו, רשאי לעבור על איסורי דרבנן בכדי לשוב לביתו, ובמקרים מיוחדים מותר גם להסתמך על דעות יחידיניות ולעבור על איסורי תורה בכדי לחזור לביתו. במיוחד ניתן להקל בזה כשהמדובר ברכב כבד, ונהג הרכב ממשיך בין כך בדרכו (באיסור)²⁵).

חייל שנודע לו במהלך הנסיעה מביתו ליחידה שהגעו אינה נצרכת, ואין כל סיכון בהישארותו במקום, כגון שנמצא

מקורות והערות

חושב שהקצין שהומין אותם עשה כן שלא בפשיעה, אלא שמרוב בהלה חשב שמלחמה לפניו ולכן הומין את כל החיילים מיד, אם כן יש מקום להתיר להתקשר בשינוי כדי להצילו מחטא". (וכן הורה שבאותם מצבים שלא ברור שחילול השבת מוצדק, כיחידה שהרב הצבאי מסופק אם ניתן לדחות את הפעילות למוצ"ש, וכל שכן כשברור שאין הצדקה לחילול השבת, כיחידה שהוטענה והופעלה לצורכי תירגול בלבד, המנויים בהערה דלעיל, יהיה מותר להתקשר בשינוי). וכששאלנו ממנו במה שונה דין זה מביטול הזעקת אמבולנס, באר שדוקא כשיש חולה לפנינו, יש לראות את המצילים כנוסעים בהיתר גמור, ולכן אסור לחלל שבת בכדי לעצורם, אך בגיוס חירום שברור שלא יודקו לכל החיילים בשבת, והפיקוד זומן את כולם לפי שאינו יכול למרוד במדויק מי נחזר ומי לאו, אין לראות זאת כ'חולה לפנינו', ולכן מותר לחלל שבת בכדי למנוע את הנסיעה. [מב] לעומת זאת, עיין להלן פרק מט תשובה ד שאם ברור לכל הנוגעים בדבר שהפעילות נוגדת את ההלכה, ישנם מצבים שיהיה מותר לעבור על איסור קל (כגון להתקשר טלפונית לגורם ממונה) בכדי למנוע חילול שבת המוני. [מג] ראה שולחן שלמה סימן שכח הערה סב. [מד] עם זאת יש לציין ששמענו מהגרי"א נבנצל שאם נהג הרכב ממשיך לנסוע לצורך פיקודי, מותר לנוסע להורות לו לעצור לצורך מצוה (כגון שהוא חפץ לרדת בכדי להצטרף למשפחתו לענג את השבת), ואף שמכאן בכך להדלקת אורות הכלימה בעת העצירה ולהגברת התאוצה בעת תחילת הנסיעה, מ"מ פעולות אלה נצרכות לצורך שמירת הנפש, ומוגדר כגורם חילול שבת לצורך פיקודי, המותר לצורך מצוה. [מה] הואיל והצטרפות לנסיעה כזו אסורה מדרבנן משום הגאה מחילול שבת, ואיסורי דרבנן הותרו ליוצאים להציל. (משא"כ כשמצטרף לרכב קטן, שההצטרפות גורמת לצריכת דלק מרובה ולהכשלת הנהג באיסור 'מבעיר'). ואפילו נוסעים מרחק רב מחוץ לתחום, מ"מ ניתן להסתמך על דעת הראשונים (עיין בסוף התשובה הבאה) שאף חרץ לייב מיל אין איסור תחומין מדאורייתא אלא מדברי חכמים.

ה

חזרה מפעילות
מבצעית בשבת

שאלה: האם מפקד שהוזעק בשבת לצורך מבצעי ולאחר מכן הוחלט על 'חזרה לשיגרה', רשאי לשוב לביתו? האם חיילים שסיימו פעילות מבצעית בסמוך לנקודת יישוב, רשאים לשוב לבסיסם, או שמא עליהם להמתין שם עד צאת השבת? האם מפקד ששב בשבת לבסיסו מפעילות מבצעית ממושכת רשאי לשוב לביתו?

תשובה: נאמר בגמרא¹² (לענין עדים שבאו לירושלים בשבת להעיד

על חידוש הלבנה): "תנן, בראשונה לא היו זזין משם כל היום כולו (כדין היוצא חוץ לתחומו, שאין לו אלא ד' אמות), התקין רבן גמליאל הזקן שיש להן אלפיים אמה לכל רוח, ולא אלו בלבד אמרו, אלא אפילו חכמה הבאה לילד, והבא להציל מן הגייס ומן הנהר ומן המפולת ומן הדליקה - הרי הן כאנשי העיר, ויש להן אלפיים אמה לכל רוח. ותו לא? והא אמרת (בסיפא דמתני") "כל היוצאין להציל חוזרין למקומן", אפילו טובא! אמר רב

למקומן אפילו טובא". ומדברי הראשונים והפוסקים¹³ עולה שהלכה כשתי הלישנות, דהיינו, כל שלא הרחיקו ממקומם יותר מאלפיים אמה, רשאים לחזור למקומם בכלי זיינם, ואם יד הגויים תקיפה, מותרים לחזור בכלי זיינם אף מרחק גדול מזה.

והנה, פשטות משמעות הסוגיה ששתי הלכות נפרדות נאמרו בענין היוצאים להציל. האחת, שיש להם אלפיים אמה לכל רוח (ומבואר בראשונים¹⁴ הטעם, בכדי שלא להכשילם לעתיד לבוא, שאם יאלצו להישאר במקומם, יש לחוש שלהבא יתרשלו ויתחמקו מהשתתפות בענינים אלו). והשניה, שבגלל חשש פיקוח נפש הותרו לשאת את כלי זיינם עמהם, ובמידת הצורך אף לחזור למקומם למעלה מאלפיים אמה.

ע"פ זה למדו רבים מפוסקי דורנו¹⁵ שבשל החשש לרשלנות עתידית ניתן להקל על היוצאים להציל לכל היותר באיסורי דרבנן (כנסיעה עם נהג גוי וכד'), וכעין שנתנו להם אלפיים אמה לכל רוח, אך אין כל מקום להתיר לאנשי כוחות הצלה לעבור על איסורי תורה (כנהיגה ברכב וכד') בכדי לשוב לביתם.

מקורות והערות

[מ] ערובין מה ע"א. [מז] כן כתבו הרא"ש (שם פ"ד סימן ה בשם הר"מ), הבי"ח והפרישה (בסימן תז), וכן דייקו האחרונים מדברי הרמב"ם פ"ב משבת הכ"ג ופכ"ז משבת הי"ז, ומדברי השו"ע סימן קכט סעיף ט וסימן תו סעיף ג. [מח] תוס' שם מד ע"ב ד"ה 'כל היוצאין להציל חוזרין למקומן, רמב"ם פ"ב משבת הכ"ג, ועוד. [מט] שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן ח וח"ב סימן ס אות יח, שו"ת ציץ אליעזר ח"א סימן לט, שו"ת משיב מלחמה ח"א סימנים יד-טו, שו"ת דבר חבון סימנים שצו-שצו, וספר חזון עובדיה ח"ג דין חולה שיש בו סכנה סעיף יט.

ונטו לומר שגם בשכירים יש לחוש לרשלנות.

לפיכך מפקד שהוזעק מביתו בשבת¹¹ לצורך מבצעי, רשאי לעבור על איסורי דרבנן בכדי לשוב לביתו (שכן בקרב אוכלוסיית הלוחמים שבין כך פוגשים מעט את בני משפחותיהם, 'הקפצות' מעין אלו עלולות להביא לפגיעה קשה במרקם היחסים בתא המשפחתי, וממילא החשש לרשלנות עתידית קיים ביתר תוקף, וכל שכן כשלהבא בעת אירוע מבצעי יימנע מהגעה ליחידה, ויסתמך על המפקדים שנתרו שם למרות שאינם מנוסים כמוהו, דבר שעלול להביא לידי תקלה מבצעית), על כן מותר לצורך זה לנסוע עם גויי¹² למרחק הקטן מכ-12 ק"מ, ובמקום צורך רשאי אף להסתמך על שיטות המקילים¹³ שאף יציאה למרחק גדול יותר אינה אסורה מן התורה, ולנסוע עמו למרחק גדול יותר.

לעומת זאת דעת האגרות משה¹⁴ שבמידה ויש לחוש לרשלנות עתידית, התירו אף איסורי תורה, ואמנם הגמרא ציינה רק את היתר איסור דרבנן של היציאה חוץ לדי' אמות, לפי שהוא היתר גורף לכל היוצאים להציל, אך באמת היתר 'סופן משום תחילתן' חל גם על איסורי תורה, אלא שדין זה תלוי בכל מקרה לגופו, שכן אם יצאו להציל בענין שדרכו להימשך ימים רבים, אין להתירם לשוב למקומם מטעם זה, שהרי בין כך התכוונו לחזור לביתם רק לאחר זמן, אך בענין שדרכו להימשך פרק זמן קצר, אכן מותרים לשוב לביתם אף למעלה מאלפיים אמה ואפילו בשאר איסורי תורה.

עוד יש להוסיף שיש שכתב¹⁵ שכל היתר החזרה לא נאמר אלא במתנדבים לפעולות הצלה, שבהם יש לחוש לרשלנות עתידית, אך באנשים המתפרנסים ממלאכת הצלה (או המחויבים להציל מכח פקודה) אין לחוש לכך, ויש¹⁶ שפקפקו בחילוק זה,

מקורות והערות

[ג] ח"ד סימן פ (ועיין בדבריו שנקט שכן היא שיטת הרמב"ם, ועיין גם כעין זה בשו"ת שאילת יעבץ ח"א סוף סימן קלב, בספר עמוד הימיני סימן יז אות ו, ובשו"ת שבט הלוי ח"ו סימן כו וח"ח סימן פז). ועיין עוד בשו"ת מנחת שלמה (שם סימן ז אות ג) שלמד שכן אף שיטת החת"ס (או"ח סימן רג), ותמה עליו. [גא] שו"ת היכל יצחק או"ח סימן לב, וכעין זה אסר החת"ס (ח"ח סוף סימן קצד) על רופא שנסע לטפל בחולים גויים לשוב למקומו, שהואיל ונסע בשל החשש שיתנכלו לו באם לא יבוא לטפל בהם, אין לחוש לרשלנות עתידית באם לא נתיר לו לשוב כעת למקומו. [גב] עמוד הימיני סימן יז. [גג] ומסתבר שהוא הדין אם הוועק סמוך לשבת, הואיל והחשש לרשלנות עתידית קיים אף במקרה כזה. יתר על כן, אף היוצא מביתו לבסיס זמן רב לפני השבת, הורו הגר"א נבנצל והגר"ש אבינר שרשאי לשוב לביתו בשבת על ידי נהג גוי. ועיין עוד בעניין זה להלן, פרק מט תשובה ה. [גד] ובמידה ולא תאם את הדבר מראש, רשאי אף להתקשר אליו (בטלפון שאין בו נורות להט, ושמידא הפעלתו אינה כרוכה באיסורי תורה) בכדי שיבוא לקחתו. [גה] אמנם בשו"ע (סימן תד סעיף א) נראה שפסק כשיטת הרמב"ם (פכ"ז משבת ה"א) והרי"ף (עירובין ה ע"א מדפי הרי"ף) שיציאה חוץ ליי"ב מיל אסורה מן התורה, וכן כתב בשדי חמד (מערכת כל כל ס) שלדעת רוב הפוסקים תחומין אסורים מדאורייתא, אולם בערוך השולחן (סימן שצו סעיף ב וסימן תקפו סעיף לד) כתב שרבים מהפוסקים נוקטים שגם יציאה חוץ ליי"ב מיל אינה אסורה אלא מדרבנן, ונראה (עיין ילקוט יוסף סימן שז הלכות אמירה לגוי הערה ה) שניתן להסתמך על שיטה זו לכל הפחות לענין אמירה לגוי. מה גם שרע"א ושו"ע הרב (בסימן תד) נקטו (ע"פ תשובת הרמב"ם סימן שי, המובאת במ"מ פכ"ז משבת ה"ג) שאין איסור תחומין מן התורה אלא ביציאה מרה"ר, אך לא כשיצא מכרמלית (אף שהביה"ל (סימן תד ד"ה 'והואיל') כתב להוכיח שלא כדעה זו). ועוד יש להוסיף שיש מקילים (עיין בתשובה הבאה) שאין איסור תחומין בניסעה ברכב הגבוה עשרה טפחים מעל הקרקע. ויש אף מקילים (עיין תוס' עירובין מג ע"א ד"ה 'הלכה כר"ג' בשם רשב"ם, מג"א סימן שש ס"ק י, ובאריכות בשו"ת היכל יצחק או"ח סימן כו) שאין איסור תחומין כשגוי מסיעו ואינו יוצא בעצמו. יתר על כן, ראה אליה רבה (סימן תקפו ס"ק כט) שהקל בהבאת אתרוג חוץ ליי"ב מיל באמצעות גוי, כשיטת הפוסקים שכל איסור תחומין דרבנן, ובצירוף שיטת בעל העיטור שאמירה לגוי לצורך מצוה הותרה אף באיסור תורה (וכעין זה הורה במשנה ברורה סימן תרנה ס"ק ג ובשער הציון סק"ד לענין הבאת לולב בשבת מחוץ ליי"ב מיל לצורך יו"ט שחל ביום ראשון, ובסימן תקפו ס"ק פז ובשער הציון ס"ק קכב לענין הבאת שופר בכה"ג).

ברם, אין המפקד רשאי להסתמך על דעות יחידניות ולעבור על איסורי תורה (כנהיגה ברכב וכד') בכדי לחזור לביתו עם תום הפעילות, למעט מקרים חריגים ביותר (כדוגמת העדרות ממושכת העלולה לפגוע בשלמות התא המשפחתי, או חזרה בעיתות לחימה הנצרכת לבניית החוסן הנפשי) ותוך היוועצות ברב היחידה¹¹.

על דרך זו מעיקר הדין על חיילים שסיימו פעילות מבצעית בשבת, להישאר לשבות במקום הבטוח (מפני סכנות ופגעי מזג האוויר) הראשון שיגיעו אליו, אלא

שלמעשה חיילים אלה רשאים לרוב לשוב לבסיסם בשל שיקולים מבצעיים נוספים, כגון מצד שחזרתם, או החזרת רכבם או ציודם, חיוניים לצרכי כוננות, תחקיר דחוף, ביצוע מטלות מבצעיות נוספות, או היערכות לקראתן, וכן כשהישארותם בשטח לא אפשרית בשל סיבות הקשורות לביטחון מידע (ובמידה וחלק מהחיילים חוזר, אף יש לשקול ולהתיר לעיתים את חזרת השאר, כאשר שמירת המסגרת האורגנית של הכח נחוצה לצרכים מבצעיים¹²).

ו

צירוף מזון או נוסעים לרכב הנוסע בהיתר

שאלה: האם ניתן לצרף מזון חם, או קרח, לרכב הנוסע לצרכים מבצעיים, בכדי שבמהלך נסיעתו יוביל את המזון לעמדות מרוחקות? האם חייל שחפץ להתפלל במנין, רשאי להצטרף לסיור רכוב שבין כך מגיע ליישוב הסמוך?

תשובה: נהיגה ברכב בשבת כוללת איסורי תורה רבים, שכן כל לחיצה על דוושת הדלק מציתה מאות הצתות במנוע הרכב, עצירת הרכב מפעילה את אורות הבלם האחורי, ועוד. לפיכך כתבו הפוסקים¹³ שאף כשרכב נוסע בהיתר, אין לצרף אליו נוסעים או משאות שאין היתר להסיעם, שכן תוספת זו מצריכה הפעלה מוגברת של המנוע,

ונמצא שנהג הרכב מרבה איסורי הבערה בגללם, וכל שכן נכון הדבר כשמאריך את הדרך בגללם, או כשעוצר במיוחד עבורם. ברם, כבר העירו מפוסקי דורנו¹⁴ שבמידה ומדובר ברכב כבד ובנוסעים בודדים או במשא קל, הרי שאין בצירופם השפעה על הפעלת המנוע, ועל כן אם אין מאריכים בגללם את מסלול הנסיעה, ואין עוצרים במיוחד עבורם, אין צירופם נוגע באיסור

מקורות והערות

[11] וראה שו"ת צ"ץ אליעזר (חלק כא סימן נט וחלק כב סימן צה) שאף שנקט להחמיר בזה, הורה שהרצעה להסתמך על הוראת האגרו"מ, אין מזניחין אותו. [12] ברם, אם המדובר במציאות שאין שום חשיבות מבצעית לחזרתם לבסיס האם, ואין שום נחיצות מבצעית לשמירה על המסגרת האורגנית של הכח, ולמרות זאת הכח ממשיך בנסיעה לבסיס או למקום שהייה אחר, עליהם לתאם עם מפקדם ולרדת מן הרכב במקום בטוח (כאמור בגוף התשובה). (אלא שיש להעיר שבספר הצבא כהלכה (פרק כד סיף ח) כתב בשם הגרש"ז אוערבוך שחייל הנמצא ברכב היוצא מאיזור הסכנה, והרכב אמור בכל מקרה להמשיך בנסיעה (גם שלא לצורך מבצעי), אינו רשאי להורות לנהג לעצור את הרכב בכדי שיוכל לרדת ממנו בנקודה הבטוחה הקרובה, וכל שכן שאינו רשאי לבקש מהנהג שייסע עבורו למקום קרוב, שכן הארכת הנסיעה והעצירה המיוחדת עבורו כרוכים באיסורים מרובים). בדומה לזה, אם חיילי הצוות נוסעים לבלות, אין כל היתר להצטרף אליהם רק מצד שלאחר הבילוי יהיה עליהם לנסוע בשבת בכדי לאוספו, שהרי מהבחינה המבצעית על כולם להישאר במקום, ואין לו לשקול כלל איך למעט את חילול השבת שלהם, ולהצטרף לנסיעת החילול שבת שלהם רק בכדי למנוע מהם חילול שבת בחזרתם מהבילוי. [13] וראה שו"ת יהודה יעלה ח"א או"ח סימן נח בענין רכבת קיטור. [14] עיין בענין זה בשמירת שבת כהלכתה פרק מ סעיפים סד ועא, ובספר תורת

עשרה ואינו רחב ארבעה", ומבואר בראשונים¹⁰ שמכיון שספק זה לא ניפשוט, לפיכך אין להחמיר ביציאה מעל עשרה טפחים אלא במקום שאיסור היציאה הוא מן התורה, ועל כן נהגו¹¹ להקל על המפליג בספינה בהיתר והגיע לנמל בשבת, שהואיל ואיסור תחומין בים אינו מן התורה, יש לו אלפיים אמה, ואינו כיוצא חוץ לתחום שאינו רשאי לצאת מד' אמותיו (ולשיטת הרמב"ם¹² שאין איסור תחומין חל בכרמלית מן התורה, יש שהורו¹³ להקל בימינו, שאין רשות הרבים מצויה, בכל יציאה על גבי עמודים כעין אלו).

וכן פסק השו"ע¹⁴: "המהלך חוץ לתחום למעלה מעשרה טפחים, כגון שקפץ על גבי עמודים שגבוהים עשרה ואין בכל אחד מהם ארבעה טפחים על ארבעה טפחים, הרי זה ספק אם יש תחומין למעלה מעשרה או לאו, ומה שיהיה בדרכנו, יהיה ספיקו להקל. הגה, מיהו אם היה הולך בדרך זה כו' חוץ ל"ב מיל, אזלינן לחומרא למאן דאמר תחומין י"ב מיל הוי דאורייתא".

תורה, וכעין שמצינו בירושלמי¹⁵: "רבי יוסי בי רבי בון בשם רב חונא (אומר), ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוון להעלותו ולהעלות נחיל של דגים עמו, מותר. רבי יוסי בי רבי בון בשם רב חונה (אומר), היה מפקח בגל ונתכוון להעלותו ולהעלות צרור של זהובים עמו, מותר". ומ"מ הורו הפוסקים¹⁶ שאף במקרים שאין איסור עצמי בהצטרפות לנסיעה זו (כגון שהנהג ורוב הנוסעים אינם יהודים), יש להימנע מכך בשל עובדין דחול, זילותא דשבתא ומראית עין, ורק במקום צורך גדול ניתן להקל בכך.

אכן, במידה והרכב נוסע אל מחוץ לתחום, הרי שיש בהצטרפות אליו אף איסור תחומין (מלבד אם חל עליהם פטור מדין 'מחנה היוצא למלחמה'¹⁷), אלא שיש להוסיף שנאמר בגמרא¹⁸: "בעי רב חנניא, יש תחומין למעלה מעשרה (טפחים) או אין תחומין למעלה מעשרה? עמוד גבוה עשרה ורחב ארבעה לא תיבעי לך - דארעא סמיכתא היא (והוא כמהלך על הקרקע), כי תיבעי לך - בעמוד גבוה

מקורות והערות

- היולדת פרק יד סעיף ב. [ס] שבת פ"ג ה"ו. [סא] עיין בשו"ת פני יצחק (ח"ה א"ח סימנים א-ב) שנקט כן ע"פ הגמרא (ביצה כה ע"ב) שאסרה נשיאת אדם בכיסא מפואר המיועד לך, משום זילות יו"ט. בספר דברי שאול (נתנון, סימן ג, מובא בשו"ת חלקת יעקב א"ח סימן קמד) שכתב: "אם ח"ו נחיר זאת, לא יודע איפוא ענין שבת כלל, כי לא ישובת המסחר אף בשבת, כי יוכל לנסוע גם בשבת ומתוך כך יבוא להחיר כל המלאכות ח"ו, וע"כ אין להחיר". והוסיף שם החלקת יעקב: "ההלכה זו נתקבלה בכל תפוצות ישראל, דאסור לנסוע ברכבת חשמלית בשבת ויו"ט". בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סוף סימן מד) שכתב: "וביכור ליטע על האוטובוסים והרכבות ההולכים רק בעיר כו', ח"ו להחיר דבר מפורסם למעשה חול שנוסעים העיקר לעשות מסחר ועבודה ואיכא בזה חילול השם גדול. ויש גם ראייה קצת לאיסור מהא דביצה דף כ"ה כו'. וגם בכלל אין להורות קולא במילתא דתמיהא".
- וכן הורו הגר"מ פיינשטיין הגרש"א והגר"ש"א (קובץ בית אהרן וישראל חלק נג ע"ב), והילקוט יוסף (סימן רמח סעיפים ה-ו), שאין להקל בכך אפילו למי שנבצר ממנו להגיע לביהכ"ס אלא באופן זה, ואפילו כשיש לחוש שהדבר עלול להביאו לניתוק מוחלט מהיהדות. ועיין עוד בהרחבה בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סוף סימן כא) ובשו"ת עטרת פז (ח"ב א"ח סימן ב אות ב) שעל כן נהגו בכל קהילות ישראל להימנע מנסיעה ברכבות עירוניות ואוטובוסים של גויים, אף כשאין בהצטרפות אליהם כל איסור עצמי. ומ"מ עיין בספר חזון עובדיה (ח"א הלכות המפליג בספינה וההולך בשירה סעיף ז, ע"פ שו"ת זבחי צדק סימן כד, שו"ת רב פעלים ח"א סימן כה, ושו"ת משפטי עזיאל ח"א סימן ט) שהקל בכך לענין רופא או מוהל שנצרכים להגיע למקום מרוחק בעיר כשמנע להלכת לשם ברגל. [סב] עיין באריכות בענין זה להלן פרק מו תשובה ג. [סג] עירובין מג ע"א.
- [סד] רמב"ם בתשובה סימן שי, מובאת במ"מ פכ"ז משבת ה"ג. [סה] ראה שו"ע סימן תד, וכן מוכחת דעת ראשונים רבים בבאור סוגיית הגמרא (שבת יט ע"א) המתירה הפלגה בספינה ג' ימים קודם השבת. [סז] רמב"ם בתשובה שם. [סז] רע"א בהגהותיו לשו"ע שם, ברם הביה"ל (שם ד"ה 'הואיל ואין בימים') תמה על כך, ולמד מלשון הרמב"ם, השו"ע והרמ"א שלא נקטו כן להלכה. [סח] שם.

אולם כתבו הפוסקים^ט שאין פטור זה חל כשנמצא בעגלה הגבוהה י' טפחים, שהואיל ורחבה ד' על ד' טפחים, חשובה כארעא סמיכתא, ומכאן שאף המצטרף לרכב גבוה היוצא אל מחוץ לתחום, אינו נמלט מאיסור זה. אלא שמצינו פוסקים^י שמקילים אף בכך, מאחר והאדם סוף סוף נמצא למעלה מ'.

(בהפעלה מוגברת של המנוע), העברה מרשות לרשות, ויציאה מחוץ לתחום, ואפילו לא יהיה בה משום איסורים אלה (מהטעמים שהתבארו לעיל), עדיין יש להימנע מכך בשל עובדין דחול ומראית עין^י.

לפיכך למעשה אין להצטרף לרכב הנוסע בהיתר, אלא כשהנסיעה משיקה לצורך מבצעי, כהצטרפות רב לנסיעת היתר לשם חיזוק רוח הלוחמים, או ארגון תפילה בציבור וקריאה בתורה ב'שטחי כינוס' טרם כניסה ללחימה. או לצורך מצוה דרבים, כהצטרפות חייל לרכב סיור כדי לשמש שליח ציבור בימים נוראים (במוצב שאין בו ש"ץ), או להוציא את הרבים ידי חובת תקיעת שופר. אומנם לצורך מצוה גרידא, כגון בכדי להגיע למשפחתו, או לתפילה בציבור ביישוב סמוך, יש להקל בדבר רק כשהמצטרף חמוש ובקי בתרגולות הסיור כך שהוא מהווה תוספת לכח הסיור.

(מלבד זאת, כשרכב נוסע אל מחוץ לעירוב ועובר מרשות לרשות, יש בהובלת חפצים בתוכו משום איסור 'הוצאה', אלא שמצינו באחרונים^י שהקלו בשעת דחק לצרף חפצים לציוד שבין כך נדרש להוציאו, ולהעבירם יחד, מה גם שיש שנקטו^י שכשהרכב נידון כרשות היחיד, אין בהעברת החפצים בתוכו משום איסור 'הוצאה').

לסיכום, הצטרפות לרכב הנוסע בהיתר עלולה להיות כרוכה באיסורים כהבערה

מקורות והערות

[ט] ראה ב"י (סוף סימן רסו) ומג"א (שם ס"ק ז) שנחלקו אם הרכב מחוץ לתחום ע"ג בהמה עובר משום איסור תחומין, אך ציינו שאין פטור למעלה מ' חל על נסיעה בעגלה בגובה זה, לפי שיש בה ד' על ד'. וכן מבואר בערוך השולחן שם סעיף יג, שו"ע הרב שם סעיף ז, כף החיים סימן תד ס"ק ה, ביה"ל שם ד"ה 'ואין בכל אחד ד"ט', ובשו"ת זכחי צדק א"ח סימן כג. [ע] עיין שו"ת חתם סופר (ח"ו סימן צח) שלמד כן משיטת הרא"ם המובא במג"א (סימן רמח ס"ק ז) שנקט שאף כשקרקעית הספינה נמצאת פחות מ' טפחים מהקרקע, מ"מ אם יושב אדם בספינה למעלה מ', אינו מתחייב באיסור תחומין, ובאר החת"ס טעמו, לפי שכשהאדם עצמו נייח, ורק הקרקע' שתחתיו נידת, אין להחשיבו כעובר על איסור "אל יצא איש ממקומו" (ורק כשהוא למטה מ', חשוב כעומד על הקרקע ממש, והקרקע קביעה), והוסיף: "ומכל שכן עגלה המתגלגל והאדם היושב עליו אפילו ברוחב ד' אין נחא תשמישתא ואינו יכול לעמוד ולא לילך כי אם יושב כאסור שם, פשיטא שיש להחזיר". ברם, יש לציין שהחת"ס עצמו (שם סימן צז) חש לשיטות הראשונים האחרות, והחמיר בנסיעה בקרוך גבוה (ועיין בדבריו שאף הוסיף שבטלטולי הדרך יש משום איסור תורה של פגיעה במנחת השבת), ורק במקום צורך גדול, כגון לצורך נסיעת רופא, הקל (ב"ח בהשמטות סימן קצד) בהסתמך על שיטת רשב"ם (עירובין מג ע"א תוד"ה 'הלכה כר"ג') שכשהגוי מוציאו בעגלה (ואפילו אינה גבוהה י"ט) אל מחוץ לתחום אינו עובר באיסור תורה, ואף שלבסוף הרשב"ם חזר בו, היינו רק בגלל החשש שירד ממנה בשבת ויצא אל מחוץ לר' אמותיו. וכן הורה בשו"ת היכל יצחק (א"ח סימן כו) ע"פ הרשב"ם הנ"ל שחייל יעדיף יציאה מחוץ לתחום ברכב גבוה, על פני יציאה ברגל, ושכן מצינו בשערי תשובה (סימן שה ס"ק ה) שהביא שהנמלט אל מחוץ לתחום יעדיף יציאה ע"ג עגלה גבוהה, על פני הליכה רגלית. ועיין עוד בספר תורת היולדת (שם הערה ג) שהביא בשם שו"ת שם אריה (אה"ע"ז סימן לג) ושו"ת טוב טעם ודעת (מהר"ו סימן קצב) שהקלו לצרף מלווה ליולדת הנוסעת ע"ג עגלה גבוהה י"ט (למניעת איסור ייחוד עם הנהג הגוי). ובאריכות בענין זה במאמר הרל"י הלפריין בספר הויכוחן לגר"י ניסים ח"א, ובספר שבת ומועד בצה"ל עמ' עז-פב. [עא] התפץ חיים בספר חתנה ישראל פרק לא סעיפים א-ג. [עב] שמירת שבת כהלכתה פרק מ סעיף טה, ועיין באריכות בענין זה להלן פרק מר תשובה יב. [עג] ועיין באריכות בשו"ת קשרי מלחמה (ח"ד סימן יא) שחילק ע"פ שו"ת רע"א (תנייני סימן סח) בין חשש מראית עין הנובע מטעות בהבנת המציאות, שאסרו חו"ל, לבין חשש מראית עין הנובע מטעות בהבנת הדין, שאינו בכלל האיסור, ועל כן אמנם אסרו חו"ל הצטרפות לרכבת הנהוגה ע"י גוים, בשל החשש שלא יכירו במציאות המיוחדת ויטעו לומר שמותר לנסוע ברכבת בשבת, אולם הצטרפות לרכב הנוסע לצורך בטחוני אינה בכלל האיסור, שכן הוראה מבין היטב את המציאות, ורק טועה בדין וטובר שהצטרפות לנסיעה כזו אסורה. (מה גם שאפשר שאין כלל איסור בנסיעה ברכב ביטחון, שכן העומד מן הצד מבין שהרכב נע בהיתר

הקפדה שהרכב ישאר תמיד בתוואי הסיור שהוגדר לו, ושהנסיעה והעצירה לצורך העמסת או פריקת המזון תתקיימנה אגב עצירות המיועדות ממילא למנוחת הלוחמים, או לביקורת בעמדות השונות. כמו כן, במידה ויוצאים אל מחוץ לתחום, יקפידו להניח את הפריטים בתוך הרכב בגובה עשרה טפחים (80 ס"מ) מעל הקרקע¹.

לעומת זאת נראה² שאין לחוש למראית עין בהעברת מזון וחפצים באמצעות רכב הנוסע בהיתר, במיוחד כשהדבר משיק לצורך מבצעי (כהעברת מזון ולבוש חם ללוחמים³), או קרח במקום שבלעדיו עלולים להימנע משתייה ולהגיע להתייבשות). ברם, למעשה, בשל החשש מביצוע מלאכות נוספות אגב כן, אין לצרף פריטים לרכב הנע בהיתר אלא בשעת דחק, תוך היוועצות ברב היחידה, ותוך

ז

שאלה: כיצד ינהגו חיילים שפקדו עליהם לאבטח אירוע הכרוך באבטח אירועים הכרוכים בחילול שבת בחילול שבת?

לפיכך, ככלל⁴, חייל שהוטל עליו לאבטח אירוע הכרוך בחילול שבת (ולא ניתן להשפיע על דחייתו ליום חול), ובאי האירוע נמצאים במקום סכנה, מחויב להשתתף בשמירה עליהם, למרות עוגמת הנפש שבדבר.

למעשה יש לדון כל מקרה של אבטח אירועים כאלה לגופו, ולהיוועץ ברב היחידה כיצד לנהוג.

תשובה: הורו רבים מפוסקי דורנו⁵ שאפילו מי שהכניס עצמו בפשיעה למצב סכנה (ואירוע רב משתתפים מוגדר ע"י כוחות הביטחון כמקום סכנה), מ"מ מחללים את השבת להצלתו. יתר על כן, אפילו לדעת מקצת פוסקים⁶ שאין לחלל שבת להצלת המסתכנים בנפשם, מ"מ בדרך כלל נמצאים עמהם ילדים קטנים, שבכל מקרה אינם בכלל זה, וחובה להצילם⁷.

מקורות והערות

ואין כלל לחוש בכך מראית עין). [עד] כן נראה משמירת שבת כהלכה פרק מ סעיף סד-סה, שו"ת אגרות משה ח"ה סימן ל, וספר תורת היולדת פרק ז, שדנו בצירוף חפצים משום העמסה על פעולת המנוע ומשום תחומין וכד', ולא הזכירו שיש בדבר משום מראית עין ועובדין דחול, וכן הורה בשו"ת מלומדי מלחמה סימן סה. [עח] ועיין בשו"ת משיב מלחמה (ח"א סימן כד וח"ב סימן קיד), ובספר שבת ומועד בצה"ל (עמוד 28), שלעיתים יש לראות בנסיעה מיוחדת לצורך העברת מזון חם ללוחמים, חלק מהצרכים החיוניים לעוסקים בהצלת נפשות, וכעין שמצינו שהעדים שהותרו לחלל שבת בכדי לבוא להעיד על קידוש החודש הותרו גם לשאת עימם מזונות. [עו] ועיין להלן פרק מו תשובה ג שבלאו הכי יש הנוקטים שרכב סיור נידון כ'מחנה היוצא למלחמה' ופטור מדין תחומין. [עז] שו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סימן טו פ"ד) שכן מבואר בדברי מספר פוסקים, ושכן לכאורה מוכח מדברי השו"ע (סימן שכט סעיף ז): "יש מי שאומר שבזמן הזה אפילו באו על עסקי ממון מחללין, שאם לא יניחנו ישראל לשלול ולבוז ממונו, יהרגנו, והרי עסקי נפשות", הרי שלמרות שהישראל הכניס עצמו לידי סכנה, מ"מ יש להצילו. וכן הורה בשו"ת אגרות משה (ח"א סימן קכו) שכן מוכח מהיתר ההפלגה בים ג' ימים קודם השבת, למרות שמכניס עצמו למצב סכנה ויוצרך לחלל את השבת. [עח] הובאו בציץ אליעזר שם, ועיין גם בפמ"ג (סימן שכח משב"ז ס"ק 1) שכתב שאין עוברים על איסורי תורה בכדי להציל מומר (אם כי כידוע דעת רבים מפוסקי דורנו שיהודי בימינו המחלל שבת בפרהסיא, אינו מוגדר 'מומר' אלא 'תינוק שנשבה'). [עט] כן כתב בספר הצבא כהלכה פרק כא סעיף ד בשם הגר"ש אוערברך והגר"ש אלישיב. [פ] ראה בשו"ת משיב מלחמה ח"א סימנים ז, כה, וח"ב סימן ק, ובספר הצבא כהלכה שם. ועיין עוד בענין זה בשו"ת מלומדי מלחמה סימן מ, בספר באהלה של תורה ח"ב סימן מו, בשו"ת דבר חברון סימן תו, ובספר הלכות צבא פרק מט (שכתב שלמעשה כשיש ספק על היתר משימת אבטחה, יש לראוץ להשתבחץ במשימה אחרת).

ח

שאלה: האם חייל שנודע לו בשבת בבוקר שיהא עליו להכין ולמלא יומן תצפית בשבת אחה"צ, ובאפשרותו לכתוב חלק ממנו ביד שמאל בבוקר, יעדיף להתחיל את הכנתו בבוקר, או שמא ימתין עד אשר יהיה בו צורך, ואז יכתבנו כדרכו? כיצד ינהגו חיילים שנצרכים לתדלק גנרטור לצורך בטחוני, ובאפשרותם לתדלקו ביו"ט שחל בערב שבת, עוד קודם שיתרוקן המיכל, או בשבת עצמה לכשיתרוקן המיכל וכמובן במידה והדבר לא גורם לגנרטור נזק כלשהו)?

הקדמת פעולה
האסורה מדרבנן
בכדי להימנע
לאחר מכן
מאיסור תורה

חל יו"ט בערב שבת וברור שיהיה עליו לעשות מלאכה לצורך הצלה מסכנה הצפויה בשבת, מוטב שיקדים לעשותה ביו"ט, מאשר יעבור על עשיית מלאכה בשבת. אולם יש²⁶ שחלקו על כך ונקטו שהואיל ואין סכנה ביו"ט והוא לא ניתן להידחות, אין כל היתר לעבור בו איסורים בכדי להימנע ממעבר על איסורים בשבת. (כעין זה נחלקו הפוסקים²⁷ אם אדם חלוש שבכוחו לצום או את צום גדליה או את יוהכ"פ, יאכל בצום גדליה בכדי שיתאפשר לו לצום ביוהכ"פ, או שמא יצום בצום גדליה לפי שאין לדחות מצוה קלה שלפניו בפני מצוה עתידית חמורה. ברם, אפשר שדוקא הצלה מסכנה עתידית

תשובה: נאמר בגמרא²⁸: "מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין להברותו (לרוחצו לצורך רפואתו) כו', ואין אומרים נמתין לו שמא יבריא, אלא מחמין לו מיד, מפני שספק נפשות דוחה את השבת", מכאן דייקו מן האחרונים²⁹ שאפילו ברור שניתן לדחות את ההצלה בשבת במספר שעות, מ"מ הזריז לעסוק בה מיד, הרי זה משובח. וכעין זה הורו מפוסקי דורנו³⁰ שאדם שבשל פיקוח נפש יוצרך לאכול ביום הכיפורים בצהריים, מוטב שיתחיל לאכול בבוקר פחות פחות מכשיעור, מאשר ימתין עד שיהא מסוכן ויאכל שיעור אכילה שלם.

יתר על כן, יש מהאחרונים³¹ שכתב שאם

מקורות והערות

[פא] יומא פד ע"ב. [פב] הרש"ש שם, ועיין עוד בשו"ת דברי יציב (ליקוטים סימן סא) שהוכיח זאת מהוראת הראשונים שמותר לשחוט ולהכשיר בשר בהמה לחולה גם כשמוזמן בירו בשר נבלה, הרי שאף שיהיה ביכולתם ליתן לחולה בשעת הסכנה בשר נבלה, מ"מ רשאים עוד קודם לכן לארגן לו בשר כשרה. [פג] שמירת שבת כהלכתה פרק לט הערה טט, בשם הגרש"ז אויערבך. ואגב, עיין בספר תורת היולדת (פרק יג הערה א בשם ספר קול סופר) שאף כאשר אין ודאות שהקדמת הפעולה האסורה מדרבנן תועיל להימנע מאיסור התורה, מ"מ יש להקדימה, שכן מוכח מדברי הגמרא (יומא פג): "מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל", ולכאורה פשיטא, אלא ע"כ קמ"ל שאפילו כשספק אם האיסור הקל ירפאנו, ודאי שהחמור יועיל לו, מ"מ ינסו בקל. והיינו דוקא כשסיכוי סביר שאכן הקל יועיל, אך אם רוב הסיכויים שלא יועיל, יתנו לו מהחמור. [פד] העמק דבר (במדבר יז יב), שכן מוכח מהנהגת משה ואהרן בעת הנגף לאחר חטא קורח, שבכדי לצמצם את איסור הקטרת אש זרה ציווה משה רבינו להקטיר את הקטורת בתוך הקודש ורק לאחר מכן להוליכה אל מקום המגפה, ואילו אהרן הכהן קיווה שתפילתם תתקבל ולא יהיה צורך בהוצאת הקטורת, על כן רק כשהגיע וראה את המגפה, נאלץ להקטיר את הקטורת בחוץ. [פה] שו"ת אגרות משה ח"ג סימן סט. כעין זה למד הביה"ל (סימן שמד עט"ף א ד"ה 'מצומצמת') מדין ההולך במדבר ושכח אימתו שבת, שעושה כל יום כדי פרנסתו, ואין אומרים שעשה לפרנסתו הרבה ביום אחד כדי שיוכל לשבות בשאר הימים, אלא מכאן שאין להקל בחילול שבת היום בכדי להינצל מחילול שבת עתידית. עם זאת יש לציין שהביה"ל הסיק מכאן שחייל (בצבא גויים) הנאנס בשל פקודת המלכות לחלל את השבת, יימנע מהקדמת האיסור, אולם בספר תורת היולדת (פרק ג הערה יד ופרק ט הערה ו) העיר על כך שאפשר שדוקא במקרה זה החמיר בביה"ל, הואיל ואם החייל יקדים לחלל את השבת, נמצא שעבר על האיסורים ברצון, משא"כ אם ימתין עד שאין בידו ברירה אחרת נמצא עובר באונס, וממילא אין לדמות דין זה למצבי סכנה שההיתר בהם נובע מחובת ההצלה. [פו] ראה אשל אברהם בוטשאש (סימן תרב) ובאריכות בשדי חמד (מערכת יוהכ"פ סימן א אות י) שהורו למעשה לצום כעת, למרות שבשל כך יימנע ממנו לצום ביוהכ"פ, ולעומת זאת בספר אוהל משה (המורבא בשדי חמד שם) הורה לאכול בצום גדליה בכדי שיתאפשר לו לאכול ביוהכ"פ, וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סימן כה פרק יד) שהביא חיזוק לדעה זו משר"ת הלכות קטנות ח"א סימן רצ, ומהדרכת האדמו"ר מלובלין.

קודם שהגיעה שעת הסכנה, בכדי להימנע לאחר מכן מביצוע פעולות האסורות מן התורה. (וכן אם חל יו"ט בערב שבת, ועשיית המלאכה ביו"ט קלה מעשייתה בשבת, יעדיף להקדימה ליו"ט, בכדי להימנע מעשייתה בשבת). במיוחד נכון הדבר אם יש תועלת מבצעית נוספת בהקדמה זו.

בכל זה פשוט שאם לא ברור לו שאכן היא צורך מבצעי בדבר, ימתין מביצוע הפעולות, למרות שבשל כך יתכן שלבסוף יהא עליו לבצע פעולות האסורות מן התורה.

מוטלת עליו כבר מעתה, משא"כ שאר מצוות אינן מוטלות על האדם אלא בהגיע שעתן).

ולמעשה נטו מפוסקי דורנו¹⁵ לדעה הראשונה שהואיל וברור שתהיה סכנה בשבת, רואים כאילו היא כבר בעולם ומותר לנקוט פעולות כנגדה, ולכן מוטב להקדים ולעשות את המלאכה ביו"ט.

לפיכך חייל שברור לו שיהא עליו לחלל את השבת לצורך מבצעי, יעדיף להקדים ולבצע בשבת פעולות האסורות מדרבנן אף

ט

שאלה: האם מותר לכבות דליקה שפרצה בשדה קוצים הגובל עם הבסיס? ומה דין כיבוי חורש טבעי שהוצת ע"י גורמים עוינים?

כיבוי שריפות והצתות בשבת

להימלט מפניה, ופשוט שכיום שבמקום יישוב מצויים בלוני גז וכלי רכב שבמיכיליהם בנוזין, יותר יש להקפיד בכך, וממילא כן הדין אף במתקנים צבאיים שמצויים בהם תחמושת וחומרי נפץ.

יתר על כן נפסק בשו"ע¹⁶: "גויים שצרו על כו' עיר הסמוכה לספר (לגבול), אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש, מחללין עליהם את השבת (שמא ילכדו העיר ומשם תהא הארץ נוחה ליכבש לפניהם)". לאור זאת הורו מפוסקי דורנו¹⁷ שכשהמדובר בהצתה בידי גורמים עוינים שמטרתם לפגוע בשלטון ישראל בארצו,

תשובה: נפסק בשו"ע¹⁸: "כל פיקוח נפש דוחה שבת, והזריז הרי זה משובח. אפילו נפלה דליקה בחצר אחרת וירא שתעבור לחצר זו ויבוא לידי סכנה, מכבין כדי שלא תעבור". וכעין זה מפורש ברמ"א¹⁹: "ומ"מ הכל לפי הענין, דאם היו בטוחים ודאי שלא יהיה להם סכנה בדבר, אסור לכבות, אבל בחשש סכנת ספק מותר לכבות אפילו הדליקה בביתו של כותי, וכן נוהגין", והוסיפו מפוסקי דורנו²⁰ שבמיוחד יש להחמיר בכיבוי שריפה במקום יישוב שיש לחוש שתתפשט אל בתים שתושביהם לא יוכלו

מקורות והערות

[פז] שמירת שבת כהלכתה פרק לב הערה קג, ספר נשמת אברהם סימן שכח ס"ק ט (2) בשם הגרש"ז אייערבך והגר"י נויבירט. [פח] סימן שכט סעיף א, ע"פ יומא פר ע"ב. [פט] סימן שלד סעיף כו. והוסיף בערוך השולחן (שם סעיף ט): "דכיון דעכשיו הבתים בנויים על מיצר רשות הרבים, ולא כבזמן הגמ' שהבתים היו תוך החצר ולא היו הבתים סמוכים לרשות הרבים, אבל עכשיו הבתים סמוכים לרשות הרבים, וממילא דמהשריפה נופלים הרבה גחלים עד אין מספר לרשות הרבים, ואנן קי"ל דמכבין גחלת ברשות הרבים אפילו של עין מפני נזק רבים, ודבר ידוע שאם באנו לכבות כל גחלת במקום שנפלה א"א בשום אופן, משום דהרוח מפורן למקומות רבים בלי שיעור ולא נספיק לכלות כולם, ולכן מפני נזק רבים יש היתר לכבות הדליקה עצמה". [צ] שמירת שבת כהלכתה פרק מא סעיף א. [צא] סימן שכט סעיף ו, ע"פ הגמרא עירובין מה ע"א ורש"י שם. [צב] הגר"מ אליהו בשו"ת הרב הראשי סימן סג, וכעיקרון זה הורה הגר"ש גורן פעמים רבות, ראה למשל שו"ת משיב מלחמה ח"א סימנים

יש לכבותה, ואפילו אין בה חשש סכנת נפשות, ואפילו היא בפנים הארץ, שכן כיום כל מקום בארץ נידון כעיר הסמוכה לספר.

עוד יש להוסיף ששנינו²²: "מצילין (מפני דליקה שאין בה סכנה) מזון שלש סעודות כו', כיצד, נפלה דליקה בלילי שבת - מצילין מזון שלוש סעודות, בשחרית - מצילין מזון שתי סעודות, במנחה - מזון סעודה אחת כו'. ואומר לאחרים בואו והצילו לכם, ואם היו פיקחין עושין עמו חשבון אחר השבת. להיכן מצילין אותן, לחצר המעורבת, בן בתירא אומר אף לשאינה מעורבת כו'. ועושין מחיצה בכל הכלים, בין מלאים (מים) בין ריקנים, בשביל שלא תעבור הדליקה (שלכשתגיע הדליקה אליהם, יפקעו ויגרמו לכיבויה)", ונאמר בגמרא²³: "מכדי בהיתרא קטרח, נציל טפי (כלומר, הלא אין איסור לטלטל אוכלין, וא"כ מדוע הגבילוהו להציל רק מזון שלוש סעודות), אמר רבא, מתוך שאדם בהול על ממונו, אי שרית ליה - אתי לכיבויה"²⁴.

כו', יכול להציל כדי מזון שלש סעודות כו'. ודוקא בני הבית שהדליקה בו לא יצילו יותר, משום דאיכא למיחש שמתוך שטרודים בהצלה ישכחו השבת ויכבו, אבל בתים הקרובים ויראים שתגיע להם הדליקה, יכולים להציל כל מה שירצו", ובהמשך²⁵: "ועושים מחיצה בכל הכלים להפסיק בין הדליקה, אפילו כלי חרס חדשים מלאים מים שודאי יתבקעו כשתגיע להם הדליקה, דגרם כיבוי מותר. הגה, במקום פסידא".

וכן פסק השו"ע²⁶: "נפלה דליקה בשבת

לפיכך פשוט שחובה לכבות דליקה במקום שעשויה לסכן חיי אדם, כגון במקום יישוב שמצויים בו בלוני גז וכלי רכב שבמיכליהם בנזין, וכל שכן במתקנים צבאיים שמצויים בהם תחמושת וחומרי בעירה, או בסמוך אליהם כשיש לחוש שהאש תתפשט לעברם, והזריז נשכר²⁷. אולם אם המדובר בשריפה הרחוקה ממקום יישוב שאין בה כל חשש סכנה עתידית, אין היתר לכבותה, למעט כשמדובר בהצתה ע"י גורמים עוינים, שאז מחללים שבת אפילו על 'עסקי תבן וקש'.

מאבק בפשיעה
פלסטינית וכד'
בשבת

שאלה: האם מותר לחלל שבת לצורך מניעת גניבות של ציוד ותוצרת חקלאית, כלי רכב, שלדות רק"מ המשמשות מטרות אימון, תמרורי אזהרה שבצידי הדרכים וכד'?

תשובה: נפסק בשו"ע²⁸: "גויים שצרו על עיירות ישראל, אם באו על עסקי ממון - אין מחללין עליהם את השבת. באו על עסקי נפשות, ואפילו

מקורות והערות

ט, יג. ועיין עוד בדבריו שם סימן יח שהתיר אף כיבוי שריפה העלולה להתפשט אל מעבר לגבול ולהביא להסלמה בטחונות ולפיקוח נפש. [צג] שבת פרק טו. [צד] שם קיז ע"ב. [צה] ועיין בר"ן (שם סא ע"א מדפי הרי"ף) שהעיר שלמרות שלדעת רבים (עיין גמרא שם מב ע"א) איסור כיבוי דליקה מדרבנן, שהרי מן התורה אין איסור כיבוי אלא ביצירת פחם, וממילא כל שכוונתו להצלת ביתו, אינו אלא מלאכה שאינה צריכה לגופה, אעפ"כ החמירו חז"ל בענין זה, שהוא קרוב לאיסור תורה. [צז] סימן שלד סעיף א. [צח] שם סעיף כב. [צח] כמובן שכשניתן לכבות את השריפה באופן בטיחותי בדרך גרמא, כגון באמצעות הרטבת שולחן שגר דלוק נפל עליו, יעדיפו לכבות בדרך זו. [צט] עור שש"כ (שם סעיף יז) שבמקרה כזה ניתן גם ליטול את הנר ולהעבירו למקום אחר, שידעך שם מאליו. [צט] סימן שכת סעיף ו, ע"פ

בשבת. לאור זאת מותר כיום להאבק בגורמי פשיעה אף בשבת, שכן קיים חשש סביר שכל אירוע פשע יתדרדר למצב סכנה. יתר על כן פשוט שמצוה להאבק בפשיעה הפלסטינית, שכן מצוי מאוד שגורמי פשע משתפים פעולה עם גורמי טרור, ופיגועי טרור רבים בוצעו על תשתית עבריינית.

עוד יש להוסיף שהורו מפוסקי דורנו^א שכל מקום בארץ נידון כיום כ'עיר הסמוכה לספר', שכן המחבלים מנסים לפגוע בכל מקום ואתר, ועל כן יש לפעול כנגדם בכל רחבי הארץ.

לאור זאת פשוט שחובה לחלל שבת לצורך מאבק בפשיעה פלילית המתבצעת ע"י פלסטינים.

סתם - יוצאים עליהם בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת. ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש - מחללין עליהם את השבת (שמא ילכדו העיר ומשם תהא הארץ נוחה ליכבש לפנייהם). ובהמשך הוסיף^ב: "יש מי שאומר שבזמן הזה אפילו באו על עסקי ממון מחללין, שאם לא יניחנו ישראל לשלול ולבוז ממונו יהרגנו, והוי עסקי נפשות (ומ"מ הכל לפי הענין)".

א"כ מבואר שעקרונית אין לחלל שבת להצלת ממון, אלא שאם יש לחוש שעבריינות המכוונת לרכוש תביא לידי פיקוח נפש, וכל שכן אם היא עלולה לגרום לפגיעה בשלטון האומה בארצה, אזי מותרים ומחויבים להאבק בה אף

מקורות והערות

הגמרא עירובין מה ע"א ורש"י שם. [ק] שם סעיף ז, ע"פ תרומת הדרשן פסקים וכתבים סימן קנו. [קא] שו"ת משיב מלחמה סימנים ט, יג, יז, ובעוד מקומות רבים.

תורת המחנה

פרק לז. שהייה בשדה בשבת

א

שאלה: האם חייל העומד לישון על הקרקע, במהלך שהות בתצפית שגרתית בשטחנו, או ב'שבת שטח', רשאי ליישר את המהמורות ולסלק את האבנים שתחתיו?

יישור פני השטח
בשבת וסיקול
אבנים ממנו

המותר, מותר, הילכך צנון שטמן בארץ ומקצת עליו מגולים כו', נוטלו, אע"פ שבנטילתו מזיז עפר ממקומו כו'. וטלטול בגופו (דהיינו, בשינוי מדרכו הרגילה, כגון באמצעות גופו או שאר איבריו, ולא בידיו) אפילו לצורך דבר האסור, מותר, הילכך קש שעל המיטה, דסתמו מוקצה להסקה, מנענעו בגופו".

לפיכך במציאות שגרתית, כגון במהלך 'שבת שטח', אסור להזיז חול, עפר, או אבנים שקועות, בכדי ליישר את פני הקרקע, אך ניתן להקל ולהסיט אבנים המונחות על פני הקרקע, כל שעושה כן לצורך מקומם", ושלא כדרך טלטולם בחול, כגון ברגלו, במרפקו, בגב ידו, או בעקיפין באמצעות חפץ אחר שאינו מוקצה (ברם, ראוי להימנע מגרירת אבנים ברגליים, לפי שיש לחוש שהדבר נחשב כטלטול כדרכו').

תשובה: נאמר בגמרא: "אמר רב ששת היתה לו גבשושית ונטלה: בבית - חייב משום בונה, בשדה - חייב משום חורש. אמר רבא היתה לו גומא וטממה: בבית - חייב משום בונה, בשדה - משום חורש", וא"כ כל פעולה של יישור פני הקרקע אסורה מן התורה. עוד נאמר בירושלמי: "המסקל (אבנים) כו', וכל דבר שהוא להניית קרקע, חייב משום חורש", ובפשטות האיסור חל על כל סיקול אבנים, אולם יש מן האחרונים שכתב להוכיח שאיסור התורה אינו אלא באבנים השקועות בקרקע, ואילו אם האבנים רק מונחות על פני הקרקע ואינן טבועות בתוכה, אין בסיקולן משום חורש. אכן, אף לדעה זו חל איסור לטלטל אבנים משום מוקצה, אלא שלענין איסור מוקצה נפסק בשו"ע: "טלטול מן הצד (דהיינו, טלטול באמצעות חפץ אחר שאינו מוקצה, ולא באופן ישיר) לצורך דבר

מקורות והערות

- [א] שבת עג ע"ב. [ב] שם פ"ז ה"ב. [ג] ספר שביית השבת (מלאכת חורש סעיפים ט"ו, ובאריכות בבאר רחובות שם ס"ק יב) שכן מוכח מהגמרא (עירובין לה ע"א): "נפל עליו (על העירוב) גל (אבנים), אינו עירוב" - "קא סלקא דעתך דאי בעי מצוי שקיל ליה (כלומר, בהשקפה ראשונה היה נראה שכל הבעייתיות היא משום מוקצה, ואם כן) לימא מתניתין דלא כרבי, דאי כרבי - האמר כל דבר שהוא משום שבות לא גזרו עליו בין השמשות (ולשיטתו לא היה מקום לפסול עירוב שהגישה אליו מחייבת מעבר על איסור דרכנו של מוקצה) ! אפילו תימא כרבי, לא צריכא דבעי מרא וחצינא (כלומר, נצרך לכלי חפירה בכדי לסלק את הגל, ועל כן איסורו משום חורש)". וכן נראה מהרבה סוגיות שאסרו לטלטל אבנים משום מוקצה, ולא הזכירו שיש בכך משום חורש, וראה גם בשו"ע (סימן שיב סעיף ב) שכתב: "אם ירדו גשמים על האבנים ונטבעו, אם רישומן ניכר, מותר ליתלן כדי לקנח ואין בזה משום סותר". עוד אפשר שתלוי הדבר במחלוקת ראשונים, שכן העלה בספר אגלי טל (מלאכת חורש ס"ק ט) שרש"י (שבת קג ע"א, לגבי ליקוט עצים מן הקרקע) ציין שאין חיוב חורש אלא בליקוט העצים המחוברים, ומבואר שלשיטתו גזר המלאכה הוא בריפוי האדמה, ואילו ברמב"ם (פ"ח משבת ה"א) מבואר שגזר המלאכה הוא בייפוי הקרקע, ומשמע אפילו בליקוט העצים המונחים על האדמה. אלא שיתכן שנחלקו דוקא בעצים שאינם ממש חלק מהקרקע, אך אפשר שיסכימו שסילוק אבנים מהקרקע נחשב חורש בכל מקרה. ומכל מקום יש לציין שהחילוק בין אבנים המונחות על הקרקע לבין אבנים השקועות בה, אינו מוכרז במפורש בשאר פוסקים. [ד] סימן שיא סעיף ה, ע"פ הגמרא בשבת נ ע"ב וקמא ע"א. [ה] טלטול האבנים לצורך מקומם נחשב טלטול לצורך דבר המותר (ראה שו"ע שם סעיף ה), ועל כן מותר לטלטל מן הצד. [ו] ראה שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן יד אות ב) ושמירת שבת כהלכתה (פרק כב סעיף לד ובהערה שם) שכן מוכח מהשו"ע (סימן שח סעיף טו) שאסר

במידת האפשר¹ נכון להקפיד על כל הנ"ל אף במהלך שהות בתצפית שגרתית הממוקמת במקום שאינו מאוים בשטחנו.

ב

שאלה: האם ניתן לגרור חפצים כבדים על פני הקרקע? האם מותר להעביר שולחן שרגליו שקעו באדמה, למקום אחר, למרות שבכך תחשף גומה בקרקע?

גירית חפצים
כבדים על פני
הקרקע

גומות ממילא קא הויין! דתנן, הטומן לפת וצנונות כו', אם מקצת עליו מגולין כו' - ניטלין בשבת (אע"פ שבנטילתן חושף גומות, וא"כ מוכח שאין איסור בחשיפת גומות קיימות). בשדה לא אתי לאשוויי גומות (כלומר, כל החשש הוא שהחושף גומות יבוא להשוותן, ובשדה אין לחוש לכך לפי שאין מקפיד עליהן). הכא בבית - אתי לאשוויי גומות".

לאור זאת אין לגרור חפצים כבדים על פני הקרקע (ובכלל זה אף קרקע של מבנה או אוהל שאינם מרוצפים), הואיל ובהכרח גורם בכך ליישור ותיקון פני הקרקע, יתר על כן, בתוך מבנה (או אוהל) נאסרה אף פעולה של חשיפת גומות קיימות, מחשש שיבוא להשוותן.

תשובה: כפי שהתבאר², חל איסור מן התורה על כל פעולה של יישור פני הקרקע. יתר על כן, נפסק בשו"ע³: "אסור לצדד חבית על הארץ, דכיון שהיא כבדה יבוא להשוות גומות ודאי, והוי פסיק רישיה", ועל דרך זו נפסק: "דבר שאין מתכוין, מותר, והוא שלא יהא פסיק רישיה. הילכך גורר אדם מיטה, כיסא וספסל, בין גדולים בין קטנים, ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ", א"כ מבואר שאם ודאי יגרום לעשיית חריץ בקרקע, אסור⁴.

עוד נאמר בגמרא⁵: "אמר רב נחמן אמר שמואל, כלי קיואי (כלי אריגה) מותר לטלטלן בשבת כו', אבל לא את העמודים. אמר ליה רבא לרב נחמן, מאי שנא עמודים דלא? אילימא דקעביד גומות -

מקורות והערות

לטלטל ברגלו סנדל שהתקלקל. ברם, עיין שו"ע הרב (סימן רסו סעיף יט, וסימן שא סעיף לט) שמשמעות דבריו שטלטול מוקצה לא נאסר אלא בידיים, ואילו בגופו אין איסור, ואפילו דרכו בכך, וכן הורה לנו הגר"ד לייאור. [ז] עיין בענין זה לעיל פרק לו תשובה ב. [ח] בתשובה הקודמת. [ט] סימן שלו סעיף ד, ע"פ הגמרא (שבת קמא ע"א): "אמר רבא לא ליעדר איניש כובא, דילמא אתי לאשוויי גומות". [ן] שם סעיף א. [יא] אכן, אין בגרירה זו איסור תורה, שכן אינו חופר כדרכו בכלי חפירה, ובפרט אם המדובר כשגורר רהיט בביתו, שלא רק שאין לו צורך בחריץ, אלא אף נגרם לו נזק בכך. ועיין עוד בשמירת שבת כהלכתה (פרק כח סעיף מב ובהערה שם) שניתן להסיע עגלה על חול וכד', לפי שאינה חורצת את האדמה אלא רק כובשת אותה. עוד יש להעיר שמדבריו רבים מהראשונים (ראה רש"א וריטב"א כתובות ה ע"ב, ועוד) עולה שאין להחמיר במצבים הקרובים לפסיק רישא, כל שאינם פסיק רישא בודאי, וכן האריך בשו"ת יביע אומר (ח"ד סימן לו אות ג ואילך) כדעת רבים מהפוסקים, אלא שהוסיף שמצינו מקורות שהחמירו במצבים הקרובים מאוד לאיסור (כגון בעידוד חבית, שבגמרא נאמר "דילמא אתי לאשוויי גומות", ובכ"ז נאסר, לפי שרובא דרובא שיגיע לאיסור). [יב] שם ק"ג ע"א, הובא ברמב"ם פכ"ו משבת ה"א.

עשיית צרכים
בשדה בשבת

ג

שאלה: האם מותר לעשות צרכיו בשבת בשדה חרושה? כיצד ינהג חייל שנצרך לנקביו ואין ברשותו נייר טואלט חתוך? האם ניתן לטלטל נייר טואלט במקום ללא עירוב? כיצד ינהג חייל שעשה צרכיו בשדה, בענין טלטול חול או אבנים לכיסוי הלכלוך?

תשובה: נאמר בגמרא^א: "אמר רב הונא אסור לפנות (לעשות צרכיו) בשדה ניר (בשדה חרושה קודם הזריעה) בשבת, מאי טעמא? אילימא משום דוושא (קילקול החרישה) - אפילו בחול נמי כו', אלא דילמא נקיט מעילאי ושדא לתתאי (כלומר, שמא ייטול רגב אדמה וישליכו לגומה, ונמצא משווה גומות בשבת^ב)",

וכן פסק השו"ע^ט: "אסור לפנות בשדה ניר בשבת, שמא יבוא לאשוויי גומות, ואם היה שדה חברו, אפילו בחול אסור מפני שדש נירו ומקלקל^{יט}", אולם מבואר שניתן לפנות בשדה בר, או בשדה זרועה ושאר שטח חקלאי שאין בו חשש להשוואת גומות^י.

שחשו לכתחילה להחמיר בכך, לפי שיש אומרים שמי רגליים מועילים לצימוח, אולם פשט המנהג להקל.

עוד נפסק בשו"ע^י: "האוכלים בגינות, אסורים לייטול ידיהם על העשבים, שמשקים אותם כו', אבל מותר להטיל בהם מי רגליים או שאר משקין, שאינם מצמיחין", ואמנם יש מן הפוסקים^י

מלבד זאת יש מן הפוסקים^כ שהורה לאסור להטיל מים על האדמה, לפי שנמצא מגבל אותם בעפר ועובר על מלאכת 'לש', אולם למעשה הורו רבים מהאחרונים^{כא} להקל בכך במקום צורך.

עוד נאמר בגמרא^{כב}: "תניא, בשבת, שלוש אבנים מקורזלות (ראויות לקינוח) מותר להכניס לבית הכיסא", ונחלקו ראשונים בביאור חידוש ברייתא זו, יש שפירשו^{כג} שהברייתא מחדשת שמשום כבוד הבריות הותר לטלטל אבנים מוקצות, בכדי שיוכל לקנח בהם בבית הכיסא, ויש שפירשו^{כד} שמותר אף להכניס אבנים אלה מן המכרמלית לרשות היחיד, שמאחר ואיסור זה הוא מדרבנן, הקלו בו משום כבוד הבריות.

מקורות והערות

[ג] שם פא ע"ב. [יד] האחרונים נחלקו בביאור דין זה, יש שפירשו (משנה ברורה סימן שיב ס"ק כד) שמאחר שמצויים רגבי אדמה בשדה, חששו חכמים שמא בעת שיפנה, ייטול מבלי משים רגב אדמה מלפניו וישליכו לגומה (ועיין בספר שבות יצחק ח"ב פרק בא) שמכאן מקור להכמי הדור לגזור על דבר שאומדים שאגב זה עלול לבוא לידי איסור). ויש שפירשו (שו"ע הרב שם סעיף יד) שהאיסור הוא בשל החשש שמא בעת שיפנה, ייטול רגב אדמה לקנח עצמו, ולאחר מכן ישליכו לתוך גומה. ולפי זה אפשר שכיום, שאין מקנחים ברגבי אדמה, אין לחוש לכך. למעשה נראה שבשעת דחק ניתן להקל בכך, וכן הסכים עימנו הגר"ד ליאור. [טז] אולם יש להעיר שמתקנות יהושע (ב"ק פא ע"א) שיהו "נפנין לאחורי הגדר ואפילו בשדה מלאה כרכום (שהריח מוזק לה)", ויש להוסיף שאפשר שלגבי חייל בורד העושה צרכיו בשדה גדול המעובר באמצעים מכניים כבדים, אין הבעלים מקפיד כל כך. [יז] כן עולה מדברי הביה"ל שם ד"ה 'בשדה ניר', שהאיסור חל דוקא בשדה חרושה קודם זריעתה, הואיל ומצויים בה רגבים. [יח] סימן שלו סעיף ג. [יט] ספר אגלי טל מלאכת זרוע סעיף ה, ועוד, שכן דעת היראים (סימן רעד), וכן הביא הביה"ל (שם ד"ה 'או שאר משקין') את דברי התפא"י (לכלכלת שבת מלאכת זרוע) שהשתנו הטבעים וכיום מי רגליים טובים מאוד לזבל הקרקע, אולם למעשה כתבו בביה"ל ובספר חזון עובדיה (ח"ד הלכות זרוע סעיף ה) שלא נהגו להחמיר בכך. [כ] מגן אברהם סימן שכא ס"ק יט. [כא] בן איש חי (שנה ב פרשת משפטים אות טז) לפי שבמקום שאי אפשר לא גזור חכמים, משנה ברורה (שם ס"ק נו) לפי שהוא פסיק רישא דלא ניהא ליה באיסור דרבנן (שהרי אינו מערב את המים בעפר אלא רק נותנם זה בזה), ובחזון איש (סימן נח ס"ק ח) הוסיף שבמיוחד נכון הדבר במקום כבוד הבריות. [כב] סוכה לו ע"ב. [כג] רש"י שם ד"ה 'מותר להכניס לביהכ"ס'. [כד] תוס' שם ד"ה 'בשבת

פסק השו"ע¹⁷: "משום כבוד הבריות התירו לטלטל אבנים (מוקצה) לקנח", והוסיף הרמ"א: "ויש אומרים דאפילו מכרמלית לרשות היחיד נמי שרי, דהא נמי אינו רק איסור דרבנן, ומשום כבוד הבריות התירוהו", וכן הורו האחרונים¹⁸ למעשה.

באמצעות גב היד או המרפק (ויעדיף גם לקורעו מתוך גליל, ולא לחתוך נייר אחד לקרעים, לפי שיש הנוקטים¹⁹ שכשאינו משתמש בשני הקרעים אינו מתחייב מדאורייתא). אלא שיש להימנע מקריעתו במקום הניקוב, לפי שיש לחוש בכך למלאכת מחתך²⁰.

על דרך זו מותר, בדלית ברירה, לטלטל נייר טואלט במקום ללא עירוב, ואף יש מפוסקי דורנו²¹ שהורה להקל מטעם זה, ולטלטל ברגלו אבנים ועפר לכסות הלכלוך (וכשמסיט את האבנים והעפר, יזהר שלא לישר את פני הקרקע, משום 'חורש', כמו כן לכתחילה יש לייחדם מראש לצורך זה, ובכך להפיקעם מאיסור מוקצה²²).

וא"כ חל איסור לעשות צרכיו בשבת בשדה חרושה קודם זריעתה, שמא יבוא ליישור ותיקון פני הקרקע, אך ניתן לעשות צרכיו בשדה בר, או בשדה זרועה ושאר שטחים חקלאיים, ובלבד, כמובן, שבעל השדה אינו מקפיד על כך.

על יסוד דין זה כתבו מפוסקי דורנו²³ שבדלית ברירה ומשום כבוד הבריות, ניתן לסמוך על הדעות הנוקטות שכל שקורע שלא על מנת לתפור אינו אסור מן התורה, ולהקל לקרוע נייר טואלט בשינוי, כגון

משום כבוד הבריות התירו, בדלית ברירה, לטלטל נייר לצורך קינוח, ואף יש שהורה להקל מטעם זה ולטלטל ברגלו אבנים ועפר לכסות הלכלוך. על דרך זו יש שהורה שמשום כבוד הבריות מותר, בדלית ברירה, אף לקרוע נייר טואלט בשינוי, כגון באמצעות גב היד או המרפק.

מקורות והערות

שלוש אבנים מקורזלות. [כה] סימן שיב סעיף א. [כו] משנה ברורה שם ס"ק ח, אולם עיין בדבריו שם שאין להקל בזה אלא בכרמלית גמורה, ואילו ברה"ר דידן (שאינו עוברים בה בפועל ס' ריבוא) יש להחמיר אף לנוטים להקל בה בדרך כלל. [כז] כן הורה לנו הגר"ד ליאור (מובא בשו"ת דבר חברון סימן שב), לפי שהותר לטלטל מוקצה באמצעות גופו (שלא בידיו), ואמנם קשה להקל בדבר שדרך טלטולו הוא ברגליים כעפר וכד' (עיין לעיל בסוף תשובה א ובהערה שם), אך בדלית ברירה נראה שיש להקל משום כבוד הבריות. ועיין עוד בדבריו שאם מהלכים אנשים באותו איזור, הרי שהיו צ"ח של רעי' שמתור לטלטלו, ואף ניתן לסמוך על הפוסקים (ראה מאירי שבת מ"א ע"א) המקילים לטלטל מוקצה לצורך כיסוי גרף של רעי' (ובניגוד לשו"ת הר צבי ח"א סימן קצו שהחמיר בכך ע"פ דברי המשנה ברורה סימן שח ס"ק קמד, ולגרש"ז אויערבך שמירת שבת כהלכתה פרק כב הערה קי שהסתפק בכך).

[כח] ראה שו"ע סימן שח סעיף לח: "מכניס אדם מבער"י מלוא קופתו עפר ומייחד לו קרן זוית ועושה בו כל צרכיו בשבת, כגון ליטול ממנו לכסות צואה או רוק וכיוצא בזה". ושמענו מהגר"א נבנצל והגר"י נויבירט שניתן אף לייחד את האבנים מבלי שנוכח שם, ואף ששינוי (ביצה פרק ד משנה ז): "אמר רבי אליעזר, עומד אדם על המוקצה ערב שבת בשביעית ואומר מכאן אני אוכל למחר", וכן מפורש בריטב"א (שבת קכה ע"ב) שצריך לייחד באופן פרטני, היינו דוקא בדבר הדורש בירור ובחירה. [כט] ילקוט יוסף סימן שמ סעיף ו, שמירת שבת כהלכתה פרק כג סעיף טז, ובאריכות בשו"ת חלקת יעקב אר"ח סימן קסד, שו"ת צ"ח אליעזר חלק יא סימן ל, ושו"ת משנה הלכות ח"ו סימן פד. [ל] ביה"ל סימן שמ סעיף יג ד"ה 'אין שוברין', לשיטת הרמב"ם. [לא] כן כתב בשמירת שבת כהלכתה שם, וכן כתבו בשו"ת חלקת יעקב שם, בספר אורחות שבת פרק יא סעיף מ בשם הגרי"ש אלישיב, וכן הסתפק בשו"ת שבת הלוי ח"א סימן קטו א יש בכך מחתך מדאורייתא או מדרבנן. לעומת זאת בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן לב, וכן מובא בשמירת שבת כהלכתה מהדור"ח שם הערה סב) נטה לומר שהואיל והניקוב כבר נעשה קודם השבת ואינו מדקדק וטורח כלל בחיתוך במקום מסוים, שהרי אין לו כל כוונה להשתמש במידה מסוימת בדוקא, אין זה חשוב למלאכה.

ד

שאלה: האם מותר לעשות שימוש בעוקב המים, כך שהמים יישפכו על האדמה?

שפיכת מים על הקרקע בשבת

תשובה: נאמר בגמרא^א: "איתמר, המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מאי מתרינן ביה? רבה אמר משום חורש, רב יוסף אמר משום זורע. אמר רבה, כוותי דידי מסתברא, מה דרכו של חורש - לריפויי ארעא, האי נמי מרפויי ארעא. אמר רב יוסף, כוותי דידי מסתברא, מה דרכו של זורע - לצימוחי פירא, הכא נמי מצמח פירא", וא"כ חל איסור להשקות צמחים בשבת, וכן פסק השו"ע^ב: "האוכלים בגינות, אסורים ליטול ידיהם על העשבים^ג, שמשקים אותם, אף על פי שאינם מכוונים, פסיק רישיה הוא".

כתבו האחרונים^ד שכן הדין אף בשפיכה על קרקע העומדת לזריעה, אולם אין איסור בשפיכה על אדמה שאין בה צמחים עוד יש להוסיף שיש מן הפוסקים^ה שאסרו הטלת מים לאדמה לפי שנמצא מגבלם בעפר ועובר על איסור 'לש', אולם יש שהורו^ו להקל בכך במקום צורך. לפיכך הנצרך להשתמש במים בשדה, כגון לשטיפת ידיו וכד', ישתדל לשופכם על גבי סלע או שאר משטח נוקשה (למרות שהמים יזרמו משם לאדמה וישקוה), ובמקום צורך ניתן אף להקל בשפיכה על אדמה רגילה, ובלבד שאין שם צמחים, ואינה עומדת לזריעה.

ה

שאלה: האם חיילים החונים בשדה בשבת, צריכים להשתדל לאכול בתוך כלי הרכב, בכדי שלא ישקו צמחים בטעות?

אכילה בשדה בשבת

תשובה: כפי שהתבאר^א, חל איסור במקום העומד לזריעה, בשל כך כתב לשפוך מים במקום צמחים או הרמ"א^ב: "טוב להחמיר שלא לאכול

מקורות והערות

[לב] מו"ק ב ע"ב. [לג] סימן שלו סעיף ג. [לד] ועיין בשמירת שבת כהלכתה (פרק כו הערה יד) שהביא דעות בפוסקים שהאיסור הוא דוקא בשפיכת המים על הצמחים ממש, אך בסמוך להם, במקום שאין דרך להשקות, אין איסור. [לה] שער הציון שם ס"ק יח. [לו] ועיין בספר יריאים (סימן קב מלאכת חורש) משמעות לשונו שאף אין איסור בקרקע רווית מים, (ועיין גם במשנה ברורה (שם ס"ק כז) שלשיטת הערוך המקל בפסיק רישא דלא ניחא ליה, מותר לשפוך מים על צמחים שאינם שלו, הואיל ואינו מתכוון להצמיחם, אלא שרבים חולקים על שיטה זו). [לז] שמירת שבת כהלכתה פרק יב סעיף יח. ועיין עוד בהר צבי (ט"ל הרים זורע סעיף ד) שכתב שבפתיחת ברו אפשר שאינו כמורמם בידיים, אלא מוגדר כמסיר מונע בפני המים, ובספר חזון עובדיה (ח"ד הלכות זורע סעיף ד) צירף להקל בכך מצד שלאחר הקילוח הראשון אין המים נחשבים כבאים מכוח האדם אלא בדרך גרמא, וכן כתב בשו"ת מלומדי מלחמה (סימן נג). אולם עיין בשו"ת או נדברו (ח"ד סימן יז) שאסר אף באופן זה, לפי שגם כשהמים אינם נשפכים ישירות על הצמחים, מיוחסת הפעולה אליו. [לח] מגן אברהם סימן שכא ס"ק יט. [לט] כן דעת המשנה ברורה (שם ס"ק נז) לענין השתנה על עפר, ומשום שהוא פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור דרבנן. ועיין עוד בספר זכר שמואל לגר"ש גריינמן (שבת, עמוד קנ בהערה) ובספר אורחות שבת (פ"ו סעיף נו ובהערה שם) שמוכח מהרבה מקורות שלא חששו כלל לאיסור לישה בכך, שכן מצינו שכל איסור ההשקיה אינו אלא בעומדת לזריעה, ושמותה לשפוך מים בחצר, לרבוץ אבק בקרקע, ולהטיל מי רגליים על עשבים, ולא ציינו הפוסקים את ענין הגיבול, על כן נראה שבאופן זה לא חשוב כלל למלאכת גיבול, ורק בטיט או עפר המיועד לכך, יש להחמיר. [מ] בתשובה הקודמת. [מא] סימן

שהרי מבואר בלשון הרמ"א שאינו איסור גמור אלא רק הנהגה ראויה. (ולענין דרכי היתר להוצאת המזון מהרכב בהעדר עירוב, עיין להלן פרק מד תשובה י).

בגינות, אם ישתמש שם עם מים, דבקושי יש ליוזרה שלא יפלו שם מים", ברם, במידה ואין שם צמחים ואין המקום עומד לזריעה, אין איסור בכך, ונראה שבמקום צורך ניתן אף להקל לאכול על גבי צמחים, ובלבד שיוזרה משפיכת מים,

1

שימוש בעצים בשבת

שאלה: האם חיילים החונים בחורשה בשבת, רשאים לתלות חפצים על ענפי העצים? ומה דין שימוש במגבת שנתלתה על העצים מבעוד יום? האם חייל הנצרך לטפס על סולם, רשאי לסומכו על עץ? האם חייל רשאי בשעת מנוחה לשבת סמוך לעץ ולהישען עליו?

משחשיכה כו'. הגה, ודוקא אדם שעלה שם, אבל אם הניח שם חפץ מבעוד יום, אסור ליטלו משם בשבת, וכתבו מפוסקי דורנו²⁷ שאפילו נפל החפץ מעצמו מהעץ, מ"מ חל איסור מוקצה עליו, ואין להשתמש בו.

תשובה: נאמר בגמרא²⁸: "תנו רבנן, שורשי אילן (וכל שכן ענפיו) שגבוהין מן הארץ שלושה טפחים, או שיש חלל תחתיהן שלושה טפחים, אף על פי שצידו אחד שווה לארץ - הרי זה לא ישב עליהן, לפי שאין עולין באילן, ואין נתלין באילן, ואין נשענין באילן כו' (גזירה שמא יתלוש מהמחובר²⁹). תני חדא, אם עלה - מותר לירד, ותני חדא, אסור לירד, לא קשיא, כאן מבעוד יום, כאן משחשיכה. ואיבעית אימא הא והא משחשיכה, ולא קשיא, כאן בשוגג, כאן במזיד".

עוד נפסק בשו"ע³⁰: "אסור להשתמש בצדדי האילן (כלומר, בדבר הנסמך לאילן (כסולם וכד') או בחבל הקשור בו), אבל בצדי צדדין (כלומר, בדבר הנשען על אותו דבר הקשור באילן), מותר. לפיכך אסור לסמוך הסולם לצדי האילן, דכי סליק ביה (כשמטפס עליו) משתמש בצדדין, אבל אם יש יתד תקועה בצדי האילן, מותר לסמוך סולם עליו, דהוה לה יתד צדדין, וסולם צידי צדדין. ואם נעץ בו יתד ותולה בו כלכלה, היתד נקרא צדדין, והכלכלה כצידי צדדין". וא"כ כעין זה חל

וכן פסק השו"ע³¹: "אין עולים באילן, בין לח בין יבש, ואין נתלים בו, ואין משתמשין במחובר לקרקע כלל, גזירה שמא יעלה ויתלוש. עלה באילן בשבת, בשוגג - מותר לירד, במזיד - אסור לירד. ואם עלה מבעוד יום, בכל גווני מותר לירד

מקורות והערות

שלו סעיף ג, ע"פ בעל התרומה סימן רלה. [מב] עירובין ק ע"א. [מג] כן מבואר בגמרא ביצה לו ע"ב. [מד] סימן שלו סעיף א. [מה] שמירת שבת כהלכתה פרק כו סעיף יד, שכן מוכח בשיטתו³² כיצד כה ע"א ד"ה 'ובאילנות אסורים'. [מז] שם סעיף יג, ע"פ

שבמקום צורך ניתן להקל בכך.

לסיכום, אסור לטפס על עצים או להיתלות עליהם, אך במקום צורך מותר להישען על עצים יציבים (שלא ינודו מכוון משקלו).

כמו כן אסור להשתמש בדבר הנסמך לעץ (כסולם וכד'), או בחבל הקשור בו, אולם מותר להשתמש בדבר הנשען על אותו דבר הקשור לעץ (על כן חל אסור להוציא חפץ משקית התלויה על עץ, ומאידך, ניתן לנגב ידיים במגבת התלויה על חבל הקשור לעצים).

איסור להוציא חפץ משקית התלויה על עץ, ומאידך, ניתן לנגב ידיים במגבת התלויה על חבל הקשור לעצים (אך אין היתר להוריד את המגבת מחבל זה).

עוד יש להוסיף שכתב הרמ"א¹⁷: "מותר ליגע באילן, ובלבד שלא ינידנו", והעירו מן האחרונים¹⁸ שאף כשלא מזיזו, חל איסור להישען עליו באופן מלא, לפי שנמצא משתמש בכך באילן המחובר לקרקע, ועל כן ניתן רק להיסמך עליו מעט, אולם יש מן האחרונים¹⁹ שחלקו על כך ונקטו שעל אילן יציב שאין לחוש שינידנו, מותר להישען, על כן נראה

ז

שאלה: האם במצבי שיגרה מותר ללכת בתוך צמחייה סבוכה, כשעלול לגרום לתלישת עשבים מהקרקע?

הליכה על גבי עשבים בשבת

עשב באחת מפסיעותיו, אין זה 'פסיק רישא'²⁰. וכן פסק השו"ע²¹: "מותר לילך על גבי עשבים, בין לחים בין יבשים, כיון שאינו מתכוין לתלוש".

ברם, יש מן הראשונים²² שהורו להחמיר בדין זה, והעמידו האחרונים²³ את דבריהם במציאות שההילוך על העשבים יגרום בוודאות לתלישתם, כגון כשהולך במהירות בסבך קוצים יבשים וגבוהים וכד'. אולם יש מן האחרונים²⁴ שחלקו על כך, וכפשוט לשון הגמרא והשו"ע שמותר תמיד ללכת ע"ג עשבים.

עוד יש להוסיף שיש מן הפוסקים²⁵ שהורו

תשובה: נאמר בגמרא²⁶: "אמר רמי בר אבא אמר רב אסי, אסור לאדם שיהלך על גבי עשבים בשבת, משום שנאמר "ואץ ברגלים חוטא". תני חדא מותר לילך על גבי עשבים בשבת, ותניא אידך אסור. לא קשיא, הא בלחים, הא ביבשים כו'. והאידנא דקיימא לן כרבי שמעון (שדבר שאינו מתכוון - מותר), כולהו שרי". והיינו, למרות שמודה ר"ש ב'פסיק רישא', מ"מ מאחר וכל פסיעה שהאדם פוסע נידונית בפני עצמה, ואין וודאות שיתלוש בפסיעה מסוימת, לפיכך גם במקרה שברור שבסופו של דבר יתלוש

מקורות והערות

הגמרא בשבת קנה ע"א. [מז] שם. [מח] משנה ברורה שם ס"ק סג, ובביה"ל שם ד"ה 'ומותר ליגע באילן', שכן נאמר בירושלמי (ביצה פ"ה ה"ב): "אית תני תני נשענים בבהמה ואית תני תני אין נשענים בבהמה כו', מאן דאמר נשענים בהוא דמיסתמיך ציבחר (כלומר, מעט), מאן דאמר אין נשענים בכובש את כובדו (במלוא משקלו)". [מט] שו"ע הרב שם סעיף כא, חיי אדם כלל יב סעיף ו, ומבארים שהאיסור הוא בהישענות על אילן חלש, אך באילן כריא אין איסור. [נ] עירובין ק ע"ב. [נא] כן באר בשמירת שבת כהלכתה פרק כו הערה סב. [נב] סימן שלו סעיף ג. [נג] סמ"ג לארין סה (מלאכת קוצר) בשם היראים סימן רעד. [נד] ביה"ל שם ד"ה 'ומותר לילך ע"ג עשבים', וכן הורה בספר מנחת אהבה פ"ד סעיף טז, ועיין בשמירת שבת כהלכתה (שם הערה סד) שאפשר שאף נחשב כפ"ר דניחא ליה. [נה] ערוך השולחן שם סעיף כא, ילקוט יוסף שם דין עלייה באילן סעיף ד. [נו] ט"ז סימן שלו ס"ק ד, וכן למד המג"א בדעת השו"ע (סימן שיב סעיף ו) שכתב:

לפיכך מותר להלך ע"ג עשבים בשבת, אך לכתחילה יש להימנע מהילוך שיגרום בוודאות לתלישתם, וכמו כן יש להשתדל להימנע מהסתת צמחייה בידיים, משום איסור מוקצה. אכן במקום צורך, ניתן לסמוך על הפוסקים המקילים בכל זה, וכל שכן שאין להקפיד בכך בשעת פעילות מבצעית.

שחל איסור מוקצה על צמחים המחוברים לקרקע, הואיל ואינם עומדים לשימוש כלשהו, אולם רבים¹² חולקים על דעה זו, וכפשוט דברי השו"ע¹³: "הדס מחובר, מותר להריח בו", ומשמע שאין מניעה לטלטלו, וכדברי הרמ"א¹⁴: "קנים הרכים כירק, מותר להשתמש בהם אעפ"י שמחוברים בקרקע, דאין איסור להשתמש בירק".

ח

שאלה: האם מותר להפעיל מקלור ('סטטיקלייט') לצרכי נוחות והתמצאות במהלך 'שבת שטח' הנערכת בסמוך לבסיס האימונים? כיצד יש לנהוג בנוגע להפעלת שקית חימום לצורך שמירה באיזור קר?

הפעלת מקלור ('סטטיקלייט') או שקית חימום בשבת

למלאכה, שבורא המים האלו", וכן נאמר בגמרא²⁰: "אין מוציאין (ביו"ט) את האור לא מן העצים ולא מן האבנים כו", מ"ט? משום דקא מוליד ביו"ט", וכעין זה אסרה הגמרא²¹ להניח כוס בושם על בגד, מפני שמוליד בו ריח, וכן נפסק בשו"ע²²: "אסור לשאת תחת אציליו זרע התולעים

תשובה: דעת רבים מפוסקי דורנו¹⁵ שיצירת אור או חום באמצעות ריאקציה כימית, אסורה מדרבנן משום איסור 'מוליד', שכן נאמר בגמרא¹⁶: "אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו", ופירש רש"י: "משום דקא מוליד בשבת, ודמי

מקורות והערות

¹מקנחין בשבת בעשבים לחים אפילו הם מחוברים, ובלבד שלא יזיזו. ומשום שמתמש במחובר ליכא, דלא אמרו אלא באילן אבל לא בירק". ובאר הגמ"א (שם ס"ק 1) שאיסור ההזזה משום מוקצה. [נז] כן באר המשנה ברורה (שם ס"ק ט, בשם אליה רבה ותוספת שבת) שאיסור הזזת העשבים הינו משום חשש תלישה, אך אין בכך משום מוקצה, שאל"כ לא ניתן היה לקנח בהם כלל. וכן הורה המשנה ברורה סימן שלו ס"ק מח, ובאריכות בשו"ת יביע אומר ח"ה סימן כו אות ב, ח"ז סימן לו (וע"ש שבאר שהואיל וכל איסור מוקצה הוא גזירה משום הוצאה מרשות לרשות, לפיכך אין מוקצה במחובר, שלא שייכת בו גזירה זו). [נח] סימן שלו סעיף י. [נט] שם סעיף א. [ס] כן כתבו בספר שבות יצחק (ח"ו פרק יז) בשם הגרש"ז אויערבך והגר"ש אלישיב. וכן הביא בשו"ת המורים בקשת (סימן 66) שהגר"א נבנצל והגר"ד ליאור נטו לאסור שימוש במקלור, וכ"כ בספר שבת ומועד בצה"ל (עמ' קיז) בשם הגר"ש אלישיב, בשו"ת באהלה של תורה (ח"ה סימן כו), ובספר הלכה כסדרה (ח"א סימן רנא), לענין שימוש בשקית חימום. לעומת זאת עיין באריכות בשו"ת מלומדי מלחמה (סימנים נא-נב) שכתב שאין בהפעלת שקית חימום ומקלור כל איסור, והוכיח שאין לאסור זאת משום 'מוליד', שכן מבואר במשנה (שבת מז ע"ב) שאסור להטמין בחול בגלל החשש שמא יטמין ברמץ, ולכאורה מבואר בגמרא (ב"ב יט ע"א) שהמגע של החול בסיר החם הוא הגורם לחול להוסיף הבל ('דמחממי חיים ודמקריי קריר'), ואעפ"כ לא נאסר הדבר מצד עצמו, הרי שאין איסור מוליד בהפעלת ריאקציה כימית. וכן ראה בשו"ת המורים בקשת (סימן 65) שכתב בשם הגר"ד ליאור שלא מצינו איסור בהפעלת שקית חימום בשבת. ועיין עוד באריכות בתחומין (חלק יג עמ' 135) שאין לחייב על יצירת ריאקציה כימית בשבת משום 'מוליד'. ברם, בספר אורחות שבת (פרק טו סעיף סח) כתב בשם הגרש"ז אויערבך שפשוט שאסור להפעיל מקלור בשבת, ושע"פ שיטת החזו"ן איש (המגדיר שימוש בחשמל כ'מכה בפטיש' לפי ש'נותן צורה בגשם ומעמידו על תכונתו") יהיה בכך איסור תורה, וכ"כ בשו"ת המורים בקשת (שם) בשם הגר"מ אליהו. [סא] שבת נא ע"ב, הובא בשו"ע סימן שכ סעיף ט. ועיין עוד פירוט גדרי 'מוליד' בשמירת שבת כהלכתה פרק כב הערה קמ, ובאריכות בשו"ת יביע אומר ח"ג סימן כא בענין ייצור מי-סודה בשבת. [סב] ביצה לג ע"א. ברם, עיין ברמב"ם (פ"ד מיו"ט ה"א) שנימק דין זה מטעם שהיה ביכולתו להבעיר האש מבעוד יום, ועיין בראב"ד שהשיגו. [סג] שם כג ע"א. ואגב יש להוסיף שבספר שבת ומועד בצה"ל (עמ' קכה) הוכיח מדברי הגמ"א (סימן תקיא ס"ק י) שמותר ליתן בשבת חומרי בישום על גבי מת, לפי שאין כוונתו להוליד ריח אלא למנוע סירחון, מה גם שמצינו שהתירו לטלטל מת מחמה לצל בכדי שלא יסריח, למרות איסור המוקצה שבכך. [סד] סימן שח סעיף מה.

שלא יתכוון לעשות כלי", וכגון מה שפסק השו"ע¹⁰⁷: "מותר להפקיע ולחתוך קשרי השיפוד שקושרים בטלה או בעוף הצלויים".

עוד יש להוסיף שהיה מקום לאסור הפעלת מקלור ושקית חימום מדין 'מכה בפטיש', ברם, דעת רבים מפוסקי דורנו¹⁰⁸ שאין לראות במעשה של הרכבת כלי בסמוך לשימוש בו, מעשה בנייה גמור, אלא דרך שימוש במכשיר קיים, ובמיוחד כאשר התיקון אינו בר קיימא ומתבטל תוך זמן קצר.

לפיכך, ככלל, אסור להפעיל מקלור ('סטיקלייט') או שקית חימום בשבת, על כן במקום שהשימוש בהם נצרך בשל נסיבות בטיחותיות או מבצעיות, יש להפעילם קודם השבת. עם זאת, במידה ונצרך להפעילם בנסיבות אלו בשבת (או שהפעלתם קודם השבת אינה נותנת מענה הולם), הורו מפוסקי דורנו¹⁰⁹ שמותר להפעילם בשבת כדרכו בחול (בלא צורך בשינוי), מאחר והפעלתם כרוכה באיסור 'מוליד' שאין לו עיקר מן התורה. במיוחד נכון הדבר אם בכך יימנע מאיסורי שבת חמורים יותר, כהפעלת תאורה או חימום חשמלי.

שעושיין המשי, מפני שאסור בטלטול, ועוד, שהוא מוליד בחומו (את תולעי המשי)".

מלבד זאת יש לציין שהמקלור בנוי בצורת שתי שפופרות המכילות חומרים שונים ונמצאות האחת בתוך השנייה, לצורך הפעלת המקלור מקפלים אותו מעט ובכך שוברים את השפופרת הפנימית ומאפשרים לחומר שבתוכה להתערבב עם החומר שבשפופרת החיצונית, עירוב החומרים גורם לריאקציה הנדרשת לצורך הפקת האור.

והנה כתב הרמב"ם¹¹⁰: "כל המקלקלין פטורין, כיצד? הרי שחבל בחבירו או בבהמה דרך השחתה, וכן אם קרע בגדים או שרפן או שבר כלים דרך השחתה, הרי זה פטור", אלא שכידוע כתב הרמב"ם בתחילת ההלכות¹¹¹: "כל מקום שנאמר שהעושה דבר זה פטור, הרי זה פטור מן הכרת ומן הסקילה ומן הקרבן, אבל אסור לעשות אותו דבר בשבת, ואיסורו מדברי סופרים", כך שלכאורה חל איסור על שבירת השפופרת הפנימית של המקלור, הגם שסותרה בדרך קלקול. ברם, מצינו שפעמים התיירו איסור זה משום צורך השבת, כגון מה ששנינו¹¹²: "שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות, ובלבד

מקורות והערות

[סח] פ"א משבת הי"ז, ע"פ המשנה בשבת פרק יג משנה ג. [סח] שם פרק כב משנה ג, הובא בשו"ע סימן שיד סעיף ו. [סח] שם סעיף ט. [סט] אמנם החו"א (א"ח סימן נ ס"ק ט) אסר שימוש בחשמל בשבת משום 'בונה' ו'מכה בפטיש', לפי שהורמת הורם בחוטים נחשבת לשינוי מהותם, והוא כנותן צורה משמעותית לחומר גולמי, ועוד, שבסגירת המעגל החשמלי מעמיד את הכלי על תכונתו ומכשירו לשימוש. ברם, רבים השיגו על כך (ראה שו"ת מנחת שלמה ח"א סימנים ט, יא) שהרי אין חיבור החוטים כדרך בנין בחיבור חזק, מה גם שהמעגל עומד תמיד לניתוק וחיבור, ואף אינו מתקיים מאליו אלא זקוק כל העת ליצירת ההורמת חשמל נוספת, על כן יש לראות בכך דרך שימוש ולא בנייה. ועיין עוד שו"ת ציץ אליעזר (חלק יג סימן מו) ושו"ת יחיה דעת (ח"ב סימן נו) שהתירו חיבור מחט למזרק לפי שכן דרך שימוש ואינו מלאכה. [ע] שו"ת דבר חבון סימן שפו.

ט

שאלה: האם מותר לחמם מאכלים באמצעות ערכת בישול המבוססת על הפעלת ריאקציה כימית ע"י עירוב מי-מלח במגנזיום והבאתם בכך לידי רתיחה ואידוי?

חימום מאכלים
באמצעים כימיים
בשבת

והנה בישול באמצעות ריאקציה כימית אינו דרך בישול מקובלת, וודאי שאינו אש, כך שהיה מקום להתירו כדין בישול בחמה. ברם, יש שבארו"י שדוקא בישול בחמה הותר לפי שאינו נעשה כלל ע"י התערבות האדם, משא"כ בישול באמצעים אחרים שנעשה מיוזמתו ובשליטתו של האדם, לעולם יחשב כתולדות חמה ויאסר מדרבנן, וכעין שמצינו בגמרא^{טז} שבישול בחמי טבריא נחשב כבישול בתולדות חמה ואסור מדרבנן. יתר על כן מצינו במאירי^{יז} שאסר מדאורייתא בישול בסיד שהגיע לרתיחה באמצעות עירובו במים, ונקט שדינו כבישול בתולדות האש לפי שהאש גלומה בסיד משעת ייצורו, ואמנם הבנה זו הינה מחודשת ביותר, אך מ"מ לשיטה זו יהיה אסור מדאורייתא לבשל באמצעות ריאקציה כימית. וא"כ מידי ספק לא יצאנו, ויש לחוש שיש בכך משום בישול לכל הפחות מדרבנן.

תשובה^{ע"א}: נפסק בשו"ע^{ע"ב}: "כשם שאסור לבשל באור (באש) כך אסור לבשל בתולדת האור, כגון ליתן ביצה בצד קדרה (שהוסרה מהאש) או לשברה על סודר שהוחם באור כדי שתצלה. ואפילו בתולדת חמה, כגון בסודר שהוחם בחמה, אסור גזירה אטו תולדת האור כו'. אבל בחמה עצמה, כגון ליתן ביצה בחמה או ליתן מים בחמה כדי שיוחמו, מותר". ומבואר ברש"י^{ע"ג} טעם היתר הבישול בחמה לפי שאין דרך בישול בכך, ושכל כך שונה הוא בישול בחמה מבישול באש, שאף מדרבנן אין לגזור איסור על כך. אלא שנחלקו אחרונים בביאור דבריו, יש שפירשו^{י"ד} שההיתר הוא לפי שאין כל רגילות לבשל בחמה, ואכן לשיטתם יש לחייב על כל דרך בישול שרגילים בה ואפילו אינה על אש, כגון מיקרוגל, ויש שפירשו^{י"ה} הטעם לפי שאינו דומה לדרך הבישול שהיתה במשכן, ולשיטתם לעולם אין לחייב אלא על בישול באש בלבד.

מקורות והערות

[עא] עיין עוד באריכות בענין זה בספר אוצרות השבת סימן ו (ושם בסוף הספר תשובות מגדולי הדור בענין זה), בספר שבות יצחק ח"ו פרקים א-ג, במאמר הר"י רוזן בתחומין חלק יז, ובספר במראה הבוק ח"ו סימן מג. [עב] סימן שיח סעיף ג, ע"פ הגמרא בשבת לט ע"א. [עג] שם ד"ה 'בחמה'. ועיין עוד בספר אגלי טל (מלאכת אופה ס"ק מד אות ד) שכתב שבישול בחמה אינו רק שינוי באופן הפעולה, אלא גם בתוצאה, שהתוצאה אינה כבישול באש, דשבת עציים בפת. [עד] שו"ת אגרות משה ח"ג סימן נב. כעין זה הוכיח בקובץ שיעורים (כתובות אות רב) מהגמרא בפסחים (מא ע"א) שהשוותה את פטור הבישול בשבת בחמי טבריא לבישול קרבן פסח בהם, והיינו לפי שהוא דין בכל התורה שאין מתחייבים אלא על דרך הבישול הרגילה. [עה] שו"ת הר צבי ח"א סימן קנט, שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן יב הערה ד. [עו] עמוד הימיני סוף סימן כז, שבת ומועד בצה"ל עמ' קיח-קט בשם הגר"י אלישיב, שו"ת דבר חברון סימן שנה. [עז] שם, ושם מ ע"ב. וכעין זה נבאר ברמב"ם (פכ"ב משבת ה"י) שאסר כבישה במלח מפני שהוא כמבשל, ובר"י (ע"ז לח ע"ב מדפי הרי"ף) שכתב שיש במליחה בשבת משום בישול, והיינו לפי שתיקון האוכל נחשב כתולדות חמה. בענין זה יש להזכיר את מחלוקת הפוסקים אם איסור תולדות חמה אטו תולדות האור הינו גורף, גם במצבים שכלל אין לחוש לאיחלופי, שהמהרש"ל (תשובה סא) התיר לחמם ביצה ע"ג גג רותח ואף שהוא תולדות חמה, מ"מ לא שייך לגזור בכך אטו תולדות האור, ואילו המג"א (שם ס"ק י) חלק עליו ונקט שלא פלוג חז"ל בגזירותיהם. [עח] שם. וכעין זה אסר החו"א (מובא במנחת שלמה שם הערה ג) חימום מים ע"י העברת זרם דרכם באמצעות אלקטרודות חשמליות (ללא גוף חימום), ולפי שהוא כעין 'עבור של אש'. אמנם הגרש"א שם תמה מאוד על הבנה זו.

וא"כ למעשה אין לחמם מאכלים באמצעים כימיים בשבת, הן משום איסור 'בישול' והן משום איסור 'מוליד'. אכן, מאחר ובפשטות אין בהפעלת ערכה זו איסור דאורייתא, על כן במקום שבשל נסיבות מבצעיות הוצרכו לבשל או להסיע מזון בשבת (ולא ניתן לצרפו לרכב הנוסע בהיתר), יש להעדיף שימוש בערכה, על פני בישול באש או הסעת מזון.

מעבר לכך כבר התבאר^ט שדעת רבים מפוסקי דורנו שיצירת אור או חום באמצעות ריאקציה כימית, אסורה מדרבנן משום איסור 'מוליד', כך שאפילו לא יהיה בהפעלת הערכה משום איסור 'מבשל', וכגון שרכיבי המזון שבה הינם יבשים ומבושלים כל צורכם, (ואפילו ננקוט שעצם הרתחת מי המלח בהפעלת הערכה, נחשבת כבישול בחמה), מ"מ יאסר להפעילה בשבת.

שאלה: האם מותר להכין 'מנה חמה' בשבת, או שמא נחשב הדבר כבישול? הכנת 'מנה חמה' בשבת

מהראשונים^פ שאף עירוי מכלי ראשון מבשל באופן חלקי, וכן פסק השו"ע^{פא}: "כלי ראשון (פירוש, הכלי שמשתמש בו על האש) אפילו לאחר שהעבירוהו מעל האש, מבשל כל זמן שהיד סולדת בו, לפיכך אסור ליתן לתוכו תבלין", ובהמשך כתב^{פב}: "אסור ליתן תבלין בקערה ולערות עליהן מכלי ראשון".

עוד שנינו^{פג}: "כל שבא בחמין (שהתבשל) מערב שבת - שורין אותו בחמין (בכלי ראשון) בשבת, וכל שלא בא בחמין מערב שבת - מדיחין אותו בחמין (מכלי שני)^{פד} בשבת, חוץ מן המליח הישן ודגים מלוחים קטנים וקוליים האיספנין, שהדחתן זו היא גמר מלאכתן (כלומר, מאחר והם קלי בישול, אין לערות עליהם חמין אפילו מכלי שני)^{פה}".

תשובה: נאמר בגמרא^{פז}: "אמר רבי יצחק בר אבדימי, פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ וביקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי (בכדי לחמם את השמן), ואמר לי: טול בכלי שני ותן", כלומר, משום איסור בישול אסור להכניס את השמן לכלי רותח שהיה על האש, אך ניתן לשפוך את המים הרותחים לכלי שני ולאחר מכן להכניס את השמן לתוכו. ובארו התוס'^{פח}: "לפי שכלי ראשון מתוך שעמד על האור דפנותיו חמין ומחזיק חומו זמן מרובה, ולכך נתנו בו שיעור דכל זמן שהיד סולדת בו אסור, אבל כלי שני אף על גב דיד סולדת בו מותר, שאין דפנותיו חמין והולך ומתקרר".

א"כ מבואר שכלי ראשון מבשל אף לאחר שהוסר מעל האש, וכתבו חלק

מקורות והערות

[עט] בתשובה הקודמת. [פ] שבת מ ע"ב. [פא] שם ד"ה יזשמע מינה. [פב] עיין תוס' שם מב ע"ב ד"ה 'אכל'. [פג] סימן שיח סעיף ט. [פד] שם סעיף י. [פה] שבת פרק כב משנה ב. [פו] כן מבואר בתוס' שם לט ע"א ד"ה 'כל שבא בחמין', שהלא כבר התבאר לעיל שעירוי מכלי ראשון מבשל, וא"כ על כרחנו שההיתר לערות כאן חמין על מאכל לא מבושל, הוא דוקא בעירוי מכלי שני. [פז] ועיין בבית הלל (שם סעיף ד ד"ה 'זהדחתן') שהוכיח שרבים הנוקטים שאין לבאר טעם איסור הדחת הדגים משום 'מכה בפטיש', שכן

ושאף שאר מאכלים נחשבים לקלי בישול המתבשלים אף בכלי שני. מטעם זה נוהגים הספרדים להכניס שקית תה לכלי שני (כלי שעירו לתוכו מים חמים מהמיחם), ואילו האשכנזים מחמירים בכך, ומתירים להכניס את שקית התה דוקא לכלי שלישי. ויש המחמירים אף בכלי שלישי, ונוקטים שקלי בישול מתבשלים גם בו, כל זמן שהוא רותח³³.

לאור זאת, אסור להכין 'מנה-חמה' וכד' בשבת, ואפילו בעירוי מכלי שני, שכן מבירור שערכנו עלה שיש במנה זו רכיבים שלא התבשלו כלל (או התבשלו באופן חלקי ביותר, אך אינם ראויים אפילו לאכילת דחק), ובישולם קל ביותר (שהרי דרך בישולם הוא בעירוי). אמנם, המקל להכין מנה חמה בכלי שלישי (מערה מים רותחים מהמיחם לכוס אחת, מן הכוס הראשונה לכוס שנייה, וממנה אל המנה החמה) – יש לו על מי לסמוך.

עם זאת, חשוב לציין שחלק ממנות אלה מוכשרות לאכילה באמצעות הוספת מים לאבקה והפיכתה לנוזל סמיך (כגון פִּיֶּה תפוחי אדמה), ובכך יש גם איסור לִישָׁה³³.

ובפשטות משמע מהיתר השרייה בשבת, שאין כל איסור בישול בתבשיל שכבר התבשל קודם לכן, אולם רבים מהראשונים³⁴ הוכיחו ממקורות אחרים שאיסור בישול חל גם על תבשיל נוזלי שהצטנן, וההיתר הנ"ל נאמר דוקא על תבשיל יבש. וכן פסק השו"ע³⁵: "תבשיל שנתבשל כל צרכו, יש בו משום בישול אם נצטנן כו", והני מילי שיש בו בישול אחר בישול, בתבשיל שיש בו מרק, אבל דבר שנתבשל כבר והוא יבש, מותר לשרותו בחמין בשבת".

וא"כ מצינו שמותר להכניס מאכלים יבשים שהתבשלו כל צורכם לתוך כלי ראשון שהוסר מעל האש, או לערות מכלי ראשון עליהם, ואילו מאכלים יבשים שלא התבשלו, או מאכלים לחים צוננים, אין היתר להכניס אלא לכלי שני, או לערות מכלי שני עליהם (מלבד דגים מסוימים, שבשל קלות בישולם אסור אף לערות עליהם מכלי שני). וכן נהגו הספרדים, ואילו הרמ"א³⁶ כתב: "ונהגו ליזהר לכתחילה שלא ליתן פת אפילו בכלי שני כל זמן שהיד סולדת בו", והיינו לפי שנוקט שאיננו בקיאין כיום, ויש לחוש

מקורות והערות

מוכח מהרבה מקומות שאין איסור 'מכה בפטיש' בהכנת אוכל (ואכן לא שייך לאסור הכנת 'מנה-חמה' מטעם 'מכה בפטיש'). [פח] עיין רא"ש שם פ"ג סימן יא. [פט] סימן שיח סעיף ד. [צ] שם סעיף ה, ועיין משנה ברורה שם ס"ק מב. (ועיין עוד בתוס' שם שכתב בתירוצו הראשון שאסור לתת בכלי שני דבר שיש בו משום בישול, לפי שמיחזי כמבשל). [צא] עיין בענין זה בפמ"ג א"א שם סק לה, ערוך השולחן שם סעיף כח, משנה ברורה שם ס"ק לט וס"ק מז, חזו"א סימן נב ס"ק יט, שו"ת אגרו"מ ח"ד סימן עד, ושו"ת יביע אומר ח"ו סימן מ. ועיין עוד בענין מנה חמה בשמירת שבת כהלכתה מהר"ח פ"א הערה קפה*. אגב יש להוסיף שמנהג הספרדים להכין בשבת קפה-נמס באמצעות עירוי עליו מכלי ראשון, שכן הקפה כבר בושל בשלב הייצור, ואילו האשכנזים (ראה שש"כ שם סעיף מט) מחמירים בכך הואיל והקפה נמס וחשוב כדבר לח, ומתירים רק את הכנסתו לכלי שני. כמו כן יש לציין שהספרדים אף מקילים בהכנת קפה-שחור, הואיל וקלו אותו בשלב הייצור, וקלייה דינה כבישול, ואילו האשכנזים מחמירים לאסור בישול אחר אפיה וקלייה, לפי שרואים את הבישול כפעולה שונה מקלייה. [צב] ראה שמירת שבת כהלכתה פרק ח סעיף כה.

יא

טלטול והגסת
שלג בשבת

שאלה: האם מותר לטלטל שלג שנערס בפתח העמדה או על צריחון הטנק? והאם מותר גם לרסקו ולהמיסו ברגליים? כיצד ינהגו חיילי מוצב שהמים שבמיכליו קפאו, ועליהם להפשיר שלג לשייה באמצעות הכנסתו לכלים העומדים בחדר מחומם?

ונפשרו, מותרים". דהיינו, שיטת השו"ע כדעת רוב הראשונים שמותר להניח שלג כך שיפשר מאליו. לעומת זאת כתבו האחרונים¹³ שלשיטת הרמ"א יש לחוש לכתחילה לדעה המחמירה ולהימנע מהפשרת שלג בפני עצמו, וכן מנהג האשכנזים¹⁴.

עוד מבואר באחרונים¹⁵ שהשלג אינו מוקצה, וממילא אין כל מניעה לפנותו בידיים (ורק משום איסור בונה, חל איסור לבנות ממנו צורות שונות), ואף נפסק בשו"ע¹⁶: "דורס שלג ברגליו ואינו חושש (שהרי אין כוונתו לרסקו)", אלא שהעירו מפוסקי דורנו¹⁷ שבשעת פינויו יש להיזהר מלדורסו בכונה בכדי לרסקו למים, ועוד הוסיפו שבמקום שהשלג מהווה היזק לרבים, מותר אף לפזר עליו מלח וחול וכד', ואפילו הם מוקצה (וכעין שנאמר בגמרא¹⁸: "אמר שמואל, מכביץ גחלת של מתכת ברשות הרבים בשביל שלא יזוק בה רבים").

תשובה: נאמר בגמרא¹⁹: "אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש".

ונחלקו ראשונים בביאור דין זה, דעת רבים מהראשונים²⁰ שהאיסור (מדרבנן) לרסק שלג הינו משום 'מוליד' (שמייצר מים), או משום שדומה לסחיטה (וגזרו שמא יסחוט פירות), ועל כן אין כל מניעה להניח שלג בכדי שיימס מאליו, אולם יש מן הראשונים²¹ שבאר טעם האיסור לרסק שלג משום 'נולד' (שמייצר מים שחל עליהם איסור מוקצה), ודוקא התירו ליתן את השלג לתוך הכוס, לפי שמתערב ומתבטל במים שבכוס ואינו ניכר, אך אין היתר להפשירו בפני עצמו.

פסק השו"ע²²: "השלג והברד, אין מרסקין אותם, דהיינו לשברם לחתיכות דקות כדי שיזובו מימיו, אבל נותן הוא לתוך כוס של יין או מים והוא נימוח מאליו ואינו חושש, וכן אם הניחם בחמה או כנגד המדורה

מקורות והערות

[צג] שבת נ"ב. [צד] רש"י שם ד"ה 'כדי שיזובו מימיו', רמב"ם פכ"א משבת הי"ג. [צה] ר"ן שם כג ע"ב מדפי הרי"ף, בשם ספר התרומה. [צו] סימן שכ סעיף ט. [צז] כן העיר המשנה ברורה (שם ס"ק לה), הואיל והרמ"א בסימן שיח סעיף טז חש לכתחילה לשיטת בעל התרומה הנ"ל ואסר להפשיר רוטב קרוש, ברם, אף ברמ"א שם מבואר שבמקום צורך ניתן להקל בזה (מה גם שבשונה מסימן שיח, כאן הרמ"א לא השיג על פסק השו"ע, ועיין בשו"ת ציץ אליעזר ח"ו סימן לד אות כד שלמד משתיקת הרמ"א כאן שדוקא בהמסת רוטב יש להחמיר לפי שהמאכל הופך לנוזל, ומש"כ בשלג שתמיד נחשב לנוזל). [צח] שמירת שבת כהלכתה פרק י סעיף ג. ואגב יש לציין שלכאורה לדעת בעה"ת כשם שאסור להפשיר שלג משום נולד, כך יהיה אסור להקפיא מים לקרח מטעם זה, מה גם שיש ביצירתו משום בונה. אולם דעת רבים מפוסקי דורנו (ראה שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סימן לד, שו"ת יהודה דעת ח"א סימן ל, שמירת שבת כהלכתה פרק י סעיף ד, שו"ת משנה הלכות ח"ד סימן מח, ועוד) שמעיקר הדין אף לדעת המחמירים בהפשרת שלג, מותר להקפיא מים לקרח, ואין בו משום נולד, לפי שאינו בר-קיימא, ואף נחשב כנשתנה לגריעותא וכאוכל שנמאס. ומאחר ואינו בר-קיימא אין אף בו משום בונה, מה גם שהקפאה אינה נעשית בידיים, אמנם למעשה מנהג חלק מהאשכנזים (ראה שו"כ שם) להחמיר בכך, אם לא במקום צורך. [צט] כן הוכיח בשמירת שבת כהלכתה פרק טו סעיף מד מדבריו המשנה ברורה סימן שלח ס"ק ל, וכן נראה מדבריו הביה"ל ריש סימן שב ד"ה 'מן הטל', וכן כתב בשו"ת הר צבי טל הרים מלאכת סותר אות א, ונראה שכן מוכח מהגמרא הנ"ל שפסקה בריסוק שלג ולא עוררה כלל שיש בו משום מוקצה. אמנם בשו"ת אגרות משה ח"ה סימן כב אות לו החמיר בזה. [ק] שם סעיף יג. אגב יש להוסיף שבסעיף יד פסק השו"ע: "הר"ם מורטנבורג מתיי להטיל מי גלים בשלג (דומיא דרריסה ברגליים), והר"א היה נוהר (הואיל וחשיב מעשה בידיים, ורואי נימוח", ולהלכה כתב המשנה ברורה (שם ס"ק מא) שהמנהג להקל. [קא] עיין שמירת שבת כהלכתה מהדור"ח פרק כה סעיפים יג-י. [קב] שבת מב ע"א.

לפיכך מותר לפנות שלג מפתח העמדה או מעל צריחון הטנק, ואף מותר לדורסו ברגליים, אך יש להיזהר מלרסקו למים. כמו כן הנצרך להפשיר שלג לשתייה וכד', לא ירסקנו בידיים, אלא יניחנו בתוך כלי בחדר מחומם והוא נימוח מאליו, ולמנהג

האשכנזים יש להקפיד לכתחילה שיהיו בכלי מים, כך שהשלג יפשר ויתבטל במים שבכלי, ורק במקום צורך מקילים להפשירו בכלי ריק.

יב

שאלה: האם מותר להרוג עקרב ונחש בשבת? ומה דין לכידת כלב משוטט החשוד כנגוע בכלבת?

צידת והריגת בעלי חיים מסוכנים בשבת

תשובה: נאמר בגמרא^פ (לענין צידת מזיקין): "אמר שמואל, כל פטורי דשבת פטור אבל אסור, לבר מהני תלת דפטור ומותר כו', הצד נחש בשבת, אם מתעסק בו שלא ישכנו - פטור, אם לרפואה - חייב. וממאי דפטור ומותר? דתנן, כופין קערה על הנר בשביל שלא תאחוז בקורה, ועל צואה של קטן, ועל עקרב שלא תישך".

שוטה בכל מקום כו'. אמר רב יוסף, אנא מתנינא לה ואותיבנא לה, ואנא מתריצנא לה - ברצו אחריו ודברי הכל כו' (כלומר, כשרצין אחריו מותר להרוג את כל המזיקין, ואפילו לשיטת רבי יהודה המחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה). בעו מיניה מרבי ינאי, מהו להרוג נחשים ועקרבים בשבת? אמר להו, צירעה אני הורג, נחש ועקרב לא כל שכן?! דילמא לפי תומו, דאמר רב יהודה, רוק - דורסו לפי תומו, ואמר רב ששת, נחש - דורסו לפי תומו, ואמר רב קטינא, עקרב - דורסו לפי תומו".

וכן פסק הרמב"ם^פ: "רמשים המזיקין כגון נחשים ועקרבים וכיוצא בהן, אף על פי שאינן ממיתין, הואיל ונושכין, מותר לצוד אותם בשבת, והוא שיתכוון להינצל מנשיכתן, כיצד הוא עושה? כופה כלי עליהן, או מקיף עליהן, או קושרן, כדי שלא יזיקו", והובאו הדברים בשו"ע^פ.

וכן פסק השו"ע^פ: "כל חיה ורמש שהם נושכים וממיתים ודאי, נהרגים בשבת אפילו אין רצין אחריו. ושאר מזיקין, כגון נחש ועקרב מקום שאינם ממיתין (וכן שאר בעלי חיים שאין בהם סכנת חיים, אך נשיכתם, או עקיצתם, גורמת לצער מרובה^פ), אם רצין אחריו - מותר להורגם, ואם לאו - אסור, אבל מותר לדורסם לפי תומו, ואפילו במתכוון אלא שמראה עצמו כאילו אינו מכוון".

עוד נאמר בגמרא^פ (לענין הריגת מזיקין): "אמר רבי יהושע בן לוי כל המזיקין נהרגין בשבת. מתיב רב יוסף, חמישה נהרגין בשבת, ואלו הן: זכוב שבארץ מצרים, וצירעה שבנינוה, ועקרב שבחדייב, ונחש שבארץ ישראל, וכלב

מקורות והערות

[קג] שבת קז ע"א. [קד] פ"י משבת הכ"ה. ועיין משנה ברורה (סימן שטו ס"ק כז) שאף ששיטת הרמב"ם לחייב על מלאכה שאינו צריך לגופה, ולכאורה צידת הנחש היא מלאכה שאינו צריך לגופה, שהרי אינו צריך את החיה הניצודה אלא רק מרחיקה מעליו, מ"מ כאן אף הרמב"ם מקל לפי שלא מחשיב פעולה זו כמלאכה כלל, שהרי כלל לא חפץ בצידתם, וכל כוונתו אינה אלא להרחיק את החיה מעליו. [קה] סימן שטו סעיף ז, ומבואר במשנה ברורה (שם) שלשיטת שאר הראשונים שמשאצ"ל אסורה מדרבנן, כאן, הואיל ויש לחוש להיוק מהחיות, התירו לצודם. [קן] שם קכא ע"ב. [קי] שם סעיף י. [קיז] כן מבואר במשנה ברורה (שם ס"ק מו, ע"פ הב"י) שלשיטת הרמב"ם המחייב על מלאכה

לפיכך, מותר לצוד ולהרוג כל בעל חיים מסוכן (ובימינו אף נחש ועקרב, או כלב החשוד כנגוע בכלכת, בכלל זה^ט), ואילו בעלי חיים שאינם מסוכנים, אך עלולים

לגרום לכאבים מרובים (כדבורים וצרעות, לאנשים שאינם בעלי רגישות מיוחדת), מותר לצוד, אולם אין היתר להורגם אלא באופן שלא ניכר שמתכוון לכך.

יג

שאלה: האם מותר להרוג יתושים או זבובים טורדניים בשבת?

צידת והריגת בעלי חיים טורדניים בשבת

גורמת לכאבים מרובים (כיתושים וכד'), ואף אסור לצודם אלא אם כן הם עומדים על בשרו לעוקצו, ואינו יכול להרחיקם בדרך אחרת. לעומת זאת חרקים טורדניים שאינם עוקצים (כנמלים וזבובים), אסור לצודם ואפילו בכדי לסלקם מעליו^ט (אך ניתן לסלקם בנשיפה).

עוד כתבו מפורסקי דורנו^ט שבשל כך אין לרסס רעל על חרקים ומעופפים למיניהם, אולם מותר לרסס בחלל חדר שיש בו חלון פתוח וכד', לפי שאין ודאות שיגרום בכך למותם, וכל שכן שניתן למרוח על עצמו חומר דוחה יתושים נזולי (שאינו בו משום איסור ממרחק^ט), עם זאת פשוט^ט שבאם החרקים מטרידים עד כדי פגיעה בתיפקוד המבצעי, כגון שאינם מאפשרים שינה לצורך אגירת כוחות לקראת פעילות מבצעית, מותר להורגם (ומ"מ עדיף שיעשה כן בשינוי, כגון שילחץ בזרת שמאל על התרסיס).

תשובה: נאמר בגמרא^ט: "תניא, הצד פרעוש בשבת, רבי אליעזר מחייב ורבי יהושע פוטר (אבל אוסר) כו', עד כאן לא פליגי רבי אליעזר ורבי יהושע, אלא דמר סבר דבר שאין במינו ניצוד (שאינו דרך לצודם לצורך שימוש בהם) - חייב, ומר סבר - פטור, אבל לענין הריגה - אפילו רבי יהושע מודה (שחייב)".

יש מהראשונים^ט שנקטו שלמעשה, לשיטת רבי שמעון הפוטר על מלאכה שאינה צריכה לגופה, ניתן להקל במקום צער, ואף להרוג פרעוש, אולם רבים מהראשונים^ט לא נקטו כן, ורק הקלו שאם עומדים על בשרו וגורמים לו צער, רשאי לצודם בכדי להרחיקם מעליו, וכן פסק השו"ע^ט: "פרעוש כו', אסור לצודו, אלא אם כן הוא על בשרו ועוקצו, ואסור להורגו".

לפיכך אסור להרוג חרקים שעקיצתם אינה

מקורות והערות

שאינה צריכה לגופה, היתר הריגתם כשרצים אחריו, הינו משום ספק פיקוח נפש, אולם לדין שמשאצ"ל אסורה מדרבנן, ניתן להקל בכל מקום צער, ואפילו אין בו סכנה. [קט] כן מבואר בשמירת שבת כהלכתה, בפרק כה סעיף א לענין נחש ועקרב, ובפרק מא סעיף כג לענין כלב החשוד כנגוע במחלת הכלבת, וכן כתב בספר חזון עובדיה ח"ה הלכות צד סעיף יב, ופשוט שבמידה והיו שבאו במגע עם כלב זה, מותר לעשות את כל הדרוש לבדיקתם ולטיפול בהם. כשם שפשוט שמותר לחלל שבת כדי להביא נחש שהכיש חייל לבית החולים בכדי לדעת את אופן הטיפול הדרוש לו, ואפילו כשקיים ספק אם הנחש ארסי. [קי] שבת קז ע"ב. [קיא] רבינו תם, הובא במדרכי שם אות תב. ברם, ע"ש בפירוש בגדי ישע שבאר בדעת ר"ת שאף הוא לא הקל אלא לענין צידה, ולא לענין הריגה. [קיב] ראה תוס' שם ד"ה 'הצד את הפרעוש' ורא"ש שם פי"ד סימן א. [קיג] סימן שטז סעיף ט. [קיד] ראה שמירת שבת כהלכתה פרק כה סעיף ד. [קטז] עיין באריכות בשו"ת יביע אומר ח"ג סימן כ. [קטז] עיין באריכות בענין זה בשמירת שבת כהלכתה פרק לג הערה נח. [קיז] ראה בשו"ת המורים בקשה (סימן 55) שכתב בשם הגר"א נבנצל שבאם החרקים מטרידים כל כך עד כדי פגיעה משמעותית בכשירותם המבצעית, רשאים החיילים לרססם בשינוי, ושבדלית ברירה התיר הגר"ד ליאור אף לרססם כדרכו, הואיל והיא מלאכה שאינה צריכה לגופה.

תורת המחנה

פרק לח. רחיצת הגוף, טיבול בפצעים וניקוי בגדים בשבת

א

שאלה: האם חיילים ששבו בשבת מפעילות מבצעית ממושכת, רשאים להקל ולהתקלח?

מעבר לכך יש לציין שאין לפתוח כלל את ברוזי המים החמים של דוד חשמלי כשהמים חמים בכדי שהיד סולדת בהם, שהרי גורם בכך לכניסת מים קרים לתוכו וכישולם בו (אולם אם אין היד סולדת ממי הדוד, ניתן לעשות בהם שימוש). כל שכן שאין להשתמש במערכת תרמואל (הנפוצה מאוד במוצבים), שכן במערכת זו צריכת המים החמים מביאה אוטומטית להבערת אש בדוודי המים, וסגירת הברז גורמת מיידית לכיבוי אותה האש.

אף שהתבאר שמעיקר הדין רחיצת הגוף במים צוננים מותרת, וכן נהגו הספרדים, מנהג האשכנזים¹ להחמיר לכתחילה גם בכך, לפי שחששו שיבואו לאיסורים

תשובה: כתב הרמב"ם: "מפני מה אסרו חכמים ליכנס במרחץ בשבת, מפני הבלנין שהיו מחמין חמין בשבת ואומרים מערב שבת הוחמו, לפיכך גזרו שלא יכנס אדם למרחץ בשבת אפילו להזיע, וגזרו שלא ישתטף כל גופו בחמין ואפילו בחמין שהוחמו מערב שבת, אבל פניו ידיו ורגליו מותר".

וכן פסק השו"ע²: "אסור לרחוץ כל גופו (או רובו), אפילו כל אבר ואבר לבד, אפילו במים שהוחמו מערב שבת כו', אבל מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו (הגה, או שאר איברים, כל שאינו רוחץ כל גופו). והני מילי בחמי האור, אבל בחמי טבריא מותר לרחוץ אפילו כל גופו יחד, ואין צריך לומר בצוננין"³.

מקורות והערות

[א] פכ"ב משבת ה"ב, ע"פ הגמרא (שבת לט ע"ב): "תניא, לא ישתטף אדם כל גופו בין בחמין ובין בצונן, דברי רבי מאיר, רבי שמעון מתיר, רבי יהודה אומר בחמין - אסור, בצונן - מותר כו'. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן הלכה כרבי יהודה", ובהמשך (שם מ ע"א): "אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא, כתחילה היו רוחצין בחמין שהוחמו מערב שבת, התחילו הבלנים להחם בשבת ואומרים: מערב שבת הוחמו - אסור את החמין כו' והתירו חמי טבריה כו' והתירו להן את הצונן". יתר על כן, מבואר בגמרא (שם ע"ב) שבכלל גזירה זו אף אין לרחוץ גופו בצונן ולהתחמם לאחר מכן כנגד המדורה, ויש אף שנקטו (גר"א סימן שכו סעיף ה, ומג"א שם ס"ק ו, בדעת הרא"ש שם פ"ג סימן ט) שמתעב גזירה זו אסור לרחוץ אפילו אבר אחד במים שחוממו בחיתר בשבת עצמה (כגון שחוממו לצורך חולה ע"י גוי בשבת, או ישראל הפשירם סמוך לאש לחום הנמוך מכדי יד סולדת), אולם כתב רבי ע"א (שם) שאף לדעה זו מותר לרחוץ אבר אחד במים שהתחממו בשבת בלא פעולה אדם (כגון שהיו מבעורי בסיר ע"ג האש, או שהתחממו בדוד משם), וכן הורה בשמירת שבת כהלכתה פרק יד סעיפים ב-ג. [ב] סימן שכו סעיף א. [ג] ויש מן הפוסקים (עיין בשו"ת נודע ביהודה מהר"ת א"ח סימן כד, ערוך השולחן סימן שכו סעיף ג, שו"ת אור לציון ח"ב פרק לה תשובה ג) שהתירו אף במים שהוחמו מבעוד יום ודם חמים קצת (כחמימות הרוק), ונקטו שהגזירה היתה על מים הקרובים לכדי שהיד סולדת בהם, אולם רבים המורים (עיין משנה ברורה שם ס"ק יז, שמירת שבת כהלכתה פרק יד סעיף יא, ילקוט יוסף שם סעיף א, ובאריכות בספר מנוחת אהבה פרק י הערה 159) שאין להקל אלא במים פושרים שאין מורגשת בהם אפילו חמימות מעטה, שכן משמעות הגמרא "לא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה, מפני שמפסיר מים שעליו". [ד] שו"ת מהר"ל סימן קלט, משנה ברורה שם ס"ק כא. ועיין שו"ת אגרות משה (ח"ד סימן עה אות א) שהעיר שיתכן שלא נהגו להחמיר אלא ברחיצה בנהר, ומשום צירוף טעמים רבים, אך אפשר שברחיצה במקלחת ביתא אין להחמיר, והוסיף שלא מצא מקורות מפורשים המחמירים, ועל כן הורה למעשה שבמקום צער ניתן להקל בכך. וכן כתב בילקוט יוסף (שם סעיף ג) שגם האשכנזים רשאים להקל ברחיצה בצונן בימי שרב וכד'.

כסחיטת השיער^ה וטלטול המים שעל גופו בכרמלית, מאידך, כתבו הפוסקים שבמקום צער ניתן להקל אף ברחיצת הגוף בחמים (כל שאין בהם חשש בישול בשבת), מאחר וכל איסור הרחיצה אינו אלא משום גזירה.

לפיכך אסור להתקלח במים חמים בשבת^ה, ומנהג האשכנזים להחמיר לכתחילה גם ברחיצת כל הגוף במים פושרים (ומ"מ אף למנהג האשכנזים ניתן להקל להתקלח בצוננים במקום דחק, כגון שהחום מעיק עליו מאוד). לעומת כל זה מותר לרחוץ במים חמים חלק מהגוף, כגון פניו ידיו ורגליו, (ובמקום צער, כגון ששב בשבת חורפית מפעילות מפרכת וממושכת, והלכלוך והזיעה מעיקים עליו ביותר, ולא רק גורמים לו לתחושת אי-נעימות קלה, אף את כל הגוף), ובלבד כמובן שאין לחוש בהם לאיסור בישול, כגון שחוממו מערב שבת בדוד חשמלי וחמים פחות משיעור יד סולדת (כך שאין חשש

שהשימוש בהם יגרום לכניסת מים צוננים לדוד וחימום שם), או כגון שהתחממו בדוד שמש (למתירים לעשות בו שימוש בשבת^ה). בכל מקרה ראוי למתקלח בשבת להימנע בשעת הניגוב מסחיטת השיער, ולמנהג האשכנזים^ט אף יקפיד להשתמש בסבון נוזלי (ולא בסבון מוצק שיש לחוש בו לאיסור 'נולד', או אף לאיסור 'ממרח').

כמו כן יש להעיר שהיתר זה נאמר על רחיצה במקלחת, אך אין להקל אגב זה לשחות בבריכה (וכל שכן בנהר או בים), שכן יש בשחייה איסורים נוספים^כ, ועוד יש להוסיף שכל העושה שימוש במים בשבת, צריך להיזהר שלא יישפכו המים ישירות על צמחים כלשהם, או על קרקע העומדת לזריעה, ומשום איסורי זורע וחורש^כ, אולם אין איסור בשפיכה על קרקע שאינה מיועדת לזרעים^כ, וכתבו מפוסקי דורנו^ל שניתן אף להקל אם

מקורות והערות

[ה] ראה משנה ברורה שם ס"ק כה, אמנם בשמירת שבת כהלכתה (שם סעיף כ) הביא דעות הנוקטות שאין איסור כסחיטת מים משיער, ועל כן הורה להקל במקום צער. [ו] רע"א בהגהותיו לשו"ע שם, הובאו דבריו בביאור הלכה שם סעיף א ד"ה 'במים שהוחמו מער"ש', ובשמירת שבת כהלכתה שם סעיף א. [ז] ועיין שמירת שבת כהלכתה (שם סעיף ג) וילקוט יוסף (שם סעיף א) שאף רחיצת כל הגוף במים שהוחמו בדוד שמש (למתירים להשתמש בו בשבת) בכלל איסור זה. [ח] בענין השימוש בדוד שמש דנו רבים מפוסקי דורנו, יש שטענו שלמרות השימוש במים החמים גורם לחדירת מים חרשים (קרים) לקולטי השמש ולחימום, מ"מ מים אלה מוגדרים כמתבשלים בחמה, ואין בכך משום איסור בישול, והוסיפו שאפילו יהיה בכך משום בישול, הלא הוא 'פסיק רישא דלא ניחא ליה' באיסור דרבנן, ועוד, שהמים הקרים נכנסים לדוד רק בגרמא. ויש שטענו שהמים מוגדרים כמתבשלים בתולדות חמה (לפי שמתחממים מהקולטים המתחממים מהחמה), ועל כן יש בכך משום איסור בישול (ויש אף שטענו שיש בכך משום איסור הטמנה בדבר המוסיף הבל). עיין באריכות בסוגיה זו בשו"ת הר צבי ארי"ח ח"א סימן קפת, שו"ת יביע אומר ח"ד סימן לד, שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סימן יט (המורים להקל), ובשו"ת מנחת יצחק ח"ד סימן מד, ושו"ת שבט הלוי ח"א סימן צד (המורים להחמיר), ועיין גם בשמירת שבת כהלכתה פ"א סעיף מה ובילקוט יוסף שם סעיף ד, שכתבו שראוי להחמיר. [ט] כן כתב הרמ"א (שם סעיף י): "ואסור לרחוץ ידיו במלח, וכ"ש בבורית, או בשאר חלב, שנימוח על ידיו והוי נולד", והוסיף המנהג ברורה (שם ס"ק ל) שבסבון רך אין יש איסור ממחוק, והובאו הדברים בשמירת שבת כהלכתה פרק יד סעיף טז. ברם, עיין בהערה שם בשם הגרש"ז אויערבך, ובשו"ת יהודה דעת ח"ב סימן נ, ובאריכות בשו"ת יביע אומר ח"ד סימן כז-כח, שנקטו שאין לחוש לאיסור ממרח אלא בדבר שיש לו צורך בהחלקתו, כמריחת שעווה היטב על נקב חבית כבדי לסותמו, משא"כ כאן שהסבון מחולק באופן אגבי לחלוטין כתוצאה מהשימוש בו, ואף לא נחשב לאיסור 'נולד', לפי שאין יוצר מציאות חדשה ברת קיימא. [י] שנראה כיצור תמיסה חדשה, ראה גמרא שבת נא ע"ב "אין מרסקין את השלג", וברש"י שם "ודמי למלאכה שבורא מים". [יא] עיין שו"ע (סימן שלט סעיף ב) שגזרו חז"ל על שחייה בנהר, שמא יתכן כלי שייט, אלא שמבואר שם שכריכה המוקפת מחיצות אינה בכלל גזירה זו. ועיין באריכות בילקוט יוסף (סימן שא הערה ט) שדן בענין זה אף מצד איסור התעמלות בשבת, חשש סחיטת שערות ובגד היס, טלטול, ועוד, והסיק שם למעשה שאין לשחות בבריכה בשבת, וכן המנהג. [יב] ראה גמרא מו"ק ב ע"ב ושו"ע סימן שלו סעיף ג. [יג] ועיין בספר יריאים (סימן קב מלאכת חורש) שמשמעות לשוננו שאף אין איסור בקרקע רווית מים. [יד] שמירת שבת כהלכתה פרק יב סעיף יח.

שופכם על משטח נוקשה ורק לאחר מכן להשקות, ואין ההשקיה ישירה. זורמים לאדמה, מאחר ואין כוונתו

ב

טיפול בפצעים ומחלות קלות בשבת

שאלה: האם חייל הסובל מכאב ראש קל רשאי לבלוע כדור הרגעה? על אלו דברים יש להקפיד בעת חבישת פצע בשבת?

על איסורי דרבנן לצורך זה, לבין מצבי חולשה וכאב מקומיים שחל איסור לטפל בהם בשבת".

לאור זאת הסובל מחום, כאב ראש, או כאב בטן, עד שנחלש כל גופו, רשאי וצריך לבלוע כדור לרפואתו. כעין זה הסובל מפציעה הגורמת לכאב מרובה, או העלולה לגרום לזיהום ולחולשה כללית, רשאי וצריך לחבוש את פיצעו, אלא שמשום איסור 'סוחט' אין לחטא את הפצע באמצעות גזה הספוגה בנוזל חיטוי, אלא ייצוק את הנוזל ישירות על הפצע ורק לאחר מכן ישתמש בגזה לניקוי". נוסף לכך, בגלל איסור 'ממרח' אין למרוח משחה ולהחליקה על גבי הגוף, ועל כן יניחנה על גופו ורק לאחר מכן יחבוש את המקום (אף שהמשחה נמרחת אגב זה^ט). כמו כן יש להיזהר לכתחילה מקריעת אותיות בעת פתיחת מארזי החבישה או

תשובה: נפסק בשו"ע^ט: "מי שיש לו מיחוש בעלמא והוא מתחזק והולך כבריא, אסור לעשות לו שום רפואה, ואפילו ע"י גוי, גזירה משום שחיקת סמנים (שמא יבואו לטחון צמחים לרפואתו)". ובהמשך^ט: "חולה שנפל מחמת חוליו למשכב ואין בו סכנה, אומרים לגוי לעשות לו רפואה, אבל אין מחללין עליו את השבת באיסור דאורייתא, אפילו יש בו סכנת אבר, ולחלל עליו ישראל באיסור דרבנן בידיים כו', אם אין בו סכנת אבר עושיין בשינוי, ואם יש בו סכנת אבר עושיין בלא שינוי".

דהיינו, יש לחלק בין חולה שנחלש כל גופו אך אינו במצב סכנת חיים (כגון שנפל למשכב מחמת חוליו, סובל מחום גבוה, או נפצע פציעה הגורמת לכאב מרובה בכל גופו), שמותר לעסוק ברפואתו, ואף ישנם מצבים שניתן לעבור

מקורות והערות

[טו] סימן שכח סעיף א. [טז] שם סעיף יז. [יז] אגב יש לציין שמובא בשמירת שבת כהלכתה (פרק כ סעיף לו) שמאחר ואסור לבריא לבלוע תרופות, חל עליהן איסור מוקצה ואסור לטלטלן כי אם לצורך החולה, ברם, אם היה חולה מבעוד יום, הרי שדעתו על התרופה ולא הקצה אותה מדעתו. ברם, עיין בספר חזון עובדיה (ח"ג דיני כלי שמלאכתו להיתר סעיף ט) שתרופות המיועדות למחלות שכיחות כאקמול וכד', אינן מוקצה, הואיל ומצוי שאדם יחלה בשבת חולי שאין בו סכנה. עוד יש להוסיף שלמרות שחז"ל אסרו למרוד בשבת, כתבו מפוסקי דורנו (שמירת שבת כהלכתה פרק מ סעיף ב, ספר חזון עובדיה ח"ג דיני כלי שמלאכתו לאיסור סעיף ט) שמותר להשתמש במד-חום (כספית) בשבת, הואיל והיא מדידה של מצוה, מה גם שאיסור המדידה נאמר דוקא על מדידות שדרך לבצעם למטרת מסחר, ומשום עוברין דחול. [יח] שמירת שבת כהלכתה פרק לה סעיף יא. [יט] שמירת שבת כהלכתה שם סעיף ח. ברם, עיין בילקוט יוסף (סימן שכו סעיף ב) שהקל למרוח מעט משחה לחולה כך שתיבלע בגוף ולא תישאר מרוחה עליו, ובהסתמך על המבואר במג"א (סימן שטו ס"ק כד) שכל איסור ממרח חל דוקא כשרצונו שהחומר יישאר מרוח ולא בלוע. ושמענו מהגר"א ונבצל שכן הורה הגרש"ז אויערבך. ועיין עוד באריכות בענין זה באנציקלופדיה הלכתית רפואית ח"ז ערך 'שבת' אות ט 'משחה'.

למניעת יובש בשפתיים, או שמן שיזוף נזולי, כשיעודו למנוע כוויות עתידיות).
אגב זה יש לציין שחל איסור להסיר מהגוף חתיכות עור יבש, או לתלוש פיסות עור קטנות שהחלו להתקלף (מצוי בשפתיים וסמוך לציפורניים), ולעומת זאת מותר לנקוב מורסא, או להוציא קוץ, ואפילו אם גורם בכך ליציאת מעט דם, אך יש להימנע מלחיצה על המקום לסחיטת דם נוסף הבלוע בגוף. על דרך זו מותר להסיר גלדי מכה שהתרפאה, אך יש להיזהר מהוצאת דם אגב כ"ב.

התרופה², מחיתוך מדוקדק (למידה מדויקת) של חומרי החבישה^{3א}, ומקשירת התחבושת בקשר כפול^{3ב}.
לעומת זאת החש מעט בראשו או בגרונו, אינו רשאי לבלוע כדור להרגעת הכאב (אך רשאי לאכול מאכל שדרך בריאים לאוכלו, ואף כשכוונתו לצורך רפואה)^{3ג}, וכעין זה הסובל מעט מכוויה קלה או מידיים ושפתיים סדוקות ופצועות מחמת יובש, אסור למורחם במשחה^{3ד} (אך רשאי להניח פלסטר על מכתו, לפי שעיקר יעודו לשמור על נקיון הפצע, ולא לרפאותו^{3ה}).
ועל דרך זו נראה שניתן גם למרוח שמן

ג

שאלה: באיזו מידה יהיה רשאי חייל ששמר במשטח הטנקים, לנער את בגדיו שהתלכלכו באבק? האם חייל שבמהלך סיור רגלי הסתבכו קוצים בבגדיו, רשאי להוציאם?

ניעור בגדים
מאבק וקוצים

תשובה: נאמר בגמרא¹²: "המנער טליתו בשבת - חייב חטאת, ולא אמרן אלא בחדתי כו' ולא אמרן אלא באוכמי כו', והוא דקפיד עלייהו (כלומר,

מקורות והערות

[כ] שמירת שבת כהלכתה פרק לג סעיף ד, ומ"מ עיין שם הערה כט שכתב בשם הגרש"ז אויערבך שבמקום חולי ניתן להקל בענין זה הואיל והוא מקלקל ואינו מוחק על מנת לכתוב, ובילקוט יוסף (סימן שכח סעיף מו) הוסיף שהוא פסיק רישא דלא איכפת ליה בדרבנן. [כא] שמירת שבת כהלכתה פרק לה סעיף כא, ילקוט יוסף שם סעיף פ. [כב] שמירת שבת כהלכתה שם סעיף כב. (יש להעדיף קשירת תחבושת בקשר שאינו של קיימא, על פני הדבקה בפלסטר, הואיל ובשעת הסרת התחבושת אין מסירים מעליה את הפלסטר, ונמצא א"כ שהפלסטר מודבק לתחבושת באופן קבוע). [כג] שמירת שבת כהלכתה פרק לד סעיפים ג-ד, ילקוט יוסף שם סעיף מח. [כד] שמירת שבת כהלכתה פרק לד סעיף יג ופרק לה סעיף לו, ומשום איסור ממרח. ועיין שם ובילקוט יוסף (שם סעיף עד) שבמקרה כזה אסור אף לטוץ ידיו בשמן, ומשום איסור רפואה, ואמנם נפסק בשו"ע (סימן שכז סעיף א) שבמקום שרגילים לטוץ לצורך עידון והנאה, מותר לטוץ את הידיים בשמן, שהרי אינו ניכר עושה כן לצורך רפואה, אך העיר הרמ"א שכיום אין רגילים לטוץ בשמן, ועל כן ניכר הדבר שטוץ לצורך רפואה. אכן עיין בספר אורחות שבת (פרק יז סעיף כ) שהעיר שאם מורגלים בכך, אין מניעה לטוץ ידיים יבשות בשמן. עפ"י נראה לכאורה שאף במריחת משחה על ידיים ושפתיים שנסדקו ונפצעו מחמת יובש אין כיום משום רפואה, שכן רבים המורגלים להשתמש במשחה כיום לצורך עידון והנאה, כך שנחשבת כ"מאכל בריאים", ואמנם יש בכך משום איסור ממרח, אך לפוסקים דלעיל הנוקטים שאין משום ממרח במריחת מעט משחה כך שנבלעת מיד בגוף, אכן ניתן יהיה להקל אף בכך (אולם יש להעיר שלא מצאנו מי שהורה כן למעשה). [כה] שמירת שבת כהלכתה פרק לה סעיפים כ, כו, ילקוט יוסף סימן שכח סעיף פא. ואגב, עיין בשש"כ (שם סעיף כט, ובהערה) שראוי להימנע מהסרת פלסטר כשיש לחוש לתלישת וערות, אך במקום צורך ניתן להקל בכך, לפי שתולשם כלאח"י והוא פ"ר דלא ניחא ליה. וכן הורה להקל בספר הליכות עולם ח"ד הלכות חולה בשבת סעיף לח. [כו] כן מבואר בשו"ע סימן שכח סעיף כב: "מעבירין גלדי מכה", ובסעיף כח: "המפיס שחין בשבת כו' כדי להוציא ממנה הליחה שבה, הרי זה מותר", והעיר המשנה ברורה שם ס"ק פח: "מותר ליטול הקוץ במחט, ובלבד שיהיה שלא יוציא דם" (אך הוסיף בשער הציון שברלית ברירה מותר להוציא עם מעט דם), ובסימן שמ סעיף ב: "אסור לחתוך יבלת מגופר", והוסיף המשנה ברורה ס"ק ז' וה"ה דאסור לתלוש שאר ציצין של עור שפירשו קצת מעל גבי ידו או ממקומות אחרים". [כז] שבת קמו ע"א.

מקפיד על לבוש נקי). עולא איקלע לפומבדיתא, חזא רבנן דקא מנפצי גלימייהו (מנערים בגדיהם), אמר: קמחללין רבנן שבתא! אמר להו רב יהודה, נפוצו ליה באפיה, אנן לא קפדינן מידיי".

דעת רבים מהראשונים^{כ"ח} שכל דין זה לא נאמר אלא בניעור טל מהבגד, וכדרך כיבוס במים, אך בניעור אבק גרידא אין איסור, אולם יש מהראשונים^{כ"ט} שנקטו שאף בניעור אבק מהבגד יש משום ליבון.

וכן נחלקו הפוסקים, השו"ע^ל כתב: "המנער טלית חדשה, שחורה, מן הטל שעליה, חייב, שהניעור יפה לה כמו כיבוס, והוא שמקפיד עליה שלא ללובשה בלא נייעור", משמע שבניעור אבק גרידא אין איסור, וכן מקילים רבים מהספרדים^{ל"א}, ואילו הרמ"א הוסיף: "יש אומרים דאסור לנער בגד מן האבק שעליו, אם מקפיד עליו, וטוב לחוש לדבריו", וכן מנהג האשכנזים^{ל"ב}.

והנה בפשטות אין איסור אלא בבגד חדש ושחור, אולם כתבו האחרונים^{ל"ג} שיש להזהר אף בשאר בגדים שמקפיד על מראיהם.

עוד יש להוסיף שמבואר ברמב"ם^{ל"ד}: "מי שנסתבכו בגדיו בקוצים, מפרישן בצינעה ומתמהמה כדי שלא יקרע", וכעין זה העיר הרמ"א^{ל"ה}: "אבל מותר להסיר הנוצות מן הבגד בשבת", אמנם יש שנקט^{ל"ו} שאין להקל אלא בדבר המונח על הבגד אך אם הסתבך בתוכו אין להסירו, אולם אחרים בארו^{ל"ז} שניתן להסיר אף נוצות וקוצים שהסתבכו בגוף הבגד, לפי שלעולם נחשבים ללכלוך חיצוני ורק בניעור לכלוך הדבוק ובלוע בבגד יש משום ליבון.

לפיכך לכלוך שנמצא על גבי בגד, אבל אינו בלוע בתוכו, אין בהסרתו משום ליבון, ועל כן מותר לנער גרגירי חול מעל הבגד, ולדעת רבים ניתן אף להסיר קוצים שהסתבכו בבגד (אך יזהר להסירן בנחת, שלא יקרע את הבגד).

מנהג הספרדים להקל אף בניעור אבק מבגדים, ואילו מנהג האשכנזים להחמיר בכך, כל שמקפיד על נקיון הבגד עד שאינו לובשו בלא נייעור. לאור זאת, חיילים הלובשים מדי עבודה ואינם מקפידים על נקיונם כל כך, רשאים להקל בכך, ומ"מ טוב שינערו את האבק שלא כדרכם בחול אלא כלאחר יד^{ל"ח}.

מקורות והערות

[כח] תוס' שם ד"ה המנער טליתו, ועוד. [כט] רש"י שם. [ל] סימן שב סעיף א. [לא] ספר הליכות עולם ח"ג הלכות ניקוי וקיפול הבגדים סעיף ז, ילקוט יוסף שם סעיף ט, ומ"מ הוסיף שטוב להחמיר ולנער את האבק בשינוי. [לב] שמירת שבת כהלכתה פרק טו סעיפים כה-כו. [לג] הגר"מ אליהו בהערותיו לקיצור שו"ע סימן פ הערה כז, ע"פ הבן איש חי שנה שנייה פרשת ויחי אות ח. ועיין גם בשמירת שבת כהלכתה שם סעיף כו שהחמיר בכל בגד כהה. [לד] פכ"ב משבת הכ"ד, ע"פ הירושלמי שם פ"ז ה"ב. [לה] שם. [לו] פרי מגדים (א"א שם ס"ק ד) ע"פ הלבוש. [לז] עיין באריכות בספר מנוחת אהבה פרק יב הערה 54, וכפשוט לשון הרמב"ם הנ"ל, וכן נראה בשער הציון שם ס"ק ט. יש להעיר שהראשונים דנו במלאכת ליבון וקריעה שיש בהוצאת קוצים מבגד, ומשמע שאין בכך משום איסור טלטול מוקצה, ונראה שהקלו בענין זה לפי שהוא מקום צער, או שהקוצים נידונים כגוף של רעוי שמוותר להרחיקו. [לח] ראה ביה"ל שם ד"ה 'לחוש לדבריו'.

ד

שאלה: האם חייל ששכב במארב במשך ליל שבת, רשאי לנקות בגדיו מבוץ שעליהם?

גירוד בוץ
מבגדים

בשינוי, משא"כ אבק שמתנקה בניעור, הניעור נחשב כדרך ליבוננו ואסור. ואכן לפי זה כל היתר כסכוס הבגד אינו אלא כשגם לאחר הסרת הטיט ישאר כתם במקומו, אך אם בהסרת הטיט יתנקה הבגד לחלוטין, אין היתר אף באופנים אלה. אולם יש שנקטו²² שמותר אף לכסכס בשינוי את כל הלכלוך מהבגד, ולשיטתם צריך לבאר שטעם ההיתר לפי שהטיט אינו בלוע בתוך הבגד אלא רק כמונח על גביו, משא"כ האבק בלוע בתוך הבגד ועל כן יש בניעורו משום ליבון.

למעשה, בגד שהתלכלך מבוץ וכד', אסור לנקותו, אך ניתן להסיר את שכבת הלכלוך החיצונית שלא כבדרך כיבוס, כגון ע"י שפשוף צדדיו הפנימיים זה בזה, או גירודו בציפורן וכד' בלא שפשוף. ברם, מנהג האשכנזים שאם הוא בוץ יבש ומתפורר, אין לנקותו ואפילו בכסכוס הבגד מצידו הפנימי, לפי שדומה לטוחן²³.

תשובה: נאמר בגמרא²⁴: "אמר רב כהנא, טיט שעל גבי בגדו - מכסכסו מבפנים (משפשף מבפנים כנגד מקום הטיט עד שהוא נושר) ואין מכסכסו מבחוץ. מיתבי, טיט ... שעל בגדו מגררו בציפורן ובלבד שלא יכסכס, מאי לאו, שלא יכסכס כלל? לא, שלא יכסכס מבחוץ". וכן פסק בשו"ע²⁵: "טיט שעל בגדו משפשפו מבפנים דלא מוכחא מילתא לאיתחזויי כמלבן, אבל לא בחוץ דדמי למלבן, ומגררו בציפורן (מבחוץ). ויש מפרשים דהני מילי לח, אבל יבש אסור דהוי טוחן".

ואכן הקשו המפרשים לשיטת הרמ"א²⁶ המחמיר בניעור אבק, מדוע כסכוס טיט בשינוי מותר.

יש מהאחרונים²⁷ שיישב שמאחר והטיט אינו מתנקה לחלוטין אלא במים, אין כסכוס נחשב כדרך ליבוננו, ועל כן מותר

ה

שאלה: האם חייל שנעליו התכסו בוץ, רשאי לנקותם בגרירה על גבי קרקע או מתקן ברזל המיועד לכך? וכיצד ינהג חייל שנעליו התכסו אבק?

גירוד בוץ
מנעליים

בכותל. אמר רבא, מאי טעמא בכותל לא - משום דמיחזי כבונה (שנראה כמוסיף טיט על הבנין ומחזקו), הא בנין חקלאה הוא

תשובה: נאמר בגמרא²⁸: "אמר אביי ואיתימא רב יהודה, טיט שעל גבי רגלו - מקנחו בקרקע ואין מקנחו

מקורות והערות

[לט] שבת קמא ע"א. [מ] סימן שם סעיף ז. [מא] שם סעיף א, ועיין בתשובה הקודמת. [מב] משנה ברורה שם ס"ק לו, ביה"ל שם ד"ה 'דהוי טוחן', ושער הצינן שם ס"ק מא, וכ"כ כף החיים שם ס"ק מח. [מג] ט"ז שם ס"ק ו, הובאו דבריו בערך השולחן שם סעיף יז, בשו"ע הרב שם סעיף יז-יח, ובכף החיים שם ס"ק נה. [מד] לעומת זאת מנהג רבים מהספרדים (ספר הליכות עולם ח"ג הלכות ניקוי וקיפול הבגדים סעיף ט, ילקוט יוסף שם סעיף יז) להקל בכך, ולפי שהשו"ע הביא דעה זו רק בשם "יש מפרשים", וכן נראה דעת הט"ז (שם) שכתב שכלא נצרך לדבר הנטחן אין בו משום איסור טוחן. ועיין עוד בספר שולחן שלמה (שם ס"ק יד) שאם אין ודאות שיבוא לידי איסור טוחן, הוי דבר שאינו מתכוון ושרי. [מה] שבת קמא ע"א.

סכין (אך מנעל ישן אין לגרר אפילו בגב הסכין). אמר ליה ההוא סבא, סמי דידך מקמי הא דתני רבי חייא אין מגררין לא מנעל חדש ולא מנעל ישן, וכן פסק השו"ע¹¹: "אין מגרדין (בסכין או בציפורן) מנעל, בין חדש בין ישן, מפני שקולף העור והוי ממחק".

לפי זה העירו האחרונים¹² שעל המקנח טיט ממנעליו להקפיד שלא לקנחם על גבי ברזל חד, שמא יגררם בחוזקה ונמצא ממחק את עור הסולייה, ורק אם הטיט לח אין לחוש לכך, בפרט אם מקנחם בנחת, ברם, יש מפוסקי דורנו¹³ שכתבו שכיום ניתן לגוררם על גבי מתקן הברזלים העשוי לכך, לפי שעור הסולייה בימינו מעובד היטב, ואין פעולה זו מחליקתו וממחקתו יותר.

עוד יש להוסיף שיש מן הראשונים¹⁴ שנקטו שבשפשוף טיט יבש יש משום איסור טוחן, שמפרר את הבוץ לעפר דק, וכן מנהג האשכנזים¹⁵, ואילו רבים מהספרדים¹⁶ לא נהגו לחוש לדעה זו.

לפיכך ניתן להסיר את הבוץ ממנעליו באמצעות חפץ שאינו מוקצה, בקינוחם על גבי סלעים או קורות וכד' המוטלים על הקרקע, או אף בגרירתם על גבי קרקע

(כלומר, הלא אינו אלא בנין גרוע)! אלא אמר רבא, מקנחו בכותל ואין מקנחו בקרקע, דילמא אתי לאשוויי גומות (רשב"א - לפי שאדם מעדיף לקנח בגומה, בכדי שיקנח היטב, ועל כן יש לחוש שיתכוון להשוואת גומות). איתמר, מר בריה דרבינא אמר אחד זה ואחד זה - אסור, רב פפא אמר אחד זה ואחד זה - מותר. למר בריה דרבינא במאי מקנחי ליה? מקנחי ליה בקורה (המוטלת על הקרקע)".

פסק השו"ע¹⁷: "טיט שעל רגלו (או על מנעליו), מקנחו בכותל אבל לא בקרקע, דילמא אתי לאשוויי גומות. ויש מי שאוסר אף בכותל. הגה, ויש מי שמתיר בשניהם, והוא הדין דמותר להסירו במעט חרס הראוי לטלטל", ולמעשה הורו האחרונים¹⁸ שניתן להקל בקינוח בכותל (במיוחד כיום, שאין כלל דרך בנייה בכך¹⁹), ולמנהג האשכנזים²⁰ נראה שניתן אף להקל בקינוח בקרקע, ובלבד שיזהר שלא יקנח במקום גומה וישוונה.

עוד נאמר בגמרא²¹: "אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר אמר רבי ינאי, מגררין מנעל חדש, אבל לא ישן (לפי שגרירתו מחליקה את העור ונמצא עובר על מלאכת ממחק). במה מגררו (לחדש)? אמר רבי אבהו בגב

מקורות והערות

[מז] עיין משנה ברורה שם ס"ק כח. [מח] ספר שולחן שלמה שם ס"ק יב. [מט] כן הורה להקל הטיט שם ס"ק ג, ברם, נראה מסתימת לשון השו"ע שמחמיר בקינוח בקרקע. [נ] שם. [נא] שם סעיף ח. [נב] משנה ברורה שם ס"ק כו וביה"ל שם סעיף ו ד"ה 'או על מנעליו'. [נג] שו"ת אור לציון ח"ב פרק כד תשובה ה, וכעין זה בספר שולחן שלמה שם ס"ק טו. [נד] טור בשם רבינו פרץ, מובא בשו"ע (שם סעיף ז) בשם יש מפרשים. ועיין בשמירת שבת כהלכתה (פרק טו סעיף כח) שאם התלכלך מדברי מאכל שהיו כבר טחונים, כגון מבצק וכד', הרי שאין בהם יותר איסור טחינה ומותר לפרסם. [נה] ראה שמירת שבת כהלכתה שם סעיף מ, ועיין שם בהערה קלו' שאמנם בביה"ל (שם סעיף ו ד"ה 'או על מנעליו') כתב שרק לכתחילה יש לחוש לדעה זו, אולם מהמשך דבריו מוכח שלמעשה מקל בכך רק לענין בוץ שעל גופו, ומשום צער הגוף. [נו] ילקוט יוסף שם סעיף יח, ולפי השו"ע הביא דעה זו רק בשם "יש מפרשים", ובשו"ת אור לציון (שם) הוסיף שהשו"ע הביא דעה זו רק לענין כסכוס טיט מבגרו, שמכסכו ביד, אך בגרירת הנעליים שעושה ברגליו, הוי כלאחר יד ומקילין.

עוד יש לציין שאמנם חל איסור לצחצח נעליים בשבת¹⁹, אולם הורו מפוסקי דורנו²⁰ שבהסרת אבק מעל נעליים במטלית יבשה וכד' אין איסור, לפי שהאבק רק מונח על גביהם ואינו כלכלוך המחובר ובלוע בתוכם, ברם, יש להעיר שאין להשתמש במברשת לצורך זה, שכן לרוב מצויה משחה בעין על גבי המברשת, ועוד, שיש מן האחרונים²¹ שכתבו שיש בשימוש במברשת משום עובדין דחול.

מרוצפת²², ולמנהג האשכנזים ניתן גם להקל במקום צורך ולגוררם על גבי קרקע שאינה מרוצפת, ובלבד שיזהר שלא יקנח במקום גומה וישוונה. בכל מקרה יש להיזהר לכתחילה מגרירת הסוליה בחזקה על גבי ברזלים, שיש בהחלקתה משום איסור ממחק, אך בדלית ברירה ניתן להקל בכך, ולמנהג האשכנזים אף יש להימנע משפשוף בוץ יבש ומתפורר שיש בפירוורו משום איסור טוחן²³.

ו

שאלה: האם מותר לחייל שנעליו התכסו בוץ, להזרים עליהם מים מצינור לחץ, או להיכנס לשלולית מים בכדי לשוטפם? ומה דין הדחת 'חליפות סערה' שהתכסו בוץ בשבת בזמן שכיבה במארב, והלוחמים מעוניינים לנקותם בהקדם בכדי שהבוץ שעליהם לא יתייבש ויתקשה?

הדחת בוץ
מבגדים ונעליים

בגד נמי (יהיה מותר לשכשכו במים)? בגד - שרייתו זהו כיבוסו".
וא"כ מסקנת הסוגיה שמותר לשכשך (לנענע) עור במים בלא לשפשפו, אך אין לשכשך בגד במים, וכן פסק השו"ע²⁴: "מותר ליתן מים על גבי מעל לשכשכו, אבל לכבסו, דהיינו שמשפשף צידו זה על זה, אסור. אבל בגד שיש עליו לכלוך, אסור אפילו לשכשכו, דזהו כיבוסו, אלא מקנחו בסמרטוט בקל ולא בדוחק, פן יסחוט", ברם, הורו מפוסקי דורנו²⁵ שכן הדין דוקא בבגד העשוי מחומר טבעי, שהלכלוך נספג בתוכו ושרייתו במים מועלת לליבונו, אולם ניתן להקל לשרות בגדים ויריעות העשויים גומי או פלסטיק,

תשובה: נאמר בגמרא²⁶: "אחד הבגד ואחד השק ואחד העור (שניתנו עליהם דם חטאת) טעונים כיבוס" - "למימרא דעור בר כיבוס הוא, ורמינהו: היתה עליו (על הכר) לשלשת - מקנחה (בשבת) בסמרטוט (יבש), היתה של עור - נותן עליה מים עד שתכלה כו' (לפי שאין הלכלוך חודר לתוך העור אלא רק מונח על גביו, ועל כן אין בהסרתו משום איסור כיבוס)? אלא אמר רבא כל כיבוס דלית ליה כיסכוס (כלומר, שאינו משפשפו) לא שמיה כיבוס, והא דאמר רב חייא בר אשי זימנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דרב ושכשיכי ליה מסאניה (מנעליו) במיא - שכשון אין, אבל כיבוס לא כו'. אי הכי

מקורות והערות

[19] שכן מבואר בשו"ע (סימן שלו סעיף ב) שבקרקע מרוצפת אין לחוש להשוואת גומות, וכן כתב בספר חוון עובדיה ח"ד הלכות חורש סעיף ח. [20] ואגב יש להעיר שמבואר בשו"ע (סימן שיו סעיף ב) ומשנה ברורה (שם ס"ק טו) שאין להשחיל שרוך בשבת בנעל חדשה, משום מכה בפטיש (ועל דרך זו אסרו בשו"ת חלקת יעקב (סימן קכג) לחבר ביטנת צמר בבגד, ובשו"ת אור לציון (שם תשובה ג) להשחיל חוט חדש בכובע המעיל). ואמנם כתב בספר קצות השולחן (סימן קמו ס"ק ג) שהאיסור דוקא בנעל חדשה שמכשירה בכך לשימוש, וכן הורה להקל בילקוט יוסף (סימן שיד סעיף

הואיל והלכלוך נמצא רק על גביהם, ורק אין לשפשפם, ויש מפוסקי דורנו¹⁰ שהקלו אף לשפשפם, לפי שאינם בולעים כלל ואפילו כעור קשה אינם. לפיכך למעשה אין להדיח או להשרות מדים במים, אך מותר לנענע נעלי עור (בלא שרוכים¹⁰), או שאר בגדים העשויים חומר אטום כגומי ופלסטיק, בתוך מים,

ונראה שאף ניתן להסיר את שכבת הבוץ העליונה תוך כדי הדחה בזרם המים, ורק יש להימנע משפשוף הבוץ הצמוד לעור הנעליים עצמו, אולם במקום צורך ניתן להקל לשפשף באופן שטחי 'חליפות סערה' וכד' העשויות חומר אטום, לפי שאין הלכלוך בלוע כלל בתוכם אלא רק כמונח על גביהם.

ז

טלטול ותליית בגדים רטובים

שאלה: האם חיילים ששבו מסיור רגלי ביום גשום, רשאים לתלות בחדר את בגדיהם לייבוש? האם חייל שמעילו רטוב ביותר, רשאי לטלטלו?

תשובה: כתב הרמב"ם¹⁰: "הסוחט את הבגד עד שיוציא המים שבו הרי זה מכבס וחייב, שהסחיטה מצרכי כיבוס היא", ומבואר בפוסקים¹¹ שאף ניעור בגד רטוב נחשב כסחיטה.

יתר על כן, מצינו שהורו חז"ל¹² להיזהר מהרטבת בגדים בשל החשש שמא יבוא לידי סחיטה, ומטעם זה אסרו¹³ אף לטלטל בגדים ספוגי מים (כשאינם על גופו), וכן כתב הרמ"א¹⁴: "(בגדים רטובים) אסור

מקורות והערות

(כח). אולם דעת רבים (אלה רבה סימן שיז ס"ק ז, משנה ברורה שם ס"ק יח, שמירת שבת כהלכתה פרק טו סעיף ט, שו"ת אור לציון ח"ב פרק כט תשובה ד, הגר"מ אליהו בהערותיו לקיצור שו"ע סימן פ הערה לד, ובאריכות בשו"ת משנה הלכות ח"ז סימן מט) שהאיסור חל אף על השלת שרוך ננעל ישנה, כל שלא היה מושלח בה קודם לכן, ורק אם כבר היה בה ונשמט ניתן לשוב ולהשחילו, ובלבד שאין בדבר טירחה יתירה. אכן כתב בשו"כ (שם) שניתן להשחיל את השרוך החדש באופן שבו ראוי עתיד להוציאו מהנעל לאחר מכן, כגון שישחילו רק בחורים העליונים שבה. [נט] עיין שו"ת יביע אומר (ח"ד סימן כח אות יד), שו"ת שבט הלוי (ח"א סימן ק), ושמירת שבת כהלכתה (שם סעיף לו) שדנו באריכות אם יש בכך משום איסור ממחך או צובע. [ס] שו"ת ציץ אליעזר חלק יח סימן כא, שו"ת אור לציון ח"ב פרק כד תשובה א, שו"ת שבט הלוי חלק ה סימן לו, ילקוט יוסף שם סעיף יא. [סא] ביה"ל שם ד"ה 'שלא ישתבר', ברם, עיין לויית חן אות קט שחלק על כך. [סב] זבחים צד ע"א. מפאת קוצר היריעה הבאנו רק חלק מסוגיה זו, במהלך הסוגיה מבואר שיש לחלק בין ניקוי עור רך לניקוי עור קשה, אולם מאחר ורבים מהראשונים לא נקטו כן להלכה, ובאר הביה"ל (סימן שב סעיף ט ד"ה 'אבל לכבסו') שמדרבנן חל איסור אף על ניקוי עור קשה, לפיכך נמנענו מהבאת הדיון בענין זה. [סג] סימן שב סעיף ט. [סד] שמירת שבת כהלכתה פרק טו סעיפים ה-ו, שו"ת ציץ אליעזר ח"ה סימן י, ילקוט יוסף שם סעיף כב. [סה] שו"ת שבט הקהתי ח"ג סימן קח, שו"ת אור לציון ח"ב פרק כד תשובה א, ע"פ המשנה ברורה (שם ס"ק מא) שבכלי עץ לא שייך ליבוץ. ועיין שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סוף סימן עז) שנטה להקל בכך, ומ"מ סיים שמן הראוי לא לשפשפם בחזק. [סו] שכן השרוכים עשויים חומר סופג והבוץ חודר לתוכם, על כן דינם כבגד ששרייתו הוא כיבוס. [סז] פ"ט משבת הי"א. [סח] עיין רמ"א (סימן שב סעיף א) שאסר ניעור בגד חדש שמתכוון ע"י המים, ובמשנה ברורה (שם ס"ק ד) מבואר שאף בבגד ישן יש להזהר מניעור חזק בענין שיבוא לידי סחיטה. [סט] ראה שבת קיג ע"ב: "היה מהלך בשבת ופגע באמת המים כו', היכי ליעביד כו', ליעבר (בתוכה)? ! זימנן דמיתוסן מאני מיא ואתי לידי סחיטה". [ען] כן שנינו (שבת קמז ע"א): "הרוחץ במי מערה ובמי טבריה ונסתפג אפילו בעשר אלונטיאות (מגבות) - לא יביאם בידו (כלומר, למרות שאין המגבות ספוגות ביותר, מ"מ אינו רשאי לטלטלם, שמא יבוא לטוחטם), אבל עשרה בני אדם מסתפגין (אפילו) באלונטיא אחת פניהם ידיהם ורגליהם, ומביאין אותן בידן (שמאחר ורבים הם, וזכירו זה לזה ולא ייכשלו באיסור הסחיטה)". ברם, מבואר באחרונים (משנה ברורה סימן שס ס"ק טג, שמירת שבת כהלכתה פרק טו סעיף יז) שאיסור הטלטול שייך דוקא בבגדים שיש בהם 'טופח על מנת להטפוח', דהיינו שהיד הנוגעת בהם תירטב בשיעור שהוא בה כדי הרטבת דבר אחר, אך לא אם לא כן, כלל לא שייך בהם חשש סחיטה, וממילא אף אין איסור לטלטלם. עוד יש לציין שלמעשה נפסק בגמרא (שם ע"ב): "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, הלכה, מסתפג אדם באלונטיא ומביאה בידו לתוך ביתו", אולם מבואר בראשונים (ראה ר"ן שם סב ע"ב מדפי הר"ף, ומרדכי שם אות תמב) שכן הדין דוקא במגבות וכד' שאין מקפידים על רטיבות ועל כן אין חוששין לסחיטה, אך בשאר בגדים אכן חל איסור לטלטלם שמא יבוא לטוחטם. [עא] סימן שא סעיף מז.

לטלטלם שמא יבוא לידי סחיטה, והוא שמקפיד על מימיו (אולם העירו מפוסקי דורנו²² שאם מטלטלים מספר אנשים יחדיו, אין לחוש לסחיטה). ואסור לילך בשבת במקום שיוכל להחליק וליפול במים, שמא יישרו כליו ויבוא לידי סחיטה²³, ברם, לענין מגבת, שאין מקפידים על רטיבותה, נפסק בשו"ע²⁴: "מסתפג אדם באלונטית ומביאה בידו, ולא חיישינן שמא יבוא לסחוט", ואפשר²⁵ שכן הדין במקרים רבים במציאות הצבאית, בה אין מקפידים על רטיבות הבגדים ומחליפים אותם במדים יבשים באפסנאות.

סמוך למקור חום כתנור וכד', משום ליבון ומשום בישול. וכן פסק השו"ע²⁶: "מי שנשרו כליו במים, הולך בהם ואינו חושש שמא יבוא לידי סחיטה²⁷". ולא ישטחם לנגבם, מפני מראית העין שלא יחשדוהו שכיבסן בשבת, ואפילו בחדרי חדרים שאין שם רואים, אסור²⁸. ולא אסרו אלא לשוטחן בשבת, אבל אם שטח מערב שבת כלים המכובסים, אינו חייב לסלקן בשבת. בגדים השרויים במים, אסור לנגבם סמוך לאש. לא ישטח אדם את כליו בשבת, אפילו מן הזיעה²⁹. ברם, מבואר באחרונים³⁰ שניתן להקל לתלות בגדים רטובים במקומם (או לפורשם על כיסא כדרכו תמיד), הואיל ואין לחוש בכך לחשד זה.

עוד נאמר בגמרא³¹: "מי שנשרו כליו בדרך במים - מהלך בהן ואינו חושש (שמא יבוא לסוחטן), הגיע לחצר החיצונה - שוטחן בחמה, אבל לא כנגד העם (שלא יאמרו שכיבסן בשבת)" - "אמר רב יהודה אמר רב כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין, אפילו בחדרי חדרים אסור (ועל כן אסור לשוטחן אף שלא כנגד העם)", יתר על כן הזהירו ראשונים³² להימנע מהעמדתם וייבושם

עוד כתבו האחרונים³³ שאם הבגד מטונף וניכר עליו שלא כיבסוהו, מותר לתלותו לייבוש, שהרי במקרה זה אין לחוש שיחשדוהו שכיבס בשבת, ויש מפוסקי דורנו³⁴ שהקלו על דרך זו לתלות לייבוש מעיל גשם שאין רגילים לכבסו, הואיל וידוע לכל שנתלה מפאת רטיבות הגשם (אלא שבגלל איסורי ליבון ובישול, יש

מקורות והערות

[עב] ראה מגן אברהם (שם ס"ק נח) שלמד מהגמרא הנ"ל שכל שהם עשרה - מרכזי אהרדי ואין לחוש לסחיטה, ועיין אליהו רבה (שם ס"ק פ) שאף בשניים סגי, ובשמירת שבת כהלכתה (פרק טו הערה נג) הוכיח כן מהתוס' (שם ד"ה 'דתינאי'), וכן הורה למעשה בילקוט יוסף שם סעיף עג, אמנם יש מהאחרונים (ראה בשמירת שבת כהלכתה שם) שהצריכו עשרה דוקא, אולם למעשה נראה להקל בדבר, הואיל והוא מילתא דרבנן ומשום גזירה (עיין באריכות במאמר הגר"מ מאוזן בחוברת אור תורה תש"ן סימן מז). [עג] שם סעיף מח, ועיין משנה ברורה (שם ס"ק קעה, ובשער הציון שם) שהבין ברעת המג"א שהיתר טלטול המגבת הוא היתר מקומי בלבד ורק להבאתה לבית, ולעומת זאת הביא מהא"י ומהגר"א אהיהיתר קבוע, לפי שנחשבת כרטובה מעט בלבד, או לפי שאין מקפידים לסוחטה. [עד] כן הסכים עמנו בשו"ת דבר חברון סימן רעז. [עה] שם קמו ע"ב. [עו] מרדכי שם אות תלד. [עז] שם סעיפים מה-מו. ואגב, עיין שמירת שבת כהלכתה (שם סעיף יא) שכתב בשם הגר"ז אויערבך שבגדי עור וכד' שמוותר לשרותם במים, מותר גם לתלותם לייבוש, שהרי אין לחוש למראית עין. [עח] ומבואר במשנה ברורה (סימן שא ס"ק קסב) שבשעת דחק רשאי אף ללבוש בגדים שכבר נרטבו וליילך בהם. [עט] ועיין בשמירת שבת כהלכתה (שם סעיף יט) שבשל איסור תליית כביסה, חל אף על אטבי כביסה איסור מוקצה, ברם, באותם מצבים שניתן לתלות כביסה מותר אף להשתמש בהם, וכדין שימוש בכלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו. [פ] שמירת שבת כהלכתה שם סעיף לה, ע"פ המשנה ברורה שם ס"ק קעה. [פא] משנה ברורה סימן שא ס"ק קסד. [פב] שמירת שבת כהלכתה שם הערה קיט, ספר מנוחת אהבה פרק יב סעיף כג, ועיין ילקוט יוסף (שם סעיף גג) שהקל יותר במעיל צמר, ובצירוף העובדה שגם אין דרך לכבסו. ועיין עוד בשש"כ (שם סעיף לה) שאם המעיל עשוי כולו מחומר אטום (כחליפת סערה וכד'), הרי שמוותר לתלותו גם מצד זה שמוותר לשרותו במים, ואין לחוש למראית עין. אולם עיין בשש"כ (שם סעיף יב) שכל זאת דוקא כשמחכוון לעשות שימוש בכגדים אלה באותו היום, דאם לא כן, אין לטרוח בשבת לצורך יום אחר.

כמו כן אין לתלות על חבל וכד' בגדים רטובים לייבוש, אולם ניתן להקל לתלות בגד במקומו הרגיל, ואף מותר לתלות בגד מלוכלך במקצת, וכן מעיל או בגד גומי רטובים, כל שניכר שלא כיבסם.

בכל מקרה אסור לייבש בגד באמצעות מקור חום כלשהו, כתנור וכד', על כן הנצרכים בשל נסיבות מבצעיות לייבש בגדים במהירות, יבקשו מחבר גוי שיניח עבורם את הבגדים סמוך למקור החום, או שיעשו כן שני חיילים יחדיו (ובלבד, כמוכן, שאין חשש סכנת דליקה בהנחת הבגדים שם).

להימנע מפרישתם סמוך לתנור. ובשל איסור השימוש באילן בשבת, אף יש להיזהר מתליית הבגד על חבל הקשור לעץ¹⁵).

לפיכך אסור לטלטל בגדים ספוגי מים (שהנוגע בהם נרטב כל כך, עד כדי שיוכל להרטיב דבר אחר), ברם, מגבת וכד', שאין מקפידים לסוחטה, אינה בכלל דינים אלה, ואפשר שכן הדין במקרים רבים במציאות הצבאית, בה אין מקפידים על רטיבות המדים ומחליפים אותם במדים יבשים באפסנאות.

ח

שאלה: האם חיילים שתלו כביסה קודם השבת, רשאים להורידה בשבת לאחר שהתייבשה (או מפאת גשמים וכד')?

הורדת כביסה בשבת

(כמבואר כל זה לעיל¹⁶), מה גם שמאחר והכביסה תתייבש מעצמה ותוכשר לשימוש במהלך השבת, לא הקצה דעתו ממנה¹⁷, וא"כ אין הכביסה מוקצה ממש אלא רק חל איסור לטלטלה בהיותה רטובה.

לפיכך בימים חמים ניתן להקל במקום צורך ולהוריד את הכביסה לאחר שהתייבשה ולהשתמש בה, אולם כל עוד היא רטובה, אין לטלטלה.

תשובה: כפי שהתבאר¹⁸, אין לטלטל בגד ספוג מים, שמא יבוא לסוחטו, מכאן למדו האחרונים¹⁹ שכביסה שהיתה רטובה בזמן בין השמשות, מוגדרת מוקצה, וממילא מתוך שהוקצתה בבין השמשות, הוקצתה לכל השבת.

ברם, רבים מפוסקי דורנו²⁰ תמחו על דין זה, שהלא בשעת דחק ניתן ללבוש בגדים רטובים ולילך בהם, ועוד, הלא מספר אנשים רשאים לטלטל בגדים רטובים לפי שיזכירו זה לזה ולא יבואו לסוחטה

מקורות והערות

[פג] ראה שו"ע (סימן שלו סעיפים א, יג) שאסרו חז"ל להשתמש באילן בשבת, גזירה שמא יעלה ויתלוש, על כן יש להימנע אף מתליית בגדים ע"ג חבל הקשור לעץ, ברם, אין בכלל גזירה זו שימוש משני (שאינו ישיר) באילן, על כן ניתן להקל בתליית בגד ע"ג חבל הקשור למסמר התקוע בעץ. ועיין עוד בענין זה לעיל פרק לו תשובה ו. [פד] בתשובה הקודמת. [פה] משנה ברורה סימן שח ס"ק טג, וכן הורה בשמירת שבת כהלכתה פרק טו סעיף יז. [פז] שמירת שבת כהלכתה פרק טו הערה ס ופרק כב הערה כ, ספר ליות חן אות לו, ספר הליכות עולם ח"ג הלכות ניקוי וקיפול בגדים סעיף ד, שו"ת שבט הלוי ח"א סימן סב אות ג, וילקוט יוסף סימן שא סעיף פד. [פז] בתשובה הקודמת. [פח] והוא הנקרא 'גמרו בידי אדם', ואינו מוקצה. ראה משנה ברורה סימן שי ס"ק יט.

תורת המחנה

פרק לט. הקמה והשמשות מבנים, אוהלים, וציוד לחימה בשבת

א

שיפוץ ותיקון
בחדרים ובעמדות

שאלה: האם ניתן בשבת גשומה לסתום חור בקיר העמדה באמצעות בגד בלאי? ומה דין קביעת לוח עץ במקום שימשה שהתנפצה במגדל שמירה החשוף לרוחות וגשמים? האם מותר להשיב למקומו חלון שנשמט ממסילתו? וכיצד יש לנהוג כשידית הדלת התפרקה ממקומה?

תשובה: נאמר בגמרא: "הבונה כמה יבנה ויהא חייב? הבונה כל שהוא" - "כל שהוא למאי חזיא? אמר רבי ירמיה, שכן עני חופר גומא להצניע בה פרוטותיו כו". רב אחא בר יעקב אמר, שכן בעל הבית שיש לו נקב בבירתו וסותמו".

אם כן מבואר שכל פעולת תוספת ותיקון בבית, כלולה במלאכה זו.

עוד נאמר בגמרא²: "אמר שמואל, המצדד את האבן (להושיבה יפה על הקרקע) - חייב. מיתבי, אחד נותן את האבן ואחד נותן את הטיט - הנותן את הטיט חייב! וליטעמין אימא סיפא, רבי יוסי אומר, ואפילו העלה והניח על גבי דימוס (גדר) של אבנים - חייב (משמע שהחייב הוא גם על הנחה גרידא). אלא תלתא בנייני הוו, תתא מציעא ועילא, תתא - בעי צידודי ועפרא, מציעא - בעי נמי טינא, עילאי -

יתר על כן, נאמר בירושלמי³ שאף בנייה זמנית בכלל האיסור, שכן מצינו איסור מלאכה זו בבנין המשכן, אף שנבנה מראש על דעת לפרוק. ועוד נאמר בגמרא⁴ שחל איסור (מדרבנן) על בנייה עראית שאינה יכולה להתקיים לאורך זמן.

לעומת כל זאת נפסק בשו"ע⁵: "מותר להסיר בשבת דף (לוח עץ) שמשמין אותו לפני התנור ושורקין (ומחברים) אותו בטיט, שאינו עשוי לקיום", והיינו לפי שכלל אינו עומד לקיום. וכן כתבו האחרונים⁶ שאם תולה דבר באופן זמני עד

מקורות והערות

[א] שבת קב ע"ב. [ב] שם. [ג] תוס' שם ד"ה 'האי מאן': 'ואין חילוק בין כלים לקרקע אלא במקום שאין חיווק ואומנות, דבכלי לא חשיב בנין, ובקרקע חשיב בנין'. ועל דרך זו הורה החזון איש (סימן נ אות י ד"ה 'ר"מ') שאין להשיב דלת לצרייה, גם כשאניה מחוברת שם אלא באופן רפוי, הואיל ודרך בנייתה בכך. [ד] שם פ"ז סוף ה"ב. וכתבו האור שמח (פ"י משבת ה"ב), השביתת השבת (ברי"ש הספר) ועוד אחרונים (בניגוד לדברי החת"ס ח"א סימן עב) שכן אף שיטת הבבלי, שהביא סברא זו לענין מלאכת קושר, שהקשירה במשכן נחשבת לקשירה לזמן. [ה] ביצה לב ע"ב: "בנין קבע אסרה תורה, בנין עראי לא אסרה תורה, וגזרו רבנן על בנין עראי משום בנין קבע". [ו] סימן שיד סעיף י. [ז] כן מפורש במשנה ברורה (סימן שיג ס"ק ג): "דבר שאין דרך לבטלו לעולם אלא לפי שעה, כגון בגד וכיו"ב, מותר לסתום בו (חלון פרוץ)". ועוד פסק (סימן שטו ס"ק ז): "מותר לתלות בשבת סדינים המצויירים על הכותל לנוי כו, כיון שאין עשויים למחיצה כלל", ובאר החזון איש (סימן נב אות יג) שצ"ל שתלאם באופן זמני בלבד. וכיוצא בזה כתב (סוף סימן ג) שכשהחור בכותל התרחב עד שלא ניתן לתקונו בחווקה, אין בתלייה בו משום בונה. ועיין עוד באריכות בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יג סימן ל) בשו"ת יחוד דעת (ח"ב סימן נה) ובשמירת שבת כהלכתה (פרק טז סעיף יח) לענין היתר ילדים

שאינו עומד כלל לקיימו כך, וכעין זה כשמחבר דבר באופן רופף, שברור שלא יחזיק שם זמן רב, אינו בטל לבניין, ואין בו איסור. (אלא שיש להעיר שכתבו מפוסקי דורנו¹ שניתן להקל בכך רק כשבאמת הבנייה לכשעצמה אינה לקיום, אך אם מתכוון לבנותה באופן זמני רק בכדי להינצל מאיסור, לא מועיל לו). לפיכך, בלא צורך מבצעי, אסור לתקוע מסמר בקיר², לקבוע לוח (מעץ, קרטון וכד') במקום שימשה שהתנפצה, או לסתום חור בקיר באמצעות בגד בלאי, כל שכוונתו לקובעם שם לתקופה ממושכת³,

ועל דרך זו אין להציב דלת על ציריה, חלון במסילתו⁴, או להשיב ידית דלת שנשמטה למקומה (ואף חל עליהם איסור מוקצה⁵).

אולם ניתן להקל בהשבת ידית שמתפרקת תדיר (שאו דעתם עליה, ואינה נאסרת משום מוקצה⁶), כל שברור שהחיבור הינו רופף וזמני⁷, וכעין זה מותר להציב באופן עראי בגד (כמעיל, שק"ש וכד') במקום שימשה שהתנפצה במגדל שמירה וכד', שהרי ברור שאינו מבטלו שם לתקופה ממושכת.

ב

שאלה: חיילים שהוצרכו בשל נסיבות מבצעיות לזווד ולטפל בכלי רק"מ סמוך לכניסת השבת, אילו פעולות יעדיפו להקדים ולבצע קודם השקיעה? מה דין הברגת ידית הסתערות, כוונת ייעודית, או ציין לייזר, על גבי הנשק?

בנייה ותיקון כלים

תשובה: שנינו⁸: "בית שמאי אומרים (דלתות ארגז) ביום טוב, ובית הלל מתירין אין מסלקין את התריסין אף להחזיר", ומבארת הגמרא שטעמם של

מקורות והערות

לשחק באבני פלא (לגו) בשבת. וכעין זה עיין בשו"ת ציץ אלינור (שם סימן מו, וחלק טו סימן יז) ובשו"ת יחוד דעת (שם סימן נו) שהתירו מטעם זה לחבר בשבת מחט למזרק. ועיין גם בשמירת שבת כהלכתה (פרק כג סעיף לט) שכתב שמוחר תלוות תמונה בשבת על מסמר התקוע בקיר מבעוד יום, הואיל ואינו מעמידה שם לעולם (אלא שפעמים יש בטלטול התמונה איסור מוקצה). [ח] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן יט אות ה, וכשם שאסור מן התורה לבנות בנין אבן מוצק, ואפילו מתכוון להורסו מיד לאחר מכן. אלא שענין שו"ת מנחת יצחק (ח"ח סימן כז) שכצידוף להקל בענין חיבור מחט למזרק, הביא את האפשרות לתכנן מראש שלאחר השימוש יפרידם קודם שישליכם. [ט] כן מבואר בהמשך הגמרא בשבת שם: "העושה נקב בלול של חרנגולים, רב אמר משום בונה, ושמואל אמר משום מכה בפטיש כו'. הקורח כל שהוא - חיוב. בשלמא לרב - מיחוי כמאן דחר חזרתא לבנינא, אלא לשמואל לאו גמר מלאכה הוא! הכא במאי עסקינן, דבועיה ברמצא דפרולא ושביקה בגויה (כלומר, המדובר כשקדח במסמר והניחו שם), דהיינו גמר מלאכה". והובא הדין במשנה ברורה סימן שיד סוף ס"ק ח. [י] כן מוכח מהשו"ע (סימן שיג סעיף א) שפסק: "פקק החלון, כגון, לוח או שאר כל דבר שטומנין בו החלון, יכולים לסותמו אפילו אם אינו קשור, ולא אמרינן דהוי כמוסוף על הבנין (לפי שכן דרך החלון לפותחו ולסגורו תמיד), והוא שיחשוב עליו מערב שבת לסותמו בו (שאל"כ חל הלוח איסור מוקצה)", ועיין בביה"ל (שם ד"ה ולא אמרינן) שאם אין עומד לפתוח אלא לעיתים רחוקות. צריך שיהא הפקק קשור ותלוי בו, שיהא ניכר שעומד לשמש לפתיחה וסגורה. וא"כ מבואר שאם אינו עומד לכך, חל איסור לקובעו שם, וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה פרק כג סעיף לו. [יא] עיין משנה ברורה (סימן שיג ס"ק ג) שכתב: "דבר שאין דרך לבטלו לעולם אלא לפי שעה, כגון בגד וכיו"ב, מותר לסתום בו (חלון פרוץ)", הרי שחל איסור לסתום דבר שדרכו לבטלו שם. [יב] כן מבואר בגמרא (שם קכב ע"ב) שחל איסור להרכיב או לפרק דלת של לול של חרנגולים "דקסבר כיון דמחברי בארעא - יש בנין בקרקע, יש סתירה בקרקע". [יג] כן מבואר ברמב"ם (פכ"ה משבת ה"ו): "וכל שאינו כלי, כגון, אבנים ומעות וקנים וקורות וכיוצא בהן אסור לטלטלן כו', דלתות הבית אע"פ שהן כלים לא הוכנו לטלטל, לפיכך אם נתפרקו אפילו בשבת אין מטלטלין אותן", וכן מבואר במשנה ברורה (סימן שח ס"ק לה). ועיין בשמירת שבת כהלכתה (פרק כג סעיף לב ובהערה שם) שכן הדין אף לגבי ידית הדלת, ועל כן אם נפלה הידית חל איסור גמור לטלטלה, ואפילו לצורך פתיחת הדלת, וכדין מוקצה מחמת גופו, אך רשאי לפתוח את הדלת ע"י כלי שמלאכתו לאיסור כמבאר וכד', שמוחר לטלטלו לצורך גופו. [יד] ע"פ אשל אברהם סוף סימן שיג. [טז] ראה אורחות שבת פ"ח סעיף טז, מנחת אהבה פכ"א סעיף כט (ובהערה שם ציין שניתן להקל כשמחזיר ידית אחת מהסתים, שאז אין לחוש להידוק ותקיעה). [טז] ביצה פרק א משנה ה.

שתוקע חלקים היטב זה בזה, מתחייב בכך משום בונה, וכלשון התוס'²²: "ואין חילוק בין כלים לקרקע אלא במקום שאין חיזוק ואומנות, ובכלי לא חשיב בנין, ובקרקע חשיב בנין".

עוד מצינו בראשונים²³ שנחלקו בגדר 'תקיעה' אם האיסור הוא בכל דרך שיוצר חיבור חזק, או שמא דוקא כשמשתמש בכח לשם כך. וכעין זה נחלקו הפוסקים²⁴ לענין סגירת כלי באמצעות מכסה מתברג, שיש שנקט שגדר תקיעה הינו דוקא בדחיקה בכח, אך הברגת בורג אינה אסורה מן התורה, ולעומתו, דעת רבים שאף הברגת בורג אסורה מן התורה, הואיל וסוף סוף נוצר חיבור אמין. למעשה נראה שהמקובל להלכה לחייב בכלים על כל יצירת חיבור חזק, ואפילו כשנוצר ע"י מעשה אומן בלא שימוש בכח.

לפיכך, מעיקר הדין אסור לחבר חלקי כלי זה לזה בחוזקה, ועל כן בנסיבות מבצעיות יש להשתדל להקדים פעולות כדפיקת מחברים וחיזוק ברגי מזקו"ם הרק"ם, כמו גם הברגת כוונת, ציין לייזר, או ידית הסתערות, לנשק, ובאותה מידה הברגת אנטנה למקומה, או חיבור שרשורי מקלע זה לזה, ולבצען קודם השבת. (ועיין עוד בענין זה בתשובה הבאה). אכן, פשוט שבמקום צורך מבצעי ניתן לתקן ולהרכיב

בית הלל (שהלכה כמותם), לפי שאין בנין בכלים ואין סתירה בכלים. וכן נאמר בגמרא²⁵: "תנו רבנן, דלת של שידה ושל תיבה ושל מגדל - נוטלין, אבל לא מחזירין, ושל לול של תרנגולים - לא נוטלין ולא מחזירין. בשלמא של לול של תרנגולים - קסבר כיון דמחברי בארעא - יש בנין בקרקע, יש סתירה בקרקע. אלא של שידה ושל תיבה ושל מגדל מאי קסבר? אי קסבר יש בנין בכלים - יש סתירה בכלים, ואי אין סתירה בכלים אין בנין בכלים! כו'. אלא אמר רבא קסבר אין בנין בכלים ואין סתירה בכלים, וגזירה שמה יתקע (רש"י) - ויתחייב משום מכה בפטיש".

אלא שקשה ממקורות שונים²⁶ שמשמע שאף בבנין כלים יש איסור, ונחלקו ראשונים בביאור ענין זה, שיטת רש"י²⁷ שאין כל איסור בונה בכלים, אלא שאם השלים את הרכבתם, מתחייב משום מכה בפטיש, אולם שיטת שאר ראשונים שאף בכלים יתכן איסור בונה, והיינו: לדעת חלק מהם²⁸ האיסור בכלים הוא בעשיית כלי גמור (ואכן לשיטתם אין איסור בתיקון חלקי של כלי), יש שהוסיף²⁹ שאמנם חל איסור על יצירת כלי, אך אין איסור בחיבור שני כלים גמורים זה לזה, ואילו לדעת רבים מן הראשונים³⁰ אמנם אין לחייב על כל פעולת תיקון בכלי, אך אם מתקן כלי באופן מקצועי וחזק, כגון

מקורות והערות

[1] שבת קכב ע"ב. [2] ראה למשל שבת קב ע"ב: "ע"ל שופתא בקופינא דמרא (נעץ מסמר בידיה המעדר ככדי שלא יישטט), רב אמר משום בונה, ושמואל אמר משום מכה בפטיש. שם מזו ע"א: "רב ושמואל דאמרי תרווייהו המחזיר מיטה של טרסיים (מיטה מתפרקת) בשבת, חייב חטאת". ועוד. [3] שם ד"ה 'חייב חטאת', ביצה יא ע"ב ד"ה 'אין בנין בכלים', ועוד. [4] ר"ן שבת לז ע"א מדפי הר"ף, רשב"א שם ע"ב, מגיד משנה פ"י משבת ה"ג, ועוד. [5] כהן בעל המאור שם. [6] כהן תוס' רמב"ן ורשב"א בשבת קב ע"ב, רא"ש עירובין פ"ג סימן ה, ועוד. [7] כהן הובאו בב"ה"ל סימן שיג סעיף ו ד"ה 'דרכה להיות רפויה', דעת הראב"ד להחמיר בכל חיבור חזק, ודעת הסמ"ג לחייב דוקא על חיבור שנעשה בכח. [8] כהן הובאו בשער הציצון שם ס"ק לב, דעת המגן אברהם שהידוק בורג חשוב כתוקע ממש ואסור מן התורה (ובט"ז משמע שאיסורו מדרבנן), ואילו המאמר מרכזי מצדד תחילה להקל בכך, אף שלמעשה הסיק להחמיר. ועיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן קכב אות

כלים בשבת, ומ"מ ראוי להשתדל לכל הפחות לבצע בשינוי את הפעולה האחרונה המשלימה את התיקון ומכשירה את הכלי לשימוש.

למיניהם, על כן מותר לקבע פריסקופ למקומו בתא הנהג¹³, או אלונקה וג'ריקנים למקומותיהם ברק"מ, וכשנצרכים בשל נסיבות מבצעיות לקבע ציוד לחימה מוקצה למקומו, כמכשיר קשר לתושבתו, או מקלע לפנה, ניתן לקבעו כדרכו, ואין צורך להרכיבו בשינוי.

לעומת כל זה אין משום איסור בונה בחיבור זמני של שני כלים גמורים זה לזה באמצעות לחצנים, פינים ומחברים

ג

פירוק והרכבת כלים מתקפלים ופריקים

שאלה: האם חל איסור לפרק ולהרכיב נשק בשבת? האם יש להימנע מפתחת מיטה מתקפלת או אלונקה בשבת? על מה ראוי להקפיד כשנצרכים מסיבות מבצעיות להרכיב חוטר בשבת?

תשובה: נאמר בגמרא¹⁴: "לוי בר שמואל אשכחינהו לרבי אבא ולרב הונא בר חייא דהוו קיימי אפיתחא דבי רב הונא, אמר להו, מהו להחזיר (להרכיב) מיטה של טרסיים (מיטה מתפרקת) בשבת? אמרו ליה שפיר דמי כו'. מיתבי, המחזיר קנה מגורה בשבת חייב חטאת, קנה סידין (שמחברו למברשת בכדי לסוד מקומות גבוהים) - לא יחזיר, ואם החזיר פטור אבל אסור כו' (שהרי צריך לחזור ולפרקו תמיד). אינהו דאמור כי האי תנא (כרשב"ג), דתניא, מלבנות המיטה וכרעות המיטה ולווחים של סקיבס - לא יחזיר, ואם החזיר - פטור אבל אסור, ולא יתקע, ואם תקע - חייב

חטאת. רבן שמעון בן גמליאל אומר, אם היה (דרכם להיות) רפוי - מותר", כלומר, חל איסור מן התורה¹⁵ לתקוע חלקי הכלי ולחברם חיבור גמור ומלא, ועל כן אסור חז"ל אף להרכיב חלקים שדרך לתוקעם, אולם אין איסור להרכיב דבר שדרכו להיות מחובר ברפיון¹⁶. ונחלקו ראשונים במצב ביניים של הרכבת חלקי כלי (כהרכבת רגל הגביע) שאין דרך לתוקעם זה בזה ולחברם חיבור גמור בחוזק רב, אך מכל מקום מהדקם עד שנדרש להפעיל כח בכדי לפרקם, יש שהקלו¹⁷ להרכיבם באופן רפוי, הואיל ואין לחוש לתקיעה, ויש שאסרו¹⁸. פסק השו"ע¹⁹: "מיטה של פרקים אסור

מקורות והערות

[א] שקישר מחלוקות אלו זו לזו. [ב] יש להעיר שאמנם מבואר ברמ"א (סימן שיר סעיף א) שכלי שנפחו ארבעים סאה נידון כבית, וממילא מתחייב על כל תוספת בו משום בונה, אולם נראה שבכלי רכב המתנייד יש להקל ולדונו ככלי אף כשנפחו רב (עיין שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן עב), ועוד אפשר שאפילו נדונו כקרקע מ"מ מסתבר שהרכבת מקלע או מכשיר קשר לרק"מ, לא ייחשב כתוספת בנייה בו, וכחיבור חלון לבית, אלא ייחשב כחיבור חיצוני לרק"מ, וכתליית תמונה בבית שאין לדונה כתוספת בנייה בו. אכן נראה שלדרך זו יש להחמיר באותם אבזורים שאין בהם שימוש בלא חיבורם לרק"מ, כחיבור פריסקופ לתא הנהג, או מקלע מקביל לתותח הטנק, שהם בטלים לגביו וחיבורם נחשב כתוספת חלון בבית. [כז] שבת מז ע"א. [כח] לשיטת רש"י משום מכה בפטיש, ולשאר ראשונים משום איסור בונה. [כט] ועיין אורחות שבת (פ"ח סעיף נא) ובספר מנוחת אהבה (פכ"ג סעיף לד) שהתירו מטעם זה להאריך שולחן באמצעות פלטת העץ המיועדת לכך, ואפילו כשהפנינים שבמך נתחבים לנקבים שבשולחן המותאמים לצורך זה, וכעין זה בשמירת שבת כהלכתה פרק כד סעיף כג. ועיין עוד בשו"ת עטרת פז (אור"ח סימן ח) שהתיר מטעם זה להוציא ספר תורה 'ספרדי' מתיבתו בכדי לגוללו ביתר קלות, ולפי שמצייבים את עמודי הספר בחורי התיבה באופן רפוי בכדי שיוכלו לגוללם בקל. [ל] רבינו ירוחם בשם הר"פ, והטור. [לא] מהר"ם מרוטנבורג והכלבו. [לב] סימן שיג סעיף ו.

ולסוגרם, וכל שימושם הוא בכך, והורו רבים מפוסקי דורנו¹ שכן הדין בכל כלי ששימושו מבוסס על פירוק והרכבה.

לפיכך מותר לפתוח מיטה מתקפלת או אלונקה בשבת, ובנסיבות מבצעיות אף אין צורך להשתדל להכניס מחסנית לנשק בשונה מדרכו בחול, שהרי כן דרך שימוש² (מה גם שבשל סיבות בטיחותיות, כמעט תמיד הכנסת המחסנית נעשית באופן זמני בלבד³), ובשל טעם זה נראה שהנצרכים בשל נסיבות מבצעיות להעביר חוטר בשבת, ולא נערכו לכך מבעוד יום, רשאים להרכיב את החוטר בשבת כדרכם בחול, שהרי נעשה לזמן קצר בלבד (ומ"מ יימנעו מהידוק הפרקים זה לזה, וכן ישתדלו לדחות את פירוקו עד לאחר השבת).

אולם אסור לפרק ולהרכיב נשק בשבת, שהרי הדבר מצריך ידע ומיומנות כמעשה אומן, ונעשה בחיבור חזק⁴, ומ"מ

להחזירה ולהדקה, ואם תקע חייב חטאת, ואם היא (דרכה להיות) רפויה, מותר לכתחילה (רמ"א - ובלבד שלא יהדק). וכוס של פרקים מותר לפרקו ולהחזירו בשבת, ויש מי שאומר שדין הכוס כדין המיטה⁵, ולמעשה מנהג הספרדים⁶ להקל בהרכבה רפויה, ואילו מנהג האשכנזים⁷ להחמיר, אם לא במקום צורך.

למרות דין זה, נפסק בשו"ע⁸: "כיסא העשוי פרקים, וכשרוצים לישב עליו פותחין אותו והעור נפתח, וכשמסירים אותו סוגרים אותו והעור נכפל, מותר לפותחו לכתחילה", והיינו לפי שחלקי הכיסא כבר מחוברים זה לזה והוא עומד לפתיחה וסגירה, על כן שינוי מצבו אינו בגדר יצירה חדשה, והוא כפותח דלת בבית. יתר על כן, כתבו הפוסקים⁹ שמותר להבריג מכסים על כלי איחסון בחזקה, לפי שאין חיבור זה בעל חשיבות, שהרי כלים אלה עומדים תמיד לפותחם

מקורות והערות

[1] ילקוט יוסף שם סעיף ג, מנחת אהבה פרק כג סעיף לד. [2] משה ברורה שם ס"ק מו. [3] לה] סימן שטו סעיף ה, ע"פ הגמרא (שבת קלח ע"א): "מיטה וכיסא טרסקל (מתקפל) ואסלא - מותר לנטותן לכתחילה". [4] לן] ט"ז סימן שיג ס"ק ז ומג"א שם ס"ק יב (אלא שנחלקו בהגדרת איסור הברגה חזקה בסתם כלים, למג"א איסורו מן התורה, ואילו לט"ז איסורו מדרבנן. ראה שער הצינן שם ס"ק לב). ברם, התהלה לרוד הקשה על היתר זה מקנה של סיידן שהתבאר לעיל שאסור מרבנן להרכיבו, למרות שדרך שימושו בפירוק והרכבה, והחזון איש העיר (סימן נ אות ט ד"ה 'והא דכתבו') שכל היתר הפוסקים אינו אלא במכסי כלים שאין חיבורם מחיל עליהם שם אחד, ותמיד נחשבים לשני חפצים נפרדים, מא"כ בקנה סיידן שלמרות שדרך שימושו בפירוק והרכבה, מ"מ החיבור מחשיב הכל לכלי אחד. [5] לז] כן התירו בשו"ת יביע אומר (ח"ג סימן כא אותיות ו-ז) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן קכב) מטעם זה להבריג בלון גז למיכל סיפולוקס (ליצירת מי-סודה), וכן מצינו בערוך השולחן (סימן שיג סעיף לא) שהתיר שימוש בסכרם שדרך לפרקו ולהרכיבו, ובבן איש חי (שנה ב פרשת ויקהל אות ב) שהתיר שימוש בכלי בושם שראשו מתברג ודרך שימושו בכך. ועיין בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן יט) שציין שעל דרך זו אין נמנעים מהכנסת מלח למלחיה, או הברגת מכסה מגורט נפט ביו"ט (וכן מהברגת פיטמת בקבוק של תינוק). ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן לב) ובליקוט יוסף (סימן שיד סעיף ב) התירו שינוי מצבו של סטנדר, למרות שהדבר כרוך בהידוק באמצעות הברגה, אלא שציינו שם שבסטנדר יש יותר מקום להקל, לפי שהברגה אינה מחברת חלקים נפרדים אלא רק מקבעת אותם למקומם. אולם בשו"ת ציץ אליצור (ח"ו סימן כד אות ד וח"כ סימן י אות א) חלק על היתר הסיפולוקס, וכתב שמאחר וכל הפיכתו לכלי בעל ערך נעשית בהרכבה זו, א"כ ודאי יש לחייבו משום בונה, מה גם שמוכח מקנה של סיידן שחל איסור אף כשימושו בדרך של פירוק והרכבה. אכן הגר"ע יוסף כתב ליישב ששם המדובר בחיבור מקצועי 'מעשה אומן', או בחיבור שעלול לתקעו בחזקה לקביעות, אך בסתם חיבור שעומד תמיד לכך אין כל איסור. [6] לח] כן הורו לנו הגר"א נבצל והגר"ד ליאור. ועיין בכעין זה בשו"ת מלומדי מלחמה (סימן מד) שהביא דעת הגר"י שילת להתיר פירוק והרכבת מסנן למסיכת אב"כ, לפי שכן דרך שימושו, אכן המחבר שם חולק על כך ונוקט שאין להחשיב זאת כדרך השימוש, וכן נקט הגר"י וילברשטיין (ספר נט להתנוסס סימן ד). נוסף לזאת יש להעיר שהגר"מ אליהו החמיר בכל ענין זה וחש בכל דחיקה לאיסור 'תוקע'. [7] לט] עיין לעיל סוף תשובה א שרבים מן הפוסקים מתירים בנייה זמנית שאינה עומדת לקיום כלל. [8] ז] ועיין בשו"ת היכל יצחק (או"ח סימן מא) שכתב שאיסורו מן התורה, וכן כתב בשו"ת המורים בקשת (סימן 61) בשם הגר"מ אליהו שכל שהחלקים מקובעים זה לזה יש לחוש לאיסור תורה, ועיין עוד בספר שולחן שלמה (סימן שיד אות א, ד) שכתב שפירוק זמני לצורך נקיון הנשק אינו נחשב כדרך תשמישו של הכלי (שהרי אינו משאיר

הנצרכים לכך מסיבות מבצעיות, ישתדלו הנשק בשינוי (עוד בענין פירוק וניקוי לכל הפחות לסיים את מלאכת הרכבת נשק, עיין להלן פרק מא תשובות א-ב).

ד

שאלה: האם הנצרך בשל נסיבות מבצעיות לאפס את נשקו, צריך להשתדל להסיט בשינוי את חלקי הכוונת המתכווננים? מה דין כינון ומיקוד משקפת?

תיאום כוונות ושימוש במשקפת בשבת

תשובה: נאמר בגמרא^א: "רבה ורבי זירא דאמרי תרויהו, כל מידי דאית ביה גמר מלאכה - חייב משום מכה בפטיש". ומבואר בראשונים^ב שאין הכוונה שמתחייבים על סיום כל מלאכה משום מכה בפטיש, אלא כל שגוף הכלי קיים ועושה פעולה נוספת לייפותו או להכשירו לשימוש, מתחייב עליה משום איסור זה, על כן מצינו שמטעם זה אסרו חז"ל לקטום קיסם לחצוץ בו שינוי^ג, להסיר חוטי כליבה (חוטי תפירה ארעיים) מבגד חדש^ד, או להכות בפטיש על כלי לאחר גמר ייצורו, בכדי להחליקו

ולייפותו, כל שדרך האומנים להקפיד על כך^ה, ועל דרך זו מצינו שאסרו מפוסקי דורנו^ו לשמן צירי דלת חורקת. ברם, ישנן פעולות פשוטות (שאינן מעשה אומן^ז) שנצרך לבצען בכלים באופן תדיר, כך שאין לראותן כפעולות גימור לתיקון הכלי, אלא כשימוש בו, וכעין שהתירו^ח לפרק ולהרכיב כוס וכיסא מתפרקים, וכן מצינו^ט שמותר ליתן קנה חלול בנקב החבית בכדי להקל על הזרמת היין ממנה, כל שמיוחד לצורך זה, ואפילו לא היה שם מעולם. על כן התירו מפוסקי דורנו פעולות כחידוד מיקוד במשקפת^י, הורדת

מקורות והערות

אותו מפורק), ואיסורו מן התורה. לעומת זאת בשו"ת משיב מלחמה (ח"ב סימן פז) כתב שאיסורו מדרבנן, לפי שאמנם אין דרך שימוש בפירוק והרכבה, אך מ"מ עשיר לפירוק לצורך נקיון, ובשל כך אף לא שייך בו חשש הידוק, וכעין קנה של סיידין הנ"ל, וכן כתב בשו"ת המורים בקשת (שם) בשם הגר"א בנבנל. ומ"מ אפשר שיש לחלק ולהקל בפירוק ראשוני של הנשק, שאינו מצריך ידע ומיומנות. [מא] שבת עה ע"ב. [מב] מאירי שם סוף פרק הבונה, מרדכי שם עג ע"א. וכן כתבו ערוך השולחן סימן שיג סעיפים יד-טו, שו"ת אגרות משה או"ח ח"א סימן קכב, שו"ת שבט הלוי ח"א סימן קטז. לעומת זאת יש לציין ששיטת הירושלמי (שבת פ"ז ה"ב) שבתום כל מלאכת יצירה מתחייב גם משום מכה בפטיש. [מג] ראה ביצה לג ע"ב "מטלטלין עצי בשמים להריח בהן כו', ומוללו ומריח בו, קוטמו ומריח בו. כמה דברים אמורים - ברכין, אבל בקשין - לא יקטמנו, ואם קטמו - פטור אבל אסור. לחצוץ בו שינוי - לא יקטמנו, ואם קטמו - חייב חטאת". יש לציין שאמנם מצינו שאין משום תיקון מנא בכלי שאינו בר חשיבות ואינו מתקיים, אולם שאני קיסם שכל ענינו לשימוש חד פעמי, על כן מתחייב עליו (ולמסקנת הסוגיה חייב חטאת דוקא לשיטת רבי אליעזר, ואילו להכמים אינו אסור אלא משום שבות). [מד] ראה שבת עה ע"ב "אמר רבי יהודה, האי מאן דשקיל אקופי מגלימי - חייב משום מכה בפטיש, והני מילי - דקפיד עלייהו", הובא בשו"ע סימן שב סעיף ב ועיין במשנה ברורה שם. וראה עוד שבת מח ע"א "אמר רב יהודה אמר רב, הפותח בית הצואר (שנהגו החייטים לקשרו או לתופרו עד תום ייצור הבגד) בשבת חייב חטאת", ועיין בענין זה בשו"ע סימן שז סעיף ג. [מה] ראה תוס' שם קב ע"ב ד"ה 'המכה בפטיש'. [מו] שמירת שבת כהלכתה פרק כג סעיף לח. [מז] ראה בענין זה את דברי הרמב"ן (שבת קב ע"ב) "שכל כלי שצריך אומן בחזרתו מחייב עליה משום בונה דהו"ל כעושה כלי מתחילתו, שהרי משעה שנתפרק ואין ההדיוט יכול להחזירו בטל מתורת כלי", וכעין זה נראה שבאר שער הציון (סימן שב ס"ק ט) את משמעות דברי הרמב"ם (פ"י משבת ה"ח) שחייב על ניצור טלית חדשה מהציהוב הלבן התלה בה, משום מכה בפטיש, לפי שכן דרך האומנין להחשיב מלאכה זו. לעומת זאת עיין בספר בנין שבת (ח"א פרק כג) שהוכיח שישנם פעולות תיקון קלות שאין לראותם כמלאכה, כך מצינו שניתן להחזיר מוכין שנשמטו מהכר (ראה שבת מח ע"א), או לפתוח פתח חבית שנסתם (ראה שם קמו ע"א), וע"פ זה רצה להתיר אף להחזיר רצועת שעון יד שנשמטה, ע"י דחיקת הקפיץ למקומו. כעין זה התיר בשמירת שבת כהלכתה (מהר"ח פרק טו סעיף פב) להשיב עדשת משקפיים למקומה, כשנשמטת משם תדיר ואין משתמשים בכח או בהכרה בכדי להחזירה, אולם אם אין הדבר פשוט, חל איסור להחזירה, וממילא אף חל על העדשה איסור מוקצה מחשש שיבוא לתקנה (ועל כן אם לא ניתן לתקנה אלא ע"י מומחה, יכול הבעלים לטלטלה). [מח] סימן שיג סעיף ו. [מט] ראה שו"ע סימן שז סעיף ה ומשנה ברורה שם. [נ] שו"ת

כספית במדחום²¹, או חיבור מחט למזרק²². אינו נחשב למקולקל. ועל דרך זו נראה ויש אף שהתיר²³ לכוון את מחוגי השעון, שאין איסור בעצם כיוונון כוונת נשק לפי שאינו תיקון בגוף השעון, שהרי הוא עומד לכך שיכוונוהו, ושעון שאינו מכוון בשבת.

ה

שאלה: איזה אוהל יעדיפו חיילים להקים בשבת, כשנאלצים לכך בשל נסיבות מבצעיות? האם מותר להרים אוהל ולהעבירו בשלמותו למקום אחר? האם מותר לאתגר מחסה באמצעות הנחת קרטון קשיח על גבי מסגרת קיימת? האם מותר לאחוז שמשונית מעליו, בכדי להצל על גופו? האם ניתן להקל בפריסת צילייה, הואיל ובנויה כגג בלא מחיצות? האם ניתן לפרוס מחדש צילייה שנפלה, כאשר במקום לקושרה ליתדות מייצבה באמצעות הנחת ג'ריקנים כבדים על שוליה? ומה דין פריסת רשת הסוואה על גבי רק"מ, או יריעת ברזנט על גג אביר וכד'?

בניית אוהלים
ושאר מחסות
בשבת

תשובה: כתב הרמב"ם²⁴: "העושה ימים²⁵) חייב משום בונה, לפיכך אין עושין אוהל קבוע (שיש בגגו, או אוהל עראי לכתחילה ולא סותרין אוהל בשלושת טפחיו העליונים, רוחב טפח²⁶, ושדעתו או דרך העולם להעמידו למספר עראי, גזירה שמא יעשה או יסתור אוהל קבוע", ומבואר בפוסקים²⁷ שאיסור זה חל

מקורות והערות

ציץ אליעזר חלק יא סימן לח, ילקוט יוסף סימן שיד סעיף י (ע"פ כף החיים סימן שיג ס"ק עג). [נא] ציץ אליעזר שם. [גב] שו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן מו, שו"ת יחיה דעת ח"ב סימן נו. ועיין גם בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן יט אות א. [גנ] שו"ת יביע אומר (ח"ו סימן לה), שמירת שבת כהלכתה פרק כח סעיף כג, אלא שציץ שמונהג ירושלים להימנע מכך (ראה כף החיים סימן שח ס"ק רפ). ועיין עוד שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימנים ט, יא) שנקט על פי יסוד זה שאין איסור מכה בפטיש בשימוש בחשמל, שכן אין הדבר מוגדר כיצירה, אלא כשימוש, ואף החיר מטעם זה מתחת קפיץ במשחק ילדים, ובאר ששונה הדבר מכינון שעון שאין לראותו בכך שימוש, שכן מבחינתו היה עדיף שלא יפסיק כלל ורק בגלל שמפסיק, נצרך למותחו. [נד] פ"ב משבת הכ"ז, ע"פ הגמרא (שבת קלח ע"א): 'מנקיט אביי חומרי מתנייתא ותני, הגוד והמשמרת כילה וקיסא גליין - לא יעשה, ואם עשה - פטור אבל אסור (לפי שהוא אוהל עראי). אוהלי קבע - לא יעשה, ואם עשה - חייב חטאת'. וכן פסק השו"ע סימן שטו סעיף א. [נה] כן כתב הרמב"ם (שם הכ"ט): 'כל אוהל משופע שאין בגגו טפח ולא בפחות משלשה סמוך לגגו רוחב טפח, הרי זה אוהל עראי והטושה אותו לכתחילה בשבת פטור', וכן מבואר בר"ף (שם נו ע"ב מדפי הרי"ף), וכן פסק השו"ע (שם סיף ח, בניגוד לשיטת רש"י (שם ד"ה 'כילה') והרא"ש (שם פ"כ סימן ב)), ומבואר במשנה ברורה (שם ס"ק לב, לד) שכשואין בו רוחב טפח נחשב לאוהל עראי אפילו כשעשאו למספר ימים, ורק אם גם עשאו לקבע וגם יש בו רוחב טפח נחשב לאוהל קבע שחייבו מן התורה. יש להעיר שע"פ זה היה ראוי במקום צורך מבצעי לבנות אוהל שאין בשלושת טפחיו העליונים רוחב טפח, שאז אין בו אלא איסור דרבנן. ברם, מאחר ומשמעות הדבר היא שהאוהל צ"ל צר וגובהו מאד, אין אפשרות זו מעשית כל כך. [נו] ההבחנה בין אוהל עראי לקבוע אינה חלוטה, בפמ"ג (ריש סימן שטו) מבואר שבבניית הסוכה יש משום איסור תורה, הואיל ומעמידה ליותר משבוע, ומכאן הסיק בספר ננוחת אהבה (פכ"ג סעיף ח) שעד שמונה ימים נחשב עראי. ובמשנה ברורה (שם ס"ק לב, לה) ובשער הציון (שם ס"ק ו) כתב ש"כמה ימים" נחשב קבוע, וכן הורו למעשה בשמירת שבת כהלכתה (פרק כד סעיף א) ובארחות שבת (פ"ט סעיף א). לעומת זאת בשו"ת עטרת חכמים (סימן ו) חלק על כך ונקט שאוהל קבע נחשב דוקא כשמויעד לעמוד ימים רבים, ובשו"ת יביע אומר (ח"ח סימן ג) נסמך על שיטה זו לענין בניית סוכה ביו"ט במקום דחק ע"י גוי. כמו כן יש להוסיף שבביאור הלכה (סימן שיג סעיף ג ד"ה 'שאיין נכנסים') מבואר שאין לחסום פתח במחצלת קנים וכד' לתקופה הארוכה מחודש ימים, לפי שנראה כמבטלה שם לסתום את הפתח ולהופכה לחלק מהקיר, משמע שפחות מחודש אינו נחשב קבע (ואפשר שיש לחלק בין ביטול פתח לבניית אוהל). עוד יש להוסיף שמסתבר הדבר שניתן ללמוד מצורת הבנייה על אופי האוהל, שכן הדרך לבנות אוהל קבע גבוה ורוחב יותר, מחומרים עמידים יותר, ותוך שימוש ביתדות משמעותיים וקשרים אמיצים, בעוד שאוהל עראי נבנה בדרך כלל לצורך לינה, ומשמשים בו בטכניקה שמאפשרת לפרקו במהירות ובקלות. אכן נראה פשוט שהבונה אוהל קטן למספר ימים, נחשב כבונה אוהל קבע ומתחייב מן התורה, למרות שבדרך כלל רגילים לבנות אוהל כזה ליום-יומים. [נז] משנה ברורה סימן שטו ס"ק יז, כ, ועוד. ואגב

אף על פריסת הגג בלא עשיית מחיצות, כל שנועד למחסה מפני החמה והגשמים וכד'.

כתבו האחרונים¹¹ שחידוש הדין באוהל הוא שלמרות שאינו קבוע כבנין, ואין חלקיו מחוברים זה לזה אלא באופן רפוי, ואף אינו מוקם אלא לתקופה קצרה יחסית, מ"מ מתחייב עליו. יתר על כן, הורו רבים מהפוסקים¹² שאע"פ שמותר לפתוח כיסא ושאר כלים מתקפלים בשבת, ואין בכך משום יצירה חדשה, מ"מ לענין יצירת אוהל לא נאמר היתר זה, ועל כן אין היתר להשתמש במטרייה בשבת, ומכאן שאף חל איסור לבנות אוהל מתקפל בשבת, גם כשאין בפתיחתו שום

פעולת חיבור וקשירה. אולם מבואר באחרונים¹³ שבאחיזת יריעה בידים (בלא ייצוב עמודים וכד') אין משום יצירת אוהל, ומותר לסוכך על עצמו בדרך זו.

לפיכך יש להימנע מהקמת אוהלים ושאר מחסות, ואפילו כשבנייתם אינה מצריכה לחבר את חלקיהם באופן יציב וחזק, כל שכן שחל איסור להקים כשבנייתם כוללת פעולות אסורות נוספות כתקיעת יתדות בקרקע, או קשירת חבלים בקשר בר קיימא. אולם אין מניעה לסוכך על עצמו באמצעות אחיזת יריעה וכד' מעליו, כל שאין לה כל שלד מייצב¹⁴. יתר על כן,

מקורות והערות

יש להוסיף שנשפט בשו"ע (סימן שא סעיפים מ-מא, ע"פ הגמרא בשבת קלח ע"ב): "כובע שהוא מתפשט להלן מראשו טפח, אסור להניחו בראשו אפילו בבית, משום אוהל", וא"כ יש להימנע בשבת מחבישת כובעי מצחייה, או שאר כובעים בעלי שוליים רחבים, כל שחובשים לשם צל ושיש בהם רוחב טפח (כ-8 ס"מ), (אלא שיש להעיר שרוב הכובעים אינם בעלי שוליים רחבים כל כך). ברם, למעשה חיילים שהוהים בשרה בתנאי שרב, שאין ברשותם כובעים קצרי שוליים, וראים להקל בכך, שהרי שהייה בשרה בלא מחסה בתנאים כאלו עלולה להוות סכנה, על כן יש להסתמך במצבים אלה על שיטת רש"י (שם) שבאר במסקנת הסוגיה שהאיסור הוא דוקא ביציאה בכובע לרשות הרבים, ומחשש שיפול מראשו ויבוא לטלטלו בידיים ד' אמות (ומכבואר באליה רבה שם ס"ק עא, ועיין גם בב"ח (שם אות יח) שבמקום שנהגו כשיטת רש"י, ימשיכו כמנהגם). [גמ' עיין פני יהושע (סוכה טז ע"ב ד"ה 'פרטו') שכתב: "דעיקר החילוק שבין בנין לאוהל, היינו דלשון בנין שייך בבנין קבוע שמתקיים לימים רבים, משא"כ אוהל לגבי בנין הוי בנין עראי, אלא דאפילו הכי חייב משום תולדה דבונה, כיון שדרך אוהל בכך". ובספר אבן האזל (שבת פ"י הי"א) באר שעיקר מלאכת בונה בחיבור גמור וקבוע של מרכיבי הבית, ועל כן בניית אוהל שאינה בחיבור גמור, אינה אלא תולדת מלאכה זו. וראה משנה ברורה (סימן שטו ס"ק א) שכתב: "דהנעושה אוהל קבע, כגון שפורס מחצלת או סדינין וכיו"ב לאוהל ועושה אותן שיתקיים, אף שאין זה בנין ממש, חייב משום בונה, דעשיית אוהל הוא תולדת בונה", וכן מבואר בשער הציון (שם ס"ק ב) שגם כשקושר את יריעות האוהל בקשר 'עניבה', מ"מ מתחייב מן התורה, כל שדעתו שיתקיים לזמן רב, ואף הוסיף בשם הפמ"ג שגם בלא קשירה כלל, כל שפורס לזמן מרובה, הוי אוהל קבע. כל זאת בניגוד לשו"ת עטרת חכמים (או"ח סימן 1) שנקט שאף על אוהל אין מתחייבים אלא כשחיברו באופן אמין ויציב על דעת שיעמוד ימים רבים. [גמ' כן כתב הגר"ח ביהודה (מהדו"ת או"ח סימן ל) שיש במטרייה איסור תורה, וכן מובא בבאור הלכה (סימן שטו סעיף ח ד"ה 'טפח') ובשו"ת יחיה דעת (ח"ב סימן מג) בשם רבים מהאחרונים, ונראה הטעם, לפי שעיקר צורת האוהל, כמחסה מפני החמה והגשמים, אינה קיימת. אמנם החת"ס (ח"א סימן עב) חלק על הבנה זו וטען שאין לאסור בנייה שעומדת כל העת לפירוק, מה גם שאין דרך אוהל להיות מיטלטל. ואף החזו"ן איש (סימן נב אות 1) כתב שפתיחת מטרייה אינה שונה מהיתר פתיחת כיסא מתקפל או סגירת גגון נייד מעל הסוכה. אולם למעשה כתב החזו"ן שמאוד יש להחמיר בכך בשל עובדין דחול, הגורם פירצה לחילול שבת, ורק הקל בגגון המקובע למקומו, כגגון עגלה וכד', לפי שדומה יותר לכיסא מתקפל. וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (פכ"ד סעיפים יג, טו) שחל איסור לפתוח מטרייה בשבת, אך ניתן להקל בפתיחת גגון או שמשיית גינה, לפי שקבועים במקומם. [ס' כן הוכיחו התהלה לדוד (סימן שטו ס"ק ט) והחזו"ן (שם אות ב דין ז) מדברי הגמרא (שבת מג ע"ב): "אמר רב שמואל בר יהודה, וכן תנא שילא מרי, מה מוטל בחמה - באים שני בני אדם ויושבין בצידו, חם להם מלמטה - זה מביא מיטה ויושב עליה. וזה מביא מיטה ויושב עליה. חם להם מלמעלה - מביאים מחצלת ופורסין עליהן. (לאחר מכן) זה זוקף מיטתו ונשמט והולך לו, וזה זוקף מיטתו ונשמט והולך לו, ונמצאת מחיצה עשויה מאליה", הרי שאין מניעה מאחיזת יריעה בידים, למרות שיוצר בכך מחסה מפני החמה, וכן מבואר באריכות בשו"ת יביע אומר (ח"ו סימן נה) ובשו"ת ציץ אליצור (ח"י סימן ד), ושונה הדבר מהמנהג להימנע משימוש במטרייה, שכן יש לה תוכן של אוהל אף בלא האחיזה בה. [סא] יש לציין שכתבו הפוסקים (עיין רמב"ם פכ"ה משבת ה"ו, משנה ברורה סימן שח ס"ק לה, ביה"ל שם סעיף י ד"ה 'אין ניטלין') שחל איסור מוקצה על חלקי מבנה כדלתות הבית וכד', הואיל ויחדרו רק לצורך חיבור לבית ולא לכל שימוש אחר, וע"פ זה שמענו מהגר"א נבנצל (הלכס"ד ח"ו עמוד 37) שחל איסור מוקצה מחמת גופו על חלקי אוהל, ולעומתו דעת הגר"ד ליאור (שם) שדוקא יתדות האוהל המיועדות לחיבור לקרקע נאסרות, אך לא היריעות. ומ"מ נראה שניתן להשתמש ביריעות לצורך מחסה כעין אוהל, שכן אין הדבר חורג מיעודן המקורי.

נראה שאין איסור להעביר אוהל (כאוהל 'איגלו' וכד') בשלמותו ממקום למקום.²⁰

במקום צורך מבצעי יש להעדיף בניית אוהל מתקפל (שחלקיו מחוברים זה לזה באמצעות צירים, ללא צורך בפעולות חיבור, קשירה, ותקיעה באדמה) על פני שאר אוהלים, וכשאין הדבר מתאפשר, יש להעדיף בניית אוהל עראי, שדעתו ודרך העולם לבנותו לזמן קצר (כאוהל צוות או צילייה), על פני בניית אוהל קבע, שדעתו או דרך העולם לבנותו למספר ימים (כאוהל המגורים המצוי בבסיסי הקבע), שאיסורו מן התורה (אולם אם בשל כך יצטרך לתקוע יותר יתדות בקרקע ולקשור יותר קשרים, אזי פשוט שיש להעדיף את הבנייה הכוללת פחות איסורים).

בכל מקרה יש להשתדל לבנות את האוהל

שלא כדרכו הרגילה, ועל כן במידת האפשר יפרסו תחילה את יריעות הצילייה באוויר ורק לאחר מכן יעמידו את העמודים תחתיהם²⁰ (ועיין עוד להלן פרק מ תשובות א-ב בענין סוגי הקשרים האסורים והמותרים בשבת).

עוד יש להוסיף שאין בכלל איסור זה פריסת יריעת מגן על גבי ציוד רגיש, או רשת הסוואה על גבי רק"מ (אף שפעמים פריסת יריעות אלה גוררת אגב כן יצירת חלל תחתיהם)²⁰, למעט אם נועדו ליצור חלל מקורה (כפי שמצוי לפעמים, שפורסים את רשת ההסוואה בכדי ליצור צל תחתיה), ברם, כמוכן שאם הוצרכו לפורסם לצרכים מבצעיים, רשאים לשבת בצילם.

מקורות והערות

[סב] עיין שו"ת נודע ביהודה (שם) שאסר משום מראית עין אף שימוש במטרייה שפתחה מבעוד יום, ואמנם בסוף דבריו שם הסתפק שמא מעיקר הדין חל איסור להשתמש בה בשבת מאחר ובהרמתה יוצר אוהל, ברם, נראה מלשונו שם שדוקא במטרייה יש לדון כך, מצד שאפשר שכל עוד לא הרימה אינה אוהל, ודומה לדין כובע רחב שוליים (ראה שו"ע סימן שא סעיף מ), אך באוהל גמור אין לראות את העברתו ממקום למקום כצידה חרשה של אוהל (וכ"כ בספר אורחות שבת פ"ט הערה ט). ויש להוסיף שלא שמענו מחמירים לנייד עגלה שנגונה פתוח מטעם יצירת אוהל חדש בהגיעה ליעדה (אם כי אפשר שדינה קל יותר, הואיל ועשויה לכך).

[סג] כן מצינו בשו"ע (סימן שטו סעיף ג, ע"פ הגמרא ביצה לב סוף ע"ב): "מיטה, כשמעמידים אותה, אסור להניח הרגליים תחילה ולהניח עליהם הקרשים, אלא ישים הקרשים תחילה באוויר, ואחר כך הרגליים תחתיהם", כלומר, כל שדרך הקמתו דומה לבניית אוהל, שמציב דפנות ומעליהם כיסוי, יש להקימו בשינוי ולהעמיד תחילה את הכיסוי באוויר ורק לאחר מכן להציב את הדפנות תחתיו. אמנם מקורות אלה עוסקים דוקא בדברים שמיועדים לשימוש מעליהם, שמאחר ונראים כאוהל, שנוצר חלל תחתיהם, חייבו להקים בשינוי. אולם מבואר בחזו"ע (שם דין יא) שכן הדין אף כשיוצר אוהל לשימוש באוויר, ומפורש הדבר ברש"י ובתוס' (שבת מג ע"ב) לענין מת המוטל בחמה, שבאים שני בני אדם ויושבין בצידו, ותחילה מביאים מיטות לישב עליהם, לאחר מכן מביאים מחצלת ופורסין עליהן, ולבסוף מחברים את המחצלת למיטתם ומסתלקים, ונמצאת מחיצה עשויה מאליה, ובארו טעם היתרו לפי שבונה מלמעלה למטה, והלא שם האוהל נועד לצורך אוויר. ברם, מדברי הגר"א (סימן תקב סעיף א) עולה שאין היתר בניית אוהל ממעלה למטה מועיל לאוהל גמור שנועד לשימוש באוויר, ואפשר שלמד בסוגיה הג"ל שרק במקום צר (כמבואר שם שישבו בחמה) התירום בכך. עוד אפשר שהגר"א למד בסוגיה הג"ל כרמב"ם (פכ"ו משבת הכ"ב) והשו"ע (סימן שיא סעיף ו) שכל אחד מהם מתכסה בפני עצמו ביריעה שצידה אחד על הקרקע והשני על ראשו, ומשמסתלקים עם מיטותיהם נמצאות היריעות נוגעות זו בזו מעל המת ושני קצותיהן על הקרקע משני צדי המת. וא"כ אפשר שדין זה אינו מבוסס על יסוד דין 'מעלה למטה'. לפיכך, למרות שהפוסקים לא הזכירו היתר זה לענין אוהל שנעשה לשימוש באוויר, ודאי שבמקום צורך מבצעי המחייב בניית אוהל, יש להשתדל לכל הפחות לבנותו בשינוי זה. [סד] כן מוכח מדברי השו"ע (סימן שטו סעיף ז) שכתב: "מותר להניח ספר אחד מאן ואחד מאן ואחד על גביהן", ובאר הרמ"א: "הואיל ואין צריך לאוירי שתחתיהן", והוסיף המשנה ברורה (שם ס"ק לא): "מזה הטעם שרי לפרוס מפה על השולחן וקצות המפה תלויות למטה מן השולחן מכל צד כו', דאין בוה משום אוהל כיון דאין צריך לאויר שתחת השולחן".

ו

ייצוב והרחבת
אוהלים ומחסות
קיימים

שאלה: האם מותר לפרוס צילייה זמנית כהמשך לגגון שהיה בנוי מבעוד יום? האם ניתן לייצב יריעה קשורה שאחד מצדידה ניתן מעגינתו? מה דין פריסת יריעה המגולגלת על דופן הנגמ"ש סמוך לגגו ('אוהל צד')? ומה דין מתיחת חבלי עיגון האוהל המיועדים לייצובו? האם ניתן לייצב את עמודו המרכזי של אוהל שהתמוטט באופן חלקי?

תשובה: נאמר בגמרא^ה: "אמר רב אסי, הני כיפי דארבא (קורות המקובעות מעל מושבי הספינה, ונוהגים לפרוס עליהם מחצלת לצל), בזמן שיש בהן טפח, אי נמי אין בהן טפח ואין בין זה לזה שלושה (כלומר, בזמן שכבר חל עליהם שם אוהל מבעוד יום), למחר מביא מחצלת ופורס עליהן. מאי טעמא? מוסיף על אוהל עראי הוא, ושפיר דמי".

דהוי כמוסיף על הבניין" (אולם מבואר באחרונים^ט שתוספת קבע על אוהל אסורה).

יתר על כן, נאמר בגמרא^ז: "תני רמי בר יחזקאל, טלית כפולה (הפרוסה בעראיות^ט על גבי מוט, ושני ראשיה משתלשלים לקרקע) - לא יעשה, ואם עשה - פטור אבל אסור (כדין בניית אוהל עראי שאיסורו מדרבנן). היה כרוך עליה חוט או משיחה (להקל על פריסתה) - מותר לנטותה לכתחילה (שהואיל וכבר הכין את החוטים לפרוסה, נחשבת כאילו היתה כבר פרוסה טפח מבעוד יום, והמשך פריסתה אינו אלא תוספת על אוהל קיים)". הרי מבואר מסוגיה זו שגם אם לא התחיל לפרוס את המחצלת, אך היא מוכנה במקומה לפרוסה באמצעות חבלים המיועדים לכך, רשאי להשלים את פריסתה בשבת.

וכן פסק השו"ע^י שתוספת על אוהל עראי מותרת, "ומטעם זה מחצלת פרוסה כדי טפח (כעשר ס"מ), מותר לפרוס שאר המחצלת בשבת. וטפח שאמרו, חוץ מן הכריכה (כלומר, אין לכלול בשיעור הטפח את חלקה המגולגל של המחצלת)", ומוכח בשו"ע שניתן אף להוסיף תוספת עראית על אוהל קבע, שכן נפסק^י: "פקק החלון, כגון לוח או שאר כל דבר שסותמין בו החלון (או פתח בגג^ט), יכולים לסותמו כו', ולא אמרינן

מקורות והערות

[סה] ערוכין קב ע"א. ובהמשך נאמר שם: "הנהו דיכרי (איילים) דהוו ליה לרב הונא, דבימא בעו טולא (כמשך שעות היום הוצרכו לצל) ובליליא בעו אוריא, אתא לקמיה דרב, אמר ליה זיל כרוך בודיאי ושירי בה טפח, למחר פשטה, ומוסיף על אוהל עראי הוא ושפיר דמי (כלומר, הורה לו שביום ששי לפנות ערב לא יסלק את המחצלת מעליהם, אלא יגלגלה באופן שישאר פרוס ממנה טפח, וממילא למחרת יהיה רשאי להמשיך ולפושטה)".

[סז] סימן שטו סעיף ב. [סז] סימן שיג סעיף א, ע"פ המבואר בגמרא (שבת קכ"ב ע"ב): "פקק החלון, רבי אליעזר אומר, בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו, ואם לאו אין פוקקין בו. וחכמים אומרים, בין כך ובין כך פוקקין בו" - "אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, הכל מודים שאין עושין אוהל עראי בתחילה ביום טוב, ואין צריך לומר בשבת, לא נחלקו אלא להוסיף, שרבי אליעזר אומר אין מוסיפין ביום טוב, ואין צריך לומר בשבת, וחכמים אומרים מוסיפין בשבת, ואין צריך לומר ביום טוב", והלכה כחכמים. [סה] משנה ברורה שם ס"ק א, ע"פ המבואר בתוס' שם ד"ה 'הכל מודים'. [סט] פמ"ג ריש סימן שטו, משנה ברורה שם ס"ק ו, וס"ק יז. [ע] שבת קל"ח ע"א, הובא להלכה בשו"ע שם סעיף י.

[עא] שיטת הרי"ף (שם נו ע"ב מדפי הרי"ף) והרמב"ם (פכ"ב משבת הכ"ט) שאוהל שיש ברוחב גגו טפח, או שהאוהל מתרחב לכדי טפח בג' טפחיו העליונים, מוגדר כאוהל קבע שאיסורו מן התורה, ועל כן העמידו סוגיה זו בשאין בגג הטלית רוחב טפח. אולם שיטת רש"י (שם ד"ה 'כילה') והרא"ש (שם פ"כ סימן ב) שכשאין בחלקו העליון של האוהל רוחב טפח (ואינו מתרחב לכל אורכו למעלה מב' טפחים) מותר לכתחילה לפרוסו בשבת, ועל כן העמידו סוגיה זו בשיש בגג הטלית רוחב טפח, ואעפ"כ מוגדרת כעראי כשפורסה לזמן קצר.

המיועדים לסייע בפריסתה (אולם כמובן שאין היתר לתקוע יתדות ועמודים בקרקע לצורך זה). ומותר לפרוס צילייה זמנית כהמשך לגגון שהיה בנוי מבעוד יום, אולם אין היתר זה חל על תוספת לבליטה היוצאת ממבנה או רק"מ, כשלא נועדה כלל לשמש לאוהל.

כמו כן מותר לייצב את עמודו המרכזי של אוהל עראי, אם התמוטט באופן חלקי אך נותר שם חלל טפח⁵⁷, וכל שכן שניתן לייצב אוהל כזה באמצעות מתיחת חבלי העיגון המיועדים למטרה זו. אולם לכתחילה ראוי להימנע ממתחת חבלי אוהל קבע, לפי שיש המורים⁵⁸ שהדבר נחשב כחלק ממעשה הבנייה, ורק מתירים להניח חפצים כבדים (שאינם מוקצה) על שולי היריעות בכדי למנוע את המשך התמוטטותו.

הוסיפו האחרונים⁵⁹ שכל היתר התוספת הוא דוקא כשניכר הדבר שמוסיף על אוהל קיים, אך אם לא היה ניכר מתחילה שראשית האוהל היתה כבר בנויה שם מבעוד יום, אין היתר להמשיכו, לפי שנראה כבונה אוהל חדש. ויש אף המורים⁶⁰ שצריך שיהיה ניכר שהתוספת היא המשך האוהל, אך אם בעיני הבריות נתפשת כמחסה נפרד, לא חל עליה היתר זה.

לפיכך מותר לפרוס, באופן זמני, יריעת ברזנט על גבי גג שיש בו חורים, או על גבי עמדה המוצלת ברשת הסוואה אך אינה מוגנת מפני גשם⁶¹. וכן מותר לייצב, באופן עראי, יריעה קשורה שאחד מצידיה ניתק מעגינתו, או לפרוס יריעה המגולגלת על דופן הנגמ"ש אם תלויים בה חבלים

ז

שאלה: האם מותר לאלתר בשבת ספסל ישיבה באמצעות הצבת שני ארגזי פעולה והנחת פלטת עץ עליהם? ומה דין הקמת שולחן באמצעות הנחת פלטה על גבי מעמדי ברזל ('חמורים')? כיצד יש לנהוג בשבת לענין הרכבת מיטה הבנויה ממסגרת ברזל שמניח על גבה דיקט רחב?

הנחת פלטת עץ על גבי רגליים בשבת (לצורך הקמת שולחנות ומיטות)

תשובה: נפסק בשו"ע⁶²: "מיטה, הקרשים, אלא ישים הקרשים כשמעמידים אותה, אסור להניח הרגליים תחילה ולהניח עליהם

מקורות והערות

[עב] חזון איש סימן נב ס"ק ח ד"ה 'שו"ע', שכן מוכח מהצריכו לפרוס את המחצלת טפח חוץ מן הכריכה, ולא החשיבו כלל את החלק המגולגל, לפי שאינו ניכר כעומד להאחיל, ועיין בכעין זה בשו"ת חת"ס ח"א סימן עג, ובשמירת שבת כהלכתה (פכ"ד הערה קלה) בשם הגר"ז אויערבך שאסר מטעם זה לטלטל ולשנות את מיקומה של מחיצה המתרת, ואין זה נחשב כמוסיף על אוהל קיים, אלא נראה כמציב מחיצה מחדש. [עג] כן הורה לנו הגר"א נבנצל (הלכס"ד ח"ו עמוד 58). [עד] עיין גם בשו"ת אגרות משה (ח"ה סימן לט אות ד) שהתיר מטעם זה לפרוס בשעת הגשמים יריעת ניילון ע"ג הסכך, כל שאין חלל טפח ביניהם. [עה] כן הורה לנו הגר"א נבנצל והגר"ד ליאור (הלכס"ד ח"ו עמוד 59). [עו] כן הורה לנו הגר"ד ליאור (שם עמוד 68). אולם דעת הגר"א נבנצל (שם) שהואיל ומתיחת החבלים אינה מועלת לזמן רב, נחשב הדבר כפעולה שולית, וכתוספת עראי לאוהל קבע המותרת. [עז] סימן שטו סעיפים ג, ו, ע"פ הגמרא (ביצה לב סוף ע"ב): "אמר רב יהודה, האי מדורתא, מלמעלה למטה - שרי, מלמטה למעלה - אסור. וכן ביעתא, וכן קדרה, וכן פוריא, וכן חביתא".

על גבי שתים, אוחזו בידו העליונה ויסדר התחתונות תחתיה, אבל לא יסדר התחתונות תחילה ויניח העליונה עליהן". כלומר, כל שדרך הקמתו דומה לבניית אוהל, שמציב דפנות ומעליהם כיסוי, אף שייעודו שונה לחלוטין מאוהל המיועד לשימוש בחללו, מ"מ יש להקימו בשינוי ולהעמיד תחילה את הכיסוי באוויר ורק לאחר מכן להציב את הדפנות תחתיו. ומבואר בראשונים^פ שכן הדין דוקא כשיש לו גם שימוש מסוים באותו חלל, כגון שמשמש בחלל שתחת המיטה לאיחסון חפצים, או נצרך לחלל שתחת חביות היין לצורך איזור, אך אם אינו משתמש בו כלל, ניתן להקימו כדרכו. וכן פסק השו"ע^פ: "מותר להניח ספר אחד מכאן ואחד מכאן ואחד על גביהן", ובאר הרמ"א: "הואיל ואין צריך לאוויר שתחתיהן".

עוד יש להוסיף שדעת רבים מהראשונים שדין זה נאמר דוקא בדברים שיש להם מחיצות רחבות, שבכך דומים לאוהל, אך אין כל מניעה להניח משטח וכד' על גבי רגליים צרות הבנויות כעמודים גרידא, וכן פסק השו"ע^פ: "והני מילי כשהרגליים הם דפים מחוברים כמו דופני התיבה, אבל רגליים של מיטות שלנו, וכן רגלי השולחן, מותר בכל גוונא". ברם, יש מהראשונים^פ שהחמיר בכך ונקט שכל שמשמש מעט בחלל שנוצר, אפילו

אין לו מחיצות, יש להקימו בשינוי. וכן יש מן הפוסקים^פ שהחמיר ביש לו ד' מחיצות, שאפילו אין משתמש כלל בחללו, מ"מ עליו לבנותו בשינוי. ולמעשה הורו מן האחרונים^פ לחוש לכתחילה אף לשיטות המחמירות, אולם פשוט שבמקום צורך ניתן להקל בכך.

לפיכך מותר להקים שולחן או ספסל באמצעות הנחת פלטה על גבי מעמדי ברזל ('חמורים') או ארגזי פעולה וכד' (הואיל והפלטה לא נועדה לאאהיל על החלל שתחתיה), ואף רשאי להניחה על גבי ב' או ג' מחיצות רחבות, כל שלא משתמש כלל באוויר שתחתיה^פ, אולם אם מניח את הפלטה על גבי ד' מחיצות, יש להחמיר לכתחילה ולאחוז את הפלטה באוויר והציב את המחיצות תחתיה.

לעומת זאת המקימים מיטה באמצעות הנחת דיקט רחב על גבי מסגרת ברזל^פ, יקפידו לאחוז תחילה את הדיקט באוויר ולאחר מכן יכניסו את המסגרת תחתיה (שהרי המיטה משמשת גם לאיחסון חפצים תחתיה), ברם, במקום צורך ניתן להקל בכך, כל שרגלי המיטה צרות, ורק אם מציב את הדיקט על רגליים רחבות הבנויות כמחיצות (כגון על גבי ארגזי פגזים וכד'), יקפיד על ההקמה בסדר הנ"ל.

מקורות והערות

[עח] רשב"א שם. [עט] שם סעיף ז (ואגב מוכח מהלכה זו שחז"ל אסרו כל שדומה לאוהל במחיצות וגג, ואפילו במחיצות קטנות ביותר). [פ] שם סעיף ג. [פא] רשב"א שבת קלח ע"א. [פב] ט"ז שם ס"ק ד. [פג] משנה ברורה שם ס"ק כב ובביה"ל שם ד"ה 'מיטות שלנו'. אולם בשער הציון (סימן תקב ס"ק יז) משמע שלא נהגו לחוש לשיטת הרשב"א, וכן נקט בשמירת שבת כהלכתה (פכ"ד סעיף יט) שרק אם יש לשולחן רגליים רחבות יש להפוך את סדר הקמתו. [פד] עיין שמירת שבת כהלכתה (שם הערה סח) שכתב בשם הגרש"ז איערבך שאף שמכניסים את הרגליים תחת השולחן בזמן הישיבה, מ"מ אין לכך חשיבות תשמיש. [פה] יש לציין שבמידה ומסגרת הברזל כוללת גם רשת

ח

הקמת מחיצות
ותיקון עירוב
בשבת

שאלה: האם מותר לתקן עירוב שנקרע בשבת? האם צוות שמירה השווה בשדה פתוח, רשאי להקים מחיצה לציודו (באמצעות קרטון קשיח וכד') בכדי ליצור מחסה מפני השמש הקופחת? כיצד ינהגו חיילים השוהים בשטח עוין במבנה שיש בו צואה, ונצרכים לבנות מחיצה בכדי לאפשר תפילה במקום? האם מותר להקים בשבת מחיצה במכולה המשמשת בית כנסת, לצורך 'עזרת נשים' עבור חיילות היחידה?

תשובה: נאמר בגמרא¹⁵: "רב ושמואל הוו יתבי בההוא חצר, נפל גודא דביני ביני (כלומר, הכותל שבין בתים צמודים בחצר שלא עירבו ביניהם, נפל), אמר להו שמואל, שקולו גלימא נגידו בה כו' (כלומר, הורה להם לפרוס גלימה במקום הפירצה). ולשמואל למה לי הא, הא אמר זה מטלטל עד עיקר מחיצה, וזה מטלטל עד עיקר מחיצה (כלומר, הלא לשיטתו אין צורך במחיצה בכדי להתיר טלטול בבתים אלו)? שמואל עביד לצניעותא בעלמא", וא"כ מבואר שאין מניעה להקים מחיצה ארעית בשבת.

להפוך את הכול לרשות אחת), והביאו ספר תורה וקראו בו. פירסו סלקא דעתך?! מהיכן הביאום בשבת? אלא מצאו סדינין פרוסים על גבי העמודים, והביאו ספר תורה וקראו בו", וא"כ מוכח שחל איסור להקים מחיצה בשבת.

בארו הראשונים¹⁶ שיש לחלק בין מחיצה ארעית שנעשית לצניעות גרידא, שמותר להקימה בשבת, לבין מחיצה חשובה שנועדה להתיר ענין הלכתי, כתיקון עירוב בשבת, שבשל חשיבותה אסרו חז"ל להקימה בשבת (ומ"מ הקלו לומר לגוי לתקן את העירוב¹⁷).

וכן נפסק בשו"ע¹⁸: "אסור לעשות אוהל בשבת ויר"ט אפילו הוא עראי, ודוקא גג, אבל מחיצות מותר, ואין מחיצה אסורה אלא אם כן נעשית להתיר סוכה או להתיר טלטול (ומכאן שחל איסור לקשור חוט

אלא שבמקום אחר נאמר בגמרא¹⁹: "כי אתא רב דימי אמר, פעם אחת שכחו ולא הביאו ספר תורה מערב שבת (לבית הכנסת, ולא היה להם עירוב), למחר פירסו סדינין על גבי העמודים (בכדי

מקורות והערות

15 מוטות המקובעים לרוחבה והמרחק ביניהם פחות מג' טפחים, הרי שהמסגרת נחשבת כמכוסה לגמרי, וממילא אין כל איסור להניח דיקט עליה שהוא כפורס מפה על שולחן. [פז] עירובין צד ע"א. [פז] סוכה טז ע"ב. [פח] תוס' עירובין מד ע"א ד"ה 'פקק החלוק', מרדכי שבת סימן רצט, ועוד. וכן מוכח גם מהגמרא (עירובין מד ע"א): "איתיביה רב נחמן בר יצחק לרבא, נפל דופנה (של הסוכה) - לא יעמיד בה אדם בהמה וכלים, ולא יזקוק את המיטה לפרוס עליה סדין, לפי שאין עושין אוהל עראי בתחילה ביום טוב, ואין צריך לומר בשבת. אמר ליה, את אמרת לי מהא ואנא אמינא לך מהא, עושה אדם את חברו דופן כדי שיאכל וישתה וישן, ויוקוף את המיטה ויפרוס עליה סדין כו'. לא קשיא, הא בדופן שלישית (הנצרכת להתיר את הסוכה), הא בדופן רביעית (הנצרכת לצניעות גרידא)". כל זאת בניגוד לשיטת רש"י (ראה שבת קכ"ה ע"ב ד"ה 'שאיין עושין אוהל עראי', שם קלח ע"א ד"ה 'מותר לנטותו', ובאריכות בר"ן שם מט ע"א מדפי הרי"ף) שמשמע שהתיר בניית כל מחיצה בשבת. [פט] כן כתבו הפוסקים (משנה ברורה סימן רעו ס"ה כה, ביה"ל סימן שסב סעיף ג ד"ה 'מחיצה שנעשית בשבת', ובאריכות בשו"ת פנים מאירות ח"א סימן ל, ועיין עוד בענין זה להלן פרק מה סעיף נג) שבכדי למנוע מכשול מהרבים, הקלו לומר לגוי לתקן את העירוב, ואפילו הדבר כרוך בביצוע פעולות האסורות מן התורה, וכשיטת בעל העיטור (ראה רמ"א סימן רעו סעיף ב) שאמירה לגוי במלאכה האסורה מן התורה, הותרה לצורך מצוה, ומ"מ עדיף לומר לו שיקשור בקשר שאינו של קיימא, והוי שבות (של אמירה לגוי) דשבות (של קשר שאינו של קיימא) במקום מצוה. ועיין עוד בשמירת שבת כהלכתה (פרק יז סעיף כח) שכשאין גוי, הקל אף לישראל לקשור את העירוב בקשר שאינו של קיימא, וצ"ע בדבריו. [צ] סימן שטו סעיף א.

עירוב שנקרע, ואפילו בקשר שאינו של קיימא^{צ"ג}). הגה, אבל מחיצה הנעשית לצניעות בעלמא שרי, ולכן מותר לתלות וילון לפני הפתח אע"פ שקבוע שם, וכן מותר לעשות מחיצה לפני החמה או הצינה כו', אבל אסור לעשות מחיצה ... לפני ספרים כדי ... לעשות צרכיו, אם לא שהיה מבעוד יום טפח, שאז מותר להוסיף עליה בשבת^{צ"ד} (ועל דרך זו ניתן גם להקל לפתוח דלת מתקפלת, או וילון המחובר למסילה, ובלבד שהתחיל לפורסם כשיעור טפח^{צ"ה}).

צרכיו בפני ספרי קודש, או לצורך אמירת דבר שבקדושה בסמוך לדבר מיאוס, ניתן להקל בשעת דחק (כל שהרחיק למקום שכלה הריח^{צ"ז}) ולפרוס מחיצה שתסתיר לחלוטין את הטעון כיסוי, לפי שאז אין מחיצה זו מועלת בתורת 'מחיצה המתרת', אלא בתורת כיסוי.

עוד מבואר באחרונים^{צ"ח} שמחיצה בין גברים לנשים לצורך שמיעת דרשה, אינה נחשבת אלא כמחיצה לצניעות גרידא, וכתבו מפוסקי דורנו^{צ"ט} שכן הדין גם לענין מחיצה בין גברים לנשים לצורך תפילה, על כן מותר להקימה בשבת.

ברם, כתבו האחרונים^{צ"ד} שלצורך עשיית

ט

שאלה: האם מותר להוריד את יריעות האוהל לצרכי נוחות ולקושרם כך בקשר המותר בשבת, או שמא יש לחוש בכך לאיסור בונה?

הורדת יריעות אוהל בשבת

תשובה: נאמר בגמרא^{צ"א}: "אמר רב משום רבי חייא, וילון, מותר לנטותו ומותר לפרקו". ונחלקו ראשונים בביאור דין זה, יש שכתבו^{צ"ב} שמותר

מקורות והערות

[צ"א] ועיין באורחות שבת (פ"ח סעיף כה) שנקט שיש בכך אף איסור בונה גמור, הואיל ופועל תיקון בדבר המחובר בקרקע. [צ"ב] ועיין שמירת שבת כהלכתה (פרק כד הערה קכ) שכתב בשם הגרש"ז איערבך שכשם שניתן להוסיף על מחיצה מתרת שהתחילו לפורסה, כך מותר לייצב ולחזק מחיצה העומדת באופן רעוע. ועיין עוד שם (סעיפים לו-לח) שגדר המחיצה נקבע ע"פ ההווה, ואם כשפורסה עושה כן לצורך צניעות או הגנה וכד', רשאי לאחר זמן להשתמש בה כמחיצה מתרת. ולאידך גיסא, מחיצה שהסתיים הצורך בה להתרה, בטל ממנה דין מחיצה מתרת, ומותר לפרקה. [צ"ג] משנה ברורה סימן שטו ס"ק יא. ולענין אם ניתן לפתוח בשבת מחיצה מתרת מגולגלת שחיבר אליה מבעוד יום חוט ומשיחה בכדי לפורסה, עיין במשנה ברורה (שם ס"ק לט) שהביא מחלוקת אחרונים בדבר, ולא הכריע. [צ"ד] עיין מג"א (סימן שטו ס"ק ג) שהביא דעת הרמב"ם ועוד ראשונים שמאחר וניתן בענינים אלה להתיר את הדבר גם באמצעות כיסוי הצואה או הספרים (בשני כיסויים), אין המחיצה נחשבת למחיצה מתרת, וכעין זה כתב הט"ז (סימן תקיד ס"ק ב), וכן הביא הביה"ל (סימן שטו סעיף א ד"ה 'אם לא') שהנשמת אדם התיר להקים בשבת מחיצה בפני אור הנר לצורך תמיש, ואינה נחשבת למחיצה מתרת לפי שיש לו עצה אחרת להתיר את הדבר, באמצעות כיסוי הנר. ברם, דעת המג"א (וכן הורה למעשה המשנה ברורה שם ס"ק י) שאין להקל בכך, הואיל וסוף סוף המחיצה מועלת מצד שמגדירה הלכתית את המקומות כנפרדים זה מזה, אולם מי"מ הורו להקל בשעת דחק ולפרוס מחיצה בתורת כיסוי, דהיינו, אמנם הצבת מחיצה מתרת, שנובחה לכל הפחות י" טפחים ורוחבה ד' ושאינה נדה ברוח, אסורה, אך ניתן לפרוס מחיצה שתסתיר בשלימות את הטעון כיסוי, ואכן לשם כך אין צורך בקשירת המחיצה שלא תגוד ברוח. [צ"ה] עיין באריכות בענין זה בח"א של חיבור זה פ"ב. [צ"ו] משנה ברורה שם ס"ק ה. [צ"ז] שו"ת משנה הלכות פרק טו סימן קיב, שכן דעת פוסקים רבים שדין המחיצה בביהכ"ס הוא מדין צניעות, ובניגוד לשיטת האגרות משה (או"ח ח"א סימן לט) שנקט שאינה מצד איסור הסתכלות אלא משום קלות ראש שלא יתפללו במקום אחד, ועל כן כתב שדי במחיצה עד גובה הכתפיים. ועיין עוד ברברי המשנה הלכות שם שכתב שאף לשיטת האגרות משה ניתן להקל במחיצה גבוהה שאין נראים דרכה כלל, שאז ניכר שמחיצה זו נועדה לצניעות, ומותרת (ועיין עוד כענין זה בספר אורחות שבת פ"ט הערה נו). [צ"ח] עירובין קב ע"א. [צ"ט] תרומת הדשן סימן סח, וכן פשוט לשון רש"י שם. [ק] סימן שטו. יש

ולסוגרם תמיד), והוא שיחשוב עליו מערב שבת לסותמו בו (שאם לא כן חל על הלוח איסור מוקצה^פ). והעירו האחרונים^ק שאם אינו עומד לפותחו אלא לעיתים רחוקות, צריך שיהא הפקק קשור ותלוי בחלון מבעוד יום, בכדי שיהא ניכר שעומד לכך.

ולמעשה נחלקו מפורסי דורנו אם לראות את יריעות האוהל כוילון, שאין היתר להורידו ולחברו אלא באופן זמני בלבד^ק, או לראותם כעין דלתות האוהל, שניתן להורידם אף לתקופה ממושכת^ק, לפיכך ניתן להוריד את יריעות האוהל, כל שהרגילות לשוב ולהרימן לעיתים קרובות^ט, ונראה שבמקום צורך ניתן לסמוך על הפוסקים המקילים, ולהוריד גם כשסביר שלא ישוב להרימן בקרוב^ק.

ברוח מצויה וגם אינו מעכב לעוברים דרך שם" נחשב לעולם כמחיצת עראי שאין מניעה להקימה, וכדבריו פסק הרמ"א^ק: "ולכן מותר לתלות וילון (לצניעות) לפני הפתח, אף על פי שקבוע שם", ורק "אם קבעו מלמעלה ומלמטה ומן הצדדין בענין שאין מזיזין אותו ממקומו, הוה מיתסר משום בנין"^ק. ברם, העירו האחרונים^ק שאיסור קביעת הוילון מכל צדדיו אינו אלא כשהדרך לקובעו כך למספר ימים, אך אין מניעה לחברו באופן זמני בלבד.

לעומת כל זה נפסק בשו"ע^ק: "פקק החלון, כגון לוח או שאר כל דבר שסותמין בו החלון, יכולים לסותמו, אפילו אם אינו קשור (מבעוד יום בחלון), ולא אמרינן דהוי כמוסיף על הבנין, (לפי שכן דרך פתחים וחלונות לפותחם

מקורות והערות

להעיר שהחזו"א (סימן נב אות יג) חלק על כל זה ונקט שכל שמחברו לבנין דרך קבע, אפילו אינו מחובר מכל צדדיו, מתחייב משום בונה. [קא] שם סעיף א. [קב] כן הוא לשון הב"י שם, הובא במשנה ברורה שם ס"ק ו. [קג] שער הציון שם ס"ק ו בשם הפמ"ג. [קד] סימן שיג סעיף א. ע"פ המבואר בגמרא (שבת קכה ע"ב): "פקק החלון, רבי אליעזר אומר, בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו, ואם לאו אין פוקקין בו. וחכמים אומרים, בין כך ובין כך פוקקין בו", והלכה כחכמים. [קה] כן בארו ר"ת, הרא"ש, ועוד ראשונים את סוגיית הגמרא שם, שהצורך בהכשרתם לשימוש של הפקק, הקנה, והנגר, המוזכרים שם, אינו אלא בכדי להחיל עליהם שם כלי ולהפקיע מהם איסור מוקצה, וכן משמעות פסק השו"ע (סימן שח סעיף י). לעומת זאת לשיטת רש"י הצורך בהכשרתם לכלי הוא בכדי שלא ייראה כמוסיף על הבנין, ועל כן צריך לתקנם ולהכשירם דוקא לתשיש אחר שאין לו זיקה לבית, וכן הבין הגר"א בדעת השו"ע. [קו] ביה"ל שם ד"ה 'זלא אמרינן'. [קז] כן כתבו בשמירת שבת כהלכתה פרק כד סעיף כז, ובספר שבת ומועד בצה"ל עמוד קיא. [קח] כן הורה לנו הגר"ד ליאור (הלכס"ד ח"ו עמוד 65). [קט] אולם נראה (ענין שו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן יט אות ה) שלא יועיל להוריד את היריעות על דעת לשוב ולהעלותם במוצ"ש, וכשם שחל איסור 'בונה' על הבונה בית, גם כשדעתו מפורשת לשוב ולהורסו לאלתר. [קי] יש להעיר שעקרונית באם המדובר באוהל שהוקם במקום ללא עירוב, והורדת היריעות נועדה בכדי להחיל עליו דין של רשות היחיד כך שניתן יהיה לטלטל בתוכו, יש להימנע מהורדתם, לפי שכפי שהתבאר (בתשובה הקודמת) חל איסור על הקמת 'מחיצה מתרת'. ברם, למעשה מציאות כזו נדירה מאוד, שכן כמעט תמיד הורדת היריעות נועדה לצורך הגנה מפני פגעי מזג האוויר, או לצניעות גרידא, ולא לצורך יצירת רה"י, מה גם שרוב האוהלים נידונים כרה"י גם כשיריעותיהם מורמות, שכן לרוב ישנה רצועת חיווק התפורה בחלקם העליון של היריעות, ומחוברת (באמצעות השחלה על פינים) לראשי העמודים שסביב האוהל, כך שלהלכה רצועה זו נידונה כקנה המונח על העמודים ויצירת 'צורת הפתח' הנחשבת למחיצה גם כשהיריעה מורמת.

מירוק אוהלים
ועמדות בשבת

שאלה: האם חיילי כח חילוץ ששהו במהלך ליל שבת באוהלים, ובגלל הצורך לשמור על 'חתימה נמוכה' באיזור, הונחו לפרקם קודם אור ראשון, צריכים להשתדל לפרקם בשינוי? על מה ראוי שיקפידו חיילי תצפית סמויה (בשטחנו) הנצרכים בשל נסיבות מבצעיות לפרק את עמדתם בשבת?

תשובה: בגמרא^א מבואר שדוקא כשסותר על מנת לבנות במקומו מתחייב משום סותר, אך אין לחייב משום מלאכה זו את המקלקל כאן בכדי לאפשר תיקון במקום אחר, וכעין שמצינו בגמרא^ב: "אמר רבי אבא, החופר גומא בשבת ואינו צריך אלא לעפרה, פטור עליה. ואפילו לרבי יהודה דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, הני מילי מתקן, האי מקלקל הוא".

הנדרש, בשל נסיבות מבצעיות, ל'דלג' עמדת תצפית לאתר חליפי, או לפרק (מטעמי ביטחון מידע וכד') אוהל ששהה בו כח חילוץ, רשאי לסותרם (ואף לעקור יתדות ועמודים התקועים בקרקע) כדרכו בחול, שכן אין איסור מן התורה, אלא כשסותר בכדי לשוב ולבנות באותו מקום באופן טוב מן הראשון^{טו}.

וכן כתב הרמב"ם^ד: "כל המקלקלין פטורין (אבל אסורים מדרבנן). כיצד? הרי שחבל בחבירו או בבהמה דרך השחתה, וכן אם קרע בגדים או שרפן או שבר כלים

המקלקל על מנת לתקן חייב. כיצד? הרי שסותר כדי לבנות במקומו^{טז}, או שמחק כדי לכתוב במקום שמחק, או שחפר גומה כדי לבנות בתוכה יסודות, וכל כיוצא בזה, חייב".

מקורות והערות

[קיא] שבת לא ע"ב, שכן שנינו: "המכבה את הנר כו' כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה, חייב. רבי יוסי פוטר בכלוך חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם", ומבאר הגמרא: "רבי יוסי כמאן סבירא ליה? אי כרבי יהודה (המחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה) סבירא ליה, אפילו בהנך נמי ליחייב, ואי כרבי שמעון סבירא ליה, פתילה נמי ליפטור! אמר עולא, לעולם כרבי יהודה סבירא ליה, וקסבר רבי יוסי סותר על מנת לבנות במקומו הוי סותר, על מנת לבנות שלא במקומו לא הוי סותר", כלומר, אף לר"י אין לחייב על משאצ"ל אלא כשהתיקון (המשני) הוא בגוף הדבר שפועל בו, על כן אין לחייב את המכבה את הנר בכדי שיוכל להשתמש בשמן לנר אחר, לפי שאין התיקון בעצם הכיבוי, ורק אם מכבה את הנר בכדי לעשות פחם, חייב, לפי שהתיקון ניכר בעצם המעשה. ברם, לדידן שנוקטים כר"ש המחייב דוקא במלאכה הצריכה לגופה, אין לחייב על כל פעולה שהתיקון ניכר בה, אלא רק אם הרגילות היא לעשות את התיקון בדרך זו. על כן הקורע על מתו אין מתחייב לר"ש, לפי ששיכך חמתו היא תוצאה משנית לפעולת הקלקול, ועל דרך זו אף אינו מחייב על החובל וצריך את הרם לכלבו. ואכן עיין בתוס' (שם ד"ה 'וסותר ע"מ לבנות', וכעין זה שם צד ע"א ד"ה 'ר"ש') שכתב שלר"ש אין לחייב את הסותר ע"מ לבנות במקומו אא"כ יבנה שם בנין טוב משהיה, שבכך נמצא שהתיקון משמעותי כל כך עד שפעולת הסותר נחשבת כצורת התיקון הרגילה במקרה זה. [קיב] שבת עג ע"ב. [קיג] פ"א משבת הל' יז-יח. [קיד] האחרונים העירו שדברי הרמב"ם הללו המחייבים דוקא כשסותר ע"מ לבנות במקומו, סותרים לכאורה את דבריו בפ"י משבת ה"טז: "הסותר כל שהוא חייב, והוא שיסותר על מנת לבנות, אבל אם סתר דרך השחתה פטור", ומשמע שלא מצריך דוקא בנייה במקום הסותר. האבני"ז (סימן קד) תירץ שהרמב"ם סמך על דבריו בפ"א שכבר פירש שם שהחייב דוקא כשסותר ע"מ לבנות במקומו, אולם הראש יוסף (הובא באבני"ז שם) והמנ"ח (מלאכת סותר) נקטו ברמב"ם שהואיל ופוסק כר"י (המחייב על משאצ"ל), חייב בכל סותר ע"מ לבנות. [קטז] ועיין ב"טז (סימן שיג ס"ק ה) שאסר מטעם מלאכה זו להסיר חלונות חדר אוכל לצורך איזור. עוד יש להוסיף שמבואר בגמרא (שם קכב ע"ב) שכל שאין בו משום בונה אין בו משום סותר, על כן ניתן יותר להקל בענין פירוק אוהלים עראים או עמדות הבנויות באופן עראי, הואיל ואין בנייתם אסורה מן התורה אלא מדברי חכמים.

פרק מ. קשירה והתרה, חיתוך והדבקה, ופתיחת מארזים בשבת

א

שאלה: האם חיילים רשאים לקשור ביום שרבי את יריעות האוהל למעלה בקשר חזק (כשאינן אלטרנטיבה אחרת)? כיצד ינהג חייל שקשר המיתר של רצועת הנשק שלו הותר?

תשובה: נאמר בגמרא^א: "איתמר, התיר רצועות מנעל וסנדל, תני חדא חייב חטאת, ותניא אידך פטור אבל אסור, ותניא אידך מותר לכתחילה כו'. לא קשיא, הא דקתני חייב חטאת - בדאושכפי (קשר של סנדלרים), פטור אבל אסור - בדרבנן (קשר שקושרים חכמים), מותר לכתחילה - בדבני מחוזא (בני העיר)". ונחלקו ראשונים בביאור סוגיה זו, יש שנקטו^ב שהגדר הקובע הוא משך הזמן שהקשר נועד לו, דהיינו כל שנועד להתקיים לעולם - איסורו מן התורה, נועד להתקיים לתקופה מוגבלת - איסורו מדרבנן, וכל שדרך להתירו באותו יום - אין איסור בקשירתו. ויש שנקטו^ג שהגדר הקובע הוא גם איכות הקשר, דהיינו כל שהקשר נעשה ע"י אומן ונועד לעולם - איסורו מן התורה, נעשה ע"י אומן לזמן או ע"י הדיוט לעולם - איסורו מדרבנן, נעשה ע"י הדיוט ונועד לפרק זמן מוגבל - מותר לקושרו ולהתירו.

וכן נחלקו הפוסקים, השו"ע^ד כתב: "הקושר" קשר של קיימא (קשר הדוק שאין דרך העולם להתירו) והוא מעשה אומן, חייב, אבל הקושר קשר של קיימא ואינו מעשה אומן (או קשר שאינו של קיימא, אם קשרו קשר אומן), פטור. וקשר שאינו של קיימא ואינו מעשה אומן, מותר לקושרו לכתחילה, ואילו הרמ"א^ה חש גם לשיטה השנייה וכתב: "ויש חולקים שסבירא להו דכל קשר של קיימא, אפילו של הדיוט, חייבין עליו", ועוד הוסיף: "יש אומרים שכל קשר שאינו עשוי להתיר באותו יום עצמו, מיקרי של קיימא, ויש מקליין לומר דעד שבעה ימים לא מיקרי של קיימא".

מקורות והערות

[א] שבת קיב ע"א. [ב] רש"י שם, ורא"ש שם פרק ט"ו סימן א. [ג] ר"י שם מא ע"ב מדפי הר"ף, ורמב"ם פ"י משבת ה"א. [ד] סימן ש"ו סעיף א. [ה] ועיין שמירת שבת כהלכתה (פרק טו סעיפים נ"א) שבכלל זה אסור גם להדק קשר שנתפרה, או להוסיף קשר ע"ג קשר קיים בכדי להדקו. [ו] כן מובא בהרבה מן הראשונים, וכן כתב המשנה ברורה (שם בהקדמה). ברם, יש להעיר שבכ"י הביא שמדברי רש"י משמע שלמעלה מחודש נחשב קשר של קיימא, ושדעת רבינו ירוחם שאף קשירה לחצי שנה או שנה, נחשבת קשר של קיימא. ועיין בב"ה"ל (שם ד"ה 'הקושר') שהוכיח (בניגוד לט"ז שם ס"ק א) שכל שדרך העולם לקיים קשר כזה לעולם, כגון קשירת לולאה בנקב שבראש הספינה, חייבו מן התורה, ועל כן גם אם מתכוון מראש לקושרו לזמן קצר, כגון בכדי שלא לעבור על איסור התורה, לא תועיל מחשבתו להתיר את עשיית הקשר. אולם יש לציין שמשמעות דברי הפמ"ג ורע"א המובאים בב"ה"ל כשיטת הט"ז המקילה. [ז] דהיינו, הרמ"א מביא את שיטת רש"י והרא"ש בנוסף לשיטת הר"ף והרמב"ם, ולדבריו יש להחמיר מדאורייתא בקשר הדיוט שנעשה לעולם, ומדרבנן כשנעשה לזמן מוגבל (למרות שהר"ף והרמב"ם מקילים בכך), ויש להחמיר מדרבנן בקשר אומן שנעשה לזמן קצר (למרות שרש"י והרא"ש מקילים בו). [ח] שלטו גיבורים שם, ט"ז שם ס"ק א, שו"ע הרב שם סעיף ב, ועוד. [ט] ילקוט יוסף שם סעיף ו (דספק הלכה כר"ף והרמב"ם, ואפילו את"ל הלכה כרש"י והרא"ש, הלא אף

לכתחילה רק בקשר הדיוט (ראה גידרו גם בתשובה הבאה) שנעשה לפחות משבוע, ולעומת זאת מנהג האשכנזים לקשור לכתחילה רק קשר שנעשה לפחות מיממה, ורק במקום צורך¹⁰ מקילים אף כשנעשה לפחות משבוע.

עוד כתב השו"ע¹¹: "ולצורך מצוה, כגון שקושר למדוד אחד משיעורי התורה, מותר לקשור קשר שאינו של קיימא", ובארו האחרונים שבאין אפשרות אחרת, הקלו לצורך מצוה בקשר אומן שאינו של קיימא (או בקשר הדיוט אפילו הוא של קיימא), לפי שאיסורם מדרבנן.

לפיכך נראה שגם למנהג האשכנזים ניתן ביום שרבי להקל להעלות ולקשור את יריעות האוהל בקשר הדיוט, אף כשרגילים להשאירם כך מספר ימים, לפי שהוא מקום צורך. מאידך, גם למנהג הספרדים אין להקל ולקשור בקשר הדיוט מיתר שהשתחרר מרצועת הנשק, שהרי רגילים לבטלו שם לעולם (אלא יעשה קשר עניבה, כמפורט בתשובה הבאה). ברם, פשוט שמותר לקשור את המיתר כשהדבר נועד לאפשר יציאה לפעילות מבצעית בשבת, או מיד בצאתה.

ב

שאלה: האם בתנאי חורף קשים, ניתן לקשור את יריעות האוהל המתנפנות בקשר כפול (כשלא מתאפשר לקושרם בקשר עניבה)? מה דין קשירת הנעליים ב'צמה נחלאווית'? האם מותר לקשור את ספר התורה בקשר עניבה, גם כשמסתבר שיפתחוהו שוב רק לאחר ימים רבים? כיצד ינהג חייל שרצה להתיר את קשר העניבה שבנעליו, ובטעות נוצר לו קשר כפול?

סוגי הקשרים
האיסורים
והמותרים בשבת

תשובה: כפי שהתבאר¹², יש להחמיר בקשר אומן אפילו כשקושרו לזמן קצר ביותר, וכתב הרמ"א¹³: "יש אומרים דיש ליזהר שלא להתיר שום קשר שהוא שני קשרים זה על זה (או קשר בודד בקצה החוט או השקית וכד'), דאין אנו בקיאים איזה מיקרי קשר של אומן כו',

ומכל מקום נראה דבמקום צערא אין לחוש ומותר להתירו, דאינו אלא איסור דרבנן, ובמקום צער לא גזרו".
אולם יש מן הפוסקים¹⁴ שחלקו על דין זה ונקטו שקשר כפול אינו נחשב לקשר אומן, על כן מנהג הספרדים¹⁵ להקל בכך אף במקום צורך גרידא, כל שדרך להתירו

מקורות והערות

לשיטתם אפשר שיש להקל בנעשה עד שבוע), מנוחת אהבה פרק יד סעיף ד (וע"ש שהביא ראשונים רבים שנקטו כשיטת רש"י והרא"ש, וע"כ לכתחילה יש לחוש אף לשיטה זו). [ין שמירת שבת כהלכתה פרק טו סעיף נב. [יא] כן הוכיח הבה"ל (שם סעיף ד ד"ה 'שאינם קבועים') מדהקלו לקשור חבל לדלי שאינו קבוע בבור, למרות שעומד שם מספר ימים. [יב] שם, ע"פ המשנה (סוף שבת): "מעשה בימי אביו של רבי צדוק ובימי אבא שאול בן בטנית כו' שקשרו את המקדיה בגמי לידע אם יש בניגית פותח טפח אם לאו, ומדבריהם למדנו, שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת". ברם, המשנה ברורה (שם ס"ק יג) הביא שיטת הבית מאיר שמדברי רש"י ורע"ב בפירוש המשנה משמע שההיתר היה בקשירת קשר שאינו של קיימא כלל, וממילא אין ראייה להיתר השו"ע. [יג] בתשובה הקודמת. [יד] סימן שני סעיף א. [טו] שערי תשובה (שם ס"ק א) בשם הברכי יוסף, ובלקוט יוסף (שם הערה טו) הביא שכן הוכיח שו"ת מעט מים (סימן ח) מהיתר השו"ע לקשור חבל לדלי שאינו קבוע בבור, ומסתבר שקשור בקשר כפול. בדומה לזה כתב החו"א (סימן נב ס"ק יז) שאיסור קשר כפול אינו אלא חומרא בעלמא, שהרי קי"ל קשורת אשה מפתח חלוקה, ובסתמא מדובר שעושה קשר כפול. [טז] ילקוט יוסף שם סעיף ח.

בתוך שבוע, ואילו מנהג האשכנזים להקל בזאת רק במקום צער" (כקשירת עגינת אוהל בתנאי חורף קשים).

עוד כתב השו"ע¹⁷: "עניבה מותר, דלאו קשר הוא", והעירו האחרונים¹⁸ שאף עניבה ע"ג עניבה (בלא לקשור את הלולאות זו לזו) מותרת (ומכאן שאין כל מניעה לקשור את הנעליים באמצעות 'צמה נחלאוית'). הוסיף הרמ"א: "הגה, ואפילו אם עשה קשר אחד למטה, נוהגין בו היתר", ובפשטות כוונתו שמותר לעשות עניבה ע"ג קשר אפילו כשדעתו שתתקיים כך לעולם, אולם יש מן הפוסקים¹⁹ שחלקו על היתר זה, ולמעשה מנהג הספרדים²⁰ להקל בשופי בקשר כזה, דוקא כשעומד להתירו תוך שבוע, ואילו מנהג רבים מהאשכנזים²¹ להחמיר בעניבה ע"ג קשר, מלבד כשמתעתד להתירו תוך יממה.

למרות כל זאת הורו מפוסקי דורנו²² שאף למנהג האשכנזים ניתן להקל ולקשור את ספר התורה בשבת בעניבה ע"ג קשר, כל שעומד להתירו תוך שבוע, שהרי: א. דעת

הרמ"א שניתן להקל בכל עניבה ע"ג קשר. ב. מבואר בשו"ע שלצורך מצוה ניתן להקל בקשר שאיסורו מדרבנן, וכאן יש לחוש שאם לא יקשרנו כראוי, יבוא לידי ביזיון. ג. כפי שהתבאר, אף למנהג האשכנזים ניתן להקל במקום צורך בקשר שעומד להתירו בתוך שבוע.

ברם, אין להקל בקשירת ס"ת שאין רגילות לפותחו תדיר ויש לחוש שהקשירה תשאר כך זמן ממושך²³, על כן במקרה זה עדיף לקושרו בקשר בודד, ולאחר מכן לחזק את הקשירה באמצעות תחיבת קצוות הרצועה לתוך הכריכה.

עוד יש להוסיף שכתבו האחרונים²⁴ שהקושר עניבה ע"ג קשר, ובטעות נוצר לו קשר כפול, דינו כקשר שעשוי להתיר בכל יום, ומותר להתיר קשר זה. ואגב זה יש להוסיף שכתבו הפוסקים²⁵ שכל קשר שמותר להתירו ואין הדבר עולה בידו, רשאי לחותכו, אלא שלא יעשה כן בפני עם הארץ, שמא יבוא להקל בכל איסורי קושר.

מקורות והערות

[17] בפשטות היתר הוא בין לקשור קשר כזה ובין להתירו, וכן מבואר בשמירת שבת כהלכתה (פרק טו הערה קסג), ועיין עוד שם שהביא דעה החולקת שדוקא להתיר קשר כפול הקלו במקום צער. [18] שם סעיף ה, ע"פ הגמרא (שבת ק"ג ע"א): "חבל דלי שנפסק לא יהא קושרו אלא עונבו כו', עניבה בקשירה לא מיחלפא". [19] משנה ברורה שם ס"ק כט. [20] [כ] ט"ז שם ס"ק ז, מג"א שם ס"ק טו, שכן מוכח במרדכי שם אות שפו, ובשלטי גיבורים שם מא ע"ב מדפי הרי"ף, ולפי שקשר כזה עשוי להתקיים זמן רב. [כא] ספר הליכות עולם ח"ד מלאכת קושר סעיף א, ילקוט יוסף שם סעיף יא. [כב] משנה ברורה שם, שמירת שבת כהלכתה פרק טו סעיף נג. [כג] שמירת שבת כהלכתה שם הערה קעב בשם הגרש"ז אויערבך, ספר אורחות שבת פ"י סעיפים כו-כח, ובאריכות בשו"ת ציץ אליעזר ח"ז סימן כט. [כד] עיין בתשובה הקודמת שיש להחמיר בקשר העומד להתקיים יותר משבוע, ויש הנוקטים שקשר לחצי שנה או שנה, נחשב לקשר של קיימא שאיסורו מן התורה. [כה] משנה ברורה שם ס"ק כג. ועיין עוד בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סימן לח) שבאר שכל החומרא בקשר כפול נובעת מחשש שהוא קשר אומן, אך אם נקשר מאליו, אין להגדירו כמעשה אומנות, על כן מותר להתירו. [כו] משנה ברורה שם ס"ק ז.

ג

ליפוף חוט ברזל
ופתיחתו בשבת

שאלה: האם מותר לפתוח סגר של שקית חלה פרוסה וכד', העשויו מחוט ברזל מלופף? האם מקלען השווה בבסיס אימונים עורפי, שנוכח במהלך השבת שחוט הברזל המאבטח את חיבור המא"ג לרצועה התרופף, רשאי להדקו?

תשובה: נחלקו מפוסקי דורנו אם יש בליפוף חוטי ברזל משום מלאכת קושר, יש שהחמירו בכך¹² ודימו זאת לדברי הרמב"ם¹³: "הפותל חבלים כו' הרי זה תולדת קושר וחייב כו', וכן המפריד את הפתיל הרי זה תולדת מתיר וחייב", ויש שהקלו בכך¹⁴ וחילקו בין פתילת חבלים שנוצרת ע"י הרכבה וסיבוכן החבלים זה בזה כדרך קשירה, לבין ליפוף חוטי ברזל שאינו דרך קשירה כלל, מה גם שכתבו האחרונים¹⁵ שהשו"ע לא קיבל את דברי הרמב"ם להלכה.

לפיכך לכתחילה ראוי לחוש לשיטה המחמירה ולהימנע מיצירת סגר באמצעות ליפוף חוט ברזל, ומפתיחתו, אולם במקום צורך ניתן להקל בכך, במיוחד כשמדובר בסגר שמיועד לזמן קצר של מספר ימים בלבד ואינו לקיימא, וכן שאינו מלופף אלא במעט. כל שכן שיש להעדיף סגירה באמצעות ליפוף חוט ברזל על פני קשירה גמורה.

ד

חיבור יריעות
האוהל זו לזו
בשבת באמצעות
חבל (תפירה
זמנית)

שאלה: האם מותר לחבר יריעות ברזנט או אוהלים, לצרכי נוחות (כצל וצניעות), באמצעות השחלת חבל בנקבים המיועדים לכך?

תשובה: כתב הרמב"ם¹⁶: "התופר שתי תפירות חייב, והוא שקשר ראשי החוט מכאן ומכאן כדי שתעמוד התפירה ולא תשמט, אבל אם תפר יתר על שתי תפירות, אף על פי שלא קשר, חייב, שהרי מתקיימת התפירה".

אכן, לענין תפירה זמנית, כתבו הב"י והרמ"א¹⁷: "אסור לנתק או לחתוך זוג של

מקורות והערות

[כז] שמירת שבת כהלכתה פ"ט סעיף יג, ופרק טו הערה קסו בשם הגרש"ז אויערבך, הגר"מ אליהו בהערותיו לקיצור שו"ע סימן פ הערה לב (אלא שכתב שבדיעבד ישזור שלא ברוחק), ספר אורחות שבת פרק י סעיף ל בשם הגר"ש אלישיב (אלא שצ"ע שם שאם אינו פותל את קצוות החוט אלא פעם אחת, לכו"ע אין בזה כלל משום קושר). ועיין עוד בשו"ת באהלה של תורה (או"ח סימן לה) שנקט שבליפוף הברזל ועיצוב צורתו עובר על איסור 'בונה'. [כח] פ"י משבת ה"ח. [כט] שו"ת אור לציון פרק כט תשובה ב, שו"ת שבט הלוי ח"ח סימן נה (ומ"מ הוסיף בח"י סימן סא שנראה להתמיר אם מלפפים הרבה פעמים, לפי שדומה יותר לפתילת חבלים), שו"ת דברי יציב או"ח סימנים קנב-קנג, וחזון עובדיה ח"ה הלכות קושר סעיף כ. ועיין עוד במדור התגובות שבסוף שו"ת קשרי מלחמה ח"ב. [ל] כן כתב המשנה ברורה (סימן שיד ס"ק לב, ובהרחבה בביה"ל שם סעיף ח ד"ה 'חותלות של תמרים') שהיתר השו"ע (שם סעיפים ז-ח) לפרום את קליעת חבלי החותמות שבכלים, או להפקיע ולפרק את החבל הקושר את החותלות (סלים גרועים העשויים מענפי דקל) של תמרים וגורגורות, מבוסס על כך שאינם כלים גמורים, ועל כן אין בהם איסור סתירה, ומאן שלמד שאין איסור תורה בפתילת חבלים או בסתירתם. [לא] פ"י משבת ה"ט, ע"פ הגמרא שבת עד ע"ב. ועיין גם בשו"ע (סימן שמ סעיף ו) שפסק ע"פ הגמרא (שם עה ע"א): "חוט של תפירה שנפתח, אסור למותחו, משום תופר", ועל פי זה כתבו האחרונים שחל איסור למתוח חוט של כפתור שהתרפה. [לב] סימן שיד סעיף ג.

לתפור. אולם דעת רבים מן הפוסקים¹ שמעיקר הדין אף תפירה לזמן מוגבל מותרת (שלא בפני עם הארץ), והחילוק הוא בין מקרה שניכר הדבר שאינה לקיימא, לבין מקרה שאין הדבר ניכר, לפיכך הקלו במנעלים התפורים זה לזה, שהרי אינם ברי שימוש בלא שיפרידום, וניכר שנתפרו רק באופן זמני, משא"כ במתיחת חוט השרוול החמירו, לפי שאין ניכר הדבר שמתחת החוט אינה לקיימא, שכן פעמים שמהדקו רק במעט ויכול לפושטו בלא להתיר התפירה, ורק כשהנקבים רחבים ומתוקנים לכך, נחשב כחיבור זמני של קרסים ולולאות, ואינו דומה לתופר.

לפיכך מותר לחבר יריעות אוהלים זו לזו באמצעות השחלת חבל בנקבים המיועדים לכך, ובלבד שדעתו לחברם באופן זמני בלבד (ולענין קשירת חבלים, עיין לעיל בתחילת הפרק).

מנעלים התפורים יחד כדרך שאומנים עושין, אע"ג דהתפירה אינה של קיימא, דאין חילוק בתפירה בין של קיימא לאינה של קיימא. ויש מתירין בתפירה שאינה של קיימא, ואין להתיר בפני עם הארץ, וכתבו רבים מן האחרונים² שמסיום דברי הב"י והרמ"א משמע שהכריעו שאין איסור בתפירה זמנית, ורק יש להקפיד לא להקל בזה בפני עמי ארצות.

אלא שקשה מהשו"ע³ שכתב: "אותם שמהדקים הבגדים סביב זרועותיהם על ידי החוט שמתחין אותו ומתהדק, אסור למותחו, אלא אם כן יהיו הנקבים רחבים קצת ומתוקנים בתפירה בעיגול", ולכאורה הלא אין מהדקים את השרוולים אלא באופן זמני, וא"כ היה לשו"ע להתיר זאת בלא כל תנאי.

ואמנם יש שחילקו⁴ בין תפירה לקריעה, שתפירה זמנית אסורה, ורק קריעה של תפירה זמנית הותרה, לפי שאינה על מנת

מקורות והערות

[ג] שו"ע הרב שם סעיף ז, שמירת שבת כהלכתה פרק טו הערה רט, ובאריכות בשו"ת יחזה דעת ח"ו סימן כד, וכן משמעות דברי הגר"א (סימן שיד סעיף י) שציין את מקור פסיקת השו"ע "להתיר דף שמשמין אותו לפני התנור ושוורקין אותו בטיט, שאינו עשוי לקיום", כשם שתפירה שאינה עשויה לקיום מותרת. וכן משמע במשנה ברורה (סימן שמ ס"ק מה) שהתיר להפריד דפים שנדבקו זה לזה, לפי שלא הורבקו לקיום, וכחיתר הסרת הטיט מפי התנור. ועיין עוד בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טז סימן ו) ובשמירת שבת כהלכתה (שם סעיף פא) שהתירו הדבקה טיטול על תינוק (למרות שהדבקה אסורה משום תופר) מטעם שהוא לזמן קצר (וכן הדין בהדבקה פלסטר), אך החמירו בהסרה ראשונית של הכיסוי מעל מדבקות אלו, לפי שהכיסוי הודבק עליהם בשעת הייצור בכדי לשמור על טריות המדבקות לזמן ממושך, ואפשר שמוגדר כמדבק לקיימא (על כן יש להסיר את הכיסוי מבע"י, ולשוב ולהדביקו באופן זמני עד שיוצרך למדבקה בשבת). ברם, עיין בשמירת שבת כהלכתה (מהדו"ח פרק טו סעיף פו ופרק לה סעיף כז, בשם הגר"שז אויערבך) שבמקום צורך ניתן להקל אף להסיר את הכיסוי בשבת עצמה, הואיל והכיסוי הורבק בכדי שיוסר לאחר זמן, ועל כן ניתן להגדירו ככיסוי זמני (וכעין שמצינו במשנה ברורה (סימן שיד ס"ק כא) שמתירין בית הצואר מקשר שקשרו כובס, לפי שאינו קשר של קיימא, הואיל ואינו עשוי להתקיים אלא עד שיקחנו בעליו לביתו). כל זאת בניגוד לדברי החזו"א ושו"ת מנחת יצחק המובאים להלן. [לד] סימן שמ סעיף ז. [לה] ספר תהילה לדרד שם ס"ק ג, וכן משמע דעת שו"ת גינת ורדים (כלל ג סימן יז) שנקט שתפירה זמנית אסורה מן התורה, ורק בהשחלת חוט בנקבים רחבים הקלו לפי שאינה דומה לתפירה. [לו] הר"ש נאו"י (מובא בשו"ת גינת ורדים שם סימן יח), וכן מפורש בלבוש (שם סעיף ז) ובשו"ע הרב (שם סעיף יז) שכל איסור הידוק השרוולים אינו אלא מדרבנן, כיון שתפירה שאינה לקיימא אינה תפירה, ועיין בדרכי משה (סימן שמ אות ב) שהביא שנהגו להקל בענין מתיחת חוט השרוול. ועיין עוד באריכות בענין זה בספר בנין שבת ח"ב מלאכת תופר פרקים ו-י. כל זאת בניגוד לדברי החזו"א (סימן קנו, בהשמטה לסימן שם), ושו"ת מנחת יצחק (ח"ח סימן לא) שנקטו שהרמ"א (בסימן שיו) מכריע לחומרא כדעה הראשונה, ועל כן הביאה בלשון סתם, לעומת הדעה השניה המובאת בשם י"א, ושכן מוכח מכך שהרמ"א לא חלק על השו"ע בסימן שמ ולא הביא את דבריו בדרכי משה.

ה

חיתוך מיתרים, אזולירבנד וחלקי רשת הסוואה בשבת

שאלה: האם חייל הנמצא בשבת ב'נוהל קרב' לקראת יציאה לפעילות במוצ"ש, ונצרך לחתוך מיתרים, אזולירבנד וחלקי רשת הסוואה, לצרכי הכנת הציוד, צריך להשתדל לחותכם בשינוי?

אשי, אי קפיד אמשחתא (לחתוך ע"פ מידה מדויקת) - חייב משום מחתך", ובהמשך הגמרא מבואר שגם הקוטם קצוות נוצות לצורך מילוי כר וכסת חייב משום מחתך, הרי שאיסור 'מחתך' חל על כל חיתוך שנעשה בדוקא במקום מוגדר.

לפיכך פשוט שבלא הכרח מבצעי אסור לחתוך יריעות רשת הסוואה, אזולירבנד וכד', כל שכן אם חותך ע"פ מידה מדויקת. על כן הנצרך לחלקי יריעה, פלנלית וכד', לצורך מבצעי, ישתדל להכינם מבעוד יום, ואם נצרך לחותכם בשבת, ישתדל לחותכם בשינוי, וכן יימנע, במידת האפשר, מחיתוך מדוקדק ע"פ מידה מסוימת.

תשובה: בגמרא¹ מבואר שהקורע על מנת לתפור, כגון שפורם תפר שלא עלה יפה בכדי לתופרו מחדש, או מכפלת בכדי להאריך את הבגד ולתופרו מחדש, חייב משום מלאכת 'קורע', ונחלקו הראשונים והפוסקים² אם גם הקורע לצורך תיקון אחר שאינו תפירה (כגון החותך חתיכת פלנלית לצורך ניקוי הנשק) מתחייב מן התורה, וכדברי הרמב"ם³: "המפרק ניירות דבוקים או עורות דבוקים ולא נתכוון לקלקל בלבד, הרי זה תולדת קורע וחייב", או שמא איסורו מדרבנן.

עוד נאמר בגמרא⁴: "אמר רב מנשה, האי מאן דסלית סילתי (חתך עצים דקים למדורה) - חייב משום טוחן. אמר רב

מקורות והערות

[לז] שבת עה ע"א, קה ע"א. [לח] עיין בתוס' (שבת עג ע"ב ד"ה 'וצריך לעצים') שכתבו שאין לחייב אלא בקורע ע"מ לתפור, וכעין זה מבואר ברמב"ן ובריטב"א (מכות ג ע"ב) שרש"י חייב את הפותח בית הצואר משום מכה בפטיש ולא משום קורע, לפי שאינו ע"מ לתפור. לעומת זאת בלשון הרמב"ם מוכח שמתחייבים על פירוק ניירות דבוקים כל שאין כוונתו לקלקל, ועיין גם ברע"א (על התוס' בשבת שם) שהעיר שמהסוגיה ברך קה משמע שהחייב על כל קריעה לצורך תיקון. (ועיין עוד בשו"ת אגרות משה (ח"א סימן קכב ענפים ו-ח) שבאר שנחלקו הראשונים אם מתחייב על כל קריעה לצורך תיקון, או דוקא על קריעה שניכר בה שהיא לצורך תיקון). ועיין בביה"ל (סימן שמ סעיף יג ד"ה 'הנייר') שהביא את הפריי חדש (סימן קיח ס"ק יח) נקט שפתיחת איגרת ששוליה מודבקים אסורה מן התורה, ועל כן אין להקל לפתוח אפילו ע"י גוי, ולעומתו החכם צבי (סוף סימן לט) הקל בכך לפי שאינו ע"מ לתפור. ובהמשך (שם סעיף יד ד"ה 'ולא נתכוון לקלקל') כתב שלמעשה השו"ע מחייב על כל קריעה שיש בה תיקון, ואכן נקט במשנה ברורה (שם ס"ק מא) שהקורע נייר לקרעים (לצורך קינוח) וצריך לכל אחד מהם, חייב מדאורייתא, ושיש להימנע מפתיחת איגרת אפילו ע"י גוי, אם לא לצורך גדול. לעומת זאת בספר לרית חן (אות קכב) נקט שהשו"ע מחייב דוקא בקורע ע"מ לתפור, ובלקוט יוסף (שם דין קורע סעיף ה) הקל בפתיחת איגרת ששוליה מודבקים, מה גם שהיא מודבקת באופן זמני. [לט] פ"י משבת הי"א, הובא בשו"ע סימן שמ סעיף יד. אלא שעל שיטה זו קשה (ראה ביה"ל שם סעיף יג ד"ה 'אין שוברין') מהמבואר בגמרא (ביצה לב ע"ב): "אין שוברין את התרס ואין חותכין הנייר לצלות בו מליח (שדרכם היתה לחצוץ בין תבנית האפייה לדגים באמצעות חרס או נייר)" - "מאי טעמא? משום דקא מתקן מנא", ולכאורה היה לו להתחייב משום מלאכת קורע. ביישוב ענין זה נחלקו האחרונים, שו"ע הרב (שם סעיף יז) תירץ שמלאכת קורע שייכת דוקא בדברים שנתפרו או הודבקו, אך אין איסור קורע בדבר שביסודו הוא גוף אחד. ואילו הביה"ל (שם) באר שלשיטת הרמב"ם אין איסור קורע חל אלא כשנצרך לשני החלקים הנקרעים, אך אם נצרך רק לחלק אחד, נמצא שהקריעה גרמה לקלול לחלק השני, ועל כן אין מתחייבים על כך. ועיין עוד בענין זה בספר מנוחת אהבה פרק טז הערה 25, ובספר בנין שבת ח"ב מלאכת קורע פרק יח. [מ] שבת עד ע"ב.

ו

חיתוך חלקי מפה
(לצורך הכנת
'סדין מפות')
ופתיחת מעטפות
בשבת

שאלה: מש"ק מודיעין הנצרך להכין 'סדין מפות', או לחבר תצלומי אויר, לצורך תדריך דחוף בשבת, ולשם כך עליו לחתוך את שולי המפות והתצ"אות (בכדי להדביקם בדייקנות זו לזו), האם ראוי לו להעדיף לחתוך את המפות ביד במקום במספריים? בכיר באמ"ן שקיבל חומר מסווג במעטפה סגורה, ועליו לעיין בו בדחיפות, האם יעדיף לפתוח את המעטפה במקום המודבק (או מהודק), או שמא יקרענה במקום אחר?

תשובה: כפי שהתבאר^א, נחלקו הפוסקים אם הקורע לצורך תיקון כלשהו (כגון הפותח מסמך ששוליו מודבקים או מהודקים) מתחייב מן התורה, או שמא איסור התורה חל דוקא על הקורע על מנת לתפור. מאידך, פשוט שאיסור 'מחתך' חל על כל חיתוך שנעשה בדוקא במקום מוגדר.

לפיכך פשוט שאסור לחתוך חלקי מפות בכדי להדביקם בדייקנות זו לזו, הן משום מלאכת 'קורע ע"מ לתפור', והן משום מלאכת 'מחתך', על כן הנצרך להכין 'סדין מפות' לצורך תדריך מבצעי, ישתדל להסתפק בקיפול שולי המפות במקום לחותכם, ובאם לא ניתן הדבר, כגון כשנצרך לחבר תצלומי אויר זה לזה, ולא די בקיפול שוליהם, ישתדל לכל הפחות לחותכם בשונה מדרכו בחול.

לעומת זאת, במקום צורך מבצעי, ניתן יותר להקל לתלוש ספחי-טופס, או לפתוח מסמך ששוליו מחוברים, שהרי אינו קורעם לצורך הדבקה (אלא שלכתחילה יש להימנע מחיתוכם בצורה מדויקת, או מתלישתם במקום הניקוב המיועד לכך^ב), ובמיוחד נכון הדבר בקריעת מעטפה רק בכדי להוציא מכתב הנתון בתוכה, אלא שיש להוסיף שאז יש להעדיף לקרוע את המעטפה דרך השחתה (כך שלא תהיה ראויה לשימוש נוסף), מאשר לפותחה במקום ההדבקה או ההידוק^ג, אולם במידה ונצרך לפתוח דוקא במקום החיבור (כגון שחושש שהמכתב שבתוכה ייקרע), רשאי אף להקל בכך, שכן יש המורים^ד שאין כלל איסור לפתוח תפירה או הדבקה שניכר שנעשו באופן זמני.

מקורות והערות

[מא] בתשובה הקודמת. [מב] עיין שמירת שבת כהלכתה (פרק כג סעיף טז) שכתב שבדלית ברירה מותר לקרוע נייר טואלט, אלא שמשום איסור מחתך, ישתדל לקרוע שלא במקום הניקוב. אולם במהרה"ח ציין בהערה שם ששמע מהגרש"ז אויערבך שכיון שאינו מקפיד על חיתוך בגודל מסוים ורק משום הנוחות חותך שם, אין זה שייך כלל למלאכת מחתך. [מג] כן דעת החזו"ן איש (סימן ס"א ס"ק ב) שאמנם אין לפתוח אגרת ששוליה מודבקים, שנמצא קורע לצורך תיקון, אך מותר לקרוע מעטפה בכדי להוציא מכתב הנתון בתוכה, כל שקורע את המעטפה דרך השחתה, וכדין שבירת חבית שלצורך שבת מותר (ועיין עוד שמירת שבת כהלכתה פרק כח סעיף ד שאסר קריעת מעטפה, ובהערה טו שם הביא שהגרש"ז אויערבך העיר שלכאורה לא גרע ממוסתקי). אלא שיש להוסיף שמבואר בשש"כ (פרק ט הערה יט בשם הגרש"ז אויערבך) שאם המעטפה מודבקת קלות, כך שנפתחת באותו מקום בלא קריעה, הרי שעדיף לפותחה במקום ההדבקה, שכן הדבקה כזו אינה נחשבת כ'תפירה', ואין בפתיחתה משום 'תיקון כלי'. [מד] עיין רמ"א סימן ש"ז סעיף ג שהביא מחלוקת בענין זה, ובשו"ע הרב שם סעיף ז, שמירת שבת כהלכתה פרק טו הערה רט, ובאריכות בשו"ת יהודה דעת ח"ו סימן כד, פסקו להקל בכך. ועיין עוד בשמירת שבת כהלכתה (פרק ט סעיף ז, ובהערה שם, ופרק כח סעיף ה) שהתיר פתיחת סיכות מהדק ממכתבים ומארזים, הואיל וניכר שהודקו באופן זמני בלבד, ואילו בשו"ת או נדברו (ח"א סימן נח) הסתפק בכך, והקל רק במקום צורך גדול.

ז

שימוש בסקוטש, אזיקון, או סיכת ביטחון בשבת

שאלה: האם ראוי לחיילים הנצרכים לאבטח ציוד לרק"מ בנסיבות מבצעיות, להעדיף, במידת האפשר (וכשאינן לכך השלכה מבצעית), שימוש באזיקונים על פני קשירת מיתרים? מה דין שימוש בסקוטש בשבת? האם מותר להשתמש בסיכת ביטחון, או לחבר סיכת יחידה לחולצה, בשבת?

תשובה: כתב הרמב"ם^{מ"ב}: "המדבק ניירות או עורות בקולן (בדבק) של סופרים וכיוצא בו, הרי זה תולדת תופר וחייב", והיינו לפי שגדר מלאכת תופר אינו דוקא בתפירת בדים באמצעות חוט, אלא בכל חיבור ואיחוד של יריעות זו לזו. מאידך, הלכה רווחת היא שחיבור ע"י כפתורים, לולאות, קרסים, לחצניות, סקוטשים^{מ"ג} וכד', (וכל שכן קלסר ותיקייה^{מ"ד}), אין בו משום איסור תופר, והיינו לפי שניכר הדבר שחיבור זה עומד לפתיחה וסגירה, ויש אף שהוסיפו לבאר הטעם^{מ"ה}, לפי שאין דין תפירה אלא כשנוצר חיבור מלא, עד שיש להפרידו באמצעות קריעה, אך אם החיבור אינו גמור וניתן להפרידו בלא לקרועו, הרי שאין בכך משום 'תופר'.

שעטנז: "מותר לחבר בתי זרועות (שרוולים) של צמר שיש בהם קשרים או קרסים, בבתי נפש (באפודה) של פשתן שיש בו נקבים כו', הואיל והם רפויים ויכול להוציאן משם באצבעו ואין צריך לקרוע הנקבים, אע"פ שמניחן כך תמיד. אבל אם הם אדוקים כל כך שאי אפשר להוציאן משם בלתי קריעת הנקבים, הוי חיבור ואסור".

אמנם יש שאסרו^י לחבר בגדים באמצעות מחט (או סיכת ביטחון), לפי שנוצר ע"י תחיבת המחט כעין תחיבת החוט, אולם דעת רבים מן האחרונים^{כ"ב} להקל בכך, הואיל וניכר שתוחבה באופן זמני בלבד, מה גם שתחיבת מחט אינה דומה כלל לתפירה.

ולענין שימוש באזיקון, נחלקו מפוסקי דורנו, יש שנקטו^{כ"ג} שאין בשימוש בו כל

ואכן כעין זה מצינו ברמ"א^{מ"ט} לענין איסור

מקורות והערות

[מח] פ"י משבת הי"א, הובא בשו"ע סימן שמ סעיף יד. [מז] ראה שמירת שבת כהלכתה (פרק טו סעיף עח) ושו"ת באהלה של תורה (ח"ה) סוף סימן לא) לענין היתר שימוש בסקוטש בשבת, ושו"ת בצל החכמה (ח"ג סימן צב) לענין היתר השימוש בלחצניות. [מז] ראה שמירת שבת כהלכתה (פרק כח סעיף ט) לענין קלסר, ובמהרה"ח (שם סעיף יא) הוסיף שכן הדין אף בתיקייה שפתיחתה וסגירתה נעשית ע"י כיוף טסי מתכת, וע"ש בהערה שציון השימוש בהם קל יותר, שכן אינו יוצר חיבור ממש בין הרפים. אכן פשוט שחל איסור לנקב את הרפים בכדי לתייבם (ומ"מ ראה שהנזק לנקב דפים בשבת בשל חיוניות מבצעית, יעדיף לשנות מדרכו בחול, ויימנע משימוש במכשיר המחזור). [מח] ערוך השולחן סימן שיו סעיף יח, שו"ת אגרות משה ח"ב סימן פד. ואגב יש להעיר שזהו אחד מהחילוקים בין 'קושר' ל'תופר', שבפתיחת הקשר שב החבל לקדמותו, בעוד בקריעת התפירה נגרם שינוי בלתי הפיך. מלבד זה עיין במרכבת המשנה (על הרמב"ם שם) שציון שבקשירה מחבר את חלקי החבל עצמם זה לזה, בעוד בתפירה משתמש בחומר שלישי (חוט, דבק, וכד') בכדי לחבר את החלקים זה לזה. [מט] יו"ד סימן ש סעיף ג, ע"פ תרוה"ד סימן רצו. [נ] קרבן נתנאל שבת פ"ז אות נ, הובא במשנה ברורה סימן שמ ס"ק כו, וכן נטו להחמיר בשו"ת גינת ורדים כלל ג סימן יז (וע"ש סימן יח שהר"ש נאוי לא קיבל הבנה זו), בשו"ת חלקת יעקב סימן קכב, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ב סימן יט וח"י סימן לב. [נא] כן הוכיחו החזון איש (סימן קנו, בהשטמה לסימן שמ) והגר"ז איוערכך (שמירת שבת כהלכתה פרק טו הערה רכד) מדין טלטול מחט בקישורי הצעיף והחלוק (ראה שו"ע סימן שג סעיף ט), שכלל לא הווכר שם שישנה בעייתיות בעצם השימוש במחט, וכן האריך בשו"ת אגרות משה שם, וכן מבאר בשו"ת ציון אליעזר חלק יג סימן מג, בספר חזון עובדיה ח"ה הלכות תופר סעיף ב, ובליקוט יוסף סימן שמ סעיף ג. [נב] ספר חזון עובדיה ח"ה הלכות קושר ומתיר סעיף יח, ושמירת שבת כהלכתה (מהרה"ח פרק מ סעיף לב) וספר תורת המלאכות (עמוד ג ס"ק ו) בשם הגר"ש אלישיב, ונראה הטעם לפי שאינו דומה לקשירה

איסור, ויש שחששו בו לאיסור קושר או בונה²², ולמעשה יש להימנע מכך, אם לא במקום צורך גדול, אכן, בנסיבות מבצעיות

יש להעדיף, במידת האפשר, שימוש באזיקון על פני קשירה הדוקה במיתר, או חבל וכד', שיש בה איסור תורה גמור.

ח

שאלה: תורן חמ"ל מחקרי בחיל המודיעין הנצרך להגיש חומר מעודכן לבכירים, ובשל סיווגו עליו לשולחו במעטפה סגורה, האם צריך להשתדל לסוגרה בשינוי (כגון באמצעות הפעלת מהדק הסיכות ע"י מרפקו)? ומה דין פתיחת מעטפה הסגורה באמצעות סיכות מהדק? כיצד ינהג סמב"ץ הנצרך מסיבות מבצעיות לתלות מפה על גבי לוח תצוגה, או שילוט הכוונה בכניסה לבסיס למיקום קפ"ק מפקדים?

שימוש במהדק סיכות, מדבקות רב-פעמיות ונעצים בשבת

תשובה: כפי שהתבאר²³, חל איסור 'תופר' על חיבור ואיחוד של יריעות זו לזו. ואכן כתבו מפוסקי דורנו²⁴ שאף חיבור דפים באמצעות מהדק סיכות ('שדכן') בכלל איסור זה (ועל כן הנצרך להדק מעטפה בשל נסיבות מבצעיות, ישתדל להדקה בשינוי).

יש אף שהתבאר שאין איסור 'תופר' חל על חיבור ואיחוד של עצמים העומדים ומיועדים לפתיחה וסגירה. על דרך זו יש מפוסקי דורנו²⁵ שכתבו שניתן להקל בשימוש במדבקות רב פעמיות (הנפרדות בנקל מן הנייר שהודבקו בו בלא לקורעו),

יש אף שהקלו²⁶ להשתמש בנעצים (צבעוניים) בעלי ראש נשלף, כשנועצם בלוח שעם.

עוד יש להוסיף שהנצרך, בשל נסיבות מבצעיות (כגון בעת היערכות שאינה סובלת דיחוי לקראת מבצע), להדביק בשבת מפה על לוח תצוגה וכד', יעדיף, במידת האפשר, להדביקה על משטח קשיח, ולא על דפים אחרים וכד', שכן יש שכתבו²⁷ שמעיקר הדין אין איסור 'תופר' בחיבור לעצמים קשים, כמו כן יש לציין שמאחר וניכר במצבים אלה שההדבקה עראית, ודעת רבים מן הפוסקים²⁸ שמעיקר

מקורות והערות

שענינה סיבוך ולפיתת חלקי החבל זה בזה, ויש להוסיף שנראה להקל בכך גם מצד שניתן לפתוח אזיקון באמצעות מברג. [נג] דעת הגר"א נבנצל והגר"י אריאל (הלכס"ד ח"ו הערה 100) שיש באזיקון משום קושר, והוסיפו (וכן הורה הגר"ד ליאור) שאם מחבר על ידו יריעות, מתחייב משום תופר, ואם משתמש בו לחיבור בדבר המחובר לקרקע, מתחייב משום בונה. ואילו הגר"ג קרליץ (חוט שני ח"ב פרק לד הערה יב, מובא גם בתורת המלאכות שם) הסתפק שמה יש באזיקון משום בונה (בכלים), והגר"ש וואנזר (שם) נטה לומר שיש בשימוש בו משום תופר מדרבנן. [נד] בתשובה הקודמת. [נה] שו"ת או נדברו ח"א סימן נח, שמירת שבת כהלכתה פרק כח סעיף ה, ספר אורחות שבת פרק יא סעיף יא. [נו] שמירת שבת כהלכתה מהדו"ח פרק כח סעיף ח, שו"ת חוות בנימין ח"א סימן כח. [נז] ספר שלמי יהונתן סימן שמ אות סא, הגם שבתקיעת מסמר בקיר יש משום איסור בונה (ראה משנה ברורה סימן שיד סוף ס"ק א). [נח] עיין בענין זה בביה"ל (סימן שמ סעיף יד ד"ה 'הרי זה תולדת תופר') שכתב שאף בהדבקת עץ לעץ יש משום תופר, ולעומת זאת, עיין בשמירת שבת כהלכתה (פ"ט סעיף כד ובהערה שם) שהאריך לבאר שנראה שדוקא בדברים רכים שייך האיסור, ולא מסתבר שהמדבק אבנים זו לזו יתחייב משום תופר. אמנם למעשה לא התיר שם להדיא הדבקה על משטח קשיח, אך מ"מ התיר לצנן בקבוק במים, למרות שפסיק רישא שהנייר יוסר ממנו, וזאת בצירוף העובדה שאינו מסירו בידים, וכן לפי שהוא דבר שאינו מתכוון ולא איכפת ליה. [נט] עיין רמ"א (סימן שיד סעיף ג) שכתב: "אסור לנתק או לחתוך זוג של מנעלים התפורים יחד כדרך שאומנים עושין, אע"ג שהתפירה אינה של קיימא, דאין חילוק בתפירה בין של קיימא לאינה של קיימא. ויש מתירין בתפירה שאינה של קיימא, ואין להתיר בפני עם הארץ". ודעת רבים (שו"ע הרב שם סעיף ז, שמירת שבת כהלכתה פרק טו הערה רט, ובאריכות בשו"ת יהודה דעת ח"ו סימן כד) שהלכה כדעת המקילה.

הדין אין איסור 'תופר' בתפירה הניכרת בפני עם הארץ), לפיכך ניתן לחברם שאינה של קיימא (אלא שאין להקל בכך כדרכו בחול.

ט

שאלה: כיצד יש לנהוג בענין פתיחת אריזות ציוד מתכלה (כתחמושת, סוללות, שקיות חימום, ציוד חבישה וכד') שישנה סבירות גבוהה שיהיה בו צורך בשבת, האם יש להשתדל לפתוח את האריזות מבעוד יום, או שניתן לדחות את הפתיחה לשבת? האם מותר לפתוח קופסאות שימורים ופחיות באמצעות משיכת טבעת הגורמת לחיתוך המכסה או הלשונית באופן חלק ויפה?

פתיחת קופסאות שימורים, אריזות תחמושת וכד' בשבת

תשובה: שנינו²: "שובר אדם את

החבית לאכול הימנה גרוגרות, ובלבד שלא יתכוון לעשות כלי", ומבואר באחרונים³ שכל שיש בו צורך לשבת כלול בכלל דין זה, אף שאינו דבר מאכל. ונחלקו ראשונים בביאור דין זה ובטעם שאין בשבירת החבית משום איסור 'סותר', רש"י⁴ למד שכלל אין איסורי בנין וסתירה בכלים (ובניית כלים אסורה משום 'מכה בפטיש'), ואילו דעת שאר ראשונים⁵ שישנם מצבים שמתחייבים אף על בנין וסתירה בכלים, והמשנה שהתירה את שבירת החבית עוסקת ב'מוסתקי', היינו בחבית רעועה העשויה משברי חרס מדובקים, שמחמת גריעותה אין עליה שם כלי חשוב, וממילא אף אין איסור

בסתירתה. פסק השו"ע⁶ כדעת שאר הראשונים: "אין בנין וסתירה בכלים, והני מילי שאינו בנין ממש, כגון חבית שנשברה ודיבק שבריה בזפת, יכול לשברה ליקח מה שבתוכה, ובלבד שלא יכוון לנקבה נקב יפה שיהיה לה לפתח, דאם כן הוה ליה מתקן מנא". ובהמשך⁷ הוסיף: "חותלות (סלים גרועים העשויים מענפי דקל) של תמרים וגרוגרות, אם הכיסוי קשור בחבל, מתיר וסותר שרשרות החבל וחותר אפילו בסכין, ואפילו גופן של חותלות, שכל זה כמו ששובר אגוזים או שקדים כדי ליטול האוכל שבהם".

מכאן למדו רבים מפוסקי דורנו⁸ שבמקום צורך אין לחוש לאיסור 'סותר' או 'מכה

מקורות והערות

[ס] שבת קמו ע"א. [סא] כן מפורש בספר שולחן שלמה (סימן שיד אות ז, ו) שבמקום צורך מותר לקרוע שקית איחסון של בגדים, ושכן מוכח בתשב"ץ (הובא בכף החיים סימן שיד ס"ק ה) שהביא דין זה לענין שבירת חבית להוציא שופר מתוכה. ועיין גם בחזון איש (סימן סא ס"ק ב) ובשמירת שבת כהלכתה (פרק כח הערה טו) שהביאו יסוד זה לענין קריעת מעטפה בכדי להוציא מכתב מתוכה. אמנם הדוגמאות המובאות בדברי חז"ל לענין זה עוסקים באריזות של דברי מאכל, אולם לא מצינו בראשונים ובפוסקים הסתייגות והגדרה שדין אריזות של שאר דברים יהיה שונה, ועיין בר"ן (שם סא ע"ב מדפי הרי"ף) שכתב: "דכיון דבעלמא מקלקל פטור אבל אסור, הכא משום צורך שבת שרי לכתחילה". [סב] שם ד"ה 'שובר אדם חבית' (וראה עוד רש"י שם מז ע"א ד"ה 'חייב חטאת'). [סג] תוס' שם ורא"ש עירובין פ"ג סימן ה. [סד] סימן שיד סעיף א. ועיין בביאור הגר"א שם שנקט להלכה כשיטת רש"י. כמו כן יש לציין שהרי"ף שם והרמב"ם (פכ"ג משבת ה"ב) הביאו את דין שבירת החבית כפשוטו, ומשמע שלמדו שניתן לשבור אף חבית טובה לצורך אכילת תכולתה, ועיין בערוך השולחן (סימן שיד סעיף ה) ובשו"ת יהודה דעת (ח"ב סימן מב) שכתבו שניתן לסמוך על שיטה זו למרות שהשו"ע לא הכריע כמותה. [סה] שם סעיף ח, ע"פ הגמרא שם קמו ע"א. [סו] שו"ת אגרות משה ח"א סימן קכב (אף שלמעשה הורה להימנע מכך בשל החשש מזולזל בכבוד השבת, ורק הקל במקום צורך גדול ובענינא), שו"ת חלקת יעקב או"ח סימן

לאריוזה עצמה, ופתיחה בלא כוונה לתקן בה פתח יפה (ובשל כך יש שהורו¹⁰ להימנע מפתיחת שקיות חלב או סוכר כדרכו בחול, הואיל והדרך לפותחם באופן מדוקדק וזהיר בכדי שישמשוהו בעתיד¹¹).

ויש אף שהקלו¹² שאין לחוש לאיסור 'מחתך'¹³ בשבירת חיבורי פלסטיק של גביעי לבן וכד', או בפתיחת פקקי פלסטיק של בקבוקים תוך שבירת הטבעות המחוברות אליהם, הואיל ואין כוונתו לחותכם לפי מידה, ואף נקטו¹⁴ שאין בכך משום 'מכה בפטיש', הואיל וצורת הכלי כבר נגמרה והחיבור קלוש ונועד להפרדה (אלא שיש מחמירים¹⁵ בפתיחת פקק

בפטיש¹⁶ בפתיחת קופסאות שימורים באמצעות פותחן, הואיל ואין חשיבות כלי לאריוזה עצמה (שהרי אין משתמשים בה שימוש חוזר), ופתיחה בלא כוונה לתקן בה פתח יפה, (ויש אף שהורו¹⁷ להקל בפתיחת קופסאות שימורים ופחיות משקה באמצעות משיכת טבעת הגורמת לחיתוך המכסה או הלשונית באופן חלק ויפה, שהואיל ונועדו לשימוש חד-פעמי אין ביצירת הפתח חשיבות של 'מתקן מנא').

על דרך זו כתבו הפוסקים הנ"ל שאין לחוש לאיסור 'קורע'¹⁸ בחיתוך שקיות ניילון ובפתיחת ההדבקה של מכסי מארזי קרטון וכד', כל שאינו מייחס חשיבות כלי

מקורות והערות

קא (ובלבד שאין הקופסה ממשיכה לשמש לאחר הפתיחה לאיסון התכולה), שמירת שבת כהלכתה פ"ט הערה י בשם הגרשו"ז אויערבך (ועיין עוד שם בהערה על סעיף יא שלמרות שלשיטתו הקופסה מוגדרת כלי משעת ייצורה, מ"מ אף אם יוצרה ע"י גוי, אין בה חיוב טבילה, לפי שהכשרתה לשימוש לאכילה נעשתה ע"י ישראל, ורק אם עומד להשתמש בה שימוש שני לצורכי אכילה, חייב להטבילה), ובשולחן שלמה (סימן שיד אות ה) הוסיף שאפילו כשהקופסה ממשיכה לשמש לאיסון התכולה עד לגמר האכילה, מ"מ אין לכך חשיבות של כלי (שכן זהו כלי גרוע המשמש לאיסון רק באופן זמני), כשם שנראה שהותרה שבירת החבית למרות שלא ורקנו את הגורגורות לאלתר, ספר הליכות עולם ח"ד דיני בנין וסתירה בכלים סעיף ו, ילקוט יוסף סימן שיד סעיפים כ-כב, שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סימן לה (כל שלא היה באפשרותו לפותחם מבעוד יום), שו"ת מנחת יצחק ח"א סימן עז. כל זאת בניגוד לשיטת החזון איש (סימן נא ס"ק יא) שהחמיר בכל ענין זה משום איסור 'בונה', והגדיר שקופסת שימורים היא כגוף אטום, ופתיחתה מחילה עליה שם כלי בר-שימוש. ומ"מ כתבו האחרונים (ראה ש"ש"כ שם סעיף ג) שלשיטתו ניתן לנקוב תחילה את הקופסה בתחתינה ולבטלה מתורת כלי, ולאחר מכן אין איסור בפתיחתה. [סז] ראה רמב"ם פ"י משבת הט"ו שמשמעות דבריו שפתיחת פתח אסורה מטעם זה. [סח] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן לב אות ג (ועיין בדבריו שם ובשולחן שלמה (שם אות ז, ד) שאף אין לחוש בכך לאיסור 'מחתך', לפי שאינו טורח כלל לחתוך ע"פ המידה ואין לו ענין במידת פתח מסוימת), ילקוט יוסף שם סעיף כג, ובניגוד לדברי שו"ת אור לציון (ח"ב פרק כו תשובה ו) והגרשו"ז אלישיב (מובא באורחות שבת פרק יא סעיף מג) שהחמירו בכך. האסורה מן התורה אינה רק בקריעה על מנת לתפור, אלא בכל קריעה שענינה תיקון, וכשקורע בכדי לקלקל איסורו מדרבנן. ברם, כאן שאין כלל חשיבות לאריוזה, מותר אף לקרוע, וכשבירת קליפי אגוזים. ועיין עוד בספר קהילות יעקב (שבת סימן לו ס"ק ב) שבאר שהקורע בחמתו או על מתו סוף סוף חפץ בקריעה, משא"כ בנידון דידן שאין לו כל ענין בקריעה, ומבחינתו היה עדיף שהמארו כלל לא יהיה סגור. [ע] שמירת שבת כהלכתה פ"ט הערה יא. [עא] אולם יש לציין שבשו"ת או נדברו (ח"א סימן עט אות קמא), בשמירת שבת כהלכתה (שם הערה יט בשם הגרשו"ז אויערבך), ובספר אורחות שבת (פרק יב סעיף כד), כתבו שכשהדבקה קלה ומיועדת לפתיחה (כמכסים של גביעי לבן או שקיות טיפים), אין להחשיב זאת כיצירת פתח חדש בגוף אטום, אלא כפתיחת מגופת החבית. ועיין עוד בשש"כ (שם סעיף ד) שניתן לחתוך שקיקי סוכר קטנים אף במקום המיועד לכך, לפי שכלל אין לו ענין בשימורם, וגם אין בכך משום מלאכת 'מחתך', שהרי אין לו כל כוונה להשתמש בחלק החתוך. [עב] ילקוט יוסף סימן שיד סעיף ל בשם הגר"ע יוסף, ספר שולחן שלמה שם אות יג, ג. ועיין עוד שם (אות ט) שכל שכן שמונת להסיר את המכסה הפנימי של קופסת קפה נמס או הפקק הפנימי בקבוק שמן, שהרי אינם חלק מגוף הקופסה אלא דינם כעור שעל פי החבית. [עג] נאמר בגמרא (שבת ע"ב): "אמר רב מנשה, האי מאן דסלית סילתי (חתך עצים דקים למדרוה) - חייב משום טוהן. אמר רב אשי, אי קפיד אמשתתא (לחתוך ע"פ מידה מדויקת) - חייב משום מחתך", ובהמשך הגמרא מביאר שגם הקוטם קצוות נוצות לצורך מילוי כר וכסת חייב משום מחתך, הרי שכלל המלאכה כל חיתוך שנעשה בדוקא במקום מוגדר, ועל כן היה מקום לאסור הפרדת גביעי לבן זה מזה. אך למעשה הקלו בכך הפוסקים הנ"ל לפי שנקטו שדוקא חיתוך ע"פ מידה נאסר. [עד] שו"ת מנחת שלמה שם אותיות א-ב, שמירת שבת כהלכתה פ"ט סעיף יז ובהערה שם, שו"ת משנה הלכות ח"ז סימן מז. [עה] מנחת שלמה ושש"כ שם. אולם בשו"ת יחוד דעת (ח"ב סימן מב) ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סימן מה) חלקו על הבנה זו, ונקטו שהפקק נחשב לכלי עוד קודם פתיחת הבקבוק, וחיבורו לטבעת נועד לפירוק בקל, ועוד, שאין כוונתו לתיקון הכלי אלא לפתיחת הבקבוק, ולענין תיקון כלי אין

מתכת של בקבוק יין, לפי שהפתיחה המפרידה את הפקק מהטבעת היא המחילה עליו שם כלי ראוי להברגה, וקודם לכן אין הטבעת ניכרת לעצמה, ועל כן הורו שהנצרך לכך ינקוב תחילה את הפקק ויבטלו מתורת כלי, ולאחר מכן יהא רשאי לפותחו¹⁷).

ולמעשה, מנהג רבים להקל בכל ענינים אלה, ומכל מקום החושש לשיטות המחמירים, ופותח מארזים מבעוד יום, ובמיוחד מארזים הממשיכים לשמש לאיחסון התכולה עוד זמן מה, תבוא עליו

ברכה (כל זאת כמובן, רק במידה ואין הדבר נוגד את ההנחיות המקצועיות או התברואתיות הרלוונטיות).

ובכל זה יש להיזהר לכתחילה מניקוב וקריעת האריזה במקום האותיות, בכדי שלא יעבור על איסור 'מוחק' (אף שיש שהקלו¹⁸ בכך, מאחר ומחיקה זו אינה על מנת לכתוב, ואין לו כל ענין בה).

ואגב ענין זה, יש לעורר על איסור בורר שיש בשפיכת שמן משימורי דגים וכדו'¹⁹.

מקורות והערות

איסור אלא כשכוונתו לכך (כמבואר במ"מ פ"ב משבת ה"ב). [עו] ובשש"כ (שם הערה סא) הוסיף שניתן גם להקל אם יש לו פקק אחר, או שמתכוון להשליך את הפקק לאלתר, הואיל ובכך אין להחשיב את פעולתו ליצירת פקק (שכן מצינו שמותר למעט ענבי הרס כשיש לו הדס אחר), ועיין בספר בנין שבת (ח"א פרק כא) שצייין שכן הדין דוקא בדבר שאין לו שם כלי גמור, שפעמים ממשיכים להשתמש בו ופעמים משליכים אותו, אך כשמתקן כלי גמור, מתחייב גם אם כוונתו להשליכו. [עו] וילקוט יוסף שם סעיף יט, אור לציון שם תשובה ז, ועיין שמירת שבת כהלכתה (פרק לג הערה כט) שהקל לחולה שאין בו סכנה לפתוח במקום צורך מארו תרופות וכדורים, הגם שיקרע אותיות בפתיחתו. [עח] עיין שמירת שבת כהלכתה (מהדו"ח פרק ג סעיף כ) וילקוט יוסף (סימן שיט סעיפים מז-מח) שחילקו בין הדגים ושמן הנחשבים לתערובת, לבין חמוצים ומימיהם שאינם נחשבים לתערובת וניתן לשפוך את מימיהם.

פרק מא. ניקוי ציוד לחימה וחדרי מגורים בשבת

א

פירוק והרכבת
נשק וחומר
בשבת

שאלה: האם חיילים שטווחו בשבת, לקראת פעילות מבצעית שתוכננה למוצ"ש, ונודע להם ממפקדיהם שמועד היציאה לפעולה נדחה, צריכים להשתדל להימנע מפירוק והרכבת הנשק (לצרכי נקיון) בשבת? על מה ראוי להקפיד כשנצרכים מסיבות מבצעיות להרכיב חומר בשבת?

אותו סוגרים אותו והעור נכפל, מותר לפותחו לכתחילה, והיינו לפי שחלקי הכיסא כבר מחוברים זה לזה והוא עומד לפתיחה וסגירה, על כן שינוי מצבו אינו בגדר יצירה חדשה, והוא כפותח דלת בבית. יתר על כן, כתבו הפוסקים שמותר להבריג מכסים על כלי איחסון בחוזקה, לפי שאין חיבור זה בעל חשיבות, שהרי כלים אלה עומדים תמיד לפותחם ולסוגרם, וכל שימושם הוא בכך, והורו רבים מפוסקי דורנו¹ שכן הדין בכל כלי ששימושו מבוסס על פירוק והרכבה.

לפיכך נראה שבמידת האפשר יש להרכיב חומר לניקוי קנה הנשק או התותח, לפני

תשובה: נפסק בשו"ע²: "מיטה של פרקים (מיטה מתפרקת) אסור להחזירה ולהדקה, ואם תקע חייב חטאת, ואם היא (דרכה להיות) רפויה, מותר לכתחילה (ובלבד שלא יהדק, שמא יבוא לתקועה בחוזק ונמצא מתחייב חטאת)", כלומר, חל איסור מן התורה³ לתקוע חלקי כלי ולחברם חיבור גמור ומלא, ועל כן אסרו חז"ל אף להרכיב כלים כשיש לחוש שיבוא לתקועם בחוזק, אולם מותר להרכיב דבר שדרכו להיות מחובר ברפיון, שכן אז אין לחוש לתקיעה.

לעומת דין זה, נפסק בשו"ע⁴: "כיסא העשוי פרקים, וכשרוצים לישב עליו פותחין אותו והעור נפתח, וכשמסירים

מקורות והערות

[א] סימן שיג סעיף ו. ע"פ המבואר בגמרא (שבת מז ע"א): "לוי בר שמואל אשכחינהו לרבי אבא ולרב הונא בר חייה דהוו קיימי אפיתחא דבי רב הונא, אמר להו, מהו להחזיר (להרכיב) מיטה של טרסיים (מיטה מתפרקת) בשבת? אמרו ליה שפיר דמי כו'. מיתיבי, המחזיר קנה מנורה בשבת חייב חטאת, קנה סיידין (שמחברו למברשת בכדי לסוד מקומות גבוהים) - לא יחזיר, ואם החזיר פטור אבל אסור כו' (שהרי צריך לחזור ולפרקו תמיד). אינהו דאמור כי האי תנא (כרשב"ג), דתניא, מלבנות המיטה וכרעות המיטה ולווחים של סקיס - לא יחזיר, ואם החזיר - פטור אבל אסור, ולא יתקע, ואם תקע - חייב חטאת. רבן שמעון בן גמליאל אומר, אם היה (דרכם להיות) רפוי - מותר". [ב] לשיטת רש"י משום מכה בפטיש, ולשאר ראשונים משום איסור בונה. [ג] סימן שטו סעיף ה, ע"פ הגמרא (שם קלח ע"א): "מיטה וכיסא טרסקל (מתקפל) ואסלא - מותר לנטותן לכתחילה". [ד] ט"ז סימן שיג ס"ק ז ומג"א שם ס"ק יב (אלא שנחלקו בהגדרת איסור הברגה חזקה בתם כלים, למג"א איסור מן התורה, ואילו לט"ז איסורו מדרבנן. ראה שער הציון שם ס"ק לב). ברם, התהלה לדוד הקשה על היתר זה מקנה של סיידין שהתבאר (בגמרא המובאת לעיל) שאסור מדרבנן להרכיבו, למרות שדרך שימושו בפירוק והרכבה, והחזון איש (סימן נ אות ט ד"ה 'זהו דכתבו') יישב שכל היתר הפוסקים אינו אלא במכסי כלים שאין חיבורם מחיל עליהם שם אחד, ותמיד נחשבים לשני חפצים נפרדים, משא"כ בקנה סיידין שלמרות שדרך שימושו בפירוק והרכבה, מ"מ החיבור מחשיב הכל לכלי אחד. [ה] כן התירו בשו"ת יביע אומר (ח"ג סימן כא אותיות ו-ז) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן קכב) מטעם זה להבריג בלון גז למיכל סיפולוקס (ליצירת מי-סודה), וכן מצינו בערוך השולחן (סימן שיג סעיף לא) שהתיר שימוש בסכר"ם שדרך לפרקו ולהרכיבו, ובבבן איש חי (שנה ב פרשת ויקהל אות ב) שהתיר שימוש בכלי בושם שראשו מתברג ודרך שימושו בכך. ועיין בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סימן יט) שצייץ שעל דרך זו אין נמנעים מהכנסת מלח למלחיה, או הברגת מכסה מנורת נפט ביו"ט (וכן מהברגת פיטמת בקבוק של תינוק). ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן לב) ובילקוט יוסף (סימן שיר סעיף ב) התירו שינוי מצבו של סטנדר, למרות שהדבר כרוך בהידוק באמצעות הברגה, אלא שציינו שם שבסטנדר יש יותר מקום להקל, לפי שהברגה אינה מחברת חלקים נפרדים אלא רק מקבעת אותם למקומם. אולם בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סימן כד אות ד וח"ב סימן יג אות א) חלק על היתר הסיפולוקס, וכתב שמאחר וכל השמשת הכלי היא בהרכבה זו, א"כ ודאי יש להיכו משום בונה, מה גם שמוכח מקנה של סיידין

כניסת השבת, ולפרקו לאחר השבת, וכשלא ניתן הדבר, מותר אף להרכיבו ולפרקו בשבת, שהרי אין דרך להבריג את פרקיו בחוזק רב, ועומד לפרקו לאחר זמן קצר (ומ"מ ישתדלו להבריגם זה לזה ברפיון מה).

שמסיבה זו איסור הרכבתו אינו מן התורה אלא מדרבנן). אכן יתכן שניתן להקל יותר בפירוק שגרתי של הנשק, הואיל ופירוק זה אינו מצריך ידע ומיומנות¹⁷.

לפיכך יש להימנע מפירוק נשק בשבת לצורך ניקויו, מה גם שהניקוי עצמו כרוך באיסורים נוספים (כמבואר בהרחבה בתשובה הבאה). ברם, כמובן שפעולות אלה מותרות כשנוצר צורך מבצעי לכך, ומ"מ אף במציאות כזו, ישתדלו לכלל הפחות לסיים את הרכבת גוף הנשק (כגון הידוק הפין הראשי ברובה M-16), בשינוי.

לעומת זאת דעת רבים מפוסקי דורנו¹⁸ שאסור מן התורה לפרק ולהרכיב נשק בשבת, שהרי הדבר מצריך ידע ומיומנות כמעשה אומן, ונעשה בחיבור חזק, (ואמנם השימוש בו מחייב לפרקו תדיר לצרכי נקיון, אך אין לראות זאת כדרך תשמישו של הנשק, ברם, יש שהורו

ב

ניקוי ושימון ציוד לחימה בשבת

שאלה: כיצד ינהג חייל הנצרך מסיבות מבצעיות לנקות ולשמן ציוד לחימה בשבת? האם חייל היוצא לסיור בסמוך לגדר המערכת, רשאי לנקות קודם לכן את משקפי האבק במטלית לחה? כיצד ינהגו חיילים הנצרכים בשל נסיבות מבצעיות לבצע טיפול בכלי רק"מ, כטנק, תומ"ת וכד'?

שמפרק מהצמר את המשקה הבלוע בו, ואיסור זה שייך בכל סוגי המשקין, והשני, משום כיבוס, שמלבן את הבגד בסחיטתו מהמים הבלועים בו, ואיסור זה שייך דוקא במים. וא"כ פשוט שבלא הכרח מבצעי, אין להשתמש במטליות ספוגות מים ושמן

תשובה: נפסק בשו"ע¹⁹: "אסור להדק מוכין (צמר גפן וכד') בפי פך שיש בו משקין, משום סחיטה (לפי שהמוכין המונחים בפי הכלי בלעו מהמשקה, ובהידוקן סוחט את המשקה חזרה לתוכו)". ומבואר בראשונים²⁰ שיש שני עניני סחיטה, האחד, משום דש,

מקורות והערות

שחל איסור אף כשישימושו בדרך של פירוק והרכבה. אכן הגר"ע יוסף כתב ליישב ששם המדובר בחיבור מקצועי 'מעשה אומן', או בחיבור שעלול לתקונו בחוזה לקביעות, אך בסתם חיבור שעומד תמיד לכך אין כל איסור. [נ] שו"ת היכל יצחק א"ח סימן מא, ספר שולחן שלמה סימן שיד אות א, ד (וע"ש שכתב שפירוק זמני לצורך נקיון הנשק אינו נחשב כדרך תשמישו של הכלי, שהרי אינו משאיר אותו מפורק), שו"ת המורים בקשת (סימן 61) בשם הגר"מ אליהו. [ז] שו"ת משיב מלחמה ח"ב סימן פז, וכעין קנה של סידרין הנ"ל. [ח] וכעין זה כתב בספר דיני צבא ומלחמה (סעיף 237) שאין איסור בפירוק והרכבה שגרתיים, ורק על טיפול צ"י נשק מקצועי חל איסור. וכן שמענו מהגר"א נבנצל שפירוק והרכבה שגרתיים של נשק לצרכי אחזקתו נחשבים כדרך השימוש בו, ולא חשוב כיצירה חדשה. [ט] סימן שכ סעיף טז, ע"פ הגמרא (שבת קיא ע"א): "אמר רב שימי בר חייא משמיה דרב, האי מסוכרייא דנוזייתא אסור להדוקיה ביומא טבא", והגמרא (שבת קמא ע"א): "אמר רבא, לא להדוק איניש אודרא בפומא דשישא, דילמא אתי לידי סחיטה". [י] רבינו תם בספר הישר (חלק החידושים סימן רפג), מובא ברמב"ן וברשב"א שבת קיא ע"א, וכמבואר בתוס' כתובות ו ע"א ד"ה 'האי מסוכרייתא'. ועיין עוד שו"ע (שם סעיף יח) וביה"ל (שם ד"ה 'יש מי שמתיר') שבפשוט האיסור משום דש שייך דוקא כשסודתם לכלי וכד', ולעומת זאת האיסור משום מלבן שייך אפילו כשסודת את המים לאיבוד.

לאחר מכן יזלף את המים או השמן במקום הנדרש, וישוב ויספגם בעדינות באמצעות מטלית יבשה^{טו}.

במידת האפשר יש להשתמש באמצעים שאינם סופגים (כמברשת בעלת שערות קשיחות, או חוטר עם ראש 'פליז'), ובמידה ועליו להשתמש במטלית ספוגה, יעדיף להשתמש במטלית העשויה חומר סינטטי (כשק פק"ל), הואיל ואינו מגידולי קרקע, ואיסור סחיטתו קל יותר^{טז}, ורק בדלית ברירה ישתמש בכגד 'בלאי' או בפלנלית (אלא שלכתחילה יחתכם מבעוד יום, ואם נצרך לחותכם בשבת, ישתדל לחותכם בשינוי, ולכל הפחות ישתדל להימנע מחיתוך מדוקדק ע"פ מידה מסוימת^{טז}).

עוד יש להעיר שיש מחמירים^{טז} בניקוי חלודה יותר מניקוי שאר לכלוך (כאבק, פיח וכד'), הואיל והחלודה נחשבת כחלק מהכלי, ובהסרתה יש משום ממחק, טוחן, או מתקן מנא, ומ"מ פשוט שבמקום צורך

לצורך ניקוי ושימון ציוד לחימה, שהרי רצונו בסחיטת הנוזל מהמטלית, ונמצא עובר על איסור דש (ובמיוחד נכון הדבר בעת העברת חוטר משומן). יתר על כן, יש מהפוסקים^{טז} שכתבו שאסור לספוג נוזלים במטלית, כל שיש לחוש שיבוא לסוחטם להשתמש בהם. על כן יש להימנע גם משפיכת שמן וכד' על ציוד לחימה וספיגתו לאחר מכן באמצעות מטלית, שהרי יש לחוש שיבוא לסוחטה.

ברם, כתבו מפוסקי דורנו^{טז} שניתן להקל להשתמש לצרכי ניקיון בכריות ניקוי סינטטיות שסיביהם מופרדים הרבה זה מזה, או במברשות ניקוי בעלות שערות סינטטיות, שאינן סופגות, ויש אף המקילים^{טז} להשתמש במטלית לחה מעט, כל שנזהר מדחיקתה בכח^{טז}.

לפיכך הנצרך מסיבות מבצעיות לנקות ולשמן ציוד לחימה בשבת, יסיר את החול והאבק מעליהם באמצעות מטלית יבשה וכד' (ולכתחילה יימנע משפשוף בוץ יבש, שיש אומרים שבפירוורו יש משום איסור טוחן, אך בדלית ברירה ניתן להקל בכך^{טז}),

מקורות והערות

[יא] כן מבואר בחיי אדם (כלל די סעיף יב) שאמנם חשש סחיטה נאמר לענין ספיגת מים בבגד, ושם החשש הוא משום כיבוס ועל כן האיסור דוקא במים, אך באותה מידה אף חל איסור על ספיגת שאר משקין באופן שיש לחוש שיבוא לסוחטם בכדי להשתמש בהם. [יב] שמירת שבת כהלכתה פרק יב סעיפים יא, מ. [יג] ראה שו"ת אגרות משה (ח"ב סימן ע) שהתיר להרטיב נייר ולקנח בו את השולחן, הואיל ולא שייך בו ליבון וסחיטה, וכעין זה הקלו בספר חוון עובדיה ח"ד הלכות דש סעיף כ ובספר מנוחת אהבה (פרק יב סעיפים ו-ז) לקנח במטלית או מגבון לחים מעט, כל שנזהר מדחיקתם בכח. וכן מנהג רבים להקל בכך, כל שמקנח בנחת (ועיין בשמירת שבת כהלכתה (פרק יד סעיף לג) שהגרש"ז אויערבך התיר שימוש בממחטה הספוגה במי-בושם, לפי שאינם נסחטים ממנה). לעומת זאת, בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סימן כה) ובספר אורחות שבת (פרק יג סעיף מו) החמירו בענין שימוש במגבונים. [יד] ועל דרך זו נראה פשוט שאין משום איסור סחיטה בניגוב מדיד השמן במטלית (לצורך בדיקת מפלס השמן במנוע), שהרי סופג בכך כמות מועטת של שמן, שאין בה כדי להרטיב את המטלית. [טז] ראה שו"ע (סימן שב סעיף ז) שסתם להקל בכך, ולאחר מכן הביא את דעת רבינו פרץ המחמיר, ועיין בביה"ל (שם סעיף ח ד"ה אין מגדירין) שציין שאין הדבר מקובל על רוב הפוסקים. [טז] כן הורה הגר"ש גורן בשו"ת משיב מלחמה ח"ב סימן פד. [יז] ראה שבת עה ע"א שמעיקר דין תורה אין איסור דישא אלא בגידולי קרקע. [יח] ראה בענין זה בפרק מ תשובה ה. [יט] עיין שו"ע (סימן שכג סעיף ט) שכתב: "מותר לשפשף הכלים בכל דבר, חוץ מכלי כסף בגרתקן, שהוא שמרי יין כשנתייבשו ונתקשו, מפני שהוא ממחק לכלי כסף שהוא רך", והוסיף המשנה ברורה (שם ס"ק מ) שמטעם זה אין להשחיו סכין בשבת וראה שמירת שבת כהלכתה (פרק יב סעיף כה) שאסר להסיר חלודה שהצטברה על גבי סכין משום ממחק, או משום טוחן. ועיין עוד באריכות בספר בנין שבת (ח"א פרק כד) שהוכיח מהיתר הסרת קוצים שהסתככו בבגדו (ראה רמב"ם פכ"ב משבת הכ"ד), ופתיחת ספר שדפינו נדבקו במקרה (ראה משנה ברורה סימן שמ ס"ק מה), ולעומת זאת מאיסור גריפת תנור מטיח שנפל מקירותיו (ראה רש"י ביצה לב ע"ב ד"ה זאין גורפין), והסרת חלודה ממראה (ראה ר"ח שבת קמט סוף ע"א), שיש לחלק בין לכלוך הנובע מגוף הכלי, שהסרתו אסורה משום יתיקון מנא, לבין הסרת גורם חיצוני הפוגע בשימוש בחפץ, שאין לחוש בה לאיסור זה. ואכן ציין שעל דרך זו אסר בספר מלכים אומניך (פ"ו סעיף יג) להוציא מסמר מהנעל שהוטס ממקומו

מבצעי יש לנקות חלודה העלולה לשבש את פעולת הנשק. כמו כן יש להוסיף שבעת טיפול ברק"מ בשבת יש להימנע ממריחת חומרי סיכה, כגריז וזלין, משום מלאכת 'ממחק', ועל כן הנצרך מסיבות

מבצעיות (שאינן דחופות) להשתמש בהם, יוציאם ממיכל האיחסון באופן גס (מבלי להחליק בתוך כך את פני החומר הנשאר במיכל), ויתנם במקומם בלא למורחם ולהחליקם שם.¹

ג

טיאטוא רצפה בשבת

שאלה: האם ניתן לטאטא רצפת בטון של אוהל מגורים? האם מותר להתזיז מים על קרקע האוהל, בכדי למנוע אבק?

תשובה: נאמר בגמרא²: "תנו רבנן ... המכבד (מטאטא את האדמה) והמרבץ (מתזיז מים על הקרקע בכדי שלא תעלה אבק) ... חייב חטאת ... דברי רבי אליעזר (הסובר שבפעולות אלה יגרום להשוואת גומות בקרקע הבית, וחייב מן התורה משום 'בונה'), וחכמים אומרים אחד זה ואחד זה אינו אלא משום שבות כו' (לפי שנוקטים שאין ודאות שישווה גומות, ועל כן הוא דבר שאינו מתכוון שאיסורו מדרבנן³). אמימר שרא זילחא (התיר לרבץ אבק) במחוזא, אמר: טעמא מאי אמור רבנן - דילמא אתי לאשוויי גומות, הכא ליכא גומות (שהיתה כל העיר מרוצפת) כו'. והאידינא דסבירא לן כרבי שמעון (שדבר שאינו מתכוון מותר) - שרי אפילו לכתחילה".

ועל כן אין היתר לטאטא אלא במקום מרוצף, ויש שנוקט⁴ שאפילו במקום מרוצף חל איסור לטאטא, לפי שגזרו כיבוד במרוצף אטו אינו מרוצף. פסק השו"ע⁵: "מותר לרבץ הבית כיון שאינו מתכוון להשוות גומות אלא שלא יעלה אבק. אסור לכבד הבית, אלא אם כן הקרקע מרוצף. ויש מתירין אפילו אינו מרוצף", ואילו הרמ"א כתב: "הגה, ויש מחמירין אפילו במרוצף, וכן נוהגין, ואין לשנות", אולם כתבו האחרונים⁶ שבמקום שהבתים רובם ככולם מרוצפים, ניתן להקל אף לשיטת הרמ"א. לפיכך מותר להתזיז מים על קרקע האוהל, בכדי למנוע אבק, ולמנהג הספרדים מותר גם לטאטא חדרי מגורים מרוצפים ומשטחי בטון בשבת, ואילו מנהג האשכנזים להחמיר בטיאטוא, מלבד אם רוב הבתים (או האוהלים) באותו מקום הינם מרוצפים. (ומסתבר שאף בסיס גדול שיש בו בסיסי משנה, נידון כולו כמקום אחד לענין זה).

ונחלקו ראשונים בביאור מסקנת הגמרא, יש שנוקט⁷ שההיתר נאמר בין לענין ריבוץ ובין לענין כיבוד, יש שנוקט⁸ שההיתר נאמר דוקא לענין ריבוץ, אך טיאטוא יגרום בהכרח להשוואת גומות,

מקורות והערות

והחל לבלוט, ומאידך התיר להסיר מסמר שנתקע במקרה בנעל. [כ] ראה בענין זה בשמירת שבת כהלכתה פרק לג סעיף יד. [כא] שבת צה ע"א. [כב] כן מבואר בתוס' שם, ועיין משנה ברורה (סימן שלו ס"ק ו ושער הציון שם) שיש מבארים טעם איסור השבות משום טלטול עפר מוקצה, או מצד השוואת גומות כלאחר יד, או מחשש שישכח ויתכוון להשוואת הגומות. [כג] בה"ג המובא בתוס' שם ד"ה וזהאידינא דק"ל כר"ש, ר"ף שם מח ע"א מרפי הרי"ף. [כד] תוס' שם, שכן מוכח מהגמרא (שם קד ע"ב) שאסרה טלטול מטאטא משום כלי שמלאכתו לאיסור, משמע שאין מציאות שהותר לטאטא. רמב"ם פכ"א משבת ה"ג. [כה] טור בשם ר"י. [כו] סימן שלו סעיפים א-ב. [כז] ביאור הלכה שם ד"ה ויש מחמירין אפילו במרוצף.

ד

שטיפת רצפה
בשבת

שאלה: האם מותר לשטוף בשבת את רצפת חדר האוכל היחידתי?
תשובה: נאמר בגמרא^כ: "אמר רב יהודה אמר שמואל, מעשה בתלמידו של רבי מאיר שנכנס אחריו לבית המרחץ וביקש להדיח קרקע, ואמר לו: אין מדיחין (שמא יבוא להשוואת גומות), לסוך לו קרקע, אמר לו: אין סכין", ומבואר בראשונים^{כט} שכן הדין אף בקרקע מרוצפת, שהואיל ואין ההדחה נחוצה ככיבוד, לדברי הכל החמירו וגזרו בה אטו קרקע שאינה מרוצפת. וכן פסק השו"ע^ל: "אין סכין את הקרקע, ולא מדיחים אותו, אפילו הוא מרוצף".

ברם, כתבו מפוסקי דורנו^{לא} שבשעת דחק שההדחה נחוצה ביותר, כגון במרפאה ששומרים בה על תנאי היגיינה קפדניים, והתלכלכה, או בחדר אוכל שהתלכלך

עוד כתבו פוסקי דורנו^{לב} שנקיון נקודתי של המקום המלוכלך ברצפה, אינו בכלל גזירת ההדחה, ועל כן ניתן לשפוך על מקום זה מעט מים ולגורפם במגב גומי בלא סחבה, ועוד ציינו שאם נשפכה כמות גדולה של מים על הרצפה, ניתן לגורפה במגב, שכן האיסור הוא בנתינת המים לשם הדחה, ולא בסילוקם.

ה

הנחת כלי תחת
מזגן או גשם
הדולפים
למגורים

שאלה: האם מותר לתת בשבת דלי תחת גשם הדולף לאוהל או למבנה יבילי? כיצד יש לנהוג במזגן שהחל לדלוף במהלך השבת לתוך המגורים?

תשובה: שנינו^{לד}: "נותנין כלי תחת הדלף בשבת", ומבואר בגמרא^{לז} שכן הדין דוקא בדלף הראוי לשימוש כלשהו, אך אם הינו מוקצה, כגון שדלף גשם מעורב בבוץ, כך שהוא מאוס ואינו ראוי לשימוש, או שמזגן החל לדלוף

למגורים, ומים אלה אסורים משום 'נולד'^{לה}, הרי שאין לקולטו בכלי לפי שגורם בכך שהכלי יאסר בטלטול, וחז"ל אסרו 'לבטל את הכלי מהיכנו (מהיתרו)'^{לו}. עוד מובא בגמרא^{לז} שגג בית הריחיים של אביי דלף ובשל כך נימוחו הריחיים

מקורות והערות

[כח] שבת מ ע"ב. [כט] רמב"ם פכ"א משבת ה"ג. [ל] סימן שלו סעיף ג. [לא] שמירת שבת כהלכתה פרק כג סעיף ו לענין מרפאה, ובמהרה"ח הוסיף להקל גם בבית שהתלכלך לכלוך רב, ועיין בשו"ת דבר חברון סימן תיח שנקט שכיום אין כלל חשש השוואת גומות ומותר לשטוף רצפה. [לב] שמירת שבת כהלכתה שם סעיף ז והערה כז, ילקוט יוסף שם סעיף ב והערה ב. [לג] ביצה פ"ה מ"א. [לד] שבת מג ע"א. [לה] ראה משנה ברורה סימן שי ס"ק לב. [לז] עיין תוס' שם ד"ה 'דמבטל כלי מהיכנו' שיש מבארים משום שנראה כסותר כלי, ויש מבארים לפי שנראה כבונה, שכביכול טח אותו בטיט לקרקע. [לז] ביצה לו ע"ב.

העשויות בטיט, יעץ לו רבה להעביר את מיטתו לשם, בכדי שייווצר מצב שהריחיים יגרמו לו צער בהיותן מאוסות לפניו, ובכך יהא מותר לסלקן, למרות שהן מוקצה, אולם אביי פיקפק בדבר.

ומבואר בראשונים¹⁸ שמוסכם אמנם ש'אין לעשות גרף של רעי לכתחילה', אולם סבר רבה שדוקא יצירת הדבר מיאוס עצמו אסורה, אך אם המיאוס כבר קיים ורק האדם מתקרב אליו בכדי ליצור מצב צער שיאפשר את סילוק המוקצה, אין בכך משום 'עשיית גרף של רעי'. ברם, יש שפירשו¹⁹ שרבה חולק אף על דברי הגמרא דלעיל, ולשיטתו ניתן לקלוט בכלי אף דלף מאוס ולסלקו לאחר מכן, ואין בכך משום עשיית גרף של רעי, לפי שהדלף כבר קיים בעולם, וכן כתב הטור.

פסק השו"ע²⁰: "מותר ליתן כלי תחת הדלף בשבת, ואם נתמלא שופכו ומחזירו למקומו, והוא שיהא הדלף ראוי לרחיצה, אבל אם אינו ראוי, אסור, משום שאין עושיין גרף של רעי לכתחילה"²¹. ואם (עבר ו)נתן כלי תחת דלף שאינו ראוי לרחיצה, מותר לטלטלו במים המאוסים שבו", אולם יש מהאחרונים²² שהורו שבמקום צורך גדול ניתן להקל כשיטת הטור וליתן אף לכתחילה כלי תחת דלף שאינו ראוי לרחיצה (וכן הדין לענין מזגן דולף, שעל מימיו חל איסור מוקצה), ולמעשה כתבו מפוסקי דורנו²³ שבמצבים אלה יש להניח מתחילה בתוך הכלי חפץ היתר חשוב, כמזלג או בקבוק שתייה, ובכך אין הדלף גורם לביטול הכלי מהיכנו.

ו

שאלה: האם ניתן להניח בגד 'בלאי' או מגבת על גבי מים שחדרו למבנה, בכדי לסופגם? כיצד ניתן לספוג מים או שאר משקין שנשפכו על השולחן?

ספיגת מים ושאר משקין

תשובה: נאמר בגמרא²⁴: "בגד - שרייתו זהו כיבוסו", דהיינו, אף בשרייה בלבד של בגד במים יש משום איסור כיבוס. מאידך, מצינו במקום אחר בגמרא²⁵ שבמקום צורך מותר להיכנס

מקורות והערות

[לח] תוס' שם ד"ה 'תיתי לי דעברי אדמרי'. [לט] ט"ז סימן שלח ס"ק ד, בכיאר שיתט הטור שם. [מ] סימן שלח סעיף ח, ע"פ הרמב"ם פכ"ה משבת הכ"ד. [מא] ועיין בביה"ל (שם ד"ה 'אסור משום שאין') שבאר שאף שמצד הדין ניתן לסלק גרף של רעי מלפניו, מ"מ מאחר שאין לעשות גרף של רעי לכתחילה, כלומר, אין יוצרים דבר מיאוס על סמך שניתן יהיה לאחר מכן לטלטלו מחמת מיאוסו, לפיכך נתנית כלי תחת דלף מאוס נחשבת כביטולו מהיכנו. [מב] חיי אדם כלל סז סעיף כו. [מג] שמירת שבת כהלכתה מהדו"ח פרק יג סעיף לט. (אולם אין מועיל ליתן כלי עם מים תחת המזגן בכדי שהדלף ייבטל בתוכם ולא יגרום לביטול הכלי מהיכנו, שכן כתב המשנה ברורה (סימן שי ס"ק לב): "ואפילו יש כבר כלי עם מים מער"ש שנוטף לתוכו, אסור, ולא אמרינן בזה דבטל, דהא טיפה הנוטפת היתה ניכרת קודם שנתערבה במים, וק"ל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל". ועיין עוד בדברי השש"כ בהערות לסעיף הנ"ל, ובאריכות בספר מאור השבת ח"ד סימן טו אות טו). ועיין עוד בספר שולחן שלמה (סימן שי הערה ז) שכתב שבכלי שיוחד לקליטת אשפה אין משום איסור ביטול כלי מהיכנו. [מד] זבחים צד ע"ב. [מה] ראה יומא עו ע"ב "תנו רבנן, ההולך (בחג) להקביל פני אביו או פני רבו או פני מי שגדול ממנו - עובר עד צוארו במים, ואינו חושש". [מו] ר"י בתוס' שבת קיא ע"ב דיבור ראשון.

להשרות בגד במים מרובים (ואפילו עושה כן בדרך לכלוך), לפי שעלול לסוחטו, אכן, מבואר באחרונים³³ שאם הוא בגד שאין מקפידין עליו לסוחטו, כגון בגד ישן, ניתן אף לספוג בו מים מרובים. עוד העירו מפוסקי דורנו³⁴ שכן הדין דוקא במים, ואילו בספיגת שאר משקין בדרך לכלוך אין לחוש לסחיטה.

לפיכך יש להימנע מספיגת מים מרובים באמצעות סחבה וכד', הואיל ועלול לסוחטה, אך במים מועטים, או בשאר משקין, אין לחוש לכך, ומותר לסופגם בדרך לכלוך, ואם יש בידו בגד ישן או מפות נייר³⁵ שאין דרך לסוחטם, מותר אף לספוג באמצעותם מים מרובים.

שתירצו³⁶ שאיסור שרייה חל אפילו בבגד נקי, ורק כשמשרה בגד בדרך של לכלוך אין איסור.

פסק השו"ע³⁷: "בגד שיש עליו לכלוך, אסור אפילו לשכשכו, דזהו כיבוסו, אלא מקנחו בסמרטוט בקל ולא בדוחק, פן יסחוט", והוסיף הרמ"א: "הגה, ובגד שאין עליו לכלוך, מותר לתת עליו מים מועטים ולא מרובים, שמא יסחוט, ויש אוסרים בכל ענין", וא"כ משמע שנקטו להלכה שבשריית בגד נקי אין משום כיבוס (ורק הרמ"א הזכיר שיש אוסרים), אולם למעשה הורו האחרונים³⁸ שלכתחילה יש לחוש לדעה המחמירה (שאסור לשרות גם בגד נקי), ולאפשר הרטבת בגדים רק בדרך לכלוך³⁹.

ברם, כפי שכבר העיר הרמ"א, כל היתר זה אינו אלא במים מועטים, אך אסרו חז"ל⁴⁰

ז

שאלה: כיצד ניתן לנקות בשבת את כלי המטבח ושולחנות חדר ושולחנות בשבת
ניקוי כלי מטבח ושולחנות בשבת
האוכל?

תשובה: נפסק בשו"ע⁴¹: "אסור להדק שיש בו משקין, משום סחיטה (לפי מוכין (צמר גפן וכד') בפי פך שהמוכין המונחים בפי הכלי בלעו

מקורות והערות

[מז] ר"ת שם, וכן מוכח דעת הטור בסימן שיט וסימן שלד. [מח] סימן שב סעיף ט. [מט] כף החיים שם ס"ק ער, ביה"ל שם ד"ה 'שיש עליו לכלוך', שכן אף דעת השו"ע שפסק (סימן שלד סעיף כד) שטלית שהחלה לבעור, אין להרטיבה במים (בכדי לגרום לכיבוייה), לפי שההרטבה נחשבת לכיבוס. הרי שנקט שהאיסור גם בהשריית בגד נקי. [נ] יש מהראשונים (הרא"ם ועוד) שהחמירו יותר, ואסרו כל שרייה ואפילו בדרך לכלוך, והובאה שיטתם בשו"ע (סימן שב סעיף י'): 'הרוחץ ידיו, טוב לנגבם בכח זו בזו ולהסיר מהם המים כפי יכולתו קודם שיקנחם במפה', והיינו למרות שמרטיב את המפה בדרך לכלוך, מ"מ ראוי להימנע מכך (ורק במעט מים אין איסור כלל), אולם למעשה אין מקפידים בכך, וכן הוסיף הרמ"א: "הגה, ויש שכתבו דאין לחוש לזה, דלא אמרין שריית בגד זהו כבוסו בכי האי גוונא, דאין זה רק דרך לכלוך, וכן נוהגין". [נא] ראה בגמרא (שבת ק"ג ע"ב) שאין לעבור באמת המים שמא ירטבו בגדיו ויבוא לסוחטם, וכן מבואר בשו"ע (שם סעיף יב): "אסור לנגב כוס שהיה בו מים או יין, במפה, משום דאתי לידי סחיטה". [נב] עיין משנה ברורה שם ס"ק נא וס"ק ס. [נג] שמירת שבת כהלכתה פרק יב סעיף לה, ע"פ השו"ע (סימן שיט סעיף י'): "יין או מים שהם צלולים, מותר לסנן במשמרת, אבל בסודר - מים אסור משום ליבון, ויין ושאר משקין, מותר", וכעין זה בסימן שלד סעיף כד. [נד] ראה שו"ת אגרות משה ח"ב סימן ע. יש להוסיף שלענין שימוש בספוג שנינו (שבת פרק כא משנה ג, הובאה בשו"ע סימן שכ סעיף יז): "ספוג, אם יש לו עור בית אחיזה - מקנחין בו, ואם לאו - אין מקנחין בו", ומרש"י ורמב"ם (פכ"ב משבת הט"ו) משמע שטעם ההיתר כשיש לו ידית, לפי שלא יבוא לידי סחיטה, אולם הראב"ד (בהשגות שם) תמה על חילוק זה, ועל כן באר טעם ההיתר ביש לו ידית, לפי שחשוב כמרוקן כלי ממימיו, ובאר החוון איש (סימן יז אות ה) כוונתו שהואיל והמים המכונסים בספוג עומדים לסחיטה, לפיכך אינם חשובים כמחוכרים ובטלים לספוג, וממילא אין בסחיטתם משום דש. [נה] סימן שכ סעיף טז, ע"פ הגמרא (שבת ק"א ע"א): "אמר רב שמי בר חייא משמיה דרב, האי מסוכרייא דנוייתא אסור להרוקיה ביומא טבא", והגמרא (שבת קמא ע"א): "אמר רבא, לא ליהרוק איניש אורא בפומא דשישא, דילמא אתי לידי סחיטה".

מהמשקה, ובהידוקן סוחט את המשקה חזרה לתוכו).¹ ומבואר בראשונים² שיש שני עניני סחיטה, האחד, משום דש, שמפרק מהצמר את המשקה הבלוע בו, ואיסור זה שייך בכל סוגי המשקין, והשני, משום כיבוס, שמלבן את הבגד בסחיטתו מהמים הבלועים בו, ואיסור זה שייך דוקא במים.

על כן הורו מפוסקי דורנו³ שאין כל היתר להשתמש במטליות רטובות או בכריות ניקוי לצורך ניקוי כלי המטבח ושולחנות חדר האוכל, שהרי מדיחם וסוחטם קודם השימוש בהם ולאחריו, ונמצא עובר על איסור מלבן, ואפילו לא ידיחם ויסחטם, הלא דעתו בשעת השימוש שייסחטו המים והסבון מהם לצורך הניקוי, ונמצא עובר על איסור דש (ומטעם זה חל איסור אף על שימוש ב'צמר פלדה'⁴). מה גם שכפי שהתבאר⁵, אסור אפילו להרטיב בגד נקי במים, משום כיבוס וחשש סחיטה.

ברם, כתבו הפוסקים הנ"ל שהאיסור חל דוקא בחומר ספוגי, אולם ניתן לנקות כלי מטבח וכד' בכריות ניקוי סינטטיות שסיביהם מופרדים הרבה זה מזה והמים

אינם נספגים בתוכם (ויש אף שהורו⁶ להקל בשימוש במטלית או מגבון לחים מעט, כל שנזהר מדחיקתם בכח), וכל שכן שרשאי לערות מים על השולחנות, ולגוררם באמצעות מגב (בלא מטלית)⁷.

כמובן שהניקיון הותר רק כשיש בו צורך בשבת עצמה, כגון שצריכים לאכול שם בהמשך השבת, או שמסיבות הגייניות מחויבים לנקות שם⁸, אך לא כהכנה לחול.

בכל זה יש להעיר שכל העושה שימוש במים בשבת, צריך להיזהר שלא יישפכו המים ישירות על צמחים כלשהם, או על קרקע העומדת לזריעה, ומשום איסורי זורע וחורש⁹, ועל כן כתב השו"ע¹⁰: "האוכלים בגינות, אסורים ליטול ידיהם על העשבים, שמשקים אותם, אף על פי שאינם מכוונים, פסיק רישיה הוא", אולם אין איסור בשפיכה על קרקע שאינה מיועדת לזריעה¹¹, וכתבו האחרונים¹² שניתן אף להקל אם שופך את המים על משטח

מקורות והערות

[נא] רבינו תם בספר הישר (חלק החידושים סימן רפג), מובא ברמב"ן וברשב"א שבת קיא ע"א, וכמבואר בתוס' כתובות ו ע"א ד"ה 'האי מסוכרייתא'. ועיין עוד שו"ע (שם סעיף יח) וביה"ש (שם ד"ה 'יש מי שמתיר') שבפשטות האיסור משום דש שייך דוקא כשסוחטם לכלי וכד', ולעומת זאת האיסור משום מלבן שייך אפילו כשסוחט את המים לאיבוד. [נז] שמירת שבת כהלכתה פרק יב סעיפים י"א, מ. [נח] ועיין בשמירת שבת כהלכתה (שם סעיף ז) שאסור להשתמש ב'צמר פלדה' גם מצד שממחק את הכלים. [נט] בתשובה הקודמת. [ס] ראה שו"ת אגרות מש"ח (ב"ב סימן ע) שהתיר להרטיב נייר ולנקות בו את השולחן, הואיל ולא שייך בו ליבון ואין דרך לסוחטו, וכעין זה הקל בספר מנוחת אהבה (פרק יב סעיפים וז) לקנח במטלית או מגבון לחים מעט, כל שנזהר מדחיקתם בכח, וכן האריך בשו"ת מנחת אשר סימנים יד-יז. וכן מנהג רבים להקל בכך, כל שמקנה בנחת (ועיין בשמירת שבת כהלכתה (פרק יד סעיף לג) שהגרש"ז אויערבך התיר שימוש בממחטה הספוגה במי-בושם, לפי שאינם נסחטים ממנה). לעומת זאת, בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סימן כה) ובספר אורחות שבת (פרק יג סעיף מז) החמירו בענין שימוש במגבונים, ולכן נטה גם בשו"ת באהלה של תורה ח"ה סימן ל. [סא] ועיין עוד בשמירת שבת כהלכתה (שם סעיף מא), ובשו"ת אגרות משה (ח"ב סימן עו בסופו), שבמפות גומי ופלטטיק יש לנהוג כדיון עור (ראה שו"ע סימן שב סעיף ט) ולהימנע משפשוף הכלוך מעליהם, אך ניתן להדיחם במים ולנקותם ביד רפה. [סב] עיין שמירת שבת כהלכתה (פרק כח סעיף עט) שהתיר פניו השולחן כדי שהחדר יראה נקי או כדי שלא יימשכו אליו חרקים, ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק יד סימן לז) שהתיר ניקוי חדר אוכל בביה"ח מטעמי הגיינה, אף כשהניקיון לא נועד לצורך שימוש חוזר בחדר האוכל בהמשך השבת. [סג] ראה גמרא מר"ב ע"ב. [סד] סימן שלו סעיף ג. [סה] ועיין בספר יראים (סימן קב מלאכת חורש) שמשמעות לשונו שאף אין איסור בקרקע רווית מים, וכן עיין בכף החיים (שם ס"ק כט) שאם כבר השקו את הצמחים קודם לכן, אין מתחייבים, לפי שריבוי המים מזיק להם. [סו] שמירת שבת כהלכתה פרק יב סעיף יח. אולם עיין בשו"ת אז נדברו (ח"ד סימן זי) שאסר אף באופן זה, לפי שגם כשהמים אינם נשפכים ישירות

נוקשה (כסלע, יריעת ברזנט, או מכסה זאת מאחר ואין כוונתו להשקות, ואין מנוע) ורק לאחר מכן הם זורמים לאדמה, ההשקיה ישירה.

ח

שאלה: האם מותר לפנות בשבת את פח האשפה מהחדר, ולרוקנו לפח המרכזי? כיצד ינהגו חיילי סיור שאכלו בשטח פתוח, לענין פינוי האשפה?

טלטול אשפה בשבת (גרף של רעי')

תשובה: כתב הרמב"ם¹⁰: "כל שהוא ראוי למאכל בהמה וחיה ועוף המצויין, מטלטלין אותו בשבת כו', וכן כל הקליפין והגרעינין הראויין למאכל בהמה מטלטלין אותן, ושאינן ראויין - אוכל את האוכל וזורקן לאחוריו ואסור לטלטלן", וכן נפסק בשו"ע¹¹: "עצמות שראויים לכלבים וקליפים שראויים למאכל בהמה ופירורים שאין בהם כזית, מותר להעבירם מעל השלחן, אבל אם אין הקליפים ראויים למאכל בהמה, אסור לטלטלם, אלא מנער את הטבלא והם נופלים", דהיינו, חל איסור טלטול על

פסולת גמורה שאינה ראויה אף למאכל בהמה¹², אלא שמ"מ מותר לנערה מן השולחן באופן עקיף, זאת לפי שקי"ל¹³ ש'טלטול מן הצד' מותר לצורך דבר היתר (כגון כאן שצריך לשולחן הנקי), ועל דרך זו כתבו האחרונים¹⁴ שניתן גם לגרור את המוקצה באמצעות סכין או מטלית (כל שאין בה חשש סוחט).

עוד יש להוסיף שנפסק בשו"ע¹⁵: "כל דבר מטונף, כגון רעי וקיא וצואה כו', אם היו בחצר שיושבים בה, מותר להוציאם לאשפה או לבית הכיסא, ואפילו בלא כלי. ואם היו בחצר שאינו דר שם, אסור

מקורות והערות

על הצמחים, מיוחסת הפעולה אליו. [סז] פכ"ו משבת הט"ז, ע"פ הגמרא (שבת קכח ע"א): "תנו רבנן, מטלטלין את החצב מפני שהוא מאכל לצביים, ואת החרדל מפני שהוא מאכל ליונים, רשב"ג אומר, אף מטלטלין שברי זכוכית מפני שהוא מאכל לנעמיות. אמר ליה רבי נתן, אלא מעתה חבילי זמורות טלטלו מפני שהוא מאכל לפילים? ורשב"ג: נעמיות - שכחין, פילים - לא שכחין". [סח] סימן שח סעיף כז, ע"פ הגמרא (שם קמג ע"א): "בית שמאי אומרים, מעבירין מעל השולחן עצמות וקליפין (הראויים למאכל בהמה וחיה), ובית הלל אומרים, מסלק את הטבלא כולה ומנערה (אך אינו ראוי לטלטלם בדיים)" - "אמר רב נחמן, אנו אין לנו אלא בית שמאי כרבי יהודה, ובית הלל כרבי שמעון", כלומר, יש להחליף את השיטות, והלכה כב"ה ור"ש שמתור לסלקם בדיים, הואיל וראויים למאכל חיות. [סט] יש להעיר שמבואר בשמירת שבת כהלכתה (פרק כב הערה קטו) ובילקוט יוסף (סימן שח דיני בסיס לדבר האסור סעיף ח) שלמרות שחל איסור 'לבטל כלי מהיכנו (מהיתרו)', מ"מ מותר להשליך אשפה (המוקצית) לפח, זאת לפי שהאיסור הוא דוקא בביטול הכלי מיעודו, ועל כן בפח אשפה המיועד לכך, לא נחשב הדבר לביטול. אכן, עיין בשש"כ (שם הערה לח) ובילקו"י (שם סעיף ט) שאסרו מטעם זה להניח לכתחילה קליפות ושאר פסולת בצלחת, שהרי מבטלה בכך מהיכנה, אולם הוסיפו שם (ע"פ הגהת החת"ס למג"א סימן שח ס"ק נא, וכעין זה בבן איש חי שנה שניה פרשת מקץ אות טז) שניתן להניח תחילה דבר היתר חשוב בצלחת, כגון כפית וכד', ולאחר מכן אין הנחת הקליפות בה מבטלות אותה מהיכנה. ועיין עוד בשש"כ (שם הערות לח ומד) שנטה לומר שאין הפסולת מבטלת את הכלי, לפי שאין בה כל חשיבות, ואין כלי מבטל אלא ממוקצה חשוב שהונח על גביו. [עז] ראה שו"ע סימן שא סעיף ח. [עא] משנה ברורה סימן שח ס"ק קטו, וכן מוכח מדברי הרמב"ן במלחמות (שם מח ע"ב מדפי ה"ר"ף) והר"ן (ביצה כב ע"א) שהתירו מטעם זה לטאטא את הבית, הגם שמוזו פסולת. ברם, יש לציין שבשו"ע הרב (ק"א סימן רנט אות ג) ובחזו"א (סימן מז ס"ק יד) חלקו על הבנה זו ונקטו שטלטול באופן זה אינו 'מן הצד' אלא כירא אריכתא של האדם, ואסור. [עב] סימן שח סעיף לד, ע"פ הגמרא (ביצה לו ע"ב): "בי ריחיא דאביי דלון, אתא לקמיה דרבה, אמר ליה, זיל עייליה לפוריין ההתם, דלהו כגוף של רעי, ואפקיה (כלומר, בשל דליפת גשם נימוחו הריחיים של אביי (העשויות טיט), ויעץ לו רבה להעביר את מיטתו לשם, בכדי שיווצר מצב שהריחיים יגרמו לו צער בהיותן מאוסות לפניו, ובכך יהא מותר לטלטלן). יתיב אביי וקא קשיא ליה, וכי עושין גרף של רעי לכתחילה!?! אדהכי נפל בי ריחיא דאביי. אמר: תיתי לי, דעברי אדמר (כלומר, נענשתי על שולדתי בדבריו). אמר שמואל, גרף של רעי ועביט של מימי רגלים מותר להוציאן לאשפה, וכשהוא מחזירו - נתן בו מים ומחזירו. סבור מיה, גרף של רעי אגב מנא - אין, בפני עצמו - לא, תיש דהווא עכברתא דאשתכח בי אספרמקי דרב אשי, אמר להו רב אשי, נקטה בצוצינה (בזנבו) ואפקיה (כלומר, מותר אף לטלטלו בדיים)".

הפסולת שאינה ראויה כלל, תוך כדי ישיבתם שם, ולא לאחר שכבר קמו לילך.

כל זאת לענין טלטול מוקצה, אולם כמובן שאין להקל בכך כשאוכלים מחוץ לעירוב, שכן הטלטול במקום זה כרוך באיסורי הוצאה מרשות לרשות והעברה בכרמלית וברשות הרבים (אכן, פשוט שיש לטלטל את הפסולת כשהשארית תוואי לוואי אסורה משיקולים מבצעיים, ועיין עוד להלן פרק מד תשובה י בענין דרכי היתר לטלטול מחוץ לעירוב).

להוציאם", דהיינו, למרות איסור המוקצה, התיירו חז"ל לסלק מלפניו דבר מיאוס, והוא הנקרא גרף של רעי'. יתר על כן נפסק שם²³: "במקום דאיכא פסידא, מותר להכניס מיטתו אצל גרף של רעי ולקבוע ישיבתו שם, כדי להוציאו".

לפיכך יש להימנע מטלטול פסולת, כל שאינה ראויה כלל למאכל, ואפילו למאכל בע"ח המצויים בסביבתו, אך מ"מ ניתן לסלקה אם הוא דר שם והיא מאוסה ומעוררת בו גיעול, אולם אם אינו שוהה שם, אינו מותר בכך. על כן על האוכלים בשטח פתוח להקפיד לארוז ולסלק את

פרק מב. כתיבה, מחיקה וצביעה בשבת

א

שאלה: האם יש עדיפות לחייל החותם על ציוד בעת צורך מבצעי או בזמן גיוס חירום, לחתום חתימה שאין שמו ניכר בה? כיצד ינהג מפקד העורך מסדר לחייליו העומדים לצאת למארב ונצרך לסמן על גבי רשימת ציוד קיימת את פירוט הציוד שנוטלים עימם, בכדי שלא ישכחו ציוד לחימה בשטח? ומה דין סימון שמות הנוכחים ברשימת השבצ"ק? האם מותר לסמן פגיעות במטווה חיוני שנערך בשבת?

חתימה על ציוד, וסימון על גבי רשמ"צ ושבצ"ק בשבת

תשובה: שנינו: "הכותב שתי אותיות, בין בימינו בין בשמאלו, בין משם אחד בין משתי שמות, בין משתי סימניות, בכל לשון - חייב. אמר רבי יוסי, לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם, שכך כותבין על קרשי המשכן לידע איזה בן זוגו". ומבאר הגמרא: "בשלמא אימין ליחייב - משום דדרך כתיבה בכך, אלא אשמאל אמאי? הא אין דרך כתיבה בכך! ... רב יעקב בריה דבת יעקב אמר, הא מני - רבי יוסי היא, דאמר לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם".

דהיינו, שיטת רבי יוסי שאף על רישום כלשהו חל איסור מן התורה², ואפילו "שרט שריטה אחת על שני נסרין, או שתי שריטות על נסר אחד - חייב"³, ולפיכך אף נקט שמתחייבים על כתיבה בשמאל, למרות שאינה מדויקת. אולם למעשה דעת רבי⁴ שהלכה כת"ק שמן התורה אין חיוב אלא על כתיבת שתי אותיות (או סימנים מוסכמים כמספרים וכדו"ה), או על רישום

מקורות והערות

[א] שבת קג ע"א. [ב] כן פירש רש"י (שם) שרבי יוסי חולק על ת"ק ונוקט שהחיוב הוא אף על סימונים בעלמא. אמנם בפיהמה"ש לרמב"ם כתב שכל מחלוקת התנאים אינה אלא שלרבי יוסי רושם סימנים מוסכמים הוא אב מלאכה בפני עצמו, ואילו לת"ק רושם הוא תולדה של מלאכה כותב. אולם בהכרח צ"ל שיש למחלוקת זו נפק"מ הלכתית, שהרי מבואר בגמרא שלרבי יוסי מתחייב אף על כתיבה בשמאל ועל שריטה ע"ג נסרים, על כן צ"ל שלת"ק מכיון שרושם סימנים הינו תולדת כותב, לפיכך החיוב הוא דוקא בסימנים ידועים ומוסכמים וכדרך כתיבה, משא"כ לרבי יוסי מלאכת רושם נידונה מצד עצמה, ועל כן מתחייב אף על פעולות נוספות. (ועיין היטב בביה"ל סימן שמ סעיף ד ד"ה 'במשקין על השולחן' וסעיף ה ד"ה 'מותר'). [ג] שם ע"ב. [ד] כן מוכח בשו"ע (סימן שמ סעיף ה) שפסק: "מותר לרושם בצפורן על הספר, כמו שרושמן לסימן, שאין זה דבר המתקיים", וכתב בביה"ל (שם ד"ה 'מותר') שמאחר שנקט שעל רישום בעלמא חל איסור מדרבנן, לפיכך בדבר שאינו מתקיים מותר לגמרי, וע"ש שצ"ע שכן מוכח אף בדעת כל הפוסקים שנקטו כת"ק שהכותב בשמאל פטור. ברם, עיין ב"ח (שם אות ג) וט"ז (שם ס"ק ד) שתמהו על היתר רישום בצפורן, ומשמע שנקטו להלכה כרבי יוסי הואיל וסתמה המשנה כמותו (או ע"פ הכלל שהלכה כרבי יוסי מחבירו, וי"א אף מחביריו), ועיין עוד בביה"ל (שם) שהביא דעת הכנה"ג והברכי יוסף שראוי לירא שמים להחמיר בזה. [ה] ראה שו"ע הרב (סימן שמ סעיף ח) ותוספות יו"ט (שבת פרק יב משנה ג) שכתבו שמספרים דינם כאותיות. ועיין בתויו"ט שם שכתב שגם במספרים ושאר סימנים מוסכמים אין מתחייבים אלא כשכותב שניים, וכדין כתיבת ב' אותיות. ולעומת זאת עיין בביה"ל (שם סעיף ד סוף ד"ה 'במשקין') שלמד מלשון הירושלמי (שבת פ"ז ה"ב): "הצר צורה (כלומר, ערך תרשים של ציור, ולאחר מכן בא חבירו וצבע את התבנית), הראשון חייב משום כותב והשני חייב משום צובע", הרי שמתחייבים אף על ציור צורה אחת. ואגב יש להעיר שנחלקו האחרונים אם חל איסור מן התורה אף על כתיבת אות אחת, דעת המשנה ברורה (שם ס"ק כב) שהמשנה מגדירה את שיעור המלאכה המחייבת חטאת בכתיבת שתי אותיות, אך האיסור הוא אף על אות אחת, וכדין 'חצי שיעור' האסור מן התורה, וכן הורו הבן איש חי (שנה שנייה פרשת פקודי אות א), כף החיים (שם ס"ק כו, ועוד. אולם דעת האליה רבה שבפחות משתי אותיות אין כלל שם מלאכה, ועל כן איסור מדרבנן (כדין 'חצי מלאכה'), וכן מפורש בתוספתא (ביצה פ"ה הלכה ב): "האורג חוט אחד והכותב את אחת, ר"א מחייב, וחכמים אומרים אינו חייב אלא משום שבות", וכן מבואר ברבינו ירוחם נתיב יב חלק יד, וכן באר בספר מגן אבות (שבת עג ע"א ד"ה 'המסיק')

ציורים וכד', וכך פסק הרמב"ם: "הכותב בכל כתב ובכל לשון חייב, ואפילו משני סימניות", ובהמשך: "רושם תולדת כותב הוא. כיצד? הרושם רשמים וצורות ככותל ובששר וכיוצא בהן כדרך שהציריין רושמים, הרי זה חייב משום כותב".

ומ"מ כתבו הפוסקים" שמדרכנן חל איסור אף על רישום סימנים בעלמא, יתר על כן, יש שנקטו שאף סימון באמצעות ניקוב העמוד, כלול באיסור זה.

לפיכך: 1. יש להימנע בשבת מכתובות אותיות וסימנים מוסכמים, ואף מרישום סימנים בעלמא כלשהם, על כן גם בנסיבות מבצעיות יש להעריך קודם השבת בכדי להימנע מצורך לכתוב בשבת, כך יש להכין מראש את דפי המשימות, רשימות השיבוץ למשימות השונות, וטפסי הנפקת הציוד שיוצרך להם בשבת. על דרך זו ראוי להכין בחמ"ל לוח שיבוץ שניתן לשנותו באמצעות הצמדת כרטיסים עם שמות החיילים ע"י אטבים משרדיים או סקוטשים וכד', ובאותה מידה ראוי לחייל שקיים סיכוי סביר לגביו שיוצרך לחתום על מסמכים בשבת, להכין מראש מס' פתקים עם פרטיו האישיים בכדי שיוכל להדקם למסמכים (באמצעות סיכה

משרדית, ובדלית ברירה באמצעות שדכן), במקום למלאם בכתב.

2. גם במקום צורך מבצעי שאינו סובל דיחוי עד לאחר השבת, כגון שהשנתה הציוות לסיור או למארב (וכידוע, חובה לעדכן את רשימת השבצ"ק בכדי לוודא נוכחות בכל מהלך הפעילות, ובכדי לשלול אפשרות מוטעית של העדרות חייל והפעלת כוחות מיותרת וסיכונם לשוא), יש להשתדל למעט בכתיבה ככל הניתן, כך הנצרך לסמן שמות או חפצים מתוך רשימה קיימת, ישתדל להימנע מסימון זי' או 'איקס' לצדיה, אלא יסתפק בסימון הפריט באמצעות ניקוב, או לפחות ברישום קו בעלמא לצידו, ועל דרך זו הנצרך לחתום על ציוד בשבת, ישתדל להסתפק ב'קשקוש' במקום בחתימת שם ניכר, והנצרך לסמן פגיעות במטווח לצורך איפוס הנשק, יעדיף קשקוש על פני ציור עיגול סביב הפגיעה.

3. בכל זה ישנה מדרכו הרגילה וישתמש בידו השמאלית, או בידו הימנית באצבעות שאין דרכו להשתמש בהן, כך שהכתב יתעוות. מאידך, כמובן שאין לנקוט בכל הדרכים הנ"ל כשהדבר עלול להביא חלילה לידי תקלה מבצעית.

מקורות והערות

שבמלאכות שהמשנה קבעה את שיעורן אין דין 'חצי שיעור', ואסורים מדרבנן משום 'חצי מלאכה'. וכן נקט והוכיח בספר מנחת אהבה פרק כב סעיף ד. [ז] פ"א משבת ה"י. [ח] שם ה"ז. [ט] שו"ע הרב שם סעיף ז. [טז] עיין מג"א (סימן שכג ס"ק ה) שתמה כיצד נהגו (ראה שו"ת הרא"ש כלל כב סימן ז) ליטול בשבת יין מהחנווני ולסמן באמצעות ניקוב מחט את מפלס היין בחבית קודם נטילתו, והלא יש בכך משום רישום, (בתוספת שבת (שם) באר שעשו כן כלאחר יד, ובאליה רבה (סימן שו ס"ק לא) כתב שהקלו לפי שהיו נקב בעלמא, אי"נ שנקבו באופן שאינו מתקיים). ועיין חיי אדם (כלל לג סעיף ט) שכתב: "ופשיטא דאסור לעשות נקבים במחט וכיוצא בו לסימן, דאפשר דחייב כרושם רשמים" (וכעין שאסור לקרוע בעור צורת אותיות). אמנם מלשון המשנה ברורה (סימן שכג ס"ק כ) "שעשיית הנקבים בנייר ג"כ אין נכון לכתחילה", משמע שאין בכך איסור גמור, מה גם שמשמעות דברי הרא"ש (שם) היא שהבעייתיות במנהג זה נובעת מסיבות אחרות, ולא מעצם הניקוב. ועיין עוד בשו"ע (סימן תק סעיף ג) שהתיר לנקב ביו"ט נקב בבשר בכדי לסמנו, ובמשנה ברורה (שם ס"ק יז) התיר כעין זה לנקב את האפיקומן לסימן, ובלבד שלא ינקבו בצורה מיוחדת כעיגול או משולש.

ב

שאלה: סמב"ץ הנצרך לתעד ביומן המבצעים את דיווחי כוחות הבט"ש הפעילים בגזרתו, חייל ביחידה ההאזנה, או תצפיתו הנצרך למלא יומן תצפית על תנועת כוחות אויב, באילו אמצעים יעדיפו להשתמש לצורך זה בימי שבת? האם חוקר שבויים שנצרך למלא דו"ח חקירה בשבת, או אפסנאי שנצרך למלא טפסי הנפקת ציוד בעת גיוס חירום, יעדיפו למלאם באופן ידני, או באמצעות הקלדה במחשב? האם ראוי למפקד שנאלץ בגלל נסיבות מבצעיות לשנות את השבצ"ק בשבת, להשתמש לצורך זה ב'עט-שבת'? האם בנסיבות מבצעיות יש להעדיף הדפסה באמצעות מחשב על פני כתיבה ידנית?

סדרי עדיפויות
בכתיבה מבצעית
בשבת

תשובה: כתב הרמב"ם: "אין הכותב חייב עד שיכתוב בדבר הרושם ועומד, כגון דיו ושחור וסיקרא וקומוס וקנקתום וכיוצא בהם, ויכתוב על דבר שמתקיים הכתב עליו, כגון עור וקלף ונייר ועץ וכיוצא בהם, אבל הכותב בדבר שאין רישומו עומד, כגון משקין ומי פירות, או שכתב בדיו וכיוצא בו על עלי ירקות ועל כל דבר שאינו עומד, פטור. אינו חייב עד שיכתוב בדבר העומד על דבר העומד".

מתקיים לאחר השבת, נחשב לכתב בר קיימא שאיסורו מן התורה, ואילו דעת רבי"ם¹ שהדבר תלוי ברגילות בני אדם, ודוקא כתיבה שרגילים לכתוב לזמן משמעותי נחשבת לכתיבה ברת קיימא, אך כתב המתקיים מספר ימים נחשב לכתב שאינו בר קיימא. על כן עקרונית במקום צורך מבצעי או רפואי יש להעדיף שימוש ב'עט-שבת' המכיל דיו המתנדף תוך מספר ימים, על פני שימוש בעט רגיל.

ומ"מ כתיבה בכתב שאינו מתקיים אסורה מדרבנן, וכן נפסק בשו"ע²: "יש ליזהר שלא לכתוב באצבעו במשקין על השולחן או באפר", וכתבו האחרונים³ שכן הדין בכתיבה על שימשה המכוסה אדים וכד'. נחלקו הפוסקים מהו שיעור הזמן הנחשב לכתב המתקיים, יש שכתב⁴ שכל שהכתב

מקורות והערות

[1] פ"א משבת ה"ו, ע"פ הגמרא בשבת קג ע"ב. [יא] סימן שמ סעיף ד. [יב] משנה ברורה שם ס"ק כ. [יג] שו"ת מנחת יצחק ח"ז סימנים יג-טו, שכן משמעות לשון הרמב"ם (פ"ט משבת ה"ג): "ואין הצובע חייב עד שיהא צבע המתקיים בו", וכל שאין מלאכתו מתקיימת בשבת פטור, ושכן נראה שאנשים מחשיבים לעיתים כתיבה לצורך זמן קצר בלבד, וכך אף הוכיח מדוגמאות הגמרא שהגיריה כתיבה על דברי מאכל כתיבה ברת קיימא. כעין זה למד גם שער הציון (סימן שג ס"ק סח) מדברי הרמב"ם הג"ל שאין נפטרים אלא מכתבה בדבר שאינו מתקיים כלל אפילו ביום השבת. [יד] שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן צא אות יא, הגר"מ אליהו תחומין חלק יא עמוד 107, ובאריכות בשו"ת מעשה חושב ח"ב סימן יד, שכן כתב הרשב"א (שבת קטו ע"ב, מובא בביה"ל שם ד"ה 'במשקין') בביאור הגמרא שם שנקטה שם וסיקרא וכו' אינם ברי קיימא, ולכאורה סותר הדבר את סוגיית הגמרא שנקטה בהם נחשבת לכתיבה של קיימא האסורה מן התורה, ותירץ הרשב"א: "וה"ל דמיקיימי קצת עד שדרכן של בני אדם לכתוב בהן דברים שאינם עשויין לקיימן לעולם אלא זמן אחד כספרי הזכרונות וכיוצא בהן, והילכך לענין שבת מלאכת מחשבת היא". וכן מוכח מדוגמאות הגמרא שכתביה על דבר המתקיים למספר ימים נחשבת לכתיבה ברת קיימא, ומכך שהכתיבה על עמודי המשכן נועדה לקיום ממושך. ועיין עוד בספר קצות השולחן (ח"ז עמוד לד בהערה) שהעיר שלא מסתבר כלל שגדר הכתיבה יהיה ע"פ המתקיים ביום השבת, שכן ע"פ זה נמצא שהכותב בליל שבת כתב שיימחק מעט לפני צאת השבת, יהיה קל מהכותב סמוך לצאת השבת כתב שיימחק מיד לאחר צאת השבת. [טו] כן כתב בשו"ת יביע אומר (ח"ח סוף סימן מו) לענין כתיבה במחשב בחוה"מ: "ולדעתי ההקלדה של המחשב בודאי שאין בה שום חשש איסור, כיון שאין

אותיות^{טו}, ואף בתצוגה האלקטרונית על גבי המסך אין משום כתב, שהרי אינו אלא שילוב של הרבה נקודות המוארות בגוונים שונים, וכשם שפשוט הדבר שהמציב מספר פנסים זה לצד זה עד שמתקבלת תכנית אות – לא מתחייב משום כותב. יתר על כן, אפילו תוגדר התצוגה כ'כתב', הלא אינו כתב המתקיים, שכן אינה מוצגת אלא באופן זמני בלבד (אך יש המחמירים בכך^{טז}, ונוקטים שכתובה באמצעות מחשב נחשבת לכתובה גמורה ואסורה מן התורה, ויש שאסרו^{טז} שימוש במחשב משום 'בונה' בשל אגירת הנתונים).

ברם, יש להדגיש שדוקא הקלדה במחשב אינה אסורה מן התורה, אך הדפסה באמצעות המחשב נחשבת לכתובה גמורה^{טז}. (ומ"מ פשוט^{טז} שהנצרך בשל נסיבות מבצעות להנפיק מסמך, יעדיף

להדפיסו בפעולה אחת במחשב, מאשר לכותבו ידנית, ואפילו כשהמסמך במחשב ארוך יותר). מאידך יש לציין שפשוט שימוש במחשב שהותאם לשימוש בשבת באמצעות מנגנוני גרמא למיניהם (כ'מקלדת שבת' ו'עכבר שבת'), קל יותר מכל האמצעים הנ"ל.

והנה נראה שלמרות שלענין חומרת הכתיבה בעט שבת מול מחשב יש צדדים לכאן ולכאן, עקרונית יש להעדיף שימוש בעט שבת על פני מחשב, הן מצד שבכך ניכר השוני מדרך הכתיבה הרגילה בחול, והן מצד שהאיסור בכתיבה במחשב חל על הקלדת כל אות ואות, משא"כ בכתיבה ידנית שהאיסור חל על כתיבת שתי אותיות. ברם, למעשה, לרוב אין להשתמש בעט שבת בשל החשש לאובדן מידע חיוני העלול להביא לידי פיקוח נפש.

מקורות והערות

האותיות מודפסות על דבר המתקיים, אלא שנראים על מסך המחשב בלבד^{טז}, וכן כתבו בספר נשמת אברהם (סימן שמ אות ו סעיף 11) ובספר מאור השבת (ח"ד עמוד ר) בשם הגרש"ז אריערכך שאין בתצוגה אלקטרונית משום כתב. ועיין עוד בשו"ת יחזקאל דעת (ח"ד סימן כט) ובשו"ת צ"ץ אליעזר (חלק יד סימן ל) שהתירו למדור חום לחולה באמצעות הנחת סרט פילם על מצחו, ואף שחום הגוף גורם להופעת אותיות שונות ע"ג הסרט ע"פ מידת חומו, מ"מ אינו דומה למלאכת הכתיבה שעניינה מריחת דיו על נייר. ומהגר"א נבנצל שמענו (הלכס"ד ח"ג עמוד 67) שמאחר והאותיות אינן ניכרות אלא ע"י תוספת חום כל הזמן, א"כ אינו מוגדר כלל כתב המתקיים, וכעין זה כתב בשו"ת עשה לך רב (ח"ח עמוד ססא) שאין במחשב משום כתיבה, לפי שאין הכתב מתקיים מכת עצמו. ויש להוסיף שהאבני נזר (ארו"ח סימן רי אות יג) הורה שכשכוננונו לכתובה זמנית בלבד, אינו נחשב לכתב בר קיימא, וכעין שהתיר הרמ"א (בתשובה סימן קיט) לפתוח ספר שרשומים אותיות על חודי דפיו, שהוראל ועומד לפתיחה וסגירה, אין דרך כתיבה בכך. [טז] וכעין שמצינו בגמרא (גיטין יט ע"ב) ובירושלמי (שם פ"ב ה"ג) שאין בכתב סתרים (מי-מילין) משום כתיבה, וכעין שהורו רבים מן האחרונים (עיין באריכות בשו"ת יחזקאל דעת ח"ד סימן ג) שאין בהקלטת דיבור במכשיר הקלטה משום 'כותב' (אלא שהדבר אסור מטעמים אחרים), מה גם ששפת המחשב (השפה הבינארית) אינה שפת דיבור, ועיין באריכות בענין זה בספר מערכי לב פ"ח אות ד. [יז] שו"ת שבת הלוי ח"ו סימן לו, ולפי שהכתיבה מצד עצמה קיימת, והעובדה שעתידה להיחזק (כתוצאה מכיבוי המחשב) אינה אלא פעולה מאוחרת, וכעין שכתב הרמב"ם (פ"א משבת הט"ז): "הכותב על בשרו חייב מפני שהוא עור, אף על פי שחמיות בשרו מעברת הכתב לאחר זמן, הרי זה דומה לכתב שנמחק". ועיין עוד בענין זה בספר קדושת השבת (ח"ב מילואים פ"ח) שדן בפירוט בכל נושא הפעלת המחשב בשבת על מרכיביו השונים, והביא בהרחבה את דעת הגר"ש אלישיב והגר"מ אליהו שיש בכתובת המחשב איסור מן התורה, ואף הורה שיש להעדיף כתיבה ביד שמאל על פני כתיבה במחשב, ולפי שנקטו כחור"א שבכל הקשה במקלדת יש איסור תורה בסגירת המעגל החשמלי, משא"כ בכתיבה ידנית שהאיסור חל על כל כתיבת שתי אותיות. על כל זה יש להוסיף שא"א להתעלם מכך שכיום כתיבה באמצעות מחשב היא דרך הכתיבה המצויה והמקובלת. [יח] כן כתבו בספר נשמת אברהם (שם) ובשמירת שבת כהלכתה (פרק סו הערה ריא) בשם הגרש"ז אריערכך, שבשמירת הנתונים בזיכרון יש לחוש למלאכת בונה, שהופכו מגולם חסר משמעות לכלי חשוב (ועיין דיון בענין זה במערכי לב שם סוף אות ג). [יט] עיין ט"ז (י"ד סימן רעא ס"ק ח) שכתב: "שמעשה הדפוס כו' הוה כתיבה ממש ואין כאן חקיקה, דמה לי שדוחק את העט על הנייר, או הנייר על האותיות של עופרת", וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (שם) ובספר נשמת אברהם (סימן שמ אות ו סעיף 11) שהדפסה ע"י מדפסת מחשב נחשבת למעשה כתיבה גמור של האדם. [כ] וכשם שמצינו בגמרא (מנחות סד ע"א) שחולה שאמדרוהו שנצרך לשתי גרוגרות (תאנים) לרפואתו, ולא מצאו אלא שתי גרוגרות בשני עוקצין (ענפים) ושלוש בעוקץ אחד, כורתים העוקץ שיש בו שלוש, שמוטב לעבור על המלאכה בפעם אחת מאשר במספר פעמים, מה גם שיותר מעשי לחוץ בשניו פעם אחת על מקס המחשב, מאשר לכתוב מסמך שלם בשניו. ועיין עוד בענין זה בשו"ת אגרות משה אה"ע"ז ח"ד סימן עג.

מערכתית בשמירת המידע עד כדי שאובדנו עלול להביא לידי סכנה, או שמא הינו נחוץ לטווח זמן קצר בלבד ודי בכתיבתו בעט שבת.

4. כתיבה ביד שמאל אינה אסורה מן התורה⁴³, על כן במידת האפשר יש לכתוב ביד זו (או במקלדת מחשב באמצעות גב או מפרק האצבע, או באמצעות חפץ⁴⁴). כמו כן, כידוע⁴⁵, חל איסור על כל תוספת בכתיבה, על כן יש להקפיד על כתיבה קצרה ותמציתית⁴⁶, אולם כמובן שאין לנקוט בכל הדרכים הנ"ל כשהדבר עלול להביא חלילה לידי תקלה מבצעית (כגון שכתב ידו השמאלית אינו קריא כלל, או שכתבה תמציתית מדאי תובן בצורה מוטעית).

5. הואיל ובהפעלת מחשב ישנם איסורים נוספים, על כן יש לדאוג להפעילו קודם השבת, ועל דרך זו יש לבטל את תוכנת הכיבוי האוטומטי של המסך, ולהשהות, במידה שאין הדבר נוגד את הנחיות בטחון המידע של היחידה, את הפעלת 'שומר המסך' למשך השבת⁴⁷.

1. הוצרך לכתוב בשבת לצרכים מבצעיים, ישתמש לשם כך במחשב המחובר ל'מקלדת שבת' ו'עכבר שבת' (למעט אם בגלל הנסיבות המבצעיות עליו לכתוב במהירות, והשימוש ב'מקלדת שבת' אינו מאפשר לו זאת).

2. במידה שאמצעי זה אינו מצוי בידו, אזי אם עליו לכתוב מידע מבצעי הנצרך לטווח זמן קצר בלבד, ואין בו כל צורך עתידי (כטיוטה לקראת תדריך, או רישום מספר טלפון לשימוש מיידי), יכתוב באמצעות 'עט-שבת', ואילו כשעליו לכתוב מידע הנצרך לטווח זמן ארוך (כתיעוד מידע מודיעיני, או תיעוד דיווחים בעת פעילות מבצעית), אין להשתמש בעט שבת (למעט במקום שקיים נוהל קבוע של צילום או העתקת החומר ותיקו מחדש לאחר השבת), אך מ"מ יש להעדיף הקלדה במחשב (ובמקום צורך מבצעי אף הדפסה באמצעות מדפסת) על פני כתיבה ידנית רגילה.

3. במצבים גבוליים שנחיצות הכתיבה לטווח ארוך אינה ברורה, יש להיוועץ ברב היחידה בכדי לבחון האם ישנה חשיבות

מקורות והערות

[כא] ראה רמב"ם שם הי"ד. [כב] ושמענו מהגר"א בנצול והגר"ד לאור (הלכס"ד ח"ג עמוד 24) שמן המוכרח לשנות מכווד יום גם את גופן כתב המחשב לכתב מעוגל, שכן יש מן הראשונים (הגמ"י פ"ז מס"ת אות מ) שנקט שכתב זה אינו מלאכה גמורה ואין מתחייבים עליו מן התורה (ועוד יש בכך היכר לשבת). ברם, דעת הגר"י אריאל (שם) שאין להשתדל בכך, לפי שככתב המופיע על גבי המסך אין כלל משום מלאכה 'כותב' (מה גם שכתבו האחרונים (חת"ס שבת ק"ג ע"א) שאפילו אין בכתב מעוגל משום 'כותב', מ"מ מתחייב עליו משום 'רושם'). יתר על כן, עיין בשו"ת היכל יצחק (ארו"ח סימן לו) שכתב: 'והעיקר הוא שיש לחוש למתפרצים, שאני הלא לא אמרתי שיכתבו במשיט"א שזה יותר קל, שבלא"ה לא יכתבו אשורית, ולא יצא הקול שהקלו במשיט"א כו', ודבר זה אסור לאומרו בפני מי שאינו ת"ח, שיבואו ח"ו להקל'. אגב זה יש לציין שמעט מן הראשונים (ארו"ז שבת סימן עו, המובא להלכה ברמ"א סימן שו סעיף יא, ועוד ראשונים המובאים בהרחבה בשו"ת יביע אומר ח"ג סימן כג) נקטו שאין איסור מן התורה אלא בכתיבה בלשון הקודש או ביוונית, ואילו שאר לשונות אסורים מדרבנן (ויבאר את דין המשנה "הכותב בכל לשון חיבי", היינו שככותב באותיות עבריות מילים לועזיות). אולם למעשה רוב הראשונים לא כתבו כן (עיין ביה"ל שם ד"ה 'בכתב שלהם', ובשו"ת היכל יצחק שם), וכפשוט לשון המשנה שחיבו כותב הוא בכל לשון, ועיין ערוך השולחן (שם סעיף כב) שהתבטא באופן חריג ביותר, ז"ל: 'ובהגה"ה כתוב בסעיף זה דבכתב שלהם אינו אסור אלא מדרבנן ע"ש, ומצוה רבה למוחקו מן הספרים, וכמה מן הפוקרים תלו בזה בעוה"ב, ואין לזה שום מקום ברין, וחי"ו לומר כן. וכ"כ המג"א לקמן בסימן ש"מ סק"י, וכן האריך בזה בעל משנה ברורה, ובלבוש לא כתב זה, וכן הגר"ז". אכן עיין בשו"ת יביע אומר (שם) ובילקוט יוסף (סימן שם סעיף 1) שכתבו שבמקום צורך גדול ניתן להקל לומר לגוי לכתוב בכתב שלהם, ומשום דהוי שבות דשבות במקום הפסד. [כג] ראה ט"ז אבן העזר סימן כק"ג ס"ט, ו"ב שם ס"ק ח. [כד] וכעין זה הורה בשו"ת היכל יצחק (שם סימן לו אות ה) למלא יומן תצפית וטפסי נקשיה וכד' ביד שמאל ובכתיבה קצרה ותמציתית. ועיין עוד בענין זה במאמר הר"י רוזן בתחומין חלק 1 עמוד 45. [כה] אך לא יבטל תוכנה זו לחלוטין, שכן בהפעלת 'שומר המסך' נמחק הכתב שע"ג המסך, ונמצא שהכתיבה בשבת היתה כתיבה שאינה מתקיימת. ע"פ זה נראה שראוי לתכנת את 'שומר המסך' כך שיפועל מעט קודם צאת השבת, שכן, כפי שהתבאר לעיל, יש הנוקטים שכתב שנשאיר עד לאחר צאת השבת מוגדר כתב בר-קיימא.

ג

מחיקה בשבת

שאלה: האם לוחם היוצא למארב ונצרך בשל נסיבות מבצעיות למחוק פריט מתוך הרשמ"צ (בכדי שתהיה בידו רשימה מדויקת ויוכל לוודא בתום הפעילות שלא נותר ציוד בשטח, ולא תחשף נקודת המרבץ), צריך להעדיף להעביר קו עליו, על פני סימון איקס לצידו? ומה דין מחיקה ביד שמאל?

תשובה: נאמר בגמרא¹²: "תנו רבנן, כתב אות אחת גדולה ויש במקומה לכתוב שתים - פטור (לפי ששיעור החיוב במלאכה זו, בכתיבת שתי אותיות), מחק אות גדולה ויש במקומה לכתוב שתים - חייב (לפי שגדר מלאכת מוחק במחיקה על מנת לכתוב שתי אותיות)".

על כן אף הנצרך בשל נסיבות מבצעיות להעביר קו על פריטים מרשימה, כגון לוחם היוצא למארב ונצרך למחוק פריט מתוך הרשמ"צ, ישתדל למוחקם בשינוי, כגון שיאחוז את העט שלא כדרכו הרגילה בשעת מחיקה (אך אין מחיקה ביד שמאל נחשבת למחיקה בשינוי¹³), ובכל מקרה יש להעדיף מחיקה באמצעות רישום קו, שיש הנוקטים שאין איסורה מן התורה, על פני מחיקה באמצעות טיפקס, המאפשרת כתיבה חדשה, ולכו"ע אסורה מן התורה¹⁴. וכל שכן שרישום קו על הפריט עדיפה מסימון 'איקס' לצידו, האסור משום מלאכת כותב.

ברם, מבואר בראשונים¹⁵ שחל איסור מדרבנן אף על מחיקה שלא ע"מ לכתוב, וכן פסק הרמ"א¹⁶: "אסור לשבר עוגה שכתב עליה כמין אותיות, אע"פ שאינו מכוין רק לאכילה, דהוי מוחק". יתר על כן, יש מן האחרונים¹⁷ שכתבו שאם יש לאדם תיקון בעצם המחיקה, כגון שמוחק סכום משטר חוב שהיה חייב לחבירו, הרי שהדבר אסור מן התורה (אך יש שנקטלו

ד

מריחת צבעי הסוואה בשבת, והסרתם

שאלה: האם חייל היוצא למארב בליל שבת צריך להקפיד למרוח את צבעי ההסוואה על פניו קודם השבת? כיצד ינהגו חיילים ששבו מפעילות מבצעית בשבת וחפצים להסיר את צבעי ההסוואה מפניהם?

תשובה: שנינו¹⁸: "הגודלת (קולעת) ובונה את שערה), וכן הכוחלת (צובעת סביב עיניה), וכן הפוקסת (מסרקת שערה, ותולשת שערות אגב זה) - רבי אליעזר מחייב (מדאורייתא), וחכמים אוסרין משום שבות (מדרבנן, לפי שאין דרך מלאכות בונה, צובע וגוזז, לקיימם בגוף האדם)". וכדבריהם פסק

מקורות והערות

[כז] שבת עה ע"ב. [כח] מרדכי שם סימן ססט. [כט] סימן שמ סעיף ג. [ל] ביה"ל שם ד"ה 'המוחק', בשם הפמ"ג. [לא] נשמת אדם כלל לח ס"ק א, מנוחת אהבה פרק כב סעיף כט. [לב] ראה שו"ת יביע אומר ח"ד סימן לח אות י. [לג] כן הורה לנו הגר"י אריאל (הלכס"ד ח"ג עמוד 18). [לד] שבת פרק י משנה ו.

יכרכם במפה קודם שיסעד.

עוד יש להוסיף שנפסק בשו"ע^א: "יש מי שאומר שהאוכל תותים או שאר פירות הצבועים, צריך לזהר שלא יגע בידיו צבועות בבגדיו או במפה, משום צובע", ומכאן שהמסיר צבע מגופו צריך להיזהר ממריחתו על המגבת. אולם כתבו האחרונים^ב שבמקום צורך ניתן להקל אף בכך, לפי שעושה כן בדרך לכלוך וקלקול.

לפיכך היוצא לפעילות מבצעית מעט לאחר כניסת השבת, ישתדל במידת האפשר להקדים ולמרוח את צבעי ההסוואה על פניו קודם השבת, אך במקום צורך, כגון שלא נעים לו להתפלל או להופיע כך בחדר האוכל, וכל שכן במידה שיש לדחיית הצביעה ערך מבצעי, רשאי למורחם בשבת.

לעומת זאת השב מפעילות מבצעית בשבת, רשאי אף לכתחילה להסיר את הצבע באמצעות מים וסבון (נוזלי^ג), אך ייזהר משימוש במטלית לחה מפני איסור סחיטה, ואף ישתדל במידת האפשר להימנע מניגוב הצבע במטלית וכד', משום איסור צובע.

הרמב"ם^ד: "הצובע מאבות מלאכות, לפיכך אסור (מדרבנן) לאשה להעביר סרק על פניה, מפני שהיא כצובעת", אולם יש מן הפוסקים^ה שכתבו שכן הדין דוקא בנשים הואיל ודרכן בכך, ואילו באנשים שכלל אין דרכם לצבוע את פניהם, אין כל איסור בכך.

ולענין הסרת צבע מגופו, דעת רבים מן הפוסקים^ו שלא חל איסור מחיקה אלא במקום שדרך לכתוב עליו, ורק לגבי אשה הרגילה בכך, המנהג^ז להימנע מהסרת האיפור, וכדין 'המוחק על מנת לכתוב'. יתר על כן, יש הנוקטים^ח שאיסור מחיקה אינו שייך אלא לענין כתיבה, אך אין כל איסור למחוק על מנת לצבוע, וממילא אף אשה הרגילה בכך, רשאית להסיר איפור בשבת.

ברם, יש מן הפוסקים^ט שהורו שעל אדם שנמצא פיוח על ידיו, להימנע בשבת מניגוב הידיים לאחר נטילתם, לפי שע"י הניגוב עלול לבוא לידי מחיקה, ויש אף שכתבו^י שלכתחילה במקרה זה כלל לא ייטול את ידיו, אלא

מקורות והערות

[לד] פכ"ב משבת הכ"ג, וכן פסק השו"ע (סימן שג סעיף כה): "אסור לאשה שתעביר בשבת סרק על פניה, משום צובע. ומטעם זה אסורה לכוול בשבת, ומטעם זה אסורה לטוח על פניה בצק, דכשנטלתו מאדים הבשר". [לה] קצות השולחן סימן קמו סעיף י ובדי השולחן שם, ע"פ דברי המג"א (סימן שכ ס"ק כה) שבאר שאין איסור באכילת תותים בשבת למרות שצובעים את פניו, לפי שאין דרך האדם לצבוע את פניו, ואינו דומה לאיסור איפור באשה שדרכה בכך (אם כי היה מקום לחלק בין אכילת תותים שאין כלל דרך צביעה בכך, לבין איפור פנים שדרך צביעה בכך). [לז] עיין פתחי תשובה סימן קסא ס"ק ב, כף החיים שם ס"ק כו, קצות השולחן סימן קמד בדי השולחן ס"ק י, שו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן לר, שמירת שבת כהלכתה פרק יד סעיף יז והערה עט, ספר חזון עובדיה ח"ה הלכות כותב סעיף יט. [לח] ראה אוהל שרה שם הערה יג, ספר אורחות שבת טו סעיף נט, ובאריכות בספר מנוחת אהבה פרק כב סעיף לא ובהערה שם. [לט] חיי אדם ח"א כלל מ סעיף ח, ספר מנחת שבת סימן פ ס"ק קצט. [מ] ראה במנחת שבת שם, ועיין בחזון עובדיה (שם) שאם כתב על ידו אותיות או מספרים, יזהר משפשוף וניגוב הידיים, כל שוראי לו שיימחקו. [מא] סימן שכ סעיף כ, ע"פ ספר היראים סימן רעד, וכעין זה כתב השו"ע (סימן שכ סעיף מח): "אסור להניח בגד על מכה שיוצא ממנו דם, מפני שהדם יצבע אותו". ומ"מ עיין במשנה ברורה (סימן שכ ס"ק נח) ובאריכות בשו"ת יביע אומר (ח"ו סימן לו אות ב) שבארו שאין צורך להיזהר בשעת אכילת פירות שלא יבוא לצביעת פיו וידיו, לפי שכלל אין דרך צביעה בכך, ואף אין צביעה זו מתקיימת כלל, מה גם שהוא צובע כלאחר יד, ואינו מתכוון לכך. [מב] משנה ברורה סימן שכ ס"ק נט וסימן שכתב ס"ק קמו. [מג] עיין לעיל פרק לח תשובה א.

ה

עיון ברשימת שמירה בשבת

שאלה: האם עיון ברשימת שמירה, כלול באיסור קריאת רשימות בשבת?

ברם, כתבו האחרונים^{מב} שבקריאת רשימה לצורך מצוה, או לצורך ציבור, כגון קריאת רשימת העולים לתורה, לא גזרו משום קריאה בשטרי הדיוטות, ורק יש לחוש בהם למחיקה, על כן השמש, שאין בסמכותו לערוך שינויים ברשימה, רשאי לקוראה^ט.

עוד יש להוסיף שנפסק בשו"ע^ז: "אין קורין בספר לאור הנר ואפילו אינו מוציא בפיו, שמא יטה. ואפילו הוא גבוה עשר קומות שאינו יכול ליגע אליו, שלא חילקו חכמים בדבר כו'. ודוקא אחד, אבל שנים קורים ביחד, שאם בא האחד להטות, יזכירנו חברו כו'. אם יש אחר עמו, אפילו אינו קורא, ואומר לו: תן דעתך עלי שלא אטה - מותר", ויש מהאחרונים^{יב} שכתב שניתן אף לסגור את הנר בכתיבה ולהצמיד לה פתק בולט המזהיר מפני הטיית הנר בשבת.

מכאן למדו הפוסקים^{יג} שאף לענין קריאת רשימה ניתן להקל כשמינה את חברו להשגיח עליו שלא יערוך חלילה שינויים

תשובה: נאמר בגמרא^{יד}: "מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו, אבל לא מן הכתב" - "מאי טעמא? רב ביבי אמר גזירה שמא ימחוק (מן הרשימה), אביי אמר גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות (מסמכים הקשורים למסחר וכד'). מאי בינייהו? איכא בינייהו דכתב אכותל ומידלי כו' (שהואיל והכיתוב גבוה, אין לחוש למחיקה). והתניא, לא יקרא לאור הנר, ואמר רבה אפילו גבוה שתי קומות, אפילו גבוה שתי מרדעות, אפילו עשרה בתים זה על גבי זה, לא יקרא כו'! דרבה תנאי היא".

פסק השו"ע^{טז}: "זימן אורחים והכין להם מיני מגדים וכתב בכתב כמה זימן וכמה מגדים הכין להם, אסור לקרותו בשבת, אפילו אם הוא כתוב על גבי כותל גבוה הרבה, משום גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות, דהיינו שטרי חובות וחשבונות (כגון תלושי שכר ופרסומים שיווקיים^{יז})", והעיר הרמ"א (כדעת רבים מן הראשונים^{יח}): "ואפילו לעיין בהם בלא קריאה (בפה) אסור".

מקורות והערות

[מד] שבת קמט ע"א. [מה] סימן שז סעיף יב. הגמרא בהמשך מעלה אפשרות נוספת: "אלא איכא בנייהו דחייק אטבלא ואפינקס כו' (שהואיל וחוקק, אין לחוש למחיקה). והתניא, מונה אדם כמה מבפנים וכמה מבחוץ וכמה מנות עתיד להניח לפניו, מכתב שעל גבי הכותל, אבל לא מכתב שעל גבי טבלא ופינקס", ומכאן הסיק השו"ע (שם): "אבל אם חקק בכותל חקיקה שוקעת, מותר, אבל בטבלא ופנקס אפילו אם הוא חקוק, אסור לקרותו". [מז] וממילא אף חל עליהם איסור מוקצה, כדן כלי שמלאכתו לאיסור. [מח] ר"ש (שם פ"ק כג סימן א) ור"ן (שם סג ע"א מדפי הר"ף) בשם רבינו יונה, שכן מוכח בתוספתא "כתב המהלך תחת הצורה כו' אסור להסתכל בו", שבולי הלקט (סימן קכב) בשם רבינו בנימין, והטור. ובניגוד לשיטת הגהות מיימוניות בשם האור זרוע (הלכות יו"ט סימן שנח) שהקל בכך והביא זכר לדבר מלשון הגמרא "לא יקרא לאור הנר, באמת אמרו החזן רואה היכן תינוקות קורין", הרי שראייה קלה מקריאה בפה, וכן הקלו עוד ראשונים. [מח] משנה ברורה שם ס"ק מז, שכן מוכח מהשו"ע (סימן שז סעיפים ו, ז) שהאיסור לעסוק בחשבונות ומסחר אינו כולל עיסוק בצרכי מצוה ובצרכי רבים, וממילא פשוט שאין לאסור קריאה בענינים אלו. [מט] וכעין שמצינו בשו"ע (סימן רעה סעיף ד) שאדם חשוב, שאין דרכו בחול להטות את הנר, מותר לקרוא לאור הנר, ולי"ח שמא יטה. [נ] שם סעיפים א-ג. [נא] ביאור הלכה שם ד"ה 'לאור הנר'. [נב] ספר שערי אפרים שערי ס"ק לו, וכן עולה מהרשב"א שם.

בה, ועל דרך זו נראה²² שלכתחילה יש לניילן את רשימת השמירה קודם השבת, ולהצמיד לה פתק בולט המזהיר מפני ביצוע שינויים בה בשבת.

ברשימת השמירה, יימנעו מעיון בה ביחידות, או בלא שיפקידו עליהם 'שומר', בשל החשש שיערכו בה שינויים. ברם, נראה שבמקום טורח גדול, כגון שנדרשים להשכים חייל לצורך זה, יש להקל בכך, ובמיוחד כשאינן כלי כתיבה בידם²³.

לפיכך חייל שאינן בסמכותו לבצע שינויים ברשימת השמירה, רשאי לעיין בה לצורך מצוה, דהיינו בכדי לדעת את מועד שמירתו ואת מי עליו להשכים, ואילו מפקד או חייל שבסמכותם לבצע שינויים בכל מקרה ראוי לסגור את רשימת השמירה בניילונים קודם השבת, ולהצמיד לה פתק בולט המזהיר מפני ביצוע שינויים בה בשבת.

מקורות והערות

[22] וכן הסכים עימנו הגר"ד ליאור. [23] עיין באריכות בשו"ת ציץ אליעזר (חלק י סימן כא, ע"פ שו"ת הרדב"ז ח"ב סימן תרצ) שכתב שהעוסק בהגהה לצורך הבאה לדפוס, רשאי ללמוד בשבת מדפי ההגהה, ואינן לגזור על כך, הואיל ואינן לחדש גזירות מעבר למה שגזרו חז"ל. על פי זה אפשר שגם עיון ברשימת שמירה אינה בכלל הגזירה, מה גם שעל פי רוב, העיון ברשימה נצרך לצורך ההפעלה המבצעית של היחידה.

תורת המחנה

פרק מג. נהיגה ברכב ושימוש במכשירי השמל ואלקטרוניקה בשבת*

א

שאלה: אילו ענינים הלכתיים מרכזיים יש לקחת בחשבון בשעת נסיעה מבצעית בשבת? דגשים לנהיגה
ברכב סוור בשבת

תשובה: כידוע, נהיגה ברכב בשבת כוללת איסורי תורה מרובים, שכן כל לחיצה על דוושת הדלק מציתה מאות הצתות במנוע הרכב, עצירת הרכב מפעילה את אורות הבלם האחורי, ועוד. כמו כן ברור שישנם מצבים מבצעיים רבים בהם נדרשת נסיעה ברכב, ופשוט שאין לשנות במצבים אלה מדרך הנהיגה הרגילה, מפאת הסכנה שבדבר.

2. אף בשעת נהיגה חיונית בשבת ישנן מספר פעולות שניתן לבצע בדרך שתביא לצמצום חילול השבת, כך יש להשתדל שהתנעת המנוע, כיבוי, והדלקת המערכות, תעשה בשינוי (כגון בלחיצה על המתג באמצעות גב היד, או זרת יד שמאל). וכך יש להרים את בלם היד רק לאחר כיבוי הרכב (למנוע הדלקת נורה בלוח המחוגנים).

על דרך זו יש להעדיף הפעלת מספר מערכות חשמליות באמצעות פעולה אחת, על פני הפעלת כל מערכת בפני עצמה, ועל כן ראוי להעביר את מתגי המערכות הנדרשות למצב פעיל, ולאחר מכן להפעיל את כולם כאחד באמצעות הרמת 'מתג 24'. ברם, למעשה יש לנסות להפעיל את מערכות הרכב בדרך זו לפני שבת, שכן פעמים שלאחר מכן בשעת ההתנעה כבות כל המערכות ושבות ונדלקות בשנית, ובמצבים אלה יש להעדיף שהפעלת המערכות תעשה לאחר ההתנעה.

1. יחד עם זאת, ישנן פעולות שניתן לבצע קודם השבת בכדי לצמצם חלק מהנסיעות ומהאיסורים הכרוכים בשימוש ברכב מבצעי בשבת, כך יש לדאוג לתידלוק, בדיקת שמנים, וזיווד הרכב קודם השבת, ובמידה והוכנסו מים או שמן למנוע, יש להשתדל שהרכב יהא מונע למשך מספר דקות קודם השבת (שכן בחימום מים ושמן בשבת יש משום איסור בישול, ולדעת חלק מהראשונים משבושל הנוזל לראשונה קודם השבת, אין בחימומו מעתה איסור תורה).

כמו כן ברכב עם תאורת פנים אוטומטית, והשארית התאורה אינה חיונית לצרכים מבצעיים, יש לדאוג להעביר את מתג התאורה שבתא הנוסעים למצב כבוי, כך שפתיחת הדלת בשבת לא תגרום להדלקתה. ובדומה לזה, במידת האפשר,

מקורות והערות

[א] תורתנו לרס"ן הרב רונן אהרון, רמ"ד הלכה וטכנולוגיה, על סיועו בכתיבת פרק זה.

3. כמובן שחל איסור על כל נסיעה מיותרת, כגון לאפסנאות, או לחדר האוכל, ואפילו כשהמדובר בנסיעה למרחק קצר בלבד. מטעם זה יש לתאם עם המפקדים שהחלפת המשמרת תבוצע במידת האפשר² בכניסה למוצב (ובכדי שיוכלו להעביר בצורה חופשית חפצים מהמוצב לרכב, יש לסדר שהעירוב הבסיסי יכלול גם את נקודת ההחלפה). באותה מידה חיילים ששובצו למשימת אבטחה לאחר כניסת השבת, ישתדלו ל'קצר טווח' ולנסוע למקום המשימה קודם השבת, כל שאין הדבר כרוך בטירחה מרובה. כמו כן אמנם פשוט שאין להשאיר רכב מונע מבעוד יום לצורך משימות מבצעיות בשבת, אולם כאשר הרכב נועד לנסיעה זמן קצר לאחר כניסת השבת, וניתן לדאוג להשגחה עליו בכל משך זמן זה, ראוי להתניעו מבעוד יום. וכעין זה במידת האפשר ראוי להשאיר את הרכב מונע בשעת עצירה קצרה למנוחה, או בזמן החלפת משמרת (כשהחלפה נמשכת זמן קצר).

על דרך זו, כעיקרון, יש להימנע מעצירה שאין בה צורך בטחוני, ועל כן ראוי לתכנן מראש שעצירות לצורך מנוחה (שכמובן יש בהן כורח מבצעי מסוים) יבוצעו בנקודות תצפית, או אגב בדיקת עירנות במחסום ובפילבוקס, וכד'. ברם, יש להדגיש שהתנהלות במשימה מבצעית תוך חישוב בלתי פוסק של בחינת החיוניות של כל נסיעה ועצירה, ותוך

עיסוק מתמיד בשאלות הלכתיות ובדרכים לצמצום האיסור, עלולה להטריד את דעת הלוחם עד כדי פגיעה בביצוע המשימה, ו'לא ניתנה תורה למלאכי השרת', לפיכך למעשה יש להשתדל לתכנן את החנויות העיקריות מראש, ועם זאת להיות גמישים לצרכים המבצעיים המשתנים.

4. עוד יש להוסיף שמאחר ורכב הסיור חונה לרוב בכרמלית והוא עצמו נידון כרשות היחיד, על כן בלא צורך מבצעי יש להימנע מהוצאת חפצים ממנו או הכנסתם אליו (למעט בדרכים המיוחדות שהותר הדבר³), לאור זאת יש לדאוג להעמיס עליו את הציוד הנדרש קודם השבת, ובדומה לכך יש להכין מראש שקיות אשפה ברכב, בכדי להימנע מהשלכת פסולת מהרכב. יתר על כן, מעיקר הדין בלא עירוב יש להימנע מהוצאת אוכל מהרכב, ברם, בדרך כלל אין הדבר מעשי כל כך, ועל כן יש להעביר את האוכל החוצה דרך מקום פטור, וכשאין אפשרות לכך, יעבירו את החפץ בשלבים, כלומר, יעבירו את האוכל מהרכב לאויר הכרמלית, וחבירו העומד בכרמלית יטול את האוכל מידו ויניחנו שם.

5. מעבר לכך יש לציין שמכיון שרכב הסיור יוצא אל מחוץ לתחום, מעיקר הדין היה צריך לרוקן את הרכב מחפצים שאינם חיוניים לנסיעה, ברם, מאחר ולעיתים חל על חיילי הסיור 'פטור תחומין במחנה'⁴, וכמו כן ניתן להסתמך על דעת חלק מפוסקי דורנו⁵ שנטו לומר שכשהותרו

מקורות והערות

[ב] פעמים שההנחיות המבצעיות מחייבות שהחלפה תבוצע דוקא מחוץ לתחום המוצב, ופעמים שהמדובר באיזור חשוף המחייב את ביצוע ההחלפה בתחום המוצב הממוגן. [ג] עיין להלן פרק מד תשובה י. [ד] עיין להלן פרק מו תשובה ג. [ה] שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן טו ושו"ת מנחת יצחק ח"ט סימן לו. לעומת זאת עיין בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סימן ל) שהורה שבכדי לאפשר ליטול במצבים אלה חפצים נצרכים, כסידור וטלית, יש להפקידם קודם השבת, כך שבשבת יהיה דינם כחפצים מופקדים שלא חל עליהם איסור תחומין.

הבעלים לצאת אל מחוץ לתחום, חל היתר אף על חפציהם (כל שאין בהוצאתם איסורי העברת רשויות), שכן מוכח ממצבים שונים שהותרה בהם היציאה אל מחוץ לתחום, ולא הוזכר כלל שיש לצמצם בנטילת בגדים וחפצים כשיוצאים לעניינים אלו, לפיכך במקום

צורך ניתן להקל בענין זה. (עם זאת, יש לציין שהיתר הפוסקים הנ"ל אינו כולל אלא את הוצאת חפצי היוצא להציל, אך אינו רשאי להוציא חפצים של אחרים עימו (אא"כ שאלם מהם קודם השבת), שהרי קנו שביתה בתחום בעליהם).

ב

דגשים להפעלת גנרטור בשבת

שאלה: האם חייל שנדרש בשל נסיבות מבצעיות להפעיל בשבת את הגנרטור של המחסום, צריך לסגור לפני כן מתגי תאורה שאינם חיוניים לצרכי אבטחה? האם מותר להשתמש לצרכים פרטיים בתאורה שהודלקה אגב הפעלה מבצעית של גנרטור? האם עדיף להימנע מכיבוי גנרטור בידיים לצורך התידלוק, ולתדלקו תוך כדי פעולתו (או לחילופין, להמתין עד שיכבה מעצמו כשיאזל הסולר מהמיכל, ורק אז לתדלקו)?

תשובה: נפסק בשו"ע¹ שחולה שאמדהו שנצרך לשתי גרוגרות (תאנים) לרפואתו, ולא מצאו אלא שתי גרוגרות בעוקץ (בענף) אחד ושלוש בעוקץ אחד, לא יכרתו אלא העוקץ שיש בו שתיים. כלומר, גם במצבי סכנה המחייבים מעבר על איסור לצורך ההצלה, יש להשתדל לצמצם במידת האפשר את האיסור. אלא שהעיר הרמ"א: "הגה, ואם הדבר בהול, אין מדקדקין בכך, שלא יבוא לידי דיחוי ועיכוב".

ע"פ זה כתבו מפוסקי דורנו²: "אם צריך להדליק את החשמל (לצורך חולה מסוכן) באמצעותו של מתג ראשי, ואין בו צורך

דחוף אלא בחדר אחד, יסגור תחילה את המתגים שבשאר החדרים כו' כך שלא יודלקו עם הפעלת המתג". ועוד כתבו³: "חולה מסוכן שיש צורך להדליק אור עבורו, והיו לפניו שתי מנורות נפט, באחת מהן נפט כשיעור שהחולה צריך, והאחרת היא מלאה כך שתדלק הרבה שעות שלא לצורך החולה, ידליק את זאת שאינה מלאה, או ישפוך את הנפט המיותר לפני שמדליק את המנורה".

מקורות והערות

[1] אכן, מסתבר שציוד שמיועד באופן כללי לחיילים ולא נמסר לחייל מסוים, דינו כהפקר, שהרי אין אדם שדעתו עליהם לקנות להם שביתה, וכדין בור מים ציבורי (ראה ביצה לט ע"א, ובספר תורת הוולדת פרק יג הערה ט). [2] סימן שכח סעיף טז, ע"פ הגמרא במנחות סד ע"א. [3] שמיירת שבת כהלכתה פרק לב סעיף סו. [ט] שם סעיף סח. ועיין עוד באריכות בענין זה ברש"ש שבת עג ע"א ד"ה 'הזורע', בספר אגלי טל מלאכת זורע ס"ק ח, בספר חלקת יואב סימן י, בשו"ת אבני נזר א"ח סימנים מה-מט, ובשו"ת הר צבי א"ח ח"א סימן קעז. [4] שם סעיף יג, ע"פ הגמרא ביומא פד ע"ב.

אחר, כגון שפירש מצודה להעלות תינוק שנפל לנהר וצד עמו דגים, וכן כל כיוצא בזה". הרי שניתן להנות מתוצאת פעולת ההצלה, כל שאינו מרבה בשיעורים לצורך זה". (אמנם גזרו חז"ל איסור על כך במלאכות שיש לחוש שמא ירבה בהן עבור הבריא, ועל כן נפסק²: "המבשל לחולה, אסור לבריא או לחולה שאין בו סכנה, דחיישינן שמא ירבה בשבילו", אולם באותם מלאכות שאין לחוש בהן להערמה וריבוי בשיעורים, הותר לבריא להנות מתוצאת פעולת ההצלה).

ע"פ זה כתבו מפוסקי דורנו³: "אור שהודלק בשביל החולה שבסכנה, מותר לכל אדם ליהנות ממנו, שכן נר לאחד - נר למאה, כלומר, אותו הנר שהודלק לחולה האחד - טוב גם למאה אחרים, ואין צורך להוסיף עבורם. ומותר ליהנות מן האור גם כאשר הודלק באמצעות המתג הראשי שעל ידיו נדלקים כל האורות שבדירה, אם לא היתה אפשרות לסגור תחילה את המתגים שביתר החדרים". דהיינו, במידה שאין ביכולתו של העוסק בהצלה לעבור בכל המתחם ולסגור את המתגים שאינם חיוניים לצורך הצלת החולה, הרי שיש להתייחס להדלקה כולה כאל פעולה אחת שנועדה לצורך החולה, וממילא ניתן יהיה להנות מכל האורות שבמתחם.

לאור זאת הנצרך בשל נסיבות מבצעיות לתדלק ולהפעיל גנרטור בשבת (או להרים מתג חשמל ראשי), ישתדל במידת האפשר לסגור קודם לכן את המתגים שאין בהם צורך מבצעי, וכן ישתדל במידת האפשר לתדלקו בכמות החיונית לצורך המבצעי בלבד. לאחר שביצע זאת, או במידה שלא אפשרי לבצע פעולות אלו, ניתן להנות מכל מכשיר חשמלי שהופעל ע"י הגנרטור, הואיל והפעלת המכשירים הנוספים נידונה כתוצאה אגבית מפעולת ההצלה.

מעבר לכך יש לציין שבכדי לתדלק גנרטור בנסיבות הנ"ל, עדיף מבחינה הלכתית להימנע מכיבוי בידיים לצורך התדלוק, ועל כן היה ראוי לתדלקו תוך כדי פעולתו, או לחילופין, להמתין עד שיכבה מעצמו כשיאזל הסולר מהמיכל, ורק אז לתדלקו. ברם, למעשה אין להתנהל כך, שכן תדלוק הגנרטור תוך כדי פעולתו עלול לגרום לשריפה, ואילו המתנה עד שיכבה מעצמו, ולעיתים גם תדלוק תוך כדי פעולה, מזיקים למערכות הגנרטור המספק חשמל למערכות מבצעיות (כתאורה היקפית ותקשורת), מה גם שישנם גנרטורים שאם ימתינו עד שיכבו מעצמם, יהיה צורך בביצוע יותר פעולות אסורות בכדי להניעם מחדש. לפיכך יש לכבותו (בשינוי) ורק אז לתדלקו.

מקורות והערות

[יא] ועיין בשער הציון (שם ס"ק יז) שנחלקו ראשונים אם רשאי אף להתכוון מפורשות שפעולת ההצלה תועיל לו גם לעניים הנלווים. [יב] סימן שיח סעיף ב. [יג] שמירת שבת כהלכתה שם סעיף סט, ועיין בהערה שם, ובאריכות בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן כד אות ג.

ג

שאלה: האם ישנה עדיפות הלכתית לשימוש בטלפון על פני הרשת האלחוטית? ומה דין שימוש במסך אנלוגי מול שימוש במסך דק, ושימוש ב'עכבר' מכני מול שימוש ב'עכבר' אופטי?

קריטריונים לקביעת סדרי עדיפויות בשימוש מבצעי במכשירי חשמל בשבת

השימוש בו אינו כרוך בסגירת מעגל חשמלי אלא בשינוי עוצמת הזרם בו (כשינוי עוצמת הרמקול במכשיר קשר, וכשימוש עוצמת האור בפנס לד בעל עוצמה משתנה), קל יותר, לפי שבעצם אינו יוצר דבר חדש אלא רק משנה את הקיים.

לפיכך לענין תיעודף השימוש במכשירים חשמליים לצרכים מבצעיים יש לבחון היטב את צורת הפעלתם, ולתעדף מכשיר שיש בהפעלתו איסורים מדברי חכמים (אפילו מרובים) על פני מכשיר שיש בהפעלתו איסור מן התורה, כך יש להעדיף שימוש בפנס LED על פני שימוש בפנס המכיל נורת ליבון^ט, כמו גם שימוש במסך מחשב דיגיטלי (LCD או פלזמה) על פני שימוש במחשב בעל מסך אנלוגי

תשובה: כידוע^ז, חל איסור על הפעלת מכשירי חשמל בשבת הואיל ובכך מחבר מעגל חשמלי, לדעת רבים מפוסקי דורנו^ח הדבר אסור מדרבנן משום איסור 'מוליד' בשבת (שיוצר בחוטים כח חדש), ולדעת החזון איש^ט הדבר אסור מן התורה משום מלאכת בונה, או מכה בפטיש.

ברם, אף לדעת הפוסקים שעל עצם החיבור לזרם החשמל חל איסור מדברי חכמים, יש לזכור שישנם מכשירים (כפנס עם נורת ליבון, או מדפסת), אשר על הפעלתם חל איסור מן התורה בשל התוצאה החמורה הנובעת מהם (בהבערת חוט להט^י, או בכתבת אותיות).

עוד יש להוסיף שיש הנוקטים^{יא} ששימוש במכשיר שהופעל מבעוד יום, ואשר

מקורות והערות

[יד] כשל מסגרתו המצומצמת של חיבור זה, ובשל מורכבות נושא החשמל בהלכה וריבוי המקורות בענינו בספרות פוסקי דורנו, נעמנו מהבאת הדברים בהרחבה, והסתפקנו בהבאת עיקרי המסקנות וציון המקורות המפורסמים יותר בסוגיה זו, להרחבה עיין בענין זה באריכות באנציקלופדיה תלמודית ערך 'חשמל', ובנספח המובא שם בסוף הכרך, ובסופו רשימה ארוכה של מקורות וחיבורים העוסקים בסוגיית החשמל בהלכה. נוסף לכך לא התיחסנו כלל לאיסורים הכרוכים בהפעלת תחנות כוח לייצור חשמל, ולאיסור ההנאה מחילול השבת שנעשה שם. [טז] כן כתב בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב במפתחות לסימן לא) וכעין שמצינו בגמרא (ביצה כג ע"א) שאסור להניח כוס בושם על בגד, מפני שמוליד בו ריח. ברם, יש שהעירו על דימוי זה (ראה שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן ט) שהרי אין זרם החשמל ניכר בחוטים, מה גם שדרך השימוש במכשיר החשמל היא בחיבורו לחשמל ובניתוקו ממנו, וקשה א"כ לומר שבסגירת המעגל נוצר דבר חדש. ומ"מ למעשה הסכמת רבים מפוסקי דורנו (ואף המנחת שלמה שם) כשיטה זו. [טז] או"ח סימן נ ט"ק, לפי שהורמת הזרם בחוטים נחשבת לשינוי מהותם, והוא כנותן צורה משמעותית לחומר גולמי, ועוד, שבסגירת המעגל החשמלי מעמיד את הכלי על תכונתו ומכשירו לשימוש. ברם, יש שהשיגו על כך (ראה שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן יא) שהרי אין חיבור החוטים כדרך בנין בחיבור חזק, מה גם שהמעגל עומד תמיד לניתוק וחיבור, ואף אינו מתקיים מאליו אלא זקוק כל העת ליצירת והורמת חשמל נוספת, על כן יש לראות בכך דרך שימוש ולא בנייה, ועוד, שאין הכנסת הזרם בחוטים חשובה כנתינת צורה לחומר, אלא כהורמת מים בצניור, שהרי החוט עצמו לא משתנה. [יז] ראה רמב"ם (פ"ב משבת ה"א) שכתב: "המחמם את הברזל כדי לצרפו במים הרי זה תולדת מבעיר וחיבי", ועיין השגת הראב"ד (שם) שחלק על כך ונקט שאין בגחלת מתכת משום מבעיר, ואפשר לפי שסבר שגדר ההבערה הוא כילוי חומר הבעירה, ועיין עוד באריכות בשו"ת מנחת שלמה ח"א סימן יב. ומ"מ יש להעיר שחיבור נורה אסור מדרבנן, שהרי לכו"ע (ראה שו"ת סימן שלד סעיף כז) אין איסור מן התורה לכבות גחלת מתכת, שהרי אינה עושה פחם. [יח] ראה שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן ט) שכן מוכח מדברי הגמרא בביצה שם שאסור לבשם בגד משום מוליד, אך אין מניעה להוסיף בושם בכגד מבושם, ועיין עוד שם (סימן יב) שכתב שאפשר שאף לשיטת החזו"א שהאיסור בסגירת מעגל חשמלי הוא משום בנין, מ"מ כשהמעגל החשמלי כבר קיים, אין לאסור להגדיל את עוצמת הזרם בו. וכן הסכים בשו"ת יביע אומר (ח"א סוף סימן ט), ומטעם זה התיר לכבד שמיעה שימוש במכשיר שמיעה (שהופעל קודם השבת). אולם יש לציין שדעת הגרי"ש אלישיב (ראה ספר קדושת השבת ח"א הערה ז) שכל שחל שינוי מצאונו נחשב הדבר לבונה או מוליד. [יט] נורת הלד הינה דיודה ייחודית אשר מעבר להיותה צומת בין שני חומרים מוליכים

(שהפעלתו כרוכה בהבערת חוט להט²), ועל דרך זו יש להעדיף שימוש בטלפון (ללא נורות להט) על פני שימוש במכשיר קשר המכיל נורות ביקורת העשויות חוט להט.

כמו כן יש לבחון ולתעדף מכשיר אשר הפעלתו כוללת איסורים מועטים על פני מכשיר שהפעלתו כרוכה באיסורים מרובים, כך, במידה ואין הדבר נוגד את הנחיות בטחון המידע, יש להעדיף שימוש בטלפון שהפעלתו מבוססת על סגירת מעגל חשמלי פעם אחת (בתחילת ההתקשרות)³, על פני שימוש במכשיר קשר אשר בכל לחיצה על המע"ד סוגרים מעגל חשמלי חדש (מה גם שפעולה זו מפעילה את כל מכשירי הקשר באיזור המכוונים על אותו תדר, ואף מדליקה נורות ברבים מהם), ועל דרך זו יש להעדיף טלפון ללא צג (שאין השימוש בו גורם לכתיבת הספרות על גבי המסך, האסורה מדברי חכמים), על פני טלפון עם צג. באותה מידה יש להעדיף חיג באמצעות חיג מקוצר על פני חיג רגיל,

או שיחת טלפון על פני שליחת מיסרון שכן כל לחיצה על מקש הינה פעולה של סגירת מעגל חשמלי.

יתר על כן, מאחר שהתבאר שיש המתירים שינוי עוצמת זרם, לפיכך יש להעדיף שימוש במכשיר המבוסס על עיקרון זה, כך יש להעדיף שימוש ב'עכבר' אופטי על פני שימוש ב'עכבר' מכני או ב'משטח מגע רזיסטיבי' (ש'גרירתם' כרוכה בסגירת מעגלים חשמליים מרובים²²), ואף כשמשמשים ב'עכבר' אופטי, יש להימנע מגלגול הגלגלת.

כללו של דבר, יש לשקול היטב בכל מקרה מהם המכשירים העומדים לרשות החייל לצורך ביצוע המשימה (תוך שימת לב שהשימוש בהם אינו נוגד את נהלי ביטחון המידע באותו מקום), ולאחר מכן לבחון כל מכשיר לגופו, מהם האיסורים הכלולים בו וכיצד ניתן למזער את כמותם ואת חומרתם.

בכל זה יש להשתדל לבצע את הפעולה האסורה בשונה מדרכו בחול, כגון ע"י

מקורות והערות

למחצה, האחד עשיר באלקטרוניקה והשני עני בהם, שחיבור זרם החשמל גורם למעבר חד כיווני של אלקטרונים בתוכה, הרי שבשל תכונות מרכיביה נגרמת גם פליטת אנרגיה עודפת בצורה של תנועת פוטונים (חלקיקי אור). כל זאת בשונה מנורת ליבון המאירה כתוצאה מבעירת חוט להט הפולטת קרינת אור. מאחר ותהליך הליד אינו כולל בעירה וחום, לפיכך אין בו משום איסור מבעיר. יתרון נוסף יש בפנס לד, מצד שדינו כשאר כלי שמלאכתו לאיסור שניתן לטלטלו בשבת לצורך גופו ומקומו, זאת בניגוד לפנס המכיל נורת להט, שרבים מפוסקי דורנו נקטו שאם היה דלוק בין השמשות חל עליו איסור מוקצה גמור (כמוקצה מחמת גופו), ולא ניתן לטלטלו כלל בהמשך השבת (עיי' בענין זה להלן פרק מז תשובה ה). [כ] מסך זה מכיל שפופרת שבתוכה אלקטרודה המתלהטת באמצעות החשמל ומייצרת זרם אלקטרוני, 'נורת אלקטרוני' מאין וממקד את תנועתם אל עבר ציפיו הפנימי של המסך העשוי זרחן, פגיעת האלקטרוני בזרחן גורמת לו להפיק אור. לעומת זה מסך של מבוסס על תאודה פנימית (באמצעות נורות פלורוסנט או לד) שמעליה שכבת גבישים נוזליים זעירים המשנים את צורתם בהתאם לזרם העובר אליהם, ובכך שוכרים את קרני האור ומאירים כל נקודה במסך באופן שונה. מסך הפלומה מורכב מתאים זעירים המכילים תערובת גזים (כעין פלורוסנט), מגע חשמלי גורם לתנועת אלקטרוני מהירה בתוכם ולהתנגשות שלהם בחלקיקי גז, התנגשות המביאה לפליטת פוטונים (חלקיקי אור). [כא] עצם הדיבור בטלפון אינו יוצר מעגל חשמלי אלא משנה את עוצמתו, שכן המיקרופון מכיל מימברנה הרגישה לתנודות גלי הקול 'מתרגמת' אותם לתנודות בעוצמת הזרם החשמלי (תנודות חשמליות השבות ומתורגמות ברמקול לתנודות גלי קול הנשמעות כקול המקורי). [כב] ה'עכבר' האופטי מורכב ממצלמה האומדת כל העת את השינויים בתמונה יחסית לתמונה הקודמת, ומשנה בהתאם לכך את החץ שעל גבי המסך. לעומת זאת 'עכבר' מכני מורכב מכרוד המסוכב בתנועתו לגלגלות המחוברות לדסקיות, בדסקיות ישנם חורים במרווחים קטנים וקבועים, מצידה האחד של הדסקית ישנה נורת ש ומצידה השני ישנו חיישן פוטו-אלקטרי, תנועת הדסקית גורמת למעבר קרני אור מהנורה אל החיישן, ובכך לסגירת מעגלים חשמליים המביאים לשינוי מיקום החץ על גבי המסך. הפעלת עכבר 'משטח מגע' מבוססת גם היא על סגירת מעגלים חשמליים מרובים ביותר (ובשל כך הפעלתו חמורה אף משימוש ב'עכבר' מכני. אולם יש לציין שמסך מגע' של טלפון סלולארי עובד על עיקרון של שינוי קיבוליות, ולא על סגירת מעגלים חשמליים, ובשל כך יתכן שהפעלתו קלה אף מטלפון סלולארי

מרפק, גב האצבעות, או לחיצה באמצעות חפץ שאינו מוקצה, ובלבד, כמובן, שאין ההתנהלות בדרך זו עלולה להביא לידי סכנה (כגון בשעת פעילות מבצעית בגיזרה

שהסכנה בה שכיחה, אשר שינוי מדרכי הפעולה הרגילות עלול לגרוע מיכולת התגובה במהירות הנדרשת).

ד

שאלה: האם יש להעדיף החלפת סוללה במכשיר קשר, או בטלפון סלולארי, על פני הטענתם באמצעות חיבורם ישירות למטען? האם ראוי להשאיר אמר"ל פועל כל העת, למרות שבשל כך יוצרך להחליף את הסוללה במהלך הלילה?

הטענה או החלפת סוללות במכשיר השמלי, ותיעדוף השארתו פועל כל השבת

תשובה: נפסק בשו"ע¹²: "מוכין שנפלו מן הכסת (מהשמיכה), מותר להחזירם, אבל אסור ליתנם בתחילה בכסת", והיינו לפי שבנתינתם שם לראשונה, יוצר את הכסת, ונמצא מתקן כלי.

על פי זה יש מפוסקי דורנו¹³ שכתבו שאין לחבר סוללה למכשיר השמלי, ואפילו כשאינו עובד, הואיל ובכך נמצא מתקנו לשימוש. ברם, יש שנקטו¹⁴ שאין לראות את הסוללה כחלק מהמכשיר עצמו, ובמיוחד נכון הדבר במכשירים שהדרך להחליף בהם את הסוללה בתדירות גבוהה¹⁵.

מאידך, אפשר שבהטענת סוללות בשבת יש משום 'תיקון כלי', וכעין שמצינו שיש מן הפוסקים¹⁶ שאסרו לכונן שעון מכני

מקורות והערות

עם מקשים). [כג] סימן שמ סעיף ח, ע"פ הגמרא בשבת מח ע"א. [כד] שולחן שלמה סימן שיג אות ו, ג. (מלבד כמובן איסור המוקצה שיש בכך), שמירת שבת כהלכתה מהדו"ח פרק כח סעיף כז, שו"ת באהלה של תורה ח"ה סימן כז. [כה] כן הורה לנו הגרי"ד ליאור. [כז] כן שמענו מהגר"א נבנצל. [כח] משנה ברורה סימן שלח ס"ק טו, וע"ש שאסר למתוח הקפיץ אף בשעה שהשעון עובד. [כח] ראה באריכות בשו"ת יביע אומר (ח"ו סימן לה) שרבים מורים להקל בכך, ועיין גם בשמירת שבת כהלכתה פרק כח סעיפים יט, כח, ובהערות שם. [כט] וכן מבואר בספר בנים שבת ח"א פרק כה אות א. [ל] וכעין זה מבואר בשמירת שבת כהלכתה (מהדו"ח פרק מ סעיף לט) לענין ציד רפואי, ובשו"ת היכל יצחק (או"ח סימן לו אות ו) לענין צורך צבאי. אמנם יש להעיר שבשו"ת באהלה של תורה (שם) הורה להעדיף הדלקת וכיבוי המכשיר כל פעם מחדש, והיינו לשיטתו (המובאת בהערה לעיל) שבהחלפת סוללה יש איסור מן התורה, בעוד בהפעלת המכשיר אין האיסור אלא מדרבנן. עוד יש להעיר שאמנם כתב בשמירת שבת כהלכתה (פרק מ הערה עא) שאין מוטל על רופא המשתמש במכשיר השמלי, להשאירו לזמן במשך השבת ולרכוש מלאי של סוללות כל שבת, אלא רשאי לנהוג כדרכו תמיד. אולם נראה שבמסגרת הצבאית, שלרוב המדובר בסוללות נטענות או סוללות שעלותם נמוכה ביותר, אין לחוש לענין זה. ועיין עוד בספר הלכה כסדרה (ח"א סימן רנב) שכתב שהמשתמש באמר"ל שהפעלתו אסורה מדרבנן, יעדיף להפעילו כל פעם מחדש, ולא להשאירו פועל כך שיוצרך בהמשך הלילה לעבור איסור תורה בהחלפת הסוללה. אולם נראה שהמדובר

שאינן רגילים להחליף בו את הסוללות אלא אחת לתקופה ממושכת, יש להעדיף את הטענתו על פני החלפת הסוללה בו.

עם זאת יש להדגיש שתמיד יש לשקול בזהירות שמא אם ישאיר את המכשיר פועל כל העת, עלול להיווצר מצב בו יוותר עם מכשיר שתפקודו לקוי, ובלא סוללה טעונה וזמינה.

המטען, כך שלא יהיה לו ענין בהדלקתה בשעת ההטענה).

במידה שהסוללה התרוקנה ועליו להחליפה או להטעינה, ואין הבדל בין מספר הפעולות החשמליות הנלוות הכרוכות בכך, וחומרותן, נראה שבמכשיר שהרגילות להחליף בו את הסוללות בתדירות גבוהה, יש להעדיף את החלפת הסוללה על פני הטענתה, ואילו במכשיר

ה

שאלה: האם ניתן להאריך את פעולת שעון השבת, כך שהאור בחדר האוכל יכבה בשעה מאוחרת יותר, וכד'?

שימוש בשעון שבת ועריכת שינויים בו במהלך השבת

קול. ונחלקו ראשונים כמי להכריע, וכן מובא בשו"ע²: "מותר לתת חיטים לתוך ריחיים של מים, סמוך לחשיכה. הגה, ולא חישינן להשמעת קול שיאמרו ריחיים של פלוני טוחנות בשבת. ויש אוסרים בריחיים ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול, והכי נהוג לכתחילה, מיהו במקום פסידא יש להקל כו'. ומותר להעמיד כלי משקולת שקורין זייגע"ר (שעון) מערב שבת, אע"פ שמשמיע קול להודיע השעות בשבת, כי הכל יודעים שדרכן להעמידו מאתמול".

מסוגיה זו למדו רבים מן הפוסקים האחרונים³ שניתן להשתמש בשעון שבת להפעלת מכשירים חשמליים, ואפילו רועשים, כל שידוע שדרך להפעילם באופן זה, שכן מעשה האדם הסתיים

תשובה: נאמר בגמרא⁴: "תנו רבנן, פותקין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה, ומתמלאת והולכת כל היום כולו, ומניחין מוגמר תחת הכלים (ערב שבת) ומתגמרין והולכין כל היום כולו כו'. אבל אין נותנין חיטין לתוך הריחיים של מים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום, מאי טעמא? אמר רבה מפני שמשמעת קול, אמר ליה רב יוסף ולימא מר משום שביתת כלים, דתניא, ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו - לרבות שביתת כלים, אלא אמר רב יוסף משום שביתת כלים".

ברם, מסקנת הסוגיה ששביתת כלים אסורה רק לשיטת בית שמאי, וא"כ לשיטת רב יוסף למסקנה (כבית הלל) אין איסור בכך, ורק לשיטת רבה יש להימנע מנתינת חיטים בריחיים משום השמעת

מקורות והערות

88 באמר"ל שהדרך להחליף בו את הסוללה לעיתים נדירות, ועל כן יש לחוש לאיסור תורה בפעולה זו. [לא] שבת יח ע"א. [לב] סימן רנב סעיף ה. [לג] בשל אופיו התמציתי של חיבור זה, נסתפק רק בציון לשו"ת מנחת שלמה ח"א סימן יג, שמירת שבת כהלכתה פרק יג סעיף כג, שו"ת יביע אומר ח"ג סימנים יז-יח, ואנציקלופדיה תלמודית - נספח לדרך 'חשמלי' אות ג.

את הרוח, והאש דועכת מאליה). (אכן, יש שנקטו^ל שאין לבצע שינויים אלה, לפי שהכיבוי או ההדלקה המתרחשים לאחר מכן נחשבים לפעולה מכחו של האדם, ויש שאסרו^ל לבצע שינויים אלה משום איסור מוקצה שחל על זיזי השעון).

יתר על כן, יש שכתבו^ב שבזמן שמכשיר חשמלי מנותק מהזרם ע"י שעון השבת, מותר אף לשנות את זיזי השעון כך שלאחר שהמכשיר יופעל, הוא ישוב וינותק מוקדם משתוכנן תחילה (וכן במכשיר פועל מותר לגרום שלאחר שיופסק, הוא ישוב לפעול מוקדם משתוכנן תחילה), והיינו לפי שקודם שהובערה אש, אין מניעה לגרום לכיבוייה.

עוד יש להוסיף שנפסק בשו"ע^א: "ועושים מחיצה בכל הכלים להפסיק בין הדליקה, אפילו כלי חרס חדשים מלאים מים שודאי יתבקעו כשתגיע להם הדליקה, דגרם כיבוי מותר. הגה, במקום פסידא", ומכאן למדו הפוסקים הנ"ל שבמקום הפסד, או מצוה, ניתן אף לבצע שינויים בשעון השבת כך שיקדים את חיבור (או את ניתוק) החשמל למכשיר, שהרי בשינויים אלו אינו מפעיל את המכשיר אלא רק בדרך גרמא^ב.

מבעוד יום, והמלאכה מתבצעת באופן אוטומטי בשבת^ל. אולם יש שהורו^ל שכן הדין דוקא לענין הפעלת תאורה, הואיל ונהגו להקל גם בהדלקתה באמצעות גוי, אך אין לנהוג היתר בשאר ענינים, שהרי ניתן להפעיל מפעלי ענק באמצעים אוטומטיים, ואין לך זלזול ופגיעה בכבוד השבת גדולים מזה. ברם, פשוט הדבר שלצרכים מבצעיים חיוניים יש להעדיף שימוש באמצעים אוטומטיים שהופעלו מבעוד יום, על פני שימוש בכל אמצעי אחר.

עוד הוסיפו הפוסקים הנ"ל שמותר להאריך בשבת את פעולת השעון (כגון אם האור אמור לכבות בשעה מסוימת, ניתן ללחוץ על הזיזים בכדי לדחות את הכיבוי למועד מאוחר יותר), ואף שמבואר בגמרא^ל: "הנותן שמן בנר חייב משום מבעיר, והמסתפק ממנו חייב משום מכבה", מ"מ כאן אין לראותו כמוסיף שמן לנר, אלא כמרחיק גורם חיצוני שעתיד להביא לכיבוי הנר, וכשם שכתב הרמ"א^ל: "אסור לפתוח הדלת כנגד המדורה שהיא קרובה קצת אל הדלת כו' (לפי שגורם לליכוי האש), אבל אם היה פתוח כנגדה, מותר לסגורו ואין בו משום מכבה (שאינו עושה כלום אלא רק עוצר

מקורות והערות

[לד] ברם, יש להעיר שבישול באמצעות הנחת תבשיל בשבת בתנור שידלק לאחר מכן ע"י שעון שבת, אינו בכלל היתר זה, כמבואר בשמירת שבת כהלכתה פרק א סעיף כו, ובילקוט יוסף סימן שיח הלכות בישול אחר אפייה סעיף ע. [לה] שו"ת אגרות משה ח"ד סימן ס, ושו"ת חלקת יעקב ארי"ח סימן ע. [לו] ביצה כב ע"א. [לז] סימן רעו סעיף ב, וכעין ששינו (שבת פרק יג משנה ז): "צבי שנקנס לבית) וישב הראשון על הפתח ומילאהו (ובכך מנע את בריחת הצבי), ובה השני וישב בצידו, אף על פי שעמד הראשון והלך לו - הראשון חייב, והשני פטור (לפי שאינו עושה מלאכה אלא ממשיך את המצב הקיים)". [לט] שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג סימן מז אות ד, וח"ד סימן צא אות ה, ספר שבות יצחק ח"ו פרק טז בשם הגרי"ש אלישיב, והיינו לפי שנקטו שאין פטור גרמא במכשיר שנוצר לפעולות אלה. ואגב, יש להוסיף שהגר"מ אליהו החמיר מאוד בענין זה, ונקט שכל תקיעת זיו המשפיעה על פעולה חשמלית אסורה משום 'תוקע' רמכה בפטיש'. [לט] שו"ת אגרות משה שם, שו"ת מנחת יצחק ח"ג סימן לו. ברם, במנחת שלמה (שם) נקט שכלל לא חל על זיזי השעון דין מוקצה, שהרי פעולת השינוי מותרת, וממילא אין הוידים נידונים לכלי שמלאכתו לאיסור, וכעין זה נראה בשו"ת יביע אומר ח"ג סימן יח אות ב. [מ] עיין שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן י אות ג, ושמירת שבת כהלכתה פרק יג סעיף כו. [מא] סימן שלד סעיף כב. [מב] ברם, יש שאסרו זאת לפי שנקטו שהדבר נחשב כהפעלת המכשיר באופן ישיר מכח האדם.

ו

שימוש במנגנוני
גרמא להפעלת
מכשירים
חשמליים בשבת

שאלה: על אלו עקרונות הלכתיים מתבסס היתר השימוש במנגנוני גרמא, ומהי מדיניות הרבנות הצבאית בענין השימוש במנגנונים אלה?

תשובה: ישנם חמישה סוגי מנגנונים שפותחו בדורנו בכדי לתת מענה הלכתי לצרכים רפואיים ובטחוניים. תחילה נתאר כל מנגנון ונבאר בקצרה את העקרונות ההלכתיים העומדים ביסודו, ובהמשך נציג ונמק את עקרונות התיעדוף ביניהם.

קצת אל הדלת כו' (לפי שגורם לליבוי האש), אבל אם היה פתוח כנגדה, מותר לסוגרו ואין בו משום מכבה (שאינו עושה כלום אלא רק עוצר את הרוח, והאש דועכת מאליה), מכאן שניתן גם להאריך את זמן הפעולה של מכשיר חשמלי, ובלבד שאינו מבצע פעולה אסורה בכך, וכמנהג רבים להאריך במקום צורך את פעולת שעון השבת.

אוטומציה: נאמר בגמרא²⁰: "תנו רבנן, פותקין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה, ומתמלאת והולכת כל היום כולו, ומניחין מוגמר תחת הכלים (ערב שבת) ומתגמרין והולכין כל היום כולו", דהיינו מותר להפעיל מכונה קודם השבת, למרות שתמשיך לפעול בשבת, ומכאן יסוד להיתר הידוע לשימוש במנגנונים אוטומטיים שתוכנתו מבעוד יום, ובראשם 'שעון-שבת'.

ע"פ עיקרון זה פותח²¹ מנגנון המפעיל במחזוריות קבועה מכשיר לפרקי זמן קצרים וחוזר ומכבהו לפרקי זמן ארוכים, בקר הפועל מבעוד יום בתדירות קבועה בוחן את מיקומו של המפסק, שינוי מיקומו של המפסק יגרום לבקר לזהות זאת לאחר זמן, ולהפוך את תדירות הפעולות כך שהכיבוי יידחה ויבוצע לאחר זמן ממושך, ואילו ההדלקה תתבצע זמן קצר לאחר מכן, וחוזר חלילה, שינוי שלמעשה ייצור מצב שהמכשיר יתחיל לפעול לפרקי זמן ארוכים, ויחזור ויכבה לפרקי זמן קצרים.

על דרך זו הורכבו מנגנונים מעין אלה בשערי מתקנים שאין מניעה מבצעית לפותחם בתדירות קבועה (במקביל ניתן בשעת חירום לפתוח שערים אלה כדרכו בחול, באמצעות 'שבירת' קרן אור המופעלת בסמוך לו, ומזור המוצב מעל השער מסמן את הזמן בו מנגנון הפתיחה האוטומטית מופעל וקרן האור מושבתת, כך שניתן באותו זמן לעבור בשער ללא חשש).

כך למשל זרקור במגדל שמירה מופעל אוטומטית מידי פעם למספר שניות, וחוזר וכבה, דהיינו, בעצם מצב הזרקור משתנה כל העת ממצב הפעלה קצרה למצב כיבוי ארוך, וחוזר חלילה, מנגנון המורכב בתוך הזרקור בודק במחזוריות קבועה את מיקומו של מתג ההפעלה, לחיצה על מתג

המשכת מצב: נפסק בשו"ע²²: "אסור לפתוח הדלת כנגד המדורה שהיא קרובה

מקורות והערות

[מג] שבת יח ע"א. [מד] סימן רעז סעיף ב, ע"פ הגמרא שם קכ ע"ב. [מה] ע"י מכון צומת בראשות הר"י רוזן.

זה תגרום לאחר מספר שניות למנגנון לזהות את השינוי ובעקבות זאת להפוך את תדירות הפעולות כך שמצב הזרקור ישתנה כל העת ממצב הפעלה ארוך למצב כיבוי קצר, וחוזר חלילה.

גרמא: נאמר בגמרא¹²: "אמר רבא, זרק חץ, ותריס בידו (כלומר, היה ביד הנרצח מגן להתגונן בפני החץ), ובא אחר ונטלו, ואפילו הוא (הרוצח עצמו) קדם ונטלו - פטור (ממיתת בית דין), דבעידנא דשדייה ביה - מיפסק פסקיה גריה כו' (כלומר, לא ניתן לחייבו על זריקת החץ, שהרי באותו שלב לא היה בו בכדי להמית, ואף לא ניתן לחייבו על סילוק המגן, שהרי אינו אלא גרמא בעלמא). אמר רב פפא, האי מאן דכפתיה לחבריה ואשקיל עליה בידקא דמיא (כפתו למקום, וסילק סכר והציף עליו את הנהר להטביעו), גירי דידיה הוא ומיחייב, והני מילי בכח ראשון, אבל בכח שני - גרמא בעלמא הוא (כלומר, דוקא אם נהרג מנחשול המים הראשון, אך אם נהרג מנחשול שנוצר לאחר מכן כתוצאה מזרימתם הטבעית של המים, לא ניתן לחייבו מיתת בית דין)".

כעין זה מצינו שנפסק בשו"ע¹³: "ועושים מחיצה בכל הכלים להפסיק בין הדליקה, אפילו כלי חרס חדשים מלאים מים שודאי יתבקעו כשתגיע להם הדליקה, דגרם כיבוי מותר. הגה, במקום פסידא".

ע"פ עיקרון זה פותח¹⁴ 'מפסק גרמא' המורכב ממתג שלחיצה עליו אינה

מתחילה כל פעולה חשמלית, אלא רק משנה את מיקומו של המתג, וממנגנון הפועל מבעוד יום במחזוריות קבועה, ובוחן תוך חלקיק שנייה את מצבו של המתג, כאשר המנגנון מזהה את שינוי מצבו של המתג, הוא מפעיל (או מכבה) את המכשיר החשמלי, מנגנון זה תוכנן כך שלעולם לא תתרחש התוצאה תוך כדי לחיצת האדם, אלא רק לאחר שיעור זמן מוחשי.

מניעת המונע: כפי שהוזכר לעיל, מותר לסגור דלת הממוקמת כנגד המדורה, למרות שהדבר ימנע את המשך ליבוי האש, לפי שאינו עושה דבר אלא רק עוצר את הרוח, והאש דועכת מאליה.

ע"פ עיקרון זה פותח¹⁵ 'מפסק מניעת המונע' המורכב משני מתקנים שהופעלו קודם השבת, האחד מטעין קבל בכדי לאפשר לו לבצע באמצעותו פעולה חשמלית נדרשת (כגון פתיחת שער), ואילו השני מייצר פולסי אור מידי מספר שניות ושולחם לעבר חיישן פוטו-אלקטרי הגורם לפריקת הקבל ובכך בולם את המתקן מביצוע הפעולה, לחיצה בשבת על המתג מציבה באופן מכני גרידא תריס בין מתקן הפולסים לבין החיישן, וע"י כך נמנעת המניעה מהמתקן הראשון לבצע את פעולתו¹⁶.

שינוי הזרם: נאמר בגמרא¹⁷: "רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו, סחופי כסא אשיראי (הנחת כוס בושם על בגד) ביומא טבא,

מקורות והערות

[10] סנהדרין עז ע"ב. [11] [מז] סימן שלד סעיף כב, ע"פ הגמרא שבת קכ ע"א. וכן מצינו בגמרא (שם ע"ב) "לא תעשה כל מלאכה" - עשייה הוא דאסור, גרמא שרי". [12] [מז] ע"י מוכן 'צומח'. [13] [מט] ע"י המכון 'המדעי טכנולוגי לעניני הלכה' בראשות הרל"י הלפרין. [14] [נ] יש לציין שהגוקטים בשיטה זו, מקילים עקרונית גם כשהתוצאה מתרחשת אלאחר, שהרי סוף סוף פעולת האדם אינה יוצרת דבר, ולשיטתם תיתכן מציאות של גרמא כשהתוצאה מתקבלת מיד. אכן למעשה אף מנגנון זה תוכנן, לרווחא דמילתא, כך שלעולם לא תתרחש התוצאה תוך כדי לחיצת האדם, אלא רק לאחר שיעור זמן מוחשי. [15] [נא] ביצה כג ע"א.

אסור, מאי טעמא? משום דקמוליד ריחא. ומאי שנא ממוללו ומריח בו, וקוטמו ומריח בו (כלומר, מדוע א"כ אין מניעה למלול עצי בשמים בכדי להפיק מהם ריח)? התם ריחא מיהא איתא, ואוסופי הוא דקא מוסיף ריחא, הכא אולודי הוא דקמוליד ריחא".

מסוגיה זו למדו מפוסקי דורנו²² שמותר לערוך בשבת שינויים במכשיר אשר אינם כרוכים בסגירת מעגל חשמלי אלא בשינוי עוצמת הזרם בו (כשינוי עוצמת הרמקול במכשיר שמיעה, וכשימוש בפנס לד בעל עוצמת אור משתנה), לפי שבעצם אינו יוצר דבר חדש אלא רק מוסיף ומשנה את הקיים.

ע"פ עיקרון זה פותח²³ מנגנון המבצע פעולה חשמלית ללא פתיחה או סגירה של מעגל חשמלי, אלא באמצעות שינוי עוצמתו, אולם בשונה משינוי עוצמת רמקול, שבו המכשיר כבר משמש לתפקידו והשינוי רק משנה את איכות השימוש בו, במנגנון שפותח השינוי מחיל למעשה מציאות חדשה. כך למשל פותחה מקלדת מחשב שלחיצה על מקשיו אינה סוגרת מעגל חשמלי (כבמקלדת רגילה) אלא משנה את עוצמת הזרם בו, ובכך מועברת ההוראה למחשב.

והנה, פשוט הדבר שישנה עדיפות לשימוש במנגנונים אוטומטיים שתוכנתו קודם השבת, שהרי אין האדם מבצע בהם כל פעולה בשבת עצמה. אולם מנגנונים

אלה אינם נותנים מענה למצבים שלא ניתן לצפותם ולתכנתם מראש, ואז יש להשתמש בפתרונות אחרים, ע"פ המדרג הבא:

מנגנון 'המשכת המצב' הינו הקל ביותר מן המנגנונים שעורך בהם שינויים במהלך השבת עצמה, שכן סוף סוף תוצאת מעשה האדם אינה הפעלה חדשה, אלא שימור של מצב נתון. לאחריו, ומעט בדומה לו, יש למנות את מנגנון 'שינוי הזרם' באותם מכשירים בהם ניכר שהמנגנון אכן רק שינה את עוצמת המכשיר ולא החיל בו מציאות חדשה.

הבאים בתור בסדר העדיפויות הם מנגנוני ה'גרמא' ו'מניעת המונע', בשניהם תוצאת מעשה האדם היא שינוי בפעולת המכשיר, היתרון במנגנון ה'גרמא' בהיותו הלכה מפורשת בהרבה ענינים בתורה, חסרונו בכך שמפורש הדבר שאין להקל בו אלא במקום הפסד, ועוד, שיש המפקפקים²⁴ בעצם הפעלת מנגנון זה וטוענים שמאחר והפקר פועל במחזוריות קבועה, אין לראות את פעולת האדם כפעולה טכנית גרידא, שהרי התוצאה ודאי תבוא, מה גם שבמנגנון זה נמצא האדם מניח בידיים 'גשר' לצורך מעבר הזרם. לעומת זאת היתרון במנגנון 'מניעת המונע' שפשטות משמעות הסוגיה מורה שהוא היתר גמור, אלא שיש המפקפקים²⁵ על עצם יסוד דין זה וטוענים שמאחר ובמנגנון זה מבצע האדם בידיים את חסימת קרני האור, יש לראות את התוצאה כפעולה ישירה של

מקורות והערות

[נב] ראה שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ט) שהקל מטעם זה לשיטת הנוקטים שאיסור השימוש במכשיר חשמלי הוא מטעם 'מוליד', ועיין עוד שם (סימן יב) שכתב שאפשר שאף לשיטת החזו"א שהאיסור משום 'בונה', מ"מ כשהמעגל החשמלי כבר קיים, אין לאסור להגדיל את עוצמת הזרם בו. [נג] ע"י מכון צומת. [נד] שו"ת מעשה חושב ח"א פ"ו. [נה] עיין באריכות בספר מערכי לב פ"ז.

לסיום יש להזכיר שיש מפוסקי דורנו¹ שערערו עקרונית על השימוש באמצעים אלו, שהרי ניתן להפעיל מפעלי ענק בכך, ואין לך זלזול ופגיעה בכבוד השבת גדולים מזה, וכשם שמצינו בחז"ל שאסרו אמירה לנכרי - אף קודם השבת - שיעשה לו מלאכה בשבת. יתר על כן, יש מפוסקי דורנו² ששללו הלכתית שימוש ברבים ממגנונים אלו, הואיל וסוף סוף מדובר במתקן שנועד לכך ודרכו שבהפעלת האדם מתבצעת פעולה חשמלית, יש לראות זאת כמעשה גמור של האדם.

לפיכך למעשה מדיניות הרבנות הצבאית להתקין מגנונים להפעלה אוטומטית בכל מקום שהדבר נצרך ומתאפשר, ולעומת זאת, להתיר שימוש במגנונים 'הלכטכניים' רק בענינים הנוגעים לפיקוח נפש, או במקום צורך גדול מאוד, ושלא מתאפשר לפותרם באמצעות אוטומציה. גם במצבים אלה קביעת סוג המגנון תהיה ע"פ המדרג דלעיל (המשכת מצב, גרמא ומניעת המונע, ושינוי זרם), ובאותם מצבים שהפיתרון ההלכתי דחוק, השאיפה היא לבניית התקן הכולל בתוכו מספר מגנונים ומסתמך על מספר שיטות הלכתיות.

האדם היוצרת תגובת שרשרת רציפה, ואין לדמות זאת לסגירת חלון בפני רוח המלכה את האש, לפי ששם האש נשארת במצבה הקודם.

האחרון בסדר העדיפויות הוא מנגנון 'שינוי זרם' שהחיל במכשיר מציאות חדשה, אשר בשונה מהמגנונים דלעיל שהפעלתם מביאה לתוצאה לאחר שיעור זמן מוחשי, ובכך ניכר הפער בין פעולת האדם לתוצאה המתקבלת מפעולת 'כח אחר', במנגנון זה התוצאה מתקבלת באופן מיידי, ועל כן נחשבת כמעשה ישיר של האדם. ממילא פשוט שלא ניתן להשתמש במנגנון זה ליצירה אסורה, וברור למשל שלא ניתן להדליק פנס באמצעות מנגנון כזה. אלא שמ"מ יתרונו של מנגנון זה על פני הפעלה רגילה של המכשיר, הוא בכך שאין בו מצד עצמו פעולה חשמלית אסורה, ועל כן ניתן להשתמש בו באותם מתקנים שהפעלתם כרוכה באיסור סגירת מעגלים חשמליים, אך אינה כרוכה ביצירת תוצאה אסורה.

דוגמא לכך היא השימוש במקלדת, שמחד, לא ניתן להשתמש בה ללא תוצאה מיידית, ומאידך, אין הפעלתה אסורה אלא בשל הפעולות החשמליות הכרוכות בכך (שכן עצם הופעת האותיות על גבי הצג, אינה מוגדרת כתיבה האסורה מן התורה).

מקורות והערות

[נ] ראה שו"ת אגרות משה ח"ד סימן ס, שו"ת חלקת יעקב חלק א"ח סימן ע, ועיין רמב"ן על הפסוק "יהיה לכם שבתון" (ויקרא כג כד) שכתב: "ונראה לי שהמדרש הזה לומר שנצטוונו מן התורה להיות לנו מנוחה ביום אפילו מדברים שאינם מלאכה, לא שיטרו כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום כו", לכך אמרה תורה "שבתון" שיהיה יום שבתה ומנוחה לא יום טורח". [נד] כן מביא בריכות שיטת הגר"ש אלישיב בזה בספר שבות יצחק ח"ו פרק טו, ובספר קדושת השבת ח"א הערה כז, וע"ש שהפליג אף להורות שלצורך פיקוח יש להעדיף שימוש כדרכו ולא במגנונים אלה, כדי שלא יחשבו שהם בכלל דין גרמא המותרת. ועיין גם בשו"ת ציץ אליעזר (חלק כא סימן יג אות א) שהביא את ביאור הרא"ש (ב"ק פ"ו סימן יא) שכתב שאין במלאכת 'זורה' משום גרמא (למרות שמפריד את החיטה מהמוץ בסיוע הרוח), לפי שכן דרכה להעשות דוקא ע"י הרוח, ולמד מדבריו שכל שדרך המכשיר לפעול בדרך גרמא, כלול הדבר בכלל מלאכת מחשבת האסורה. ועיין עוד אריכות בענין זה בספר קדושת השבת (שם).

ז

מעבר בפני
מצלמות אבטחה
בשבת

שאלה: האם מותר לעבור בפני מצלמת אבטחה בשבת, או שמא ראוי לכתחילה להימנע מכך? כיצד יש לנהוג בכניסה לחמ"ל המתאפשרת באמצעות הזדהות בפני מצלמת אבטחה, או בפטרול שכחלק מנהלי השמירה בבסיס, עליו להופיע לעיני מצלמות האבטחה כל פרק זמן קצוב?

וממילא להבנה זו ניתן אף להחשף בפני המצלמה גם כשהדבר נוח לו, כגון לצורכי הזדהות.

למעשה נראה שלכתחילה אין להקל בהופעה בפני מצלמה לצרכי הזדהות, על כן ראוי במצבים אלה לקבוע, במידת האפשר, דרכי הזדהות שונות בשבת, אולם במקום צורך ניתן להקל בכך, וכל שכן במצבים שההימנעות מהזדהות באופן זה, תגרור מעבר על איסורי שבת חמורים יותר (כגון שללא הופעה בפני המצלמה בכדי שיפתחו לו ידנית את דלת החמ"ל, יהיה עליו להפעיל קודן חשמלי לצורך זה, וכל שכן שיש להעדיף בדיקת נוכחות שומרים במקומם באמצעות מצלמות האבטחה, על פני נסיעת המפקד התורן לשם כך).

תשובה: דעת רבים מפוסקי דורנו¹¹ שאדם שאין לו כל ענין להחשף בפני מצלמות אבטחה, רשאי לעבור בפניהם בלא כל חשש, זאת מאחר ותמונות אלו אינן מתקיימות כלל, שכן בכל רגע מצלמת המצלמה תמונה חדשה, הרי שלכל היותר דינן ככתב שאינו של קיימא האסור מדרבנן, ומאחר ואינו מעונין בצילום זה, הרי שדינו כ'פסיק רישא דלא איכפת ליה' שמקילים בו במקום צורך באיסורים מדרבנן.

יתר על כן, יש שכתבו¹² שמאחר והתמונה תמחק ברגע שהאדם יסור ממקומו, לפיכך אין לתמונות אלה אפילו דין כתב שאינו בר-קיימא, והרי הוא כעומד בפני מְרָאָה, שפשוט שאין בכך משום מלאכת כותב,

ח

כניסה למקום
הכרוכה בהפעלת
אמצעים
אלקטרוניים,
ויציאה ממנו

שאלה: האם חייל השוהה בחמ"ל רשאי לצאת לתפילה וסעודות שבת, למרות שיוודע שבחזרתו יצטרך לפתוח את דלת החמ"ל באמצעות העברת כרטיס מגנטי, או באמצעות קודן? כיצד ינהגו חיילי משלחת צבאית המתאכסנים במלון שחדריו

מקורות והערות

[נח] הגר"מ פיינשטיין במכתב המובא בתחומין חלק יד עמוד 432, שו"ת יביע אומר ח"ט סימן לה, שו"ת רבבות אפרים ח"ג סימן רמו והגרש"ז אויערבך בתשובה המובאת שם. ועיין גם בשו"ת שבט הלוי (ח"י סימן ס) שהתיר זאת לצורכי מצווה כביקור חולים וכד', ומטעם שהאדם הולך כדרכו והמלאכה נעשית מאליה, כעין שיטת הרשב"א המתיר נעילת ביתו לצרכיו אפילו כשיוודע שצבי שוהה בתוכו. [נט] שו"ת בצל החכמה ח"ו סימן סה אות ב, הרי"ל הלפרין ישורון חלק יא עמוד תשכא (אם כי הציג שם דרכי פיתרון להצבת מצלמות באופן שיוכלו להימנע מאיסור), וכן כתב הגרש"ז (בתשובה שם) שהואיל ואין רישומו ניכר כלל, אין זה כתיבה (אלא שסיים שם שמי"מ מסתבר שהדבר אסור מדרבנן). ועיין עוד בתשובת הגר"י נויבירט (תחומין שם) שכתב שאין בתמונה ע"ג המסך משום כתיבה, שכן אינם אלא אלקטרודות המוארות בתורת תמונה.

נפתחים באמצעות כרטיס מגנטי, ובכניסה אליהם מותקנים חיישנים אלקטרוניים הגורמים להפעלת מכשירי חשמל, כמיזוג ותאורה? כיצד ינהג חייל שעליו להכנס בשבת למבנה שבפתחו קיימות דלתות הנפתחות על ידי עין אלקטרונית?

להפעלת מכשירים חשמליים שנוה לו בהפעלתם, כתאורה ומאוורר, ומ"מ יש מפוסקי דורנו³⁰ שהורו להקל בכך במקום דוחק גדול, כגון הנצרך לנקביו ואין לו שום אפשרות להתפנות אלא בשירותים שמותקנים בהם מנגנונים אלה, הואיל ומצינו שהקלו חז"ל בענינים הנוגעים לכבוד הבריות, ובנוסף לכך, מאחר ובמצבים אלה כוונתו לעשיית צרכיו ואין כוונתו להפעיל את המכשירים.

לאור זאת, הנצרך בשל נסיבות מבצעיות להיכנס למקום שהכניסה אליו כרוכה בהפעלת אמצעים אלקטרוניים (כהעברת כרטיס מגנטי, מעבר בפני חיישנים אלקטרוניים, הפעלת דלתות חשמליות, או לחיצה על קודן חשמלי), ולא הוסדר שם מנגנון 'הלכטני' לצורך כניסה אליו בשבת, אזי, במידה ואין הדבר נוגד את

תשובה: דעת רבים מפוסקי דורנו³¹ שבמקום צורך גדול ובאין פיתרון אחר, רשאי אדם לצאת מחדר שמותקנת בו 'עין אלקטרונית' או 'גלאי נפח', למרות שברור שיציאתו תגרום לכיבוי התאורה וכד', זאת מאחר והוא 'פסיק רישא דלא איכפת ליה', שהרי אין לו כל ענין בתוצאה הנגרמת על ידי החיישן, ובמצבי דחק ניתן לסמוך על הפוסקים המקילים בכך לענין איסורים מדרבנן³².

יתר על כן, יש שנקטו³³ שהפעלה חשמלית באמצעות חיישנים אלה אינה נחשבת למעשה גמור של האדם, ועל כן הורו אף להקל ללכת במקום שיגרום בכך להפעלת תאורה (האסורה מן התורה), כל שאין לו כל ענין בה. אולם פשוט שאין היתר להיכנס לחדר כשיודע שבכך יביא

מקורות והערות

[30] שמירת שבת כהלכתה פרק לב סעיף מג, ילקוט יוסף סימן שיח הלכות הנאה מחשמל בשבת סעיף כט, ספר קדושת השבת (ח"א ס"ק כו ענף 3) וספר מאור השבת (ח"ד סימן יד סעיף עז) בשם הגרי"ש אלישיב, שו"ת באהלה של תורה ח"ב סימן כג, הגר"ד ליאור בתשובה המובאת בקדושת השבת שם נספח ג. [31] עיין באריכות בענין זה בשו"ת יביע אומר ח"ד סימן לד. [32] שו"ת שבט הלוי ח"ט סימנים סח-סט, ע"ש שכתב: "ולפי כשאדם אינו עושה כלום ממש והולך לדרכו לפי תומו ואינו מוסיף אף תנועה אחת למען מלאכה, אף שבגומתו נדלק אור או דבר כיו"ב בזה, פשיטא שכל זמן שאינו חושב ממש ללכת למען הדליק וכיו"ב, שאין אנו מצרפים הליכתו הרגילה להתוצאה הנ"ל, ואין כאן פעולה של מלאכה". וכעין זה הביא בספר קדושת השבת (ח"א ס"ק עז ענף 3) את דעת הגרי"ש אלישיב שהקל בכך הואיל ואין הדרך להפעיל מכשירי חשמל באופן זה, ולא ניכר כלל בהדלקה שהיא תוצאה של מעשה האדם (ואגב, עיין עוד שם שהביא באריכות שיטות שונות בהגדרת ייחוס הפעולה הנגרמת באמצעות חיישנים אלה לאדם המפעילים). ועיין עוד בליקוט יוסף (שבת ח"ה עניני חשמל סעיף סז) שהסתפק בענין זה, שמה ניתן ללמוד משיטת הרשב"א (שבת קז ע"א) שהתיר לאדם לנעול את ביתו לצרכיו אפילו כשיודע שצבי נמצא בתוכו, שיש המבארים שלשיטתו אין בכך משום פסיק רישא, הואיל ואין כוונתו כלל לצידה אלא יש לו כוונה חיובית אחרת (לנעול את הבית), הרי שאפשר שכשאינו מתכוון כלל למלאכה האסורה, אין להחמיר בכך. ברם, יש המבארים שהרשב"א הקל רק במלאכת צידה, הואיל ואינו פועל כלל בחפצא האסורה, שכן הצבי ניצוד ממילא, אך אין להסיק מכך לשאר ענינים. ועוד, הלא הר"ן חלק על הרשב"א בזה. [33] ספר נשמת אברהם מהדו"ב סימן שח הערה ב בשם הגר"י נויבירט, ספר מאור השבת שם סעיף פב בשם הגרי"ש אלישיב, הגר"ד ליאור בתשובה הנ"ל. ואולי יש להוסיף שניתן להקל גם מצד שיש הנוקטים (ראה באריכות בקדושת השבת שם) שפעולה הנעשית ע"י חיישנים אלה אינה מיוחסת ישירות לאדם, אלא כעין גרמא, ובמיוחד יש המבארים כך במנגנונים פוטואלקטריים, בהם יתכן שפעולת האדם אינה אלא 'מניעת המונע'. אגב זה יש להעיר שבספר הנ"ל (ח"א ס"ק כג, ובנספחים) הביא את תשובות הגר"א נבנצל הגר"ד ליאור הגרי"ל הלפרין והגר"י אריאל, שהתירו לכבות בשינוי אזהקה הגורמת צער גדול לאנשים רבים, הואיל והדבר אסור מדרבנן, ומצינו שפעמים הקלו לעבור על שבות רשבות במקום מצוה וצער (ראה שו"ע סימן שז סעיף ה ומג"א שם), או מטעם שהקלו לעשות מלאכה מדרבנן בשינוי, לצורך חולה בכל גופו שאינו בסכנת חיים (ראה שו"ע סימן שכח סעיף זי). ולעומת זאת הביא שם שהגרי"ש אלישיב והגר"מ אליהו החמירו בכך הואיל ונוקטים כחזו"א

הנחיות ביטחון המידע, יסדיר שמנגנונים אלה ינוטרלו למשך השבת. כשלא ניתן להסדיר זאת, יתאם עם אנשי החמ"ל שיפתחו עבורו את הדלת באופן ידני מבפנים. ובמידה ואין הדבר מתאפשר, או שפתיחת הדלת מבפנים כרוכה אף היא בלחיצה על כפתור חשמלי, ישתדל לכל הפחות להפעיל את המנגנונים בשונה מדרכו בחול (כגון שילחץ על הקודן, או שיאחז ויעביר את הכרטיס המגנטי, באמצעות חפץ שאינו מוקצה או בגב האצבעות).

על דרך זו אנשי משלחת צבאית המתאכסנים בחדרים שהכניסה אליהם כרוכה בשימוש בכרטיס מגנטי, או בהפעלת מכשירים חשמליים (כהפעלת תאורה ומזגן), יתאמו מראש עם הנהלת המלון שמנגנונים אלו ינוטרלו קודם השבת, ובאם לא ניתן הדבר, יתאמו עם גוי שיתלווה אליהם ויפתח עבורם את דלת החדר⁷⁰.

עוד יש להוסיף שיש מפוסקי דורנו⁷¹ שהקלו לצאת מחמ"ל לצורך סעודות שבת (ותפילות⁷²), כשהיציאה אינה כרוכה באיסור כלשהו, למרות שידוע שלכשישוב יצטרך להיכנס באמצעות כרטיס מגנטי או קודן, ולפי שרק מכניס עצמו למצב שיצטרך לעבור לאחר מכן איסור דרבנן

(של ההפעלה החשמלית) לצורך פיקוח נפש. ברם, מאחר וענין זה של אפשרות 'כניסה בשבת למצב פיקוח נפש' שנוי במחלוקת⁷³, נראה למעשה שחייל המשובץ בחמ"ל יסדיר מראש שהחלפת המשמרת תבצע סמוך לשעות התפילה והסעודה (כך שלא יצטרך לחזור), או שיתאם מראש שלכשישוב יפתחו עבורו את הדלת באופן ידני מבפנים (ואז, במידה וחל שיבוש כלשהו ולא פתחו עבורו, יהיה רשאי להפעיל את מנגנון הפתיחה האלקטרוני בשונה מדרכו בחול).

לעומת כל זה פשוט שאסור לעבור אפילו על איסור קל בכדי לקיים מצוה⁷⁴, ועל כן הנצרך לשהות בשבת במקום שהיציאה ממנו כרוכה בהפעלת אמצעים אלקטרוניים, יסדיר מראש תנאים שיאפשרו לו להישאר להתפלל ולאכול במקום. יחד עם זאת, גם במציאות כזו, מותר (תוך שינוי מדרכו בחול) לצאת מהמקום לצרכים מבצעיים (ובכלל זה גם יציאה בתום המשמרת לצורך אגירת כוחות למשמרת הבאה, וכשהמדובר בחמ"ל קטן שלא ניתן כלל לנוח בתוכו, נראה שמותרת אף יציאה ממנו בשינוי (ובדומה לזה אף כניסה בשינוי למבנה) לצורך מנוחה גרידא, הואיל ונראה שחיילים לאחר לילה ללא שינה מוגדרים כמצטערים צער רב⁷⁵),

מקורות והערות

שבכיבוש חשמל יש איסור סותר מדאורייתא. [סד] באיסורי דרבנן כהעברת כרטיס מגנטי או הפעלת מזגן ניתן להקל, הואיל ובשעת דחק מקילים באמירה לגוי באיסור דרבנן (ראה סימן שו' סעיף ה', ולהלן פרק מט תשובות ה-1). יתר על כן, אף אם הכניסה כרוכה בהפעלת תאורה חשמלית בחדר (האסורה מן התורה), מ"מ ניתן להקל כשאין כוונתו לכך, הואיל ומקילים באמירה לגוי בדבר שהוא פסיק רישא (ראה משנה ברורה סימן רנג ס"ק צט).

[סה] הלכה כסדרה ח"ב עמוד 31 בשם הגר"ד ליאור, ועיין בשו"ת דבר חברון סימן תג. [סז] עיין בהלכס"ד שם. [סח] אמנם מצינו ברמב"ן (שבת קלד ע"ב) שהתיר למול תינוק בשבת, למרות שידוע שבשל כך יאלצו לחמם לאחר מכן מים לרוחצו לצורך שמירת נפשו, אולם נראה שהתיר זה נובע מההיתר הייחודי של מילה בשבת, מה גם שבעל המאור (שם נג ע"א מדפי הרי"ף) חולק על הרמב"ן ואוסר למול במצב כזה, עיין ספר שביחת הים פרק ו', ולעיל פרק לו תשובה ג.

[סח] וכידוע תיקנו חז"ל שאין לקיים בשבת מצוות תקיעת שופר וקריאת מגילה, בשל החשש שביאור להעביר את השופר או המגילה בה"ר.

[סט] כעין המבואר בשמירת שבת כהלכתה (פרק לג סעיף טו) שהמצטער הרבה מחוסר שינה

ובדלית ברירה מותר גם לצאת ממנו להערים ולצאת אגב זה לשאר צרכים. לשירותים (משום כבוד הבריות²), ואף

מקורות והערות

מוחר ליטול כדורי שינה, ועל פי היתר המג"א (סימן שו"ק ז) לעבור על שבות שלא כדרכה במקום צר. מלבד זאת יש לציין שישנם תאי חמ"ל קטנים המאוישים ע"י מספר חיילים מצומצם, ושהייה של חיילים נוספים מפריעה לחיפוקד הרגיל במקום, כך שלעיתים יציאת החיילים בתום המשמרת נצרכת בכדי לאפשר את המשך הפעילות שם בצורה מיטבית. עוד יש להוסיף ששמענו מכמה מגדולי הדור שבשל חשיבות שמירת האווירה התורנית במסגרת הצבאית, ומניעת שחיקה רוחנית של החייל, ניתן להקל במצבים נדירים (כגון בראש השנה, יום כיפור, וכד') שחייל שאין בידו שום אפשרות לצאת מהחמ"ל לצורך תפילה אלא באמצעות הפעלת מנגנון חשמלי (כלחיצה על מתג לפתיחת הדלת, או העברת שיחות הטלפון לחמ"ל חלוסי), יהיה רשאי ללחוץ עליו בשינוי, שכן מצינו שפעמים התירו לצורך מצוה שבות דשבות ע"י ישראל (עיין בספר נשמת אברהם מהר"ב הקדמה לסימן שכח אות ו הערה 15, בספר לויית חן אות לה, ובספר הליכות עולם ח"ג דיני אמירה לגוי אות יד (וכתב שם שכן דעת רוב האחרונים להלכה, אמנם רוב מקורותיו של הגר"ע יוסף בענין זה עוסקים במלאכת הוצאה מרשות לרשות, והמקורות הנוספים עוסקים במציאות של דוחק גדול וסכנה, כך שהקביעה הגורפת שרוב האחרונים מקילים בשבות דשבות ע"י ישראל, צריכה עיון, במיוחד שרוב האחרונים בכלל לא התייחסו לכך). ועיין עוד בספר פסקי תשובות סימן רעו אות יא, ובאריכות בספר קצות השולחן סימן קלד הערה ו שהביא דעת הרמב"ן בתורת האדם שער המיחוש שנקט בניגוד לר"ן שעשיית מלאכה כלאחר יד ע"י ישראל קלה מאמירה לגוי שיעשה כדרכו, ולדבריו מאחר והקלו באמירה לגוי בדרבנן לצורך מצוה, ניתן יהיה להקל אף בעשייה בשינוי ע"י ישראל). לעומת זאת בספר קדושת השבת (ח"ב אינטרוקום סעיף לו) כתב בשם הגר"ש אלישיב והגר"מ אליהו שאף לצורך מצוה, ואף במצבי דחק גדולים, כגון שאינו יכול להיכנס לביתו בלא שיפעיל מנגנון חשמלי ובשל כך יהיה עליו להישאר שעות רבות בחוץ, אינו רשאי להפעיל מנגנון חשמלי בשינוי. ולמעשה, חייל הנצרך להקל בענין זה, יועץ ברב היחידה כיצד לנהוג. [ע] כמבואר לעיל.

תורת המחנה

פרק מד. הוצאה מרשות לרשות

א

כללי דיני הוצאה מרשות לרשות

שאלה: האם מותר להעביר חפץ בשבת מצריח הטנק אל הסיפון? ומה דין טלטול חפצים בתוך אוהל? האם עוקב מים, בטונדה, או מכסה מנוע של ג'יפ, נידונים כמקום פטור, כך שהעומד בשטח פתוח (כרמלית) יהיה רשאי להניח חפץ עליהם, או שמא הינם חולקים רשות לעצמם?

תשובה²: ארבע רשויות הן לענין דיני הוצאה מרשות לרשות: רשות היחיד ורשות הרבים, כרמלית ומקום פטור. הגדרות הרשויות הן כדלהלן:

מן התורה אסור להעביר חפץ מרשות היחיד לרשות הרבים, או להיפך, ומדברי חכמים אסור אף להעביר חפץ מרשויות אלה לכרמלית, או מכרמלית לרשויות אלה. כמו כן אין לטלטל חפץ ברה"ר (מדאורייתא) או בכרמלית (מדרבנן) יותר מד' אמות (כ-2 מטר). מאידך, מותר להעביר חפץ מרה"י, רה"ר, או כרמלית, למקום פטור, או ממקום פ' לרשויות אלה, ומותר לטלטל חפץ בתוך רה"י או מקום פטור ללא כל הגבלה (אך אין להעביר חפץ מרה"י של אחד לרה"י של חברו

רשות היחיד - מקום שהן אורכו והן רוחבו הינם לפחות בגודל ד' טפחים (32 ס"מ), ומוקף מד' רוחותיו במחיצות³ בגובה י' טפחים (80 ס"מ) העומדות ברוח מצויה. בכלל זה פילבוקס, עמדת שמירה סגורה, פריקסט (הואיל ו'פי התקרה' יורד וסותם את הרוח הפתוחה), תא נהג ותא לוחמים ברק"מ, חבית, או אוהל שיריעותיו פרוסות⁴ (או שיש לו 'צורת הפתח'⁵).

רשות היחיד שמחיצותיה ניכרות לעומד מעליה, בוקעת ועולה עד לרקיע, ומכאן שגם גג קוביית בטון, גג רכב, או צריח

מקורות והערות

[א] תורתנו לטרן הרב שלמה גוגיג, רמ"ד שבת וערוכין, על סיועו בכתיבת פרק זה. [ב] מפאת מורכבות הנושא ובשל אופיו התמציתי של חיבור זה, נמנענו בתשובה זו מציין מקורות הדין, והסתפקנו בהבאת ההלכות הנוגעות למעשה בלבד, להרחבה עיין בספרים: שו"ת משיב מלחמה ח"ב שער ד, שבת ומועד בצה"ל, נתיבות שבת, הלכות ערוכין, הלכה כסדרה ח"ד, והלכה ממקורה ח"ב. [ג] מן התורה מקום המוקף בג' מחיצות מוגדר כרה"י, אולם חז"ל אסרוהו בטלטול עד שיתקן מחיצה רביעית. עוד יש לציין שלהחלת דין מחיצה יש להביא בחשבון את כל סוגי העקרונות ההלכתיים שעקבו חז"ל בענינים אלה, בכלל זה צורת הפתח, גוד אחית, לבוד, פי תקרה יורד וסותם, ועוד. [ד] ולכתחילה יש להזהיר שהיריעות תהינה מתוחות כך שרוח מצויה לא תנידם בשיעור הניכר לעין, אך במקום צורך ניתן לסמוך על השיטות המקילות (עיין באריכות בענין זה בספר הלכס"ד ח"ו הערה 447) שעצם תגורת המחיצות אינה פוסלתם, אלא כשבכך מתמעט גודל המחיצה מהשיעור הכשר. [ה] 'אוהל 12' נידון כרה"י גם כשיריעותיו מקופלות, שכן באוהל זה ישנה רצועת חיזוק התפורה בחלקם העליון של היריעות, ומחוברת (באמצעות השחלה על פינים) לראשי העמודים שסביב האוהל, כך שלהלכה רצועה זו נידונה כקנה המונח על העמודים ויוצרת 'צורת הפתח' הנחשבת למחיצה גם כשהיריעה מורמת (ויש להעיר שמטעם זה ניתן גם להגדיר סככות מטווח, או עמדות ביוק מקורות, כרה"י. ברם, יש לבחון במבנים אלה כל מקרה לגופו). יתר על כן, אפשר שאף באוהל אמריקאי או 'אוהל סיררים' שאין רצועה זו קיימת, ניתן להקל ולהדגם כרה"י גם כשיריעותיהם מקופלות, זאת ע"פ היסוד שניתן להסתפק בדתות הראויות להינעל, אע"פ שבפועל אינן נעולות, ומאחר והדרך להיכנס מכל צד לאוהלים אלה, על כן ניתן לדון את יריעותיהם לפתחים שדלתותיהם הורמו (עיין בענין זה בהלכס"ד שם הערה 457). לעומת כל זאת, ע"פ רוב צילייה אינה רה"י, שהרי אין מחיצותיה מגיעות לקרקע (או לג' טפחים הסמוכים לקרקע), אין מחיצותיה יציבות במקומן, ולרוב אף אין לה כלל מחיצות מד' רוחות.

העומד על צידו), נידון כמקום פטור, או שהוא בטל אגב הרשות שנמצא בה. כמו כן נחלקו הפוסקים אם מקו"פ חל גם בכרמלית (למטה מעשרה טפחים), או שמא לעולם בטל אגבה ונידון כמותה. ולמעשה" בשעת דחק ניתן להקל שעל עצם הקבוע בקרקע הכרמלית, חל דין מקו"פ, ובדוחק גדול ניתן גם להסתמך על כלי המיטלטל שהונח בקרקע הכרמלית, ולדונו כמקו"פ.

מקום נוסף שחל בו דין מקו"פ הוא אויר רה"ר או כרמלית למעלה מ' טפחים (שכן בשונה מרה"י, רשויות אלה אינן תופסות אלא עד י' טפחים), ומכאן שהנחה על עצם הבולט לחלל זה, דינה כהנחה במקו"פ, ובלבד, כמובן, שאותו עצם אינו חולק רשות לעצמו. לפיכך פשוט שכל הבולטים לחלל זה ואין בהם ד' על ד' טפחים, כעמוד, בזנ"ט, ידית דלת כניסה למבנה או רכב, הדלת עצמה בשעה שהיא פתוחה, ארגז עץ לאיחסון פגזים העומד על צידו, מראות ג"פ, קנה תותח (בחלקו הבולט מעבר לסיפון), מדף צר הקבוע בקיר חיצוני של מבנה, גדר ובטונדה שגובהם י' טפחים (אך אין ברוחבם ד' טפחים, כך שאינם רה"י), גרם המדרגות למגדל שמירה^ט, או ווי גרירה ושאר זיזים וחלקים הבולטים מצדי תובת הרק"מ ונמצאים באויר רה"ר או כרמלית למעלה מ' טפחים, נידונים כמקו"פ.

טנק, נחשבים כרה"י. יתר על כן, אף כרמלית ומקום פטור הפתוחים וסמוכים לרה"י כך שדרך בני רה"י להשתמש בהם, כמרפסת עם מעקה נמוך, גג הבולט ד' טפחים מקירות הבית, אך יש פתח מהבית אליו, או אדן חלון הבולט מחוץ לכותל, ובדומה לכך סיפון הטנק, או ה'מרפסת' שבכניסה לעמדה במגדל שמירה, נידונים כרה"י.

רשות הרבים - דרך מפולשת, או כיכר וכד', המשמשים לרבים, אשר רוחבם למעלה מ-16 אמה (כ-8 מטר), אינם מקורים, ולדעת רבים מהפוסקים צריך שיהיו 600,000 בני אדם עוברים בהם כדבר שבשיגרה, כך שלמעשה להבנה זו, כמעט ואין רה"ר מצויה כיום בארץ ישראל.

כרמלית - שטח שאינו מוקף מחיצות, וגם אינו רשות הרבים, כגון שבילים, נהרות ושדות, ולמעשה כל השטחים הנמצאים מחוץ לעירוב העיר, ובלבד שהן אורכו והן רוחבו הינם לפחות בגודל ד' טפחים (32 ס"מ).

מקום פטור - עצם בולט ברה"ר שגובהו למעלה מג' טפחים, וגודל אורכו ו/או רוחבו פחות מד' טפחים, והוא קבוע בקרקע (כסלע, ספסל מקובע או גדר נמוכה). נחלקו הפוסקים אם גם כלי הבולט ברה"ר אך אינו קבוע בקרקע (כג'ריקן, ספסל נייד, או ארגז 'פעולה'

מקורות והערות

[1] עיין משנה ברורה (סימן שמה ס"ק טו) ושער הציון (שם ס"ק טז) שלדעת רבים אין כלי שמידותיו ככרמלית או כמקו"פ קבוע רשות לעצמו, אך יש המקילים בכך. [2] עיין רמ"א סימן שמה סעיף יט שכתב: "וכל זה (דין מקו"פ) דוקא בעומד ברשות הרבים, אבל בכרמלית אמרינן מצא מין את מינו וניעור, ודינו ככרמלית. ויש חולקים ואומרים דאין חילוק בין רשות הרבים לכרמלית". [ח] עיין ביה"ל שם ד"ה י"ש חולקים. [ט] גרם המדרגות (שרוחב כל אחת מהן פחות מד' טפחים) נידון כקיר משופע של מבנה, וממילא הנחה על אחת המדרגות, חשובה כהנחה על זיו הבולט מן הכותל.

גי'פ (ע"פ רוב אין לעוקב ולמנוע הגי'פ מחיצות בגובה י' טפחים^א), וכל שכן שולחן (שבין כך, כפי שהתבאר, יש הנוקטים שכלים אינם חולקים רשות לעצמם), הנמצאים ברה"ר או בכרמלית, נידונים כמקור"פ.

יתר על כן, יש אומרים שגם עצמים הבולטים לחלל זה ויש בהם ד' על ד' טפחים, אך אינם מוקפים מחיצות מד' רוחותיהם, אינם חולקים רשות לעצמם (ונוקטים שלא תיתכן מציאות כרמלית למעלה מ' טפחים מהקרקע). ולדבריהם אף גגו של עוקב מים, או מכסה מנוע של

ב

שאלה: האם מותר לחייל העומד מחוץ לגי'פ (בכרמלית) לארגן את הציוד הנמצא בתוך הגי'פ (ברה"ר)? האם ראוי לחייל הנמצא בפעילות מבצעית בגיזרה 'שקטה' ונצרך לדבר במכשיר הקשר, להיכנס לתוך הגי'פ לצורך זה, או שמא ניתן לכתחילה לעמוד בחוץ (בכרמלית) ולהסתפק בהכנסת ראשו בלבד לתוך הגי'פ (ברה"ר)?

טלטול הפצים בתוך רשות היחיד ע"י אדם העומד בכרמלית

אלא גזירה אטו הוצאה ברה"ר), ואנן ניקום ונגזור גזירה לגזירה?!

וכן נפסק בשו"ע^ב: "עומד אדם ברשות היחיד ומוציא ידו לרשות הרבים ומטלטל שם חפצים שאינם צריכים לו במקום שהוא עומד בו, אבל לא יעמוד ברשות היחיד ויוציא ראשו לרשות הרבים וישתה שם, או איפכא, אלא אם כן יכניס ראשו ורובו למקום שהוא שותה, דכיון שהוא צריך לאלו המים, חיישינן שמא יביאם אליו. אבל מותר לעמוד ברשות היחיד או ברשות הרבים ולשתות בכרמלית, או איפכא".

לאור זאת מותר לעומד (במהלך הפסקה בסיוור) בשטח פתוח ללא עירוב (כרמלית),

תשובה: שנינו^ב: "עומד אדם ברשות היחיד ומטלטל הרבים, ברה"ר ומטלטל ברה"י, ובלבד שלא יוציא חוץ מארבע אמות כו'. לא יעמוד אדם ברשות היחיד וישתה ברשות הרבים, ברה"ר וישתה ברה"י, אלא אם כן הכניס ראשו ורובו למקום שהוא שותה". ומקשה הגמרא^ב: "רישא רבנן וסיפא רבי מאיר (האוסר לעומד ברה"ר לטלטל חפצים ברה"י)? אמר רב יוסף, בחפצין שצריכין לו, ודברי הכל (כלומר, אף רבנן מודים שאסור להכניס ידו לרה"י ולטלטל שם חפצים שנצרך להם ברה"ר, גזירה שמא יביאם אליו). איבעיא להו כרמלית מאי כו'? אמר רבא, היא גופא גזירה (כלומר, כל איסור הוצאה בכרמלית אינו

מקורות והערות

[א] עיין שו"ע סימן שמה סעיף טז שכתב: "גג הבולט על מחיצות הבית בענין שאין מחיצות הבית ניכרות לעומד על הגג, הוי כרמלית", ואילו המשנה ברורה (שם ס"ק טו) הביא את שיטת הגר"א החולקת ונוקטת שלעולם החלל שמעל גובה י' נידון כמקור"פ. [יא] יש להעיר שאפילו אם היו הגי'פ או עוקב המים גבוהים מן הקרקע פחות מג' טפחים, מ"מ לא ניתן להוסיף את החלל שתחתיהם לחישוב גובה המחיצות (מדין 'לבוד'), לפי שאין אומרים לבוד אלא במחיצות חשופות (כמבואר ברש"י שבת ח ע"א ד"ה 'אבל גבה'). (ולענין הגדרת מידותיו של עוקב מים עיין עוד להלן סוף תשובה ד). [יב] ערוכין פ"י. [יג] שם צט ע"א. [יד] סימן שנ סעיף א.

לידי סכנה (כגון בשעת פעילות מבצעית בגיזרה שהסכנה בה שכיחה, אשר שינוי מדרכי הפעולה הרגילות עלול להסחית את דעתו ולגרוע מדריכותו המבצעית ומיכולת התגובה במהירות הנדרשת).

להכניס חלק מגופו לתוך ג'יפ (רה"י) ולהשיב לקריאה חיונית במכשיר הקשר, או לארגן בו את הציוד, ובלבד שיימנע במידת האפשר מהוצאת המע"ד¹⁰ או שאר חפצים אליו. ברם, כמובן, שאין להתנהל כך כשההתנהלות בדרך זו עלולה להביא

ג

שאלה: מה דין הושטת חפצים בין טנקים החונים זה לצד זה בשטח אימונים שלא הוקם בו עירוב? והאם ניתן להעביר ציוד מעמדת בידוק (שדינה רה"י) לג'יפ החונה בסמוך לה, למרות שמעבירו דרך אויר כרמלית?

הושטה וזריקת חפצים מרה"י לרה"י דרך אויר כרמלית

דרב, דאיתמר, שני בתים בשני צידי רשות הרבים (שעירבו ביניהם), רבה בר רב הונא אמר רב, אסור לזרוק מזה לזה, ושמואל אמר, מותר לזרוק מזה לזה? ולא מי אוקימנא לההיא כגון דמידלי חד ומתתי חד, דזימנין נפל ואתי לאתויי (כלומר, אף לרב מותר לזרוק מרה"י לרה"י דרך אויר רה"ר, אלא שמדובר שם ברשויות שאינן באותו מפלס, ועל כן אסור לזרוק מזו לזו, בשל החשש שהחפץ יפול לרה"ר ויבוא להעבירו אליו).

וכן נפסק בשו"ע¹¹: "שני בתים בשני צידי רשות הרבים והם של אדם אחד, או של שנים ועירבו, אם שניהם שווים מותר לזרוק מזה לזה (דרך אויר רה"ר למעלה מי' טפחים), ואם אחד גבוה מחבירו, אסור לזרוק מזה לזה, אלא אם כן הם כלי חרס וכיוצא בהם שאם יפלו ישברו. במה דברים אמורים, ברשות הרבים עוברת

תשובה: נאמר בגמרא¹²: "הזורק מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים באמצע, רבי עקיבא מחייב (דסבר קלוטה באויר, כמי שהונחה בקרקע דמי), וחכמים פוטרם" – "אמר רב חלקיה בר טובי, תוך ג' (טפחים סמוך לקרקע) – דברי הכל חייב, למעלה מי' – דברי הכל פטור (אבל אסור מדרבנן, שכן אמנם רה"ר אינה תופסת אלא עד י' טפחים ולמעלה מזה הוא מקום פטור, אך מ"מ חל איסור להעביר מרה"י לרה"י בלא שעירבו ביניהם עירוב חצרות), מג' ועד י' – באנו למחלוקת רבי עקיבא ורבנן. תניא נמי הכי, בתוך ג' – דברי הכל חייב, למעלה מי' – אינו אלא משום שבות, ואם היו רשויות שלו (שאינן אסור להעביר ביניהם), מותר, מג' ועד י' – רבי עקיבא מחייב וחכמים פוטרין. אמר מר, אם היו רשויות שלו מותר, לימא תהוי תיובתיה

מקורות והערות

[טו] למרות שמצינו שפטרו את הזורק מקל הקשור לחבל הוואיל ואינה נחשבת לפעולת העברה שלימה, וא"כ היה מקום להקל ככה"ג שהמע"ד קשור למכשיר הקשר הנמצא בתוך הג'יפ, אולם מכואר ברש"י (שבת קב ע"א ד"ה 'ומיתגא') שאין החבל פוטרו, אא"כ אווהו בו כן שיכול למשוך את המקל אליו קודם שינוח. אכן בתוס' (פסחים פה ע"ב ד"ה 'בנררין') משמע שהקלו בכל מציאות שאגוד לרה"י. ועיין נתיבות שבת פ"ז סעיף יט. [טז] שבת צו ע"א. [יז] סימן שנג סעיף א.

רה"ר, הושטה כעין זו בין רשויות הממוקמות באותו צד של רה"ר (או כרמלית), אסורה.

אולם למעשה אין נפק"מ לדין זה בהושטה בין רשויות בשטחי אימונים וכד', שכן הושטה בין רשויות בשטח פתוח אינה דומה להושטה בין שתי רשויות יחיד הממוקמות לאורך רה"ר (או כרמלית). מה גם שיש מן הפוסקים^ט שכתב שכל האיסור הוא בהושטה מעל רה"ר, ואילו מעל כרמלית אין כלל איסור הושטה.

לפיכך מותר להושיט או לזרוק חפצים מרה"י לרה"י דרך אויר כרמלית למעלה מ"י טפחים, כגון בין טנקים החונים זה לצד זה בשטח אימונים, או מעמדת בידוק ישירות לרכב הסמוך לה וכד', אף כשבמקומות אלה לא הוקם עירוב.

ביניהם, אבל אם היתה כרמלית עוברת ביניהם, מותר בכל גוונא (הואיל וכל איסור הוצאה בכרמלית אינו אלא גזירה אטו הוצאה ברה"ר, ואין גוזרים גזירה לגזירה)."

אמנם יש להוסיף שנפסק ברמב"ם^י: "המושיט מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים באמצע, חייב, ואפילו הושיט למעלה מאויר רשות הרבים (למעלה מ"י טפחים), שכן היתה עבודת הלויים במשכן, מושיטין את הקרשים מעגלה לעגלה ורה"ר בין שתי העגלות וכל עגלה ועגלה רה"י היא. במה דברים אמורים, כשהיו שתי רשויות היחיד באורך רה"ר כמו שהעגלות מהלכות ברה"ר זו אחר זו, אבל אם היו שתי הרשויות בשני צידי רה"ר, אף המושיט מרה"י זו לרשות היחיד שכנגדה פטור", וא"כ בניגוד להיתר זריקה מרה"י לרה"י דרך אויר

ד

שאלה: האם מותר לפתוח את ברז עוקב המים במאהל שלא הוקם בו עירוב, למרות שבכך יגרום להזרמת מים חוץ לד' אמות בכרמלית? האם מותר ליטול ידיים בעמדה או על גבי רכב (רה"י), למרות שהמים יזרמו משם לכרמלית?

פתיחת ברז עוקב מים בכרמלית (כחו בכרמלית)

(כלומר, הלא סוף סוף מביא להטלתם לים)? כחו בכרמלית לא גזרו". מאידך נאמר במקום אחר^כ: "גוזזטרא שהיא למעלה מן המים, אין ממלאין הימנה בשבת, אלא אם כן עשו לה מחיצה גבוהה י" טפחים" - "אמר רבה בר רב הונא, לא שנו אלא למלאות, אבל לשפוך (מהגוזזטרא לים), אסור (לפי שהשפכים

תשובה: נאמר בגמרא^ל (לענין ספינה המפליגה בים): "אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין כו', שופכין דידיה היכי שדי להו כו' (כלומר, כיצד ניתן להטיל את מי השפכים מהספינה שדינה רה"י אל הים שדינו כרמלית)? דשדי להו אדופנא דספינה (ומן הדופן יזרמו מעצמם לים). והא איכא כחו

מקורות והערות

[יא] פ"ג משבת ה"ח, ע"פ הגמרא שם.

[יב] שבת ק ע"ב.

[יג] מג"א סימן שנה ס"ק יא.

[יד] ערוכין פח ע"א.

יזרמו אל מחוץ למחיצה), "וא"כ מוכח שחל איסור אף על הוצאה מכחו לכרמלית.

ונחלקו ראשונים ביישוב ענין זה, יש שכתבו¹ שדוקא בשפיכה מספינה לים הקלו, ואילו בשאר מקומות אין להקל, דגזרו כחו בכרמלית אטו כחו ברה"ר, ויש שכתבו² שמשמעות הגמרא "כחו בכרמלית לא גזרו", שבכל כרמלית ניתן להקל (ומשמע שנקטו שהסוגיות חלוקות).

וכן נחלקו הפוסקים, בשו"ע נפסק³: "ומימו יכול לשפוך על דופני הספינה והם יורדים לים, דכיון דלא זרק להו להדיא לים אלא מכחו הם באים, כחו בכרמלית לא גזרו". ואילו הרמ"א כתב⁴: "וי"א דאין חילוק בין כרמלית לרשות הרבים. ודוקא כרמלית שהיא תוך העיר, דמיחלף ברשות הרבים עצמה, אפילו בזמן הזה דלית לן רשות הרבים, אבל כרמלית שהיא מחוץ לעיר, או חצר שאינה מעורבת, שרי".

וא"כ במסגרת צבאית השוהה מחוץ לעיר, מותר לשטוף ידיים וכד' ברה"י למרות שיזרמו משם לכרמלית, וכן מותר

לשוטפם בכרמלית למרות שיזרמו שם אל מחוץ לד' אמות, ואין לחוש שיבואו להקל בשל כך ברה"ר (אלא שיש להיזהר משפיכת מים בקרקע זרועה, או שעומדת לכך, ומשום איסורי זורע וחורש⁵).

מעבר לכך יש להוסיף שלכאורה חל איסור על פתיחת ברוז של עוקב מים העומד בכרמלית, הואיל וכידוע שטח מרכז העוקב גדול מד' על ד' וגובהו למעלה מ' טפחים, כך שהפותח את הברז נמצא מזרים מים מרה"י לכרמלית. ברם, למעשה אין לחוש לכך, שכן אפשר⁶ שהעוקב אינו מוגדר כמקוף מחיצות בגובה י', שהרי חלקן העליון של דפנותיו מעוגלות בשיפוע הקטן מ- 25 מעלות, ושיפוע מתון כזה אינו נידון כמחיצה. יתר על כן, אפילו נדון את העוקב לרה"י, עדיין יש להתיר את פתיחת הברז בשבת, לפי שהמים מוזרמים החוצה דרך צינור, וכתבו מפוסקי דורנו⁷ שצינורות המים נידונים כמקום פטור, ומפורש ברמ"א הנ"ל: "ואם הצינור למעלה מ'י, שעוברים המים דרך מקום פטור לכרמלית, יש להקל", דהיינו, לכו"ע לא גזרו על כחו בכרמלית כשמזרים את המים לשם דרך מקום פטור.

מקורות והערות

[כב] תוס' שבת שם ד"ה 'כחו בכרמלית', ועוד. [בג] רשב"א ערוכין שם, שכן נקטו הרמב"ם והראב"ד. [כד] סימן שנה סעיף א. [כה] סימן שנה סעיף ג. [כו] עיין בענין זה לעיל פרק לו תשובה ד. [כז] כן כתב בספר משכיל אל דוד סימן ו. [כח] חזו"א סימן קד ס"ק ב, שמתעם זה נוהגים כיום להזרים מים ומי ביוב בצינורות העוברים לרשויות אחרות, שכן על הצינורות בימינו חל דין מקום פטור (שכן אין בפתיחתם ד' על ד', ואף לא ניתן לראותם כחורי הרשות אליה פתוחים, שהרי הצינורות חסומים ואינם ראויים לשימוש בני אותה רשות), וכפי המבואר ברמ"א, אין להחמיר בהוצאה מכחו לכרמלית דרך מקו"פ. ועיין עוד בענין זה בשו"ת מהרש"ג ח"ב סימן כה, בספר חשוקי חמד שבת קא ע"א, ובספר שבת ומועד בצה"ל בפרק 'השימוש במים שבמכילים במקום שאין עירוב'.

ה

יציאה מחוץ
לעירוב עם
כומתה ותג יחידה

שאלה: האם ניתן לצאת מחוץ לעירוב עם פריטי זיהוי המחוברים למדים, כתג יחידה, סיכת לוחם וכד' ומה דין יציאה עם כומתה הנתונה בכותפת?

ירוקים שגזרה המלכות שכל יהודי ישא אחד מהם בכסותו, מותר לצאת בהם אפילו אינו תפור בכסותו רק מחובר שם קצת (ובארו האחרונים^{לב} הטעם, לפי שאין חשיבותם גדולה, ואין לחוש שאם יפלו יבוא לשאתם בידיים)."

אם כן, מותר לצאת מחוץ לעירוב עם פריטי נוי וזיהוי המחוברים למדים, כל שדרכם בכך, ובלבד שיהיו תפורים לבגד, ובמידה שאין חשיבותם גדולה, ניתן אף להסתפק בחיבור קל כקשירה וכד'.

לפיכך מותר לצאת מחוץ לעירוב עם תג יחידה, דרגות, שרוך הדרכה, סיכת לוחם, ונראה שאף עם כומתה בכותפת^{לד} (אך לא עם כובע עבודה המונח שם), ובלבד שיהו מהודקים היטב לבגד (כגון באמצעות סיכת ביטחון), כך שאין לחוש שייפלו ויבוא לטלטלם ברשות הרבים או בכרמלית.

תשובה: נפסק בשו"ע^{לז}: "כל היוצא בדבר שאינו תכשיט ואינו דרך מלבוש, והוציאו כדרך שרגילין להוציא אותו דבר, חייב. וכל תכשיט שהוא רפוי שאפשר לו בקל ליפול, אסור לצאת בו (מדרבנן, שמא יפול ויבוא לשאתו בידיים), ואם יצא, פטור". ועל דרך זו נפסק^ל: "לצאת בשבת בכובע שבראשו העשוי להגין מפני החמה, יש מי שאוסר משום דחיישינן שיגביהנו הרוח מראשו ואתי לאתויי ד' אמות ברשות הרבים, אלא אם כן הוא מהודק בראשו".

עוד כתב השו"ע^{לא}: "הבנים יוצאים בזגין (פירוש, כמין פעמונים קטנים לנוי) הארוגים להם בכסותם, אבל אם אינם ארוגים, לא (לפי שיש לחוש שיבוא לשאתם בידיים)", והוסיף הרמ"א: "ולא מהני הא דמחבר לכסות, רק בדבר שדרכו להיות מחובר שם, אבל אם חיבר שם דבר שאין דרכו בכך, אסור. ואותם עיגולים

מקורות והערות

[כט] סימן שא סעיף ז. [ל] שם סעיף מא. [לא] שם סעיף כג. [לב] משנה ברורה שם ס"ק פג. [לג] כן נראה, שלרוב החיילים כיום הכומתה נחשבת לסממן זיהוי, ואין נושאים אותה בכותפת בכדי שתהא זמינה לחבישה, ואף אין חובשים אותה אלא לעיתים רחוקות, על כן אינה דומה למחט שנאסר על החייט לתוחבה בבגדו בכדי להכריזו על אומנותו (ראה שו"ע שם סעיף יב), שכן שם המחט מיועדת לשימוש, ורק באופן זמני תוחבה בבגדו לפרסום. וכן כתב בשו"ת מלומדי מלחמה סימן עג, ובניגוד לאמור בהלכס"ד ח"ד פ"ג סעיף יט.

ו

יציאה מחוץ לעירוב עם דיסקיות, שעון-יד, ותגי שם חרוטים

שאלה: האם מותר לצאת לטיול מחוץ לעירוב כששרשרת עם דיסקית ענודה לצווארו? ומה דין הדיסקית הנתונה בנעליים הצבאיות, או תג זיהוי מתכתי (ששמו חרוט עליו והוא מוצמד לכיס החולצה)? כיצד יש לנהוג בענין שעון-יד, כשיוצא לסיור בט"ש המתבצע מחוץ לעירוב?

תשובה: נפסק בשו"ע^ל: "מותר לצאת ברצועות התלויות באבנט (שהיה דרכם לקשור בהם את הנעליים לחגורה בשעה שהלכו יחפים), אע"פ שאין המנעלים קשורים בהם, דלא חשיבי ובטלי אגב האבנט", דהיינו, ניתן לצאת מחוץ לעירוב עם פריטים שדרכם להיות מחוברים לבגד, ואפילו אינם מיועדים לשיפור או קישוט הבגד, ובלבד שאין להם חשיבות גדולה^ל, ובטלים אגב הבגד.

שם קצת. וכן מותר לצאת במטפחת שמקנחין בו האף, שקורין פצוליי"ט, אם מחובר לכסות^ל.
 יתר על כן נפסק בשו"ע^ל: "מי שהוא אסור וכבלים (אזיקים) ברגליו, מותר לצאת בהם", ובארו המפרשים^{לט} הטעם, לפי שנחשבים לו כמלבוש ובטלים הם לגבי הגוף. וא"כ מבואר שאף דבר שדרך לשאתו בקביעות על גופו, נחשב כמלבוש וניתן להוציאו מרשות לרשות, וכעין זה מובא ברמ"א^ל לענין יציאת עבד בחותם שבצווארו, ויש אף מפוסקי דורנו^מ שכתבו שמעיקר הדין מותר לשאת שעון-יד מחובר בהם אפילו אינו תפור בכסותו רק מחובר

מקורות והערות

[לד] סימן שא סעיף לט. [לה] יש להעיר שבשו"ע (שם סעיף לח) אסר יציאה בציצית פסולה לפי שחוטיה עומדים לתקון, ועל כן חשיבי ולא בטלי, ומכאן למד החיי אדם (כלל נו סעיפים יג-יד, מובא במשנה ברורה שם ס"ק קג) שכל אביו המחובר לבגד ועומד לתקון (כלולאה להשחלת חגורה שנקרעה חלקית וכד'), אינו בטל אגב הבגד, וחל עליו איסור הוצאה. ולדבריו אף אין היתר לצאת עם בגד שתפורים בו כפתורים זורביים וכד'. בהם, דעת התהילה לרוד (שם סעיף לב) וערוך השולחן (שם סעיף קז) שחוטיו ציצית אסורים בטלטול בשל חשיבות המצוה שבהם, אך אין ללמוד מכאן לאסור פריטים המחוברים לבגד ועומדים לתקון אך לעת עתה אינו מייחס להם חשיבות רבה. [לו] שם סעיף כג. ועיין בביה"ל (שם ד"ה 'שדרכו להיות מחובר') שטעם זה ניתן גם לצאת במעיל שמחובר לו כובע גשם, והיינו לפי שהוא בטל אגב הבגד. ואגב, עיין בשמירת שבת כהלכתה (פרק יח הערה קכה) שהסתפק אם ניתן לצאת בסיכה התחובה בכיפה בזמן משמשת להידוק הכיפה לראש, שכן במצב כזה אפשר שאינה מוגדרת ממש כחלק מהבגד. [לז] ועיין בשער הציון (שם ס"ק קג) שהביא ביאר הטי"ז (שם ס"ק יד) והמג"א (שם ס"ק לד) שאף שאין המטפחת עומדת למלבוש וקישוט, מ"מ ניתן לצאת בה כשמחוברת לבגד, לפי שאין בה חשיבות כל כך, ובטלה אגב הבגד, אך מ"מ חשובה יותר מעיגולים ירוקים הנ"ל, ועל כן אינה בטילה אא"כ חיברה לבגד. ולעומת זאת הביא דעת הגר"א שהמטפחת נחשבת לדבר חשוב, והיתר הוצאתה אינו בגלל שטפילה לבגד, אלא לפי שדרכה להיות מחוברת לבגד (ועל כן אין דינה כעיגולים ירוקים, ויש לחברה היטב לבגד). [לח] שם סעיף יט. [לט] משנה ברורה שם ס"ק טט. [מ] סימן שד סעיף א', ע"פ הגמרא בשבת נח ע"א: "אמר שמואל, יוצא העבד בחותם שבצווארו כו', ורמינהו לא יצא העבד בחותם שבצווארו כו', כן בשל מתכת וכאן בשל טיט, וכדרכך נחמן אמר רבה בר אבוה, דבר המקפיד עליו רבו - אין יוצאין בו (שכן אם יפול, יש לחוש שיבוא לטלטלו בידים), דבר שאין מקפיד עליו - יוצאין בו". [מא] שו"ת אגרות משה ח"א סימן קיא, שכן מוכח מהגמרא (שבת קכ ע"א) שמותר לצאת בסודר שבצווארו, ופירש רש"י שמיועד לקינוח פיו ועיניו, הרי שמותר אף לצאת בכלי תשמיש, כל שדרך ללבושו. וכן נקט הגרש"ז אויערבך (מובא בשמירת שבת כהלכתה פרק יח סעיף כז ובהערה שם), ובאר שאף שבפשטות נפסק בשו"ע (סימן שא סעיף יא): "דבר העשוי לתכשיט ולהשתמש בו, כגון מפתחות נאות של כסף כמין תכשיט, אסור, שהרואה אומר שלצורך תשמיש מוציא", מ"מ נראה שדוקא במפתח שכדי להשתמש בו יש להסירו מעליו, החמירו, משא"כ בשעון שמשמשים בו תוך כדי לבישה, וכן הורו שו"ת יחווה דעת ח"ג סימן כג וילקוט יוסף שם סעיף מד. לעומת זאת בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו סימן יט), בשו"ת להורות נתן (ח"ד סימן כו), ובעוד ספרי אחרונים, חלקו על כל הבנה זו ונקטו שלעולם אין היתר הוצאה בחפץ אלא כשעניינו מלבוש או תכשיט, אך אין כל היתר להוציא חפץ המיועד לתשמיש כלשהו, ואפילו דרך ללבושו על הגוף.

לעירוב, הואיל ודרך ללובשו בקביעות על הגוף (אלא שלמעשה הורו שראוי להימנע מכך).

לפיכך מותר לצאת מחוץ לעירוב עם דיסקיות בנעליים, שכן הדיסקית בטלה לנעל, וכעין שכתבו רבים מפוסקי דורנו^{מב} שמותר לצאת מחוץ לעירוב עם בגד שתפורים בו כפתורים רזרביים או פיתקית מידה וכד'. יתר על כן, נראה^{מג} שאף יציאה לדבר רשות בדיסקית שבצוארו מותרת,

שהרי דרכו לשאתה בקביעות על גופו, ונחשבת לו כמלבוש, ועל דרך זו נראה שניתן לצאת בתג זיהוי מתכתי (ששמו חרוט עליו והוא מוצמד לכיס החולצה), כל שדרך לעונדו בקביעות, ובמקום צורך ניתן להקל אף ביציאה עם שעון-יד.

בכל זה יש להעיר שצריך שיהיו האביזרים מחוברים היטב, כך שאין לחוש שיפלו ויבוא לטלטלם בידיים ברשות הרבים או בכרמלית.

שאלה: האם חיילי סיור השוהים מחוץ לעירוב צריכים להשתדל להימנע מיציאה מרכב הסיור בכדי שלא יוציאו את נשקם מרשות לרשות? האם חיילים רשאים לצאת מבסיסם לצורך טיול, או בכדי להתפלל במנין, למרות שהדבר כרוך בנשיאת נשק מחוץ לעירוב?

נשיאת נשק מחוץ לעירוב

תשובה: שנינו^{מד}: "לא יצא איש לא בסיף ולא בקשת, ולא בתריס, ולא באלה, ולא ברומח, ואם יצא - חייב חטאת. רבי אליעזר אומר תכשיטין הן לו, וחכמים אומרים אינן אלא לגנאי, שנאמר: וכיתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמורת, לא ישא גוי אל גוי חרב, ולא ילמדו עוד מלחמה".

ונפסקה הלכה כחכמים, וכן מובא בשו"ע^{מה}: "לא יצא איש לא בסיף ולא בקשת כו', ואם יצא חייב חטאת". ברם, דעת ערוך השולחן^{מז} שכן הדין דוקא באנשים שאין דרכם לשאת נשק, אך אנשי צבא שדרכם בכך, נחשב להם כשאר לבוש ורשאים להוציאו, ובלבד שלא יישאוהו בידיים, וכן הורו חלק מפוסקי

מקורות והערות

[מב] שו"ת אז נדברו ח"ב סימן מ, שו"ת רבכות אפרים ח"א סימן רמב וח"ד סימן פז, שו"ת יביע אומר ח"ז סימן לו אות ד. אמנם בשמירת שבת כהלכתה (פרק יח סעיף ל) אסר בזה, אך עיין שם בהערה שהביא דעת הגר"ש אויערבך להחיר, ואכן במהדור"ח (שם) הורה למעשה שכפתורים שפוטם שאינו מקפיד עליהם, בטלים אגב הבגד. [מג] עיין בענין זה בשו"ת משיב מלחמה (ח"ב סימן סה) שלמד מחותם עבדים שניתן לצאת בדיסקית שבצוארו, והוסיף שאמנם החמירו בחותם של מתכת בשל החשש שיבוא לשאתו ד' אמות ברה"ר, אך לדין שאין לנו רה"ר דאורייתא, אין לחוש לכך, דהוי גזירה לגזירה. לעומת זאת בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סימן יב) אסר להוציא דיסקית, לפי שאינה לא מלבוש ולא תכשיט. ועיין גם בשמירת שבת כהלכתה (פרק יח סעיף כה) שאסר לרופא או לסדרן לצאת עם תג או סרט זיהוי, אולם יש לציין שלא ברור שהכוונה שם לתג שדרך לעונדו בקביעות. (ואגב, עיין להלן פרק מז תשובה יג בענין ענידת דיסקית כשמשורקית קשורה אלה). [מד] שבת סג ע"א. [מה] סימן שא סעיף ז. אגב יש להוסיף שבשו"ת אגרות משה (ח"ד סימן פא) כתב שמסוגיה זו למדנו שגדר תכשיט אינו רק חפץ נוי, אלא גם חפץ המעיד על מעמדו החשוב של בעליו, ואמנם מסקנת הסוגיה שאין לשאת נשק ברה"ר לפי שהלחימה במהותה מגונה, אך ניתן להסיק מכאן שחובש-כונן ראשי לשאת עימו מכשיר קשר, כל שניכר עליו שהוא נושא לצורך הצלה, ובכך המכשיר מהווה תכשיט המעיד על מעמדו החשוב של בעליו (ועיין בדבריו שהקל בכך דוקא לחברי הצלה, דאל"כ יש לחוש שיימנעו מלהצטרף למערך הכוננות, ובכך ייגרם חשש פיקודי). ברם, נראה שרבים לא נקטו להורות כן, ולא מצינו סמכו על יסוד זה להחיר לרופא ליטול טלפון-נייד ברה"ר (ראה שמירת שבת כהלכתה מהדור"ח פרק מ סעיף טז), והיינו לפי שדוקא בנשק היה צד לדונו כתכשיט, שכן דרך החייל ללובשו כבגד, משא"כ מכשירים שרגיל החובש ליטול עימו שלא כדרך לבישה. [מז] שם סעיף נא.

דורנו^מ, אולם יש שפקפקו^מ בחידושו של ערוך השולחן (שהרי מסתבר שהפסוק "וכיתתו חרבותם לאתים" מתייחס במיוחד לאנשי צבא). ולמעשה, פשוט שלצרכים מבצעיים מותר לשאת נשק מחוץ לעירוב, ובנסיבות אלה נראה שיש להתנהל עם הנשק כדרכו בחול ולהימנע מנסינות לצמצם את נשיאתו, הן בהסתמך על שיטת המקילים שנשק נידון כמלבוש, והן מצד שהניסיון מורה שהעיסוק בדרכים לצמצם את נשיאתו, מסיח את דעת הלוחם עד כדי פגיעה בדריכותו המבצעית. ומ"מ יש להשתדל במידת האפשר לשאתו כשהוא תלוי על גופו, כדרך לבישה.

יתר על כן, נראה שבשל חשיבות שמירת האווירה התורנית במסגרת הצבאית, ומניעת שחיקה רוחנית של החייל, ניתן במקום שניכרת הנחיצות לכך, לסמוך על שיטת המקילים הנ"ל, ולצאת עם נשק התלוי על גופו אל מחוץ לעירוב גם לצורך מצוה, כגון לצורך תפילה בציבור (אך לא לצורך טיול וכד'), וראוי במצבים אלה להוציא את הנשק אל מחוץ לעירוב באמצעות הנחה על מקום פטור, או כזזה עוקר וזה מניח, ולטלטלו בכרמלית פחות פחות מד' אמות. כשהדבר לא אפשרי, מותר להוציאו מהמחנה (רה"י) ליישוב (רה"י) בהליכה רציפה ללא כל עצירה למנוחה בינתיים^ט.

ח

יצאה מחוץ לעירוב עם משקפי שמש, כפפות חסינות אש ('נומקס'), שקית חימום, ונייר טואלט

שאלה: האם מותר לצאת עם משקפי שמש, אל מחוץ לעירוב? ומה דין נשיאת כפפות 'נומקס', או שקית חימום, במקומות אלו? האם חייל הנצרך לנקביו, רשאי לשאת עימו נייר טואלט כדרכו בחול?

תשובה: נפסק בשו"ע: "דבר שהוא דרך מלבוש, אפילו אם אינו לובשו אלא משום אצולי טינוף, מותר לצאת בו בשבת", ועל דרך זה נפסק^א: "יוצאים במוך וספוג שעל המכה, לפי

שהם מרפאים, הילכך הוי כמו תכשיט", דהיינו, אף אביזרים המשמשים את גוף האדם להגנה וריפוי, ונישאים כדרך מלבוש, כלולים בכלל היתר היציאה בשבת. ועל כן מבואר במשנה^ב שמעיקר

מקורות והערות

[מז] שו"ת דברי יציב או"ח סימן קמח (לענין חיילים המשרתים בצבא זר, שאם יימצאו בלא נשקם, עלולים להענש בחומרה עד כדי העברה למקום מסוכן), ובהסתמך על כך שאין מצוי כיום רה"ר דאורייתא. והגר"ש גורן בשו"ת משיב מלחמה ח"ב סימן סא (ובסימן ס כה כן אף לענין אפור), ובשו"ת תרומת הגורן סימנים צו-צח. ועיין גם בתרומת הגורן (שם סוף סימן צח) שהתיר ע"פ זה לחייל לצאת עם נשקו ללוות טיול מחוץ לעירוב, ולעומת זאת במשיב מלחמה (סימן נו) הסתמך על שיטת ערוך השולחן רק ביציאה הנדרשת לצורכי בטחון ושליטה בארץ, ולא ביציאה שאינה חיונית. ועיין עוד בדברי יציב שם, ובשו"ת חלקת יעקב (או"ח סימן צו, לענין חייל הנדרש לשאת חרב שאינה עומדת לשימוש מלחמה, אלא רק לסמל את עבודתו), שהוכיחו מהא"י (שבת סימן פד אות ג) שהיתר היציאה בעיגולים ירוקים שגורה המלכות על היהודים לשאתם, אינו משום שטפלים לבגד, אלא לפי שמורגלים בהם, נחשבים להם מלבוש גמור, ומכאן שאף חייל המורגל לשאת את נשקו על גופו תמיד, שנחשב לו מלבוש גמור. [מח] ראה שו"ת או נדברו ח"א סימן ע. ועיין גם ילקוט יוסף שם סעיף מו, שמירת שבת כהלכתה פרק מא סעיף לב, שו"ת דבר חברון ח"א סימנים רעט, שד, תס, שו"ת מלומדי מלחמה סימן סח, שהתירו נשיאת נשק רק לצורך בטחוני, ולא נקטו כערוך השולחן שנשק נידון כלבוש גמור. [מט] עיין בענין זה להלן תשובה י. (ולענין דין מוקצה בנשק, עיין להלן פרק מז תשובה ב). [נ] סימן שא סעיף יד. [נא] שם סעיף כב. [נב] שבת פרק ו משנה ב.

הדין מותר לצאת בשריון, קסדה, ומגפי ברזל, בשבת, לולא שאסרו זאת חז"ל משום מראית עין, שנראה כיוצא למלחמה (ומכאן שבנסיבות מבצעיות, כיציאה לשמירה בעמדה הסמוכה לבסיס, יש להעדיף ללבוש את השכפץ, הקסדה, והברכות, קודם היציאה אל מחוץ לעירוב, ולא לשאתם בידיים, ובלבד כמובן שאין בדרך זו הכבדה על הלוחם עד כדי חשש פגיעה במוכנותו המבצעית).

ברם, אין היתר לצאת עם אביזרים מעין אלו, במידה ואינם מחוברים היטב לגוף, שכן אז יש לחוש שיפלו ממנו ויבוא לשאתם בידיים, וכפי שנפסק בשו"ע²²: "כל תכשיט שהוא רפוי שאפשר לו בקל ליפול, אסור לצאת בו (שמא יפול ויבוא לשאתו בידיים)", וכעין זה מצינו שנפסקי²³: "מותר לצאת בשבת בבתי ידיים הנקראים גואנטי"ש (כפפות). ויש מי שמחמיר להצריך שיתפרם מערב שבת בבתי ידיים של מלבושיו (בשווילים), או שיקשרם בהם בקשר של קיימא יפה (בגלל החשש שיסירם מעל ידיו ויטלטלם ברה"ר), וראוי לחוש לדבריו".

עוד יש להוסיף שנפסק בשו"ע²⁴: "משום כבוד הבריות התירו לטלטל אבנים לקנח (למרות שחל עליהם דין מוקצה)", וכתב הרמ"א: "ויש אומרים דאפילו מכרמלית לרה"י נמי שרי, דהא נמי אינו רק איסור דרבנן, ומשום כבוד הבריות התירוהו".

1. למעשה כתבו מפוסקי דורנו²⁵ שניתן לצאת אל מחוץ לעירוב עם משקפי ראייה שמחובר אליהן זוג עדשות כהות ('קליפון'), שכן אין לחוש שיבוא להסירן מעליו (ובהרכבת המשקפיים כשה'קליפון' מקופל למעלה אין איסור²⁶), וכל שכן שמתר לצאת עם משקפי ראייה בעלות זגוגיות מתכהות. ברם, לרוב אין להקל על יציאה עם משקפי שמש, שכן מצוי הדבר שבהגיעו לצל מסירם מעל עיניו (ונשיאתם כשהם קשורים בשרוך ותלויים על צוארו, או כשהם מורמים ממקומם ומונחים על ראשו, אינה נחשבת דרך לבישה), אולם אם ברי לו שלא יסירם כלל מעיניו, רשאי להקל בכך, במיוחד אם ההימנעות מהרכבתם מקשה על תפקודו במהלך פעילות מבצעית.

2. כמו כן מעיקר הדין מותר לעטות כפפות (כגון כפפות צמר או 'נומקס') ביציאה אל מחוץ לעירוב, אלא שבמידה ואינו מורגל לעטותם ברציפות ויש לחוש שיסירם שם מעל ידיו ויטלטלם, ראוי להימנע מכך (למעט, כמובן, כשהדבר נחוץ לצורך המוכנות המבצעית). כל שכן שאין לצאת לדבר רשות עם שקית חימום, שאמנם נועדה לתשמיש הגוף, אך כלל אינה נישאת עליו בדרך לבישה, מה גם שרגילים להוציאה מידי פעם ולנערה בכדי לחדש את פעולתה.

3. לעומת כל זאת, הנצרך לנקביו רשאי להוציא עימו נייר טואלט לכרמלית כדרכו בחול, לפי שהקלו חכמים בענין זה משום

מקורות והערות

[נג] שם סעיף ז. [נד] שם סעיף לו. [נה] סימן שיב סעיף א (ועיין בהרחבה בענין זה בפרק לו תשובה ג). [נו] שמירת שבת כהלכתה פרק יח סעיף יח, ילקוט יוסף סימן שא סעיפים לד-לו (ועיין גם בהליכות עולם ח"ד מלאכת צובע סעיף ט, שציין שכיום אין במשקפיים חשש נפילה, והואיל וזרועותיהן כפופות תחת האוזניים). [נז] שכן דרך לבוש, וכשם שמתר לצאת עם מעיל שמחובר לו כובע, גם בזמן שאין חובשים אותו. ראה ביה"ל שם סעיף כג ד"ה 'שרוכו להיות מחובר'.

כבוד הבריות. אולם כתבו מפוסקי דורנו¹¹ שאין טלטול מטפחת-אף כלולה בהיתר זה, ועל כן הנצרך לטלטלה יישאנה לכתחילה בדרך לבישה (כמבואר בתשובה

הבאה), ורק בשעת דחק רשאי לשאתה בשינוי מדרך נשיאתה הרגילה (כגון בין החולצה לגופייה), ובצירוף ההיתר הנ"ל.

ט

שאלה: האם מותר ביום קייצי ללבוש בגד נוסף, או לכרוך מגבת על צוארו, בכדי לאפשר את העברתם במקום ללא עירוב?

נשיאת חפצים בדרך לבישה, בכדי לאפשר את הוצאתם מחוץ לעירוב

לאפשר את הוצאתם ונשיאתם מחוץ לעירוב, ובלבד שאכן פעמים נהגים להתלבש באופן זה.

יתר על כן, מצינו באחרונים¹² שאף התירו ליצור מחפצים אביזרי לבוש בכדי לאפשר את הוצאתם, כך יש שהשתמשו במפתח ביתם לאבזם החגורה, ויש שקשרו מטפחת במקום סגירת שרוול החולצה כתחליף לחפתי החולצה. ברם, יש להדגיש שהערמה זו מועילה רק אם אותם חפצים אכן משמשים בפועל לצורך הלבוש, ועל כן למעשה דרך זו קשה לביצוע (ועייין עוד בתשובות הבאות בענין דרכי היתר נוספות לנשיאת חפצים בשעת דחק).

תשובה: נפסק בשו"ע¹³: "לבדים הקשים (שאינן רגילים להתעטף בהם) אסור להביאם ברשות הרבים או בכרמלית כשהוא מעוטף בהם, ואם אינם קשים הרבה, מותר. מותר לצאת בשבת בשני מלבושים זה על גבי זה, בין לצורכו בין לצורך חבירו, בין שהם שני חלוקים בין שהם שני סרבלים בין שהם שתי חגורות זו על גב זו, ואפילו אין מלבוש מפסיק ביניהם. הגה, ויש אוסרים שתי חגורות זה על זה אא"כ מלבוש מפסיק ביניהם, וכן ראוי לנהוג. ומותר ללבוש שני כובעים זה על זה, וכן שני אנפילאות (גרביים)".

א"כ, מותר להערים וללבוש בגדים יתרים, או להתעטף במגבת, סדין וכד', בכדי

מקורות והערות

[נח] שמירת שבת כהלכתה שם סעיף מז. ועייין גם ילקוט יוסף שם סעיף נא. [נט] סימן שא סעיפים לה-לו. [ס] עיין שמירת שבת כהלכתה פרק יח סעיפים מז-מח.

דרכי היתר
להוצאה והעברת
חפצים בהעדר
עירוב

שאלה: האם ניתן בדרך כלשהי להעביר ברגל אוכל לעמדה הנמצאת מחוץ לעירוב? כיצד ינהגו חיילים החונים בצד הדרך במהלך סיור רכוב בגיזרה 'שקטה', ונצרכים להוציא חפצים אל מחוץ לרכב הסיור? כיצד ראוי לטלטל כובע עבודה, כשנדרש לשאתו מחוץ לעירוב?

שולי האמה שדינם מקו"פ, ונחלקו אמוראים בביאור הדבר, יש שנקטו שהאיסור להעביר מרשות לרשות דרך מקו"פ הוא דוקא ברשויות דאורייתא, ואילו העברה דרך מקו"פ בין רשויות שאיסורן מדרבנן (כלומר, לכרמלית, או מכרמלית), מותרת, ויש שנקטו שהאיסור הוא אף בין רשויות דרבנן, והיתר השאיבה מאמת-המים מבוסס על כך שנבנתה שם מחיצה מתרת.

להלכה נחלקו ראשונים^{סא} כמי להכריע, וכן מובא בשו"ע^{סב}: "העומד ברשות היחיד ומוציא או מכניס או מושיט וזורק לרשות הרבים דרך מקום פטור, או איפכא, חייב כו'. ולהחליף דרך מקום פטור ברשויות דרבנן, יש אוסרים ויש מתירים", ובפשטות פסק להקל ברשויות דרבנן^{סג}, אולם מדברי הרמ"א^{סד} עולה שחש לשיטה המחמירה. למעשה כתבו האחרונים^{סה} שיש להקל במקום דחק, ובמיוחד נראה^{סו} להקל כשהעברה נעשית

תשובה^{סא}: מצינו מספר דרכים להקל בעניני הוצאה מרשות לרשות, וכדלהלן.

העברה דרך מקום פטור:

נאמר בגמרא^{סב}: "אדם עומד על האיסקופה, נוטל מבעל הבית ונותן לו, נוטל מעני ונותן לו, ובלבד שלא יטול מבעל הבית ונותן לעני, מעני ונותן לבעל הבית, ואם נטל ונתן - שלושתן פטורים". ובהמשך^{סג}: "האי איסקופה מאי כו'? אלא איסקופה מקום פטור בעלמא הוא, כגון דלית ביה ד' על ד', וכי הא דכי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: מקום שאין בו ד' על ד' טפחים, מותר לבני רשות היחיד ולבני רשות הרבים לכתף עליו, ובלבד שלא יחליפו". וא"כ, למרות שמותר להעביר מרשות כלשהי למקום פטור, או להיפך, מ"מ חל איסור להעביר מרשות לרשות דרך מקו"פ.

אלא שבמקום אחר^{סד} מובא שמותר לשאוב מים מאמת-המים (כרמלית) לבית דרך

מקורות והערות

[סא] יסודות ענין זה נידונו בהרחבה בשו"ת משיב מלחמה ח"א סימן ה' וח"ב סימן ס, ספר הלכות עירובין פ"ט, שנתן 'תחומין' ח"ד 'טלטול ללא עירוב', ספר הלכות צבא פ"ס, ועוד. [סב] שבת ר ע"א. [סג] שם ח ע"ב. [סד] עירובין פז ע"א. [סה] הרי"ף (שם) כד ע"ב מדפי הרי"ף) והרמב"ם (פט"ו משבת ה"כ) נקטו שדוקא ברשויות דאורייתא חל איסור להחליף דרך מקו"פ, ואילו בעל המאור (שם) כט ע"ב מדפי הרי"ף) והרשב"א (מובא במ"מ שם) נקטו שאף בדרבנן חל איסור, וכן הסיקו הרא"ש (שם פ"ח סימן ח) הראב"ד (מובא ברא"ש שם) והטור (סימן שמו). [סו] ע"פ הכלל "י"א וי"א - הלכה כ"א בתרא", מה גם שדרך השו"ע להכריע כרוב עמודי הוראה, וכאן הרי"ף והרמב"ם מקילים והטור מחמיר. [סז] כן משמע בדבריו בסימן שעב סעיף ו, שנפסק שם: "פירות ששבתו בבית, אם הכותל (שבין הבתים) רחב ד', אסור להעלות לו ולא להוריד ממנו, ואם אינו רחב ד', מותר (שכן דינו כמקו"פ)", והעיר הרמ"א: "ובלבד שלא יחליפו, כדלעיל סימן שמו סעיף א", הרי שחש להחמיר בהחלפה דרך מקו"פ אפילו ברשויות דרבנן, וכן ציין המשנה ברורה שם ס"ק מט. ועיין עוד בענין זה בדברי הרמ"א בסימן שנה סעיף ג. [סח] עיין שו"ע (סימן שנה סעיף א) שהתיר לשאוב מים בספינה הגבוהה י"ט מעל הנהר, הואיל והוי העברה מרשל"י דרך מקו"פ, והרמ"א לא השיג על דין זה, וכתב ערוך השולחן (שם סעיף י) שהואיל והוא מקום דחק, ניתן להקל. [עז] וכן כתב בספר הלכה ממקורה עמוד 226. אמנם בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סימן יז) הוכיח מלשון הס"ג שאין להחליף דרך מקו"פ אפילו ע"י שני בני"א, אולם נראה שכן הדין דוקא ברשויות דאורייתא,

ע"י שני בני אדם, זה עוקר ברשות אחת ומניח ע"ג מקו"פ, וחבירו עוקר ממקו"פ ומניח ברשות השניה.

זה עוקר וזה מניח:

עוד יש להוסיף שנפסק בשו"ע^א: "מן התורה אינו חייב אלא כשעוקר חפץ מרשות היחיד והניחו ברשות הרבים, או איפכא, אבל פשט ידו לפניו וחפץ בידו, ונטלו חבירו העומד בפנים, או שפשט ידו לחוץ וחפץ בידו, ונטלו חבירו העומד בחוץ, שזה עקר וזה הניח, שניהם פטורים, אבל אסור לעשות כן מדרבנן". וכעין זה נפסק לענין פעולת העברה חלקית^ב: "אסור להוליך חפץ פחות פחות מארבע אמות (כלומר, להוליכו פחות מד"א ולהניחו, ואז שוב להוליכו פחות מד"א ולהניחו, וחוזר חלילה), ואפילו בין השמשות, ואפילו בכרמלית".

דהיינו, אף שמן התורה אין מתחייבים אלא על פעולת העברה שלימה, מ"מ מדרבנן אסור אף לבצע פעולה זו בשלבים.

והנה, מפשטות דברי השו"ע משמע שאף ברשויות דרבנן יש להחמיר בענינים אלו, אולם יש מן הפוסקים^ג שהקלו בכך ונקטו

שמאחר ואיסור העברה לכרמלית וממנה, או העברת ד' אמות בכרמלית, אינם אלא מדרבנן, אין גוזרים גזירה לגזירה, וזה עוקר וזה מניח, כמו גם טלטול פחות פחות מד' אמות, מותרים בכרמלית.

העברה דרך כרמלית בלא הנחה בה:

מלבד כל זה יש להוסיף שנאמר בגמרא^ד: "מי שהחשיך בדרך, נותן כיסו לנכרי, ואם אין עמו נכרי, מניחו על החמור" - מאי טעמא שרו ליה רבנן למיתב כיסיה לנכרי (והלא אמירה לנכרי אסורה)? קים להו לרבנן דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, אי לא שרית ליה - אתי לאתויי ארבע אמות ברשות הרבים כו'. אמר רבי יצחק, עוד אחרת היתה ולא רצו חכמים לגלותה. מאי עוד אחרת היתה? מוליכו פחות פחות מארבע אמות. אמאי לא רצו חכמים לגלותה כו'? דילמא אתי לאתויי ארבע אמות ברשות הרבים".

ובהמשך^ה: "אמר רב אדא בר אבהו, היתה חבילתו מונחת לו על כתיפו, רץ תחתיה עד שמגיע לביתו, דוקא רץ, אבל קלי קלי (בהליכה איטית), לא, מאי טעמא? כיון דלית ליה היכירא, אתי למיעבד עקירה והנחה (כלומר, מאחר

מקורות והערות

ואילו ברשויות דרבנן ניתן יותר להקל (ואף שהוכיח שם מלשון השו"ע (סימן שעב סעיף ו) שגם בדרבנן יש להחמיר, נראה שאין דיוקו מוכרח, ועיין גם בלשון המ"ב שם ס"ק מט). [עא] סימן שמו סעיף א. [עב] סימן שטט סעיף ה. יש להעיר שאמנם לגבי הבא בדרך וקדש עליו היום ויש בידו ארנק, נפסק בשו"ע (סימן רסו סעיף ז): "אם אין עמו שום אחד מכל אלו (כלומר, שאינו יכול למסור לגוי, להניחו על החמור, או למסור לקטן), יטלטלנו פחות פחות מארבע אמות", אולם שם המדובר דוקא כשעקר את החפץ מבעוד יום, והוא כבר בידי, מה גם שהשו"ע פסק (שם סעיף ה) שכן הדין דוקא במצב הקרוב לאונס, שהחשיך לו בדרך, "אבל מי שיצא מביתו סמוך לחשכה ושכח והוציא לרשות הרבים לא התירו לו שום אחד מהדרכים האלו" (אכן המשנה ברורה (שם ס"ק כב) הביא שיש פוסקים כשיטת הרשב"א שגם כשיצא מביתו סמוך לחשכה, שהוא קרוב לפשיעה, רשאי לסמוך על דרכים אלו). [עג] כן דעת האבן העזר שם, וכן כתב בשו"ת עבודת הגרשוני סימן קד, הובאו דבריהם בבאר היטב סימן רסו ס"ק ו, ובסימן שמו ס"ק ב, ובסימן שטט ס"ק ד וס"ק ו, ובשער הציון שם ס"ק יד. (ועיין גם רע"א סימן שטט סעיף ה שהוכיח כדעה זו מרש"י שבת קכז ע"ב ד"ה ויעיר, שפירש שרבי עימר עומרים בכרמלית פחות פחות מד' אמות). ברם, היד אהרון והבית מאיר (הובאו בבאה"ט ובשעה"צ שם) חולקים על חידושו זה ונוקטים שאף דרכי העברה אלו כלולים בגזירת כרמלית. [עד] שבת קנג ע"א, מובא בשו"ע סימן רסו. [עה] שם ע"ב. ואגב, עיין בדבריו הרמב"ם שם שתמה מדוע היתר הריצה עם החפץ לא הוזכר בתחילת הסוגיה, ובאר שדוקא בריצה עם חבילה ניתן להקל, הואיל וההיכר בולט ואין לחוש שיבוא להניחה ברה"ר, אך באונק אין להקל. אולם יש הגורסים בדבריו שניתן להקל גם באונק, והגמרא לא ציינה אפשרות זו, לפי שנוהג יותר לטלטלו פחות פחות מד"א, מאשר לרוץ בדרכים. והובאו הדברים בשו"ע שם (סיף יב) "י"א דדוקא בחבילה התירו לעשות

אסורה מדרבנן, לפיכך בשעת דחק ולצורך מצוה ניתן להעביר חפץ מרה"י לרה"י דרך כרמלית בלא שיעצור בינתיים²¹, כדין 'שבות דשבות' לצורך מצוה. והוסיפו מפוסקי דורנו²² שמ"מ יקפיד לכתחילה לרוץ עם החפץ, וכן להניחו במקומו כלאחר יד.

לפיכך הנצרך להעביר חפצים חיוניים מרה"י לכרמלית, מכרמלית לרה"י, או יותר מד' אמות בכרמלית, במקום שאין בו עירוב, יפעל ע"פ המדרג דלהלן:

1. יעדיף²³ להעבירם דרך מקום פטור, כלומר, יעקור את החפץ ממקומו ויניחהו הנחה גמורה (כך שיעמוד מעצמו) על מקום פטור (עצם הבולט לאויר הכרמלית למעלה מ' טפחים (כ-80 ס"מ) שאורכו ו/או רוחבו פחות מד' טפחים (כ-32 ס"מ), ויש מקילים אף אם יש בו ד' על ד' טפחים אך אינו מוקף מחיצות מד' רוחותיו²⁴, ובדוחק ניתן אף להחשיב את חבירו העומד בכרמלית, למקו"פ, ולהניח על כתפו או על ידו המורמת מעל י' טפחים²⁵) הממוקם בין הרשויות²⁶, לאחר מכן יצא לרשות השנייה ויעקור את החפץ

שעקירת והנחת גופו נחשבים לעקירת והנחת החפץ, עליו להימנע מעצירה בדרכו, ובכדי שיזכור זאת, עליו לרוץ). סוף סוף, כי מטא לביתה אי אפשר דלא קאי פורתא, וקמעיל מרשות הרבים לרשות היחיד! דזריק ליה כלאחר יד (כלומר, בכדי שלא יעמוד קודם הכניסה לבית, ונמצא כמניח את החבילה ברה"ר, זורק לה כלאחר יד, כגון מכתפיו ולאחריו)."

וא"כ מבואר שבדלית ברירה, במקרה הנ"ל, התיירו לאדם להוליך כיסו ברה"ר פחות פחות מד' אמות, וכשלא ניתן הדבר, אף התיירו להמשיך לשאת חבילתו לביתו ולזרוקה שם כלאחר יד. ברם, מבואר באחרונים²⁷ שהיתר זה לא נאמר אלא למי שהחשיך לו בדרך שהוא קרוב להיות אנוס בדבר, אך אין ללמוד מכאן למצבים אחרים, כגון למוציא בטעות סמוך לחשיכה חפצים מביתו, שהוא כפושע בדבר.

אולם מצינו בחזון איש²⁸ שכתב לחדש שהואיל והעברה מרה"י לרה"י דרך רה"ר בלא הנחה בה אסורה מדרבנן, ועצם העברה מרשות לרשות דרך כרמלית

מקורות והערות

כן אבל לא בכיסו, וי"א דהוא הדין לכיסו, וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק לד) שבכרמלית אפשר שלכו"ע ניתן להקל. [עו] כן מבואר בבית הל"ל שם סעיף יב ד"ה 'דהוא הדין לכיסו', ועיין גם במשנה ברורה (שם ס"ק לד) שהיית הריצה עם חבילתו אינו אלא כשלא ניתן להשתמש בהיתרים אחרים כטלטול פחות פחות מד' א' וכד' (אולם העיר שם שהמג"א כתב שאפשר שבכרמלית שאסורה מדרבנן, ניתן להשתמש בדרך זו אף כשיש לו היתרים אחרים). [עו] סימן קג ס"ט י"ט. [עו] יש להעיר שעצירה לצורכי כיתוף המשא אינה חשובה הנחה, ומותרת. [עט] הר"א כהן והר"א אבידן (תחומין ח"ד) בשם הגרי"ש אלישיב, ברם, ע"ש בדברי הר"א כהן שהעיר שהחזו"א לא הזכיר תנאים אלו, ונראה לפי שנקט שבכרמלית אין מצריכים ריצה והנחה כלאח"י שמא יעמוד לפרש, הואיל וגם אם יעמוד לפוש הוא איסור דרבנן. [פ] כן נראה שיש להעדיף אפשרות זו המובאת בנמרא ומקובלת על דעת פוסקים רבים, ורק בדלית ברירה יש להעביר באמצעות שיטת 'זה עוקר וזה מניח' שחידשו פוסקים מאוחרים ונתונה במחלוקת גדולה. [פג] עיין לעיל תשובה א. [פג] ראה משנה ברורה סימן שמו ס"ק ח שנחלקו ראשונים בענין זה, דעת התוס' והרשב"א (ערוכין ו ע"א) שביחס לאחרים, האדם נחשב מקו"פ (אף שפשוט שאינו נחשב מקו"פ ביחס לעצמו), ואילו דעת התוס' והתוס' רי"ד (שבת קב ע"א) שהנחה על האדם נחשבת כהנחה בקרקע. ועיין עוד בספר הלכות עירובין (פרק ט סעיף יא) שהקל בדוחק ע"פ הקהילות יעקב (שבת סימן א) להגביה את החפץ על מעל גובה י' טפחים, להשהותו מעט בכדי שיוגדר מונח שם, ואז להוליכו כשהוא תמיד מעל י', וכעין זה הקלו בדוחק בספר הלכה כסדרה (ח"ד עמ' 32) אף להחשיב את יד האדם הנמצאת ברשות אחרת כמקו"פ ביחס לגופו, והיינו שיוציא ידו ויקח לחוץ, לאחר מכן יוציא את החפץ בידו השנייה ויניחנה בידו שבתוך, ואז יצא החוצה. [פג] כן מבואר בשו"ע הרב (סימן שמו סעיף ד וסימן שמו סעיף ט) שאין להעביר חפץ מרה"י

ממקו"פ ויניחהו שם (ועדיף שיעשו פעולה זו באמצעות שניים, אחד יעקור את החפץ ממקומו ויניחהו על מקו"פ, ואילו חברו יעקור את החפץ ממקו"פ ויניחהו ביעדו). אכן, דרך זו מועלת רק להעברה בין הרשויות, אך לא ניתן להעביר באופן זה את החפץ בכרמלית אל מעבר לדי' אמות (כשני מטר), על כן במידה ונצרכים להעבירו בכרמלית למרחק הגדול מד' אמות, יוליכהו כל אחד פחות מד' אמות וימסרנו לחברו, וחברו לחברו, עד שיגיע ליעדו⁷⁸.

2. כשאין אפשרות להעביר דרך מקו"פ, ניתן לסמוך לצורך מצוה על שיטות המקילים ברשויות דרבנן, ולהעביר את החפצים מרשות לרשות בשלבים, כלומר, יעקור אחד את החפץ מרשות אחת ויעבירהו לאוויר הרשות השניה, וחברו העומד ברשות השניה יטול את החפץ מידו ויניחנו ברשות זו. על דרך זו ניתן גם להוציא מקצת החפץ ולהניחו על הקרקע (או לעמוד לפוש במעבר בין הרשויות כשהחפץ עליו) כך שחלקו ברשות אחת וחלקו ברשות השניה, ולאחר מכן לשוב ולהוציאו כולו⁷⁹.

כמו כן במידה ונצרך להעביר חפץ בכרמלית למרחק הגדול מד' אמות, ואין באפשרותו להוליכו פחות מד' אמות ולמסרו לחברו וחברו לחברו וכו', רשאי אף לסמוך לצורך מצוה על שיטות המקילים ולטלטלו פחות פחות מד' אמות (כלומר, יוליך פחות מד"א ויניח⁸⁰, ושוב יוליך פחות מד"א ויניח, וחוזר חלילה).

3. כשלא ניתן להעביר בדרכים אלה, ניתן במצבים מיוחדים⁸¹ לסמוך על חידוש החזון איש המקל בשעת דחק ולצורך מצוה להעביר חפצים בכרמלית כל שנוזהר מלעצור בה לצורך מנוחה, ועל כן מתיר להעביר חפץ מרה"י לרה"י דרך כרמלית. על דרך זו ניתן גם להקל להעביר חפץ מרה"י ישירות למקו"פ הנמצא בכרמלית, להניחו שם תוך כדי הילוך (שהרי אם יעצור תחילה, תחשב הנחת גופו בכרמלית להנחת החפץ שם), ולאחר מכן להמשיך להעבירו באותו אופן ממקו"פ ליעדו⁸². וכמו כן ניתן גם להניח ברשות אחת את החפץ על גבי המעביר תוך כדי הילוכו, ולאחר מכן לפורקו מעליו בעת הגעתו ליעד⁸³.

ובכל זה יש להשתדל שהמעבר בכרמלית

מקורות והערות

למקו"פ, או לרה"י אחרת, דרך אויר כרמלית, שמא יעמוד לפוש בינתיים (וכעין זה מצינו במשנה ברורה (סימן שמו ס"ק ה) ע"פ הבי"ו והט"ו) שם ס"ק ד) שאין להוציא מרה"י למקו"פ, או לרה"י אחרת, דרך אויר רה"ד). אמנם הבי"ח (סימן שמו אות א) כתב שלא מצינו שגזרו חז"ל שמא יעמוד לפוש בינתיים, ועל כן נקט שמוטר להעביר מרה"י למקו"פ דרך אויר רה"ד, ונראה שהתו"א ג"כ נקט כן, שהרי התיר להעביר מרה"י לרה"י דרך אויר כרמלית ולא חשש שיעמוד לפוש בינתיים. ועיין בספר הלכה ממקורה (עמוד 224) שכתב שניתן לסמוך על שיטה זו לכל הפחות במעבר מרה"י למקו"פ דרך אויר כרמלית. [פד] כן מפורש בשו"ע (סימן ששט סעיף ג): "מותר לו לאדם לעקור חפץ מרשות הרבים וליטנו לחברו שאלצול בתוך ארבע אמותיו וחברו לחברו שאלצול, אף על פי שהחפץ הולך כמה מילין ברשות הרבים", ועיין פמ"ג (משבצות זהב סימן רסו ס"ק ד) שנקט שההיתר הוא אף בין שני בני אדם שכ"א מוליך ד"א ומחזיר לחברו, ואילו הביה"ל (בסימן ששט) דייק מלשון השו"ע "חברו לחברו", שההיתר הוא דוקא בהרבה בני אדם שכל אחד מעביר פעם אחת בלבד פחות מד"א. [פה] כן כתבו הר"א אבידן והר"א כהן (תחומין שם), וכן שמענו מהגר"א נבנצל (הלכס"ד עמוד 36), שכן שנינו (שבת פרק י משנה ב): "המוציא אוכלין ונתנן על האסקופה, בין שחזר והוציאן, בין שהוציאן אחר - פטור, מפני שלא עשה מלאכתו בבת אחת". [פז] ועיין במשנה ברורה (סימן רסו ס"ק יח) שדי בכך שיעמוד לנוח כשהחפץ עליו, והנחת גופו כשהנחת החפץ, ואפילו עומד רק בכדי שלא להעביר ד"א ברציפות, מ"מ נחשב כעומד לפוש. אולם ציין שם שיש מחמירים שישב במקומו, או יניח את החפץ על הקרקע. [פח] כנלע"ד, שהרי חידוש זה אינו מוזכר כלל בדברי הקדמונים, יתר על כן, מצינו שהתחבטו הפוסקים כיצד להעביר בלא עירוב תינוק לביהכניס בכדי למלו, או כיצד ינהג אדם שיש ברשותו ממון רב ועליו לצאת מביתו, ולא הזכירו בשום מקום פיתרון זה. [פח] כן כתב בשו"ת משיב מלחמה ח"ב סימן ס. [פט] כן כתב בספר הלכות ערובין פרק ט סעיף ח, וכן הציע הר"ד הכהן (תחומין שם) ע"פ השו"ע (סימן רסו סעיף ו) שכתב:

בה שכיחה, אשר שינוי מדרכי הפעולה הרגילות עלול לגרוע מיכולת התגובה במהירות הנדרשת, או להוות להם טירחה מרובה, וכל שכן שאין להתנהל כך בשעת לחימה או בהתארגנות מיידית לקראתה.

יתבצע בריצה, וכן שההנחה ביעד תתבצע כלאחר יד.

4. מעבר לכל הנ"ל יש לשוב ולהדגיש שכמובן אין להתנהל כך כשהתנהלות בדרך זו עלולה להביא לידי סכנה, כגון בשעת פעילות מבצעית בגיזרה שהסכנה

יא

שאלה: כיצד ינהג חייל הרוצה לצאת מבסיסו ליישוב סמוך לצורך תפילה במנין, ויציאתו כרוכה בנשיאת טלפון סלולארי (מטעמי כוונות) ופק"ל כיסים, מחוץ לעירוב? האם ניתן להקל לשאת תעודת חוגר בשינוי (כגון בין החולצה לגוף), כשיוצא לטיול מחוץ לעירוב?

יציאה מחוץ לעירוב לצורך מצוה, תוך נשיאת הפצים בשינוי (שבות) דשבות במקום מצוה'

המילה, לפי שהורו לו לבצע פעולה האסורה רק מדרבנן, והוא שבות דשבות לצורך מצוה).

וכן פסק השו"ע³²: "דבר שאינו מלאכה (דאורייתא), ואינו אסור לעשות בשבת אלא משום שבות (דרבנן), מותר לישראל לומר לגוי לעשותו בשבת, והוא שיהיה שם מקצת חולי, או יהיה צריך לדבר צורך הרבה, או מפני מצוה", ויש מהפוסקים³³ שהורו שלצורך מצוה הותרה גם שבות דשבות ע"י ישראל.

תשובה: נאמר בגמרא³⁴: "ההוא ינוקא דאשתפוך חמימיה (שנשפכו המים החמים שנועדו לרחיצתו לצורך המילה), אמר להו רבה כו' נימרו ליה לנכרי ליתי ליה. אמר אביי כו' מה הזאה (לטהרה, לצורך אכילת קרבן פסח) שבות ואינה דוחה את השבת, אף אמירה לנכרי שבות, ואינה דוחה את השבת! אמר ליה, ולא שני לך בין שבות דאית ביה מעשה לשבות דלית ביה מעשה?! (כלומר, איסור האמירה לגוי הותר לצורך מצות

מקורות והערות

³² "רי"א שכשנתנו לאחר מאלו (חרש, שוטה, או קטן), מניחו עליו כשהוא מהלך ונטלו ממנו כשהוא עומד". [צ] ערובין סו ע"ב. [צא] סימן שז סעיף ה. [צב] דעת המג"א (שם ס"ק ז בסופו) להחיר שבות דשבות בהפסד מרובה, וכן מפורש להיתר בפמ"ג סימן שכה א"א ס"ק ו (לענין עקירה בלא הנחה בכרמלית), וכן נראה בביה"ל סימן שמשט סעיף ה סוף ד"ה 'זאפילו בכרמלית' (לענין טלטול פחות פחות מד"א בכרמלית), וכן האריך בשו"ת מהר"ם בריסק סימנים סו-סז (לענין הוצאה כלאחר יד בכרמלית), וכן הורה למעשה בספר לית חן אות לה, בספר הליכות עולם ח"ג דיני אמירה לגוי סעיף יד, ובילקוט יוסף שבת ח"ד עמוד תא. ועיין גם ברמ"א (סימן שא סעיף ג) שהתיר במקום הפסד מרובה נשיאת מעות תפורים בבגדו, וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק קכג) שכל שכן שיש להקל ברשויות דרבנן, והוסיף שיכול גם להניח את המעות בין הבגד לבשרו או בתוך מנעלו. ומפורש מצינו ברש"י שפירש את דברי הגמרא (שבת קכז ע"א): "אמר רבה אמר רבי חייא, פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה מקום דחוק לתלמידים, ויצא לשרה ומצא שדה מלאה עומרים ועימרי רבי כל השדה כולה", שהשדה היתה כרמלית, וטילטל את העומרים פחות פחות מד' אמות, הרי שהקל בשעת דחק בתרי דרבנן. ובהקשר לכך יש להזכיר את דברי הגמרא (כתובות ס ע"א): "תניא, רבי מרינוס אומר, גונח (מורב כאב) - יונק חלב (מעז) בשבת. מאי טעמא? יונק - מפרק כלאחר יד, ובמקום צערא לא גזרו רבנן. אמר רב יוסף, הלכה כרבי מרינוס. תניא, נחום איש גליא אומר, צינור שעלו בו קשקשין (וסתמוהו), ממעכן ברגלו בצנינא בשבת ואינו חושש. מאי טעמא? מתקן כלאחר יד הוא, ובמקום פסידא לא גזרו בה רבנן. אמר רב יוסף, הלכה כנחום איש גליא", הרי שניתן להקל בעשייה כלאחר יד במקום צער והפסד. לעומת זאת דעת שו"ע הרב (סימן שמ סעיף ב) ששבות דשבות הותרה דוקא ע"י גוי, וכן נקט בשו"ת מהר"ם שיק סימן קכא, וכן נראה בשו"ת אבני נזר סימן מד. אמנם יש לציין שמצינו מקורות סותרים בדברי הפוסקים הנ"ל, שכן בפמ"ג סימן שז ס"ק ז נראה שהחמיר בענין זה, ואילו בשו"ע הרב סימן שג סעיף כג הקל לצורך מצוה בשבות דשבות ע"י ישראל (לענין הוצאה כלאחר יד ברשויות דרבנן). ואפשר שיש חילוק בין איסורי השבות השונים, ודוקא לענין דיני הוצאה ברשויות דרבנן הקלו לפי שהיא מלאכה קלה, אך לא כן בשאר איסורים, ואכן כמעט כל המקורות באחרונים שהקלו מכח שבות דשבות, עוסקים בעניני הוצאה. ובהקשר לכך יש להזכיר את דברי המג"א (שם) שכתב: "ודע שאין מרמין דבר לדבר בעניני השבותים, ואין לך בם להתיי אלא מה

ע"פ זה כתבו מן האחרונים²³ שבמקום שקיימת סכנת מאסר לאדם שיימצא בלא תעודת זהות, מותר, לצורך תפילה בציבור, להוציא את התעודה לכרמלית בשינוי תחת כובעו, זאת לפי שעצם ההוצאה לכרמלית אסורה מדרבנן, וכשעושה זאת בשינוי כלאחר יד, נמצא עובר על 'תרי דרבנן'. והוסיפו שבמיוחד נכון הדבר בענין זה, לפי שהוצאת התעודה נחשבת מלאכה שאינו צריך לגופה, שהרי אינו רוצה להוציאה אלא רק בכדי להינצל מעונש, וכעין שמצינו שהוצאת מת לקוברו נחשבת משאצ"ל, ומשאצ"ל אינה אסורה אלא מדרבנן.

על דרך זו יש²⁴ אף שהתירו לחולה הנזקק לתרופות, לצאת להתפלל בביכ"ס כשהתרופה תחת כובעו, שכן נמצא מוציא

בכך לכרמלית כלאחר יד, אולם יש²⁵ שהחמירו בכך ונקטו שאין להתיר אלא בהוצאה הנחשבת משאצ"ל, שאז הוא שבות דשבות דשבות.

למעשה, ניתן לסמוך על שיטות המקילים בשבות דשבות לצורך מצוה, ולצאת בשבת מן העירוב לצורך מצוה, כתפילה בציבור, תוך נשיאת חפצים חיוניים בשינוי מדרך נשיאתם הרגילה, כגון בהנחתם בין הבגד לבשר, בתוך הגרב, או בתוך הנעל, (וכל שכן כשיוצא מערב שבת ורק חוזר בשבת²⁶). ברם, כמובן שאין להתנהל כך בעת פעילות מבצעית, ביחס לחפצים שמפאת נסיבות מבצעיות צריכים להיות בהישג יד, ומאידך, אין להקל להוציא חפצים בשינוי לצורך יציאה לדבר רשות כטיול וכד'.

יב

שאלה: כיצד ינהג חייל היוצא לשמירה בעמדה הממוקמת מחוץ לעירוב, וברצונו לשאת עמו סידור או יין לקידוש? האם חיילים היוצאים לסיור רכוב מחוץ לעירוב, צריכים לרוקן מהג'יפ את כל החפצים שאינם חיוניים למשימה?

צירוף חפצים אישיים חיוניים לצידוד מבצעית, ונשיאתם יחד ('ריבוי בשיעורים')

תשובה: נאמר בגמרא²⁷: "המבשל לחולה בשבת - אסור לבריא (להנות מהמאכל), גזירה שמא ירבה בשבילו", מכאן שגם במצבים שהותר לחלל את השבת, אין לרבות את הכמות מעבר לנצרך.

מקורות והערות

שאמרו חכמים, דלגבי מילה לא התירו שבות (של אמירה לגוי), וגבי לוקח בית בארץ ישראל מותר". [צג] שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ג סימן מג, שו"ת קול מבשר ח"א סימן עט, וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה פרק יח סעיף כב. [צד] שו"ת משנה הלכות ח"ו סימן נו. [צה] שו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן לד. [צו] שיותר ניתן להקל, הואיל והוא רק מכניס עצמו למצב שיהיה עליו לאחר מכן לעבור על שבות דשבות לצורך חזרה לבסיסו. [צז] חולין טו ע"ב. [צח] מנחות סד ע"א: "בעי רבא, חולה שאמדהו לשתי גורגרות (שנצרך לשתי תאנים להצלתו), ויש שתי גורגרות בשני עוקצין (בשני ענפים נפרדים, כך שבכדי להביאם יש לעבור פעמיים על איסור קוצר) ושלוש בעוקץ אחד, הי מנייהו מיתנין? שתיים מיתנין דחזו ליה, או דילמא שלוש מיתנין דקא ממעטא קצירה? פשיטא שלוש מיתנין". משמע שפשוט שאם היו לפניו שתיים בעוקץ אחד ושלוש בעוקץ שני, אסור לתלוש את הענף המרובה, משום איסור ריבוי בשיעורים.

הדין ש'אגד כלי שמיא אגד', דהיינו, לענין מלאכת הוצאה נידון הכלי על כל תכולתו לחפץ אחד^ק.

עוד יש להוסיף שנאמר בגמרא^פ: "אמר אביי, זרק כוורת (כלי בצורת גליל) לרשות הרבים, גבוהה עשרה (טפחים) ואינה רחבה ששה (טפחים) - חייב, רחבה ששה - פטור (שכן כשרוחב העיגול ששה, בידוע שיש בו ריבוע ברוחב ד' על ד' טפחים, והוא כזורק מרה"י לרה"י).^ק וכן פסק הרמב"ם^פ: "זרק כלי מרה"י לרה"י והיה אותו כלי גדול ויש בו ארבעה על ארבעה בגובה עשרה, פטור, מפני שכלי זה רה"י גמורה, ונמצא כמוציא מרה"י לרה"י".

נמצא שבהעברת רכב מרשות לרשות אין איסור הוצאה מן התורה אלא מדברי חכמים, אך כתבו מפוסקי דורנו^ק שאין

יש שכתבו^ט שאיסורו מן התורה, ויש שכתבו^ק שאיסור ריבוי בשיעורים הוא מדברי חכמים.

בהסתמך על שיטת הראשונים שהאיסור מדרבנן, כתב לחדש מרן החפץ חיים^{אפ} שחיללים יהודים המשרתים בצבא זר ואנוסים לשאת את ציודם בשבת, רשאים בדלית ברירה, ומשום הפסד ממון, לצרף חפצים אישיים לציוד הצבאי, ולשאת הכל יחד, בפרט שלדעת רוב הפוסקים, אין לרחובות כיום דין רשות הרבים. וכעין שהתיר הרמ"א^פ לצאת במקום הפסד לכרמלית במעות התפורים בבגדו, לפי שהוא כלאחר יד ואינו כדרך הוצאה.

נוסף לכך, יש מפוסקי דורנו^ק שהורו להקל במקום הפסד ולתחוב את החפצים האישיים לכיס או תרמיל שמונח בו ציוד שנצרך להוציאו מסיבות מבצעיות, ולשאת הכל בכלי אחד, כל זאת על יסוד

מקורות והערות

[צט] ר"ן ביצה ט ע"ב מדפי הרי"ף, וראיתו מעצם הה"א בגמרא במנחות שסברה להעדיף לקצוץ שתי גרוגרות בשני ענפים על פני קציצת שלוש בענף אחד, משום ריבוי בשיעורים. [ק] תוס' מנחות שם ד"ה 'שתיים מיינין', רשב"א חולין שם, וראיתם מדהתירו ביו"ט להרבות בשיעורים, כמבואר בגמרא (ביצה יז ע"א): "באמת אמרו, ממלאה אשה כל הקדרה בשר אף על פי שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת, ממלא נחתום חבית של מים אף על פי שאינו צריך אלא לקיתון אחד", ומכאן שאין מדובר באיסור מן התורה. ברם, יש להעיר שכתבו מפוסקי דורנו (ראה שו"ת הר צבי ח"א סימן קעו, ושו"ת יביע אומר ח"א סימן לה) שכל הנטייה להקל בריבוי בשיעורים אינה אלא כשנצרך לעצם המלאכה משום פיקו"נ, אך אם מחלל את השבת ללא כל היתר, פשוט שמתחייב אף על ריבוי בשיעורים, שכן מוכח מדברי הגמרא (שבת צג ע"ב): "תנו רבנן, המוציא אוכלין כשיעור, אם בכלי - חייב על האוכלין ופטור על הכלי (שהוא טפל להם), ואם היה כלי צריך לו (כלומר, אם גם נצרך לכלי) - חייב אף על הכלי". מאידך יש להעיר שנאמר בגמרא (יומא פד ע"ב): "תנו רבנן, מפקחין פיקוח נפש בשבת, והורוהו הרי זה משוכח ואין צריך ליטול רשות מבית דין. הא כיצד? ראה תינוק שנפל לים, פורש מצודה (רשת דיג) ומעלהו, והורוהו הרי זה משוכח ואין צריך ליטול רשות מבית דין, ואף על גב דקא צייד כוורי (שמעלה עימו דגים)", ומבואר בראשונים (רש"י שם ד"ה 'זאע"ג וציייר כוורי, ובהרחבה בר"ן שבת לח ע"א מדפי הרי"ף) שכן הדין אפילו כשכוונתו מפורשת גם לתוצאה הנילוות, הרי שניתן להנות מתוצאת פעולת ההצלה, כל שאינו מרבה בשיעורים לצורך זה. [קא] ספר מחנה ישראל פרק לא סעיפים א-ג. [קב] סימן שא סעיף לג, ומבואר בדרכי משה שם, שטעם ההיתר לפי שכיום אין לנו רה"ר גמורה. [קג] כן שמענו מהגה"א נבנצל, הגר"מ אליהו והגר"ד ליאור (הלכס"ד ח"ד פ"ג סעיף ח). ברם, עיין בשו"ת מלומדי מלחמה (סימן סט) שחלק על כל הבנה זו ונקט שדין 'אגד כלי' אינו מאפשר הוצאת חפצים תוך צירוףם לציוד מבצע, אלא רק כשהניח את הכלי באמצע ההוצאה, כך שלא מבצע הוצאה מלאה. [קד] ראה רמב"ם (פ"ב משבת ה"א) שכתב: "קופה שהיא מלאה חפצים, אפילו מלאה חרדל, והוציא רובה מרשות זו לרשות זו, פטור, עד שיוציא את כל הקופה, וכן כל הדימה לזה, שהכלי משים כל שיש בו כחפץ אחד". [קה] שבת ח ע"א, ופירש רש"י טעם הפטור, לפי שגדר המלאכה נלמד מבניית המשכן, ובמשכן היו זורקים חפצים מרש"ל, ולא רשויות, לעומת זאת פירשו תוס' טעם הדבר, לפי שהכוונת עצמה נעשית רה"י לכשתנוח, ונמצא כוורק מרה"י לרה"י דרך רה"ר. [קו] פ"ד משבת ה"ט. ואגב, עיין בשו"ת אגרות משה (ח"ה סימן כח) שנקט שכל דין זה לא נאמר בלודז'קה, אולם אם מעביר כוורת (או רכב) לרה"ר, מתחייב על כך משום הוצאה מרשות לרשות. ועיין בשו"ת משנה הלכות (ח"ח סימן צו) שהשיב על דבריו והוכיח שדעת הרבה ראשונים שהפטור בכוורת הוא אף על העברתה. [קז] שמירת שבת כהלכתה פרק מ סעיף סה, ופרק לו הערה יח, וכן נראה מספר תורת היולדת פרק יז שהצריך לרוקן מהרכב חפצים שאינם חיוניים מטעם יציאה מחוץ לתחום ומטעם שלעיתים הדבר גורם להפעלה מאומצת יותר של המנוע, משמע שלא חש כלל לענין הוצאה מרש"ל. ברם, יש להעיר שכתפארת ישראל (לכלכלת השבת הלכות שביבת בהמתו ומחמר אות ז) ובשו"ת הר צבי

מניעה להשאיר חפצים ברכב היוצא מרשות לרשות, שכן הרכב נידון כרה"י, וממילא החפצים שבתוכו אינם נחשבים כעוברים מרשות לרשות.

לפיכך מותר להשאיר ברכב היוצא מרשות לרשות חפצים שאינם חיוניים לצרכים מבצעיים. יתר על כן, במקום צורך גדול רשאים חיילים לצרף לציווד המבצעי חפצים אישיים נצרכים, כסידור או יין לקידוש, ולשאת הכל יחד, וראוי שיתחבו את החפצים לאפוד או לתרמיל שמונח בו הציווד המבצעי, כך שישאו הכל בכלי אחד.

כל זאת לענין דיני הוצאה מרשות לרשות, ולענין הוצאת חפצים אל מחוץ לתחום שבת, הרי שפעמים פטורים החיילים מדין זה בשל היותם 'מחנה היוצא למלחמה'¹, ומעבר לכך במקום צורך ניתן להסתמך על דעת חלק מפוסקי דורנו² שנטו לומר שכשהותרו הבעלים לצאת אל מחוץ לתחום, חל ההיתר אף על חפציהם, שכן מוכח ממצבים שונים שהותרה בהם היציאה אל מחוץ לתחום, ולא הוזכר כלל שיש לצמצם בנטילת בגדים וחפצים כשיוצאים לענינים אלה.

יג

שאלה: כיצד ינהג חייל שיצא מהמאהל אל מחוץ לעירוב, ולאחר מכן גילה שנושא עימו בטעות חפצים האסורים בהוצאה? האם חייל שיצא לשמירה בעמדה עם דבר מאכל בידו, ותוך כדי הליכה נודע לו שאין במקום עירוב, חייב להשאירו במקום הימצאו?

הנהגת המוציא בטעות חפץ אל מחוץ לעירוב

קלי קלי (בהליכה איטית), לא, מאי טעמא? כיון דלית ליה היכירא, אתי למיעבד עקירה והנחה (כלומר, מאחר שעקירת והנחת גופו נחשבים לעקירת והנחת החפץ, עליו להימנע מעצירה בדרכו, ובכדי שיזכור זאת, עליו לרוץ). סוף סוף, כי מטא לביתיה אי אפשר דלא קאי פורתא, וקמעיל מרשות הרבים לרשות היחיד! דזריק ליה כלאחר יד (כלומר, בכדי שלא יעמוד קודם הכניסה לבית, ונמצא כמניח את החבילה ברה"ר, זורק לה כלאחר יד, כגון מכתפיו

תשובה: נאמר בגמרא³: "מי שהחשיך בדרך, נותן כיסו (ארנקו) לנכרי, ואם אין עמו נכרי, מניחו על החמור" - "אמר רבי יצחק, עוד אחרת היתה ולא רצו חכמים לגלותה. מאי עוד אחרת היתה? מוליכו פחות פחות מארבע אמות. אמאי לא רצו חכמים לגלותה כו'?" דילמא אתי לאתויי ארבע אמות ברשות הרבים". ובהמשך: "אמר רב אדא בר אהבה, היתה חבילתו מונחת לו על כתפו (והחשיך עליו היום תוך כדי הילוכו), רץ תחתיה עד שמגיע לביתו, דוקא רץ, אבל

מקורות והערות

(או"ח ח"א סימן קצא) נקטו שאף על חפצים הנמצאים בכורות חל איסור הוצאה מדרבנן, ויש אף אחרונים (ראה מחצה"ש סימן רסו ס"ק ז בשם התו"ש (שם ס"ק י), שו"ת רב פעלים ח"א סימן כה) שנקטו שעל הוצאת תכולת הכורות עובר איסור תורה, ונראה שלמדו כרש"י שטעם פטור הכורות אינו מצד שנחשב כמעביר מרה"י לרה"י, אלא לפי שלא היתה זריקת רשויות במשכן, ולפי"ז ניתן לבאר שהפטור חל דוקא על זריקת הכורות ולא על תכולתה. [קח] עיין בענין זה בפרק מו תשובה ג. [קט] עיין שם תשובה ד. [קן] שבת קנג ע"א.

ולאחריו), והובאו הדברים בשו"ע^א. והנה כתב הרמ"א^ב: "מי ששכח כיסו (ארנקו) עליו בשבת כו', אם הוא בשוק, אסור להביאו לביתו (משום העברה מרשות לרשות), רק מתיר חגורו בשוק והוא נופל (אך לא יניחנו בידיים), ואומר לגוי לשומר", אולם בארו האחרונים^ג שאם ירא שהגויים יטלו את ארנקו, רשאי להקל ולהכניסו לביתו ע"פ העקרונות הנלמדים מהסוגיה דלעיל.

לאור זאת, הנושא בטעות חפץ (שאינו נחוץ לצורך מבצעי) מחוץ לעירוב, אם נזכר בו תוך כדי הילוך, לא ישליכנו, אלא ימשיך לרוץ עימו ליעדו בלא לעמוד כלל, ולכשיגיע לשם ישמטנו ממנו כלאחר יד. ואם נזכר בו לאחר שכבר עצר ברה"ר או בכרמלית (שמעתה אינו רשאי לרוץ ליעדו, שכן עקירת גופו חשובה כעקירת החפץ), רשאי לטלטלו פחות פחות מד' אמות ולהכניסו ליעדו כלאחר יד.

מקורות והערות

[קיא] סימן רסו סעיפים א-ז. [קיב] סימן רסו סעיף יב. [קיג] משנה ברורה שם ס"ק לו, וראה גם שמירת שבת כהלכתה פרק יח סעיף נב. יש לציין שאמנם כתבו האחרונים (ביה"ל שם ד"ה 'דהוא הדין לכיסו') שהיתרים אלה של העברה ברה"ר בלא עצירה, או בדרך של פחות פחות מד' אמות, לא נאמרו אלא במצבים הקרובים לאונס, כמי שבא בדרך והחשיך היום עליו וכד', אך אין מקילים למי שקרוב לפשיעה, כגון שיצא מביתו סמוך לחשיכה וחפץ בידו. אולם ככגון דידן שלא ידע שהחפץ עימו, דינו כשוגג גמור, ועל כן רשאי להקל בדרכים אלה.

תורת המחנה

פרק מה. הלכות עירוב*

תוכן הפרק

עירוב חצרות: א.ב. חיוב בו בבסיסי צה"ל. ג. עריכתו ושיעורו. ד. תקפותו כששכחו לברך עליו. ה. שימוש במזון צבאי לצורכו. ו. אכילתו בשבת.

דיני המחיצה: ז. שיעורה. ח. הצמדתה לקרקע. ט. יציבותה. י. הרכבה. יא. כשרותה כשידוע שתינטל במהלך השבת. יב. שילוב סוגי מחיצות. יג. מחיצה טבעית והיקף לשם דירה. יד. דין שדה זרועה. טו. מחיצה גרועה. טז. סוגי גדרות וכשרותם. יז. שכוסתה בחול, שלג, וכד'. יח. תל שצידו האחד תלול. יט. גדר הנוטה על צידה כ-כד. גדרי תל המתלקט'.

דיני צורת הפתח: כה. גידרה. כו. אפשרות שימוש בה להקפת שטחי כינוס וכד'. כז. מידותיה. כח. הרכבה ויציבותה. כט. הצמדתה לקרקע. ל. אופי העמודים.

לא. גובה העמודים. לב. שימוש במבנה לעמוד צורת הפתח. לג. כשרותה כשהחוט רפוי. לד-לז. מיקום חיבור החוט לעמוד. לח. מיקום הצבת מחיצה בסמוך לה. לט-מא. כשרותה כשחלל הפתח חסום. מב. שימוש בעמוד העומד ברשות היחיד לעמוד צורת הפתח. מג. העברת חוט צורת הפתח מעל מבנה. מד. כשרותה כשאינה ניכרת לשטח המעורב.

פרצה בעירוב: מה. שיעורה לפסול. מו. דין מחיצה הנמצאת בין שתי פרצות. מז. פרצה בקרן זווית. מח. הכשרה. מט. דיני שער. נ. פרוץ במילואו'. נא. גדר שנפער בה חור.

עירוב שנפסל: נב. תיקונו בשבת. נג. פרסום הדבר. נד-נו. עצות לבניית העירוב ולבדיקתו.

מקורות והערות

[א] בשל מורכבות נושא זה ופרטיו הרבים, נמנענו מהבאת ההלכות בהרחבה ובפירוט מקורותיהם, והסתפקנו בהבאת ההלכות המצויות בלבד ובציון מקורותיהם העיקריים בדברי הפוסקים. הרוצה להרחיב יעיין בספרים הלכות עירובין, נתיבות שבת, תיקון עירובין, משכיל אל דוד, הלכה כסידרה ח"ד, הלכה ממקורה ח"ב, ועוד. תורתנו לטרן הרב שלמה גוגיג על סיועו בכתיבת פרק זה.

הקדמה

אסרו חז"ל להוציא חפצים בשבת מרשות היחיד לכרמלית או מכרמלית לרשות היחיד, וכן אסרו להעביר חפצים מרשות היחיד שלו לרשות היחיד של חבירו (שלא יבוא להקל בהעברה מרשות לרשות).

ה'עירוב' נועד להפוך את המקומות הללו ודייריהם לבני בית אחד, ובכך לאפשר טלטול חפצים בתוכו, הפיכת השטח לרשות היחיד נעשית ע"י הקפתו במחיצות, והפיכת בני המקום לבני בית אחד נעשית באמצעות השתתפות כולם בפת אחת.

עירוב חצרות

השתתפות בני החצר בפת בנפח שמונה ביצים (כחצי כיכר לחם, או כחצי ק"ג מצות).¹

בדרך כלל נעשית השותפות בערב פסח ע"י רב המקום שלאחר שמברך "על מצות עירוב", מגביה וזוכה בחבילת מצות (נהוג להשתמש במצות, בשל עמידותן לאורך זמן) עבור כל דיירי החצר בהווה ובעתיד, ולאחר מכן אומר: "בהדין עירובא יהא שרא לן לאפוקי ולעיולי מן הבתים לחצר, ומן החצר לבתים, ומבית לבית לכל הבתים שבחצר", ומניחן בביהכנ"ס.

ד. בדיעבד ניתן לברך "על מצות עירוב" גם לאחר שזכו בו עבור בני החצר, ועד לכניסת השבת. יתר על כן, העירוב תקף

א. רוב בסיסי צה"ל פטורים מעירוב חצרות, שכן כולם סועדים (או רשאים לסעוד) יחד בחדר האוכל, וממילא דינם כבני בית אחד.² לעומת זאת פשוט שחיילים השוהים (במסגרת הגנ"ש וכד') ביישוב אזרחי המוקף מחיצות אך לא מוסדר בו עירוב חצרות, צריכים להניח עירוב בכדי לאפשר העברת חפצים בכל מרחב היישוב.

ב. בבסיסים גדולים שיש בהם מספר מטבחים, וחיילי יחידה אחת אינם רשאים לסעוד בחדר האוכל של יחידה אחרת, או בבסיסי חיל האוויר שיש בהם מגורי משפחות, ראוי להניח עירוב בלא ברכה, הואיל וקשה להגדירם כבני בית אחד.³

ג. עירוב חצרות נעשה באמצעות

מקורות והערות

[ב] סימן שע סעיף ד: "אנשי חצר שהיו כולם אוכלים על שולחן אחד, אע"פ שכל אחד יש לו בית בפני עצמו, אינם צריכים עירוב, מפני שהם כאנשי בית אחד". לענין פטור בצבא מעירוב חצרות ניתן גם להסתמך על כך שכולם ניזונים מ'אב' אחד, וכדמצינו שם סעיף ה: "האחים שאוכלים בבית אביהם וישנים בבתיהם, אינם אוסרים, ואם נותן להם פרס ואוכלים בבתיהם, אוסרים כו". (אבל אם) אין עמהם דיורים בחצר, אינם צריכים לערב". ברם, נחלקו ראשונים (ראה ביה"ל שם) אם פטורים מעירוב גם כשאביהם אינו נמצא עמהם בחצר. בנוסף לכך, פעמים שחיילים פטורים מעירוב מדין המשנה בעירובין (פרק א משנה י'): "ארבעה דברים פטרו במחנה, מביאין עצים מכל מקום, ופטורים מרחיצת ידים ומדמאי ומלערב", עיין בענין זה להלן פרק מו תשובה ג. [ג] עיין באריכות בענין זה בנספח שבסוף הספר. [ד] סימן שסח סעיף ג: "כמה הוא שיעור העירוב בתחילתו, בזמן שהם שמונה עשרה (אנשים) או פחות שיעורו כרוגרות לכל אחד, ואם הם יותר משמונה עשרה, אפילו הם אלף או יותר, שיעורו מוזן שתי סעודות, שהם שמונה עשרה גרוגרות, שהם כששה ביצים, וי"א שהם כשמונה ביצים". שיעור כביצה הוא כ-60 סמ"ק לדעת הגר"ח נאה וכ-100 סמ"ק לדעת החזו"א, במצה יש כ-65 סמ"ק ובפרוסת לחם כ-125 סמ"ק, כך שע"פ שיטת הגר"ח נאה ניתן לערב בארבע פרוסות לחם, או בשבע מצות, ואילו לשיטת החזו"א יש לערב בשש פרוסות לחם, או בשתיים עשרה מצות. אמנם יש המשערים מידות אלו ע"פ משקל ולא ע"פ נפח, ולדבריהם שיעור כביצה כ-50 גרם, ושיעור מון שתי סעודות כ-400 גרם (כחצי כיכר לחם). (ועיין בסימן שסו סעיפים ו-1 שכשכל אחד נותן פת לעירוב, צריכים

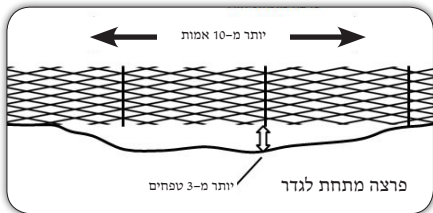
יכול לזכות בה עבור בני החצר, אלא באמצעות מסירתה לאדם אחר שיגביה אותה ויזכה בה עבור כולם).

ו. מותר לאכול את העירוב בשבת¹ (אלא שאז יצטרכו להניח לאחר מכן עירוב חדש לצורך השבת הבאה).

בדיעבד גם אם הניחוהו בלא ברכה ואמירת הנוסח הנ"ל².

ה. חייל יכול להשתמש במזון הצבאי לצורך הנחת העירוב, לפי ששלטונות הצבא מאשרים לזכות במזון לצורכי החיילים. (אגב, יש לציין שבעל הפת אינו

מחיצות

ט. לכתחילה יש להיזהר שהמחיצה תהיה יציבה כך שלא תתנדנד ברוח המצויה באותו מקום³. עם זאת, במקום צורך ניתן להסתמך על מחיצה המתנדנדת ברוח, ובתנאי שגם בזמן התנודה גובהה אינו מתמעט מעשרה טפחים ואינה מתרוממת מהקרקע למעלה משלושה טפחים (24 ס"מ)⁴.

י. ניתן לעשות מחיצה מכל חומר שהוא, ואפילו צמחייה, סלעים, כלים, כלי רכב (נמוכים), או אנשים (שלא מידיעתם), יכולים להוות מחיצה⁵. הם כשהוא

ז. כפי שהתבאר, הקפת השטח במחיצות נועדה להפוך את כולו לרשות היחיד.

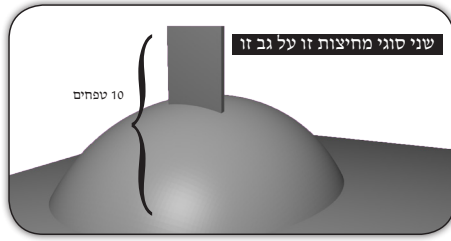
"איזהו רשות היחיד, מקום המוקף מחיצות גבוהות עשרה טפחים (80 ס"מ)⁶ ויש בו ארבעה טפחים (32 ס"מ)⁷ על ארבעה טפחים או יותר, וכן חריץ עמוק עשרה ורחב ארבעה על ארבעה".

ח. המחיצה צריכה להיות צמודה (עד תוך שלושה טפחים = 24 ס"מ)⁸ לקרקע.

קטע מחיצה שנפרץ בחלקו התחתון וגובה הפירצה שלושה טפחים ומעלה, כגון גדר שנגרף החול תחתיה, או מחיצה העוברת על גבי תעלה, אינו יכול להוות מחיצה⁹. ומכאן שאין להסתמך על מבנה יביל שהוצב על גבי אבנים בגובה שלושה טפחים מהקרקע, כמחיצה לשטח התחום עימו.

מקורות והערות

[ה] עירוב בפת שלימה, אך אם אחד מזה לכולם ניתן לערב גם בפרוסות).
 [ז] עירוב בפת שלימה, אך אם אחד מזה לכולם ניתן לערב גם בפרוסות).
 או בשעה שזמכה להם כו', ואם גבו העירוב ולא ברכו עליו, אין הברכה מעכבת ומותרים לטלטל". [ז] סימן שסו סעיף ט': "אם אחד מבני החצר רוצה ליתן פת בשביל כולם, שפיר רמי, ובלבד שיוכנו להם על ידי אחר, וכשזוכה בו צריך להגביהו מן הקרקע טפח, וצריך לזכות לכל בני החצר או המבוי ולכל מי שיתווסף מיום זה ואילך. וי"א שאע"פ שלא יזכה בפירוש למתווספים עליהם, לב ב"ד מתנה עליהם". [ז] רמ"א סימן שסח סעיף ה': "אם רוצים לערב כל ער"ש ולאכול העירוב כל שבת, הרשות בידם", (שכן העירוב חל בשעת כניסת השבת, ואין כל מניעה לאכול לאחר מכן).
 [ח] 80 ס"מ לשיטת הגר"ח נאה, ו-96 ס"מ לשיטת החזו"א. [ט] 32 ס"מ לשיטת הגר"ח נאה, ו-38.4 ס"מ לשיטת החזו"א. [י] סימן שמה סעיף ב. [יא] 24 ס"מ לשיטת הגר"ח נאה, ו-28.8 ס"מ לשיטת החזו"א. [יב] שבת צו ע"א: "הא רתנן המשלשל דפנות מלמעלה למטה, אם הן גבוהות מן הארץ שלושה טפחים, פסולה כו', היינו טעמא משום דהויא לה מחיצה שהגדיים בוקעין בה". [יג] סימן שסב סעיף א': "כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה, אינה מחיצה".
 מהגר"א נבנצל בשם הגרש"ז אויערבך, ועיין בענין זה בערוך השולחן (סימן שסג סעיף ח) שכתב: "אפילו מתנדנד ע"י הרוח לא הוי לחי, ודוקא נדנד חזק כענפי אילנות שמתנדנדים הנה והנה בלא הפסק, אבל נדנד מועט לא חיישינן לה". [טו] סימן שסב סעיף ה': "בכל עושים מחיצה, בכלים ובאכופות כו', ואפילו בבעלי חיים, ובלבד שיהיו כפוחים, ואפילו באנשים שנומרים זה אצל זה בפחות מג' כו', והוא שלא ידעו שהועמדו לשם מחיצה".

לעצמו אינו מהווה מחיצה, אולם פעמים שרצועת החוף בנויה ממצוק תלול הנחשב ליתל המתלקט¹ (ראה גדריו להלן סעיף כא).

יא. מחיצה זמנית, כרכב או ציוד שברור שיינטלו במהלך השבת, כשרה, כל זמן שידוע שעדיין לא ניטלו².

יב. ניתן לשלב מחיצות שונות זו לצד זו, כגון מוצב שבצד אחד הוא מגודר ובצד השני מוקף בסוללת אבנים תלולה או בתעלת לחימה, ובלבד ששתי המחיצות יהיו סמוכות כך שלא תהיה פירצה ביניהן (בענין גדרי פירצה הפוסלת, ראה להלן סעיף מה).

ניתן גם לשלב מחיצות שונות זו על גבי זו, כגון גדר הבנויה על רמפה ויחד הן מגיעות לגובה עשרה טפחים, ובתנאי שאין ארבעה טפחים (32 ס"מ) בין הגדר לשפת הסוללה³.

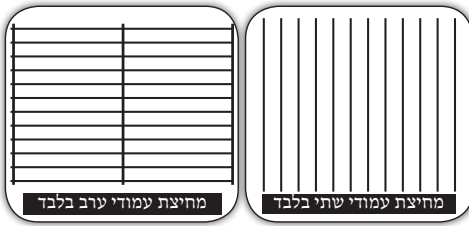
ג. מחיצה העומדת מאליה, כסלעים, טרסה טבעית, מדרון תלול וכד', וכן מחיצה שנעשתה לצרכי שמירה ולא לשם מגורים (כגדרות שטחים חקלאיים או שטחי אחסנה), כשרה, אלא שחז"ל הצריכו ששטח שיש בו יותר מבית סאתיים (כ-1.2 קמ"ר⁴) יוקף לשם דירה⁵. למעשה ניתן לתקן עירוב של שטח בית סאתיים שהוקף כולו שלא לשם דירה, באמצעות פסילת המחיצה ע"י סתירת למעלה מעשר אמות (4.8 מטר⁶) ממנה, ובניית מחיצה חדשה לשם דירה במקומה⁷ (על דרך זו ניתן גם לכנוס מעט לתוך השטח ולבנות שם את המחיצה החדשה⁸, ובמידה והמדובר בשטח הנמצא בראש הר ומוקף מדרונות תלולים,

מקורות והערות

[טז] עיין סימן שסה סעיף ז: "מבוי שנטלו קורותיו או לחייו בשבת, אף על פי שהותר למקצת שבת, אסור משם ואילך", וכן עולה מהיתר השימוש למחיצה באנשים העומדים זה לצד זה, אף שפשוט שלא יישארו לעמוד כך כל השבת. [יז] סימן שסב סעיף ב: "תל שגבוה חמישה והשלימו לעשרה, שעשה עליו מחיצה גבוהה חמישה, חשובה מחיצה לטלטל ולכל דבר", ובביה"ל (שם ד"ה "שעשה עליו") כתב שלשיטת תרוה"ד אין התל מצטרף למחיצה כאשר המרחק ביניהם גדול מארבעה טפחים, וציין שלשיטת הגר"א ניתן להקל ולצרפם כל זמן שהמרחק ביניהם קטן מארבע אמות. [יח] 100*50 אמה, 1152 מ"ר לשיטת הגר"ח נאה, ו-1650 לשיטת החזו"א. [יט] סימן שנח סעיף א: "כל היקף שלא הוקף לדירה, כגון גנות ופרדסים ובורגנים (סוכות שמירה) שאינם עשויים אלא לשמור בתוכן, אסרו חכמים לטלטל בתוכה יותר מארבע אמות אם הוא יותר מסאתיים". סימן שסב סעיף א: "כל מחיצה שלא נעשית לדור בתוכה אלא לצניעות או לשמור מה שיתנו בתוכה או לישב בה כדי לשמור השרות, היא מחיצה לטלטל מה שבתוכה, אבל אינה מחיצה לעשות מה שבתוכה מוקף לדירה אם הוא יותר מבית סאתיים". עמ זאת יש לציין שהביה"ל (סימן שנח סעיף א ד"ה 'לדירה') הביא שהראשונים התקשו כיצד מנחה המשנה את הדיר בכלל המקומות שהוקפו לדירה, ובאר בדעת רש"י: "שכיון שיוצא ונכנס שם תדיר לעינין על הובל ואגב לחלוב אותם ולגזוז אותם (שהם צרכי דירתו), כמקום דירתו דמאי", ואילו רבינו יהונתן כתב: "דיר שיש לו מחיצות, ובית בתוכו לרועה שלהם" (וכעין זה הביא הביה"ל (סימן שסב סעיף א ד"ה 'כדי לשמור') את דברי הב"ח שכאשר השומר דר שם יומם ולילה, הוא בכלל דירת אדם). לפי"ז יתכן ששטחי אחסנה שיש בהם עמדות שמירה המאושות ברציפות, יוגדרו כמוקפים לדירה. אלא שלבסוף ציין הביה"ל שהביאור המחזור הוא כשיטת שאר ראשונים: "דכיון שהם מיוחדים לדירה לבהמות בשעה שהם באים מן השרה וללינת לילה, אינם בכלל כרמלית ור"ה דליגזור בהו מיד", ועפ"ז אין היתר, לדבריו, אלא במכלאות בע"ח בלבד. [כ] 4.8 מטר לשיטת הגר"ח נאה, ו-5.76 מטר לשיטת החזו"א. [כא] סימן שנח סעיף ב: "ואם היה מוקף שלא לשם דירה ורוצה להקיפו לדירה, אין צריך לפרוץ כולו, אלא יפרוץ בו פירצה ביותר מעשרה ונמצא בית פתוח בו לא היקף, ויחזור ויגדור הפירצה כולה או אמה היתרה על עשר אמות, והעשר אמות פתח הן, והרי הוא פתוח ולבסוף הוקף". [כב] שם סעיף ז: "בנה מחיצה באורך עשר לפני מחיצה הראשונה לבטלה שתהיה כמו שאינה ויהיה מוקף לדירה על ידי השנייה, אם הרחיקה מהראשונה שלושה טפחים, מותר".

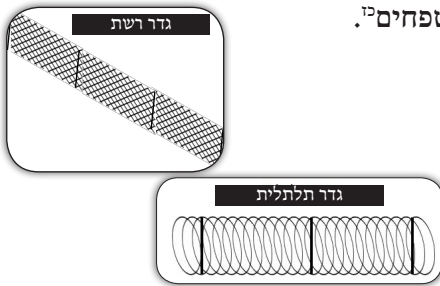
ניתן אף לבנות את המחיצה מעל המדרון, מבלי לכנוס לתוך השטח^{כז}).

המוקף משאר ג' רוחותיו במחיצות טובות^{כח}.

יד. שדה זרועה בשטח של בית סאתיים שמקפידים שלא יהלכו בה, מבטלת את העירוב, ועל כן יש להקים סביבה מחיצה כשרה, בכדי לתוחמה ולאפשר את העירוב בשאר השטח. ומ"מ כשהשדה מהווה רק מיעוט זניח בשטח המעורב, וכל שכן כשמדובר בגינת נוי, ניתן לסמוך על הפוסקים שאין בכוחה לבטל את העירוב^{כט}.

טז. גדר 'רשת' העשויה חוטים אופקיים ואנכיים שהמרחק בין חוט לחוט קטן משלושה טפחים, נחשבת כמחיצה שלימה (מדין 'לבוד'), לעומת זאת גדר 'תלתלית' הינה מחיצה פסולה, הואיל והמרחק בין החוטים בה גדול משלושה טפחים^ל.

טז. גדר העשויה עמודי שתי (קנים אנכיים) בלבד, או חוטי ערב (חוטים אופקיים) בלבד, מהווה מחיצה גרועה, ואינה מועלת להתיר אלא שטח הקטן מבית סאתיים, ברם, אם יש שם שלושה ישראלים ומעלה, רשאים להשתמש במחיצה זו אף לשטח גדול יותר (עד כדי בית סאתיים לכל אחד מהדירים), ובלבד שלא ישאירו שם בית סאתיים ללא שימוש^{לא}.

יז. מחיצה שכוסתה בעפר, בצמחייה צפופה וקשיחה, או באשפה שאינה עשויה להתפנות (ואין בהם עצמם שיעור מחיצה), פסולה, לעומת זאת הצטברות מי

בכל מקרה ניתן להשתמש במחיצה גרועה להשלמת דופן שרובה גדור במחיצה טובה, או לגידור רוח רביעית של שטח

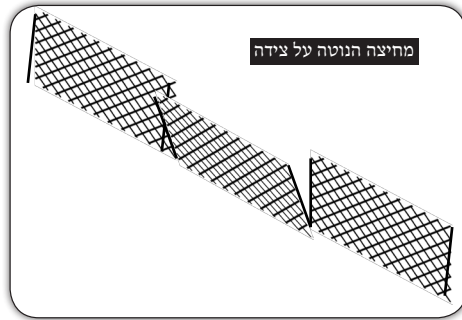
מקורות והערות

[כג] שם סעיף ח: "חל יותר מסאתיים ועשה מחיצות אפילו על שפתו, לדירה, מועיל, שהרי דר באויר מחיצות שעשה עתה", ועיין בשו"ת באהלה של תורה (ח"ב סימן נא) שהעלה למסקנה שניתן אף לבנות צורת הפתח על שפת התל. [כד] סימן שנח סעיף ט: "קרפף יותר מסאתיים שהוקף לדירה נטע ורובו אילנות, אפילו אינם נטועים שורות שורות, אינם מבטלים הדירה. אבל אם נורע רובו, הורעים מבטלים הדירה אפילו אין בהם אלא סאתיים. נורע מיעוט, אם אין בו אלא סאתיים מותר, יותר מסאתיים, אסור". ברם, עיין בכיה"ל (שם ד"ה 'אבל'), בשו"ת ישיביל עברי (ח"ב ק"א סימן ו), ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק יג סימן מא), שבדוחק, כגון שהדבר כרוך בהוצאות גדולות ביותר, ניתן להסתמך על דעת הפוסקים שכשהשדה מהווה רק מיעוט זניח בשטח המעורב, אין בכוחה לבטל את העירוב, ובמיוחד אם ההיקף לדירה נעשה לאחר שהשדות כבר נורעו. יתר על כן, עיין במאירי (ערוכין כד ע"א) שכתב: "ומ"מ יראה לי שהורעים העשויים לטויל ולצאת לשם תמיד לטייל שם ולהרית, אין אלו מבטלות מחיצות, והיקף דירה הוא אף על פי שנורע. ומכאן יראה לי שרבים מקילין בכך בפרדסים הסמוכים לבתיהם". [כה] סימן שם סעיף א: "חידי ששבת בבקעה והקף מחיצות גרועות, כגון שתי בלא ערב או ערב בלא שתי, עד סאתיים מותר לטלטל בכלו, מסאתיים ואילך, אין מטלטלין בו אלא בארבע. וכן הדין אם הם שנים. ואם הם שלושה ישראלים, חשובים כשיירא ומותר לטלטל בכלו אפילו הוא גדול הרבה, ובלבד שלא יקיפו יותר מכדי צרכם, שלא ישאר בית סאתיים פנוי שאין צרכים לו תמישי". יש להוסיף שכתב שעה"צ (שם ס"ק ב, בשם הפמ"ג) שמחיצת עמודי שתי שהוסיף קנה אחד אופקי לחבר את ראשי העמודים, נחשבת למחיצה טובה. אולם החו"א (סימן עז ס"ק ד) תמה עליו שלא משמע כן מסוגיית הגמרא. [כז] ביה"ל שם ד"ה 'כגון', חו"א שם ס"ק ג. [כח] סימן ששם סעיף ח: "פרוף מרובה על העומד אסור, אלא אם כן כל פירצה מהם פחותה מג' טפחים".

גשמים, שלג, או ערמת חפצים, על המחיצה, אינם מביאים לפסילתה^כ.

יח. בכדי להחשב כמחיצה די בכך שצד אחד שלה יהיה במידות הנצרכות, לפיכך תל שצידו האחד תלול והשני מתון, נחשב למחיצה בצידו התלול. גדר שצידה האחד כוסה בעפר, כשרה בשל צידה השני. ועל דרך זו תעלה ששפתה האחת כרום עשרה טפחים והשניה נמוכה יותר, כשרה.

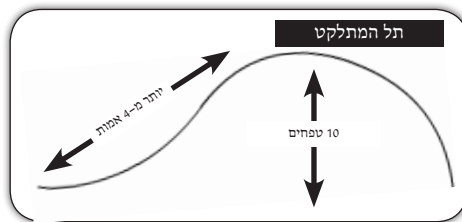
יט. מחיצה הנוטה על צידה כשרה, ובלבד שהיא מתנשאת בתוך ארבע אמות (כשני מטרים^{כז}) לגובה עשרה טפחים (80 ס"מ^ל) מעל פני הקרקע, כלומר, ששיפועה גדול מ- 25 מעלות מהקרקע^{לז}.

'תל המתלקט'

כ. מדרון תלול ('תל המתלקט') שזווית שיפועו גדולה מ- 25 מעלות, נידון כמחיצה, ואילו מדרון שזווית שיפועו קטנה יותר נידון כקרקע מישורית.

לעומת זאת מדרון שגובהו עשרה טפחים אך חלקו מתון וחלקו תלול, אינו נידון כמחיצה.

לאור זאת טרסה, סוללת עפר, או גרם מדרגות, המתנשאים בתוך ארבע אמות (24 טפחים, כשני מטרים^{כח}) לגובה עשרה טפחים (80 ס"מ^{כט}), חשובים כמחיצה^ל.

מקורות והערות

[כח] עיין סימן שעב סעיף טז: "חרין שבין שתי חצרות עמוק עשרה ורחב ארבעה, אין יכולין לערב יחד אפילו מלא תבן וקש, כל זמן שלא ביטלו, ואם היה מלא עפר וצורות, אפילו סתמא שלא ביטלו, צריכים לערב יחד. הגה, י"א דאם מלאם בפירות סתמא בטלו לה, דדרכן לעשותן שם אוצר". וכן עיין רמ"א סימן שנח סעיף ב (בענין ביטול מחיצה שלא הוקפה לדירה): "י"א דיכול להניח עפר אצל הכותל משני צדדיה עד שיתמעט הכותל מגובה עשר כו', ואף אם חוזר ולוקח משם אח"כ העפר, הואיל וביטלו שם שבת אחת. ויש חולקים דעפר לא הוי ביטול אא"כ אין עתיד לפנותו לעולם". [כט] 1.92 מטר לשיטת הגר"ח נאה, ו- 2.3 מטר לשיטת החזו"א. [ל] 80 ס"מ לשיטת הגר"ח נאה, ו- 96 ס"מ לשיטת החזו"א. [לא] נלמד מדין תל המתלקט דלהלן. [לב] 1.92 מטר לשיטת הגר"ח נאה, ו- 2.3 מטר לשיטת החזו"א. [לג] 80 ס"מ לשיטת הגר"ח נאה, ו- 96 ס"מ לשיטת החזו"א. [לד] רמב"ם פ"ד משבת ה"טז: "תל המתלקט גובה עשרה טפחים מתוך אורך ארבע אמות הרי הוא רה"י, ואם זרק מרה"ר נח על גביו, חייב".

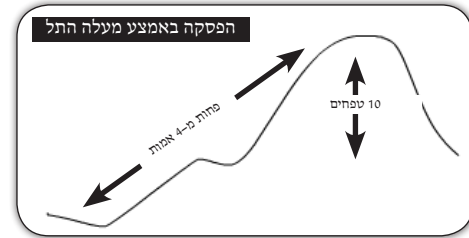
טפחים, חל דין רה"י כבר מראש המדרון התחתון¹⁷.

כג. כשמציבים מחיצה בסמוך לתל המתלקט, יש למקמה בסמוך למרגלות התל, שכן התל הינו כעין קיר נטוי ויש המחיצה חל מתחילת השיפוע.

כד. הסתמכות על תל המתלקט מצריכה זהירות יתרה, שכן לרוב אין השיפוע אחיד וישנם מדרונות שחלקם אינם נידונים כמחיצה וממילא מהווים פרצות העלולים לפסול את סגירת כל אותה הרוח¹⁸.

כא. חלקי מדרון תלולים שביניהם מדרון מתון אינם מצטרפים זה לזה אא"כ אורך המדרון כולו (בקו אווירי) אינו עולה על ארבע אמות, ויש מצריכים שבין חלקי המדרון התלול יהיו פחות מארבעה טפחים¹⁹.

כב. תל המתלקט נחשב כמחיצה אחת משופעת, ממילא אין דין רה"י חל אלא בראש המדרון, אולם אם יש במדרון קטע מתון ברוחב ארבעה טפחים, אותו מקום מחלק את המדרון לשתי מחיצות נפרדות, וממילא אם גובה המדרון התחתון עשרה

צורת הפתח

כה. צורת הפתח (המורכבת משתי מזוזות וקנה על גביהן) נידונית כמחיצה, וניתן להקיף בה את העיר מכל רוחותיה, ובכך להופכה לרה"י.

מקורות והערות

[לה] בענין ביטול מחיצה שלא הוקפה לדירה (בכרי לחזור ולבנותה לשם דירה), כתב הרמ"א (סימן שנח סעיף ב, בשם תרוה"ד): "ואם קשה עליו לפרוץ הכותל, י"א דיכול להניח עפר אצל הכותל משני צדדיה עד שיתמעט הכותל מגובה עשר, ורוחב העפר רחב מארבע באורך עשר אמות באורך הכותל". ואילו הגר"א חלק על כל היתר זה וטען שמאחר שקי"ל שחל ה' ומחיצה ה' מצטרפים ל' טפחים, באותה מידה אף העפר שניח סמוך לחומה לא יבטלה, אלא יצטרף אליה. וכן כתב הבית"ל (שם ד"ה 'ואם קשה'): "ואפשר היה לומר דלתרוה"ד מיירי הגמרא דוקא היכא דהגידוד אינו יוצא מחוץ למחיצה ברוחב ארבעה טפחים, דליכא שם דריסת רגלי בני"א ולהכי מצטרף למחיצה, אבל ג"ז אינו, דהא קי"ל בשבת דף ק' תל המתלקט עשרה טפחים מתוך ד' אמות חשיב כמחיצה גמורה, ובנידון דין מקרקע הקרפף עד ראש החומה ליכא ד' אמות והוי מחיצה גמורה", והיינו מסקנת הביה"ל שהואיל ובעפר ובכותל יחד ישנם י' טפחים ברוחב ד' אמות, חשיב מחיצה. לעומת זאת החזון איש (סימן קיא ס"ד ק) כתב שכשיש באמצע המדרון משטח רחב ד' טפחים הראוי להילוך, בטל ממנו דין תל המתלקט, ובפשטות כן נקט תרוה"ד הנ"ל. [לז] עיין רש"י שבת ק ע"א: "תל המתלקט - שהוא מדרון, והולך ומתלקט מעט מעט עד שמגביה עשרה מתוך ארבע אמות - הרי הוא כאילו זקוף כולו, והוי רשות היחיד במקום גובהו, ואם זרק מרשות הרבים נח על גביו - חייב". וכתב המהרש"ל (שם): "פירוש, ממקום שיגיע שיפועו לעשרה, משם והלאה אם יש ד' על ד' הוי רה"י. אבל מלשון הרמב"ם (שכתב בפ"ד משבת ה"ט): "תל המתלקט גובה י' טפחים מתוך אורך ד' אמות הרי הוא רה"י, ואם זרק מרה"י נח על גביו, חייב" משמע כפשוטו שהתל גופו נעשה רה"י. וצ"ע". [לז] חזון איש סימן קיא ס"ד ק: "לפיכך כשכאין להתיר את העיר על סמך הך זקוף המתלקט י' מתוך ד', צריך זהירות יתרה, דהרבה פעמים משתנה זקיפותו ויש בו שטחים שדינן כמישור, והרבה פעמים זה שנידון כמישור הוא תוך י' טפחים, ולפעמים אורך המישור הוא י' אמות, ואף שרוחבו ד' טפחים, אוסר, ופעמים אין י' אמות במקום אחד אבל הזקוף שבין מישור למישור בטל מדין אתא אירא דהאי גיסא והדאי גיסא ומבטל ליה עד שמצטרף ל' אמות, והרבה פעמים הוה מתעקם או מתעגל ואז יתכן שיבטל מחיצתו במישור ד' טפחים".

כו. לא ניתן להקיף בצורות הפתח שטח פתוח שאינו מיושב ('בקעה'), לפי שאין דרך לעשות שם פתחים הרבה.

לאור זאת, לכתחילה, לא ניתן להקים עירוב רגיל סביב שטחי אימון וכינוס כשהוא מבוסס על צורת הפתח, אא"כ יש במתחם מבנה קבע כלשהו. עם זאת, ניתן להקיף שטח פתוח במחיצות גמורות משתי רוחות (לכתחילה נגדיות, ובדוחק אף סמוכות). ועיין לעיל סעיף טז בענין האפשרות לבנותן מחוטטים אופקיים, ולהשלים בצורות הפתח את שאר רוחותיו¹⁷. ובדלית ברירה ניתן גם להקיף את השטח בצורות הפתח שהמרחק בין העמודים קטן מעשר אמות¹⁸.

בשעת דחק גדולה ניתן להקל ולהקיף אף

שטחי כינוס ומאהלים ארעיים בצורות הפתח, ובהסתמך על דעות מפורסקי דורנו שצוה"פ אינה מועלת בשטח פתוח דוקא כשנקלעו לשם במקרה, ולא אם חונים שם במכוון, ואפילו לימים ספורים¹⁹.

כו. הפתח צריך להיות לכל הפחות בגובה עשרה טפחים וברוחב ארבעה טפחים, מאידך, אין הגבלה לרוחב הפתח או לגובהו, לפיכך די בקביעת עמוד אחד בקצה אחד של המתחם ושני בקצהו השני ולמתוח חוט מעליהם²⁰, יתר על כן, אף אם יש ביניהם עמודים שאינם כשרים לצורת הפתח (כגון שהחוט עובר לצידם ולא עליהם), מ"מ אין צורת הפתח נפסלת בשל כך, ובלבד שהחוט יעבור בקו ישר בין העמודים החיצוניים, ולא יוסט ע"י העמודים האמצעיים.

עמודי צורת הפתח

בצביעת צבע שיש בו ממשות, או בהדבקת מדבקות, על גבי קיר סמוך²¹. כט. יש להציב את העמודים על הקרקע, עמוד המחובר לקיר ויש תחתיו חלל שלווה טפחים פסול²², על דרך זו יש

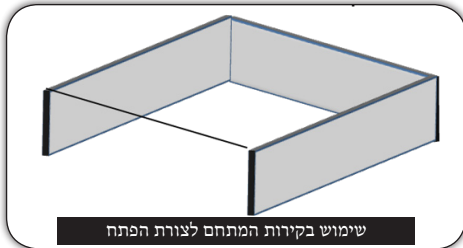
כח. על העמודים להיות יציבים כך שיהיה ניתן לתלות עליהם דלת כלשהי (ואפילו עשויה קרטון)²³ ושלא ינודו ברוח מצויה²⁴, עם זאת ניתן ליצור עמודים מכל חומר שהוא, ואף ניתן להסתפק לשם כך

מקורות והערות

[לח] סימן שסב סעיף י: "אם עשה צורת פתח, אפילו לפירצה יתירה מעשר, מותר כו'. והני מילי בחצר ומבוי שיש בהם דירון, אבל בבקעה לא מהני בשביל הרוחות על ידי צורת פתח. ולהרמב"ם אין צורת הפתח מועיל לפרצה יותר מעשר, אלא אם כן עומד מרובה על הפרוך (רמ"א - ואז מהני אפילו בבקעה בכל הרוחות)". ומבאר בביה"ל (שם ד"ה 'כשכל הרוחות', ע"פ הטור) שאם יש שתי מחיצות שלימות, ניתן להשלים את השאר בצוה"פ (וכדמצינו במבוי המפולש לרה"ר, שניתן לתקנו בלחיים משני צידיו), ובחזו"א (סימן ע ס"ק יב) הסתפק אם שתי המחיצות מועילות דוקא כשהן נגדיות זו לזו, או אף כשהן ניצבות זו לצד זו. [לט] משנה ברורה שם ס"ק נח וביה"ל שם ד"ה 'אבל בבקעה'. [מ] שו"ת אבן ישראל (ח"ט סימן סג בהערות על המשנה ברורה שם): "ואפשר לומר דשאני שיירה שהוכרחו לשבות באמצע הדרך כיון שבא השבת, וא"כ לולי שבת לא היו רוצים לשבות כאן ולכן לא מקרי הוקף לדירה, אבל אם אחד או ציבור רוצים לדור שבוע אחד בבקעה, שפיר מקרי הוקף לדירה". ועיין עוד באריכות בענין זה בשו"ת משיב מלחמה ח"ב סימן נח, במאמר הר"א שרמן בתחומין ח"ד, ובספר שבת ומועד בצה"ל עמודים שו-שי. [מא] סימן שסב סעיף י: "אם עשה צורת פתח אפילו לפירצה יתירה מעשר, מותר. ואפילו לא נעץ אלא ארבע קונדיטין בארבע רוחות ועשה צורת פתח על גביהן, מותר כו'. ולהרמב"ם אין צורת הפתח מועיל לפירצה יותר מעשר, אלא אם כן עומד מרובה על הפרוך". [מב] סימן שסב סעיף יא: "וצריך שיהיו הקנים שבצדדים חזקים לקבל דלת כל שהוא, אפילו של קש או של קנים, אבל קנה שעל גבן בכל שהוא, ואפילו גמי מהני". [מג] סימן שסג סעיף ה: "לחי דאי נשיב ביה זיקא לא מצי קאי, לא חשיב לחי". [מד] רמ"א סימן שסג סעיף ז: "עושיין לחי מסיד טחוי בכותל". [מה] רמ"א סימן שסג סעיף ז: "עושיין לחי מסיד טחוי בכותל, ובלבד שיהיה שלא יתמחה יותר משלושה ארץ".

הפתחים המצויים בעולם, עם זאת, במקום צורך ניתן להקל גם כשהחוט תלוי בשיפוע, ואפילו בשיפוע של 45 מעלות^מ.

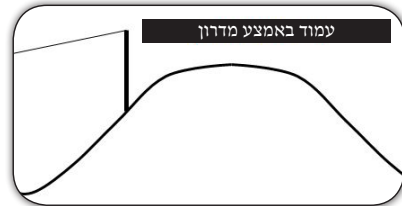
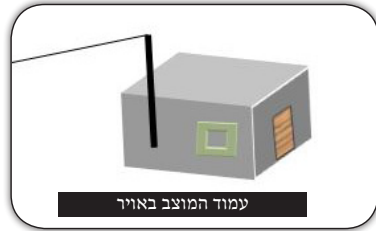
לב. עמודי צורת הפתח צריך שיהיו ניכרים, על כן יש להימנע משימוש בקירות המיתחם לצורת הפתח כאשר הקירות הן בניצב לכיוון הפתח ואינם בולטים לחלל^מ.

על דרך זו אין להשתמש לכתחילה במבנה העומד בפתח המיתחם, או במכולות איחסון המוצבות בשוליו, לעמוד צוה"פ, ולמתוח את החוט מגגם, ובאותה מידה יש להימנע לכתחילה מהקמת צוה"פ על בסיס עמודי אוהלים בנויים, אא"כ הסירו את היריעות מעליהם וחשפו אותם^מ.

להימנע לכתחילה מהצבת העמודים על גבי גדר, או מדרון, אא"כ יש במקומם מישור ברוחב ארבעה טפחים, שאותו מישור נחשב לחלק מהפתח.

ל. על העמודים להיראות כמסגרת הראויה לקבוע בה דלת, ולכן גל אבנים, גדר נפולה, צמרת אילן, או מדרון הר שאינו ישר וחלק, אינם יכולים לשמש כעמודים לצורת הפתח^מ.

לא. יש להשתדל שהעמודים יהיו בגובה שווה, כך שהחוט יהיה מאוזן, וכדרך

מקורות והערות

[מז] עיין מנחות לג ע"ב: "אמר רבא, הני פיתחי שימאי (פתחים מקולקלים), פטורין מן המוזה. מאי פיתחי שימאי? פליגי בה רב ריחומי ואבא יוסי, חד אמר דלית להו תקרה, וחד אמר דלית להו שקופי (שמוזוותיהן אינם ישרים וחלקים)", וכעין זה בעירובין יא ע"א לענין צורת הפתח. [מז] עיין משנה ברורה (סימן ס"ק ט) שהקל בצוה"פ משופעת, ובשער הציון (שם) העיר שרע"א הסתפק בשיפוע גדול. [מח] משנה ברורה סימן ס"ק ק"ג: "כותלי המבוי אין נחשבין במקום הקנים, ואם איכא עמוד בכותל בולט, נידון משום קנה". [מט] עיין ספר הלכות עירובין פרק ד סעיף כא, ספר הלכות צבא פרק נח סעיף ד, וספר הלכה ממקורה ח"ב עמוד 186.

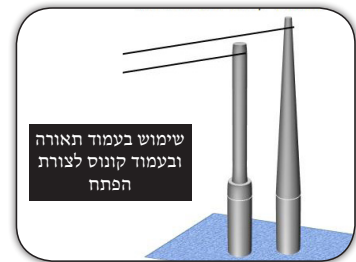
חומי צורת הפתח

לג. המנהג להקל שחוט רפוי או מתננד ברוח מצויה אינו פוסלי, אלא שיש להקפיד שהחוט יהיה לכל אורכו מעל גובה עשרה טפחים (שכן הקטע הנמוך מעשרה אינו נחשב כפתח, וממילא בטלה כל צורת הפתח משם²¹).

לה. ניתן לקשור את החוט סביב חלקו העליון והצר של עמוד תאורה מדורג, לפי שעובר מעל בסיסו הרחב, אולם לכתחילה אין להקל בכך בעמוד תאורה העשוי כקונוס, לפי שאין ניכר שהחוט עובר מעליו²².

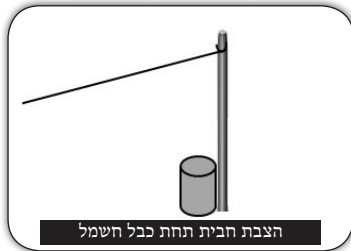

לד. החוט צריך לעבור בדיוק מעל העמודים ולא מן הצד²³, לאור זאת אין להסתפק בליפוף החוט סביב ראש העמוד, אלא בקיבועו מעליו. הדרך המצויה ליישום עיקרון זה היא בקשירת החוט למסמר הנועץ בראש העמוד, כמו כן ניתן להעביר את החוט מעל ראש העמוד ולאחר מכן לכורכו סביב העמוד בכדי לקבעו שם, אולם לכתחילה אין להעביר את החוט דרך נקב או מגרעת המפלשים את העמוד²⁴.

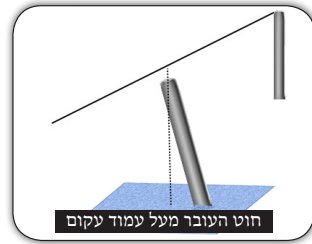
מקורות והערות

[ג] משנה ברורה סימן שסב ס"ק 10: "כתב בספר מחצית השקל דמ"מ קיל קנה שעל גבן מקנה שבצדדים, דאותן שבצדדים צריך ליוהר שלא ינידו הרוח כיון דהם משום מחיצה, ומחיצה שהרוח מנידה לא מיקרי מחיצה, אבל הקנה שעל גבן, נהי דצריך ליוהר שלא ינטל ע"י הרוח, אבל אי הרוח ינידו אין בכך כלום, דעיקר המחיצה תלוי בשני הקנים העומדים מן הצד. ויש מאחרונים שמחמירין בזה, ולדידהו כשעושים העירוב ע"י חבל צריך למתוחו בחזקה כדי שלא ינידו הרוח". [גא] לדעת החזו"א (עין סימן עא ס"ק יא) כל שהחוט ירד מתחת לגובה עשרה, ואפילו בנקודה צרה אחת, פקע שם הפתח מאותו מקום, ואילו לדעת שו"ת הר צבי (ארי"ח ח"ב סימן יח אות ח) אין הפתח בטל אלא כשהחוט נכסף לאורך יותר מג' טפחים. [גב] סימן שסב סעיף יא: "מהו צורת פתח, קנה מכאן וקנה מאן וקנה על גביהן כו", ויהיו מכוונים כנגד קנה העליון. ואם חיבר הקנה העליון לשני הקנים, או לאחד מהן מן הצד, לא מהני". [גג] משנה ברורה סימן שסב ס"ק 10: "אם הקנה שלמעלה תחוב בין קנה לקנה, שנחשק קצת בקנים כעין שעושים האומנים, והקנים עורפין למעלה על גב הקנה שמונח ביניהם, מסתפק הפמ"ג ומצדד בזה להחמיר (אמנם החזו"א סימן עא ס"ק ט הקל: "כשחשק בקנה המוזהר ותחב קנה העליון, שזהו על גבן ממש, ואף אם תחב באמצעיתן כשר"). אבל אם אין הקנים עורפין למעלה, אלא שחשק רק מעט באמצעיתן הניח החבל בתוכו שיהא מונח בטוב ולא ישתלשל למטה, שפיר דמי, דמיקרי זה על גבו. וכן אם נועץ מסמר בראש הקנה וקושר בו החבל שפיר דמי, דהא מונח מלמעלה נגד הקנה. ואם כרך החוט סביב הקנה מן הצד עד שבכריכתו העלהו על ראשי הקנים, ג"כ כשר". [גד] חזון איש סימן עא ס"ק יב, ברם, שמענו מהגר"א וייס שהרב מבריסק הקל בכך. יש להוסיף שעקרונות ניתן במקרה זה להדביק על העמוד מדבקות עד גובה עשרה טפחים כך שהחוט יעבור מעליהן, אלא שלמעשה לרוב אין הדבר מועיל, לפי שהעמודים אינם מוצבים בצורה ישירה לחלוטין, וממילא החוט לא יעבור מעל המדבקות.

לז. עמודי חשמל אינם יכולים להוות צורת הפתח, שכן כבלי החשמל עוברים לצידם ולא מעליהם, ומ"מ ניתן להעמיד חביות או משטחי העמסה וכד' תחת כבלי החשמל, כך שהחביות יחשבו למזוזות הפתח, והכבל למשקוף שמעליהם. (לאור האמור בסעיף הקודם, מאחר ובמקרה זה הכבל אינו נוגע בעמודים, יש להקפיד שאותם חביות תהיינה זקופות לגמרי).

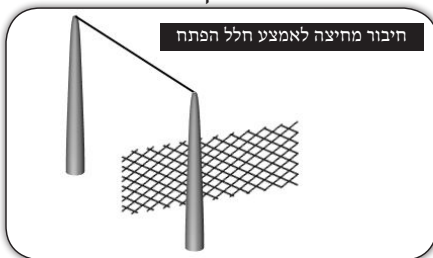

לו. החוט אינו צריך לגעת בעמודים, אלא די שיעבור מעליהם¹³, עם זאת, במידה שאין החוט נוגע בעמודים, יש להקפיד שהחוט יעבור מעליהם לכל גובהם. לפיכך לרוב אין עמוד עקום או משופע כשר לצורת הפתח, אא"כ החוט נוגע בראשו, ומ"מ בשעת דחק ניתן להקל בחוט העובר מעל ראש העמוד העקום, ובלבד שהינו עובר אנכית מעליו ולא בהמשך לכיוון שיפועו¹⁴.

מיקום הפתח

בשונה מחיבור שאר מחיצות שניתן לחברם זו לזו בכל נקודה שהיא.

לח. כותל שנפרץ והכשירוהו באמצעות צורת הפתח, לכתחילה יש להצמיד את עמודי צורת הפתח תוך ג' טפחים לקצוות הכותל, ובדיעבד כשר גם כשהרחיקם ממנו עד י' אמה¹⁵.

בכל מקרה יש להקפיד שהמחיצה לא תתחבר לאמצע חלל הפתח (שהרי בכך היא מפקיעה ממנו שם פתח), זאת

מקורות והערות

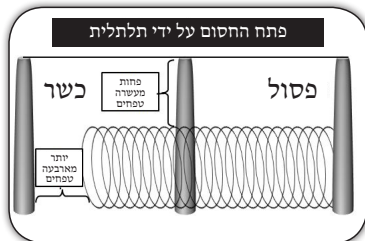
[נה] סימן שסב סעיף יא: "מהו צורת פתח, קנה מכאן וקנה מאן וקנה על גביהן, אפילו אינו נוגע בהן אלא שיש ביניהם כמה אמות, ובלבד שיהא גובה הקנים שמכאן ומכאן י' טפחים, ויהיו מכוונים כנגד קנה העליון". [נו] חזון איש סימן עא ס"ק ו: "וכשהקנים באלכסון צריך שיהיה הקנה העליון כנגדן כפי מעלה ומטה של עולם, ולא כמעלה ומטה שלהן, דהיינו אלכסון, ואם יניח קנה העליון רחוק מהן באופן שאם ימשוך את הקנים את ארכן על אותו מרת אלכסון יגיע במכוון כנגד הקנה העליון, לא מקרי קנה על גביהן. ומיהו כשהקנה העליון נוגע בהן שפיר מקרי על גבן, אע"ג דע"פ מעלה ומטה של עולם אין כנגד הקנה למטה על הארץ מזוזות, בזה מהני אלכסון, דמקרי מחיצה באלכסון, אבל לאחר שכלו אין לחשוב אלכסון באויר". ברם בס"ק יא פסק בזה: "ונראה דידות היוצאין מן הקנים והרחיק קנה העליון למעלה כנגדן, אף באינן שוכבות אלא גם הידות באלכסון, מ"מ כיון שאינן נוגעין א"א לרדן הידות לתקרה ופסול, דלא חשיב נמי מזוזה שיחשב קנה עליון ע"ג מזוזות. ואפשר דגם באלכסון ישר צריך נגיעת קנה עליון דוקא, דכיון דעריב משך שטחי עריב ב' ענין תקרה, והלכך כשהתקרה נוגעת בקנים מתאחד הכל ומשתלם הפתח במזוזות ומשקוף, אבל א"א להתכשר בקנה עליון כנגדן כיון שאין מזוזה כנגדו על הארץ. וכן בפתח מבוזר וב' הקנים עקומין בראשיהן למזוזת וקנה על גבן, כיון שאין כאן קנה מזוזה על הארץ כנגד קנה העליון, פסול. ומיהו כשכל אלכסון של הקנים מן הארץ עד קנה עליון על מידה שוה וקנה ע"ג ראשיהן, אף שהן משופעין למזוזת עד שאין לקנה עליון מזוזה על הארץ כנגדן כתבנו ס"ק ו שהוא כשר, אבל גם זה אין לו מקור נאמן, ד"ל דהכא לא דמי למחיצה, דלא מקרי משקוף ע"ג מזוזות. גם צריך ליתן שיעור לאלכסון דבאינו מתלקט י' מתוך ד' אף דמן החוץ זקוף בגובה י' אפשר דפסול". ומ"מ בספר נתיבות השבת פרק יט ס"ק מא, ובספר הלכות עירובין פ"ד סעיף יג, הקלו בכך, לכל הפחות בשעת דחק. [נו] סימן שסג סעיף ו: "צריך שלא יהא הלחי רחוק מן הכותל ג' טפחים", ובמשנה ברורה שם: "והיכי שקובע צורת הפתח למבוזר, דעת הרבה מהפוסקים ש'א' לדקוק שיהא בתוך ג' טפחים לכותל,

אינו כשר, אלא אם יש בחלל הפתח שמעליהם עשרה טפחים.

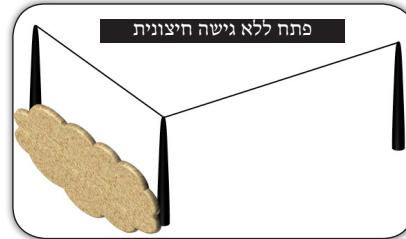
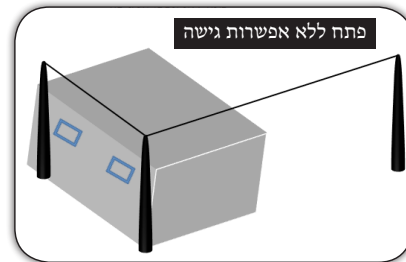
מא. אין להסתמך על פתח שחללו חסום בגדר 'תלתלית', ועל דרך זו אין להקים צורת הפתח מעל שרידי מחיצה שנפסלה, אא"כ נותר בפתח מעליהם חלל פנוי של למעלה מעשרה טפחים, ברם, בשונה מתלולית עפר וכד', מאחר וה'תלתלית' ודומיה אינם בטלים לקרקע, די בכך שיהיו ארבעה טפחים בחלל הפתח הפנויים מחסימה, בכדי להכשיר את כל הפתח^ט.

לאור זאת ניתן להכשיר צורת הפתח החסומה בתלתלית באמצעות הסטת חלק מהתלתלית (באורך ארבעה טפחים) אל מחוץ לחלל הפתח, ובכך להכשיר את כל הפתח.

לט. פתח אינו יכול להיות ללא אפשרות גישה מכיוון השטח המוקף, לפיכך צורת הפתח שצידה הפנימי צמוד (תוך ארבעה טפחים) למבנה, או לצמחייה עבותה, פסולה, לעומת זאת צורת הפתח ללא גישה מבחוץ, כשרה^{יט}.

לאור זאת, הנצרך להקים צורת הפתח במקביל ובסמוך לגדר, יקבע את עמודי הפתח מצידה הפנימי של הגדר, ולא מצידה החיצוני.

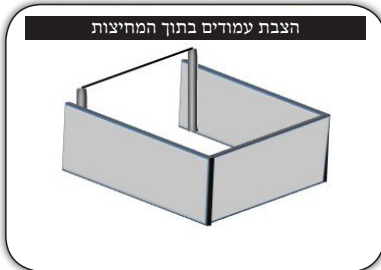
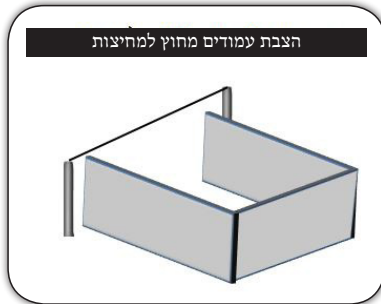
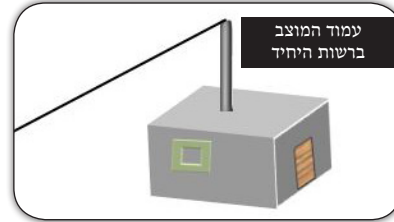

מ. פתח שתחתיתו חסומה, ואפילו באופן חלקי, בתלולית עפר, סלעים, או צמחייה עבותה (שאינה נרמסת כשעוברים עליה),

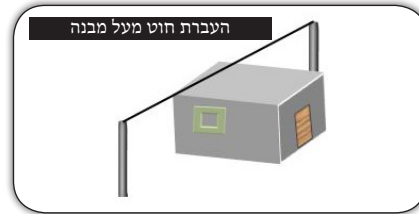
מקורות והערות

דעה"פ מחיצה גמורה היא, ויש פוסקים דס"ל דאין חילוק בין צוה"פ ללחי לענין זה, ובשעת הדחק יש לסמוך להקל". [נח] חזון איש סימן ע ס"ק יט. [נט] חזון איש סימן ע ס"ק יט.

מב. עמוד המוצב בתוך רשות היחיד אינו יכול לשמש לצורת הפתח, אולם בשעת דחק ניתן להקל כשהוא בולט עשרה טפחים מעל מחיצות רשות היחיד⁸⁰.

מג. בשעת דחק ניתן להעביר את חוט צורת הפתח מעל מבנה (כשהחוט עובר מעליו בגובה עשרה טפחים), למרות שבדרך כלל אין רגילות להיות פתח כזה⁸¹.

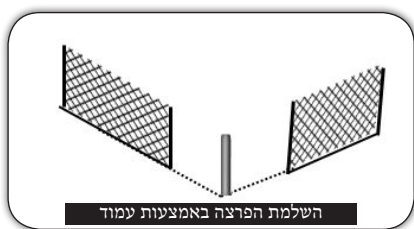
מד. הפתח צריך שיהיה ניכר שמשמש לשטח המוקף, על כן צורת הפתח שעמודיה הוצבו מעבר למחיצות המתחם, במקום לבלוט לתוך חללו, פסולה⁸². מטעם זה יש להקפיד להציב את עמודי צוה"פ בתוך חלל הפירצה, ולא בהמשך הכתלים הנמצאים בניצב אליה. על דרך זו כשמקימים צוה"פ בפתח מיתחם המוקף

פרצות

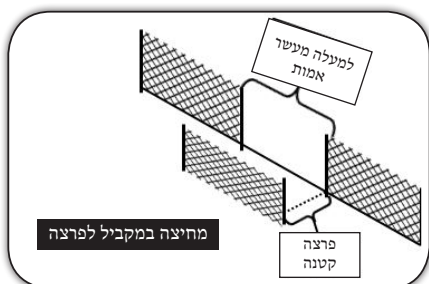
מה. פירצה בגדר ברוחב של יותר מעשר אמות פוסלת את העירוב, פחות מעשר אמות, מוגדרת כפתח ואינה פוסלת, מלבד (להלן).

מקורות והערות

[80] כן כתב בקונטרס תיקון עירובין שבספר ספר מקור חיים: "הלחי' בעינן שתעמוד בחוץ בשביל היכר, ומה שעומד בתוך דבר המוקף לאו כלום הוא, דדבר המוקף כמאן דמליא דמי. וזהו פשוט א"צ לראיה". וכן מבואר במשנה ברורה סימן שסג ס"ק קיג: "אם מעמיד הקנים בתוך הבית או בתוך גדר המוקף מד' רוחותיו, לאו כלום הוא, ואפילו אם קנה אחד העמיד שם, ג"כ לא מהני", ומ"מ בשו"ת אבני"ז (ארי"ח סימן רצא) ובשו"ת חת"ס (ארי"ח סימנים צא, צו) הקלו כשהעמוד בולט י" טפחים מעל למחיצות. [סא] עיין באריכות בספר הלכות עירובין פרק ד סעיף כ. [סב] חזון איש סימן ע ס"ק כא, שו"ת האלף לך שלמה סימן קנב, שו"ת פנים מאירות ח"ב סימן קמג, ועוד. [סג] סימן שסב סעיף ט: "פרוץ כעמוד מותר,

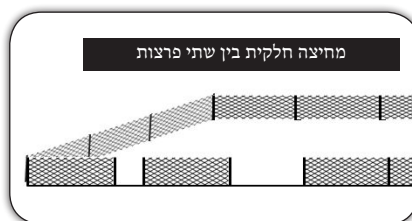

מח. ניתן להכשיר פירצה שרוחבה למעלה מעשר אמות באמצעות הקמת מחיצה במקביל לפירצה ובתוך עשר אמות לה, כך שהריווח שיוותר בין המחיצות משני הצדדים יידון כפירצה קטנה^{טז}.

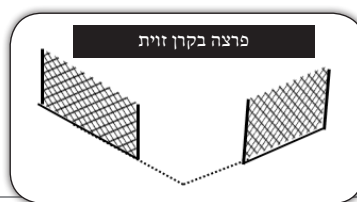

מט. שער העשוי כגדרי מחיצה, כשער 'כנפיים' או כשער חשמלי הנע על גבי מסילה (להבדיל ממחסום זרוע, או מחסום פלסטי נייד - 'ניו ג'רסי'), ורגילים לסוגרו, נידון כמחיצה בנויה, ואפילו בשעה שהוא פתוח ורוחב הפתח למעלה מעשר אמות^{טז} (בשעת דחק ניתן גם להקל בשער חשמלי שרגילים לפותחו תוך חילול שבת, כל שמקפידים לסוגרו מסיבות בטחוניות^{טז}).

מו. מחיצה שיש בה שתי פרצות, אם אחת הפרצות קטנה מהעומד שביניהן, הרי שהפירצה בטלה לגביו, אם היא שווה לעומד אינה בטלה לגביו, אא"כ גם הפירצה השניה שווה לעומד, לאור זאת מחיצה שמצידה האחד פירצה הגדולה ממנה ומצידה השני פירצה השווה לה, בטילה לגביהם, וכל שכן שתיבטל אם משני צידיה ישנם פרצות הגדולות ממנה^{טז}.

מז. פירצה בפינת המחיצה שרוחבה למעלה מארבעה טפחים, פוסלת, הואיל ו'פיתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי', ודוקא כשהפירצה 'אוכלת' בשתי רוחות^{טז}. הניח קנה בפניה, אין הפירצה נחשבת כפירצה בקרן זוית, אלא כשתי פרצות נפרדות, כל אחת בדופן אחרת^{טז}.

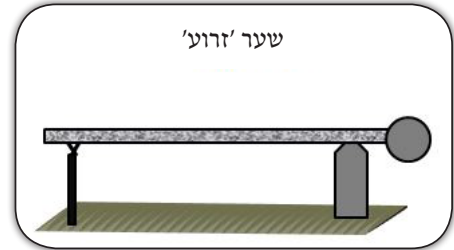
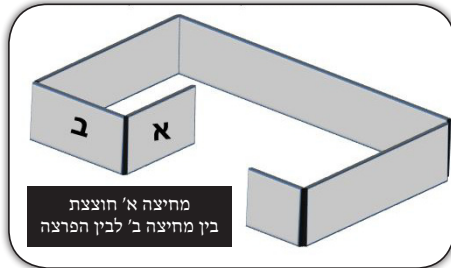
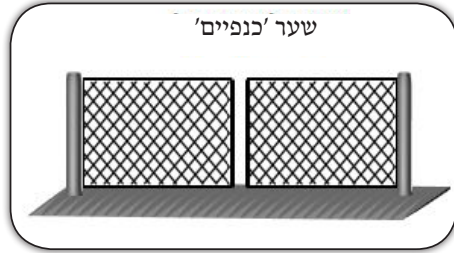
מקורות והערות

בין בשתי בין בערב, ובלבד שלא יהא במקום אחד פרוץ יותר מעשר, אבל עד עשר אמות מותר, מפני שהיא כפתח". [סד] עיין סימן שסג סעיף לד: "עוד אפשר לעשות תיקון אחר למכוי שהוא רחב כ' אמות, שירחיק ב' אמות מהכותל ויעשה פס רחב ג' אמות, ויעשה כן גם בצד השני, וישאר פתח רחב י' אמות. או ירחיק אמה ויעשה פס אמה ומחצה, וירחיק אמה ויעשה פס אמה ומחצה, וכן יעשה בצד השני. או ירחיק ב' אמות וב' טפחים ויעשה פס ב' אמות וד' טפחים, וכן יעשה בצד השני. וכן כל כיוצא בזה. ובלבד שהפס יהא יתר על האויר שבניו לכותל, דאם לא כן אתי אורא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה". ברם, עיין בשו"ת אגרות משה (ח"ב סימן פט) שנקט שכשן העומד באותו רוח גדול מהפרוץ, ניתן להכשיר גם מחיצה שהפרצות שמצידיה גדולות ממנה, ואינה בטילה לגביהם. [סה] סימן שסא סעיף ב: "חצר שנפרצה במילואה, או ביותר מעשר, לרשות הרבים, מקום המחיצה נידון כצידי רשות הרבים שהוא כרמלית (כמו) שהוא החצר. ואם נפרץ בקרן זוית, אפילו בפחות מעשר אסור". [סו] חזון איש סימן עב ס"ק ב. [סז] עיין סימן שנה סעיף ו: "בנה מחיצה באורך עשר לפני מחיצה הראשונה לבלטה שתהיה כמו שאינה, ויהיה מוקף לדירה על ידי השניה, אם הרחיקה מהראשונה שלושה טפחים, מותר". [סח] ומטעם זה אין בסגירת עשר בשבת משום איסור עשיית 'מחיצה מתרת', שכן אף בהיותו פתוח הוא נידון כסגור. [סט] עיין בשו"ת חלקת יעקב (סימנים קנ"ה וקנ"ו) שהתיר להסתמך על שער חשמלי הואיל והמניעה מלסגורו אינה טכנית, אלא איסורא הוא דרביעא עליה, וכעין שמצינו שהקלו לסמוך על שערי העיר גם במקום שהמושל מנע את סגירתם

ג. שטח המוקף משלושה צדדים ופרוץ במלוא צידו הרביעי, אינו נחשב כמוקף²³. לפיכך אם היתה מחיצה ממוקמת בניצב למחיצה המכשירה וחוצצת בינה לבין פירצה שאין בה עשר אמות, אין הפירצה נחשבת לפתח ('מחיצה מסלקת'). מטעם זה השטח שבין מבנים המשמשים מחיצה למוצב נמצא למעשה מחוץ לעירוב.

ומ"מ ראוי תמיד להקים מעל גבי השער משוקף, שתהא לו צורת הפתח²⁴.

כמובן שבכל זה יש לוודא שתחתית השער אינה גבוהה מן הקרקע למעלה מג' טפחים, (ולכתחילה ראוי גם להקפיד שלא יהיה רווח הגדול מג' טפחים בין כנפי השער או בין השער לגדר²⁵).

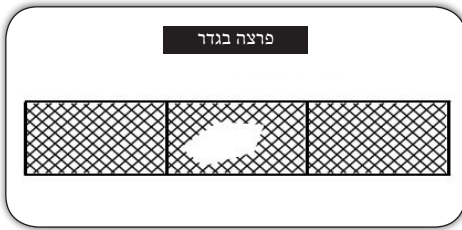
נא. קטע גדר שנפער בו חור שגובהו פחות משלושה טפחים, כשר, לפי שכל פחות משלושה טפחים נידון כ'לבוד' (סתום), היה החור גדול יותר, אם הפירצה

מקורות והערות

בפועל, כל זאת בהתבסס על דברי השו"ע (סימן שעב סעיף טו, בענין שתי חצרות שיש כותל ביניהם ובשל כך לא ניתן לערבם יחד בלא שיהיה מעבר ביניהם): "היה אילן בצד הכותל ועשהו סולם לכותל, אם רצו מערבין (כ)אחד, אבל אם עשה אשרה סולם לכותל, אין מערבין (כ)אחד, מפני שאסור לעלות עליה מן התורה, שהרי אסורה בהנאה. והרא"ש ז"ל כתב בהיפך, דאילן אינו מועיל ואשרה מועלת, והוא שתהא יבשה", ועיין עוד בשו"ת מהרש"ם ח"ג סימן צו. אכן יש להוסיף שבשערים חשמליים שמקפידים לטווגרם מסיבות בטחוניות ניתן להקל ביותר פשוטות, שכן הגם שלצערנו פעמים שמחללים שבת בפתחתם, הלא סגירתם לצורך בטחוני מותרת אף בשבת. [ע] ערוכין ו ע"ב: "אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, ירושלים, אילמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים", וכתב בשו"ת אבני נור (או"ח סימן רפ) שהדלתות לכשעצמן נחשבות למחיצה, וכן נראה שנקטו שו"ת חת"ס או"ח סימן פח, ושו"ת מהרש"ם ח"א סימן קסב, אולם החוון איש (סימן עח ס"ק א) כתב שכל דין זה אינו אלא בדלתות שיש להן צורת הפתח. [עא] עיין שו"ת אבני נור (שם סימן רפג) שכתב שמסתבר שדלת שאינה ראויה לחסום החלוטין את הפתח, אינה נירונית כדלת, וממילא אין להחשיבה למחיצה בשעה שהיא פתוחה. ברם, שאר פוסקים לא הזכירו דין זה, ואף בהמשך האבני"ז (שם סימנים רפד-רפה) משמע שהסתפק בכך. [עב] סימן סטא סעיף ב: "חצר שנפרצה במילואה, או ביותר מעשר, לרשות הרבים, מקום המחיצה נידון כצידי רשות הרבים".

בשלושת הטפחים הסמוכים לקרקע ('פירצה שבוקעים בה גדיים'), אותו קטע אינו נידון כמחיצה. היתה הפירצה למעלה משם והמחיצה שנשארה מעליה (עד גובה עשרה טפחים) גדולה ממנה, כשרה, הואיל והעומד מרובה על הפרוץ. אולם אם המחיצה שמעליה קטנה ממנה, מצטרף אוויר חלל הפירצה שתחתיה

והאוויר שמעליה, ושניהם מביאים לביטול המחיצה שנותרה²⁷.

עירוב שהתקלקל בשבת

נג. נפסל העירוב בשבת, אין לתקנו, ואפילו באמצעות פעולה שאין בה לכשעצמה איסור שבת (כקשירת קשר 'עניבה' שאינו של קיימא, או כהצבת מחיצה ניידת שהיתה בנויה מבעוד יום), שהרי חל איסור להקים 'מחיצה מתרת' בשבת²⁸.

מחיצה שהחלה להישמט ממקומה (כמובן מבלי לחברה לקרקע, או לדבר המחובר לקרקע), או לחזק בקשר 'עניבה' חוט עירוב שהתרופף, ואף ניתן לקשור (בקשר 'עניבה') חוט חלופי במקומו.

נג. נפסל העירוב בשבת ואין אפשרות לתקנו ע"י גוי, יודיעו על כך לזהירים בדבר, אך מוטב להימנע מפרסום העניין ברבים, בשל החשש שבשל הקושי להתנהל במקום ללא עירוב לא יימנעו מלטלטל, ומוטב שיהיו שוגגים ולא מזידים²⁹.

עם זאת, בכדי למנוע מכשול מהרבים הקלו לומר לגוי לתקן את העירוב, ואפילו הדבר כרוך בביצוע פעולות האסורות מן התורה³⁰. כמו כן, כל עוד לא נפסל העירוב, ניתן לחזקו באמצעות פעולות שאין בהן איסור עצמי, על כן ניתן לייצב

מקורות והערות

[עג] משנה ברורה סימן שסב ס"ק נ: "דע דכל מחיצה צריך שלא יהיה בתחתיתו חלל שלושה טפחים [דאם היה בו חלל ג' טפחים, אפילו למעלה עשה השבעה טפחים בלא שום חלל דנמצא שהעומד מרובה על הפרוץ, או שהיה למעלה עשרה טפחים שלמים, ג"כ לא מהני, דהו"ל מחיצה שהגדיים בוקעין תחתיה]. וכן אם המחיצה היה למטה גובה ששה טפחים והרחיק שלושה טפחים שלמים והעמיד למעלה עוד פס והשלימו לעשרה טפחים, ג"כ לא מהני אף שהעומד מרובה על הפרוץ, דאחי אור של חלל ג' טפחים שחתת הפס, ואור שלמעלה מן הפס עד לרקיע, ומבטלי ליה להפס שבאמצע. וכן אם עשה למטה בתחתיתו ג' טפחים וכן למעלה ג' טפחים ובאמצע נשאר רוחב ד' טפחים חלל, אף שבסך הכל יש עומד של ששה טפחים ומרובה הוא על החלל שבינתיים, לא הוי מחיצה, דאחי אורא דלמעלה והאור ד' טפחים שבאמצע ומבטלי ליה להשלושה טפחים. אבל אם עשה למעלה ארבעה טפחים ובתחתיתו שלושה טפחים ובאמצע נשאר ג' טפחים חלל, בזה לא אמרינן דהאוריין מבטלי ליה להארבעה טפחים עומד שלמעלה, שאחרי שהוא מרובה על האויר שתחתיו, אין יכול האויר לבטלו, דאדרבה האויר בטיל לגביה וכאילו סתום כולו דמיא". [עד] סימן שטו סעיף א: "אסור לעשות אוהל בשבת ויו"ט אפילו הוא עראי. ודוקא גג, אבל מחיצות מותר. ואין מחיצה אסורה א"כ נעשית להתיר סוכה או להתיר טלטול". [עח] משנה ברורה סימן רעו ס"ק כה: "וזמ"מ מותר לומר לגוי לתקן את העירוב שנתקלקל בשבת כדי שלא יבואו רבים לידי מכשול, וכדאי הוא בעל העיטור לסמוך עליו להתיר שבות דאמירה אפילו במלאכה דאורייתא במקום מצוה דרבים". [עז] שמירת שבת כהלכתה פרק יז סעיף כה, ובאריכות בשו"ת אהלה של תורה ח"ב סימן נד.

עצות לבנייה ובדיקת העירוב

נה. ראוי שיהיה ביד בודק העירוב חבל באורך 4.8 מטר וחבל באורך 80 ס"מ, בכדי שיוכל לבחון בקלות את גודל הפרצות. כמו כן ראוי לתלות סרט סימון על חוט העירוב בקטעים המועדים לקריעה, בכדי שיהיה ניתן להבחין בו ובשלמותו ממרחק.

נו. לצורך ייעול הבדיקה התקופתית של העירוב, ראוי למפות את העירוב תוך ציון המקומות המועדים לתקלה, כגון שערי הבסיס, קטע גדר המט לנפול, או נקודת סחף של מי גשמים. כמו כן יש לתת את הדעת למקום שבמקביל לגדר הרשת ישנה תלתלית, ובשל כך נמנעים גורמי הביטחון מתיקון הגדר, בהקשר לזה יש לציין ששכיח גם למצוא נקודות כשל בסמוך לעמדות שמירה, ובמקומות מעבר רק"מ.

נד. לצורך בניית העירוב עדיף להסתמך על תשתיות יציבות וקיימות, כגדר ההיקפית ושאר הקירות הבנויים בגבולות השטח, כמו גם על קווי החשמל והטלפון (שישמשו לצורת הפתח באמצעות העברת חוטים מעל עמודיהם, או הצמדת חביות לתחתיהם), נוסף לכך ניתן להסתמך על תעלות לחימה או סוללות עפר המקיפות את המתחם ('תל המתלקט').

להשלמת העירוב יש להקים צורות הפתח זקופות ויציבות, כאשר המרחק המקובל בין העמודים הוא כ-40 מטר. יש להשתמש בחוטים חזקים כמיתר, חוט ברזל, או 'חוט 10', על חוט העשוי סיבי ניילון (חוט 'בלאי') ניתן להסתמך רק באופן זמני. במקום מעבר רק"מ וכד' יהיה גובה צורת הפתח לפחות 6 מטר.

תורת המחנה

ברק מזו. הלכות תחומין

א

שאלה: כיצד יתִּשְׁבוּ חיילי בסיס את תחום השבת שלהם?

חישוב תחום השבת

שסביבו¹, השוכת במבנה בודד או במתחם עראי שאינו מוקף מחיצות יחשב את התחום מהמבנה שדר בו, ואילו השוכת במקום יישוב קבע² יקבע את מקום השביתה ע"פ קו מחיצות היישוב (ובמידה שהוא ללא היקף גדר כשרה או צורת הפתח, יקבע את מקום שביתתו ע"פ קו הבתים הקיצוניים).

ברם, לרוב לא די בכך, שכן יש לתחום את מקום השביתה בצורה של מסגרת דמיונית מרובעת, ובדרך כלל קו הבתים או קו המחיצות אינו מרובע, לפיכך קובעים מרובע דמיוני המכיל את כל שטח היישוב, ורואים את כל השטח כאילו הוא מלא בתים³. יחד עם זאת יש להוסיף שנאמר בגמרא⁴: "בא לרבעה (כלומר, לקבוע לעיר מסגרת דמיונית מרובעת) - מרבעה בריבוע עולם (כלומר, רוחותיה יחושבו במקביל לרוחות העולם), נותן

תשובה: נאמר⁵: "שבו איש תחתיו, אל יצא איש ממקומו ביום השביעי", מכאן שאסור לצאת בשבת אל מחוץ לתחום השביתה. ושנינו⁶: "מי שבא בדרך וחשכה לו כו' ואמר שביתתי במקומי - זכה לו מקומו אלפיים אמה (כקילומטר בקו אווירי)" לכל רוח⁷, אלא שהואיל ומרחב תחום השבת המותר בהליכה הוא כמרובע סביב מקום שביתתו, ממילא נמצא שהולך לכל צד 2000 אמה, ואילו לזוויות רשאי ללכת עד 2800 אמה. כמובן שכל היתר ההליכה במרחב זה הינו ללא טלטול שום חפץ עימו, שהרי חל איסור לטלטל חפצים למעלה מד' אמות בשטח שאינו מעורב.

לצורך חישוב תחום השבת, יש להגדיר תחילה את גבולות מקום השביתה, והיינו: השוכת בשטח פתוח יקבע את מסגרת מקום השביתה בד' על ד' אמות

מקורות והערות

[א] בגלל אופיו התמציתי של חיבור זה, הבאנו רק את עיקרי הדינים בנושא רחב זה, ומבלי לציין את רוב המקורות, ליתר הרחבה עיין בספר הלכה כסדרה ח"ד פ"י, בספר זכר צבי להרמ"ש בלייכר, בשנתון תחומין ריש ח"ה, ובקונטרס אל יוציא א"י שילה. [ב] שמות טו כט. [ג] עירובין פ"ד משניות ד-ה. [ד] 960 מטר ע"פ הגר"ח נאה ו-1152 מטר ע"פ החזו"ן איש. יש להעיר שאופן מדידת התחום הינו מורכב ומכיל פרטים רבים עד שקבעו חז"ל (שם נח ע"ב) "אין מודדין (תחומין) אלא מן המומחה", ועיין באריכות בתחומין (ח"ה עמ' 24-30) שכעיקרון המדידה ע"פ חז"ל מקבילה למדידה בקו אווירי על פני מפה, אלא שקיימים לעיתים פערים של עד 4%, ועל כן בשטח מישורי ניתן למדוד את המרחק בקו אווירי, ואילו בשטח מחורץ יש לקחת בחשבון סטייה של כ-40 מטר לכל היותר. [ה] ויש מקילים שרשאי להלך ח' על ח' אמות (כלומר, ד' אמות לכל רוח), עיין רמ"א סימן שצו סעיף א ובמשנה ברורה שם ס"ק ט. [ו] ליישוב נחשב מתחם המכיל לפחות שלוש חצרות שבכל אחת לפחות שני מבני קבע, כאשר המרחק בין כל מבנה קבע למשנהו אינו עולה על 35 מטר. עור יש להוסיף שבמקרים רבים נידונות שתי שכונות (שבכל אחת מהן שלוש חצרות של שני בתים) כשכונה אחת, והתחום מחושב ע"פ מרחבם הכולל. כך יהיה דין שכונות המרוחקות זו מזו פחות מ-140 אמה, וכך יידונו שתי שכונות ש'ריבועיהן' מובלעים זה בזה. יתר על כן, מצינו ששני כפרים שהמרחק ביניהם פחות מ-280 אמה, וכפר שלישי ממוקם בתוך אלפיים אמה מהם וכנגד אמצע חלל זה, ורואים אותו כממוקם ביניהם וכל משולש הכפרים נידון כמתחם אחד. [ז] אכן, לרוב אין צלעות מקום השביתה שוות, וממילא המרובע הדמיוני שמתקבל אינו ריבוע (בעל צלעות שוות) אלא מלבן וכד', ועל דרך זו אף מסגרת תחום השבת תהיה בעלת צלעות שונות, כך דרך משל, מסגרת תחום השבת של יישוב ששטחו 1000X500 אמה תהיה 5000X4500 אמה. כמו כן יש להעיר שכתב הרמ"א (סימן שצח ע"ה): "יש אומרים שאין מתחילין למדוד מיד מן הבית, אלא מותחין חוט על פני רוחב העיר נגד הבית ומרחיקין משם שבעים אמה ושיריים (כ-35 מטר) ומתחילין, וכן נראה לי להקל", וכתב ערוך השולחן (שם סעיף א) שאמנם נחלקו הטור והרמב"ם בדין זה, אך מאחר ודין תחומין הוא מדרבנן, ניתן לנהוג כדעת הטור. [ח] שם נו ע"א, וכן פסק השו"ע סימן שצח סעיף ג.

צפונה לצפון עולם ודרומה לדרום עולם". אלא שמבואר בסוגיה^ט שכן הדין דוקא ביישוב שאין לו צלעות ישרות, שאז יש ל'רבעו' ע"פ רוחות העולם, וממילא אף תחום השבת יחושב על דרך זו (כך שניתן יהיה להתרחק מהיישוב צפונה רק 2000 אמה), לעומת זאת עיר או מבנה שצלעותיהם ישרות (וי"א^י שאפילו יש להם רק צלע אחת ישרה) יחושבו ע"פ צלעותיהם (כך שאם יש להם צלע ברוח צפון מערב, ניתן יהיה להתרחק מהם לצפון מערב 2000 אמה, ואילו לצפון ניתן יהיה ללכת עד 2800 אמה), ומבואר באחרונים^{יב} שאף השובת בשטח פתוח אינו 'משועבד' לרוחות העולם, ויהיה רשאי להחליט לעצמו מהו ריבוע מקום שבתו, וע"פ זה להיכן יוכל ללכת 2000 אמה ולהיכן 2800.

לאחר שנקבעה מסגרת מקום השביתה, יש למדוד ממנה אלפיים אמה לכל רוח, כך שתיווצר מסגרת דמיונית מרובעת רחבה שמרחק צלעותיה 2000 אמה מצלעות מקום השביתה, ומרחק זוויתיה 2800 אמה מזוויות מקום השביתה, ובכל מרחב זה מותר להלך.

לסיכום, לצורך חישוב תחום השבת, יש להגדיר תחילה את גבולות מקום השביתה בצורה של מסגרת דמיונית מרובעת, דהיינו: א. השובת בשטח פתוח (בלא מבנה או היקף מחיצות) יקבע את מסגרת מקום השביתה בד' על ד' אמות שסביבו. ב. השובת במבנה בודד או במתחם עראי

שאינו מוקף מחיצות יחשב את התחום מהמבנה שדר בו. ג. השובת במקום יישוב קבע או במתחם עראי המוקף מחיצות יקבע את מקום השביתה כמרובע דמיוני המכיל את כל שטח היישוב (לצורך קביעת מרובע זה יש לסקור תחילה את גבולות היישוב ע"פ קו מחיצותיו, ובמידה שהוא ללא היקף גדר כשרה או צורת הפתח, ע"פ קו הבתים הקיצוניים. לאחר מכן, במידה שצלעות שטח היישוב ישרות, יש לקבוע את המרובע הדמיוני ע"פ כיוון צלעות היישוב, ואילו אם צלעותיו אינן ישרות יחושבו רוחותיו במקביל לרוחות העולם, צפונו לצפון העולם ודרומו לדרום העולם).

לאחר שנקבעה מסגרת מקום השביתה, יש למדוד ממנה אלפיים אמה (960 מטר בקו אווירי) לכל רוח, כך שתיווצר מסגרת דמיונית מרובעת רחבה שמרחק צלעותיה 2000 אמה מצלעות מקום השביתה, ומרחק זוויתיה 2800 אמה (1344 מטר) מזוויות מקום השביתה, ובכל מרחב זה מותר להלך, והוא הנקרא 'תחום שבת' (יש לציין שגם אם מרחב זה כולל בתוכו חלק מעיר מוקפת מחיצות, מ"מ אינו רשאי להלך בכולה, אלא רק בתחום המרחב הנ"ל^{יג}).

מקורות והערות

[ט] שם נה ע"א, וכן פסק השו"ע שם סעיף א. [י] ועיין נודע ביהודה (מהדור"ת או"ח סימן נא) שהביא מהפרישה (שם אות א) בשם רבינו יהונתן שרשיאם בני העיר להסכים ביניהם שריבוע העיר יחושב כדרך אחרת, ולא דוקא ע"פ רוחות העולם, ונראה לפי שיעקף הדבר בכך שלא יתכן שחלק מבני העיר יחשבו את תחומם בשונה משאר בני העיר, ועל כן כולל נקבע ע"פ רוחות העולם, אולם ניתן גם לסכם אחרת. ברם, החזון איש (סימן קי ס"ב) חלק על כל חידוש זה, ובאר את דברי רבינו יהונתן באופן אחר. [יא] ראב"ד, מובא ברשב"א שם נה ע"א, וכן הורה החזון איש (שם). יש להעיר שנושא מורכב זה של חישוב ריבוע עיר שיש לה מאפיינים חלקיים של ריבוע, הינו נתון לדיונים ומחלוקות מרובים, ברם, למעשה ברוב המקרים אין גבולות העיר ישרים, וממילא אין נפקותא לדיון זה. [יב] חזו"א שם סי"ק כד ד"ה 'הנותן'. [יג] ראה בגמרא שם ס ע"ב - סא ע"א, ובשו"ע סימן תח סעיף א. אמנם שונה הדין במקרה שכל היישוב מובלע בתוך התחום, שאז הוא נידון כד' אמות בלבד,

ב

דיני עירוב
תחומין

שאלה: כיצד מניחים 'עירוב תחומין', ולאיזה מרחק הוא מועיל? האם חייל המתגורר בסמוך לבסיס (שעל חייליו לא חל פטור תחומין במחנה¹⁷), ומשובץ לשמירה בשבת, רשאי להניח 'עירוב תחומין' בכדי לשוב לביתו בתום המשמרת?

תשובה: לפי שהתבאר¹⁸, מחושב מרחב תחום השבת המותר בהליכה, ע"פ מקום השביתה בו נמצא האדם בשעת כניסת השבת, אעפ"כ תיקנו חז"ל שיכול אדם לקבוע את מקום שביתתו במקום אחר ובכך מתאפשר לו להרחיק לאותה רוח מעבר לאלפיים אמה, וכן שנינו¹⁹: "כיצד משתתפין בתחומין, מניח את החבית ואומר הרי זה לכל בני עירי לכל מי שילך לבית האבל או לבית המשתה. וכל שקיבל עליו מבעוד יום - מותר, משתחשך - אסור, שאין מערבין משתחשך. כמה הוא שיעורו מזון שתי סעודות לכל אחד". (בנוסף מבואר בגמרא²⁰: "אמר רב יוסף, אין מערבין אלא לדבר מצוה").

וכן נפסק בשו"ע²¹: "כיצד עשיית עירוב, אם רוצה לילך בסוף התחום או בתוכו ולהחשיך שם, זה הוא עיקר מצותו כו'. ואם אינו רוצה לטרוח להחשיך שם, ילך מבע"י ויניח שם מזון שתי סעודות כו', ואומר: בזה העירוב אהיה מותר לילך למחר אלפיים אמה".

והיינו שבהנחת העירוב (לו, ואף

לאחרים²²) נחשב כאילו שבת במקום העירוב, ומשם יש לו 2000 אמה לכל רוח. כך למשל, אם לצורך מצוה הוצרך להגיע למרחק 3000 אמה מערבית מביתו, יוכל להניח את העירוב במרחק 1000 אמה מערבית מביתו, ובכך יתאפשר לו להגיע למקום המצוה, אלא שכמובן בשל כך לא תהיה בידו האפשרות ללכת מזרחית מביתו אלא עד 1000 אמה²³.

וא"כ לצורך מצוה (כגון בכדי להגיע לתפילה בציבור, או סעודת שבת המתקיימים מעבר לתחום המגורים), מותר לעשות 'עירוב תחומין', כלומר, לשנות ולקבוע את מקום השביתה מחוץ למקום המגורים (כך שתחמומו ייקבע ע"פ מקום השביתה במקום ע"פ מקום המגורים). שינוי זה יתבצע ע"י שישה שם בזמן בין השמשות על דעת שקונה שם שביתה, או שיניח מזון מבעוד יום באותו מקום, יברך "ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על מצות עירוב", ויאמר

מקורות והערות

וממילא במקרה זה תחום השבת מתרחב הרבה יותר (כך למשל, אם במרחק 400 אמה מנגד מקום השביתה, יש מוצב שאורכו 400 אמה, הרי הוא נידון כד' אמות, וממילא את שארית התחום יש לחשב מעבר למוצב זה), אולם יש להעיר שבפרטי ענין זה נחלקו רבים, ועל כן הנצרך להישען על דין זה, יוועץ במורה הוראה. [יד] עיין בתשובה הבאה. [טז] בתשובה הקודמת. [טז] עירובין פ"ח משניות א-ב. [יז] שם פב ע"א, נפסק בשו"ע סימן תטו סעיף א. [יח] סימן תט סעיף ז. [יט] עיין בשו"ע (סימן תיג) שהמניח עירוב עבור אחרים, צריך להקנות להם חלק בו (וניתן להקנותם באמצעות אחר שיוכה עבורם, או שהמדובר במזון שבין כך שייך לכולם ואין צורך להקנותו), ואף צריך להודיעם שהניח עירוב עבורם. אכן, רשאי אדם להניח עירוב ולהתנות שרק בשבת עצמה יחליט אם רוצה בחלות העירוב (ואז אומרים שהוברר למפרע שקנה את שביתתו מבעוד יום במקום העירוב), וכן הדין אף ביחס לאחרים שרשאים להחליט בשבת אם רוצים בחלות העירוב, אך כל זאת בתנאי שידעו מבעוד יום על הימצאות העירוב, שרק אז ניתן לומר שהוברר למפרע שבין השמשות היתה דעתם עליו. [כ] יש להוסיף שלדעת השו"ע (סימן תח סעיף א) אם היתה העיר שלן בה נמצאת רק באופן חלקי בתחום העירוב שהניח, ולא בלועה בו לגמרי, אינו רשאי להלך את כולה (כך שיתכן מצב שלאחר שיצא מביתו לכיוון העירוב שהניח, לא יוכל לשוב חזרה לביתו), ואילו לדעת הרמ"א במקרה זה, מאחר ולן בעיר, רשאי להלך את כולה ונידונת כד' אמות.

מפורשות "בזה העירוב יהיה מותר לי (ולשאר החברים^{כז}) ללכת בשבת זו ממקום זה אלפיים אמה לכל רוח"^{כח}.
 אין 'עירוב תחומין' חל אלא משיניח מזון שתי סעודות (כחצי כיכר לחם, או מאכל או ממרח שניתן ללפת בו לחם כשיעור

זה^{כט}) לכל אחד מהמערבים, במקום שמור מפני גניבה או קלקול, ובאופן נגיש (דהיינו שניתן להגיע אליו ולאוכלו בשבת, אך אם למשל הניח ברה"ר קופסת שימורים בלא פותחן, לא חל העירוב^ל).

ג

שאלה: האם חיילי מאהל, מוצב, או מחנה הסמוך ליישוב, רשאים ללכת בשבת להתפלל בו, על אף שהוא שוכן מחוץ לתחום השבת שלהם?
פטור תחומין במחנה

תשובה: שנינו^כ: "ארבעה דברים פטורו במחנה (היוצא למלחמה): מביאין עצים מכל מקום, ופטורין מרחיצת ידיים, ומדמאי, ומלערב", ונאמר בגמרא^כ: "אמרי דבי רבי ינאי: לא שנו אלא עירובי חצרות, אבל עירובי תחומין -

חיביבין, דתני רבי חיאי, לוקיין על עירובי תחומין דבר תורה", וכן פסק^כ הרמב"ם שאין המחנה נפטר אלא מעירוב חצרות. ברם, יש מהראשונים^כ שכתבו שדברי רבי ינאי לא נאמרו אלא לשיטת ר"ע שאיסור

מקורות והערות

[כא] ואם מניח עבור אחרים, עליו להגדירם, כגון שיאמר "לי ולשאר חיילי המוצב", או "לתושבי ואורחי היישוב" וכד'. אם מניח עירוב קבוע, יאמר "בזה העירוב יהיה מותר לי ללכת בכל שבתות השנה כו" (וצריך להקפיד שיהא העירוב קיים בשעת כניסת השבת, ושלא התקלקל או נאכל, ובמיוחד נכון הדבר כשמניח עירוב לזמן רב). [כב] ובדיעבד די באמירת "הרי זה עירוב", ואפילו לא ברך, אך אם לא אמר דבר אלא רק חשב בלבו, לא חל העירוב (א"כ עירב ברגליו, שאז אין צורך באמירה). [כג] כן מבואר בשו"ע (סימן תט סעיף ז): "שיעורו שתי סעודות בינוניות שהם כששה ביצים (וי"א כשמונה ביצים) מפת או מכל דבר שמשתתפין בו שיהופי מבואות, ואם הוא ליפתן, בכדי לאכול בו שתי סעודות סגי. ואומר: בזה העירוב אהיה מותר לילך למחר אלפיים אמה", שיעור כביצה הוא כ-60 סמ"ק לדעת הגר"ח נאה ו-100 סמ"ק לדעת החזו"א, בפרוסת לחם יש כ-125 סמ"ק, כך שעי"פ שיטת הגר"ח נאה ניתן לערב בארבע פרוסות לחם, ואילו לשיטת החזו"א יש לערב בשש פרוסות לחם. אמנם יש המשערים מידות אלו ע"פ משקל ולא ע"פ נפח, ולדבריהם שיעור כביצה כ-50 גרם, ושיעור מזון שתי סעודות כ-400 גרם (כחצי כיכר לחם). אכן שיעור זה הוא לכל אחד מהמשתמשים בעירוב, אלא שמאחר וניתן גם להניח דבר מאכל שניתן ללפת בו לחם כשיעור הנ"ל, ממילא אפשר להניח קופסת ממרח כלשהו, ויוכל לשמש עירוב לאנשים רבים. [כד] ברם, עיין בשו"ע (שם סעיף ג) ובמשנה ברורה (שם) שדוקא אם ההגעה לעירוב כרוכה באיסור תורה, לא חל העירוב, אך אם היא כרוכה באיסור שבות (כגון בטיפוס על אילן), חל העירוב, שכן העירוב חל בשעת בין השמשות, ובמקום מצוה לא גזרו על שבות בבין השמשות. [כה] עירובין סוף פ"א. [כז] כן משמעות הגמרא (שם יז ע"א): "ת"ר מחנה היוצא למלחמת הרשות מותרין בגזל עצים כו", ומשמע בפשטות שאף שאר דיני המשנה נאמרו על מחנה היוצא למלחמה, וכן פירש רש"י שם, וכן כתב הרמב"ם (פ"ו מברכות ה"ג): "ובמחנה פטורים מנטילת ידיים בתחילה מפני שהן טרודים במלחמה", ובפירושו המשנה הנ"ל: "זוה המחנה הנזכר בכאן אפילו למלחמת הרשות וכ"ש למלחמת מצוה, ואנו מקילין עליהם לפי שהם מתעסקין בכיבוש ארצות האויבים" (וכן משמעות דבריו בפ"ו מהלכות מלכים שהביא דין 'ארבעה דברים פטורו במחנה' בהקשר של הלכות יציאה למלחמה), וכן מוכח מדברי רבינו האי גאון (מובא בסמ"ג ריש עשין דרבנן א) שלכך רק בזמן שלמה תיקנו עירובין ונטילת ידיים, לפי שעד אז עסקו כל העת במלחמות והיו פטורין, וכן כתב הטור בסימן קנה לענין נטילת ידיים, וכן פסק הגר"א (סימן קנה סעיף ח). ברם, בניגוד לשיטות הראשונים הנ"ל, עיין בביתור הגר"א (שם) שדייק בדברי הרמב"ן והרשב"א על המשנה שהביאו דברי הירושלמי שאין מחנה פחות מעשרה ולא ציינו שהיינו היוצא למלחמה, ומכאן שלשיטתם פטור זה בכל מחנה בשדה, וכעין זה במגיד משנה פ"א מעירובין ה"ג, ולשיטתם באר בספר שבת ומועד בצה"ל (עמוד כ אילין) שדוקא פטור גזל עצים הותר במלחמה משום הפקר ב"ד, ואילו שאר ההיתרים נועדו להקל על החונטים על פני השדה ולפטורם מחיובים אלו שמקורם מדרבנן. [כז] שם יז ע"ב. [כח] פ"ו ממלכים ה"ג. [כט] ראה רשב"א וריטב"א שם, רא"ש שם פ"א סידן, תוס' חגיגה יז ע"ב ד"ה 'זכתיב ופנית והלכת', ועוד, שכן מוכח ממשמעות סוגיות רבות שהכרעת הגמרא שאיסור תחומין הינו מדרבנן, וכן פסק הטור (ריש סימן שצו). ועיין בערוך השולחן (סימן שצו סעיף ב) שכתב שלדעת רוב הפוסקים איסורו מדרבנן, ועיין באריכות בספר הצבא כהלכה פרק יא הערה 34. [ל] ראה טוטה כז ע"ב ו-ל ע"ב.

(קרבן העדה - כדמצינו בדיני צירוף לתפילה). תני בשם רבי יודה שנים עשר אלף, כמחנה ישראל, ופסקו ראשונים¹⁷ כדעה שגדר מחנה בעשרה אנשים.

יש מן האחרונים¹⁸ שנקט שגדרי הצירוף למחנה כגדרי צירוף למנין לאמירת דבר שבקדושה, ולפיכך אין מומר מצטרף לכך. ועוד כתב שאפשר שבכדי לצרפם צריך שלא יהיו רחוקים זה מזה למעלה מ-70 אמה (כ-35 מטר), וכשיעור צירוף בתי עיר זה לזה¹⁹. ברם, נראה שאם המקום מוקף מחיצות חל עליו שם מחנה אף כשהחילים מרוחקים זה מזה²⁰.

עוד יש להוסיף שיש מפוסקי דורנו שנקטו²¹ שאין דין 'מחנה' חל אלא בחניון ארעי היוצא למלחמה ממש, ולעומת זאת פסק הגר"ש גורן²²: "שגם לסוכרים שרק במחנה היוצא למלחמה פטרו מארבעה דברים, כל שהחילים נמצאים במחנה אימונים (או בסדרת אימונים בשדה²³)

תחומין הוא מן התורה, אך לדידן שלכל הפחות עד מרחק של י"ב מיל (כ-12 ק"מ) אין האיסור אלא מדרבנן, אכן המחנה נפטר אף מאיסור תחומין. ונחלקו מפוסקי דורנו בביאור שיטה זו, יש שבאר²⁴ שאין כלל איסור תחומין במחנה (אלא שלמעשה הורו להקל דוקא לצורך מצוה, ורק עד מרחק של 12 ק"מ, הואיל ולדעת רבים²⁵ על יציאה למרחק גדול מזה חל איסור תחומין מן התורה), ויש שבאר²⁶ שלעולם אסורים ביציאה חוץ לתחומם, ורק פטרום מלהניח עירוב תחומין כשברצונם ללכת לרוח אחת עד 4000 אמה, על חשבון היתר ההליכה לרוח הנגדית.

עוד נאמר בירושלמי²⁷: "כמה הוא מחנה כו'? רבי יוחנן אמר עשרה, (שנאמר) "ויבואו נערי דוד" כו'. רבי יודה בן פזי אמר עשרה, (שנאמר) "מחנה גדול כמחנה אלהים", וכמה מחנה אלהים? עשרה

מקורות והערות

[לא] שו"ת משיב מלחמה ח"א סימן ד, שכן מפורש בספר עבודת הקודש לרשב"א בית נתיבות שערו ה (עירובין תחומין) אות א, וע"ש שהקל ע"פ שיטה זו לצאת ממחנה לצרכי מצוה. וכבריו הורה בשו"ת דבר חברון סימן תסג. [לב] כן מבואר בירושלמי (עירובין פ"ג ה"ד): "הגניעוך סוף תחומי שבת שאינן מחוירין מדבר תורה כו' (כלומר, כשתדקק בדבר תראה שאין איסור תחומין מחויר מן התורה), רבי שמעון בר כרסנא בשם רבי אחא, אין לך מחויר מכולם אלא תחום שנים עשר מיל כמחנה ישראל", וכן פסק הרמב"ם כפ"ו משבת ח"א, ויתכן שכן אף דעת הר"ף (שם ה ע"א מדפי הר"ף). ועיין שדי חמד (מערכת ת כלל ט) שכתב שלדעת רוב הפוסקים איסורו מדאורייתא. [לג] חזון איש מועד סימן קיב סעיף ו, שכן מוכח דעת הרמב"ן במלחמות ה' שם ה' ע"א מדפי הר"ף, ועיין באריכות בשו"ת היכל יצחק (א"ח סימן מז) שהוכיח שכן דעת הרבה ראשונים, וכן נקט הגרש"ז אויערבך (הצבא כהלכה עמוד ק), וכן הורה למעשה בספר שבת ומועד בצה"ל עמוד כט, ועיין עוד בדברי הגר"י כ"ץ (תחומין ח"ג עמוד 535) שטען שט"ס נפלה ברשב"א בעבודת הקודש, ואף לדבריו לא פקע איסור תחומין במחנה. [לד] שם פ"א ה"י. [לה] כן מבואר בריטב"א שם, וכן נראה ברשב"א שם ובמגיד משנה פ"א מעירובין ה"ג, וכן יש המגיהים (גר"ז, חזו"א, וכן נמצא בכת"י קדום) ברמב"ם פ"ו ממלכים ה"ג "ארבעה דברים פטרו במחנה כו' ואין מחיצה פחותה מעשרה", שצ"ל "ואין מחנה פחותה מעשרה". [לו] חזון איש שם, ולמד כן ממקור הדין בפסוק המובא בירושלמי "כמחנה אלוהים". ועיין בספר הצבא כהלכה (פרק יא סעיף ב ובהשלמות שבסוף הספר אות א) שדן בדברי החזו"א והעיר שאין ראייתו מוכרחת, שהרי הירושלמי מביא אף פסוק אחר, והסיק שנראה שאף חילים שאינם שומרים מצוות מצטרפים להחלת שם מחנה, מה גם שכל שאינם כופרים ממש במציאות ה' ניתן לצרפם למנין, ובמיוחד נכון הדבר בעת מלחמה שהאמונה בקב"ה מתעוררת אף בקרב רבים מאותם חילים שברוך כלל אינם מקפידים על קיום מצוות. עוד כתב שם החזו"א שאין דין מחנה אלא במלחמת כל ישראל (ולא כגניס העולה על עיר של ישראל ויוצאים להורפו) ע"פ מלך ושופט שבודור, או ע"פ סנהדרין במלחמת רשות". ועיין בספר שבת ומועד בצה"ל (עמוד כג) שלמד מכל דברי החזו"א בסוגיה זו שסובר שפטורי המחנה אינם נובעים מטרת הלוחמים אלא מהיות המחנה מקום השראת שכניה. [לז] ראה לעיל תשובה א ובהערה שם. [לח] עיין בספר הצבא כהלכה פרק י סעיף ב ובהערה שם. [לט] שו"ת היכל יצחק א"ח סוף סימן מז, שו"ת מפטי ערואל ח"ח סימן נד, וכן הורו הגר"ש אלישיב והגר"י אליעזרוב (הובאו בספר הצבא כהלכה פרק י הערה 19). [מ] שו"ת משיב מלחמה ח"א עמוד קנד ועמוד קס אות ז, וכעין זה נקט הגר"ש רפאל בשנתון 'המעייין' תשל"ו כרך טז, ב (שכל פעילות בט"ש כלולה בהיתר זה, אך לא חיללים המתאמנים אימוני שיגרה). [מא] משיב מלחמה ח"א עמ' קנג-קנד. ועמוד קנו "כל גודר חילים הנמצא בשדה לצורך אימונים", ח"ב סימן צד.

לקראת פעולות בטחון והגנה על הגבולות, דינם כדין היוצאים למלחמה". כמו כן "חיילים היושבים במחנות ובמוצבים²⁶ האחראים על בטחון שוטף, או ששיבתם במקום היא ככוננות לצורך הגנה וביטחון בכל מקום שהוא, ואפילו כדי להגן על שטח ורכוש בפני אויבי ישראל מבחוץ או מבפנים, בכלל היתר זה", "אבל מחנה בסיסי קבוע שחייליו אינם אחראים לביטחון השוטף דינו כדין ישוב רגיל"²⁷.

ובמוצבים האחראים על בטחון שוטף, או ששיבתם במקום היא ככוננות לצורך הגנה וביטחון בכל מקום שהוא, ואף חיילים הנמצאים במחנה אימונים לקראת פעולות בטחון והגנה על הגבולות, או בסדרת אימונים בשדה, בכלל היתר זה. כמו כן לדעתו רשאים להקל ביציאה אל מחוץ לתחום לדבר מצוה עד למרחק של כ-12 ק"מ (ובדלית ברירה אף למרחק גדול מזה). ולמעשה, המקל כדעה זו, יש לו אילן גדול לסמוך עליו. ועיין עוד בתשובה הבאה.

לסיכום, נחלקו מפוסקי דורנו בביאור 'פטור תחומין במחנה', יש שנקטו שאין ההיתר חל אלא על יציאה לצורך מצוה עד למרחק של 4000 אמה (1920 מטר) ממחנה ארעי (של עשרה חיילים ויותר) היוצא למלחמה, ודוקא על חשבון היתר ההליכה לרוח הנגדית. ואילו הגר"ש גורן נקט שאף חיילים היושבים במחנות

יש להדגיש שאין היתר זה כולל אלא יציאת חיילים וחפציהם אל מחוץ לתחום, אך כל דיני הוצאה מרשות לרשות, וטלטול חפצים למעלה מד' אמות ברשות הרבים או בכרמלית, חלים אף במציאות זו, ממילא אין היוצאים רשאים לשאת חפצים עימם, אלא באופן שהותר לטלטל חפצים מחוץ לעירוב²⁸.

ד

התנהלות היוצא אל מחוץ לתחום בנסיבות מבצעיות

שאלה: האם חייל היוצא אל מחוץ לתחום בשל סיבות מבצעיות, צריך להישאר במידת האפשר בתוך ד' אמותיו? האם חיילי סיור היוצאים מחוץ לתחום רשאים ליטול עימם סידור תפילה וכד' (כשאינו בכך איסור של העברת רשויות בשבת)?

תשובה: נפסק בשו"ע²⁹: "מי שיצא חוץ לתחום ברשות, כגון חכמה הבאה לילד וכיוצא בזה, יש לה אלפיים אמה לכל רוח באותו מקום שהגיע

לו, ואם הגיע לעיר, הרי הוא כאנשי העיר ויש לו אלפיים לכל רוח חוץ לעיר". אלא שבפשטות אף היוצא מן התחום לצורך פיקוח נפש, אינו רשאי ליטול עימו

מקורות והערות

[מב] משיב מלחמה ח"א עמ' קנו (ואפילו במוצבים שיש בהם פחות מעשרה לוחמים). [מג] ועיין עוד בשו"ת משיב מלחמה (ח"ב סימן פב) שכתב: "אבל האחות נח"ל שהיא באופיה מקום ישוב של קבע, אם כי נמצאים בה חיילים, כל שהמטרה היא התיישבות והתנחלות במקום באופן קבוע, לא חלים עליה ההיתרים של מחנה היוצא למלחמה". ומכל הנ"ל משמע שלשיטתו לא חל דין 'מחנה' על בסיסי חיל המודיעין, אכ"א, אט"ל, תקשוב, מטכ"ל, ורוב בסיסי ההדרכה (למעט בה"דים המהווים יחידות מבצעיות לכל דבר ואוחזים בכוננות מבצעית תמידית, כביה"ס לקצינים וביה"ס לחי"ר), אולם בסיסים מבצעיים של חיל האוויר מהם ממריאים כלי טייס לגיחות מבצעיות, או של חיל הים מהם מפליגים כלי שיט למשימות בטי"ש, מוגדרים לשיטתו כ'מחנה היוצא למלחמה'. [מד] ראה לעיל פרק מד תשובה י. [מה] סימן תו סעיף א, ע"פ המשנה בעירובין פ"ד מ"ג.

בעליהם. ומ"מ מסתבר שמותר לו להוציא גם פריטי ציוד המיועדים באופן כללי לחיילים ולא נמסרו לחייל מסוים, שהרי אין אדם שדעתו עליהם לקנות להם שביתה¹. לעומת זאת, לדעת הגר"ש גורן², במידה שחל על החיילים 'פטור תחומין במחנה', אין עליהם כל איסור תחומין, ויהיו רשאים להוציא עמם גם חפצים של אחרים, ובאותה מידה יהיו גם רשאים להנות מחפצים כאלה שהובאו אליהם אל מחוץ לתחום, למרות שקנו שביתה לבעליהם במקומם.

לפיכך היוצא אל מחוץ לתחום לצורך הצלת נפשות אינו צריך להימנע במהלכה מיציאה אל מחוץ לד' אמותיו (מה גם שלעיתים חל עליו 'פטור תחומין במחנה'³). יתר על כן, מאחר שיציאתו בהיתר, רשאי אף ליטול עמו לפעילות את חפציו הנצרכים לו, כסידור או טלית וכד', ואין אומרים שקנו שביתה במקומם (אולם אינו רשאי ליטול עימו חפצים ששאל מחבריו, אלא אם כן שאלם קודם השבת, למעט לשיטת הגר"ש גורן המקל גם בכך).

ברם, כל זאת לענין הוצאה אל מחוץ לתחום, אך עדיין אין היוצא אל מחוץ לעירוב רשאי לשאת חפצים, משום דיני

חפצים שאינם לצורך מבצעי, ואפילו כשאינן בכך איסור של העברת רשויות, שהרי נפסק בשו"ע⁴: "כשם שאין אדם רשאי להלך בשבת וביום טוב אלא אלפיים אמה לכל רוח, כך כליו ובהמתו אין יכול שום אדם להוליכם חוץ לאלפיים אמה של בעליהם". ואכן ע"פ זה כתבו מפוסקי דורנו⁵ שנהג רכב הצלה הנוסע אל מחוץ לתחום, ישתדל לרוקן את הרכב מחפצים שאינם חיוניים לנסיעה. ובשל כך יש מפוסקי דורנו⁶ שהורה שבכדי לאפשר ליטול במצבים אלה חפצים נצרכים, כסידור וטלית, יש להפקירם קודם השבת, כך שבשבת יהיה דינם כחפצים מופקרים שלא חל עליהם איסור תחומין.

לעומת כל זה יש מפוסקי דורנו⁷ שנטו לומר שכשהותרו הבעלים לצאת אל מחוץ לתחום, חל ההיתר אף על חפציהם, ובמידה שאין בהוצאתם איסורי העברת רשויות, רשאים ליטלם עימם, שכן מוכח ממצבים שונים שהותרה בהם היציאה אל מחוץ לתחום, ולא הוזכר כלל שיש לצמצם בנטילת בגדים וחפצים כשיוצאים לענינים אלו.

עם זאת, יש לציין שההיתר לשיטה זו כולל דוקא את הוצאת חפצי היוצא להציל, אך אינו רשאי להוציא חפצים של אחרים עימו, שהרי קנו שביתה בתחום

מקורות והערות

[מז] סימן שצו סעיף ג, ע"פ המשנה בביצה (פ"ה מ"ג): "הבהמה והכלים כרגלי הבעלים". ועיין מגן אברהם (סימן תד ס"ק א) ובאריכות בשדי חמד (מערכת ת כלל ס) שנחלקו ראשונים למ"ד תחומין מן התורה, האם אף כליו של אדם בכלל זה, או שמה הוצאת כלים מחוץ לתחום אסורה לכריע רק מדרבנן. [מז] שמירת שבת כהלכתה פרק מ סעיף סה, ספר תורת היולדת פרק יז. [מח] שו"ת אגרות משה א"ח ח"ה סימן ל, וע"ש שכתב שכדי שלא יהיה ספק בכוננת ההפקר של החייל, ראוי להשאירם הפקר לתשמישי כל החיילים שיבואו אחריו, ויכתוב בתוך הספר: "ספר זה הפקרוני כדי לאפשר תשמישו לכל יהודי בכל עת, והריני מבקש שכל מי שמגביהו או שלומד בו, שיכוון שלא לזכות בו". [מט] שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן טו ושו"ת מנחת יצחק ח"ט סימן לו. ועיין עוד באריכות בענין זה בספר תורת היולדת (פרק ב הערה 1) שנטה לבאר שכיון שחיבתו תורה לעסוק בהצלה, מעשה ההוצאה כלל אינו מיוחס לו, ועל כן אינו מחויב להסיר מה שעליו, אולם אינו רשאי ליטול חפצים שאינם הכרחיים, ועל כן סיכם שמן המובחר שיפקיר חפציו קודם השבת. [נ] וכדין בור מים ציבורי שמימיו לא קנו שביתה במקומם, כמבואר בגמרא ביצה לט ע"א, ועיין בספר תורת היולדת פרק יג הערה ט. [נא] עיין בתשובה הקודמת. [נב] עיין שו"ת משיב מלחמה ח"א סימנים כג, לה, וחי"ב סימנים פא, פג, ובאריכות לעיל לתשובה ג.

הוצאה מרשות לרשות, על כן אף במקום צורך אינו רשאי לטלטלם אלא בדרכים שהותר לטלטל חפצים מחוץ לעירוב, כגון באמצעות העברתם דרך מקום פטור, או באמצעות צירופם לציוד שנצרך לנושא מסיבות מבצעיות, ונשיאתם יחד²².

ה

שאלה: כיצד ינהג חייל (המשרת בבסיס שעל חייליו לא חל 'פטור תחומין במחנה'²³) שהלך ליישוב הסמוך לבסיסו, וכשהגיע לשם הוברר לו שטעה ויצא אל מחוץ לתחום?

דיני היוצא בשוגג אל מחוץ לתחום

תשובה: נפסק בשו"ע²⁴: "מי שהוציא והו חוץ לתחום ליסטים או רוח רעה או שאר כל אונס, או ששגג ויצא, אין לו אלא ד' אמות²⁵ כו', נתנהו עובדי כוכבים חוץ לתחום בדיר, או בסהר ומערה (הראויים לדירה), או בעיר אחרת מוקפת חומה לדירה, או שנאנס בשאר אונס, או ששגג ויצא חוץ לתחום ונכנס לאחד מאלו, ונזכר והוא בתוכו (כלומר, רק לאחר שנכנס, נודע לו הדבר), מהלך את כולו", וא"כ חייל היוצא בטעות אל מחוץ לתחום והוברר לו הדבר לאחר שכבר נכנס למיתחם מיושב²⁶, רשאי להלך את כולו, אך אם הוברר לו הדבר קודם לכן, בעת היותו בשטח פתוח, אינו רשאי לצאת מד' אמותיו.

גשמים שיורדים עליו, או שחמה זורחת עליו, או שצריך לנקביו וצריך מכח זה ליכנס בעיר (שאינן לו מחסה קרוב יותר), הוה ליה כל העיר כד' אמותיו, וכיון דעל על", ומבואר במקום אחר בשו"ע²⁷ שמייעצים לו להיכנס לעיר בדרך זו. לפיכך חייל (המשרת בבסיס שעל חייליו לא חל 'פטור תחומין במחנה') שהוברר לו שיצא בטעות אל מחוץ לתחום, אינו רשאי לצאת מד' אמותיו, או במידה ונכנס למיתחם מיושב, אינו רשאי לצאת חוצה לו (למעט, כמובן, אם נצרך לכך מסיבות מבצעיות, או שהעדרותו מהבסיס תגרום לחיפושים נרחבים אחריו, או שתנאי מזג האוויר אינם מאפשרים לשהות שם). ברם, למעשה מייעצים לו שלכשיוצרך לנקביו (ואין אפשרות להתפנות במקום אחר) ישוב לתוך התחום לצורך זה, וממילא נחשב שלא יצא.

אכן יש להוסיף שמבואר ברמ"א²⁸ (לענין המפליג בספינה אל מחוץ לתחום שיש לו רק ד' אמות, והוא הדין לענינינו): "מכל מקום אם צריך לצאת מן הספינה מכח

מקורות והערות

[נג] עיין בענין זה לעיל פרק מד תשובה י. [נד] עיין בתשובה ג. [נה] סימן תה סעיפים הו-ז, ע"פ המשנה בעירובין פ"ד מ"א. [נו] עיין שו"ע סימן שצו סעיף א שנותנים לו לפניו שטח של ד' אמות, ואילו הרמ"א שם כתב שנותנים לו ד' אמות לכל רוח, דהיינו כסה"כ שטח של ח' על ח' אמות. [נז] ראה משנה ברורה סימן תה ס"ק כב. ועיין בביאור הלכה (שם ד"ה 'מוקפת חומה') שבשעת דחק רשאי אף לטמון על שיטת הראשונים המקילה שאף הנכנס למיתחם מיושב שאינו מוקף, רשאי להלך בכלו. [נח] סימן תז, ע"פ הגמרא בעירובין מא ע"ב. [נט] סימן תו: "מי שיצא חוץ לתחום שלא לדעת, שאין לו אלא ד' אמות, והוצרך לנקביו, יכול לצאת מהם עד שימצא מקום צנוע לפנות, ועצה טובה לו שיתקרב בצד תחומו, שאם לא ימצא מקום צנוע עד תחומו - יכול ליכנס, ולאחר שנכנס הוי כאילו לא יצא, כיון שנכנס ברשות. אבל אם מצא מקום צנוע קודם, לא יכנס אלא יפנה שם, ויתרחק ממקום שנפנה עד שיכלה הריח, ושם יש לו ד' אמות. ואם נתרחק מהריח ונכנס בתחומו, כאילו לא יצא כו'. זה שאמרנו בהוצרך לנקביו, י"א אפילו לקטנים, וי"א דוקא לגדולים" (ופסקו האחרונים כדעה אחרונה).

פרק מז. הלכות מוקצה

א

טלטול כלי
שמלאכתו
לאיסור לצורך
המותר בשבת

שאלה: כיצד ינהג חייל ששכח לפנות ציוד שיפצור (מברג 'טסטר', סכין 'פניתי', גפרורים וכד') ממיטתו קודם כניסת השבת? האם ניתן להציב מטף כיבוי בפתח החדר בכדי שהדלת לא תיטרק?

תשובה: כתב הרמב"ם: "יש כלי שמלאכתו להיתר, והוא הכלי שמותר לעשות בו בשבת דבר שנעשה לו בחול כו', ויש כלי שמלאכתו לאיסור, והוא הכלי שאסור לעשות בו בשבת דבר שנעשה בו (כפטיש ומברג, פינג'אן, או יומן מבצעים ריק, שנועדו למלאכה אסורה, ובכלל זה אף כלים שהפעלתם כרוכה באיסור, למרות שמהופעלו אין השימוש בהם כרוך בפעולות אסורות, כמאוורר ושקית חימום². יתר על כן, אפילו כלים שיוחדו לאיחסון מוקצה, כארנק, ג'ריקן דלק, או נרתיק לאמר"ל, מוגדרים כלי שמלאכתו לאיסור"¹.

כל כלי שמלאכתו להיתר כו' מותר לטלטלו בשבת, בין בשביל עצמו של כלי

(כגון להעבירו ממקומו מפני שירא שיגנבו או ישבר שם), בין לצורך מקומו (בכדי להשתמש במקום שהכלי מונח עליו), בין לצורך גופו (להשתמש בו שימוש המותר בשבת). וכל כלי שמלאכתו לאיסור כו' מותר לטלטלו בשבת בין לצורך גופו (כגון מחט תפירה לצורך הוצאת קוץ, מטף כיבוי לצורך ייצוב דלת החדר ומניעת טריקתה, או סכין 'פניתי' לצורך קילוף פירות), בין לצורך מקומו (כגון בכדי לאפשר מעבר שם, וכן אם נמצא במקום שעלולים להיכשל בו או להיפגע ממנו, ויש אף המקילים³ כשעצם הימצאותו שם מפריעה, כגון להוציא טלפון סלולארי מצלצל מחדרו)⁴, אבל

מקורות והערות

[א] פכ"ה משבת הל' א-ג, וכעין זה בשו"ע סימן שח סעיפים ג-ד.
[ב] כן מבואר בשמירת שבת כהלכתה (פרק יג סעיף ה) ובליקוט יוסף (סימן שח דיני כלי שמלאכתו לאיסור סעיף טז) שמאוורר וסדין חשמלי (וכעין זה מקלור 'סטיקלייט') ושקית חימום) מוגדרים כלים שמלאכתם לאיסור, וטלטולם מותר רק לצורך גופו או מקומו. ועיין ש"כ (מהדו"ח פרק כח הערה מו) שבאר בשם הגרש"ז איערבך שאף שעשוי יד או מכשיר שמיעה מופעלים ע"י סוללה, מ"מ אינם מוגדרים כשמל"א, לפי שמרגע שהופעלו אינם משמשים אלא למלאכת היתר, משא"כ מאוורר וכד' שרגילים להפעילו ולכבותו תמיד. אמנם יש לציין שדעת האגרות משה (ח"ה סימן כג) שאין כלים אלה מוגדרים כלל כלי מוקצה, וכמבואר שם: "דדבר שמלאכתו לאיסור, פירושו דבר שעושים בו איסור, ולא דבר שנעשה ע"י איסור".
[ג] ראה רמ"א סימן שי סעיף ז.
[ד] עיין שו"ת אגרות משה (ח"ה סימן כב אות לא) שאסר סילוק כלי שמלאכתו לאיסור המונח במקום בולט בביתו ופוגם באווירת השבת, וכעין זה בשמירת שבת כהלכתה (פרק כ סעיף ז) אסר על המתבייש מפני האורחים בשל כלי שמלאכתו לאיסור המונח על השולחן בביתו, לטלטלו. לעומת זאת בהערה שם הביא בשם הגרש"ז איערבך שאם בשל כך לא יכניס את האורחים, נמצא שסילוק המוקצה נועד לצורך המקום, והוכיח דבריו מהמשנה ברורה (סימן שיא ס"ג א) שהקל אפילו בהוצאת מות (שהוא מוקצה מחמת גופו, וחמור מכשמל"א) מבית כהנים בכדי לאפשר להם להיות שם, ושבספר ים יששכר התיר עפ"י להוציא תפילין מחדר בכדי להתיר שם תשה"מ, ועיין גם בשו"ת אגרות משה (שם סימן כג) שהתיר להוציא מנורה חשמלית מהחדר, כשחפץ שהיה חשוך שם. אכן, אפשר שיש לחלק בין פניו כשמל"א לצורך אוירת השבת, שאין בכך צורך ממשי של תיקון המקום, לפניו בשל צורך מעשי של הכשרת המקום לשימוש.
[ה] יש להעיר שיש מן האחרונים (ראה פמ"ג א"א סימן שח ס"ק יב, ספר אורחות שבת פרק יט סעיף ו, וכן נראה בחו"א סימן מד ס"ק יג) שהוורו שאין היתר לטלטל כשמל"א לצורך מקומו אלא כשראו לתשמיש היתר כלשהו, כך ששייך בו גם לטלטול לצורך גופו, שכן דעת בעה"מ (שבת קנז ע"ב) בענין כלי הקזת דם, שהואיל ואינו ראוי לשימוש לצורך גופו, אף אין לטלטלו לצורך מקומו, ושכן נראה בדעת המור וקצינה המובא במשנה ברורה (שם ס"ק לד) שגם שיעור אסור בטלטול הואיל ואינו ראוי לאכילה ושאר תשמיש (ועיין אריכות בענין זה בסוף ספר ארחות שבת ח"ג, ביורוי הלכה סימן א). ע"פ זה כתב בליקוט יוסף (שם דיני כשמל"א הערה ח) שכיום גם שופר הינו חפץ שאין נהוג לעשות בו כל שימוש אחר

בשביל עצמו של כלי אסור". ברם, העירו האחרונים¹ שניתן אף להערים ולטלטל את הכלי ולהשתמש בו לצורך גופו ומקומו, הגם שעיקר כוונתו לטלטלו לצורך עצמו.

עוד כתבו האחרונים² שאין להתיר שימוש בכלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו או מקומו, אלא כשאין באפשרותו לבצע את אותה פעולה, בלא טירחה רבה, באמצעות כלי שמלאכתו להתיר. אולם יש שנקטו³ שכלל לא חל איסור מוקצה על כלים אלו לצורך גופו ומקומו, ועל כן הקלו בכך אפילו כשקיימת אפשרות אחרת.

לפניך, למרות שאסור לטלטל בשבת כלים

שנועדו למלאכה אסורה, או שהפעלתם כרוכה באיסור, או אף שיוחדו לאיחסון מוקצה, מ"מ ניתן לטלטלם 'לצורך גופם', דהיינו בכדי להשתמש בהם שימוש המותר בשבת (כגון להציב מטף כיבוי בפתח החדר בכדי שהדלת לא תיטרק), או 'לצורך מקומם' דהיינו בכדי לעשות שימוש במקומם, אך לכתחילה אין להתיר זאת אלא במידה ולא ניתן לבצע את אותה פעולה, בלא טירחה רבה, באמצעות כלי שמלאכתו להתיר. במקום צורך ניתן אף להערים ולטלטל כלי שמלאכתו לאיסור ולהשתמש בו מעט לצורך גופו או מקומו, אף כשעיקר כוונתו 'לצורך עצמו', דהיינו, בכדי לשומרו שלא ינזק או יגנב.

ב

טלטול נשק בשבת ללא צורך במצעי מובהק

שאלה: האם חיילים המשרתים בבסיס עורפי מאובטח רשאים לטלטל נשק בשבת גם אם עדיין לא טווחו? האם חייל בחופשה שאין באפשרותו להשאיר את הנשק במקום בטוח בביתו, חייב להישאר כל השבת בבית, או שמא רשאי בשל כך לטלטל את נשקו?

תשובה: דעת רבים מפוסקי דורנו⁴ לאיסור, שהרי הפעלתו כרוכה באיסור שנשק הינו כלי שמלאכתו הבערה, וייעודו להרוג באויב, אלא

מקורות והערות

[א] שבוזמן הגמרא היו ששתו בו מים, וכעין זה כתב בשמירת שבת כהלכתה (מהדור"ח פ"כ הערה מד) לענין אבקת כביסה. ברם, עיין בשש"כ (פרק כ הערה טו) שציין שטלטול מכשיר כתיבה לצורך מקומו אסור גם הוא לשיטה זו, ולדרך זו אף נייר שיוף, מגהץ, וכלים רבים נוספים, כלולים בקטגוריה זו, שהרי אין בהם שום תשמיש היתר. אכן למעשה המשנה ברורה עצמו (שם, ובשעה"צ סימן רעט ס"ק ד) התיר לטלטל נר שעווה לצורך גומ', וכן כתבו בשו"ת שבת הלוי (ח"י סימן נט) ובספר מנחת אהבה (פרק יב סעיף טו) שאין להחמיר בכל ענין זה, על כן נראה שבמקום צורך ניתן להקל בכך (מה גם שלכאורה ניתן למצוא שימוש דחוק של היתר לכל חפץ, כגון, עט לגרד בשער, מגהץ להניח על ניירות שלא יעופו, או נייר שיוף לשמש כסימנייה בספר. אלא שאפשר שפעולות אלו אינן מוגדרות 'שימוש').

[ב] משנה ברורה סימן שח ס"ק טז, ע"פ הירושלמי בביצה פ"ה. ונראה כוונתו למבואר שם ה"א: "מצדנתא הויין פריסין והויין משתרפן גו שימשא (כלומר, רשתות הדריג היו פרוטות בשמש ומתקלקלות). אתון שאלון לרב מהו מטלטלתון, אמר לון אסור ליגע בהון, חשבין עליהון מיתגנין תוחתי ראשיכון ושרי לכון מטלטלהון (כלומר, הישבו לטלטלן בכדי שתניחום לכו לראשיכם, ובוה תוכלו לטלטלן)". ברם, עיין בקרבן העדה שפירש בדרך אחרת.

[ג] משנה ברורה שם ס"ק יב, כף החיים שם ס"ק כב, וכמבואר בשער הציון שם שכן מוכח מהגמרא (שבת קכד ע"א) שבערב פסח שחל בשבת נמנעו משימוש במקלות לתליית קרבן פסח לצורך הפשטנו, לפי שיכולו לתלותו בידיו. והוסיף בשו"ת אגרות משה (ח"ח סימן כא אות יב) שמ"מ אין לטרוח הרבה בכדי להשיג כלי שמלאכתו להתיר, ואם בכדי להשיג כלי כזה, עליו לשאלו מאחרים, נחשב הדבר כאין לו כלי היתר.

[ד] ילקוט יוסף שם סעיף ט, מנחת אהבה שם סעיף טז, שכן מוכח מדברי השו"ע (שם סעיף טז) "חלוק שכביסו אותו ותחבו בו קנה לייבשו, יכול לשזמטו מעל הקנה, אבל ליקח הקנה מתוכו אסור, לפי שאינו כלי. ואם תחבו בו כלי, מותר ליטלו מתוכו, אפילו הוא מלאכתו לאיסור", הרי שהתירו את טלטול הכלי, למרות שניתן לשמור את החלק. ולענין ראיית שעה"צ השיב שם שאמנם כשיכול להימנע החלוטין מטלטול כלי כלשהו (כגון שיכול לתלות את הקרבן בידיו), אכן אין היתר לטלטל כשמלאכה, אך אם בכל מקרה מטלטל כלי, אינו ניתן לטלטל כשמלאכה, אפילו באפשרותו להשתמש בכשמלאכה.

[ט] שו"ת באהלה של תורה ח"ב סימן לב, ילקוט יוסף

בכל מקום, לצד הסכנה העלולה להיווצר מהגעת הנשק לידי גורמים עוינים, באם יושאר בלא שמירה ראויה¹⁷, אין להימנע מנשיאת נשק אף שלא במקום צורך בטחוני מובהק¹⁸, מה גם שכפי שהתבאר, יש הנוקטים שבימי שיגרה אין בנשק כלל איסור מוקצה.

כל זאת לענין טלטול מוקצה, אך לענין איסור הוצאתו והעברתו במקום שאין בו עירוב, דעת רבים מפוסקי דורנו¹⁹ שאין להקל בנשיאת נשק מחוץ לעירוב אלא דוקא במקום צורך מבצעי, ושישגדל לשאתו כשהוא חגור על גופו, כדרך לבישה. ומ"מ נראה²⁰ שבשל חשיבות שמירת האווירה התורנית במסגרת הצבאית, ומניעת שחיקה רוחנית של החייל, ניתן במקום שניכרת הנחיצות לכך, לסמוך על שיטת המקילים שנשק נידון כלכוש לחייל, ולצאת עם נשק אל מחוץ לעירוב גם לצורך מצוה, כגון לצורך תפילה בציבור (אך לא לצורך טיול וכד').

שלמרות זאת מותר לשאתו לצורך הרתעה, לפי שנחשב כמטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך שימוש בגופו לדבר היתר²¹.

לעומת זאת יש שנקטו²² שבימי שיגרה הנשק מוגדר 'כלי שמלאכתו להיתר', לפי שעיקר השימוש בו הוא לצורך הרתעה, ועל כן מותר לטלטלו לכל צורך, (ואפשר שגם טלטול האפוד בכלל היתר זה). ויש אף שכתב²³ שמאחר ומותר ללחום בשבת, הנשק והאפוד מוגדרים 'כלים שמלאכתם להיתר', ואין כל מניעה לטלטלם בשבת.

עוד יש לציין שמצינו בראשונים²⁴ שיש להימנע מטלטול כלי מלחמה בשבת משום מראית עין, שלא יראה כיוצא מלמלחמה.

לפיכך, לאור המציאות הבטחונית המורכבת במדינת ישראל, והחשיבות המערכתית ביצירת הרתעה ויכולת תגובה מיידית באמצעות נוכחות חיילים חמושים

מקורות והערות

דיני כלי שמלאכתו לאיסור סעיף ג, ספר בעמק ההלכה ח"א עמוד קכב, וכן שמענו מהגרונ"ג גולדברג ומגהר"ד ליאור (מובא בשו"ת דבר חברון סימן שד). ועיין גם בספר שבת ומועד בצה"ל עמוד קל שכתב בשם הגר"ש אלישיב והגר"ש אויערבך שאין להחמיר בנשק יותר משאר כלים שמלאכתם לאיסור. [1] ועיין בשו"ת דברי יציב (או"ח סימן קמח) שכתב שאם נושא מתוקף פקודה ובשל חשש מעונש, נחשב הרבר כמטלטל לצורך גופו (שהרי אינו נושא בכדי להשתמש בו, אלא רק בכדי שיהיה עימו), וכעין שמצינו במשנה ברורה (סימן שח ס"ק כד) שטלטול תפילין בכדי שישמרוהו מן המזיקין נחשב כמטלטל לצורך גופו. אולם בספר שבת ומועד בצה"ל (שם) העיר על כך שתפילין שומרים מצד עצמותם, ושונה הדבר מנשיאת נשק בכדי להישמר מעונש אם לא ימצא עם הנשק, ובכל מקרה הוסיף שם שאם ניתנה פקודה לשאת נשק ללא כל צורך, יש לפעול לבטלה. [2] ספר שולחן שלמה סימן שח טז וכו', (ומובא גם בשמירת שבת כהלכתה פ"כ הערה כח), וכן משמע בסוף דברי הדברי יציב שם, וכ"כ בשו"ת המורים בקשת סימן 26 בשם הגר"א נבנצל והגר"ד ליאור, וכן האריכו הר"י בן מאיר בתחומין ח"ז עמוד 174, ובספר הצבא כהלכה בהשלמות שבסוף הספר אות ה. ועיין בשולחן שלמה שם שהעיר שכן הדין למרות שכל ההרתעה מהנשק נובעת מהיותו כלי הירגה. יתר על כן, עיין בספר הצבא כהלכה (פרק כג סעיף טז) שאפילו נשק תקול כלול בהיתר זה, הואיל ואף הוא משמש להרתעה. ומ"מ נראה שאמ"ח הנמצאים באפוד (כגון רימון יד וכד'), אינם בכלל זה, שכן קשה לומר שמטלטלם לצורך הרתעה. ואגב יש להוסיף שמסתבר שיש לחלק בין רימון שמקפידים לייחד לו מקום ונמנעים משימוש בו לשום ענין אחר, ועל כן יש לדנו כמוקצה מחמת חסרון כיס (וכן כתב בשו"ת דבר חברון סימן שז, אם כי בספר שבת ומועד בצה"ל (עמוד קלו) כתב שדינו כשאר כלי שמלאכתו לאיסור) לבין כדורי רובה שמסתבר שיש לדונם כשמל"א (שהרי כידוע אין קפידא גדולה עליהם, וכן שמענו מהגר"י נויבירט, ברם, בשו"ת באהלה של תורה (שם) נקט שדינם כמוקצה מח"כ הואיל והמערכת אוסרת להשתמש בהם לשום שימוש אחר). [3] שו"ת משיב מלחמה ח"ב סימן סא (וסימן טו), וכשיטתו שדרשת חז"ל "עד רדתה" - אפילו בשבת²⁵ חידשה שהשבת התורה בשעת מלחמה, ואינה כפיקוח נפש שרק נדחית מפניה (אולם עיין בספר מלחמות שבת ובשו"ת באהלה של תורה (שם) שחלקו על הבנה זו ונקטו שלחמה מוגדרת כשאר פיקוח נפש, והז"ל רק הדריכונו שבפיקו"ג של ציבור יש להרחיב יותר את הפעולות הנקטות). [4] יג"ר רש"י שבת סד ע"ב ד"ה 'כל שאסרו חכמים', ר"ן שם כז ע"א מדפי הרי"ף, וכן הורה במשנה ברורה סימן שא ס"ק כה. [5] ועיין זה הורה בשו"ת דבר חברון סימנים שד-שה. [6] ועיין לעיל פרק מד תשובה ז. [7] עיין בתשובה הנ"ל.

וראוי במצבים אלה להוציא את הנשק אל מחוץ לעירוב באמצעות הנחה על מקום פטור, או כשזה עוקר וזה מניח, ולטלטלו בכרמלית פחות פחות מד' אמות, או במידה והדבר לא אפשרי, לשאתו שם

בהליכה רציפה ללא עצירת ביניים לצורך מנוחה (אולם מותר לעצור בכדי לסדרו ביתר נוחות על גופו, או בכדי לחצות כביש בביטחה, וכד').

ג

טלטול אמצעי תקשורת בשבת לצרכי כוונות

שאלה: האם מפקד או חייל הנדרש לשאת עימו בקביעות טלפון סלולארי או איתורית, צריך להשתדל להישאר בביתו במהלך השבת, בכדי למעט ככל הניתן מטלטול המוקצה? האם חיילים שהורשו לצאת לתפילה בציבור בישוב הסמוך לבסיסם בתנאי שיטלו עימם מכשיר קשר נייד, רשאים לעשות זאת למרות טלטול המוקצה הכרוך בכך?

מצות "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" באופן לקוי.

יתר על כן, יש מפוסקי דורנו¹ שהורו שאמצעי תקשורת אלו אינם כלל מוקצה עבור הנדרש לשאתם לצרכי פיקוח נפש.

עוד יש להוסיף שכתב הרמ"א²: "כיס התפור בבגד (כך שפיו בלבד מחובר לבגד, אך אין החיבור לכל אורכו)³ כו', אם שכח בו מעות, מותר לטלטל הבגד, דלא אמרינן דכל הבגד נעשה בסיס למעות, הואיל ואין המעות על עיקר הבגד. אבל אין ללובשו בשבת, דחיישינן שמא יצא בו (לרשות הרבים)", ונחלקו

תשובה: ככלל, אמצעי תקשורת, כאיתורית, טלפון סלולארי

פשוט⁴, או מכשיר קשר נייד, הינם כלים שמלאכתם לאיסור, וחל עליהם איסור מוקצה. אעפ"כ פשוט שמשום פיקוח נפש ניתן לטלטלם לצרכי ביטחון והצלה, ואף נראה שהנדרש לשאתם עימו לצרכי כוונות, אינו צריך להשתדל להישאר בחדרו בכדי למעט מטלטולם, אלא רשאי להתנהל כדרכו הרגילה, זאת לפי שהדבר כרוך בטירחה רבה ובפגיעה בעונג השבת, ומבחינה מערכתית החמרה באיסור מוקצה (שאיסורו קל), תביא בסופו של דבר לירידה באיכות הכוונות, ולקיום

מקורות והערות

[1] יש להעיר ששמענו מהגר"ד ליאור (ראה שו"ת דבר חרון או"ח סימנים רצז-ש) שעקרונות ניתן להסיר את שעון היד, ולהערים ולטלטל פלאפון לצורך השעון שבו (כמובן באותם מכשירים שתצוגת השעון מופיעה בקביעות, בלא צורך ללחוץ על מקש כלשהו), כדין טלטול כשמל"א לצורך גופו, וכעין שמצינו במשנה ברורה (סימן שח ס"ק טו) שמותר להערים בענין זה (ובמיוחד נכון הדבר לחייל שדרכו תמיד להשתמש בפלאפון כשעון, שאז יתכן שלגבי הפלאפון מוגדר כלי שמלאכתו להיות).
 ברם, למעשה נראה שראוי למי שאין דרכו להשתמש כך בקביעות להימנע מדרך זו, שכן כל פעם שנוטל את המכשיר על מנת לדעת את השעה, נמצא מטלטל מוקצה בידים, משא"כ לדרך התבואר להלן, שמטלטלו תמיד באופן עקיף אגב בגדו. [יש] שמירת שבת כהלכתה מהור"ח פרק מ סעיף טז (וכן הובא בשמו בספר נשמת אברהם סימן שא סעיף נא), שו"ת עשה לך רב ח"ח תשובות קצרות סימן לד. אלא שיש לציין שבכל המקורות הנ"ל לא מובא נימוק או מקור לדין. ומהגר"א נבצלו שמענו שכלים אלה אינם מוקצה לפי שמיעדים אותם לשימוש בשבת ואין מקצים אותם, וכפי שמצינו בסכין מילה שלא חל עליה איסור מוקצה. וכן הורה הגר"י זילברשטיין (ספר נס להתנוסס ח"ב סימן ה) שדין כלים אלו כעין התבואר במשנה ברורה (סימן תקכו ס"ק לו) שבי"ט שני של גלויות אין איסור מוקצה חל על כלי קבורה, הואיל ולענין זה כחול שוויהו. לעומת זאת הגר"ד ליאור הורה לנו שברוך כלל ציוד תקשורת הינו כשמל"א, ואמנם הותר לשאתו משום פיקוח, אך אין משמעות הדבר שפקע האיסור ממנו. [כ] סימן שי סעיף ז. [כא] כן מבואר במשנה ברורה (שם ס"ק ל), שאם הכיס תפור על

ומ"מ ראוי שיכניסם מבעוד יום לכיס המכנסים, או יחברם לחגורתו בתפס המיועד לכך, וכך יימנע מטלטול המכשיר באופן ישיר.

כל זאת לענין דין טלטול מוקצה, אך אסור לטלטלם כשהדבר כרוך באיסור הוצאה מרשות לרשות והעברה ברשות הרבים או בכרמלית, ורק לצורך מצוה כגון תפילה בציבור וכד', ניתן להקל להוציאם ולשאתם בכרמלית בשינוי מדרך נשיאתם הרגילה, כגון בהנחתם בין החולצה לגופייה, ובהסתמך על שיטות המקילים¹¹ בשבות דשבות לצורך מצוה.

הפוסקים¹² אם חייב לנער את המעות מן הבגד קודם שיטלטלנו.

כמו כן יש להעיר שיש מן הפוסקים¹³ שנקט שכל איסור טלטול מוקצה (בשונה מאיסור הוצאה מרשות לרשות) אינו אלא בטלטול בידים, ואילו בטלטול בגופו אין כל איסור, אפילו כשדרך הטלטול בכך.

לפיכך הנדרש לשאת עימו אמצעי תקשורת לצורכי כוונות, אינו צריך להשתדל להישאר בביתו או בחדר המגורים בבסיס בכדי למעט בטלטולם,

ד

שאלה: האם בשעת גיוס חירום בשבת, מותר ליטול עימו תפילין? האם חיילים היוצאים בשבת למארב האורך מספר ימים, רשאים ליטול עימם תפילין, בכדי שיוכלו להניחן בהמשך השבוע?

טלטול תפילין בשבת

תפילין, מפני שהם עצמם אות (לברית בין הקב"ה לישראל), ואם מניחים בהם אות אחר, היה זלזול לאות שלהם", הרי שחל איסור על הנחתן, וממילא לא ניתן לטלטלן.

ונחלקו הפוסקים בביאור ענין זה, יש שהורו¹⁴ שלהלכה חל איסור מוקצה על התפילין, וניתן רק לטלטלן לצורך גופן (כגון בכדי שישמרוהו מן המזיקין¹⁵) או

תשובה: כתב הרמ"א בהלכות שבת¹⁶: "תפילין אין לטלטלם כי אם לצורך (כלשהו), ושופר אסור לטלטלו כי אם לצורך גופו או מקומו", משמע שדין תפילין כשאר כלי שמלאכתו היתר שלא חל עליו דין מוקצה, אך אין לטלטלו ללא כל סיבה¹⁷.

אלא שקשה מדברי השו"ע בהלכות תפילין¹⁸: "בשבת ויו"ט אסור להניח

מקורות והערות

הבגד כך שהבגד עצמו משמש כדופן לכיס, הרי המעות מונחים על גוף הבגד ונמצא הבגד בסיס למעות ואין היתר לטלטלו. [כב] המג"א (שם סי' ז) דייק בלשון הרמב"ם (בפירושו למשנה מסכת כלים פרק יח משנה ב) שהיתר הטלטול הוא דוקא אם ניער תחילה את המעות מן הבגד, ולעומת זאת רע"א (שם) למד בדעת התוס' (שבת מד ע"ב ד"ה 'הא אין עליה מעות') והרשב"א (שם) שאין חובה לנער את המעות, וכן משמעות לשון השו"ע. [כג] הרב סימן שא סעיף ט. [כד] עיין לעיל פרק מד תשובה יא. עוד יש להוסיף שבשו"ת אגרות משה (ח"ד סימן פא) כתב שחובש-כונן רשאי לשאת עימו מכשיר קשר, לפי שהמכשיר מהווה תכשיט המעיד על מעמדו החשוב של בעליו (ועיין בדבריו שהקל בכך דוקא לחברי הצלה, דאל"כ יש לחוש שיימנעו מלהצטרף למערך הכוונות, ובכך ייגרם חשש פיקו"ג). ברם, יש שלא נקטו כן למעשה (ראה למשל שמירת שבת כהלכתה (מהר"ח) פרק מ סעיף טז) שהתיר לרופא כונן לצאת מחוץ לעירוב עם ציוד תקשורת רק כשנושאאו בשינוי, והיינו לפי שדחוק להגדיר מכשיר קשר כלבוש בעוד שכלל אין דרך ללבושו כבגד. [כה] סימן שח סעיף ד. [כז] ראה על כך בשו"ע שם. [כח] סימן לא סעיף א, ע"פ הגמרא במנחות לו ע"ב והזוה"ק, ובשו"ת הרשב"א (ח"א סימן סא) ציין שהמניחן בשבת לשם מצוה עובר אף על איסור 'בל תוסיף'. [כח] ט"ז סימן שח ס"ק ג ומג"א שם ס"ק יא. [כט] משנה ברורה שם ס"ק כד, ועיין בגמרא (ברכות כג ע"א) שמוכח ששמירתם חלה אף

מקומן (כגון ששכחן בתוך נרתיק הטלית, וזקוק לקחתו לביהכנ"ס^א), ויש שהורה^ב שעקרונית ניתן להניח תפילין בשבת (ורק אין חובה על כך), וממילא אינן מוקצה.

למעשה כתבו האחרונים^ב שבשעת דחק ניתן להקל בענין טלטול תפילין בשבת, וע"פ זה הורו מפוסקי דורנו^ב שבשעת גיוס חירום בשבת, או ביציאה לפעילות מבצעית הנמשכת מספר ימים כולל שבת (ואפילו יוצא אליה בשבת עצמה), יטול

עימו תפילין, וראוי לשאתם תוך כוונה שישמרוהו מן הסכנה ויחזקו את רוחו לעמוד בקשרי המלחמה (ובכך אף נחשב לו כטלטול לצורך השבת, ולא כהכנה משבת שיהיו לו תפילין בחול), ומ"מ עדיף שיניחם קודם השבת בתיק יחד עם חפצים חיוניים שאינם מוקצה, כך שבמידת הצורך יטלטל בשבת את התפילין אגב אותם חפצים^ג, ובכך אף יוכל להקל לענין איסור הוצאתם מרשות לרשות והעברתם בכרמלית^ה.

ה

טלטול פנס בשבת (מוקצה מחמת איסור)

שאלה: האם חייל שנשאר בשבת לשמור על רק"מ בשטח אימונים, רשאי להדליק פנס מבעוד יום בכדי לטלטלו ולהשתמש בו לצרכיו במהלך ליל שבת? כיצד ינהגו חיילי מחסום בענין טלטול 'סֶפֶק-אור' לאחר שהסתיים השימוש בו?

תשובה: בגמרא^א מבואר שחל דין מוקצה על נר בשעה שהוא דולק, לפי שהוא בסיס לשלהבת האסורה בטלטול. ושע"פ זה נר שדלק כל בין השמשות ונאסר בטלטול, מתוך שהוקצה בתחילת השבת, הוקצה לכל השבת אף לאחר שכבה. אלא שיש מן הראשונים^ב שכתבו שהואיל והנר כבה מאליו במהלך השבת, ניתן להתנות מבעוד יום שיטלטלנו לאחר שיכבה, וישל^ח שהחמירו בכך.

פסק השו"ע^ט: "נר שהדליקו בו באותה שבת, אע"פ שכבה, אסור לטלטלו כו' אפילו לצורך גופו ולצורך מקומו". ובהמשך^ז: "אם התנה מערב שבת על נר זה שיטלטלנו משיכבה, מותר לטלטלו אחר שכבה", ואילו הרמ"א כתב: "הגה, ויש אומרים דלא מהני תנאי, וכן נוהגין במדינות אלו". ע"פ זה אסרו חלק מפוסקי דורנו^מ לטלטל מגורה חשמלית, וכן תנור ספירלה או

מקורות והערות

כשאוהזון בידו מבלי להניחם. [ל] שמירת שבת כהלכתה פ"כ סעיף יד. [לא] ביאור הגר"א סימן שא סעיף ז, ע"פ משמעות הסוגיה שם שכן הלכה אלא שאין מורין כן, ושכן נראה בדברי השו"ע (סימן שא שם) שכתב: "לא יצא בתפילין (לרה"ר), מפני שצריך להסירם כשיכנס לבית הכסא". [לב] ביאור הלכה סימן לא שם ד"ה אסור להניח, ילקוט יוסף סימן שח דיני כלי שמלאכתו לאיסור סעיף כא. (וכל שכן שניתן להרימם אם נפלו לארץ, שאפילו חל עליהם איסור מוקצה, מ"מ נדחה איסור זה מפאת כבודם, וכעין שמצינו בשו"ע (סימן שא סעיף מד): "המוצא תפילין בשבת בביון, במקום שאין משתמין כו', מכניסין זוג זוג דרך לבישה עד שיכניסין כולם"). [לג] שמירת שבת כהלכתה פרק מא סעיף לד, ובהאריכות בשו"ת קש"י סימן שא סעיף מה, שו"ת משיב מלחמה ח"ב סימן עא. וכן כתבו בשו"ת כחיצים ביד גיבור ח"ב ובשו"ת המורים בקשת סימן 18, ובאריכות בשו"ת קש"י סימן שא ח"ד סימן יח, לענין יציאה לפעילות מבצעית האורכת מספר ימים כולל שבת (אמנם בשו"ת מלומדי מלחמה (סימן ע) הורה להימנע מנטילתן בשבת, ובאר שהואיל ואינו מחויב להניחן, אין הכשר המצוה של הנחתן לאחר זמן, מתירה את טלטולן). [לד] עיין בענין זה להלן תשובה יד. [לה] עיין בענין זה לעיל פרק מד תשובה יב. [לו] שבת מז ע"א, ועיין שם קנו ע"א. [לז] רמב"ם שם מה ע"א, רשב"א ח"ג סימן רסח, ועוד. [לח] תוס' שם מד ע"א ד"ה שבנו ושקבעה אסור. [לט] סימן רעט סעיפים א-ב. [מ] שם סעיף ד. [מא] שמירת שבת כהלכתה מהדור"ט פ"כ סעיף טו*, ילקוט יוסף סימן שח דיני כלי שמלאכתו לאיסור סעיפים יז-יח, (ומ"מ ע"ש שהקל במקום צורך לענין מיתם,

מיחם (המתחממים ע"י חוט להט המורכב בגוף החימום שלהם), בשעה שהם פועלים, בשל חוט הלהט שבהם, אולם יש שנקטו²² שחוט הלהט אינו מוקצה כמו הנר.

עוד כתב השו"ע²³: "נר שהדליקו בשבת לחיה ולחולה, וילדה החיה ונתרפא החולה, מותר לטלטלו (לצורך גופו או מקומו²⁴) אם כבה", והיינו לפי שלא הוקצה בזמן בין השמשות (שהרי הודלק בשבת בהיתר, ואפילו הודלק ביה"ש, הלא היה מותר אז לטלטלו לצורך ההצלה), ואין מוקצה לחצי שבת.

לפיכך בשעת דחק ניתן לטלטל לדבר

רשות פנס הדולק לצרכים מבצעיים, וכל שכן שניתן להקל ולטלטלו לצורך גופו או מקומו לאחר שכבה, ואפילו היה דולק כל שעת בין השמשות. לעומת זאת אין להקל ולטלטל לדבר רשות פנס הדולק מבעוד יום לצרכים פרטיים (אם לא בדרכי ההיתר לטלטול מוקצה המובאות להלן²⁵), ואפילו לאחר שכבה אין לטלטלו בהמשך השבת, אולם נראה שבמקרה זה ניתן לסמוך על הפוסקים המקילים ונוקטים שפנס אינו מוקצה כנר, ולהתנות מלכתחילה שיטלטלוהו לאחר שיכבה.

עוד יש להוסיף שדין זה לא נאמר על פנס לד (שאין בו חוט להט), ועל כן ניתן לטלטלו לצורך גופו או מקומו ואפילו בהיותו דולק.

ו

שאלה: כיצד ינהג חייל ששכח לפנות את הסמארטפון שלו מעל מיטתו קודם השבת? האם מותר לשאת תעודת חוגר ורישיון לנשק בשבת?

טלטול מחשב, סמארטפון, ותעודת חוגר בשבת (מוקצה מחמת חסרון כיס)

כל שימוש אחר, ומייחד להם מקום), אסור לטלטלן בשבת (אפילו לצורך גופו או מקומו), וזהו הנקרא מוקצה מחמת חסרון כיס²⁶.

וכתבו מפוסקי דורנו²⁷ שבכלל זה מכשירים עדינים כמצלמה, מחשב, 'סמארטפון', ושאר מיני מכשירים

תשובה: כפי שהתבאר²⁸, ניתן לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך מקומו, אולם כתב הרמב"ם²⁹: "כל כלי שמקפיד (בעליו³⁰) עליו שמא ייפחתו דמיו, כגון כלים המוקצים לסחורה וכלים היקרים ביותר שמקפיד עליהן שמא ייפסדו (ובשל כך נמנע מלהשתמש בהם

מקורות והערות

הואיל ואין גוף החימום ניכר ואינו רומה לגמרי (נר), וכן עולה משו"ת חלקת יעקב ארי"ח סימן קיז, משו"ת ציץ אליעזר ח"ו סימן ו, ומשו"ת מנחת יצחק ח"ג סימן מג. [מב] ראה שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן יד) שתמה מדוע חל על השלהבת איסור מוקצה, והלא היא עומדת לשימוש, ובאר הטעם לפי שאינה בגדר כלי, והחזו"א (סימן מא ס"ק טז) באר הטעם לפי שאין רגילות להזיזה ממקומה, ע"פ זה כתב המנח"ש שלכאורה בפנס חשמלי לא שייכים טעמים אלו, ועל כן יתכן שמותר לטלטלו. ועיין שו"ת אגרות משה (ח"ה סימן כב אות לו) שכתב גם כן שמעיקר הדין אינה מוקצה, אך למעשה נטה להחמיר והאיל ואתי לאחלופי בנר. [מג] שם סעיף ה, ע"פ הרשב"א שם. ועיין בשו"ע שסיים: "והוא הדין למדליק בשבת בשוגג וכבה, שמותר לטלטלו", ובמשנה ברורה (שם ס"ק יח) ציין שאפילו הדליקו במויד לא נאסר. [מד] שכן אמנם פקע ממנו דין מוקצה גמור, אך עדיין אינו גרוע משאר כלי שמלאכתו לאיסור. משנה ברורה שם ס"ק טז. [מה] עיין בתשובה שבסוף הפרק. [מז] כן מבואר במשנה א. [מז] פכ"ה משבת ה"ט (וכעין זה בשו"ע סימן שח סעיף א), ע"פ הגמרא בשבת כק"ג ע"ב, ושם יט ע"ב. [מח] כן מבואר במשנה ברורה (שם ס"ק ז) שמידת ההקפדה נקבעת ע"פ הבעלים (כך שיתכן חפץ שלאדם אחד יחשב מוקצה מחמת ח"כ, ואילו לאחר, שאינו מקפיד עליו, לא יחשב כך). [מט] שמירת שבת כהלכתה פרק כ סעיפים יט-כ.

אלקטרוניים רגישים, כמו גם כרטיס
אשראי, שטרות כסף, ושוברי נסיעה
(שאמנם לא תמיד ערכם רב, אך מ"מ
הדרך להימנע משימוש בהם לצרכים
אחרים שמא ייפסדו), אולם אין בכלל זה
כלים שאין משתמשים בהם לצרכים
אחרים רק בשל חוסר נוחות והתאמה (ולא
בגלל חשש לפסידתם), כטלפון סלולארי
פשוט, מכשיר קשר וכד'.

להימנע מכל שימוש בהם, ומכאן
שלמעשה תיתכן גם מציאות של כלי היתר
שהוקצו הקצאה גמורה.

ע"פ זה יש מפוסקי דורנו¹ שאסרו לטלטל
תעודות (כתעודת זהות, תעודת חוגר
ורישיון לנשק) לאותם המקפידים להצניען
במקום מיוחד ונמנעים מעשיית שימוש
בהן בשבת (ויש אף שאסר² לטלטל
תחבושת אישית הואיל ומקפידים לשמור
על סטריליותה), אולם למעשה נראה
שבמקום צורך ניתן לסמוך על שיטות
הפוסקים³ המקילים בטלטול חפצים אלו,
ובמיוחד לאותם שאינם מקפידים כל כך
לייחד להם מקום ונושאים אותם עמם
תדיר⁴.

עוד יש להוסיף שאמנם, ככלל, אין מצוי
כלי שבעליו נמנע לחלוטין משימוש בו
בשבת, אלא כשמלאכתו לאיסור, אולם,
כפי שהתבאר, דין זה חל גם על כלים
המיועדים למסחר שבעליהם מקפידים

ז

טלטול סוללה
שהתרוקנה,
תרמילי כדורי
רובה, ומארזים
או זבילים
שאינם עומדים
לשימוש חוזר
(מוקצה מחמת
גופו)

שאלה: האם מותר לטלטל סוללה של מכשיר קשר שהתרוקנה,
וברצונו להשיבה לבסיס בכדי להזדכות עליה? האם מותר להשתמש
בתרמילים (של כדורי רובה) לנקות בוץ מהנעליים? כיצד יש לנהוג
במקלור ('סטיקלייט') ושקית חימום לאחר השימוש בהם? ומה דין
טלטול מארזי ציוד זבילי תחמושת שאינם עומדים לשימוש חוזר?

תשובה: כתב הרמב"ם¹: "כל שאינו וקורות וכיוצא בהן², אסור לטלטלן כו'
כלי, כגון אבנים ומעות, וקנים (ואפילו לצורך גופן או מקומן), וכן

מקורות והערות

[ג] כן מבואר בשמירת שבת כהלכתה פרק כח סעיף ו, ע"פ ספר מנחת שבת סימן צ ס"ק כב*, וכעין שכתב המשנה ברורה (סימן שו ס"ק נו) שעל ניירות
ערך ומסמכים מסחריים חל איסור מוקצה (ועיין עוד בשש"כ (פרק כ סעיף כב) שאסר מטעם זה טלטול תמונה אומנותית, ובחזו"א (סימן מג אות ז)
שכתב שחל איסור מוקצה על כל תמונה שייחד לה מקום). [גא] ספר שבת ומועד בצה"ל עמוד קלו בשם הגרי"ש אלישיב. [גב] כן
נראה בשו"ת יביע אומר (ח"ו סימן לט אות ג) שנקט שככלל לא חל מוקצה על כלי היתר אף כשמקפיד עליהם, שכן תמיד יתכן שיעשה בהם שימוש
בשבת, ורק כלים המיועדים לסחורה נחשבים מוקצה מחמת ח"כ, הואיל והקצה אותם מדעתו במפורש, ומקפיד שלא לעשות בהם כל שימוש. ולפי זה
משמע שכלל אין לאסור ת"ז בטלטול (אמנם בילקוט יוסף (שם דיני מוקצה מחמת חסרון כו' סעיף ב) מנה דרכון בכלל מוקצה מח"כ, אך י"ל שמאחר
ודרכון נועד לאיסור (נסיעה לחו"ל), ע"כ חל עליו איסור מוקצה, משא"כ ת"ז). וכעין זה שמענו מהגר"ד ליאור לענין תחבושת אישית, שמאחר
ואינו מיוחד לה מקום, אינה מוקצה (והגר"א נבנצל הוסיף שמאחר והשמירה עליה נועדה לצורך השימוש בה, ולא בכדי למנוע את השימוש בה בגלל
ערכה הרב, אין להגדירה כמוקצה מח"כ). [גג] יש להוסיף שאמנם תעודת חוגר משמשת גם לנסיעה בתחבורה ציבורית ולהנפקת שוברים
למיניהם, אך מ"מ נראה שאין להגדירה ככלי שמלאכתו לאיסור, שכן עיקר שימושה ויעודה לצורכי זיהוי. [גד] פכ"ה משבת ה"ו. אגב
זה יש להוסיף שנאמר בגמרא (שבת קכח ע"א): "תנו רבנן, דג מליח מותר לטלטלו, דג תפל אסור לטלטלו. בשר, בין תפל ובין מליח, מותר לטלטלו",
וכתבו רבים מהראשונים (רש"י שם, רמב"ם פכ"ו משבת ה"ז, ועוד) שההיתר לטלטל בשר שאינו מבושל (ולא דגים) אינו מכה שניתן להאכילו לכלבים,
שהרי אינו עומד לאכילת בע"ח, אלא טעם הדבר, לפי שברוחק ניתן לכוסטו, וכן נקט השו"ע (סימן שח סעיפים לא-לב, ועיין משנה ברורה שם סי"ק
קכה וקכו, וביה"ש שם ד"ה ידחוי לאומצא). אכן, יש מפוסקי דורנו (עיין שו"ת אגרות משה ח"ה סימן כב אות ט, ושמירת שבת כהלכתה פרק

מעפר והחול והמת אין מזיזין אותן ממקומן". כעין זה הוסיף בשו"ע: "אסור לטלטל בהמה, חיה ועוף", הואיל ואינם עומדים לכל שימוש. ועל דרך זו נפסק: "כל הכלים שנשברו, אפילו בשבת, מותר לטלטל שבריהם, ובלבד שיהיו ראויים לשום מלאכה, כגון שברי עריבה לכסות בה החבית, ושברי זכוכית לכסות בה פי הפך, אבל אם אינם ראויים לשום מלאכה, לא". (ומ"מ העיר הרמ"א: "הגה, ואם נשברו במקום שיכולים להזיק, כגון זכוכית שנשברה על השולחן או במקום שהולכין, מותר לטלטל השברים כדי לפנותן שלא יזקו בהם"). והורו הפוסקים¹ שגם לכל דבר שדרכו להיות מחובר בבנין, כדלת שנשמטה מצריחה, או לבנים העומדים לבנייה, אין תורת כלי, ואסור לטלטלם.

מארזי ציוד וזבילי תחמושת שאינם עומדים לשימוש חוזר, חל איסור מוקצה מוחלט, ובאותה מידה חל איסור כזה על תרמילים של כדורי רובה, או על סוללה חד-פעמית שהתרוקנה², ואין לטלטלם כלל (על כן הנצרך להחליף סוללה, וחפץ לשמור על הריקה לצורך הזדכות, יחליפנה בתוך עמדה או רק"מ וכד', כך שלאחר השבת יוכל לשוב וליטלה, ובדוחק גדול יוכל גם להכניסה במהלך ההחלפה לתיק עם ציוד, ולטלטלה לאחר מכן אגב התיק³).

ברם, פשוט שיש להקל בכך כשהותרת פריטים אלו בתוך מרחב הפעולה של היחידה מפריעה לתפקודם המבצעי של הלוחמים, או שהשאתם בשטח עלולה לגרום לחשיפת וסיכון הכוח. כמו כן יש להעיר שהורו מפוסקי דורנו⁴ שסוללה נטענת שהתרוקנה אינה בכלל זה, ואין לראותה כשבר כלי, אלא ככלי שמלאכתו לאיסור שניתן לטלטלו לצורך גופו ומקומו.

ע"פ זה מבואר שעל מקלור ('סטיקלייט') ושקית חימום משומשים, כמו גם על

מקורות והערות

יא הערה כ) שפקקו בדין זה, הואיל וכיום אין כלל דרך לכוס בשר. לעומת זאת עיין בילקוט יוסף (סימן שח דיני מוקצה מחמ"ג סעיף ו) שהקל בכך, ועיין עוד בשו"ת שבט הלוי ח"ג סימן כט. ומ"מ למדנו מכאן שחל איסור מוקצה על מוצרים העומדים למאכל אדם, כל שעדיין לא הוכשרו לאכילה, ואפילו לאכילת דחק. [גה] ובפשטות גם טולר או צבע וכד' אסורים מטעם זה שאינם כלי, אולם שמענו מהגר"י נויבירט שהואיל ועברו תהליך עיבוד, נחשבים ככלי שמלאכתו לאיסור. וכעין זה כתב בשמירת שבת כהלכתה (פרק כ סעיף טז) שסבן מוצק נחשב לכשמל"א. [נו] סימן שח סעיף לט. ולענין טלטול חיות מחמד, עיין באריכות בשו"ת יביע אומר ח"ה סימן כו ובשו"ת בצל החכמה ח"ה סימנים לג-לד, שהורו להחמיר בדבר, כדעת רבים מן הפוסקים ובראשם הרא"ש, ולעומת זאת עיין בדברי הגרש"ז אויערבך (המובאים בשמירת שבת כהלכתה פרק יח הערה סב) ובשו"ת באהלה של תורה (ח"ה סימן כה) שנטו להקל בחיות המיוחדות לשעשוע אינן מוקצה, ועל דרך זו הקל בשו"ת קשרי מלחמה (ח"ה סימן יב אות ב) לטפל בכלבי תקיפה בשבת, ואף ציין שם שבהם פשוט להקל, שכן הם עומדים לצורכי פיקוח נפש (ומ"מ אין מניעה ללטף בעלי חיים). [נו] שם סעיף ו. [גה] ראה שו"ע (שם סעיף יז) שחל איסור מוקצה על לבנים העומדים לבנייה, ועיין במשנה ברורה (שם ס"ק לה) שהביא מהמשנה (שבת קכב ע"ב): "כל הכלים ניטלין בשבת ודלתותיהן עמהן, אף על פי שנתפרקו, שאינן דומין לדלתות הבית, לפי שאינן מן המוכן", ובאר רש"י (שם ד"ה 'נע"פ') שדלתות המחוברות לבית אינן מוכנות לטלטול, ואינן כלי. [נט] ונראה שלמרות שכיום נהוג למחור חפצים שבלו, מ"מ אין בעובדה שמפרקים אותם לגורמים ומשתמשים שוב בחלק מחומרי הגלם, בכדי להחלי חשיבות עליהם. כמו כן מסתבר שאף אם צריך להזדכות על אבזרים אלה, מ"מ אין בכך בכדי להחשיבם לכלים. [ס] עיין באריכות בענין זה להלן תשובה יא. [סא] כן הורו לנו הגר"י נויבירט

ח

ייחוד דבר מוקצה
לשימוש המותר
בשבת

שאלה: האם ניתן לייחד אבן לצורך ייצוב יריעות האוהל בפני הרוח, ובכך להפקיע ממנה דין מוקצה ולאפשר את טלטולה בשבת? ומה דין שימוש בשבת בלבנה המשמשת בחמ"ל להכביד על דפים שלא יתנופפו ברוח, וב'ארגז פעולה' המשמש לאיחסון של ציוד אישי?

תשובה: נאמר בגמרא^פ: "תנן התם, האבן שעל פי החבית מטה על

צידה והיא נופלת. אמר רבה אמר רבי אמי אמר רבי יוחנן, לא שנו אלא בשוכח, אבל במניח - נעשה בסיס לדבר האסור (ואף לא רשאי להטות את החבית), ורב יוסף אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן, לא שנו אלא בשוכח, אבל במניח - נעשה כיסוי להחבית כו' (ורשאי אף להסירה בידיים). במאי קמיפלגי? מר סבר בעינן מעשה (להחיל על האבן תורת כלי), ומר סבר לא בעינן מעשה. ואזדו לטעמייהו, דכי אתא רב דימי אמר רבי חנינא ואמרי לה אמר רבי זירא אמר רבי חנינא, פעם אחת הלך רבי למקום אחד ומצא נדבך של אבנים, ואמר לתלמידיו: צאו וחישבו כדי שנשב עליהן למחר, ולא הצריכן רבי למעשה. ורבי יוחנן אמר, הצריכן רבי למעשה. מאי אמר להו? רבי אמי אמר, צאו ולמדום אמר להו (כלומר, הורה להם לסדר את האבנים לצורך הישיבה, לפי שלא ניתן במעשה קלוש להחיל עליהם שם כלי ולהפקיעם מדין מוקצה), רבי אסי אמר צאו ושפשפום אמר להו (ובכך שישפשפום מן הטיט, יחול עליהם שם כלי, ויהיו רשאים לטלטלם למחרת). ונפסקה הלכה^פ כרבי אמי שאין איסור

מוקצה פוקע מן החפץ אלא כשמתקנו לשימוש במעשה גמור. לעומת זאת מצינו בגמרא^פ: "טומנין (קדירה, לשמור על חומה) בגיזי צמר, ואין מטלטלין אותן" - "אמר רבא, לא שנו אלא שלא ייחדן להטמנה, אבל ייחדן להטמנה, מטלטלין אותן", הרי שמועיל אף ייחוד גרידא להפקיע מתורת מוקצה.

ונחלקו ראשונים בכיזור ענין זה, יש שבאר^פ שאמנם לצורך ייחוד זמני של חפץ לשימוש היתר, נצרך מעשה גמור, אך אם מייחדו לכך לעולם, די במחשבה גרידא, ויש שחילק^פ בין ייחוד חפץ לדבר שאין דרכו לכך, שאז אמנם נצרך לייחודו לצורך זה לעולם, לבין ייחודו לענין שדרכו לשמש לצורך זה, כגון אבן לפיצוח אגוזים, שאז די בייחוד לשבת אחת.

פסק השו"ע^פ: "אסור לכסות פי חבית באבן או בבקעת, או לסגור בהן את הדלת כו', אלא אם כן ייחדה לכך לעולם, אבל ייחדה לשבת זה בלבד, לא. והני מילי בדבר שאין דרכה לייחדה לכך, כגון הני דאמרן, אבל בכל מידי דאורחיה בהכי, כגון לפצוע בה אגוזים, בייחוד לשבת אחת סגי. ויש מי שאומר דלא שנא^פ, הרי

מקורות והערות

והגרא"א וייס, שאף שיש הנוקטים שחל איסור להטעינה משום מתקן מנא, ועפ"ז יש להחשיבה כשבר כלי, מ"מ לענין דיני מוקצה יש להקל ולהגדירה ככלי שלם שרק התרוקן מתכולתו. [סב] שבת קכה ע"ב. [סג] ראה שו"ע סימן שח סעיף כא וסימן שט סעיף ד. [סד] שם נ ע"א. [סה] רשב"א בתשובה ח"א סימנים תשנו-תשנו. [סו] ר"ן שם כג ע"א מרפי הרי"ף. [סז] סימן שח סעיף כב. [סח] בסוף הסעיף הוסיף השו"ע: "ו"א שצריך שיעשה בה שום מעשה של תיקון מבעוד יום", והיינו כשיטת המרדכי (שם סימן שכד) שאין ייחוד מועיל אלא צריך לעשות מעשה תיקון, אולם נראה ברור שהשו"ע לא חש לשיטה זו להלכה.

ניתן להפקיע את איסור המוקצה מהחפץ אלא בייחודו לעולם לתשמיש זה. ויש להעיר שכן הדין אף במוקצה מחמת חסרון כיס שייחודהו לתשמיש היתר^{טז}, וכל שכן בכלי שמלאכתו לאיסור שייחודהו לתשמיש היתר^{טז}.

עוד יש להוסיף שכתבו האחרונים^{טז} שדי בייחוד במחשבה ואין צורך באמירה מפורשת, יתר על כן, אם בעליו רגילים להשתמש בחפץ לצורך זה, אף אין צורך ליחדו במפורש בכדי להתירו.

שסתם כשיטה המקילה, ורק ציין לאחר מכן שיש מחמירים, וכן הורו האחרונים^{טז} שבדבר שדרכו בכך, ניתן להסתפק במקום צורך בייחוד לשבת אחת^{טז}.

לפיכך במקום צורך ניתן להסתפק בייחוד אבנים לשבת אחת, כשהמדובר בשימוש המצוי בהם (כסמיכת דלת, או ייצוב יריעות האוהל, בכדי שלא ינועו), אולם אם אין המדובר בשימוש מצוי (כגון הנחת לבנה על דפים בכדי שלא יתנופפו), לא

ט

שאלה: כיצד יש לנהוג ביחס לטלטול תיק אישי, או לפתיחת מגירת שולחן בחמ"ל, כשמונחים בהם חפצי היתר וחפצי מוקצה? האם מותר לטלטל כיסא שהניחו עליו חפץ מוקצה בכניסת השבת ולאחר מכן ניערוהו ממנו? האם חייל שבשל צורך מבצעי הכניס חפץ מוקצה לכיס מכנסיו, ולאחר זמן בטל הצורך, רשאי להמשיך ללובשם?

טלטול תיק ובגד שיש בתאיו ובכיסיו מוקצה ('בסיס לדבר' 'אסור')

האסור, כלומר, מאחר והניח את האבן על החבית על דעת שתהא שם בשבת, נעשתה החבית בסיס לאבן, ועל כן חל על החבית דין מוקצה גמור, כך שלא ניתן להטותה בכדי לנער את האבן (יתר על כן, מבואר בגמרא^{טז} שאפילו ניטל המוקצה משם, מ"מ לא ניתן לטלטל את הבסיס,

תשובה: נאמר בגמרא^{טז}: "האבן (מוקצה) שעל פי החבית (והוא חפץ להוציא יין מן החבית) - מטה על צידה והיא נופלת (ומותר לעשות כן, הואיל ואינו מטלטל את האבן בידיים) - "אמר רב הונא אמר רב לא שנו אלא בשוכת, אבל במניח - נעשה בסיס לדבר

מקורות והערות

[טז] משנה ברורה שם ס"ק צו. וכן הורו שמירת שבת כהלכתה פ"כ סעיף מד, ילקוט יוסף שם דיני מוקצה מחמת גופו סעיף לב, ועוד. [ע] ברם, יש להעיר שנפסק בשו"ע (שם סעיפים כ-כא, ע"פ סוגיות הגמרא שם ושם): "חירות (פירוש, ענפים) של דקל שקצצם לשריפה, מוקצים הם ואסור לטלטלם. ישב עליהם מעט מבעוד יום, מותר לישב עליהם בשבת. וכל שכן אם קשרן לישב עליהם, או אם חשב עליהם מבעוד יום לישב עליהם, אפילו בחול. אבל נדבך של אבנים, אע"פ שחשב עליו מבעוד יום, אסור לישב (עליהם) אא"כ למדום (פירוש, סידרום)". ומבואר טעם החילוק במשנה ברורה (שם ס"ק פו, ע"פ המ"מ פכ"א משבת הכ"ה) שדוקא בחירות שיש המיועדות להסקה ויש המיועדות לשיבה, ובשל מחשבתו לקוצצם להסקה חל עליהם דין מוקצה, מועילה מחשבה להפקיעם מיעוד זה, משא"כ באבנים שברוך כלל אינם משמשים לשיבה, נצרך מעשה מפורש להוכיח שמייחודם לצורך זה. הרי שפעמים שאין די במחשבה גרידא בכדי ליחד חפץ לשימוש היתר (אמנם הרמ"א כתב שם: "וי"א דדין אבנים כדון חריות, וכן עיקר", והיינו לפי שסבר כשיטת הרי"ף שלא הביא את סוגיית 'ערבך האבנים' להלכה (ראה מ"מ שם), אולם למעשה כתבו האחרונים (מג"א שם ס"ק מא, משנה ברורה שם ס"ק צ) שאין להקל בענין זה, ובדבר שאין דרך להשתמש בו, יש לייחדו לתשמיש ע"י מעשה, ואפשר (עיי' משנה ברורה שם בסוף דבריו ושו"ע הרב שם סעיף נב) שדין ייחוד מוקצה לעולם שווה לייחוד ע"י מעשה, עוד מצינו באחרונים (עיי' ערוך השולחן שם סעיף מג) שכתבו שבדבר ששייך בו תיקון ע"י מעשה, לא מועיל ייחוד במחשבה גרידא, ורק בדבר שלא שייך בו מעשה, כייחוד אבן לפיצוח אגוזים, מספיקה מחשבה להפקיע מדין מוקצה. [עא] ראה שו"ע (שם סעיף כו): "נסרים של בעה"ב, מותר לטלטלן, ושל אומן, אסור (הואיל ומקפיד עליהם), אא"כ חשבו עליהם מבעוד יום ליתן עליהם פת לאורחים או תשמיש אחר", וכן מבואר בשמירת שבת כהלכתה שם סעיף כג. [עב] ראה חזון איש סימן מג ס"ק א, שכן מוכח מהגמרא שם קכב ע"ב, וכן מבואר בספר אורחות שבת פרק ט סעיף לא. [עג] כן הורה המשנה ברורה שם ס"ק צג ובשער הציון שם, שכן משמעות לשון הראשונים והפוסקים. [עד] שבת קמב ע"ב. [עה] שם מד ע"ב: "אמר רב יהודה אמר רב, מיטה

הואיל והקצאתו בכניסת השבת החילה עליו דין מוקצה לכל השבת). ונחלקו ראשונים¹⁷ אם חל דין זה דוקא כשדעתו שהמוקצה ישאר שם כל השבת, או שמא אף כשדעתו לסלק את המוקצה במהלך השבת (ע"י גוי וכד').

פסק השו"ע¹⁸: "שכח אבן ע"פ חבית, או מעות על הכר, מטה חבית על צידה והאבן נופלת, ומנער הכר והמעות נופלים כו'. ואם הניחם עליה מדעתו, על דעת שישארו שם בכניסת השבת¹⁹, אסור להטות ולנער. וי"א דאפילו הניחם שם על דעת שישארו שם בכניסת השבת כדי שיטלם בשבת, מותר להטות ולנער בשבת, ולא אסרו אלא במניחם על דעת שישארו שם כל השבת" (והורו האחרונים²⁰ שהלכה כדעה ראשונה, אך במקום הפסד ניתן להקל בכך). והוסיף הרמ"א: "הגה, ואז אפילו ניטל האיסור משם, אסור לטלטל הכלי, דמאחר שנעשה בסיס לדבר האסור למקצת השבת, אסור כל השבת כולה".

אלא שיש לציין שמצינו בפוסקים שבכדי להחיל את דין זה צריכים להתמלא עוד מספר תנאים. א. כתב הרמ"א²¹: "אם אדם

הניח דבר מוקצה על של חבירו, לא אמרינן דנעשה בסיס לדבר האסור, דאין אדם אוסר של חבירו שלא מדעתו", אכן, העירו האחרונים²² שאם עושה זאת לטובת הבעלים ומסתמא ניחא ליה, חשוב כמניח מדעתו וחל עליו דין בסיס. ב. נחלקו הפוסקים²³ אם כן הדין אך ורק כשכוונתו שהמוקצה יהא מונח על ההיתר בדוקא, או שמא אפילו הניחו שם באקראי בעלמא, והורו האחרונים להקל במקום צורך. ג. הסתפקו האחרונים²⁴ אם דין בסיס לדבר האסור נאמר גם כשהניח כלי שמלאכתו לאיסור על גבי חפץ היתר, או שמא מאחר שכלי זה אינו מוקצה גמור (שהרי ניתן לטלטלו לצורך גופו או מקומו), אין הנחתו על חפץ אחר מפקיעה את היתרו ממנו.

א"כ מבואר שחפץ היתר ששכחו מוקצה על גביו, אינו נאסר בכך וניתן לטלטלו לאחר שינער את המוקצה מעליו. אולם אם בעל החפץ, או מי מטעמו, הניח עליו את המוקצה מבעוד יום, בכוונה, ולא מבלי משים (ובמקום צורך ניתן להקל גם כשהניחו שם בדרך אקראי בעלמא), על

מקורות והערות

כו, יש עליה מעות - אסור לטלטלה, אין עליה מעות - מותר לטלטלה, והוא שלא היו עליה בין השמשות", וכתבו תוס' (שם ד"ה יש עליה מעות) שעל כרחנו מדובר במעות שהונחו שם מדעת, שכן אם נשכחו שם, הלא קי"ל "האבן שעל פי חבית, מטה על צידה והיא נופלת". וכן פסק השו"ע (סימן שי סעיף ז): "מיטה שיש עליה מעות, או אפילו אין עליה עתה והיה עליה ביה"ש, אסור לטלטלה, דמיגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולי יומא, וה"ה לכל דבר היתר שמונח עליו איסור". [עו"י עיין רש"י (שם נא ע"א ד"ה 'הרי זה נוטל')] שנקט שעל קדרה שכיסוה במוקצה חל דין בסיס, למרות שפשוט הדבר שדעתו להסיר את המוקצה ולאכול מן הקדרה במהלך השבת. ואילו תוס' (שם ד"ה 'או שטמן בדבר') חלקו על כך ונקטו שאין דין בסיס אלא כשדעתו להניח את המוקצה שם לכל השבת. [עו"י סימן שט סעיף ד. [עו"י לשיטת מהרא"י (תרוה"ד פסקים וכתבים סימן קצג) כשהניח בסתמא ביום ששי, יש לתלות שדעתו שישארו שם בשבת, ואילו לדעת הבי"י (שם) לא נעשה בסיס אלא כשדעתו מפורשת שישארו שם בשבת. [עו"י משנה ברורה שם ס"ק כא. [פ] שם. [פא] משנה ברורה שם ס"ק כז. [פב] לשיטת הט"ז (שם ס"ק א) בכל מקרה שמניח מדעת את המוקצה על חפץ, ואפילו הניחו שם באופן אקראי, נאסר הבסיס, ואילו לדעת המגן אברהם (שם ס"ק 1) דוקא כשיש לו עדיפות מפורשת שהמוקצה יהא מונח שם, רק אז נעשה לבסיס לו. ולמעשה הורה המשנה ברורה (שם ס"ק יח) שניתן להקל במקום צורך, ועל כן המניח בתיק או מגירה וכד' מוקצה ע"ג חפץ היתר, והניח כך מפאת הצפיפות שם, אע"פ שבמצבים מסוימים יחול דין בסיס על המגירה, מ"מ במקום צורך ניתן לנער את המוקצה מפל חפץ היתר, שכן ההנחה על גביו היתה באקראי בעלמא. [פג] פמ"ג משבצות זהב ריש סימן שח אות ד. ועיין שמירת שבת כהלכתה (פרק כ סעיף מה) שאפילו לדעה שחל דין בסיס בהנחת כלי שמלאכתו לאיסור, מ"מ ודאי יוכל לטלטל את הבסיס לצורך

חשוב יותר מדבר המותר, בטל אצלו ואסור לטלטלו".

ג. על דרך זו כתב הרמ"א^ט: "כיס (ארנק שיש בו מעות) התפור בבגד כו', מותר לטלטל הבגד, דלא אמרינן דכל הבגד נעשה בסיס למעות, הואיל ואין המעות על עיקר הבגד", דהיינו, דין הבסיס חל דוקא אם המוקצה מונח ישירות על חפץ ההיתר, אך אם הוא מונח על דבר הטפל לחפץ ההיתר, אין חפץ ההיתר טפל למוקצה, ועל כן לא חל עליו דין בסיס. וכתבו מפוסקי דורנו² שכן הדין במוקצה שהונח מדעת בכיס הבגד, שאמנם הכיס נאסר מדין בסיס (ומטעם זה חל איסור להכניס את ידו לשם^כ), אך הבגד עצמו מותר לטלטל (אלא שבמידת האפשר^כ ינער את המוקצה מן הבגד קודם שיטלטלנו). ברם, כל זאת בכיס 'פנימי' שרק פיו תפור בבגד אך הוא מהווה כיס בפני עצמו, אולם כיס 'חיצוני' שתפור בבגד באופן שהבגד מהווה לו דופן, הרי שנמצא המוקצה מונח על הבגד עצמו ואוסרו מדין בסיס.

ע"פ זה הורו האחרונים^כ שניתן לטלטל שולחן שבמגירתו הונח מוקצה, שאמנם המגירה נחשבת בסיס למוקצה, אך השולחן עצמו לא נאסר. אולם כל זאת

דעת שישאר שם בשבת (ובמקום הפסד ניתן לסמוך על המקילים שהאיסור חל דוקא אם היתה דעתו שישאר שם כל השבת), חל על חפץ ההיתר דין 'בסיס לדבר אסור' ונאסר לטלטל אפילו לכשיוסר המוקצה מעליו. ויש מקילים שאין דין זה חל אלא בהנחת מוקצה גמור שאסור לטלטל אף לצורך גופו ומקומו.

ברם, יש להעיר שכל דין בסיס אינו חל אלא כשחפץ ההיתר אכן טפל למוקצה, לפיכך:

א. מבואר בפוסקים שאם אין למוקצה חשיבות לגבי ההיתר, כגון שהניח מטבע פחות ערך על גבי שולחן^כ, קליפות גרעינים ע"ג צלחת, או שתלה מוקצה על דלת הארון או הבית^כ, וכל שכן אם המוקצה נועד לשמש את חפץ ההיתר, כגון שהניח אבן על דפי נייר שלא יתפורזו ברוח^כ, הרי שלא חל על חפץ ההיתר דין בסיס.

ב. על יסוד זה נפסק בשו"ע^כ: "כלי שיש עליו דבר האסור ודבר המותר, מותר לטלטלו כו', וכגון שדבר המותר חשוב מדבר האסור^כ, אבל אם דבר האסור

מקורות והערות

- גופו או מקומו, שהרי לא שייך שיהא דין הבסיס חמור מן המוקצה שעליו. [פד] ראה משנה ברורה סימן שי ס"ק לא. [פה] ראה משנה ברורה סימן רעז ס"ק ז שכתב שהדלת בטילה לבית ועל כן אינה בטילה לנר. [פז] ראה שו"ע סימן רנט סעיף א ומשנה ברורה שם ס"ק ט. [פז] סימן שי סעיף ח, ע"פ הגמרא (שם מז ע"א): "אמר רבא כי הוינן ביה רב נחמן הוה מטלטלין כנונא אגב קיטמיה (אפר שאינו מוקצה) ואף על גב דאיכא עליו שברי עצים (שהוקצו)". [פח] ועיין במשנה ברורה (שם ס"ק לג) שרמת החשיבות נקבעת ע"פ הבעלים, ואם ההיתר חשוב לבעלים מן האיסור, לא חל דין בסיס, למרות שלכל העולם האיסור חשוב מן ההיתר. ועיין עוד בשמירת שבת כהלכתה (פרק כ ה' הערה רג) שציין שהדבר נקבע ע"פ החשיבות בעיני הבעלים באותה השבת, וע"כ מסתבר שאף לסכום כסף גדול אין חשיבות בשבת כנגד צורכי הסעודה. [פט] סימן שי סעיף ז, ע"פ תרומת הדשן (סימן טט) שהוכיח מהמשנה (כלים פרק יח משנה ב) שניתן לגרור עגלה בשבת אך כשמונח כסף על גלגליה, לפי שאינה נחשבת כבסיס למעות שע"ג הגלגל. ועיין עוד במשנה ברורה שם ס"ק כט-ל. [צא] עיין במשנה ברורה (שם) שהביא מהגמ"א (שם ס"ק ז) דייק בלשון הרמב"ם (בפירושו למשנה שם) שהיתר הטלטול הוא דוקא אם ניער תחילה את המעות מן הבגד, ולעומת זאת רע"א (שם) למד בדעת התוס' (שבת מד ע"ב ד"ה 'הא אין עליה מעות') והרשב"א (שם) שאין חובה לנער את המעות, וכן משמעות לשון השו"ע. [צב] משנה ברורה שם ס"ק לא.

נאסר, אלא שבמידת האפשר יש לנער את המוקצה מעל החפץ קודם שיטלטלו.

לפיכך אסור לטלטל תיק אישי שמונחים בו חפצי היתר וחפצי מוקצה, אא"כ חפצי ההיתר חשובים מחפצי המוקצה כך שהמוקצה טפל אליהם, לעומת זאת מותר לטלטל בגד שהניחו מוקצה בכיסו, או שולחן שהניחו מוקצה במגירה הקבועה בו (ואינה נשלפת), לפי שהמגירה והכיס טפלים לבגד ולשולחן, ואין דין בסיס חל אלא כשהמוקצה מונח ישירות על ההיתר, ולא כשמונח רק על הטפל לו.

במגירה המחוברת לשולחן וטפילה לו, אך אם ניתן לשולפה מן השולחן, הרי שנחשבת כלי בפני עצמו, וממילא השולחן נחשב בסיס לה ונאסר גם הוא בטלטול.

א"כ מבואר שאין דין 'בסיס לדבר האסור' חל אלא כשהבסיס אכן טפל ובטל למוקצה, אך אם אין למוקצה חשיבות לגביו, או שמונח על הבסיס גם חפץ היתר שחשיבותו (בשבת) גדולה מן המוקצה, או שהמוקצה אינו מונח ישירות על הבסיס, אלא מונח על דבר הטפל לו, אין הבסיס

שאלה: האם חיילים שנשארו לשמור על טנקים בשטח האימונים, או מפקד שמעדיף לישון ברכבו במקום בחמ"ל, רשאים לישון בהם בשבת? האם מותר לפרוס יריעת ברזנט על ציוד מוקצה, בכדי להגן עליו מפני הגשם?

נגיעה במוקצה (כיסוי ציוד מוקצה, ושינה ברק"מ בשבת)

מותר לכפות עליו כלי, ובלבד שלא יגע בו". לעומת זאת נפסק¹²: "כל מוקצה אינו אסור אלא בטלטולו, אבל בנגיעה בעלמא שאינו מנדנדו - שרי כו', וכן מותר ליקח דבר היתר המונח על דבר מוקצה", ונחלקו הפוסקים ביישוב דינים אלו, יש שכתבו¹³ שאין כל איסור בנגיעה במוקצה, ורק בנגיעה בביצה מוקצית החמירו, לפי שאיננה יציבה, ויש לחוש שהנגיעה בה תגרום לטלטולה, ויש שכתבו¹⁴ שנגיעה

נאמר בגמרא¹⁵: "אמר רב חסדא, אף על פי שאמרו אין נותנין כלי תחת תרנגולת לקבל ביצתה (לפי שבכך גורם לביטול הכלי מהיכנו (מהיתרו)), אבל כופה עליה כלי שלא תשבר", והוסיף בירושלמי¹⁶: "אמר רבי מנא, ובלבד שלא יהא כלי נוגע בגופה של ביצה". וכן פסק השו"ע¹⁷: "כל דבר שאסור לטלטלו, אסור ליתן תחתיו כלי כדי שיפול לתוכו, מפני שאוסר הכלי בטלטול ונמצא מבטל כלי מהיכנו. אבל

מקורות והערות

[צד] שבת מב ע"ב. [צח] ביצה פ"ה ה"א. [צו] סימן שי סעיף ו. כל זאת בניגוד לדברי רבי יצחק שנקט (בגמרא שם): "כשם שאין נותנין כלי תחת תרנגולת לקבל ביצתה, כך אין כופין עליה כלי בשביל שלא תשבר, קסבר אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל בשבת", ועיין ברי"ף (שם סו ע"ב מדפי הרי"ף) שלמד שאין הלכה כרבי יצחק, מדק"ל (שם קנד ע"ב) "היתה בהמתו טעונה כלי זכוכית (של הקות דם, האסורים בטלטול), מביא כרים וחסרות ומניח תחתיה, ומתיר החבלים והשקין נופלים", הרי שכלי ניטל אף לצורך דבר שאינו ניטל. [צז] רמ"א סימן שח סעיף ג, וכעין זה בשו"ע שם סעיף מב. [צח] הגר"א סימן שי סעיף ו, משנה ברורה שם ס"ק כב, וכן משמעות דברי המ"מ פכ"ה משבת הכ"ג. [צט] ט"ז שם ס"ק ה, מג"א שם ס"ק ג, וכן מפורש בתרומת הרש"ן סימן סז (אולם הגר"א הג"ל הוכיח דבריו מההיתר לסוך מת ולהדיחו, הרי שאין מניעה לנגוע במוקצה אף לצורך המוקצה).

מכך במקרה שבשל כך עלולים לחושדו בחילול השבת^{קא}, אולם יש לציין שחשש כזה אינו מצוי כל כך במסגרת הצבאית).

מותר לטלטל חפצי היתר לצורך כיסוי דבר מוקצה, אלא שיש להיזהר שבעת הכיסוי לא יניד את המוקצה ממקומו, ולכתחילה אף יש להימנע מנגיעה במוקצה, כשהנגיעה נועדה לצורך הטיפול בו, אולם במקום צורך ניתן להקל בכך.

במוקצה מותרת רק לצורכי היתר, אך אין לנגוע במוקצה לצורך המוקצה, ולמעשה נראה שדעת רביס"ק להקל בנגיעה במוקצה.

לפיכך מותר לשבת על גבי מוקצה מבלי להזיזו, ועל כן מותר לאפסן ציוד אישי או לישון בתוך רכב או רק"מ בשבת (מלבד כמובן אם הדבר כרוך בהפעלת מנגנונים חשמליים או אלקטרוניים, וכן יש להימנע

יא

שאלה: מה דין טלטול ציוד לחימה בתום פעילות מבצעית, האם יש לצמצם את טלטולו ככל הניתן, או שמא ניתן להמשיך ולטלטלו בריווח? האם חיילים ששבו מסיור בט"ש רשאים להשיב את ציודם כל אחד לחדרו, או שמא עליהם להשאירו ברכב, או להניחו מידיהם ברגע שנכנסו לבסיסם?

טלטול ציוד לחימה בתום פעילות מבצעית

בכדי להניחו כראוי (ונחלקן אחרונים^{קב} אם היתר זה מתקיים גם כשנטלו בטעות). ע"פ זה הורו רבים מן הפוסקים^{קג} שניתן להצניע את הסכין לאחר המילה, הואיל וכבר באה לידו בהיתר, אולם יש שהורו^{קה} שאין להקל בענין זה אלא בכלי שמלאכתו לאיסור, הואיל וניתן לטלטלו לצורך גופו ומקומו, אך בשאר מוקצה, ובכלל זה סכין

תשובה: נפסק בשו"ע^{קד}: "כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו בין לצורך גופו כו' בין לצורך מקומו כו', ומותר לו לטול משם ולהניחו באיזה מקום שירצה", דהיינו, מאחר שהכלי הגיע לידיו בדרך היתר, אינו צריך לשומטו מידי מיד עם גמר השימוש המותר בו, אלא רשאי להמשיך לטלטלו

מקורות והערות

[ק] עיין וילקוט יוסף סימן שח כללים בהלכות מוקצה סעיף ה, (וכן נראה בשמירת שבת כהלכתה פרק כב סעיף כד). ברם, יש לציין שבספר מנוחת אהבה (פרק יג סעיף ז) נקט שהעיקר להלכה כדעה המחמירה. [קא] עיין שמירת שבת כהלכתה (פרק כ סעיף עז) וילקוט יוסף (שם סעיף ז) שכתבו שנוהג להימנע מכניסה לרכב, הואיל ובעיני הבריות הדבר נחשב לאיסור. ואגב, עיין בהערה בשש"כ שם שכתב בשם הגרש"ז איערבך שלמרות שהדלת היא חלק מהמוקצה, וחל איסור לטלטל מוקצה אף באופן חלקי, מ"מ מותר לפותחה כשנצרך לכך (ובלבד, כמובן, שאין פתיחת דלת הרכב גורמת לאיסורים נוספים, כהדלקת נורות וכד'), הואיל ומטלטלה לצורך גופו ומקומו. [קב] סימן שח סעיף ג. ע"פ תוס' ביצה ג ע"ב ד"ה 'אבל', ר"ן שם ב ע"א מדפי הרי"ף, מ"מ פכ"ה משבת ה"ה, שכן מוכח משיטת רבי יצחק (שבת מג ע"א) שנקט שאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל, ומ"מ באר שאם נטל כלי לצורך מקומו, רשאי לכסות בו מוקצה. [קג] דעת המג"א (סימן רסו ס"ק יט, סימן שח ס"ק ז) שהואיל וכבר בא לידו, רשאי להניחו בכל מקום שירצה, וכענין שכתב הרמ"א (סימן רסו סעיף יב): "מי ששכח כיסו עליו בשבת, אם הוא בביתו יכול לילך עמו לחדר להחזיר חגורו וליפול שם להצניעו", ואילו דעת הגר"א (שם) שאין להקל בכך, ו"מי שאכל שום וריתו נודף, ישוב ויאכל שום?!" למעשה כתב הבה"ל (שם ד"ה 'יכול לילך' בשם דרך החיים) שניתן להקל בזה דוקא כשנטל בטעות 'כלי שמלאכתו לאיסור', אך אם נטל בטעות 'מוקצה מחמת גופו', עליו להשיכו מידיו לאלתר. [קד] מג"א סימן שלא ס"ק ה, וכן מפורש ברבינו ירוחם נתיב א ח"ב בשם הרמב"ן, ועיין ט"ז (י"ד סימן רסו ס"ק א) שבאר שהקלו להצניע בחדר את הסכין לאחר המילה, דאל"כ יש לחוש שיימנעו מלמול. ומ"מ יש להעיר שלשיטת המג"א רשאי לטלטל את הסכין אף למקום אחר, אך דוקא אם לא הניחה מידו, ואילו לט"ז רשאי להצניע את הסכין דוקא באותו החדר, ומשמע אפילו אם כבר הניחה מידו. [קה] מהרי"ל הלכות מילה אות כא, וכן פסק הגר"א ב"י"ד סימן רסו סעיף ב.

מילה (שהיא מוקצה מחמת חסרון כיס), לא נאמר היתר זה, ועל כן יש להניחה מידו לאלתר בתום המילה.

לעומת כל זה יש מן הפוסקים¹ שכתב שאיסור המוקצה פקע לגמרי מסכין המילה, ועל דרך זו כתב הרמ"א²: "מותר לטלטל האיזמל (סכין) לאחר המילה להצניעו בחצר המעורב, אע"ג דאינו צריך לו עוד באותו שבת, דהא לא הוקצה בין השמשות מאחר דהיה צריך לו באותו שבת, כן נראה לי".

להלכה הורו האחרונים³ שבכדי להצניע את הסכין, יש להמשיך ולטלטלה מיד בתום המילה, ומ"מ בדיעבד שהניחה מידו, ניתן לסמוך על דעת המקילים ולטלטלה בכדי להצניעה, כל שחושש לשלמותה.

עוד יש להוסיף שנפסק בשו"ע⁴: "כלי שיש עליו דבר האסור ודבר המותר, מותר לטלטלו, כגון מחתה שיש עליה מבעוד יום אפר שמותר לטלטלו לכסות בו רוק או צואה, ויש עליה ג"כ שברי עצים שהם אסורים בטלטול, מותר לטלטל מחתה כמו שהיא, וכגון שדבר המותר חשוב מדבר האסור כו', וטעם היתר טלטול זה

משום דלא אפשר למינקט קיטמא לחודיה", כלומר, מאחר ולא ניתן להפריד את האפר המותר משברי העצים האסורים, לפיכך רשאי לטלטל הכל יחד.

ע"פ זה יש שכתבו⁵ שניתן להניח את סכין המילה בתום הברית בתיק שיש בו חפץ היתר חשוב, ובכך יהא רשאי לטלטל את התיק כולו, אך דוקא לצורך גופו או מקומו. אולם יש שחלקו⁶ על כך ונקטו שמאחר ומעיקר הדין כשנצרך לכלי שיש בתוכו מוקצה, יש לנער תחילה את המוקצה⁷, כל שכן שאין להניח בידיים מוקצה לתוך כלי.

לפיכך מותר להמשיך לשאת בתום פעילות מבצעית את ציוד הלחימה למקומו, במיוחד כאשר הדבר נועד לשומרו שלא יפול חלילה לידי גורמים עוינים (ומ"מ ראוי לכתחילה להימנע מהנחתו מידיו עד אשר יניחנו במקומו⁸). אכן, מרגע שהונח הציוד במקומו, אין כל היתר לשוב ולטלטלו שנית, מלבד כמובן אם הדבר נצרך לצרכים מבצעיים, או שהשארתו במקומו אסורה מטעמי בטיחות או ביטחון

מקורות והערות

[קן] מהרש"ל בתשובה סימן מ. [קז] יו"ד סימן רסו סעיף ב, וכתב בנקודות הכסף שם שהרמ"א חש למעשה לשיטות המחמירות, ועל כן התיר לטלטל רק לצורך הצנעה. ועיין ט"ז (שם) שהקשה על הבנה זו, הלא כל דין 'אין מוקצה לחצי שבת' אינו אלא בחפץ שבין השמשות היה מותר ולאחר מכן חל עליו באופן זמני איסור מוקצה, כמבואר בשו"ע (סימן שי סעיף ג) "כל דבר שהיה ראוי בין השמשות, אם אירע בו דבר שנתקלקל בו ביום וחזר ונתקן בו ביום, חזר להיותו. אבל דבר שהוקצה בין השמשות, אסור כל היום", ואילו כאן הרי חל איסור מוקצה על הסכין גם בזמן המילה, ורק התירו למול למרות איסור המוקצה (וכן מציינו לענין הנוטל עלי לקצב עליו בשר (ראה סימן תצט סעיף ה), וענף לשיפוד לצלות בו ביו"ט (ראה סימן תקיח סעיף ג), שלאחר שימוש ההיתר בהם, חזר וחל עליהם איסור המוקצה). ובערוך השולחן (יו"ד שם סעיפים יג-יד) באר שכוונת הרמ"א "דכיון דרבנן התירו מוקצה זו משום המילה, ולכן כל מה ששייך להמילה ולהכנתה בין מלפניה ובין מלאחריה נסתלקה המוקצה לשעה זו". [קח] משנה ברורה סימן שי ס"ק טו. ועיין בדבריו שכתב בשם האליה רבה שרשאי אף למסור את הסכין לחבירו, והוא יניחנה במקומה, וכן דעת החכמת שלמה ריש סימן שח. [קט] סימן שי סעיף ח, ע"פ הגמרא (שבת מז ע"א): "אמר רבא, כי הוינן בי רב נחמן הוה מטלטלינן כנונא אגב קיטמא, ואף על גב דאיכא עליה שברי עצים". [קן] שמירת שבת כהלכתה פרק כ הערה נא, ובעיני שכתב המשנה ברורה (סימן רסה ס"ק ו) שניתן להעמיד כלי שיש בו דבר היתר, לקלוט את השמן (המוקצה) הנוטף מן הנר. [קיב] הגרש"ז אויערבך, מובא בהערה שם. [קיב] ראה סימן שט סעיף ג: "כלכלה מלאה פירות ואבן בתוכה, אם הם פירות רטובים, כגון תאנים וענבים, יטול אותה כמו שהיא, שאם ינער הפירות מתוכה, ייפסדו. אבל אם הם פירות שאינם נפסדים, ינערם וינער גם האבן עמהם, ולא יטלנה עמהם". [קיג] וכן ראוי במצבים אלה להשתדל להניח את המוקצה במנשא וכד' המכיל חפצי היתר חשובים, ולטלטל הכול יחדיו.

מידע^{ק"ד} (ועיין עוד לקמן בסוף הפרק בענין אסור להפריד בין ציוד תקין לציוד 'בלאי', דרכים לטלטול מוקצה בשעת דחק). כמו גם בין כדורי-רובה רגילים לכדורים אגב, יש להזכיר שבגלל איסור 'בורר'^{ק"ט}, נותבים וכד'.

יב

שאלה: האם לוחם ששב מפעילות מבצעית בשבת צריך להימנע מהנחת הציוד המוקצה על גבי כיסא בחדרו? כיצד ינהג לוחם שהוזעק מביתו במהלך השבת, וקודם צאתו לפע"מ, ברצונו להניח את הסמארטפון שלו במקום שמור?

הנחת מוקצה על כלי היתר ('ביטול כלי מהיכנו')

תשובה: נאמר בגמרא^{ק"ט}: "אמר רב הונא, היתה בהמתו טעונה כלי זכוכית (של הקזת דם, האסורים בטלטול), מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, ומתיר החבלים והשקין נופלים כו'. והא קא מבטל כלי מהיכנו (מהיתרו^{ק"י})? בשליפי זוטרי (חבילות כלים קטנות, שלאחר ששטמם על הכרים, ניתן לנערם מהכרים לקרקע בלא שיינזקו)", כלומר, הואיל וביטול הכלי מהיכנו אינו אלא באופן זמני, שכן לאחר הנחת המוקצה על הכלי, ניתן לנערו ממנו, אין בכך איסור.

מקורות והערות

[קיד] כעין זה מובא בגמרא (ערוכין מה ע"א): "תניא, בראשונה היו מניחין כלי זיין בבית הסמוך לחומה. פעם אחת הכירו בהן אויבים ורדפו אחריהם, ונכנסו ליטול כלי זיין, ונכנסו אויבים אחריהן, דחקו זה את זה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו אויבים. באותה שעה התקינו שיהו חוזרין למקומן בכלי זיין". וכעין זה מצינו בשו"ע (סימן תקכו סעיף 1): "מותר ללוות המת כו' ביו"ט שני (של גלויות) אפילו חוץ לתחום, וחוזרין למקומם בו ביום. וכן מותר להחזיר כלי הקבורה שהוליכו עמהם חוץ לתחום (שמא יוצרכו להם שנית)", וכן מובא במשנה ברורה (סימן תקצו ס"ג) שניתן לטלטל את השופר בר"ה גם לאחר התקיעות, לפי שאפשר שיוצרך לתקוע עוד לאחריהם. ועיין עוד באריכות בענין טלטול ציוד לחימה בשלבי ההתארגנות לפעילות מבצעית, ולאחריה, במאמר הרב חנניה שפרן בביטאון 'מחנך' ח"א עמוד 159. [קטז] ראה שמירת שבת כהלכתה פ"ג סעיפים ער-פד, וילקוט יוסף סימן שיט סעיף טז. ברם, עיין באריכות בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן לה) ושו"ת יביע אומר (ח"ה סימן לא) שחפצים הניכרים זה מזה אינם מוגדרים תערובת, ובמיוחד כשרגילים לאחסנם יחד, ועל כן אין איסור להוציא מהם את החפץ הנחרץ לו עתה. [קטז] שבת קנד ע"ב. [קיד] עיין תוס' (שם מג ע"א ד"ה 'דמבטל כלי מהיכנו') שיש מבארים הטעם הואיל ונראה כסותרו כלי, ויש מבארים לפי שראיה כבונה, שכביכול טח אותו ביטול לקרקע. אגב יש להוסיף שגם ניטרול מעשי של כלי, כלול באיסור זה, שכן מבואר בהמשך הגמרא (שם): "המורו של רבן גמליאל היתה טעונה דבש ולא רצה לפורקה עד מוצאי שבת כו', וביא כרים וכסתות ויניח תחתיה? מטנפי (המדרש), וקמבטל כלי מהיכנו", הרי שחל איסור גם על טינוף כלי כשבכך מוציא אותו מכלל שימוש. וכן מבואר ברמב"ם (פכ"ה משבת כ"ו), ע"פ הגמרא בשבת קכח ע"ב): "בהמה שנפלה לבור או לאמת המים, אם יכול ליתן לה פרנסה במקומה, מפרנסין אותה עד מוצאי שבת, ואם לאו, מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ואם עלתה עלתה, ואף על פי שמבטל כלי מהיכנו שהרי משליכם לבור לתוך המים, מפני צער בעלי חיים לא גזרו", הרי שלולא דין צער בעלי חיים, היה איסור להשרות כרים וכסתות במים, לפי שמוציאם מכלל שימוש. [קיד] שבת מב ע"ב, וכן נפסק בשו"ע (סימן שי סעיף 1): "כל דבר שאסור לטלטלו, אסור ליתן תחתיו כלי כדי שיפול לתוכו, מפני שאסור הכלי בטלטול ונמצא מבטל כלי מהיכנו". [קטז] בעל המאור שם סו ע"ב מדפי הר"ף. [קכ] רשב"א שם קנד ע"ב, ר"ן שם, ועוד. וכן מוכח מהמשך הגמרא שם: "מיתבי, היתה בהמתו טעונה טבל ועששיות, מתיר את החבלים והשקין נופלין, ואף על פי שמשתברין? ההם ככולסא (חתיכות זכוכית גדולות, שהוגז עתיד בין כך לשוברן, כך שאין הפסד גדול בשבירתן) כו'. ומאי אף על פי שמשתברין? מהו דתימא להפסד מועט נמי חששו, קא משמע לן", הרי שטעם ההיתר משום הפסד מרובה. [קכא] סימן רסו סעיף ט.

של מקיזי דם שאין ראויים בשבת לכולם לפי שהם מאוסים, ואם יפלו לארץ יישברו (ויבוא לידי הפסד^{קכב}), מניח תחתיהם כרים וכסתות. ודוקא במשאות קטנים שיכול לשומטן מתחתיהן, אבל אם הם גדולות שאינו יכול לשמוט הכרים מתחתיהן, אסור להניחם תחתיהן מפני שמבטל כלי מהיכנו, אלא פורקן בנחת שלא ישברו (על אף שיש בכך טלטול חלקי של המוקצה), ולא יניחם (ישאירם) על הבהמה משום צער בעלי חיים^{קכג}.

והנה, לא מפורש בגמרא ובשו"ע היאך הדין בכלי זכוכית גדולים שלא ניתן לפורקן בנחת, דעת רבים^{קכד} שבמקרה זה עליו לשומטן לקרקע הגם שיגרום בכך לשבירתן, אולם יש שנקט^{קכה} שבמקום הפסד מרובה, באין אפשרות אחרת, מותר לבטל כלי מהיכנו אף לכל השבת, ולמעשה הורו האחרונים^{קכז} שאין להקל בכך.

עוד יש להוסיף שנפסק בשו"ע^{קכז}: "אין נותנין כלי בשבת תחת הנר לקבל שמן הנוטף, מפני שהוא מבטל כלי מהיכנו", אולם מובא בפוסקים^{קכז} שמותר להניח כלי תחת נר שעוה מט לנפול, ואין בכך משום ביטול מהיכנו, לפי שיוכל לנער את הנר ממנו. וקשה, הלא היתר ההנחה כשיוכל

לנער, אינו אלא במקום הפסד, ואילו כאן משמע שמותר אפילו שלא במקום הפסד. בארו האחרונים^{קכח} שיש לחלק בין ביטול כלי באופן זמני, לבין ביטולו לרגע בלבד, והואיל ויוכל לנער את הנר מיד לאחר הנחתו על הכלי, אין כל איסור בכך. עוד כתבו הפוסקים הנ"ל שאם יש בכלי חפץ היתר חשוב, ניתן לקבל בו את השמן הנוטף מהנר, שכן מאחר שיוכל לטלטלו אגב ההיתר, נמצא שאין השמן מבטלו מהיכנו.

לפיכך השב מפעילות מבצעית יימנע מהנחת הציוד המוקצה על גבי כלי היתר, הואיל ומבטלו בכך מהיכנו. אולם במקום צורך ניתן להקל להניח את המוקצה בכלי שיש בו כבר חפץ היתר חשוב, וכן ניתן להקל בהנחת מוקצה על חפץ היתר, כל שיוכל לנער את המוקצה ממנו באופן מיידי. ובמקום הפסד מותר אף להניחו שם באופן זמני, כל שיוכל לנער ממנו לאחר זמן. אולם אם לא ניתן לנער את המוקצה משם, כגון שהמדובר בציוד עדין, אין להקל בכך, הואיל והדבר יביא לביטול הכלי לכל השבת.

ברם, נראה שאין איסור להניח ציוד לחימה על כלי היתר, אם יתכן שיוצרך לציוד הלחימה בהמשך השבת^{קכט}.

מקורות והערות

[קכב] כן באר המשנה ברורה (שם ס"ק כז) שטעם ההיתר הוא משום הפסד הכלים. [קכג] כן כתבו הקרבן נתנאל (שם פרק כד אות ז) והביה"ל (שם ד"ה 'לשומטן') בדעת הרי"ף הרא"ש הרמב"א והר"ן בסוגיה שם. [קכד] מג"א שם ס"ק יד, שכן דעת רש"י (שם ד"ה 'זהא איכא צעביה') והשלטי גיבורים (שם אות ג). [קכה] עיין ביה"ל שם. [קכו] סימן רסה סעיף ג, ע"פ המשנה שם מב ע"ב. [קכז] מג"א סימן רסה ס"ק ב, ע"פ הגהת אשר"י שם פ"ג סימן יח. [קכח] ראה שו"ע הרב ק"א סימן רסו ס"ק יא, וכן מוכח בלשון המשנה ברורה סימן רסה ס"ק ג. [קכט] כן נראה מדברי הגמרא (שם מג ע"א): "אמר רב חסדא, אף על פי שאמרו אין נותנין כלי תחת תרנגולת לקבל ביצתה, אבל כופה עליה כלי שלא תשבר כו'. רב יוסף אמר, היינו טעמא דרב חסדא, משום דקא מבטל כלי מהיכנו. איתיהביה אביי, חבית של טבל שנשברה, מביא כלי אחר ומניח תחתיה. אמר ליה, טבל מוכן הוא אצל שבת, שאם עבר ותיקנו - מתוקן". וא"כ מבואר שאם קיימת אפשרות שיופקע איסור המוקצה מן הציוד, אין בו דין ביטול. (אם כי אפשר שיש לחלק בין טבל שהאפשרות להפקיע את האיסור נמצאת בידיו, לבין צל"מ שהאפשרות שיוצרך לו בשבת אינה מסורה לידי אלא תלויה בגורם חיצוני).

יג

שאלה: האם מותר לטלטל אולר 'לדרמן' המכיל מברג ומספריים, כשרצונו להשתמש בסכין שבו לצורכי היתר? האם חייל היוצא לסיור בשעות היום, צריך לנער מן האפוד את האמר"ל המאוחסן בו? האם חייל רשאי לענוד בשבת את שרשרת הדיסקית, כששכח להסיר מעליה את המשרוקית?

טלטול דבר היתר שמונח עליו או מחובר לו מוקצה ('טלטול מן הצד')

תשובה: נאמר בגמרא^{קל}: "נוטל אדם כלכלה (סלסלת פירות) והאבן בתוכה" - "ולישדינהו לפירי, ונישדי לאבן, ונינקטינהו בידיים (כלומר, הלא באפשרותו לנער את תכולת הכלכלה לקרקע, ולאחר מכן לשוב ולאסוף רק את הפירות לתוכה, וא"כ לא מובן מדוע מותר לטלטלה עם האבן)? כדרכי אלעאי אמר רב בפירות המיטנפין (שלא ניתן להשליכם לארץ, לפי שייפסדו בכך)". וכן נפסק בשו"ע^{קלא}: "כלכלה מלאה פירות ואבן בתוכה, אם הם פירות רטובים, כגון תאנים וענבים, יטול אותה כמו שהיא, שאם ינער הפירות מתוכה, ייפסדו. אבל אם הם פירות שאינם נפסדים, ינערם וינער גם האבן עמהם ולא יטלנה עמהם".

הרי שניתן לטלטל דבר היתר אף שמטלטל אגב זה מוקצה הצמוד לו, כל שלא ניתן לנער בשל חשש שהניעור יגרום לנזק, וכתבו הפוסקים^{קלב} שבכלל זה אף אם המוקצה עצמו יינזק ע"י הניעור. לעומת זאת מצינו^{קלג} שאין להעביר מת מן החמה לצל, ואפילו מטלטלו באמצעות חפץ אחר ובלא מגע ישיר עמו. ובארו ראשונים^{קלד} שיש לחלק בין טלטול המוקצה אגב דבר ההיתר לצורך ההיתר, לבין טלטולו לצורך המוקצה, וכן נפסק בשו"ע^{קלה}: "טלטול מן הצד (כלומר, באופן עקיף), לצורך דבר המותר, מותר. הילכך צנון שטמן בארץ ומקצת עליו מגולים כו', נוטלו, אף על פי שבנטילתו מזיז עפר ממקומו".

מקורות והערות

[קל] שבת קמב ע"א (וע"ש שמבואר שבשעת בין השמשות היו בכלכלה גם פירות, ועל כן לא חל עליה דין 'ביסיס לדבר האסור'). [קלא] סימן שט סעיף ג. כעין זה נפסק גם בהמשך שם סעיפים ד-ה, וכן בסימן שי סעיף ח: "כלי שיש עליו דבר האסור ודבר המותר, מותר לטלטלו, כגון מחתה שיש עליה מבעוד יום אפר שמותר לטלטלו לכסות בו רוק או צואה, ויש עליה ג"כ שברי עצים שהם אסורים בטלטול, מותר לטלטל מחתה כמו שהיא, וכגון שדבר המותר חשוב מדבר האסור כו', וטעם היתר טלטול זה, משום דלא אפשר למינקט קיטמא לחודיה", כלומר, מאחר ולא ניתן להפריד את האפר המותר משברי העצים האסורים, לפיכך רשאי לטלטל הכל יחד, אך אם ניתן לנער את המוקצה תחילה, ודאי שאין לטלטלו. [קלב] כן למד הב"ח (סימן שי אות ג, הובאו דבריו בשער הציון סימן שט ס"ק יז) מסתימת לשון הטור, שלא הזכיר את הצורך לנער שברי עצים הממחיתה קודם שיטלטלה, והיינו לפי שייפסדו מכך. ועיין גם במשנה ברורה (סימן רעט ס"ק יח) שכתב שלאחר שכבו הנרות שעל השולחן, הרי שבמידה ולא חל עליו דין ביסיס לדבר אסור, ניתן לנער את הפמוטות מעליו ולאחר מכן לטלטלו, אולם אם יש לחוש שהפמוטות יינזקו מכך, רשאי לטלטל הכל יחד. וכן מבואר בשמירת שבת כהלכתה פרק כ סעיף מז. [קלג] עיין גמרא שם מג ע"ב, וכן נפסק בשו"ע (סימן שיא סעיף א): "מת שמוטל במקום שירא עליו מפני הדליקה, אם יש כיכר או תינוק, מטלטלו על ידיהם, ואם אין לו כיכר או תינוק, אם יש לו שתי מיטות, מטלטלו ע"י שיהפכנו ממיטה למיטה דהוי טלטול מן הצד. ואם אין לו לא זה ולא זה, מטלטלו לטלטול גמור, וכל זה באותו רשות. מת המוטל בחמה, מטלטלו לצל באותו רשות ע"י כיכר או תינוק, ואם אין לו כיכר או תינוק לא יטלטלנו כלל, אפילו להופכו ממיטה למיטה, דטלטול מן הצד שמה טלטול". [קלד] תוס' שם ד"ה 'דכו"ע טלטול מן הצד שמה טלטול', ורא"ש שם פ"ג סימן יט. [קלה] סימן שיא סעיף ח, ע"פ הגמרא (שם קמא ע"א): "אמר רב נחמן, האי פוגלא (צנון, שראשו רחב וחבנו הולך וצד), מלמעלה למטה - שרי, מלמטה למעלה - אסיר (כלומר, אם הוא מונח כשראשו למעלה, מותר לשולפו מן האדמה, שהרי אינו גורם בכך לטלטול עפר, אך אם הוא מונח כשחובו למעלה, אין לשולפו, שכן גורם בכך לתזוזה של העפר). אמר רב אבא אמרי בי רב, תניא דלא כרב נחמן, הקש שעל גבי המיטה, לא ינענעו בידו, אבל מנענעו בגופו כו', שמע מינה טלטול מן הצד לא שמה טלטול, שמע מינה".

שכן אם המדובר בציוד כוננות לצרכים מבצעיים, כאמר"ל הנמצא באפוד דרך קבע, או משרוקית הקשורה לדיסקית (וחיונית לו לאזעקת הכח בעת אירוע בטחוני), ומקפידים תמיד שלא להוציאם, מותר לטלטל את חפץ ההיתר, למרות שמטלטל מוקצה אגב כן.

לפיכך הנצרך לחפץ היתר שיש עליו מוקצה, חייב לנער את המוקצה תחילה, אולם אם לא ניתן לנער^{קל"י}, כגון שהניעור עלול לגרום נזק כלשהו, לחפצי היתר או למוקצה עצמו, או כגון שהסרתו כוללת מעבר על איסורי שבת כהתרת קשר בר קיימא, או טלטול מוקצה בידיים^{קל"י}, וכל

יד

שאלה: האם חייל המעריך ש'יוקפץ' או יגויס במהלך השבת, רשאי להכניס קודם השבת חפצי מוקצה לתיק שיש בו חפצי היתר, בכדי שיוכל לטלטל בשבת את התיק עם כל תכולתו? וכיצד עליו לנהוג בענין זה, אם לא נערך לכך מבעוד יום? כיצד ינהג חייל העומד לישון בשדה וחפץ להסיט אבן שמונחת תחתיו?

דרכי היתר לטלטול מוקצה

באמצעות מרפקו או רגלו), אפילו לצורך דבר האסור - מותר", ובמקום אחר^{קמ"א} כתב הרמ"א: "מותר לטלטל דבר מוקצה ע"י ניפוח (שנושף עליו ומעיפו), דלא הוי טלטול אלא כלאחר יד, ולא מיקרי טלטול".

עוד יש להוסיף שיש מן האחרונים^{קמ"ב} שכתב שבכלל היתר טלטול 'כלאחר יד' כל פעולת טלטול שאינו מבצעה בידיים, ואפילו דרכו בכך, ולשיטתו ניתן לטלטל ארנק בכיס וכד'. ברם, שאר אחרונים לא הזכירו הבנה מחודשת זו להלכה.

צירוף חפץ היתר, ככיכר או תינוק, למוקצה, וטלטולם יחד:

נאמר בגמרא^{קמ"ג}: "איתמר, מת המוטל בחמה כו', מניח עליו כיכר או תינוק

תשובה: מצינו מספר דרכים בהן ניתן להקל בטלטול מוקצה:

טלטול בשינוי ('כלאחר יד'):

שינוי^{קל"ח}: "הקש שעל גבי המיטה, לא ינענענו בידו (בכדי לסדרו שיהא נוח לשכב עליו), אלא מנענעו בגופו", והיינו לפי שמותר לטלטל מוקצה שלא כדרך טלטולו בחול, והוא הנקרא 'טלטול כלאחר יד'. כעין זה נאמר בגמרא^{קל"ט}: "תנו רבנן, אין מתחילין באוצר תחילה, אבל עושה בו שביל כדי שיכנס ויצא. עושה בו שביל? והא אמרת אין מתחילין! הכי קאמר, עושה בו שביל ברגליו בכניסתו וביציאתו (כלומר, התירוהו לעשות את השביל כדרך הילוכו, לפי שלא נחשב כטלטול)".

וכן נפסק בשו"ע^{קמ"ו}: "טלטול בגופו (כגון

מקורות והערות

[קל"ז] עיין שמירת שבת כהלכתה (פרק כ הערה קסט) שכתב בשם הגרש"ז אויערבך שאם לא ניתן לנער מחמת איסור, נראה פשוט שמוגדר כלא ניתן לנער. [קל"ז] ראה שמירת שבת כהלכתה (שם הערה רע) שכתב בשם הגרש"ז אויערבך שאם נזקק בשבת לשאת עימו צרור מפתחות עם חפץ מוקצה שלא ניתן להסירו אלא בטלטול בידיים, עדיף לטלטל את הצרור כולו על המוקצה שעליו, מאשר להוציא את המוקצה בידיים. [קל"ח] שבת פרק כ משנה ה. [קל"ט] שם קכו ע"א. [קמ] סימן שיא סעיף ח. [קמא] סימן שח סעיף ג. [קמב] שו"ע הרב סימן שא סעיף לט. [קמג] שבת מג ע"ב.

למקום שיכול להציל התפילין. ויש מי שאומר דהיינו דוקא כשהניחם שם מערב שבת.

טלטול אגב חפץ היתר ('מן הצד'):

כפי שהתבאר^{קמ}, הנצרך לחפץ היתר שיש עליו מוקצה, וניעור המוקצה עלול לגרום נזק כלשהו, לדברי היתר, או למוקצה עצמו, רשאי לטלטל את חפץ ההיתר, למרות שמטלטל מוקצה אגב כן. יתר על כן, יש מן הפוסקים^{קכ} שכתבו שאם נצרך להשתמש במוקצה לתשמיש היתר, כגון שנצרך להאיר עם נר במקום אחר, מותר אף לטלטלו אגב חפץ ההיתר, כל שעיקר הלטול הוא לצורך חפץ ההיתר.

מ"מ משמע שאין איסור גמור בטלטול מוקצה אגב היתר, אלא שבמידת האפשר קיימת חובה 'חיצונית' לנערו, ונראה שבדוחק גדול הגובל בצורך מבצעי, ניתן להקל בחובה זו (כשם שהקלו בחובה זו כשקיים חשש נזק)^{קכ}.

ומטלטלו (אגב טלטול החפץ המותר), ובמקום אחר נאמר^{קמ}: "אמר רבי אושעיא, שכח ארנקי בחצר, מניח עליה כיכר או תינוק ומטלטלה כו', רב אשי אמר כו', לא אמרו כיכר או תינוק אלא למת בלבד (ומשום כבוד הבריות)".

ברם, יש מן הראשונים^{קמח} שכתב שכל זאת דוקא במוקצה מחמת גופו, כאבנים ומעות, שהוראיל והוקצו באופן מוחלט, אין לטלטלם אפילו אגב דבר היתר, ואילו כלי שמלאכתו לאיסור אינו מוקצה גמור, ועל כן ניתן לטלטלו באופן זה, וכעין שמצינו^{קמז} שהתירו לטלטל מדוכה אגב שום שעליה.

וכן מובא בשו"ע^{קמז}: "יש מתירים לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור אפילו מחמה לצל ע"י כיכר או תינוק", אולם רבים^{קמח} חולקים על דין זה, ועל כן למעשה מצינו שהקלו בכך רק במקום הפסד מרובה וכד'^{קמט}, וכעין שנפסק בשו"ע^{קכ}: "אם הניח תפילין בארנקי מלא מעות, יכול להצילו מפני הדליקה או מפני הגנבים והגזלנים

מקורות והערות

[קמד] שם קמב ע"ב. [קמה] רא"ש כלל כב סימן ח. [קמו] שם קכג ע"א. [קמז] סימן שח סעיף ה. (ועיין בשו"ע הרב) שם סעיף כב) ובפמ"ג (משב"ז סימן שיא ס"ק ה) שכתבו שהקלו דוקא בכלי שמלאכתו לאיסור, הואיל והקלו גם לטלטלו לצורך גופו ומקומו. לעומת זאת במג"א (סימן שח ס"ק סא) משמע שלשיטה זו ניתן להקל בכל שתורת כלי עליו, ואפילו הוא מוקצה מחמת חסרון כו', וכ"כ החזו"א סימן מז ס"ק יא). יש להעיר שבספר שולחן שלמה (סימן שיא ס"ק ה) הקשה מדוע לשיטה זו יש לנער אבן המונחת ע"פ חבית, הלא לכאורה ניתן לטלטלה אגב החבית, כשם שהתירו לטלטל מוקצה אגב כיכר או תינוק, אלא מכאן שהיתר זה מועיל דוקא מצד שניכר הדבר שמצדף את ההיתר בכדי להתיר את הטלטול, אך אין להקל במצבים שבמקרה נמצא חפץ היתר יחד עם המוקצה. ועיין בכעין זה בחזו"א (סימן מז ס"ק כג) שהצריך להניח את ההיתר ע"ג המוקצה, כך שהמוקצה יהיה בסיס וטפל להיתר. ברם, משמעות שאר פוסקים שהנהגה על גבי המוקצה אינה בדוקא, ראה מג"א (סימן שיא ס"ק א) שכתב "מניחו אצלו ומטלטלו עימו", וע"פ זה כתב בספר גשר החיים (פרק ה סעיף ה אות ב) שמפאת כבוד המת אין להניח את הכיכר על גביו, אלא מניחו לצידו. [קמח] ראה משנה ברורה סימן שח ס"ק כו, שכן כתבו הרשב"א ובעל המאור שאין להקל בכיכר ותינוק אלא במת בלבד (ובארו שההיתר במדוכה נובע מכך שכן דרכה לרוך בה את השום), ושכן הורו הט"ז שם ס"ק ד והגר"א שם, וכן נראה מדברי השו"ע (סימן שיא סעיף ה) שכתב: "לא התירו לטלטל ע"י כיכר או תינוק אלא במת בלבד, אבל לא בשאר דברים האסורים לטלטל". [קמט] כמבאר בשו"ע הרב סימן שח ס"ק כב, וכהערת שער הציון שם ס"ק כד. [קנ] סימן שלד סעיף טז. ברם, יש לציין שראייה זו אינה מוכרחת, שכן עיין במשנה ברורה (שם ס"ק מה) שהביא שבביאור הגר"א שם באר אמנם שמותר אף לכתחילה להניח את התפילין אצל המעות בכדי לאפשר את טלטולם, אולם דעת הט"ז (סי"ק יג) והמג"א (ס"ק כ) שרק אם הניחם בשבת אצל המעות קודם הדליקה רשאי לטלטלם. ועוד, אפשר שדוקא בהצלה מדליקה הקלו, שכן נפסק בשו"ע (שם סעיף ב): "ויש מתירים לטלטל מעות ודברים המוקצים כדי להצילם מפני הדליקה או מאונסים הבאים לגולם, דבמקום פסידא אין לחוש לאיסור מוקצה. ויש אוסרים". [קנא] בתשובה הקודמת. [קנב] שו"ע הרב סימן רעז סעיף ו, וכדבריו הורה בשמירת שבת כהלכתה פרק כ סעיף מז (וע"ש בעה"ע קסח). ברם, עיין בשו"ע הרב (סימן שיא סעיף יד) שכתב שאם כל כוונתו היא לצורך שימוש במוקצה לתשמיש היתר, ואין עיקר הלטול לצורך חפץ ההיתר, אינו רשאי לטלטל את המוקצה אגב היתר, ולעומת זאת עיין בפמ"ג (מ"ז סימן שח ס"ק יח, א"א סימן רעז ס"ק יא), שהתירו אף בכה"ג. [קנג] וכן שמענו מהגר"א נבנצל.

א"כ מבואר שניתן לטלטל מוקצה בשינוי ('כלאחר יד'), כגון באמצעות רגלו, מרפקו או גב ידו. ונראה שבמקום דוחק גדול, כגון בשעת גיוס חירום בשבת, ניתן גם לצרף מבעוד יום את המוקצה לתיק המכיל חפצי היתר חשובים (או, במידה ולא התכוון לכך מראש, רשאי אף לטלטלנו בשבת לתוך התיק בשינוי),

ולשאתו כך על גופו. כל זאת בהסתמך על כך שטלטלו 'מן הצד' אגב היתר, ועל שיטת המקילים לטלטל במקום הפסד מרובה כלי שמלאכתו לאיסור אגב כיכר או תינוק, ובצירוף שיטת הפוסקים שנשיאת מוקצה על גופו (ולא בידיו) אינה בכלל האיסור^{קיד}.

מקורות והערות

[קנד] כעין זה הורה הגר"י נויבירט בסמוך למלחמת ששת הימים (המעין תשכז), וכן הורה בשו"ת דבר חברון סימן תיא, וכן שמענו מהגר"א נבנצל. עוד יש להוסיף שמבואר ברמ"א (סימן שי סעיף ז) שהשוכח כסף בכיס 'פנימי', רשאי לטלטל את הבגד, הואיל ואין המעות על עיקר הבגד, ורע"א (שם) הביא דעת התוס' והרשב"א שאף אין צריך לנער את הכסף ממנו, והיינו לפי שהכסף מונח בכיס שטפל לבגד, ומכאן למד בספר שלמי יהונתן (סימן שי סק כה ובבירורי ההלכות סימן מז) שניתן במידת הצורך, להקל להכניס ארנק מבעוד יום לכיס המכנסיים, ולטלטל באמצעותם את הארנק, וכעין זה נראה שניתן להקל בטלטול תיק שקשורה אליו שקית עם מוקצה.

פרק מח. עיסוק בענייני חולין בשבת

א

עיסוק ודיבור
בענייני חולין
בשבת

שאלה: האם מותר לתאם עם חבירו בשבת לנסוע עמו במוצ"ש? האם מותר לעיין בלוח המודעות בזמני הנסיעות של האוטובוסים בכדי לתכנן את נסיעתו במוצ"ש? ומה דין עריכת תדריך בשבת לקראת אימון שיערך לאחר השבת?

שתוכל לעמוד עמי לערב, אע"פ שמתוך כך מבין שצריך לו לערב לשוכרו, אבל לא יאמר לו: היה נכון עמי לערב".
ונחלקו הפוסקים אם מותר לדבר בשבת בדברי מצוה שאסור לעשותם בה (כגון לומר שלמחרת יכתוב מזוזה), או שמא הותר רק לעסוק בענייני מצוה שיש בהם תועלת בשבת עצמה, ולמעשה הורו שלכתחילה יש להקל דוקא בדבר שיש בו תועלת בשבת עצמה.

תשובה: נאמר בגמרא^א: "תניא כו' רבי יהושע בן קרחה אומר, אומר אדם לחבירו הנראה שתעמוד עמי לערב (וחבירו מבין שכוונתו לשוכרו למלאכה), דכתיב, "ממצוא חפצך ודבר דבר", דיבור - אסור, הרהור - מותר כו'. ודיבור מי אסיר? ! והא רב חסדא ורב המנונא דאמרי תרוייהו, חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת כו'! אמר קרא, "ממצוא חפצך ודבר דבר", חפצך - אסורים, חפצי שמים - מותרין".

עוד נפסק בשו"ע^ב: "יכול לומר לחבירו: לדרך פלוני אני הולך למחר כו', כיון שהיום יכול לילך ע"י בורגנין (סוכות שומרים שבין שתי הערים, היוצרות רצף-תחומי ביניהן), וכן כל כיוצא בזה שיש בו צד היתר לעשותו היום, יכול לומר לחבירו שיעשנו למחר". כלומר, כל איסור הדיבור בפעולות אסורות אינו אלא כשאין כל אפשרות הלכתית לבצען בשבת, כגון שאומר "למחר אבשל תבשיל זה" וכד', אך מותר לדבר בשבת על פעולה שבתנאים מסוימים ניתן לבצעה בשבת, כגון שאומר "למחר אלך לעיר פלונית", שאף שהיא מחוץ לתחום, אפשר שהיה מותר לילך לשם אם היו בורגנין ביניהם.

וכן נפסק בשו"ע^ב: "ממצוא חפצך - חפצך אסורים אפילו בדבר שאינו עושה שום מלאכה, כגון שמעיין נכסיו לראות מה צריך למחר, או לילך לפתח המדינה כדי שימהר לצאת בלילה למרחץ כו'. חפצי שמים מותר לדבר בהם, כגון, חשבונות של מצוה, ולפסוק צדקה, ולפקח על עסקי רבים כו'. הרהור בעסקיו, מותר, ומ"מ משום עונג שבת, מצוה שלא יחשוב בהם כלל ויהא בעיניו כאילו כל מלאכתו עשויה". ובהמשך^ג: "וְדַבֵּר דְּבָר - שלא יהא דיבורך של שבת כדיבורך של חול, הילכך אסור לומר: דבר פלוני אעשה למחר, או סחורה פלונית אקנה למחר כו'. מותר לומר לחבירו: הנראה בעיניך

מקורות והערות

[א] שבת קנ ע"א. [ב] סימן שו סעיפים א, ו, ח. [ג] סימן שז סעיפים א, ז. [ד] ראה משנה ברורה שם ס"ק א. [ה] שם סעיף ח, ע"פ הגמרא שם ע"ב.

וא"כ אסור לאדם לעסוק ולדבר בשבת בדברים שחל איסור לעשותם בשבת, אלא שכל האיסור הוא דוקא כשניכר הדבר שעוסק בענינים אסורים (ודוקא בדברים שאין כל דרך הלכתית לאפשר את ביצועם בשבת), אך מעיקר הדין אין איסור להרהר בלבד או לדבר ברמיזה בענינים אלו.

על כן אסור לחייל לקבוע עם חבריו בשבת לנסוע עמו במוצ"ש, או להיוועץ בחבריו בשבת אילו מסמכים עליו למלא בכדי להשלים הליך כלשהו, וכן אסור לעיין במועדי הנסיעה של האוטובוסים בכדי לתכנן את נסיעתו במוצ"ש, או להמתין בשבת בשער הבסיס בכדי לנסוע משם מיד עם צאת השבת. אולם אין איסור לשאול את חבריו אם הוא 'מגיע' במוצ"ש למקום פלוני, ולומר לו שברצונו 'להצטרף' אליו, והלה יבין שכוונתו לרמוז לו שהוא מעונין לנסוע עמו, ובאותה מידה אין איסור לעיין בלוח מודעות שבין השאר מפורסמים שם מועדי נסיעה של האוטובוסים, ובלבד שהדבר לא יהא ניכר באופן מובהק ממעשיו.

כל זאת לצורך עניניו הפרטיים, אך לצורכי ציבור ומצוה מותר לעסוק ולדבר בשבת

בדברים שחל איסור לעשותם בשבת, אלא שלכתחילה אין להקל בזה אלא בדבר שיש בו תועלת בשבת עצמה.

על כן מותר למפקדים ולחיילים לשוחח בשבת בענינים מקצועיים, ולהעשיר את ידיעותיהם המקצועיות, הואיל ויש בדבר חשיבות ותועלת גם בשבת עצמה. לעומת זאת משום איסור הכנה מקודש לחול, אסור למפקד לערוך תדריך לקראת המשך השבוע, וכל שכן שאין לערוך לסגל סיוור שטחים כהכנה להמשך השבוע (אולם אם מפקד נזכר בשבת בהוראת בטיחות שהודעתה נחוצה לקראת תרגיל שיערך לאחר השבת, וחושש שלא יתאפשר לו לבצע זאת לאחר מכן, רשאי להנחותה (בע"פ) בשבת, הואיל ואי ידיעתה עלול להביא לסיכון חיי אדם).

ברם, יש לציין שככלל, בשל חשיבות השמירה על מנוחת השבת במיוחד במסגרת הצבאית, מאוד יש להשתדל להימנע מעיסוק בענינים מעין אלו במהלך השבת, מה גם שהדבר נוגד את פקודות הצבא, על כן למעשה במקרים חריגים יש להיוועץ ברב היחידה ולשקול בזהירות ומתינות את מידת נחיצותם ודחיפותם.

ב

התעמלות אישית בשבת **שאלה:** האם מותר לחייל החפץ בכך, לצאת למד"ס פרטי בשבת? **תשובה:** את הפסוק "וכיבדתו מעשות דרכיך" דורשת הגמרא: "שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול", על יסוד דין זה נאמר במקום אחר

מקורות והערות

[1] ועיין בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סימן קיב) שהתיר לערוך ישיבת ועד ציבורי בשבת, והאריך לבאר שאין לאסור זאת בשל החשש שעלולים לכתוב פרוטוקול בשבת, שכן אין לנו לחדש גזירות מדעתנו. [2] הפ"ע 3.0903. "בימים אלו יופסקו כל העבודות בצה"ל, פרט לעבודות החיוניות לביטחון המדינה". [3] שבת ק"ג ע"א. [4] ברכות ו ע"ב.

ההתעמלות, שאז מותר בה אף בשבת, לבין מצב שמתעמל לחזק את גופו, שאז מעשה ההתעמלות אסור.

מלבד כל זה יש מפוסקי דורנו¹ שכתב שחל איסור להתעמל ולבצע תרגילי מאמץ בשבת בשל הפגיעה במנוחת השבת, וכביאור הרמב"ן² שמצות השבת כוללת גם "שיהיה יום שבתה ומנוחה, לא יום טורח", ואפילו מדברים שאינם מלאכה.

לאור זאת אסור להתעמל בשבת, ובודאי שאין לערוך מד"סים, ברם, חייל פרטי המתענג מההתעמלות עצמה (ולא רק שמח בחיזוק גופו), רשאי להקל בכך בדרך אקראי, ואף זאת תוך זהירות מפגיעה במנוחת השבת וכבודה, וכמובן תוך זהירות משאר איסורים, כאיסור יציאה מחוץ לתחום, או כאיסורים הקשורים לרחיצת הגוף בשבת.

בשבת), אמינא: קא מחליין רבנן שבתא, כיון דשמענא להא דרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בשבת, שנאמר, "אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וגו'", אנא נמי רהיטנא".

וא"כ מבואר שמלבד לדבר מצוה, אין לרוץ בשבת, אלא שמובא בראשונים³ שהמתענג מריצתו רשאי בכך, וכן נפסק בשו"ע⁴: "אין לרוץ בשבת אלא אם כן הוא לדבר מצוה כגון לביהכ"נ או כיוצא בו. בחורים המתענגים בקפיצתם ומרוצתם, מותר".

לעומת זאת נפסק בשו"ע⁵: "אין מתעמלין, היינו שדורס על הגוף בכח (שפושט ומקפל זרועותיו) כדי שייגע ויזיע", והיינו לפי שיש בכך משום רפואה שנאסרה בשבת, ובארו מפוסקי דורנו⁶ שיש לחלק בין מצב שנהנה מעצם

ג

שאלה: האם חייל החפץ לקנות בשבת ממתקים מהשק"ם הפלוגתי, רשאי לקבלם בשבת ולסכם עם האחראי שישלם על כך לאחר השבת? האם חייל הנצרך לבצע מדידות בשבת לצרכים מבצעיים, כמדידת טווחים או טמפרטורת מטען, צריך להשתדל לבצעם בשינוי (כשאין כל מניעה מבצעית לכך)?

מסחר ומדידה בשבת

סיכום מידה ולא סיכום מנין, לומר: הרי שיש לך בידי חמשים אגוזים תן לי חמשים אחרים והרי יש לך בידי מאה".

דהיינו, למרות האיסור לעסוק במקח וממכר בשבת⁷, מותר לקבל מוצרים מהחנווני לצורך השבת, ובלבד שלא ידברו

תשובה: שנינו⁸: "הולך אדם אצל חנווני הרגיל אצלו, ואומר לו

תן לי ביצים ואגוזים במנין", וכן נפסק בשו"ע⁹: "מותר לומר לחנווני תן לי ד' ביצים וה' רמונים (לצורך השבת), ובלבד שלא יזכיר לו שם דמים (מחיר), ולא

מקורות והערות

[1] סמ"ק סוף סימן רפא. [2] סימן שא סעיפים א-ב. [3] סימן שכח סעיף מב. [4] [ג] עיין שו"ת מלמד להועיל ח"א סימן נג, ושו"ת דבר חברון סימן ערה. [5] [ד] שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סימן ד. [6] [טז] ויקרא כג כד. ועיין בשו"ת חת"ס (ח"ו סוף סימן צז) שלמד מדברי הרמב"ן הללו שחל איסור מן התורה לנסוע ברכבת מיטלטלת בשבת, ואפילו אין הנסיעה עצמה כרוכה בשום איסור מלאכה נוסף, מלבד עצם ביטול המנוחה. [7] [טז] ביצה פ"ג משנה ח. [8] [יז] סימן שכג סעיף ד, ע"פ הגמרא שם כ"ט ע"ב. [9] [יח] ראה רש"י (ביצה לו ע"א

כלל ביניהם על עניני חשבונות ותשלומים. וכעין זה מבואר בפוסקים^ט שלמרות האיסור לתת מתנה בשבת, מותר לתת מתנה לצורך השבת.

וא"כ חייל החפץ לקנות בשבת ממתקים מהשק"ם הפלוגתי לצורך השבת, רשאי לעשות זאת ובלבד שיאמר לאחראי שישדירו את הענין ביניהם לאחר השבת.

ולשקול בשבת (אף במכשירים שהפעלתם אינה כרוכה בשום איסור), לפי שרגילים לעשות כן לצורכי מסחר, ויש בזה משום עובדין דחול, ומ"מ הקלו במדידה לצורכי מצוה, וכן נפסק בשו"ע^כ: "מותר למדוד בשבת מדידה של מצוה, כגון, למדוד אם יש במקוה מ' סאה, ולמדוד אזור מי שהוא חולה".

לאור זאת, הנצרך לבצע מדידות בשבת לצרכים מבצעיים אינו צריך להשתדל לבצען בשינוי, ואפילו כשעיתותיו בידו.

עוד יש להוסיף שחז"ל^כ אסרו למדוד

ד

הכנה משבת לחול

שאלה: האם מותר להחליף מדים בשבת לצורך מוצ"ש? האם מותר לחיילי סיור המתחיל בשבת ונמשך למוצ"ש, לקחת עימם יין ובשמים בשבת לצורך הבדלה? האם מותר לחייל שהזעק מביתו בשבת ליטול עימו חפצים לצורך המשך השבוע? האם מותר לחייל בקורס להתכונן בשבת למבחן שיערך ביום א'? ומה דין לימוד ציר ניווט בשבת לצורך מוצ"ש? האם מותר לערוך 'מסדרי שתייה' בשבת בכדי לוודא שהחיילים היוצאים ל'מסע' במוצ"ש שותים קודם לכן כמות מים במידה מספקת? והאם רס"פ החושש שלא יתאפשר לו להכין במוצ"ש כריכים לצורך ה'מסע', רשאי להכינם בשבת?

וקיתוניות וצלוחיות - מדיח והולך כל היום כולו, לפי שאין קבע לשתייה". לעומת זאת מצינו שנפסק בשו"ע^{כד}: "מי שיש לו פירות בראש הגג ורואה מטר שבא, אסור לשלשלם בשבת דרך ארובה שבג (לפי שיש בזה טירחה מרובה), אבל מותר לכסותן. ואפילו לבנים (העומדים לבנייה), שהם מוקצים, מותר לכסותן

תשובה: שנינו^{כז}: "מציעין את המיטות מלילי שבת לשבת, אבל לא משבת למוצאי שבת", ונאמר בגמרא^{כח}: "תנו רבנן, קערות שאכל בהן ערבית - מדיחן לאכול בהן שחרית, שחרית - מדיחן לאכול בהן בצהרים, בצהרים - מדיחן לאכול בהן במנחה, מן המנחה ואילך שוב אינו מדיח. אבל כוסות

מקורות והערות

ד"ה 'משום מקח וממכר') שבאר מקור האיסור משום "ממצוא חפצן ודבר דבר", שאין לעסוק בדברי חולין בשבת, ואילו ברמב"ם (פכ"ג משבת הי"ב) כתב הטעם משום גזירה שמא יכתוב בשבת. [יט] ראה משנה ברורה סימן שו ס"ק לג. [כ] ראה שבת קנו ע"ב, ותוס' שם קכו ע"ב ד"ה ימדבריהם למדנו'. [כא] סימן שו סעיף ז. [כב] שבת פרק טו משנה ג. [כג] שם קיח ע"א. [כד] סימן שלח סעיף ז.

אסרו להרכיבו שם, ולעומת זאת אסרו להביא יין בשבת לצורך הבדלה (א"כ נושאו בעוד היום גדול, שאז נראה כעושה לצורך השבת), כמו גם לגלול בשבת את ספר התורה לצורך הקריאה הבאה, או להביא לביהכנ"ס מגילת אסתר או ספר קינות לצורך מוצ"ש.

ברם, כתבו מפוסקי דורנו¹ שאין מניעה לבצע פעולות לצורך השבת, כשיש בהן תועלת גם למוצ"ש, ועל כן מותר להביא מגילה לביהכנ"ס, אם לומד בה בשבת, וכן מותר לסדר את הבית מבעוד יום, הגם שיש לו תועלת בכך למוצ"ש, ועל דרך זה מותר ללמוד לצורך חול ענינים שלעצמם ידיעתם יש ערך כבר בשבת עצמה.

עוד נפסק בשו"ע²: "עירב ברגליו בראשון, צריך לערב ברגליו בשני, והוא שילך ויעמוד באותו מקום ויחשוב שם בלבו שיקנה שם שביתה, ולא יאמר כלום, מפני שאסור לעשות שום הכנה מיו"ט

מפני הדלף", ובמקום אחר נפסק³: "מותר להשקות את התלוש, כדי שלא יכמוש". מכאן דייקו מפוסקי דורנו⁴ שבכדי למנוע הפסד מרכושו, מותר לבצע פעולות שיש בהן משום הכנה משבת לחול, ובלבד שלא יהיה בהן טירחה מרובה, ועל כן התיירו⁵ להדיח בשר שלא הומלח והיום השלישי לשחיטתו חל בשבת (בכדי לאפשר למולחו לאחר השבת), והוסיפו⁶ שבמיוחד ניתן להקל בזה בפעולות שמורגלים לבצעם מבלי מחשבה, כגון להכניס בשבת אוכל למקרר או למקפיא, ואפילו לא יצטרך לו בהמשך השבת, או כגון לשפוך מים על כלי הסעודה בכדי שהלכלוך לא ידבק בהם ויקשה על ניקוים לאחר השבת.

עוד מבואר בפוסקים⁷ שלצורך מצוה ניתן להקל ולהכין משבת לחול ובלבד שלא יהיה בזה תיקון גמור, ועל כן התיירו להעביר שולחן בשמיני עצרת מהסוכה לבית לצורך שמחת תורה (בחו"ל), אך

מקורות והערות

[כח] סימן שכא סעיף יא. [כז] שמירת שבת כהלכתה פרק כח סעיף פג, ילקוט יוסף סימן שז דיני הכנה בשבת סעיף יז, (ברם, במשנה ברורה סימן שט"ו ס"ק כב משמע שדוקא לענין אמירה לגוי הקלו בדין זה במקום הפסד). ועיין באריכות בענין זה בשו"ת מחזה אליהו (סימנים נד-נה) שהוכיח מדברי השו"ע בהלכות יו"ט (סימן תצח סעיף ו): "בהמה מסוכנת שירא שמא תמות כו', אסור לשוחטה א"כ יש שהות ביום כדי לאכול ממנה כזית צלי מבעור", ובהמשך (שם סעיף ז): "אותו ואת בנו שנפלו לבור, מעלה את הראשון ע"מ לשוחטו, ואינו שוחטו וחרור ומערים ומעלה את השני", שבמקום הפסד מרובה ניתן להקל גם כשהדבר כרוך בטירחה מרובה, ובאר שם שבהורדת הפירות מראש הגג החמירו יותר לפי שניכרת שאינה לצורך השבת, מה גם שהגשם הוא דבר שכיח והיה לו להערך לכך קודם השבת. [כז] עיין משנה ברורה סימן שכא ס"ק כא. [כח] כן כתב בשמירת שבת כהלכתה שם סעיף פא בשם הגרש"ז אויערבך, ובמהרה"ח הוכיח זאת מהיתור טלטול כלי שמלאכתו להיתר מחמה לצל, והיינו למרות שאינו עושה פעולה זו לצורך השבת, מ"מ מאחר ועושה אותה מבלי דעת, אינה נחשבת לפעולת הכנה. לעומת זאת יש לציין שבשו"ת מהרש"ג (ח"א סימן סא) למד מהיתור טלטול מחמה לצל, שכל איסור הכנה אינו אלא בפעולה שעושה אותה בשבת בכדי לחסוך את עשייתה לאחר השבת, אך אין איסור הכנה בפעולה שאם לא יבצענה בשבת, לא יוכל לבצעה לאחר מכן. ולכן התיירו להפיר נדרי אשתו בשבת, או להדיח בשר שלא הומלח והיום השלישי לשחיטתו חל בשבת. [כט] עיין חיי אדם כלל קנג סעיף ו שכתב: "רכשגומר איהו דבר, הוי הכנה, אבל ההבאה לביתו, לא הוי הכנה כו', והוא גמרא ערוכה בעירובין ל"ח דדוקא אם אמר זה יהא עירוב הוי הכנה, אבל ההולכה לא הוי הכנה כו', וכן מוכח ממהרי"ל שהביא המג"א סוף סימן תרס"ו דמותר להביא השולחנות לבית, רק להעריכם אסור, וכתב עוד בשמו דאסור לחפש הספר תורה מיום טוב לשבת, אלא על כרחך כמו שחילקתי כו'. ולכן נראה לי דבשעת הדחק שלא ימצא בלילה בקל, מותר להביא יין וכן מים מיום טוב לחבירו, דכל זה לא מקרי הכנה, רק שצריך להביאו בעוד היום גדול, ולא מוכח מילתא, דאפשר דצריך עדיין לצורך היום. וגם לא יביא כדרך שגושא בחול, רק ישנה. ומכל מקום לצורך חול, אין לנו ראייה להיתר, דיש לומר דדוקא לצורך מצוה, מותר". ועיין עוד במשנה ברורה סימן תרס"ו ס"ק ה. [ל] שמירת שבת כהלכתה שם סעיפים עד, עה, עט, פ, פד, ילקוט יוסף שם סעיפים ד, יד, כז, כט. ומוכח כן בדברי השו"ע (סימן תקג סעיף א): "אסור לאפות או לבשל או לשחוט ביום טוב לצורך מחו, אפילו הוא שבת או יום טוב, ואפילו בשני ימים של ר"ה. אבל ממלאה אשה קדירה בשר אף על פי שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת". [לא] סימן תטז סעיף ב.

לשבת או משבת ליו"ט אפילו בדיבור", הרי שאיסור הכנה שייך אף באמירה בלא מעשה וטירחה, וכן מצנינו¹³ שאין להתיר נדרים בשבת.

הכנה, ואילו פעולות משמעותיות יותר כהעברת ציוד והדחת כלים, נאסרו, למעט אם נועדו לצורך השבת ויש בהן תועלת נוספת למוצ"ש.

לעומת זאת נפסק בשו"ע¹⁴: "מותר לומר לחבירו: הנראה בעיניך שתוכל לעמוד עמי לערב, אע"פ שמתוך כך מבין שצריך לו לערב לשוכרו", ובהמשך¹⁵: "יכול לומר לחבירו: לכרך פלוני אני הולך למחר, וכן מותר לומר לו: לך עמי לכרך פלוני למחר כו', וכן כל כיוצא בזה שיש בו צד היתר לעשותו היום, יכול לומר לחבירו שיעשנו למחר, ובלבד שלא יזכיר לו שכירות (שאז אסור משום 'ודבר דבר - שלא יהא דיבורך בשבת כדיבורך בחול')", ויש לחלק¹⁶ שדוקא אמירה חשובה היוצרת חלות הלכתית נאסרה, אך בדיבור בעלמא אין איסור הכנה, ובאותה מידה מותר לישון¹⁷ או ללכת¹⁸ לצורך מוצ"ש, ובלבד שלא יהיה ניכר שעושה כן לצורך חול.

לפיכך מותר להביא יין ובשמים לצורך הבדלה, כשעוד היום גדול, הואיל וניתן לתלות שנועדו לשימוש בשבת, ולא ניכר שנועדו לצורך מוצ"ש. בדומה לזה מותר לוודא שתיית חיילים בשבת, לצורך אגירת נוזלים לקראת אימון מפרך במוצ"ש, שכן נראים כשותים מפאת חולי או צמא. אמנם, לא יאמרו בפירוש שהדבר נועד לצורך מוצ"ש, ואף לא יהיה ניכר עליהם שצער יש להם בשתייה זו, וששותים באופן מאולץ לצורך מוצ"ש, ולאור זאת לא יקיימו 'מסדרי שתייה'¹⁹. כמו כן אסור לבצע בשבת פעולות הערכות להמשך השבוע, כלבישת מדים²⁰ והכנת כריכים לצורך 'מסע' שיערך במוצ"ש, או כנשיאת חפצים ולימוד חומר עיוני (כציר ניווט²¹ וכד') לצורך ימי החול (אא"כ יש ערך בידיעת החומר כבר בשבת עצמה).

א"כ מבואר שמותר לבצע בשבת פעולות קלות כאמירה, שינה, או הילוך, לצורך חול, ובלבד שלא יהא ניכר שנועדו לצורך

עם זאת, בדוחק ניתן לבצע בשבת פעולות הכנה לצורך הצלה מהפסד, ועל כן מותר

מקורות והערות

[לב] סימן שמא סעיף א. [לג] סימן שז סעיף ז. [לד] שם סעיף ח. [לה] כן באר בשו"ת מחזה אליהו סימן נו. [לו] ראה משנה ברורה (סימן רצ ס"ק ד) שמתר לישון בשבת לצורך מוצ"ש ובלבד שלא יאמר שנושה כן לצורך מוצ"ש. [לז] ראה שו"ע (סימן שז סעיף ט) שכתב: "מותר להחשיך (לבוא סמוך למוצ"ש כד') לתלוש פירות ועשבים מגינתו וחורבתו שבתוך התחום, ולא אסרו להחשיך אלא בסוף התחום משום דמינכרא מלתא". [לח] וקעין שמצינו (ראה שו"ע סימן תקנב סעיף י) שמתר להגביר את האכילה בשבת שחלה בערב תשעה באב. יש להעיר שלעומת כל זה, חיילים היוצאים לפעילות מבצעית מאומצת במוצ"ש, ומפקדם חושש שלא יוכל לוודא שהגבירו את השתייה במהלך השבת, רשאי, ואף מחויב, לערוך 'מסדר שתייה' אפילו באופן שיהיה ניכר שנועד לצורך מוצ"ש. [לט] מה גם שלבישת מדי עבודה בשבת אסורה מדין 'וכיבדו מעשות דרכיך' - שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול (שבת ק"ג ע"א). [מ] יש להעיר שבספר המורים בקשת (סימן 37) נקט שלימוד חומר עיוני כלימוד ציר ניווט בשבת אינו מוגדר כפעולה משמעותית אלא כאמירה בעלמא, ועל כן אין בו איסור הכנה, אולם לענ"ד היתר האמירה אינו אלא בשיחה קלה ולא בלימוד עיוני, וכן משמעות השש"כ והילקו"י שם שאסרו לימוד לצורך חול, אם לא שיש בו ערך בשבת עצמה. עוד יש להוסיף שמאור ולימוד ציר ניווט כרוך בסימון הציר ע"ג מפה ובכתיבת 'סיפור דרך', ורגילים לערוך בהם שינויים בזמן הלימוד, אפשר שהדבר אסור בשבת כדון קריאה בשטרי הדיוטות שנאסרה בשל חשש מחיקה (ראה שו"ע סימן שז סעיף יב, ועיין עוד באריכות בספר הג"ל שכתב בשם הגר"א נבנצל והגר"מ אליהו שהקלו בכך, ובספר קשרי מלחמה (ח"א סימן כב) ובשו"ת מלומדי מלחמה (סוף סימן מט) שהחמירו בכך בגלל הרגילות לערוך שינויים בזמן הלימוד, ובספר קשרי מלחמה אף ציין שכשהציג לפני הגר"מ אליהו את הדברים, חזר בו הרב והורה להחמיר).

למגויס בשבת ליטול עימו חפצים נחוצים כבגדים וכד' להמשך השבוע, ואפילו ברור לו שלא יצטרך להם בשבת עצמה, שהרי בלעדיהם יקשה עליו להתנהל, ונחשב לו הדבר כמקום הפסד^{מא}.

ברם, יש לציין שככלל, בשל חשיבות השמירה על מנוחת השבת במיוחד במסגרת הצבאית, מאוד יש להשתדל

להימנע מביצוע כל פעילות במהלך השבת, ואפילו כשיש צורך גדול בדבר, מה גם שבחלק מהדוגמאות הנ"ל, הדבר נוגד את פקודות הצבא^{מב}, על כן למעשה במקרים חריגים יש להיוועץ ברב היחידה ולשקול בזהירות ומתינות את מידת נחיצותם ודחיפותם.

מקורות והערות

[מא] ולענין אפשרות צירוף החפצים או יין ההבדלה לרכב הנע בהיתר מחוץ לעירוב ומחוץ לתחום, עיין לעיל פרק לו ופרק מה תשובה יב.
[מב] הפ"ע 3.0903 "בימים אלו יופסקו כל העבודות בצה"ל, פרט לעבודות החיוניות לביטחון המדינה".

תורת המחנה

פרק מט. התנהלות במסגרת חברתית

משותפת בשבת

א

שאלה: האם מותר לחייל להשאיל לחבירו קודם השבת פנס או עט וכד', כשברור לו שבשל כך יחלל חבירו את השבת? האם מותר למפקד הפלוגה לתת בערב שבת רכב לאחד הקצינים היוצא לחופשה, למרות שקרוב לוודאי שהוא ינהג בו בשבת? האם מותר לחייל למסור לחבירו בשבת את המפתח למועדון, כשיתכן שהלה יצפה שם בטלויזיה?

מסירת הפנים העלולים לשמש לחילול שבת ('סיוע לדבר עבירה')

תשובה: נאמר בגמרא^א: "אמר רבי נתן, מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר, ואבר מן החי לבני נח? תלמוד לומר "ולפני עיוור לא תתן מכשול", ומוסיפה הגמרא לבאר שהאיסור הוא דוקא על סיוע החיוני לביצוע העבירה, כגון שהנזיר נמצא בעבר השני של הנהר, שבלא שיושיט לו, לא יוכל לעבור על האיסור, אך אם סיועו אינו כל כך חיוני לביצוע העבירה, כגון שבלא שיושיט לו את היין יוכל הנזיר ליטלו בעצמו, אינו מתחייב בכך, ומשמע מלשון הראשונים שם שאף אין כל איסור בכך. אלא שיש מן הראשונים^ב שכתבו שגם על סיוע שאינו חיוני חל איסור מדרבנן.

פסק הרמ"א^ג: "יש אומרים הא דאסור למכור להם (לגויים) דברים השייכים לעבודתם (לע"ז), היינו דוקא אם אין להם אחרים כיוצא בו, או שלא יוכלו לקנות במקום אחר, אבל אם יכולים לקנות במקום אחר, מותר למכור להם כל דבר, ויש מחמירין. ונהגו להקל כסברא

הראשונה, וכל בעל נפש יחמיר לעצמו". וא"כ מבואר מדבריו שמעיקר הדין אין מניעה לסייע ידי עוברי עבירה, כשביכולתם לבצעה בקל בלא סיוע זה. ברם, יש מן הפוסקים^ד שנקטו שכלל אין מחלוקת בראשונים בדין זה ולכו"ע חל איסור לסייע ידי ישראל חוטא, ומה שמצינו דעות שאין כל איסור לסייע, היינו דוקא ביחס לגויים ומומרים שאין חובה להפרישם מאיסורים. ויש שכתבו^ה שלכו"ע חל איסור לסייע לעבירה, אלא שהאיסור הוא דוקא בשעת העבירה, אך אין מניעה לסייע קודם שעת העבירה, וכן שנינו^ו: "ישראל שהוא עושה בטומאה - לא דורכין ולא בוצרין עמו (דקסבר אסור לגרום טומאה לפירות שבא"י), אבל מוליכין עמו חביות לגת ומביאין עמו מן הגת".

עוד נאמר בגמרא^ז: "רב אשי הוה ליה ההוא אבא (יער עצים), זבניה לבי נורא(לבית ע"ז), א"ל רבינא לרב אשי,

מקורות והערות

[א] ע"ז ו ע"ב. [ב] תוס' שבת ג ע"א ד"ה 'בבא דרישא', רא"ש שם פ"א סימן א, ועוד. [ג] יו"ד סימן קנא סעיף א. (יש להעיר שבשל איסור זה כתב בילקוט יוסף (סימן רנב סעיף ח) שבעלי מכוונות למכור משקאות קלים וכד', צריכים לדאוג לניתוקם קודם השבת, בכדי שלא יכשילו אחרים בהפעלתם בשבת). [ד] ש"ך שם ס"ק ו, ובהרחבה בשו"ת יביע אומר ח"ב סימן טו. [ה] שו"ת בנין ציון סימן טו (הובא ביבי"א שם אות יד), וכעין זה כתבו הב"ח סימן קסט אות ב והמג"א שם ס"ק ו. [ו] ע"ז פרק ד משנה ט. [ז] נדרים סב ע"ב.

האיכא לפני עיוור לא תתן מכשול (כלומר, הלא הכשילם שישתמשו בעצים לצורך ע"ז)! א"ל, רוב עצים להסקה ניתנו, וכעין זה שנינו: "בית שמאי אומרים לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית, ובית הלל מתירין מפני שהוא יכול לשוחטה (לאכילה) כו', וכולן בפירוש אסורין".

כמכירת בגד כלאיים שודאי עומד לעבירה, וכן שנינו²¹: "אלו כלים שאין האומן רשאי למוכרם בשביעית, מחרישה וכל כליה, העול והמזרה כו', זה הכלל כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה - אסור, לאיסור ולהיתר - מותר".

לפיכך יש להימנע (אף קודם השבת) ממסירת חפצים פריטיים לחבירו, כשברור לו שהם ישמשו לחילול שבת, ואילו במקום שקיים סיכוי סביר שהם לא ישמשו לעבירה, אין מניעה למוסרם.

ברם, במקום שהסירוב למוסרם עלול לגרום לפירוד ומחלוקת, מותר למוסרם בערב שבת גם כשקיים רק סיכוי קלוש שלא ישמשו לעבירה (ויתלה שתוכניותיו של חבירו להשתמש בחפץ לחילול השבת ישנתו, וכד²²). במיוחד ניתן להקל בעניין זה בחפצים שאינם מיועדים בלעדית לביצוע מלאכה אסורה, או בציוד צבאי שרק נמצא תחת אחריותו אך כלל אינו שלו²³ (כרכב יחידתי וכד', אך נראה שרכב 'ליסינג' אינו בכלל זה).

מכאן שניתן לתלות בהיתר ולמסור חפץ לחבירו במקום שקיים סיכוי סביר שחפץ זה לא ישמש לעבירה. יתר על כן, מבואר בראשונים²⁴ שגם כשכמעט ודאי שהחפץ שמוסר לו ישמש לאיסור, מ"מ אם יש צורך בדבר משום דרכי שלום, ניתן לדחוק ולתלות בהיתר (ויש אומרים שאפילו כשהחפץ ודאי ישמש לאיסור, מ"מ מותר למוסרו משום דרכי שלום).

עוד יש להוסיף שדעת רבים מפוסקי דורנו²⁵ שמותר למכור כלי בישול או להשכיר דירות לעוברי עבירה וכד', שכן למרות שברור שיעברו בהם איסורים, מ"מ הלא אין עיקר יעודם לעבירה, ואין זה

מקורות והערות

[ח] שביעית פרק ה משנה ח. [ט] תוס' גיטין סא ע"א ד"ה 'משאלת אשה לחברתה', שכן משמעות המשנה (גיטין שם) "משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחיים ותנור כו', וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום", ולכאורה מדוע נצרכו לטעם של דרכי שלום, והלא בכל מקרה יכלו לתלות בדבר היתר, אלא מכאן שכשקרוב לודאי שתעבור איסור, אין מועיל תלייה בהיתר אלא במידה וקיים צורך בדבר משום דרכי שלום. (יש להעיר שמבואר בשבת הארץ (פ"ח סעיף ו, ע"פ הירושלמי שביעית פ"ה סוף ה"ג) שבכל מקרה שתלה בהיתר ומסר לחבירו חפץ, אין יותר אחריות על המוסר, ואם לאחר זמן הוברר לו שחבירו משתמש בהם לאיסור, אין מוטלת עליו חובה מיוחדת להפרישו מאיסור). [י] ספר הישר לר"ת סימן קכא, וכדבריו הורה בשו"ת דבר חברון סימן תכה. [יא] שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א סימן עב ואו"ח ח"ב סימן פ, שו"ת יביע אומר שם אות יז, ועיין עוד בשו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן לט, ובשו"ת מנחת שלמה ח"א סימן לה אות ב. [יב] שביעית פרק ה משנה ו. [יג] כעין זה התיר בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סימן סא) לחיילים יהודים בעת מלחמת העולם השנייה לצאת להתפלל בביתם בראש השנה, למרות שבשל כך יהיה עליהם לשוב ליחידתם בנסיעה ברכבת בשבת, בנימוק שאין וודאות שאכן ישוכו בשבת, שכן אפשר שבסופו של דבר לא יצטרכו לחזור, כגון שיתהווה שלום בעולם, או שלא יחושו בטוב. [יד] שו"ת כחיצים ביד גיבור ח"א עמוד 63, וכן שמענו מהגר"א נבנצל. וכעין זה כתב בספר הצבא כהלכה (פרק לא סעיף י, בשם הגרש"ז אויערבך) שמפקד שהורו לו לשחרר את חייליו ביום ששי בשעה מאוחרת, ויודע שחלקם לא יספיקו להגיע לביתם קודם כניסת השבת, אינו נחשב כמכשילם בחילול שבת, שכן החופשה מגיעה להם, והמפקד אינו נוהג להם משלו, אלא רק מודיע להם על זכאותם (מה גם שיכול לתלות שישבחו במקום קרוב). ועיין עוד באריכות בעניין זה בשו"ת באהלה של תורה ח"ה סימן כט.

ב

שאלה: כיצד ינהג חייל שחבירו שאינו שומר תורה ומצוות הציע להחליפו בשמירה בשבת, בכדי לאפשר לו לשמור את השבת תיקונה, וברור לו שהדבר יביא את חבירו לידי חילול שבת מרובה? האם מותר להשאיר תאורה במגורים, כשברור לו שאחד מחבריו יכבנה בלילה?

החלפת משמרת שבת (הכשלת חבירו בעקיפין בחילול שבת)

חביות לגת ומביאין עמו מן הגת". ועל דרך שכתבו מפוסקי דורנו¹ שמותר להשכיר בית לעוברי עבירה, למרות שברור שישמש להם למעשים אסורים, וכעין זה הורו² שמותר לאדם שעבודתו במשמרת שבת כרוכה בביצוע פעולות אסורות, להסדיר מראש שלא ישבצוהו במשמרת זו, אף שע"י כך ייגרם שחבירו ישובץ שם ויביאנו לידי חילול שבת.

עוד יש להוסיף שמוכא בשם פוסקי דורנו³ שאין אדם נדרש לוותר על ממונו או זכויותיו, וכל שכן שאינו מחויב להביא עצמו לידי הפסד, בכדי למנוע חטא מחבירו, כך למשל מותר לחייל שחש ברע לפנות לטיפול רפואי בשבת, למרות שברור לו שאנשי הרפואה ימלאו טפסים שאינם חיוניים לצורך הטיפול בו, וכן מותר לחייל להכתיב את פרטיו האישיים למפקדו, כשחושש שיענש אם לא ינהג כן⁴. וכעין זה אינו מחויב להימנע

תשובה: כפי שהתבאר⁵ חל איסור לסייע ידי עוברי עבירה גם כשהחוטא יכול לעבור על העבירה בלא סיוע זה, והנה כתב הרמב"ם⁶: "האומר לחבירו שְׁבֵר כליו של פלוני כו', אע"פ שהעושה הוא החייב לשלם, הרי זה האומר לו שותפו בעוון, ורשע הוא, שהרי הכשיל עיוור וחזיק ידי עוברי עבירה", וכעין זה כתב במקום אחר⁷: "המכה בנו גדול מנדין אותו, שהרי הוא עובר על ולפני עיוור לא תתן מכשול". משמע שלא רק מסירת חפצים העלולים לשמש לעבירה אסורה, אלא כל דבר הגורם להחטיא את חבירו כלול בכלל האיסור⁸.

ומ"מ נראה שיש לחלק בין מצבים בהם מביא את חבירו באופן ישיר לידי חטא, כגון שמכה בנו גדול ומעלה בכך את חמתו, לבין מצבים שאין לאדם זיקה ישירה לביצוע העבירה, וכעין ששנינו⁹: "ישראל שהוא עושה (ייזן) בטומאה - לא דורכין ולא בוצרין עמו, אבל מוליכין עמו

מקורות והערות

[טו] בתשובה הקודמת. [טז] פ"ה מחובל ה"ג, וכעין זה בפירושו למשנה (תרומות פ"ו מ"ג): "הכלל אצלנו אין שליח לדבר עבירה, והעושה את העבירה בעצמו הוא שמענישין אותו בית דין. והמתעהו ומביא אותו לידי מכשול, או שציווהו על העבירה, או שסייעו עליה באיזה סיוע שהוא, אפילו בדיבור מועט, נענש בידי שמים כפי ערך מה שעשה בסייעו או בהוקישו את חבירו. ואינו מתחייב שום עונש מכל העונשים האמורים בתורה, אבל עובר הוא על מה שאמר ה' ולפני עיוור לא תתן מכשול אם גרם לעבירה, או שעובר על דבר ה' אל תשת ירך עם רשע אם סייע לחוטא". [יז] פ"ו ממרים ה"ט, ע"פ הגמרא במו"ק י"ז ע"א. [יח] מטעם זה כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק טז תשובה ז) וכן הורה הגר"א נבנצל (ירושלים) במועדיה שבת ח"ב הלכות ערב שבת אות כג) שחל איסור לנסוע במונית סמוך לכניסת השבת, שהרי גורם לנהג לחזור לביתו בשבת, אולם הוסיף שם שאם הנהג בין כך ממשיך לנסוע בשבת, אין בכך 'לפני עיוור'. [יט] ע"ז פרק ד משנה ט. [כ] שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א סימן עב ואר"ח ח"ב סימן פ, שו"ת יביע אומר שם אות יז, ועיין עוד בשו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן לט, ובשו"ת מנחת שלמה ח"א סימן לה אות ב. [כא] שו"ת אגרות משה ח"ד סימן עט, לענין החלפת משמרות רופאים בבי"ח של גויים. [כב] ספר הצבא כהלכה פרק לא סעיף יא בשם הגרש"ז אויערבך, שכן מוכח מהיתר התורה לתבוע ממון בבי"ד אף שבכך מביא את חבירו לידי שבועת שקר, ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סימן צ) הוכיח מהיתר להחזיק אילן עולה בחצירו, למרות שיתכן שהורג יכשיל עוברי עבירה שיבואו לאכול מפירותיו. [כג] כן כתב בצבא כהלכה שם. יתר

מהדלקת אור קודם השבת לצורכי נוחות, הגם שברור לו שאחד מחבריו יכבנו בשבת לאחר זמן⁷².

לפיכך מעיקר הדין אין מניעה לבצע פעולות העלולות להכשיל בעקיפין את חבריו, על כן מותר להחליף שמירה עם חייל שאינו שומר תורה ומצוות, למרות שברור לו שהדבר יגרום בעקיפין לאותו חייל להרבות בחילול שבת (כגון שבהיותו בשמירה יעבור על איסורי שבת יתרים, בעוד שאם ישהה במגורים ינצל את הזמן לשינה)⁷³, וכל שכן שאין מוטל על חייל להתנדב לשמירה בשבת בכדי למנוע חטא מחבריו, או להימנע מהשארית אור בחדרו קודם השבת, למרות החשש שאחד מחבריו יכבנו בשבת לאחר זמן.

מעבר לכל זה יש לציין שבכל מקרה אין להחליף שמירה עם חבריו במידה והדבר נובע, או עלול להתפרש כפקפוק בהיתר לחלל שבת לצורך פעילות מבצעית, וכעין שמצינו בגמרא⁷⁴: "ואין עושין דברים הללו (פעולות הצלה בשבת) לא על ידי נכרים ולא על ידי קטנים, אלא על ידי גדולי ישראל", ובאר הר"ן⁷⁵ הטעם: "שמא יאמרו הבאים: בקושי התירו פיקוח נפש ואין מתירין אותו לכתחילה על ידי המחוייבים במצוות, ושמא יבוא הדבר שכשלא ימצאו עובדי כוכבים וקטנים, לא ירצו לחלל את השבת ע"י גדולי ישראל"⁷⁶, וכל שכן שההחלפה אסורה באם היא תתפרש חלילה כהסכמה והשלמה עם חילול השבת של חבריו⁷⁷.

ג

שאלה: האם חייל שחבירו הדליק בשבת את האור או המזגן בחדר המגורים, מחויב לצאת מן החדר בכדי שלא יהנה מחילול השבת? האם מותר לאכול מזון שהובא בשבת בנסיעה מנהלתית אסורה? ומה דין שימוש בכלים שהודחו במים שחוממו בשבת באיסור?

הנאה מחילול שבת

מקורות והערות

על כן, בשו"ת מנחת שלמה (שם אות א) כתב שמותר לסייע לאדם לעבור עבירה קלה כשברור לו שכלא סיועו יעבור אותו אדם איסור חמור יותר, כך מותר לתת דבר מאכל לאדם שידוע שאינו מברך, כשאם יימנע מכך יביאנו לידי כעס ושנאה על שומרי התורה (ומ"מ ראוי במצבים אלה לברך בקול רם ולהביאו לידי עניית אמן). ועל דרך זה יהיה רשאי למסור את פרטיו למפקד, שכן אם יסרב לכך, יגרום לו לרשום פרטים רבים יותר. וכן כתב בשו"ת המורים בקשת (סימן 63) בשם הגר"א נבנצל והגר"ד ליאור. [כד] כן כתב בצבא כהלכה שם סעיף ה בשם הגרש"ז אויערבך, ברם דעת האגרות משה (או"ח ח"ג סימן מג) להחמיר בכך. [כה] יש להעיר שבניגוד למסקנתנו, בצבא כהלכה (שם סעיף ב, בשם הגרש"ז אויערבך) החמיר בכל ענין זה ונקט שאם ברור שההחלפה תביא את חבריו לידי חטא, חל איסור עליה. [כז] יומא פד ע"ב. [כח] על הרי"ף שם. [כח] וכעין זה כתב בשמירת שבת כהלכתה (פ"מ סעיף כג): "רופא שומר מצוות אשר יש לו תורנות בביה"ח, אל יחליפה עם מחלל שבת מחשש שמא יצטרך לחלל את השבת, אלא יעשה את התורנות שלו, ויש לו שבר טוב מאת ה", ובהמשך (פרק מא סעיף לה) כתב: "חייל שומר מצוות שהגיע זמנו בשבת לעמוד על המשמר, אל לו להחליף את התורנות שלו עם חייל שאינו שומר מצוות, כיון שגם הלה מושבע ועומד על שמירת השבת, ואם יעמוד שומר המצוות על המשמר - יתכן שיוכל להימנע מחילול שבת מיותר". ועיין עוד בשו"ת מנחת שלמה (שם אות ד) שחידש שדין לפני עיוור כולל גם איסור להביא את חבריו למצב שאותו חבר יחשוב שעובר איסור, למרות שמצד האמת אינו עובר, כגון, אין להאכילו מאכל שאותו חבר חושב שחל עליו איסור אכילה, הגם שמצד האמת מותר לאכול, ועפ"ז יש להימנע מהחלפת משמרת עם חייל המולול בקדושת השבת, הגם שמצד האמת הינו עוסק בפיקוד⁷⁸ הדווחה שבת. [כט] ועיין בכעין זה בשו"ת היכל יצחק סוף סימן מב.

האם מותר לקרוא לאור תאורה, או לאכול מאכל מבושל שהיה על הפלטה, לאחר שתוקן קצר חשמלי בשבת?

תשובה: נאמר בגמרא^א: "המבשל בשבת, בשוגג"^ב - יאכל, במזיד - לא יאכל (עד מוצ"ש, לא הוא ולא

אחרים), דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר, בשוגג - יאכל במוצאי שבת (בין הוא ובין אחרים), במזיד - לא יאכל עולמית (אבל אחרים אוכלים במוצ"ש), רבי יוחנן הסנדלר אומר, בשוגג - יאכל למוצאי שבת לאחרים ולא לו, במזיד - לא יאכל עולמית לא לו ולא לאחרים כו'. אמר רב חנן בר אמי, כי מורי להו רב לתלמידיה - מורי להו כרבי מאיר, וכי דריש בפירקא - דריש כרבי יהודה, משום עמי הארץ".

לאחרים, ולערב מותר גם לו מיד". אולם יש מן הראשונים^ג שהורו הלכה כרבי מאיר, וכן פסק הגר"א^ד. והנה, אף שהרמב"ם פסק כשיטת רבי יהודה, מ"מ כתב^ה: "המגביה תרומות ומעשרות בשבת או ביום טוב, בשוגג יאכל ממה שתיקן, במזיד לא יאכל עד מוצאי שבת", ובארו הפוסקים^ו שבמלאכה האסורה בשבת מדרבנן (כהפרשת תרו"מ והטבלת כלים) לא ראו חז"ל צורך לקנוס ולאסור הנאה ממנה כשעבר עליה בשוגג.

ופסקו רבים מהראשונים^ז כרבי יהודה, וכן פסק השו"ע^ח: "המבשל בשבת (או שעשה אחת משאר מלאכות), במזיד - אסור לו לעולם, ולאחרים (ואפילו לאותם שהתבשיל נועד עבורם^ט) מותר למוצאי שבת מיד, ובשוגג - אסור בו ביום גם

למעשה מנהג רבים מהספרדים^י כפסק השו"ע שאין להנות ממלאכה האסורה מדאורייתא שנעשתה בשבת, ואפילו עשאוה בשוגג, ואילו מנהג האשכנזים^{יא} להקל במקום צורך כשיטת הגר"א ולהנות אף בשבת עצמה מחילול שבת שנעשה בשוגג.

מקורות והערות

[ג] חולין טו ע"א. ועיין עוד כתובות לד ע"א: "מאי טעמא דרבי יוחנן הסנדלר? כדדריש רבי חייה אפיתחא דבי נשיאה: 'ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם', מה קודש אסור באכילה אף מעשה שבת אסורין באכילה. אי מה קודש אסור בהנאה אף מעשה שבת אסור בהנאה? ת"ל לכם, שלכם היא. יכול אפילו בשוגג? ת"ל 'מחלליה מות יומת', במזיד אמרתי לך ולא בשוגג. פליגי בה רב אחא ורבינא: חד אמר מעשה שבת דאורייתא וחד אמר דרבנן. מאן דאמר דאורייתא כדאמרן, מאן דאמר דרבנן אמר קרא 'קדש היא', היא קודש ואין מעשה קודש", ובחולין צג ע"ב משמע שהוכרע שאיסור הנאה ממעשה שבת הינו דרבנן, וכן דעת רבים מהפוסקים. [לא] שלא ידע שהדבר אסור, או שטעה בדיון. [לב] רי"ף שבת יז ע"א מדפי הרי"ף, רמב"ם פ"ו משבת הכ"ג, ועוד. [לג] סימן שיח סעיף א. [לד] כן כתב המשנה ברורה (שם ס"ק ה), שדוקא כשגוי חילל שבת עבורו אסור עליו להנות מכך עד בכדי שיעשו במוצ"ש, בשל החשש שאם נקל עליו לחלל לעשות כן פעם אחרת, אך בישראל אין לחוש שיבוא לחלל שבת עבורו. אמנם יש מהאחרונים (פמ"ג א"א סימן שכה אות כב, שו"ת כתב סופר אר"ח סימן ג, ילקוט יוסף סימן שיח דיני הנאה ממלאכת שבת סעיף ו) שכתבו שדוקא כשישראל חילל שבת עבורו באקראי מותר להנות, והאיל ואין לחוש שיבוא לחלל עבורו בפעם אחרת, אך אם הינו מומר לחלל שבת יש לחוש לכן, ועל כן אסור להנות מהמעשה עד בכדי שיעשו במוצ"ש. אולם יש שחלקו על דעה זו (עיין בספר מנוחת אהבה פרק כה סעיף ג) ונקטו שאף כשעושה המעשה הינו מומר לחלל שבת, מ"מ מותר להנות מהמעשה, והאיל ואין לחוש שלהבא יבואו להחטיאו ולומר לו לחזור ולחלל את השבת. עוד יש לציין שהמשנה ברורה (שם ס"ק ד) כתב בשם הרשב"א שקדשה שבישלו בה במזיד בשבת, נאסרה למבשל בשל הטעם האסור הבלוע בדפנותיה, ויש להכשירה. לעומת זאת בספר לוחית חן (אות מב) הוכיח שרעת רבים להקל בענין זה. ולמעשה במסגרת הצבאית יש לשקול כל מקרה לגופו, שכן פעמים שראוי לאסור את הכלים בכדי ליצור הרתעה ולמנוע הישנות מקרים דומים. [לה] תוס' חולין שם ד"ה 'מורי להו כר"מ', ועוד. [לו] באריכות בהגהותיו לשו"ע שם, שכן סתמה המשנה (תרומות פ"ב מ"ג): "המטביל כלים בשבת, שוגג - ישתמש בהם, מויד - לא ישתמש בהם. המעשר והמבשל בשבת, שוגג - יאכל, מויד - לא יאכל". [לז] פכ"ג משבת הטי". [לח] עיין בביה"ל שם ד"ה 'המבשל בשבת'. [לט] ילקוט יוסף סימן שיח דיני הנאה ממלאכת שבת סעיף ג. אולם עיין בספר מנוחת אהבה (שם סעיף ב) שהקל במקום צורך גדול כשיטת הגר"א. [מ] משנה ברורה שם ס"ק ז.

עוד יש להוסיף שנאמר בגמרא^{מא}: "אמר רב פפא, פירות שיצאו חוץ לתחום וחזרו, אפילו במזיד לא הפסידו את מקומן כו'. איתיביה רב יוסף בר שמעיה לרב פפא, רבי נחמיה ורבי אליעזר בן יעקב אומרים לעולם אסורין עד שיחזרו למקומן שוגגין, בשוגג אין במזיד לא? תנאי היא, דתניא, פירות שיצאו חוץ לתחום, בשוגג – יאכלו (אפילו ע"י מי שהוציאם), במזיד – לא יאכלו". ונחלקו ראשונים בביאור טעם היתר הפירות למרות שנעשתה בהם מלאכה אסורה, רבים בארו^{מב} שהפירות הותרו לפי שהמלאכה שנעשתה בהם (של יציאה אל מחוץ לתחום) אינה אסורה אלא מדרבנן, אולם יש שנקט^{מג} שהואיל ובמלאכה זו לא נעשה כל שינוי ותיקון בגוף הפירות, אין לאסור הנאה מהם, ואכן לדבריו הפירות מותרים אפילו אם הועברו מרה"ר לרה"י (כלומר, אפילו נעשתה בהם מלאכה מדאורייתא).

על כן, יש מפוסקי דורנו^{מד} שנקט שבמקום דוחק גדול ניתן אף להנות ממלאכה כזו אפילו כשנעשתה במזיד.

כמו כן יש לציין שכתבו הפוסקים^{מע} שהואיל וכל איסור ההנאה מחילול שבת (אפילו במזיד) אינו אלא קנס שקנסהו חז"ל, לפיכך בכל מקרה שיש מחלוקת אם בכלל יש איסור בדבר, אין להחמיר בדיעבד ולאוסרו בהנאה.

לפיכך אסור להנות במהלך השבת ממלאכה האסורה מן התורה שנעשתה בשבת, בין כשעברו עליה במזיד בין כשעשאוה בשוגג, אלא שלמנהג האשכנזים ניתן להקל במקום צורך במלאכה שנעשתה בשוגג (ונראה שבכלל זה אף מלאכה שנעשתה ע"י יהודי שאינו שומר תורה ומצוות תוך מחשבה שאין האיסור חל עליו, אך אין בכלל זה מלאכה שנעשתה תוך רמיסת המצוות^{מז}), ואילו למנהג הספרדים אין להקל אלא במקום צורך גדול, ודוקא במלאכה כזו שלא יצרה תיקון מהותי בגוף הדבר (כגון העברה מרשות לרשות). (ויש מקילים במקום

וכן הורו חלק מהאחרונים^{מנ} למעשה, שבדיעבד מותר להנות בשבת ממלאכה האסורה מדאורייתא שנעשתה בשוגג, כל שלא נעשה תיקון מהותי בגוף הדבר. יתר

מקורות והערות

[מא] ערוכין מא ע"ב, הובאה בשו"ע סימן תה סעיף ט. [מב] תוס' שם ד"ה 'לא הפסידו את מקומן', רשב"א שם, וכ"כ הריטב"א שם בתירוק הראשון. ועיין עוד רמב"ן שם שבאר שניתן להנות מהפירות הואיל וחזרו למקומן, ועל כן אינו נחשב כנהנה מחילול השבת, וכעין זה נראה ברמב"ם פ"ו משבת הכ"ד. [מג] רבינו יונה (הובא בריטב"א שם בתירוק השני (ומשמע שפסק כמותו), וברשב"א שבת קל ע"ב). [מד] ראה חיי אדם (כלל ט סעיף יא, הובא בביה"ל סימן שיח סעיף א ד"ה 'אחת משאר מלאכות'), אלא שסיים שם שלהלכה יש להחמיר באיסורי תורה, אולם בנתיב חיים על השו"ע סימן תה פסק להקל, ובספר מנחת אהבה (פרק כה סעיף ז) הביא עוד אחרונים שהקלו בזה. [מע] חלקו חלק מפוסקי דורנו (שו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן מח, שו"ת מנחת יצחק ח"ט סימן מט) לנסוע במוצ"ש באוטובוס שנהגו יצא לדרך קודם צאת השבת, הואיל ולא השתנה גוף הדבר (ועיין בדבריהם שהביאו עוד צדדים להקל, מצד שההנאה היא במוצ"ש, ושאפשר גם שלא נחשב כמחלל שבת עבורו). ועפ"י יש מקום להקל לאכול מזון שהיה נעול במחסן, ופוצוהו חילים בשוגג (מאחר שלא היה בידם מפתח), שכן למרות שנעשה איסור 'סותר', מ"מ לא עשו תיקון בגוף המזון. [מה] שו"ת משיב מלחמה ח"ב סימן נח, ילקוט יוסף שם סעיפים סו-סח, ובאריכות בהערות שם, בשו"ת יביע אומר ח"י סימן כה, ובספר חזון עובדיה ח"ד הלכות הנאה ממעשה שבת סעיף ג. ועיין עוד בביה"ל (סימן תנד סעיף ד ד"ה 'ולענין ברכה') שבניגוד לדבריו המובאים בהערה הקודמת, התיר לצאת יד"ח מצת מצוה במצה שהועברה בשבת מרשות לרשות (וכ"כ בשו"ע הרב שם סעיף יב), ומשמע אפילו הובאה במזיד, ברם, יתכן שהקל שם לצורך קיום מצוה מדאורייתא של אכילת מצה. [מו] משנה ברורה סימן שיח ס"ק ב. [מז] עיין בשו"ת המורים בקשת (סימן 50) שכתב בשם הגר"מ אליהו שכיום יהודי שאינו שומר תורה ומצוות היודע באופן כללי שישנם איסורי שבת ולמרות זאת מחלל שבת, מוגדר כשוגג, לפי שאינו מודע באמת לחומרתם ופרטיהם (וכעין זה הביא משמו הר"מ הררי בספר מקראי קודש ליל הסדר פ"ז הערה צז), וכן הורה בספר הלכות צבא פרק מב סעיף יד. לעומת זאת הביא במורים בקשת שהגר"א נבנצל אמר בשם הגרש"ז אייערבך שיש לחוש שנחשב כמזיד, מלבד

דוחק גדול להנות ממלאכה כזו אפילו כשנעשתה במזיד). לעומת זאת, לדברי הכול מותר להנות בשבת ממלאכה האסורה מדרבנן שנעשתה בשוגג, וכל שכן שמותר להנות מפעולה שנחלקו הפוסקים אם בכלל יש בה איסור^מ.

מקורות והערות

אם נבצר ממנו ללמוד שום דבר על הירותו. [מח] כגון לענין בישול מאכל שבושול כדי שליש בישולו קודם השבת, שנחלקו ראשונים (עיין ביה"ל סימן שיח סעיף ד ד"ה 'אפילו בעורו ורוחח') אם יש בו עדיין משום בישול, ועל כן אף שלכתחילה אין להמשיך לבשלו בשבת, מ"מ אם חיילים התעכבו בהכנותיהם, וגמרו לבשלו בשבת, מותר לאוכלו (ראה ביה"ל שם וספר הליכות עולם ח"ד מלאכת בישול סעיף ג). כעין זה ניתן יהיה להנות בדיעבד מחמתו או מיחס שהוסיפו לתוכו מים ורוחח בשבת, שאף שנפסק בשו"ע (סימן רג סעיף ד) שלכתחילה יש להימנע מכך בשל החשש שהמים אינם רווחחים לגמרי, ועירוים לתוך הסיר יגרום לכישולם, מ"מ מאחר ויש המחזירים לעשות כן לכתחילה (עיין ר"ן שבת כב ע"א מדפי הרי"ף), על כן בדיעבד אין להימנע משימוש במים או לאסור את החמין באכילה (ראה חזון עובדיה ח"א הלכות שהיה והטמנה סוף הערה ג, והו"ה הלכות מבשל סעיף כג, ילקוט יוסף סימן שיח הנאה ממעשה שבת סעיף נב). כך אף ניתן יהיה לאכול בדיעבד מתבשיל שהוצא בכף מתוך סיר שניצב על גבי האש (ולא הסירוהו ממנה קודם לכן), הואיל ונחלקו הפוסקים בדין זה (ראה שו"ע ורמ"א סימן שיח סעיף יח). וכן יהיה ניתן להנות בדיעבד מסלט ירקות שחתכוהו בשבת דק דק זמן רב קודם הסעודה, שאף שנפסק בשו"ע (סימן שכא סעיף יב) שהדבר אסור משום טחון, מ"מ מאחר ויש ראשונים המחזירים לחתוך חיתוך דק ירקות הנאכלים חיים ללא חיתוך (עיין ב"י שם), על כן בדיעבד אין לאסור באכילה (ראה הליכות עולם ח"ד מלאכות טחון ולש סעיף א, ילקוט יוסף שם סעיף נא). כך אף יהיה דין מאכל מבושל צונן שיש בו מעט רוטב, שנחלקו הפוסקים (עיין שמירת שבת כהלכתה פרק א הערה לט) אם מותר לחממו בשבת, ועל כן בדיעבד אם הניחוהו בשבת על גבי אש מכוסה והתחמם, מותר לאוכלו. בדומה לכך יש שהתירו (לזית חן אות מג, ילקוט יוסף סימן שיח סעיף מה, ועיין גם שעה"צ שם ס"ק קח) אף מרק או קפה שהצטנן והניחוהו בשבת על גבי אש מכוסה והתחמם, הואיל ויש ראשונים הנוקטים שאף דבר לח מותר לחמם בשבת, ברם, יש לציין שיש החולקים על כך (עיין שו"ע הרב שם ס"ק ט) ונוקטים שמותר להנות בדיעבד דוקא מדבר תהליך במחלוקת שקולה, אך אף בדיעבד אין להקל ולתלות בדעת יחיד שרוב הפוסקים לא נקטו כמותה. כעין זה כתב בילקוט יוסף (שם סעיפים ח וכא) שאף בדיעבד אין להנות ממלאכה שנעשתה לאחר צאת הכוכבים בידן (כרבע שעה לאחר השקיעה) תוך הסתמכות על שיטת ר"ת הקובע את שעת צאת הכוכבים וכניסת השבת 72 דקות לאחר השקיעה, הואיל ולא נהגו כמותו, ואין להקל ולתלות בדעה שלא התקבלה להלכה. ומ"מ סיים שם שהמקל בדלית ברירה, יש לו על מי לסמוך (עיין עזר ביה"ל סימן רסא סעיף א ד"ה 'אין מדליקין', ובספר הצבא כהלכה פרק לג סעיף ד). ברם, למרות שיש מקום להקל במקרים הנ"ל, יש לציין שהנאה ממאכלים אלו עלולה להוות מעין הסכמה שבשתיקה לחילול השבת, ולהביא לחילול השם ולזלזול עתידי בקדושת השבת (במיוחד בעיני חיילים שאינם מודעים למורכבות ההלכתית של סוגיה זו). יתרה מזאת, יש להדגיש שבמסגרת הצבאית נקבעו נהלים ברורים בעניני בישול בשבת, אשר כידוע כל חריגה מהם, ואפילו לאחר מעשה, פוגעת פגיעה קשה ביישומם באופן מלא ומוחלט. יתר על כן, חריגה כזו עשויה אף לערער את אושיות מערך הכשרות כצה"ל, שכן כשרות המטבח הצבאי מבוססת על אמינות אנשי הצוות שהינם מצבעים בשלימות את הנהלים, אמינות הנובעת גם מחשש מפני ענישה חמורה על כל תקלה. כמו כן, היתר מוזן שבושול באיסור, עלול להביא למירמור בקרב האוכלוסייה הרחבת הצבא, שיטענו, ובצדק, שהתנהלות כזו מנוגעת מהם לסמוך על מערך הכשרות הצבאי, ולתחושה שזכויותיהם נרמסות, והדבר אף עשוי להשליך על אופן ביצוע המשימות שלהם. מאידך, שלילת המוזן מהחיילים, יש בה כדי להביא למירמור ולערער את יחסי הרעות ביחידה, דבר שעשוי גם להשליך על אופן ביצוע משימות היחידה. ובמיוחד יש להקל בכך כשהמוזן נחוץ להם טרם צאתם לפעילות מצבעית. על כן, על רב היחידה לכלכל את צעדיה בהתאם, להפעיל שיקול דעת ולהתיעץ עם הדרג הממונה עליו כיצד לפעול בכל מקרה. [מט] כמבואר כעין זה ברמ"א (סימן רעו סעיף א) "אם עשה גוי בבית ישראל, מדעתו, אין הישראל צריך לצאת, אע"פ שנהנה מן הנר או מן המדורה", ועיין בספר הצבא כהלכה (פרק לד סעיף א) שאף רשאי להיכנס לשם לכתחילה. יתר על כן, נפסק ברמב"ם (פ"ד ממאכלות אסורות הי"ב, וכעין זה ברמ"א י"ד סימן קמב סעיף טו, ע"פ סוגיית הגמרא פסחים כה ע"ב): "הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו באיסור מכל האיסורין, אם נתכוון אסור, ואם לא נתכוון מותר", וע"פ זה הורו בשו"ת איגרות משה (ח"א סימן קכג) ובילקוט יוסף (סימן שיח סעיף מג) ששבת שהודלק בה חימום באיסור, אין צורך לצאת ממנו, דהיינו הנאה הבאה לאדם בעל כרחו. (אמנם יש להעיר שלשיטת התוס' והרא"ש שם אין להקל כשפסיק רישא שיהנה, ברם, מהרא"ש מוכח שאם בירו להימנע מההנאה, כגון בעניניו שיפתח חלון ולא יהנה מהחימום, תו לא חשיב הנאה מוכרחת, מה גם שלשיטת הרי"ן (חולין לב ע"א מדפי הרי"ף) מקילים בתנאה הבאה לו בעל כרחו אפילו בפסיק רישא). [נ] שכן מצינו כעין זה בשו"ע (שם סעיף ד): "אם יש נר בבית ישראל ובא גוי והדליק נר אחרי, מותר להשתמש לאורו בעוד נר ראשון דולק". (ברם, עיין בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ה) שכתב שיש לחלק בין הנאה ממעשה גוי, האסורה מטעם קנט שמא יבוא לצוותו, לבין הנאה ממעשה ישראל, האסורה מעצם העובדה שהשבת חוללה, ושכן מוכח מהרמ"א ויש סימן רג שהחמיר במעשה שבת של ישראל יותר ממעשה שבת של גוי. ועל כן נקט שיש להימנע מהנאה מנר שהדליק ישראל, ואפילו היה כבר בביתו נר נוסף). יחד עם זאת יש לציין שכתב בילקוט יוסף (סימן שיח הנאה מחשמל בשבת סעיף יו) שהשתמש לצורך מצוה בתאורה שהודלקה במזיד בשבת, כגון שלומד תורה לאורה, יש לו על מי לסמוך (שכן דעת מקצת פוסקים, הואיל ומצוות לאו ליהנות ניתנו), ולעומת זאת עיין בספר הצבא כהלכה (פרק לג סעיף ז) שהורה (ע"פ השדי חמד מערכת מס כלל צה, וחי אדם כלל סב סעיף ז) להחמיר בכך, לפי שמלבד קיום המצוה, יש לו גם הנאה גופנית, ומקל דק

באיסורי תורה (אלא שלמנהג האשכנזים ניתן במקום צורך להקל בכך כשפעולות אלה נעשו בשוגג). על דרך זו יש להימנע מאכילת מאכלים שהוסעו ע"י חייל יהודי בשבת, שהרי הפעלת המנוע כרוכה בהבערות דלק מרובות, אלא שבמקום דוחק ניתן להקל כשהדבר נעשה בשוגג (ואפילו למנהג הספרדים), ולפי שהמלאכה האסורה לא יצרה תיקון מהותי בגוף המאכלים²¹. (והחפץ להקל בכך במקום דוחק גדול אף כשהדבר נעשה במזיד, כגון שאין בידו מאכל משביע אחר, יש לו על מי לסמוך).

לעומת זאת מותר להיכנס לאולם בכדי להנות ממזגן ומאוורר שהופעלו בו בשוגג בשבת (כשהפעלתם אינה כרוכה בהדלקת נורה עם חוט להט)²², או לאכול מזון שהוצא (רגלית) בשוגג אל מחוץ לתחום²³,

או שהועבר אליו בשוגג דרך כרמלית, לפי שפעולות אלה כרוכות באיסורים מדרבנן (אולם כמובן שאסור לו לטלטל את המזון חוץ לד' אמותיו, אם הוא נמצא במקום ללא עירוב, למעט אם אינו יכול לאוכלו במקום פריקתו ומטלטלו בדרכים המותרות).

כל שכן שמותר לישון בחדר שכיבו בו תאורה מציקה, לשהות בחדר שכיבו בו מיוזג מעיק, או להשתמש בכלים שהודחו במים שהוחמו בשבת, הואיל ואינו נהנה ישירות מחילול השבת²⁴. (כמו כן כתבו מפוסקי דורנו²⁵ שבמידה וארעה תקלה במערכת החשמל ותיקונה בשבת לצרכי פיקוח נפש, מותר להנות מהחשמל אף לצרכים אישיים, ולעומת זאת אם היא תוקנה באיסור, אזי חל איסור להנות מהחשמל²⁶).

מקורות והערות

במצבים שעיקרם עומד למצוה ללא הנאה נילוות, כנטילת לולב שהובא בשבת וכד'. [נא] ראה ילקוט יוסף סימן שיח שם סעיף סח, וכן הורה הגר"א בנצול (הערות 'ביצחק יקרא' על המשנה ברורה שם) להקל בצבא כשיטת רבינו יונה. [נב] הואיל והדלקתם אינה כרוכה באיסורי תורה, ראה ילקוט יוסף שם סעיף נו. [נג] ואפשר שניתן להקל אפילו כשהוצא חוץ לתחום י"ב מיל, שכן אמנם בשו"ע (סימן תד סעיף א) נראה שפסק כשיטת הרמב"ם (פ"ז משבת ה"א) והר"ף (עירובין ה' ע"א מדפי הרי"ף) שיציאה חוץ ל"ב מיל אסורה מן התורה, וכן כתב בשדי חמד (מערכת ת כלל ס) שלדעת רוב הפוסקים תחומין אסורים מדאורייתא, אולם בערוך השולחן (סימן שצו סעיף ב וסימן תקפו סעיף לד) כתב שרבים מהפוסקים נוקטים שגם יציאה חוץ ל"ב מיל אינה אסורה אלא מדרבנן. מה גם שרע"א ושו"ע הרב (בסימן תד) נקטו (ע"פ תשובת הרמב"ם סימן שי, המובאת במ"מ פ"ז משבת ה"א) שאין איסור תחומין מן התורה אלא ביציאה מרה"ר, אך לא כשיוצא מכרמלית (אף שהביה"ל (סימן תד ד"ה 'הואיל') כתב להוכיח שלא כדעה זו). יתר על כן, פעמים שחל על החיילים דין 'מתנה' הפטור מאיסור תחומין, עיין באריכות בענין זה לעיל פרק מו תשובה ג. כמו כן במידה והמדובר בציוד (או במזון) שמיועד באופן כללי לחיילים ולא נמסר לחייל מסוים, הרי שרד"ו כהפקר (כדין בור מים ציבורי, ראה ביצה לט ע"א) שלא קנה שביחה במקומו, וניתן להרחיקו ממקומו (אלא שהמוליכו צריך להקפיד להימנע מכוונה לזכות בו, שכן ברגע שזוכה בו, אינו ראוי להרחיקו חוץ לתחום שביחתו - ראה שו"ת אגרות משה ח"ה סימן ל). מעבר לזה יש להוסיף שמוכב בשו"ע (סימן שכה סעיף י): 'גוי שמילא מים לבהמתו מכור שהוא רשות היחיד לרשות הרבים כו' לצורך בהמת ישראל, אסור בכל מיני תשמיש כו'. הנה, ויש מקילים ואומרים דאף אם הובא דרך רשות הרבים לצורך ישראל, מותר לאדם לשנות מהם, הואיל ואפשר לילך שם ולשתות', דהיינו, יש מקילים להנות ממלאכת גוי, כשיכול היה להגיע לאותה תוצאה בלא לעבור על איסורי השבת, ופסק המשנה ברורה (שם ס"ק נו) שלצורך גדול או לצורך שבת ניתן להקל כשיטה זו, ועיין בשו"ת משיב מלאכה (ח"ב סימן נח) שהקל ע"פ²¹ במים שהובאו לחיילים מחוץ לתחום, וכשיטתו (עיין לעיל פרק מו תשובה ג) שהיילים פטורים לגמרי מאיסור תחומין, ויכלו ללכת למים בעצמם. (ברם, עיין בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן כד ובשו"ת או נדברו ח"ז סימן כה שלכל לא פשוט שקולא זו נאמרה גם בהנאה ממלאכת ישראל). [נד] ילקוט יוסף שם סעיף מב (וכעין זה התייר בשו"ת אגרות משה (ח"ב סימן עא) להנות מחפץ שנמצא באמצעות נר שהודלק בשבת, הואיל והאיסור לא נעשה בחפץ עצמו), ועיין עוד בענין זה בספר מאור השבת (ח"א סימן יח סעיפים יח-ט) שהביא בשם הגרש"ז אויערבך שאמנם מצדו במג"א (ס"ס תקיח) שאסר הנאה מלפתות שהוטמנו באדמה וחשפום בשבת, אך י"ל שהלפתות כאילו נעלמו באדמה, ולכן חשיפתם באיסור החילה עליהם איסור עצמי, שכביכול נוצרו ע"י האיסור, משא"כ חפץ שנמצא באמצעות תאורה שהודלקה באיסור, או בית שנפתח באמצעות מפתח שהובא באיסור, לא נחשבים כאילו נוצרו ישירות ע"י איסור, ועל כן לא נאסרו בהנאה (וחזר בו ממש"כ בשו"ת מנחת שלמה ח"א סימן ה). ואגב, עיין באריכות בשו"ת יביע אומר (ח"ו סימן לד) שאיסור ההנאה מחילול שבת חל גם על הנאת שמיעה וראייה, כגון בשמיעת רדיו וצפייה בשידורים שהוקלטו בשבת. [נה] שמירת שבת כהלכתה פרק לב סעיף סט, ילקוט יוסף שם סעיף כב. [נו] לאור זאת, אם אירע קצר חשמלי בבית ויש על הפלאטה תבשיל לח שעדיין חם בחום שהיד סולדת בו (ולמנהג האשכנזים אפילו חם קצת) ניתן לסמן על דעת המקילים ולהעבירו לפלאטה חשמלית

ברם, יש להעיר שלעולם יש להחמיר בענין זה כשיש לחוש שאם יהנה מן האיסור ייכשלו חבריו בביצוע פעולה כזו שוב בעתיד, בראותם שהינו נהנה ממעשיהם, (ולכן אין להתכבד בפחית שתייה שנקנתה בשבת ממכונה לממכר פחיות, על אף שמדובר באיסור דרבנן).

ד

שאלה: האם חייל שבידו למנוע פעילות יחידתית-חברתית הכרוכה בחילול שבת באמצעות העברת המידע בטלפון בשבת לגורם ממונה, רשאי לעשות כן?

חילול שבת לצורך מניעת או צמצום חילול שבת

תשובה: נאמר בגמרא¹: "גופא, בעי רב ביבי בר אביי, הדביק פת בתנור, התירו לו לרדותה קודם שיבוא לידי חיוב חטאת, או לא התירו כו'?" אמר רב שילא, לעולם בשוגג, ולמאן התירו - לאחרים (כלומר, התירו לאחרים לעבור על איסור חז"ל ולרדות את פתו מן התנור, בכדי להצילו מאיסור אפייה בשוגג). מתקיף לה רב ששת, וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חברך? ! אלא אמר רב אשי, לעולם במזיד, ואימא (התירו לו לרדותה) קודם שיבוא לידי איסור סקילה (כלומר, התירו דוקא לחוטא להציל את עצמו מאיסור חמור יותר)".
ומבואר בראשונים² שאמנם מצינו

מקורות³ שהתירו לאדם לעבור איסור קל בכדי להציל את חבריו מאיסור חמור, אך המדובר שם: או במצבים בהם הוא עצמו הביא את חבריו לידי האיסור, ועל כן התירו לו לחלצו מהאיסור, או במצבים הכרוכים במצוה דרבים, או שהחוטא כלל לא פשע, ועל כן התירו לחלצו מהאיסור, משא"כ במקרה שהחוטא פשע בחטאו (ואף כשהדביק בשוגג פת בתנור, נחשב שפשע שלא נזהר בזה), שאז אסור לחבירו לעבור אפילו על איסור קל בכדי להצילו מאיסור חמור.

כעין זה נפסק בשו"ע⁴: "מי ששלחו לו שהוציאו בתו מביתו בשבת להוציאה מכלל ישראל, מצוה לשום לדרך פעמיו

מקורות והערות

אחרת, ובלבד שלא יניחנו במקום אחר בינתיים (עיין שו"ע סימן רג סעיף ב וברמ"א שם, שמירת שבת כהלכתה פ"א סעיפים כג-כה, חזון עובדיה ח"ד הלכות מבשל סעיף כד וח"א הלכות שהיה והטמנה סעיף יב סוף הערה יא, ילקוט יוסף שם סעיף י). אולם כשהדבר לא נעשה, והפסקת החשמל תוקנה לאחר כניסת השבת והיו על הפלאטה מאכלים לא מבושלים (או לחים צוננים) שנתחממו ונתבשלו כתוצאה מתיקון החשמל, אסור לאכול מהם בשבת (וכפי שהתבאר בערה לעיל, מובא בילקוט יוסף (סימן שיח הנאה מחשמל בשבת סעיף כא) שאף בדיעבד אין להנות ממלאכה שנעשתה לאחר צאת הכוכבים דידן (כרבע שעה לאחר השקיעה) תוך הסתמכות על שיטת ר"ת הקובע את שעת צאת הכוכבים וכניסת השבת 72 דקות לאחר השקיעה, הואיל ולא נהגו כמותו, אלא שסיים שם שהמקל בדלית ברייה להסתמך על כך, יש לו על מי לסמוך). באותה מידה אם היו בתנור מאכלים מבושלים צוננים, ותיקון החשמל גרם לחימומם, אין להנות מחילול השבת, אך ניתן להמתין עד שיצטננו שוב, ואז לאוכלם. (ומבואר בילקוט יוסף (שם סעיף טז) שאף כשהיו המאכלים המבושלים חמים, ותיקון החשמל גרם רק לשמירת חומם עד שעת הארוחה, מ"מ יש להמתין עד שיצטננו, שאל"כ נמצא נהנה מחילול השבת, אולם יש לציין שהגרש"ז אויערבך (שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן ה) הסתפק בדבר, שהואיל ולא ממש השתנה מצבם של המאכלים, אפשר שאין לראות בכך הנאה מחילול שבת, וכן הוכיח (שם ח"ב סימן כד) מהשו"ע ריש סימן רנו ומהרמ"א ריש סימן רנג). [נ] שבת ד ע"א. [נח] תוס' שם ד"ה 'וכי אומרים לו לאדם', ועיין בהרחבה באנציקלופדיה תלמודית ערך 'אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך', בשרת באהלה של תורה ח"ד סימן סד, ובספרו של פרופסור הר"ר רוקבר 'מטרה המקדשת את האמצעים'. [נט] ראה ערוכין לב ע"ב, שנוח לחבר להפריש תרומה שלא מן המוקף, בכדי להציל את חבריו מאכילת טבל. גיטין מא ע"א, שהתירו לאדונו של עבד שחציו בן חורין לשחררו, בכדי שיוכל לקיים מצות פויר. ערוכין קג ע"ב, שכהן שנמצא בר בשבת יכלת הפוסלתו מעבודת המקדש, התירו לחבירו לחותכה בשיניו. [ס] סימן שו סעיף יד.

להשתדל בהצלתה, ויוצא אפילו חוץ לשלוש פרסאות", אולם כתבו אחרונים⁸⁰ שדוקא כשהוציאוה באונס רשאי לחלל עליה את השבת, אך אם פשעה ויצאה עימם, אין היתר לעבור על איסורי תורה בכדי להשיבה (אך מ"מ רשאי לעבור אדרבנן, משום דהוי כמצוה דרבים).

כשמונע באופן ישיר את הרבים מחטא שהם כבר כאנוסים לגביו, אך אין היתר לחטוא חטא קל בכדי למנוע את חבירו ממצב שעלול להגיע ממנו בעקיפין לידי חטא חמור. ובמידה ואותו חבר מהמזלזלים במצוות ה', כל שכן שאין כל היתר לעבור על איסור רק בכדי למנועו מלחלל שבת בפשיעה.

יתר על כן, מובא ברמ"א⁸¹: "מי שרוצים לאונסו שיעבור עבירה גדולה, אין מחללין עליו השבת כדי להצילו", דהיינו, כל ההיתר לחלל שבת לצורך הצלה רוחנית הוא דוקא כשעומדים להמיר את דתו לגמרי, אך לא כשאנוסים אותו לעבור עבירה אחת, ואפילו היא עבירה חמורה.

א"כ מבואר שאסור לאדם לעבור אפילו על איסור קל מדרבנן בכדי למנוע מאחרים חילול שבת גדול יותר, למעט מקרים נדירים⁸², כהצלת אדם מהמרת דת גמורה, ולעיתים אף בהצלת רבים מאיסורים חמורים (כדיווח טלפוני לגורם ממונה בכדי למנוע חילול שבת המוני⁸³), ועל כן למעשה יש להיוועץ ברב היחידה כיצד לנהוג במצבים אלו.

מלבד זאת יש לציין שכתבו מפוסקי דורנו⁸⁴ שכל ההיתר אינו שייך אלא

ה

הסתייעות באינו יהודי לביצוע מלאכות אסורות בשבת

שאלה: האם מותר לבקש מאינו יהודי להדליק אור או מזגן שכבה בחדר האוכל בשבת? ומה דין אמירה לו לכבות תאורה לצורך שינה? האם מותר להעזר באינו יהודי לצורך תיקון עירוב שנקרע בשבת, או לצורך העברת סידור (ברגל) לעמדה הנמצאת מחוץ לעירוב? ומה דין נסיעת וטרינר עם אינו יהודי לצורך טיפול בכלב תקיפה שנפצע?

מקורות והערות

[סא] משנה ברורה שם ס"ק נו. [סב] סימן שכת סעיף י. [סג] שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סימן ג, לענין קיום ברית מילה בשבת לבן למשפחה שאינה שומרת מצוות, למרות שהדבר עלול לגרום חילול שבת מרובה. [סד] כן כתב הר"ג רקובר בסיכום ספרו הנ"ל: "האפשרות לעבור עבירה כדי להציל מעבירה אחרת כו' לא נכבשה כדרך הרבים אלא נשארה כאורח ליחידים, השיקולים לשימוש בה הם מורכבים ולא בכדי לא נקבעו בענין זה כללים ברורים ונוקשים כו'. אף את ההיתרים הפרטניים יש שביקשו לצמצם כו', כך למשל קובע ר' שמואל לנדא, בנו של ה'נודע ביהודה' (נוב"כ תניינא חלק אבן העזר סימן לו): "על כל פנים יצא לנו מזה דהיכא דלא מצינו בפירוש בחכמי התלמוד, לא אמרין 'חטא כדי שיזכה חברך', אפילו אם האיסור הוא מדרבנן" כו'. דומה שהיטיב להגדיר את הבעייתיות שבנושאנו הנצ"ב מוולוז'ין, בסיום תשובתו בענין זה (שו"ת משיב דבר ח"ב סימן מד) הוא קובע: "הכלל, דלהתיר איסור בשביל איסור צריך להיות מתוך הרבה, וכמו רפואת הגוף שאם רואה הרופא דידו של אדם כואב הרבה, פעם מחליט לחתוך אותה כדי שלא יתמשך הכאב הלאה בחלל הגוף ויסתכן, ופעם מחליט דמוטב לסבול הכאב ולא להפסידו היד, ודבר זה אינו נעשה כי אם ביישוב דעת איזה רופאים יחד, דשני הצדדים מסוכנים, כך רפואת הנפש המקולקל בזה האופן, צריך יישוב הרבה עם איזה דעות בני אדם גדולי תורה, ובקרבם אלוקים ישפוט שלא ילתי לירי חורבה ח"ו". [סה] כן כתב בספר הצבא כהלכה פרק לב סעיף ח בשם הגרש"ז אויערבך, וכן שמענו מהגר"ד ליאור, ועיין בשו"ת קשרי מלחמה (ח"ה סימן ט) שהתיר לנהל שיחות טלפון בשבת, בכדי למנוע פעילות צבאית לפינוי מאחו בשבת, פעילות הכרוכה בחילול שבת המוני, ואשר יהיו לה ולמניעתה השלכות מערכתיות רחבות.

האם מותר לשלוח מגילת אסתר למוצב מרוחק באמצעות אינו יהודי, לצורך קריאה בה במוצ"ש, כשהערכה היא שלא ניתן יהיה להעבירה במוצ"ש?

תשובה: נפסק בשו"ע¹: "כל מה שהוא אסור לעשותו, אסור לומר לגוי לעשותו, ואפילו לומר לו חשכה לעשותו בשבת, אסור. אבל מותר לומר לו אחר השבת: למה לא עשית דבר פלוני בשבת שעברה, אע"פ שמבין מתוך דבריו שרצונו שיעשנה בשבת הבאה", דהיינו, חל איסור לומר לגוי לבצע פעולות אסורות בשבת, ואף לרומזו בשבת עצמה אסור², ומ"מ כתבו הפוסקים³ שרמיזה בדרך סיפור דברים ולא בלשון ציווי, אינה ככלל איסור זה, ועל כן למשל ניתן לרומזו

בלשון "הבית חשוך", אך אין היתר לרומזו בשבת בלשון "מדוע לא הדלקת הנר".

ברם, יש לציין שאפילו אם ירמזנו כדיון, מ"מ לא ניתן להנות ממלאכת הגוי בשבת, שכן מלבד איסור האמירה לגוי בשבת, חל איסור על הנאה ממלאכת גוי בשבת (כמבואר בתשובה הבאה), וכל התועלת בהיתר זה אינה אלא להנאה עקיפה ממלאכת הגוי, כגון בכדי למנוע הפסד גדול⁴, או כגון שהיה שם אור קלוש שיכול היה להנות ממנו ע"י הדחק, והגוי

מקורות והערות

[סו] סימן שז סעיף ב (ועיין עוד באריכות בכל ענין זה בספר מלכים אומניך לגר"י זילברשטיין). [סז] אולם ניתן לומר לו לעשות מלאכה בשעת בין השמשות, כמבואר בשו"ע (סימן רסא סעיף א, וכעין זה בסימן שז סעיף כב): "ומותר לומר לגוי, בין השמשות, להדליק נר לצורך שבת, וכן לומר לו לעשות כל מלאכה שהיא לצורך מצוה, או שהוא טרוד ונחפו עליה". כמו כן מבואר באחרונים (משנה ברורה סימן רג ס"ק צט, חזון עובדיה ח"ג דיני אמירה לגוי סעיף ד, ילקוט יוסף סימן שז דיני אמירה לגוי סעיפים כב-כה, ועיין שמירת שבת כהלכתה פרק לא סעיפים א-ב) שמותר לומר לגוי לבצע פעולה מותרת שפסקי רישא שחביא גם לתוצאה אסורה, כגון לומר לו להביא דבר מה מחדר קירור, או מרכב סגור, אף כשברור שפתיחת הדלת תביא גם להדלקת הנורה בשתוכו, או כגון לומר לו לפתוח ברו מים חמים (כדי לאפשר להיילים לרוחץ את פניהם ידיהם ורגליהם כששבו בחורף לאחר כניסת השבת מפעילות מבצעת כשהם מטונפים, או כדי לאפשר טיפת כלי סעודה בחורף במים חמים), אף כשברור שהדבר יביא גם לכניסת מים קרים לדוד החשמלי ולבישולם (שם מה גם שעיין חזון עובדיה ח"ד הלכות מבשל הערות כו כז) שיש הנוקטים שכניסת המים הקרים לדוד אינה נחשבת לפעולה ישירה אלא רק למעשה 'גרמא'). על דרך זו כתב הגר"ש אויערבך (במכתב המובא בספר מאור השבת ח"א עמוד תקטו) שהאומר לגוי להדליק מתג רשאי לצורך תאורה לחולה, רשאי אף להנות מתבשילים שהתחממו בתנור כתוצאה מפעולה זו, ובלבד שהגוי אינו מודע לתוצאה זו, שאז נחשב כפסיק רישא המותר ע"י גוי. [סח] עיין משנה ברורה סימן שז ס"ק עו ושמיית שבת כהלכתה פרק ל סעיף ב (ברם, בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן ס אות יג השיג על היתר זה). [סט] ראה שו"ע סימן שז סעיף יט: "סתורה הנפסדת בשבת ע"י גשמים או דבר אחר כו", מותר לומר לגוי כל המציל אינו מפסיד", ועיין במשנה ברורה (שם ס"ק סח) שכן הדין אפילו כשהצלה כרוכה בביצוע פעולות האסורות מן התורה, שהלא מבואר בשו"ע (שם סעיף ה) שלהצלה מהפסד הכרוכה באיסורי דרבנן הותרה אפילו אמירה מפורשת לגוי. עפ"י מותר לומר לאיש אחזקה גוי שיש פיצוץ רציני בצנרת המים, או שיש תקלה משמעותית ברשת החשמל, ו"שחשוב לתקן זאת מיידית", אפילו כשברור שהתיקון כרוך בביצוע פעולות האסורות מן התורה. יתר על כן, שמענו מהגר"א בנצול שבמקום הפסד מרובה (כמקרה יחידתי שהתקלקל ובתוכו מזון רב), ניתן יהיה גם להתקשר בטלפון בשינוי ולהזעיק את איש האחזקה הנ"ל, הואיל והוא 'שבות דשבות במקום הפסד', וכעין שנפסק בשו"ע (סימן שלו סעיף ט, ע"פ הגמרא בכתובות ס ע"א): "צינור המקלח מים מן הגג שעלו בו קשים ועשבים ססותמים ומעכבים קילוחו, ומימי יוצאים ומתפשטים בגג ודולפים לבית, ממעכן ברגלו בצניעה, דכיון דמתקן על ידי שינוי הוא, שאינו עושה אלא ברגליו, במקום פסידא לא גזרו רבנן". אמנם כתב המגן אברהם (סימן שז ס"ק ז): "ודע שאין מדמין דבר לדבר בניני השבועות, ואין לך בס' להיתר אלא מה שאמרו חכמים", וכעין זה קבע החזון איש: "ומ"מ אין למדיין מצניור, דמינן ברגלו לא מינכרא מלאכה, וכל שבועות שתיקנו חכמים הוא לעשות משמרת ושקלו בפלס מה להיתר ומה לאסור, ואין לדמות דברי סופרים זה לזה, וכמ"כ המ"ב סימן שז ס"ק כא. ואם נתייר ח"ו שבות האסור, נעשה פריצה בחומת התורה, ובראי הפסדנו במשמרת מלאכות אדורייא, וכבר אמרו דחמור דברי סופרים מדברי תורה". מאידך, הגר"ע יוסף כתב על דברי המגן אברהם (בלוית חן אות ל"ה) בהרחבה שברייני דרבנן מדמים שבועות זה לזה, ובחזון עובדיה ח"ג עמוד תנב) כתב שיש להשיב על דברי החזון אי"ש הנ"ל. ואכן, מצאנו דוגמאות אחדות שהתירו הפוסקים ביצוע מלאכה בשינוי ע"י יהודי במקום הפסד מרובה. בשו"ע (סימן רסו סעיף ט) ובמשנה ברורה (שם ס"ק כז) התירו לפרוק מעל גבי בהמה כלים שבריים מוקצים על כרים וכסתות המוכנסים תחת המשא, אף שבכך מבטל כלי מהיכנו לשעה, עד שישמוט הכרים מתחתיהם, (ויש המתירים אף לבטלו לכל השבת) משום הפסד. אולם כשהכלים גדולים שאינו יכול לשמוט הכרים מתחתיהם, אסור להניחם תחת המשא היות שמבטל כלי מהיכנו לכל השבת, אלא פורקם מהחמור בנחת (אף שבכך מטלטל מוקצה) כדי שלא ישברו. ואם אינו יכול בשל כובדם לפרוקם בנחת, לדעת הגר"א (ראה ביה"ל שם ד"ה

הוסיף שם תאורה כך שהישראל יוכל להנות ממנה בריווח^צ.

עוד יש להוסיף שנאמר בגמרא^{כז}: "ההוא ינוקא דאישתפוך חמימיה (שנשפכו המים החמים שהכינו מבעוד יום לצורך מילתו), אמר להו רבה כו' נימרו ליה לנכרי ליתי ליה (שיביא מים חמים ממקום אחר, למרות שהמקום לא היה מעורב)", ונחלקו ראשונים בביאור היתר זה, יש שנקטו^{כח}

שהיתר האמירה לגוי נאמר דוקא לצורך מצות מילה, הואיל וחידשה תורה שהיא דוחה את השבת, יש שנקטו^{כט} שלצורך כל מצוה מותר לומר לגוי לעשות דבר האסור מדרבנן, ויש שנקטו^ל שלצורך מצוה מותר לומר לגוי לבצע אפילו פעולות האסורות מן התורה.

למעשה נפסק בשו"ע^{לא} כדעה האמצעית: "דבר שאינו מלאכה, ואינו אסור לעשות

מקורות והערות

ולא ינחם) מניח תחתיהם כרים וכסתות אע"פ שמבטל כלי מהיכנו לכל השבת, ומוכח שהוא משום שלא גזרו על ביטול כלי מהיכנו במקום הפסד מרובה. אומנם הרמב"ן והרשב"א אסרו ביטול כלי מהיכנו באופן הנזכר ומשום צעב"ח עליו להתיר חבלי המשא אף שהכלים יפלו וישכרו, ונראה שכך נוקט הביה"ל עצמו, וא"כ לא התיר שבות דשבות ע"י יהודי, מ"מ, בשווע"ר (סימן רסו סעיף כה) פסק ואם אי אפשר לפרוק בנחת שלא ישברו, יש מתירין להניח כרים וכסתות תחתיהם, שלא גזרו על ביטול כלי מהיכנו במקום הפסד מרובה וכו'. ואף ערוה"ש (סימן רסו סעיף כד) שהורה שפורק בנחת מעל החמור ולא הביא לדעת הרשב"א והרמב"ן הני"ל, יתכן שנקט כהג"א, ועל כל פנים גם ממה שהורה שפורק בנחת, מוכח שהתיר איסור דרבנן במקום הפסד מרובה ואף לא כתב שיש לעשות זאת בשינוי. בדומה לזה נפסק ברמ"א (סימן רסו סעיף יב) "מי ששכח כיסו עליו וכו' אם הוא בשוק אסור להביאו לביתו, רק מתיר חגורו והוא נופל, ואומר לגוי לשומר". ובאר המשנה ברורה (שם ס"ק לד) שיכול להביא כיסו (ולא רק חבילתו) בשינוי (בריצה) לביתו כ"א שברמ"א שדין חבילתו ככיסו, והוסיף שהמיקל כ"א אלו לא הפסיד, ובשם המג"א כתב (שם ס"ק כט, לד) שלדין שאין לנו רה"ר גמורה אפשר שיש להקל לכו"ע בכל ענין לרוץ בחבילתו ובכיסו אף אם יש עמו גוי או להוליכם פחות פחות מד' אמות. הרי שהתירו למי שהיה כיסו עליו מבע"י וקדש עליו היום להביא את הכיס בשינוי לביתו משום הפסד, ולעומת זאת לא התיר זאת הביה"ל (שם ד"ה שהוא הדין) למי ששכח ויצא עם כיסו לשוק סמוך לחשיכה, משום שפשע. וממה שלא התירו למי שמצא ארנק בשוק להביאו בשינוי לביתו (אף ע"י גוי, ראה שו"ע סימן רסו סעיף יג ובמשנה ברורה שם ס"ק לח לדעת המג"א ורע"א) אין ראייה לאסור שבות דשבות במקום הפסד ע"י יהודי, שכן עדיין לא זכה במציאה, ורק את טלטול הארנק ברגלו התירו (ביה"ל שם ד"ה פן). יתר על כן מכיון שבתקופות קדומות, כגון בזמן החפץ חיים, כשכמעט בכל בית בגלות היה גוי של שבת, וניתן היה בנקל לבצע מלאכות אסורות לצורך מצוה, הפסד, וכדומה על ידו, משום כך לא נדרשו הפוסקים לפרט בכל מצב ומצב כיצד יש לנהוג בהעדרו. יתכן שבשל כך התירו להביא תינוק למקום המילה מרשות היחיד לרשות הדין (שבות דשבות לצורך מצוה) ולא ראו לנכון לפרט כיצד לנהוג בהעדרו. בדומה לזה דנו הפוסקים (ראה יו"ד סימן קצח סעיף יט) אם אשה ששכחה ליטול ציפורניה קודם טבילה רשאית לומר לגויה שתיטלם, (כי אמירה לנכרי שבות וקציצת הציפורניים שבות דמלאכה שאינה צריכה לגופה) ולא כתבו שרשאית ליטלם בשינוי. ויש לומר שמאחר שיכולה לנקות תחת ציפורניה ואין בזה חציצה, לא ראו צורך להתיר לה לעבור על שבות דשבות לצורך מצוה, או כאמור לעיל, מכיון שמציאת החיים היתה כזו שניתן היה בנקל לקצוץ ציפורניה ע"י גויה, ולא נדרשו הפוסקים לפרט כיצד לנהוג בהעדרה, למעט במקרים שכן ראו צורך לפרט זאת וניתוקם עימם. ואכן, מצינו במג"א (סימן שז ס"ק ז) ובה"ח אדם (כלל סב סעיף ח) שהורו להקל בכל שבות דשבות במקום הפסד מרובה על ידי יהודי, אלא שהוסיף החיי אדם שיש להקל בהו דווקא בצניעה. דוגמה לדבר מצאנו בביה"ל (סימן שטז סעיף יב ד"ה לצוד) שהתיר לצוד בעלי חיים שצידתם אסורה מדרבנן בלבד אם הם 'גורמים היוזקות', וביאר: "כיון דהוי תרי דרבנן אפשר שיש להקל במקום הפסד", ובדומה לזה פסק במשנה ברורה (סימן שכח ס"ק קו) להקל לגונח לינוק חלב מבהמה, היות שנחשב למפוק כלאחר יד שאסור מדרבנן ובמקום צער לא גזרו (למעט בצער רעב). יתר על כן, עיין בשווע"ר (סימן שז סעיף יב) שאף התיר איסור תורה בשינוי ע"י יהודי משום הפסד (אף שבסימן שמ סעיף ב אסר שבות דשבות ע"י יהודי לצורך מצוה), ובשו"ת יביע אומר (ח"ה סימן לג) שהוכיח שרבים מהראשונים בארו שפתיחת הצינור אסורה מדאורייתא, ובכ"ז התירו איסור זה על ידי יהודי בשינוי במקום הפסד. כך כתב גם בספר מנוחת אהבה (חלק ב', פרק א' הערה 69) שהקלו חכמים במקום הפסד או במקום צער הגוף לבצע אפילו איסור תורה בשינוי ע"י יהודי, שכן כתב הרמב"ן ש"כלאחר יד - אף על פי שהוא שבות, אינו דומה ולא נראה כעושה מלאכה". מדבריהם למדנו, שבאיסור דרבנן בשינוי בוודאי ניתן להקל ע"י יהודי במקום הפסד, וכדעת המשנה ברורה ושאר הפוסקים הני"ל, ולדעת קצות השולחן (סימן קלד הערה ו) במלאכות דרבנן שע"י עשייתם בשינוי הוי תרי דרבנן, רשאי יהודי לעשותה אפילו שכאפשר ע"י גוי. למעשה נראה, שיש לבחון כל מקרה לגופו ולהיוועץ ברב היחידה בכדי לקבוע את מידת הנחיצות להסתמך על השיטה המיקלה. [עז] ראה משנה ברורה שם, וכמפורש בשו"ע (סימן רעז סעיף ד): "אם יש נר בבית ישראל ובא גוי והדליק נר אחר, מותר להשתמש לאורו בעוד נר ראשון דולק" (ועיין שו"ע הרב (שם סעיף יד) חיי אדם (סימן סג סעיף ו), והליכות עולם (ח"ד דיני מלאכת גוי בשבת סעיף ד) שבמקום צורך ניתן לסמוך על שיטת הט"ז (שם ס"ק ג) ולהשתמש לאורו גם לאחר שכבה הנר הראשון. אמנם בביה"ל (שם ד"ה 'אבל') הסתייג משיטה זו לפי שרבים חלקו עליה, ועל כן כתב רק שהמקל בשעת דחק יש לו על מי לסמוך. [עא] ערובין סו ע"ב. [עב] תוס' גיטין ח ע"ב ד"ה 'אע"ג דאמריה לעכו"ם'. [עג] רמב"ם פ"ו משבת ה"ט. [עד] ספר העיטור שער ג חלק א, הובא בר"ן שבת נו ע"א מרפי הרי"ף, ובהרחבה בשו"ת יביע אומר ח"ג סימן כג אות יז ואילך שכן דעת עזר מקצת מן הראשונים. [עה] סימן שז סעיף ה. ועיין במשנה ברורה (שם ס"ק כד) שנחלקו הפוסקים אם חל איסור לומר לגוי שיאמר לגוי אחר לעשות מלאכה, ומשמעות דבריו שנקט להקל בכך במקום הפסד גדול, ועל כן נראה שראוי להעדיף אפשרות זו במצבים

בשבת אלא משום שבות, מותר לישראל לומר לגוי לעשותו בשבת, והוא שיהיה שם מקצת חולי, או יהיה צריך לדבר צורך הרבה, או מפני מצוה. כיצד? אומר ישראל לגוי בשבת לעלות באילן להביא שופר לתקוע תקיעת מצוה, או להביא מים דרך חצר שלא עירבו, לרחוץ בו המצטער".

אולם יש שנהגו כדעה המקילה שההיתר הוא אף בדבר האסור מן התורה, כמוזכר ברמ"א^{טו}: "יש אומרים דמותר לומר לגוי להדליק לו נר לסעודת שבת, משום דסבירא ליה דמותר אמירה לגוי אפילו במלאכה גמורה במקום מצוה, ועל פי זה נהגו רבים להקל בדבר לצוות לגוי להדליק נרות לצורך סעודה, בפרט בסעודת חתונה או מילה, ואין מוחה בידם. ויש להחמיר במקום שאין צורך גדול, דהא רוב הפוסקים חולקים על סברא זו".

א"כ מבואר שבמקום צורך מצוה גדול ניתן להקל לומר לגוי לעשות מלאכות האסורות מן התורה, ואכן מצינו מפוסקי דורנו^{טז} שהקלו לומר לגוי להדליק תאורה שכבתה בליל שבת בכינה"ס, ולפי שהוא

צורך מצוה של רבים.

כמו כן נפסק שהותר לומר לגוי לעשות מלאכה דאורייתא במקום חשש חולי, כמבואר בשו"ע^{טז}: "בארצות קרות, מותר לגוי לעשות מדורה בשביל הקטנים ומותרין הגדולים להתחמם בו, ואפילו בשביל הגדולים מותר אם הקור גדול, שהכל חולים אצל הקור, ולא כאותם שנוהגים היתר אע"פ שאין הקור גדול ביום ההוא".

לסיכום, מותר לומר לאינו יהודי, במקום מצוה או צורך גדול, לבצע פעולות האסורות מדרכנן, כגון כיבוי תאורה (לצורך שינה בשבת, כשאין אפשרות אחרת)^{טז}, הפעלת מאוורר ומזגן (כששורר חום כבד)^{טז}, או העברת יין או סידור ברגל בכרמלית^{טז} (לצורך קידוש ותפילה). לעומת זאת אסור לומר לאינו יהודי לבצע מלאכות האסורות מן התורה בשבת, מלבד במקום חשש חולי (כהדלקת תנור בתנאי קור קשים), וכעין זה אף מותר לומר לו לבצע מלאכות דאורייתא לצורך ענינים הנוגעים למוכנות מבצעית (כהחזרת מפקד לביתו כתום פעילות מבצעית^{טז}, או כהסעת

מקורות והערות

מסופקים. כמו כן יש לציין שיש מהאחרונים שכתב (תפארת ישראל לכלת שבת דיני אמירה לגוי) שלא חל איסור אמירה לגוי על דבר שנחלקו הפוסקים אם בכלל יש בו איסור, ועל כן מותר לומר לגוי לשבור מנעול של מזוודה, הואיל ויש הנוקטים שאין איסור סתירה בכלים, ובדומה לכך יש שכתב (שערי תשובה סימן שא ס"ק ה) שמתור לומר לגוי לפתוח ולשאת מטרייה עבורו, הואיל ויש הנוקטים שאין בה איסור אוהל. ומשמע שנקטו שניתן להקל בזה דוקא בענינים מדרבנן שלא הוכרעו לחלוטין, אולם עיין בילקוט יוסף (סימן שפ ס"ז ו) שהתיר ע"ז לומר לגוי להניח על פלאטה קדירה עם תבשיל מבושל שרובו לח, והואיל ויש הנוקטים שאין בו עור איסור בישול, ומכאן שמקל בכך אף בענינים מדאורייתא שהוכרעו ע"י הפוסקים. (וצ"ע בדבריו שכן מפורש ברמ"א סימן רנג סעיף ה שאסור לומר לגוי לחמם קדרה שנצטננה, ומשמע אפילו ע"ג פלאטה). ועיין עוד באריכות בענין זה לעיל הערה מט. [עז] סימן רעו סעיף ב. [עז] הגר"ע יוסף בספר לית חן אות יז, ובספר הליכות עולם ח"ג דיני אמירה לגוי סעיף יא, וכן כתב בילקוט יוסף סימן שז דיני אמירה לגוי סעיף נד. ועיין בחזון עובדיה (ח"ג עמוד תלב) שהקל אף לומר לגוי להדליק תאורה שכבתה בסעודת חתן. [עז] סימן רעו סעיף ה. [עז] ראה ילקוט יוסף סימן שז דיני אמירה לגוי סעיף נא (אולם יש לציין שבשמירת שבת כהלכתה (פרק ל סעיף יא) הביא היתר זה רק לענין חולה, ואילו לענין בריא התיר (שם סעיף ה) רק לרמזה זאת בלשון סיפור דברים "קשה לישון כשיש אור בחדר"). [פ] ראה שו"ת יביע אומר ח"ז סימן לח. [פא] ועיין גם חזון עובדיה (ח"ג דיני אמירה לגוי סעיף טו), וילקוט יוסף (שם סעיף טו) שהתיר אף לומר לגוי להעביר דרך רה"ר אוכל ליהודי הכלוא בכלא של גויים, ולפי שהעברה מרה"י לרה"י דרך רה"ר בלא הנחה ברה"ר אינה אסורה מדאורייתא, וכפי שהתבאר הותרה אמירה לגוי באיסורי דרבנן במקום מצוה וצער. [פב] כן הורו לנו הגר"א בנבצל והגר"ש אבינו, ומשום חשש לרשלנות עתידית. ועיין בפרק לו תשובה ה שבמקום צורך ניתן להסתמך על טעם זה ולחזור אף למרחק הגדול מ"ב מיל, וישש אף המתירים לעבור איסורי תורה

וטריון לטיפול בכלב תקיפה שנפצע¹²). עם זאת, בשעת דחק ניתן אף להקל בכך לצורך מצוה דרבים, כהדלקת תאורה בחדר האוכל לצורך סעודת שבת, כשאין באפשרותם לאכול במקום אחר, כקשירת חוט העירוב (בקשר בר-קיימא) לצורך תיקונו¹³, או כהבאת מגילת אסתר ברכב לצורך קריאה בה במוצ"ש, כשלא יהיה ניתן להביאה לאחר השבת¹⁴, (ובמיוחד כשיש לחוש שבלא זה עלולים יהודים לעבור איסורים אלה בעצמם).

ציווי, ועל כן למשל ניתן לרומזו בלשון "הבית חשון", אך אין היתר לרומזו בשבת בלשון "מדוע לא הדלקת הנר".

ברם, יש לציין שאפילו אם ירמזנו כדין, מ"מ לא ניתן להנות ממלאכת האיני יהודי בשבת, שכן מלבד איסור האמירה לאינו יהודי בשבת, חל איסור על הנאה ממלאכת איני יהודי בשבת (כמבואר בתשובה הבאה), וכל התועלת בהיתר זה אינה אלא להתיר הנאה עקיפה ממלאכת האיני יהודי, כגון בכדי למנוע הפסד כלשהו, או כגון שהיה שם אור קלוש שיכל להנות ממנו ע"י הדחק, והאיני יהודי הוסיף שם תאורה כך שהישראל יוכל להנות ממנה בריווח.

לעומת כל זה מותר לרמוז לאינו יהודי בשבת בדרך סיפור דברים ולא בלשון

ו

הנאה ממלאכת איני יהודי

שאלה: האם מותר להנות מקפה שהוכן בשבת במהלך הסיור ע"י הגשש, או מאוכל שחומם בשבת ע"י איני יהודי? האם מותר לחיילים המתגוררים עם חייל איני יהודי לקרוא לאור תאורה שהדליק האיני יהודי לצרכיו? האם במוצב שרוב חייליו בני המיעוטים ומיעוטים יהודים, מותר להנות מתאורה או מתנור חימום שהודלקו בשבת ע"י חייל איני יהודי, כשלא ידוע עבור מי הדליקם?

תשובה: נאמר בגמרא¹⁵: "תנו רבנן, (לבהמתו), מאכיל אחריו ישראל, ואם נכרי שליטט עשבים בשביל ישראל, אסור. מילא מים להשקות

מקורות והערות

מטעם זה, ואכן נראה שמפקד הנצרך להתעכב ביחידתו סמוך לשבת בכדי לתרוך את אנשיו תידרוך מבע"פ (ובשל חשש לתקלה מבע"פ, וכן בשל מגבלות ביטחון מידע, לא ניתן לתדרכם טלפוני), יהיה רשאי לשוב לאחר מכן לביתו עם גוי, ובמיוחד אם הוא בעל משפחה שאו ודאי יש צורך מצוה בדבר, מה גם שכידוע הקלו בענין זה בשל החשש לרשלנות עתידית, וכפי שהאר"ך בספר עמוד הימיני סימן יז לענין חזרת שוטרים בשבת לביתם, שאם נחמיר עליהם יימנעו שומרי מצוות להשתתף בעמך חיוני ומציל חיים כעמך חשוב זה. ומ"מ ראוי שיסכם את הדבר עם הגוי קודם השבת, הואיל ויש הנקטים (ראה שו"ת השיב משה סימן ז) שאיסור האמירה לגוי אינו אלא בשבת עצמה. אכן פשוט שבאם ניתן הדבר יש לנסוע עם גוי שממילא עושה את דרכו לאיזור מגוריו של המפקד, שאו אין בהצטרפות אליו משום איסור אמירה לגוי. ואגב יש להזכיר שגם במצבים אלה יש להימנע משאר איסורים, על כן יש להעזר בגוי בביצוע פעולות כנשיאת חפצים מחוץ לעירוב, טלטול חפצי מוקצה, או פתיחת דלת הרכב כשהדבר כרוך בהדלקת נורות. [פג] ועיין שו"ת צין אליעזר (ח"ב סימן ג פרק ג) שבאר שמקילים בחליבה ע"י גוי, לפי שצער בע"ח אסור מדאורייתא ואילו אמירה לגוי אסור מדברי חכמים. [פד] ראה משנה ברורה סימן רעו ס"ק כה. [פה] עיין בענין זה במחצית השקל (סימן שו ס"ק ח) שהביא שהט"ז (סימן תרנה ס"ק ב) אסר לשלוח בשבת גוי להביא לולב ליום א, ולכאורה בניגוד להיתר השו"ע (המובא לעיל) לשלוח גוי להוריד שופר מהעץ לצורך מחר, וחילק שאמירה לגוי בשבת לצורך מצוה שזמנה לאחר השבת, הותרה דוקא לצורך מצות רבים ולא לצורך מצות יחיד. ולמעשה, רבים המורים (עיין שער הציון סימן תרנה ס"ק ד, חזון עובדיה ח"ג דיני אמירה לגוי סעיף יב, וילקוט יוסף סימן שו דיני אמירה לגוי סעיף ג) שבמקום צורך ניתן להקל אף לשולחו בשבת להביא לולב ואפילו מעבר ל"ב מיל (והוסיף בחזון עובדיה לכאורה הטעם, לפי שנחלקו אם מותר לשלוח גוי לצורך זה, ומאחר ולרעת פוסקים רבים איסור תחומין אף מעבר ל"ב מיל הינו מדרבנן, נמצא שהוא ספק דרבנן שאוליין לקולא, בפרט במקום מצוה דרבים). [פז] שבת קכב ע"א.

כגון שהדליק נר בבית ישראל בו והלך לו הגוי, אסור".
ובמקום אחר מבואר בשו"ע²³: "ישראל וגויים שהסבו יחד והדליק גוי נר, אם רוב גויים, מותר להשתמש לאורו, ואם רוב ישראל, או אפילו מחצה על מחצה, אסור. ואם יש הוכחה שלצורך גוי מדליקה, כגון שאנו רואים שהוא משתמש לאורה, אע"פ שרוב ישראל, מותר".

עוד יש להוסיף שאם הגוי עשה מלאכה האסורה מן התורה עבור ישראל מסוים, נאסרו כל ישראל בהנאה ממנה, ואילו אם הגוי ביצע עבורו מלאכות האסורות מדרבנן, אין איסור ההנאה אלא על אותו ישראל, ואילו לאחרים מותר, כמפורש בשו"ע²⁴: "גוי שמילא מים לבהמתו מבור שהוא רשות היחיד לרשות הרבים כו' לצורך בהמת ישראל, אסור בכל מיני תשמיש אפילו ישראל אחר, ואם מילא מבור רשות היחיד לכרמלית, מותר לאחר שלא מילא בשבילו".

יתר על כן הוסיף הרמ"א²⁵: "הגה, ויש מקילין ואומרים דאף אם הובא דרך רשות הרבים לצורך ישראל, מותר לאדם לשתות

בהמתו, משקה אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל, אסור. במה דברים אמורים, שאין מכירו, אבל מכירו, אסור כו' (דחיישינן שמא ירבה במלאכה עבור הישראל). הא (מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה, ועשה נכרי כבש לירד בו, וירדו בו רבן גמליאל וזקנים, ורבן גמליאל מכירו הוה! אמר אביי, שלא בפניו הוה. רבא אמר, אפילו תימא בפניו, נר לאחד נר למאה (כלומר, מאחר ובבניית כבש לא שייך לחוש שירבה בשבילו, מותר בהנאה למרות שמכירו)".

וכן נפסק בשו"ע²⁶: "ליקט גוי עשבים לצורך בהמתו, אם אינו מכירו, מאכיל אחריו ישראל כו', אבל אם מכירו²⁷, אסור. וכן בכל דבר דאיכא למיחש שמא ירבה בשבילו, אבל בדבר דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו, כגון שהדליק נר לעצמו או עשה כבש לירד בו, שבנר אחד ובכבש אחד יספיק לכל, אפילו מכירו, מותר".

יתר על כן נפסק בשו"ע²⁸: "אע"פ שאינו מכירו, אם אומר בפירוש שלצורך ישראל הוא עושה, אפילו אם אינו אומר כן, אם מעשיו מוכיחים שלצורך ישראל עושה,

מקורות והערות

[פז] סימן שכה סעיף יא. ועיין עוד בשו"ע (שם סעיפים ז, ט, טז) שגם במצבי ספק אם נעשתה מלאכה (כגון ספק אם הגוי הביא את החפץ מחוץ לתחום), או אם הגוי עשה את המלאכה עבור הישראל, יש להחמיר ולאסור, ואף שכל איסור ההנאה ממלאכת גוי אינו אלא מדרבנן, וק"ל 'ספק דרבנן לקולא', מ"מ כאן מחמירים, הואיל והוא 'דבר שיש לו מתירין', שהרי ניתן להנות מהמלאכה במוצ"ש. ברם, עיין צ"ח (ביצה כו ע"ב) שנקט שכן הדין דוקא בדבר שהנאתו חר-פעמית, כאכילה ושתייה, אך בהנאה נמשכת שההנאה היום אינה מונעת את ההנאה מחר, כגון בהנאה ממוגן, מקילים.

[פח] ועיין במשנה ברורה (שם ס"ק טו) שהביא מחלוקת הפוסקים אם דוקא כשהגוי יודע שחבירו הישראל צריך לזה, יש לחוש שירבה בשבילו, או גם כשהגוי המכירו אינו יודע שהישראל צריך לכן, מ"מ אסור להנות ממנו, הואיל ויש לחוש שבפעם אחרת ירבה עבור הישראל, והוסיף המ"ב שבמקום צורך יש להקל בזה. עפ"ז יש מקום להקל למפקד שהודמן באופן מקרי למוצב שכן ונכנס למגורי ידידיו הגשמים, ולהתיר לו לשתות מקפה שבושלו על ידם שלא בפניו, לפי שלא ביטלו עבורו (בענין היתר שתיית קפה שבושלו ע"י גוי ואין בו כל חשש לתערובת מאכלים אסורים, עיין שו"ת יחזקיה דעת ח"ד סימן מב, ושו"ת משיב מלחמה ח"ב סימן קמו). ברם, יש לציין שנפסק בשו"ע (שם סעיף ד, ובמשנה ברורה שם ס"ק טז) שבהנאה מבישול גוי בשבת יש להחמיר יותר משאר הנאה ממלאכת גוי, הואיל וחוששים שמא יבוא לומר לו במפורש לבשל עבורו, ועל כן יש להקל בכך רק בשעת דחק. [פט] שם סעיף יב.

[צ] סימן רעו סעיף ב. ועיין בביה"ל (שם ד"ה 'ואם יש הוכחה') שהביא מחלוקת הפוסקים אם ניתן להנות ממעשה הגוי כשמוכח שעשה גם לצורך עצמו וגם לצורך ישראל, והורה למעשה שיש להחמיר בכך, ושהסומך להקל אין למחות בידו.

[צא] סימן שכה סעיף י (וכענין זה גם שם סעיף ח).

[צב] שם, ע"פ ר"ת בתוס' שבת קכב ע"א ד"ה 'משקה אחריו ישראל'.

מהם, הואיל ואפשר לילך שם ולשתות כו'. ואע"פ שיש להחמיר בדבר, מ"מ אין למחות ביד המקילין לצורך שבת ובשעת הדחק, דהא יש להקל באמירה לגוי לצורך", וכתבו האחרונים³² שאמנם משמע שלכתחילה אין להקל בכך, אבל בדיעבד בודאי שניתן לסמוך על דעה זו במקום צורך גדול או צורך שבת.

לפיכך, מלבד אותם מצבים ייחודיים שהותרה אמירה לאינו יהודי (כמבואר בתשובה הקודמת), אין להנות בשבת ממלאכה שביצע אינו יהודי עבור ישראל, ואפילו עשה כן מיוזמתו, ואף למוצ"ש אסור להנות ממלאכת האינו יהודי עד בכדי שיעשה את כולה לאחר השבת³³. ברם, אם עשה האינו יהודי מלאכה האסורה מדרבנן עבור ישראל מסוים, אין איסור ההנאה אלא על אותו ישראל. כמו כן אם עשה האינו יהודי מלאכה לעצמו, ואפילו אותה מלאכה אסורה מדאורייתא, אין איסור להנות ממנה, ובלבד שאין לחוש שירבה בה לצורך הישראל³⁴.

לאור זאת אסור להנות מתאורה שהודלקה,

מתבשיל שחומם, או ממזון שהוסע ע"י אינו יהודי בשבת עבור ישראל. כמו כן אסור לישראל להנות ממזגן שהודלק, או מחפץ שהובא (בהליכה) ע"י האינו יהודי מרשות אחרת או מחוץ לתחום עבורו, אלא שמאחר והפעלת המזגן והבאת החפץ כרוכים באיסורים מדרבנן, אין האיסור חל אלא על אותו ישראל שהמלאכה נעשתה עבורו, ואילו לאחרים מותר להנות מכך. יתר על כן, במקום צורך גדול או צורך שבת ניתן להנות בדיעבד אפילו ממזון שהוסע ע"י אינו יהודי עבור ישראל, והיינו כשיכלו להגיע אל אותו מזון בלא חילול שבת³⁵.

לעומת כל זה מותר להנות ממלאכות שעשה האינו יהודי לצורך עצמו, כגון ממזון שהסיע, או מתאורה ומזגן שהדליק האינו יהודי לצרכיו האישיים, ובלבד שאין לחוש שירבה בהן לצורך ישראלים, כגון שהאינו יהודי אינו מכירם, או כגון שהאינו יהודי מדליק בחדרו תאורה, הסקה, או מזגן, הואיל ופעולה זו בין כך מספקת לכל הנוכחים שם, ולכן אין לחוש שירבה בה.

מקורות והערות

[צג] משנה ברורה שם ס"ק נו ושער הצינן שם ס"ק נד. [צד] כמבואר בשו"ע (סימן שו סעיף כ, וכעין זה בסימן שכה סעיף ו): "ישראל שאמר לגוי לעשות לו מלאכה בשבת, מותר לו ליהנות בה לערב בכדי שיעשו" (וגורו כן בכדי למנוע מצב שישאל יאמר לגוי בשבת לעשות לו מלאכה שתהיה מוכנה לו מיד בצאת השבת). ברם, אם מפורסם הדבר שהדבר נעשה בשבת עבור ישראל, אסורו בהנאה לעולם, כמבואר בשו"ע (סימן שכה סעיף יד) "עשה גוי בשבת ארון או קבר כו' בשביל ישראל, לא יקבר בו עולמית. ודוקא שהקבר בפרהסיא והארון על גביו, שהכל יודעים שנעשה לפלוני ישראל, אבל אם הוא בצינעה, מותר ליקבר בו לערב, בכדי שיעשו. ואפילו כשהוא בפרהסיא, אינו אסור אלא לאותו ישראל שנעשה בשבילו, אבל לישראל אחר, מותר, והוא שימתין בכדי שיעשו". [צה] ברם, עיין שו"ע (סימן שכה סעיף ה) שאם הגוי קטף פירות או צד דגים לצורך עצמו, ככ"ז אסור לישראל להנות מהם, הואיל ולא היו מזומנים מערב שבת, וחל עליהם דין מוקצה מוחלט. [צו] כגון שהם פטורים מדין תחומין בשל היותם 'מחנה היוצא למלחמה' (עיין לעיל פרק מו תשובה א), וממילא יכולים להגיע רגלית אל האוכל, או שיכולים להביאו באמצעות רכב הסיוור הנע ממילא בגיורה (עיין שם תשובה ו).

נספחים

תורת המחנה

עיקרי נהלי חימום אוכל לשבת (ע"פ הוראות רבצ"ר 05-02-30)

א. כל המזון המיועד לאכילה בשבת יהיה מבושל כל צרכו לפני כניסת השבת.
ב. כמובן שחל איסור להפעיל, להצית, להגביר, להנמיד, או לכבות, אמצעי חימום כלשהו במהלך השבת.

ג. אין להוסיף בשבת רכיבי-מזון, תבלינים, או מים, למאכל המונח על אמצעי חימום כלשהו, ואין לבחוש מאכל זה.

ד. ככלל, אסור במהלך השבת להכניס או להחזיר מזון לאמצעי חימום כלשהו.
ה. אין להעביר במהלך השבת תבשיל המונח על פלטת שבת, או בתוך סיר קיטור, לעגלת חימום דלוקה.

ו. במקרה של אידוי נזלים מהחמין, ניתן להסיט את הסיר ממרכז הפלטה לצידיה. לחילופין, אפשר שאחד החיילים יגביה את הסיר באוויר תוך כוונה להשיבו, חבירו יעמיד תבנית הפוכה על הפלטה, ולאחר מכן יעמידו את הסיר על גבי הגבהה זו.

ז. מזיגת מזון מסיר או מתבנית תתבצע לאחר הורדתם מעל גבי פלטת השבת, עגלת החימום, או הוצאתם מהתנור. (בשל איסור 'בורר', חל איסור להשתמש בכף מחוררת לצורך מזיגת מזון).

ח. אין להשתמש באמצעי חימום בשבת ובחג, למעט במכשירים ובתנאים דלהלן.

ט. **פלטת-שבת:** המזון יונח על הפלטה לפני כניסת השבת כשהוא רותח, ויוסר מהפלטה טרם חלוקתו או מזיגתו. שימוש בפלטה על גבי כירי-גז יתאפשר אך ורק באמצעות כיסוי כל הלהבות בפלטת השבת, וכיסוי ברזי הגז.

י. **ארון חימום:** מותר להשתמש בארון חימום בתנאים הבאים: ארון החימום אופייני ע"י היצרן למצב 'שבת', והינו מצויד בהתקן נעילה לדלת ולמפסקי הארון אשר אושר ע"י רב"ץ ענף כשרות. קודם כניסת השבת יועבר הארון למצב 'שבת', והמזון יוכנס ויינעל בתוכו עד שעת הארוחה, לאחר פתיחת ארון החימום אסור לחזור ולסוגרו באופן מלא, דבר אשר יובטח באמצעות הצבת התקן הנעילה בפתח הארון למניעת סגירתו.

בכל מקרה, חל איסור להכניס מזון מכל סוג שהוא בשבת לארון חימום.

(בנוסף, ניתן להשאיר לצורך ארוחת ליל-שבת מזון חם בארון חימום שאינו עומד בתנאים הנ"ל, ובלבד שינתקוהו מהחשמל עשר דקות לפני כניסת השבת).

יא. עגלת חימום: ניתן להניח מזון רותח לפני כניסת השבת על, או בתוך, עגלת חימום בתנאים הבאים: עגלת החימום תהיה ללא מים בקרקעית, דלתות העגלה תהיינה פתוחות במקצת, חום העגלה מווסת לטמפרטורה של 65 מעלות.

בנוסף, ניתן לחמם בשבת מזון קר לצורך ארוחת הצהריים באמצעות העמדתו בתבנית על גבי העגלה (ולא בתוכה), בתנאים הנ"ל, ובלבד שהינו שניצל מוכן, הודו צלוי פרוס, או נקניקיות, שנופקו ע"י מרכז מזון, והינם ללא רוטב כלל.

יב. תנור אפייה: מותר להשאיר מזון בתנור מחומם בתנאים הבאים: המזון יחומם בתנור לפני כניסת השבת לצורך ארוחת ליל-שבת, התנור יכובה לא יאוחר מ-10 דקות קודם כניסת השבת, תאורת התנור נוטרלה כך שהיא לא תידלק בעת פתיחת הדלת.

יג. מערכת קיטור: ניתן להשהות מזון שבושל לפני כניסת השבת בסיר קיטור בתנאים הבאים: הותקן מכסה נעול על ווסת הקיטור כך שלא יתאפשר להגדיל את הזרמת הקיטור לסיר, הוצאת המזון מהסיר תתבצע לאחר סגירת הקיטור ע"י משגיח כשרות שיופקד בידו מפתח לצורך זה, או באמצעות שפיכת המזון מהסיר לכלי שני. כמובן שאין להוסיף מים לסיר כל עוד ישנה הזרמת קיטור אליו.

יד. מיחם חשמלי: מותר להשהות מים רותחים במיחם המאופיין למצב שבת, והועבר למצב זה עשר דקות לפני כניסת השבת.

טו. לאור זאת, ככלל, ארוחת ליל שבת תתבסס על תבשילים שהונחו קודם כניסת השבת על אמצעי החימום, כשהם מבושלים כל צורכם ורותחים, ואילו ארוחת יום השבת תתבסס על חמין (וגולש) שהונחו על הפלטה קודם השבת, ועל מנה עיקרית (בהתאם לסעיף יא) שהונחה בבוקר על גבי עגלת חימום שדלתותיה פתוחות.

טז. אין להשתמש בשקיות תה בשבת, קפה ותה יבושלו ויונחו על הפלטה קודם כניסת השבת. (ניתן גם לבשל תמצית תה ולהניחה בקנקן קודם השבת, לאחר מכן בעת הכנת התה יש להעביר מים מהמיחם לכלי שני, ורק אז לתת בתוכם את התמצית והסוכר).

גדרת פיקוח גבש

פרנ הרב יצחק ריבלין

יסודות ההיתר ועקרונות לקביעת גבולות ואופן הפעילות הצבאית בשבת

תוכן:

א. הקדמה	יב. 'עד רדתה' כדין מדיני פיקו"נ
ב. היתר חילול שבת לצורך פיקו"נ	יג. סיכום דיני היתר לחימה בשבת
ופיקו"נ ציבורי
ג. הגדרת מצב סכנה לדעת הגרש"ז
אויערבך	יד. אופן ביצוע מלאכות אסורות במצב
סכנה
ד. הגדרת מצב סכנה לדעת ה'ציץ אליעזר'	טו. אם שבת 'הותרה' או 'דחוויה' אצל
פיקו"נ
ה. סיכום הגדרת מצב סכנה	טז. ביצוע פעולות הצלה בשינוי
ו. זיהוי מצב סכנה בפגיעה בחוסן נפשי	יז. חשיבות ההשתדלות להימנע מחילול
שבת במצבי סכנה
ז. סמכות ונאמנות הגורמים המקצועיים
להגדיר מצב כמצב סכנה	יח. מידת הטירחה שיש לטרוח בכדי
להימנע מחילול שבת במצבי סכנה
ח. פיקו"נ ציבורי	יט. סיכום: רשימת העקרונות לקביעת
ההתנהלות הצבאית בשבת
ט. שיטת הגר"ש ישראלי בענין פיקו"נ
ציבורי	
י. היתר לחימה בשבת	
יא. 'עד רדתה' כהיתר ייחודי בשעת
מלחמה	

א. הקדמה

צרכיה הבטחוניים של מדינת ישראל לצורך ביצוע פיגועים? מחייבים את חיילי צה"ל לעסוק בפעילות מבצעית גם בשבת, פעילות זו, הכרוכה פעמים הרבה בעשיית מלאכות אסורות, מעוררת מידי שבת בשבתו שאלות הלכתיות רבות ומגוונות, כך, לדוגמה, יש לדון: האם מותר לחיילי חיל ההנדסה לבנות בשבת גדר בטחוניית באיזור רפיח, איזור בו מוחדרים אמצעי לחימה לשטח

מבצעית בשבת, ומתוך כך הגדרת גבולות דין זה ויישומו ברמה הפרטנית, ברם, כבר כעת ראוי לציין שכמובן לא ניתן לקבוע מסמרות בנושא מורכב זה, המצריך לדון כל מקרה לגופו.

בשבת מדים נקיים לכח הנמצא בלחימה מספר ימים? באילו מקרים ניתן להדפיס חומר מודיעיני, או פקודת מבצע בשבת? ועוד ועוד.

פתרון של שאלות אלה מחייב ליבון בסיסי של יסודות ההיתר לפעילות

ב. היתר חילול שבת לצורך פיקוח נפש

עבדים, ולא ע"י נשים, כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם".

לעומת זאת כתב הר"ן¹:

"שהדברים הצריכין לחולה שיש בו סכנה בשבת, אין עושין אותן כלל ע"י נכרים והקטנים ואפילו באקראי בעלמא, שמא יאמרו הבאים: בקושי התיירו פיקוח נפש ואין מתירין אותו לכתחילה על ידי המחוייבים במצוות, ושמא יבוא הדבר שכשלא ימצאו עובדי כוכבים וקטנים, לא ירצו לחלל את השבת ע"י גדולי ישראל".

דהיינו, לרמב"ם טעם האיסור שלא תהא שבת קלה בעיניהם, ואילו לר"ן טעם האיסור שלא יימנעו מחילול שבת לצורך הצלה. ויש שהטעימו² בגמרא שחז"ל גדרו לנו בזה בשני הכיוונים, דהיינו, מחד, הורו שלא תעשה ההצלה ע"י נכרים וקטנים כדי שלא יבואו להקל בקדושת השבת במקום שאין פיקוח נפש, ומאידך, הורו שלא יפקידו את ההצלה בידי הדיוטות, כנשים וכותים, כדי שלא יאמרו שאין

מן המפורסמות הוא שפיקוח נפש דוחה את כל האיסורים שבתורה (מלבד ג' עבירות שחל עליהם דין י"הרג ואל יעבור), וכפי שדרשו חז"ל³ "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם - ולא שימות בהם", ונפסק בשו"ע⁴: "מי שיש לו חולי של סכנה, מצוה לחלל עליו את השבת, והזריז, הרי זה משובח, והשואל (ומהסס), הרי זה שופך דמים", ובהמשך: "אמדוהו הרופאים שצריך גרוגרת אחת (לרפואתו), ורצו עשרה והביאו לו כל אחד גרוגרת, כולם פטורים, ויש להם שכר טוב מאת ה', אפילו הבריא בראשונה".

והנה נאמר בגמרא⁵:

"ואין עושין דברים הללו לא על ידי נכרים ולא על ידי קטנים, אלא על ידי גדולי ישראל. ואין אומרים יעשו דברים הללו לא על פי נשים ולא על פי כותים, מפני שמצטרפין לדעת אחרת".

וכתב הרמב"ם⁶:

"כשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא ע"י גויים, ולא ע"י קטנים, ולא ע"י

מקורות והערות

[א] יומא פה ע"ב. [ב] סימן שכח סעיפים ב, טו. [ג] שם פר ע"ב, ע"פ גירסת הר"ף שם ד ע"ב. [ד] פ"ב משבת ה"ג. [ה] על הר"ף שם. [ו] ט"ז שם ס"ה, ועיין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סימן טו פ"ב) שבאר כן את סיוע דברי הרמב"ם הנ"ל: "ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה כו', ואלו המינים שאומרים שזה חילול שבת ואסור, עליהן הכתוב אומר, וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם", דהיינו, מלבד הטעם שהביא הרמב"ם בראשית דבריו שאין להציל באמצעות נשים וקטנים, בכדי שלא תהא השבת קלה בעיניהם, מוסיף הרמב"ם לאידך גיסא, ומעורר את גדולי ישראל לעסוק בהצלה, בכדי להוציא מדעת המינים האומרים שהדבר אסור משום חילול שבת.

ה"נ יש חשש שמא אתה מכשילם לעתיד
באם יראו עכשיו שאין עושיין רק על ידי
גוי יסברו שיש איסור ע"י ישראל".
ולמצער הורה הט"ז: "והבא לעשות ע"י
גוי המזומן, לכל הפחות יגלה לרבים
באותו פעם שיש היתר לישראל עצמו,
אלא שהגוי הוא מזומן כאן".

וא"כ זכינו לדין שהעוסק בהצלה בשבת,
ינהג באופן שיהא ניכר שפיקו"נ דוחה
שבת ללא כל פקפוק, ועם זאת יזהר
מלגרומ, חלילה, לזלזול בכבוד השבת,
ולחילולה במקום שאינו נצרך.

פיקו"נ דוחה את השבת, ויבואו להקל
בהצלת נפש מישראל.

על יסוד סברה זו השיג הט"ז על דברי
הרמ"א שכתב: "דאם אפשר לעשות בלא
דיחוי ובלא איחור ע"י שינוי, עושה ע"י
שינוי, ואם אפשר לעשות ע"י גוי בלא
איחור כלל, עושיין ע"י גוי, וכן נוהגים.
אבל במקום דיש לחוש שיתעצל הגוי, אין
לעשות ע"י גוי".

וכתב על כך הט"ז: "דבר זה תימה, דכי
היכי דיש איסור לעשות ע"י גוי אם יש
לחוש שיתעצל, כמה שכתב אח"כ כאן,

ג. הגדרת מצב סכנה לדעת הגרש"ז אויערבך

המקצועיים למצב דומה ביום חול, ואם
בחול היו פועלים מיידית, ולא היו חוסכים
משאבים וטירחה בכדי להתמודד כנגד
הסכנה, רשאים אף לחלל שבת עבור זה,
אולם אם בחול דוחים את הטיפול באירוע
בשל סיבות של נוחות, תיעדוף תקציבי,
וכד', הדבר מלמד שאין בכך משום סכנה
המתירה חילול שבת".

כך למשל, אם ביום חול בעת קבלת
התראה אלקטרונית על נגיעה בגדר
המערכת, רגילים לשלוח מיידית כח
למקום האירוע, ובמידת הצורך אף
מעירים לוחמים משינתם למטרה זו, הדבר
מלמד שמתייחסים לאירוע זה כאל סכנה,
וממילא אף מותר לחלל שבת למטרה זו.
באותה מידה אם ביום חול עושים כל
מאמץ לפנות חללים משדה הקרב בכדי

באופן הגדרת מצב מסוים כמצב סכנה,
כתב הגרש"ז אויערבך¹⁰:

"ולענין עיקר הדבר מה נקרא ספק פיקו"נ
ומה לא, ועד איפה הוא הגבול, גם אנוכי
בעוניי הסתפקתי טובא בזה, אלא שמצד
הסברא נלענ"ד דכל שדרך רוב בני אדם
לברוח מזה כבורח מפני הסכנה, הרי זה
חשיב כספק פיקו"נ, וקרינן ביה ככה"ג
"וחי בהם - ולא שימות בהם", אבל אם
אין רוב בני אדם נבהלים ומפחדים מזה,
אין זה חשיב סכנה כו', ולפיכך אף אם
באמת יש בזה קצת סכנה, הו"ל כמ"ש
חז"ל "והאידנא שומר פתאים ה'",
וחלילה לחלל שבת עבור כך".

לאור הבנה זו, כתב בספר הצבא כהלכה¹¹
שהגדרת מצב בטחוני כפיקו"נ הדוחה
שבת, נקבעת ע"פ התייחסות הגורמים

מקורות והערות

[10] שם סעיף יב. [ח] שם. [ט] שר"ת מנחת שלמה ח"ב סימן לו. [י] פרק טו סעיפים ד, ה, יג, טז-יז. [יא] כעין זה מובא בשר"ת המורים בקשת (סימן 12) ששמע מהגרי"א נבנצל שאמר: "לענ"ד יש קצת דרך לבחון את חשיבות הנושא, אם כי אינה לגמרי חד משמעית, כשנשאל את עצמנו האם הדבר נדחה מפני ביקור להקת הנח"ל או כיוצא בזה".

הגורם המקצועי מדיניות מחמירה ביחס לאירוע מסוים, אך אין דעתו להתייחס תמיד לאירועים כאלו בדרך זו. ומאידך גיסא, פעמים מחליט הגורם המקצועי להקל בענין מסוים באופן חריג, אך אינו מתיימר בשל כך לקבוע את הדבר כמדיניות. כך לעיתים רחוקות מצמצמים את מספר הלוחמים בגיזרה בכדי לאפשר יציאה לאירוע תרבות, אך אין ללמוד מכך שניתן להוריד בכל שבת את 'נפח' הפעילות באותה גיזרה. ומאידך, פעמים שמפקד רואה לנכון ל'הקפיץ' כוחות בשל אירוע קל, רק בכדי לשמר את כשירות ודריכות המסגרת, כך שכמובן לא ניתן להשליך מכך לייחס קבוע לאירועים דומים.

ביתר שאת מוטלת חובת הזהירות בענין זה על העומד מן הצד ולומד על מידת הסכנה בתחום מסוים ע"פ יחס הגורם המקצועי לאירוע דומה בחול, שכן לרוב אין לפניו את כל הנתונים המצויים לפני הגורם המקצועי, ופעמים שחוסר הבנתו המקצועית גורמת לו אף לטעות ולהשוות אירועים שונים זה לזה, בשעה שמבחינה מקצועית רב ההבדל ביניהם.

שנוכחותם לא תחליש את רוח הלוחמים, יש לעשות כן אף בשבת. לעומת זאת אם ביום חול אין מקפידים על יציאת הסיור בזמן, ולעיתים דוחים את שעת היציאה מטעמי נוחות, יש לנהוג כך גם בשבת, ולאחר את שעת היציאה של סיור האמור לצאת לפנות ערב, אל מוצ"ש. וכן אם ביום חול אין מזדרזים לתקן תקר בגלגל הרזרבי של רכב הביטחון, אין כל היתר לחלל למטרה זו את השבת.

אכן, בחינת היחס המקצועי אל האירוע דרך השוואתו ליחס לאירוע דומה ביום חול, מצריכה זהירות רבה, שכן פעמים הנתונים ביום חול שונים מבשבת, כגון שהתקבל מידע מודיעיני המלמד על סיכון גבוה יותר בשבת מבחול, או כגון שפעולה מסוימת נדחתה מספר פעמים במשך השבוע בשל נסיבות מבצעיות, והיא נקבעה לשבת לפי שרק אז התאפשר לקיימה.

כמו כן, לרוב לא ניתן להשליך מהתייחסות הגורמים המקצועיים לאירוע נקודתי וחד-פעמי שאירע ביום חול, ליחסם העקרוני לאירועים דומים, שכן פעמים, בשל נסיבות מקומיות, נוקט

ד. הגדרת מצב סכנה לדעת ה'ציץ אליעזר'

דעותיהם של בני אדם שוות בזה, וכפי שענינו הרואות ישנם הרבה בני אדם, ובפרט הנשים, שנבהלים מכל דבר קטן של חשש מנפילה, ובפרט של איזה הצטננות או חום, וחוששים לכל חשש רחוק של סכנה, ויבואו איפוא ללמוד

בשו"ת ציץ אליעזר¹ יצא חוצץ כנגד הגדרת הגרש"ז אויערבך, וכתב:

"אם נלך לפי ההגדרה של כת"ר לא נדע עד היכן שההיתר בזה עלול להתרחב ולהתפשט, ונגיע למצב מוזר כזה עד שיאמרו התירו פרושים את הדבר, כי אין

מקורות והערות

[יב] ח"ט סימן יז פ"ב אות ט.

מ"מ הציץ אליעזר" מביא את הגדרת הבנין ציון^ט:

"דאע"ג דכלל בידינו דאין לך דבר העומד בפני פיקו"נ ואין הולכין בפיקו"נ אחר הרוב, זה דוקא ביש ודאי סכנת נפש לפנינו, כגון בנפל עליו הגל, דאז חוששין אפילו למיעוטא דמיעוטא, אבל בשעתה אין כאן פיקו"נ, רק שיש לחוש לסכנה הבאה, בזה אזלינן בתר רובא כמו לענין איסורא. דאם לא כן איך מותר לירד לים ולצאת למדבר, שהם מהדברים שצריכין להודות על שניצולו? ואיך מותר לכתחילה לכנס לסכנה ולעבור על "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם"? אלא על כרחך כיון דבאותה שעה שהולך עדיין ליכא סכנה, הולכין אחר הרוב".

דהיינו, החידוש שבדיני פיקו"נ חוששים גם לחששות רחוקים, אינו אלא כשהגורם המסכן, והאדם המסתכן, נמצאים כבר לפנינו, ואילו לגבי סכנה עתידית חל הכלל הרגיל להלך אחר הרוב, ולכן אין לחוש לסיכון עתידי אלא במידה שסיכון זה אכן משמעותי ורוב הסיכויים שיבוא.

ואכן מצינו בדברי הב"י^ט שהביא דעה "שכל דבר שאין בו סכנה עתה, אף על פי שיוכל לבוא לידי סכנה, אין מחללין אלא שבות דרבנן, אבל לא איסור דאורייתא". ועל דרך זו הורה הנודע ביהודה^י להימנע מניתוחי מתים, למרות שפעולה זו תביא להצלת חיים:

"בנידון דידן אין כאן שום חולה הצריך לזה, רק שרוצים ללמוד חכמה זו אולי

להתיר לחלל עבור כן, ויווצר מצב של עירבוביא ואנדרלמוסיא לתת תורת כל אחד ואחד בידו, ולתת הדברים לשיעורין".

ובהמשך הדברים שם מוסיף הציץ אליעזר לתמוה על שיטת הגרש"ז אויערבך, שלדבריו רופא השוקד יומם ולילה על פיתוח תרופה למחלה מסוכנת, יהיה רשאי לחלל על כך את השבת. כמו כן לדבריו אם יימצא קיר מט לנפול, יש להורסו בשבת, בשל הסיכוי הקלוש שמא יתמוטט בקרוב ובדיוק באותה שעה יעברו אנשים בסמוך לו ויפגעו. מאידך, לו יצויר שישנה חברה שאנשיה אינם מזדרזים להציל ולהגיש עזרה בימות החול לנתונים בסכנה, וכי נורה להם איסור לחלל שבת לצורך הצלה!?

ברם, יש ליישב שלדעת הגרש"ז אויערבך ההגדרה אינה נקבעת ע"פ יחידים, אלא ע"פ רוב בני אדם, או בענינים הדורשים מומחיות - ע"פ גורמים מקצועיים, כך שאינה סובייקטיבית לחלוטין, עם זאת, אכן לדעת הגרש"ז לא ניתן לחתוך בסכינא חריפא את הגבול בין 'מסוכן' ל'לא מסוכן', ומובא משמו"ג שיתכן מצב שכתוצאה מהערכת המפקד, יחידה מסוימת תחוש לענין מסוים, ותחלל בשל כך את השבת, בעוד יחידה מקבילה לא תחוש כלל לכך, וכשם שיתכן שחולה ינותח בשבת ע"פ חוות דעתו של הרופא המטפל, בעוד חולה באותו מחלה יקבל טיפול תרופתי ע"פ חו"ד של רופא אחר.

מקורות והערות

[יג] בספר הצבא כהלכה פרק יב הערה 7א. ועיין גם בשו"ת אגרות משה (ח"א סימן קכז) שכתב שישנם מצבים שיוגדרו ע"י מוגי לב כמצבי סכנה, ומ"מ אמיצי לב אינם אסורים להסתכן בהם. [יד] ח"ח סימן טו פרק ז. [טז] סימן קלו. [טז] סימן שכח, בשם רבינו ירוחם בנתיב יב חלק ט (אם כי דין זה לא הובא בשו"ע, וצ"ע אם מרן אכן הכריעו להלכה). [יז] מהדורא תנינא יו"ד סימן רי, וכעין זה בחת"ס יו"ד סימן שלו, והובא בפ"ת יו"ד סימן שסג ס"ק ה.

יודמן חולה שיהיה צריך לזה, ודאי דלא דחינן משום חששא קלה זו שום איסור תורה או אפילו איסור דרבנן. שאם אתה קורא לחששא זו ספק נפשות, א"כ יהיה כל מלאכת הרפואות, שחיקת ובישול סמנים, והכנת כלי איזמל להקזה, מותר בשבת, שמא יודמן היום או בלילה חולה שיהיה צורך לזה".

ומסכם הציץ אליעזר¹:

"והסבר הדבר מדוע ששונה בכאן (בסכנה עתידית) משאר פיקו"נ של חולה או הנתון בסכנה דמחללין אפילו בכל ספק של פיקו"נ, נלפענ"ד די"ל דהוא מפני דבכאן הרי אין לפנינו שום סכנה, או ספק סכנה מוחשית, על איזה גוף ישראלי מסוים, וכל החשש הוא על דברים שעתידים לבוא שבהווה אין להם כל זכר, ולכן כל ספק בזה אינו יכול להקרא ספק פיקו"נ, אם לא שאנו חושבים ומניחים כדבר של ודאות הדבר המסכן העתיד לבוא, או עכ"פ שההשערה לכך הוא בגדר של רובא שהוא

כודאי, דאזי מיקרי זה כבר פיקו"נ שמחללין".

ע"פ זה נראה לבאר את פסק השו"ע²:

"עכו"ם שצרו על עיירות ישראל, אם באו על עסקי ממון, אין מחללין עליהם את השבת. באו על עסקי נפשות, ואפילו סתם, יוצאים עליהם בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת. ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש, מחללין עליהם את השבת", והוסיף הרמ"א: "הגה, ואפילו לא באו עדיין אלא רוצים לבוא".

דהיינו, כל שהגויים יוצאים עליהם בכלי זיין, או אף מתארגנים לקראת יציאה כזו, מוגדר המצב כמצב סכנה עכשווית, ומותרים לחלל את השבת בכדי להתגונן כנגדם, אולם אם אין הגויים רוצים לבוא, אין המצב מוגדר מצב סכנה, ואפילו יהיו שיאמרו שהגויים מתעתדים לבוא עליהם, ועל כן במציאות כזו אינם רשאים לחלל את השבת בכדי לתוקפם.

ה. סיכום הגדרת מצב סכנה

שתגיע הינו פחות מרוב, וכן מסתבר שיסכים שאין לחוש לסכנה עכשווית שסיכוייה קלושים ביותר³.

ואכן, בהקשר לעיקרון זה שאף בעניני פיקו"נ אין לחוש לסכנות קלושות, יש להוסיף שמוכא בשם החזו"א⁴ שאמר:

"כשגבולות פיקו"נ מתרחבים ונוגעים למצב של עקירת הלכה לגמרי, הדבר נוגע ומגיע לחילול השם, ואז אנו אומרים

למעשה נראה שהפער בין שיטות אלה אינו רב כל כך, שכן מסתבר שגם לדעת הגר"ש⁵ אויערבך יש לחוש יותר לסכנה עכשווית מאשר לסכנה עתידית, שכן דרך האדם לייחס חשיבות גדולה יותר למציאות שהרודף כבר פועל לפגע, מאשר לסכנה עתידית. מאידך, נראה שגם הציץ אליעזר יסכים שסכנה עתידית משמעותית נחשבת כפיקו"נ, ואפילו אם הסיכוי

מקורות והערות

[1] ח"ט סימן יז פרק א, ועיין עוד באריכות בדבריו בח"ח סימן טו פרק ז. [2] [יט] סימן שכט סעיף ו. [3] [כ] ועיין בענין זה בחזו"א (י"ד) סימן רח אות ז) שכתב: "ואין החילוק בין איתא קמן לליתא קמן אלא אם מצוי הדבר בו", אלא לא מיקרי ספק פיקו"נ בדברים עתידים שבהווה אין להם כל זכר, ובאמת שאין אנו בקיאים בעתידות, ופעמים שמה שחשבונם להצלה מתהפך לרועץ, והילכך אין דנים בשביל עתידות וחקוקות". [כא] ספר פאר הדור ח"ג עמוד קפו, בתשובה לשאלת הגר"מ"צ נריה.

ברעב, וכד', על כן מבאר החזו"א שאין בכח פיקו"נ להפקיע לחלוטין את האיסור, שכן בכך ייגרם חילול השם החמור מפיקו"נ²².

לפיכך יש לשקול כל מקרה לגופו ולבחון את מידת הסיכון בו ע"פ שילוב של העקרונות הנ"ל, קרי, ככל שהגורם המסכן קיים כבר בעולם, והאנשים מתייחסים אליו באופן מחמיר, ופועלים מיידית וללא עכבות להתמודד כנגדו, מותר אף לחלל שבת לצורך זה, אולם אם המדובר בסכנה עתידית קלושה שאין כל כך יראים מפניה, אין להגדירה כסכנה משמעותית, ואין לחלל שבת בכדי להתגונן מפניה.

ו. זיהוי מצב סכנה בפגיעה בחוסן נפשי

את השבת בכדי להשיג מטרה זו.

וכן נאמר במקום אחר²³: "ראה תינוק שנפל לבור, עוקר חוליא ומעלהו, והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין, אף על גב דמתקן דרגא. ראה שננעלה דלת בפני תינוק, שוכרה ומוציאו, והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין, ואף על גב דקא מיכוין למיתבר בשיפי". דהיינו, הגמרא מאבחנת תינוק שננעלה דלת בפניו, כמצב סכנה המתיר לחלל את השבת בכדי לחלצו.

וכן מצינו בדברי הרמב"ם²⁴: "מי שנשכו עקרב או נחש מותר ללחוש על מקום

שחילול השם דוחה פיקו"נ, ולכן לא התירו החתם סופר והנודע ביהודה לנתח מת לצורך הצלת חולה, אלא אם כן החולה המסוכן מזומן ועומד באותה שעה, ואף על פי שניתוחי מתים תמיד נוגעים בסופו של דבר לפיקו"נ, אלא כאמור שאם כן יעקר הענין כולו, ובזה יש כבר חילול השם. והדבר מסור לידי חכמי הדור שהם יכולים להכריע בדבר מתוך טביעת עין, והם שצריכים לדון בכל מקרה לפי המצב ולפי השעה".

דהיינו, אם נחוש בענין זה לספקות רחוקים ביותר, הלא נצטרך להתיר את כל איסורי השבת, שכן למשל יש להתיר לעסוק בפרנסה בשל החשש שימותו

עד כה התייחסנו למצבי סכנה פיזית, כמחלות ואויב הבא על העיר, אולם מצינו בדברי חז"ל שחששו לפיקוח נפש גם במצבים מיוחדים של ירידה בחוסנו הנפשי של האדם, ובשל כך התירו לעבור על איסורים בכדי לשומרו.

כך נאמר בגמרא²⁵: "ת"ר, אם היתה (היולדת) צריכה לנר, חבירתה מדלקת לה את הנר כו'. פשיטא! לא צריכא בסומא, מהו דתימא כיון דלא חזיא, אסור, קמ"ל איתובי מיתבא דעתה, סברא, אי איכא מידי, חזיא חבירתה ועבדה לי". וא"כ נלמד שיישוב דעת היולדת מוגדר כמרכיב חשוב בטיפול בה, עד כדי שמותר לחלל

מקורות והערות

[כב] כעין זה יש בספר משנת פיקו"נ (סימן טג), שבענין התאבדות שאול המלך הביא את הים של שלמה (כ"ק פ"ח סימן נט) שכתב: "וגם אפשר משום כבוד מלך משוח ה', שאין ראוי שימות בידי הערלים ויעשו בו מיתת עינוי וכויון, והוא חילול ה' בדת אמונתנו", והסתפק בספר הנ"ל בביאור הרברים, וכתב: "ושאלתי זאת לפני רבות בשנים להגרי" הוטנר וצ"ל ואמר לי שעליו להתישב בדבר, לימים כאשר השתחרר מהשבי בממלכת ירדן לאחר שהיה כלא במטוס החטוף, כתב לי שהיה לו אז זמן לחשוב בזה, והביאור הוא דהריגת כל עם ישראל הוא בגדר חילול ה', וכדכתיב בקרא "זהמתה את העם הזה כאיש אחד ואמרו הגויים מבלתי יכולת ה'" וגו', ולמנוע חילול השם מותר לעבור אפילו בגילוי עריות". [כג] שבת קכח ע"ב.

[כד] יומא פד ע"ב. [כה] פ"א מע"ז הי"א.

במציאות אחר אפילו גדול ורואים הסימנים לכך דמצוה לחלל שבת עליו".
 ואכן מטעם זה הורה הגר"ש גורן¹²: "על אף ההלכה התלמודית וההיסטורית הברורה שאין לחלל שבת בפניו חללים כו', מאחר ובתנאי הלחימה הקיימים כיום, השארת חללים שלנו במקום נפילתם בקו למשך יממה שלימה עלול לפגוע קשות בכושר הלחימה של החיילים ובמוראל שלהם כו', אנו מתירים לפנות חללים ברכב בשבת למקום הקרוב ביותר לשמירת החללים".

הנשיכה ואפילו בשבת כדי ליישב דעתו ולחזק לבו, אף על פי שאין הדבר מועיל כלום, הואיל ומסוכן הוא התירו לו, כדי שלא תטרף דעתו עליו". וזאת על אף שחל איסור ללחוש על המכה.
 וכתב בשו"ת שבט הלוי¹³: "ולמדנו מהלכה זאת כי הבעתה גדולה, ספק פקו"נ הוא, ופשיטא דזה גם בגדולים, ומצינו כמה עובדות בחז"ל כי התרגשות פתאומי גרם למיתה, א"כ נהי דמציאות זה שננעל דלת לפניו לא שייך בגדולים דאינם נבעתים מזה, אבל פשיטא דנבעת ממש

ז. סמכות ונאמנות הגורמים המקצועיים להגדיר מצב כמצב סכנה

דכיון דתגר הוא, חזקה שלקחה מישראל, דלא מרע נפשיה. אבל אם לקח מגוי שאינו תגר, פסולה (מחשש שלא נעשתה לשמה)".

אולם מדברי הפוסקים עולה שנאמנות זו אינה מוחלטת, שכן כתב הט"ז¹⁴ שאין להאמין לתגר גוי אלא בענין משני, אך אם עיקר פרנסתו על הדבר, אין להאמינו. והמגן אברהם¹⁵ כתב שאין להאמינו אלא בענינים שגם הגויים מקפידים עליהם, אך אם אין נפקותא בדבריו אלא לישראל, אינו נאמן. והנודע ביהודה¹⁶ כתב שנאמנותו מוגבלת רק על שלא עשה מעשה זיוף, אבל בדבר שאין בו מעשה אלא שצריך להאמינו על דיבורו, אינו נאמן.

אלא שבפשטות אין להסתייגות זו משמעות בעניני פיקו"נ, שכן מאחר

פשוט וברור שהגדרת מצב כמצב סכנה אינו מסור לכל אדם אלא נתון לקביעת מומחים בתחום הנידון, וכפי ששנינו¹⁷: "חולה - מאכילין אותו (ביוכ"פ) על פי בקיאי", ואפילו רופא גוי נאמן, וכפי שנפסק בשו"ע¹⁸: "חולה שצריך לאכול, אם יש שם רופא בקיא, אפילו הוא עובד כוכבים, שאומר: אם לא יאכילו אותו, אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו".

נאמנות זו נובעת מכח חזקה שאומן אינו מרע אומנותו, דהיינו בשל אחריותו המקצועית למסור חוות דעת נכונה, שאם לא כן יבולע לו ויפסיד את פרנסתו, על כן אנו רוחשים אמון לדבריו.

וכעין שנפסק בשו"ע¹⁹:

"הלוקח טלית מצויצת מישראל, או מתגר גוי (ואומר שלקחן מישראל נאמן), כשר,

מקורות והערות

[כז] ח"ח סימן עה. [כח] משיב מלחמה ח"ב סימן קיז. [כט] יומא פ"ח מ"ה. [ל] סימן כ
 [לא] שם ס"ק א. [לב] שם ס"ק א. [לג] מהר"ת או"ח סוף סימן עב.

בדידהו בהפקירא נחא להו, לא יאבו שאחרים ייכשלו על ידם, ורק הנראה לדעתם באמת יגידו, ויש לצדד להקל משום ספק פיקו"נ".

וכן כתב בשו"ת אגרות משה^ל לענין אכילה בבית קרוביו שאינם שומרים כשרות:

"באם האב יודע וקים ליה בגוה דבתו וכלתו שלא יכשילוהו באיסור, משום דמכיר טבעה בדיעה ברורה ע"י שניסה אותה הרבה פעמים וראה שאינה מכשילתו מטעם שאינה רוצה לצערו, או שטבעה שלא להעביר אחרים על דעתם, יכול לסמוך עליה ולאכול מה שמבשלת בעדו מבשר וכל דבר כשאמרה לו שהוא מבשר כשר ובכלים שהזמינה עבורו. משום שלא נכנס זה בגדר נאמנות אלא בדיעה עצמית, שהוא כראיה ממש, כיון שיודע בכירור שאינה משקרת לו".

וא"כ למעשה אף לדעות המקילות אין להיסמך על חוות דעתו של מומחה שאינו מקפיד על שמירת השבת, אלא א"כ הכירוהו כאיש אמת מובהק, וכבעל רגישות לקדושת השבת ושומריה, אשר מודע לגודל הצער שייגרם להם במידה ויוטעו ויחללו את השבת שלא לצורך הצלה אמיתי, ולגודל הפגיעה באמון בו שתיווצר כתוצאה מכך.

ומחללים שבת גם במצבי ספק סכנה, ממילא אף אם נפקק באמינות המומחה, הלא מידי ספק לא יצאנו, ועל כן יש לקבל את דבריו ולחלל שבת על פיו.

למרות זאת כתב בביה"ל^ל לענין אכילה ביוכ"פ ע"פ רופא גוי:

"ובענין מה שכתב השו"ע אפילו הוא עכו"ם, כתב בספר תפארת ישראל (יומא פרק ח' אות כ"ו) דהאידינא יש להתישב בדבר, דבעיני ראייתי דשבקי להמנותייהו, דלכל חולי קל אומרים תמיד שכשיתענה יסתכן. וכיוצא בדבריו כתב בשו"ת רמ"ץ חלק או"ח סימן ט"ל אות י"א, וכן בשו"ת רוח חיים סימן תקנ"א אות ד' גם לענין רופאי ישראל כו'. ובאמת הדבר תלוי לפי ראות עיני המורה את הענין".

וכן האריך בשו"ת ציץ אליעזר^ל.

וא"כ לדבריהם יש לפקפק באפשרות לסמוך על חוות דעת של אנשי מקצוע שאינם מודעים לקדושת השבת, ואכן הורו מפוסקי דורנו^ל שיש לצרף מומחים שומרי שבת להכרעה במצבים אלו. ברם, מצינו דעות מקילות שניתן לסמוך על דעת אדם שאינו מקפיד בדבר, כל שמכירים בו שנזהר מלהכשיל אחרים בענין זה, כן כתב השדי חמד^ל:

"תן לחכם ויחכם להכיר את מהות הרופא, כי... מ"מ יש בהם רבים אשר אף כי אינהו

ח. פיקו"נ ציבורי

לסכנה עתידית, נראה לכאורה שלא ניתן להפעיל בשבת את רובו של מערך הביטחון הצבאי והמשטרת, שכן מערך

לאור הקביעה שאין לחלל שבת אלא בסכנה משמעותית שאנשים נבהלים מפניה, ושיש לחלק בין סכנה עכשווית

מקורות והערות

[לד] סימן תריח שם ד"ה 'חולה שצריך לאכול'. [לה] ח"ח סימן טו פרק ח אות ט. [לז] ראה שו"ת קול מבשר ח"א סימן י אות ט. ושו"ת היכל יצחק או"ח סימן לא. [לח] מערכת יה"כ סי"ג סק"ה. [לח] יו"ד ח"א סימן נד (אולם יש להעיר שבסוף דבריו שם הורה שאין לסמוך על חידוש זה אלא בשעת הדחק ולאנשים חלושים).

זה מופעל בעיקרו כנגד גורמים עוינים שכלל אין ידיעה שעוונותם הבשילה לכדי ביצוע פעולות איבה כנגדנו, כך שלכאורה אין המדובר בסכנה משמעותית המתירה חילול שבת, ואכן היו מגדולי דורנו¹ שנטו להורות שסירי המשטרה בשבת יבוצעו בשבתות באופניים במקום בנסיעה ברכב, או לחילופין יוסדר שבשבתות ינהגו ברכבי המשטרה נהגים גויים.

ברם, מצינו מספר מקורות המצביעים על כך שבעניני פיקוח², מעמדו של הציבור שונה ממעמדו של היחיד, ושבענינים ציבוריים יש לשקול את מידת הסיכון תוך גישה זהירה הרבה יותר.

כך נאמר בגמרא³: "אמר שמואל, מכבין גחלת של מתכת ברשות הרבים בשביל שלא יזוקו בה רבים, אבל לא גחלת של עץ (שניכרת למרחוק, ויודעים להיזהר מפניה)", וכתב הרשב"א (לשיטת הגאונים שבכיבוי גחלת יש איסור מן התורה):

"ומן התימה הוא, היאך התיר שמואל צידת נחש (וכיבוי גחלת) שהיא מלאכה דאורייתא משום היזקא? וי"ל דכיון דדרכו להזיק ורבים ניזוקין בו, כסכנת נפשות חשיב ליה שמואל, דאי אפשר לרבים ליהרר ממנו, ושמא אם ישמר זה, לא ישמר ממנו זה, מה שאין כן בגחלת של עץ דהיא אינה הולכת ומזקת, וכל אחד יכול לישמר ממנה".

כעין זה מצינו ברמ"א⁴ שהתיר כיבוי דליקה בשבת למצויים בין הגויים, בשל החשש שהגויים ינצלו את המצב לגזול את רכוש היהודים, ולכשיתנגדו להם יבואו לידי פיקוח⁵.

על דרך זו מצינו שכשהמלכות הטילה מיסים כבדים על ישראל, התירו חז"ל⁶ לעבד את האדמה גם בשנת השמיטה, בכדי שיוכלו לשלם את מיסיהם ולא יגיעו לידי סכנה (וכתב המהרי"ל דיסקין⁷ שמשמע שההיתר היה היתר גורף, אף לעשירים, והטעם, שאם היו מתירים רק לעניים, יש מהם שהיו מתביישים בכך ובאים לידי פיקוח⁸).

וכן מצינו שנפסק בשו"ע⁹ (לענין איסור הליכה בחוקות הגויים): "מי שהוא קרוב למלכות וצריך ללבוש במלבושיהם ולדמות להם, מותר בכל", ובאר הב"י: "ואם תאמר, כיון דמדאורייתא אסירי הנך מילי, ומילקי נמי לקי עלייהו, היאך היה כח ביד חכמים להתיר איסור תורה לקרובי המלכות? ויש לומר, דמשום הצלת ישראל יש כח בידם להתיר, דכשיש ישראלים קרובים למלכות, עומדים בפרץ לבטל הגזירות".

ואכן מובא בשם הגרש"ז אויערבך¹⁰ שאמר:

"למרות שאין כל הבלד בהלכה בין פיקוח¹¹ של יחיד ושל רבים, ואף על ספק פיקוח¹²

מקורות והערות

[לט] ראה שו"ת היכל יצחק שם סימן לב אות ב, ושו"ת ציץ אליעזר ח"ד סימן ד. ואגב, עיין בהיכל יצחק (שם סימן לג) שכתב: "בנידון דידן, היינו שקרו מקרים שקטטות הסתיימו ברציחת נפשות, ואפילו אם הדבר מסתיים רק בהכחות, ג"כ יש שהמכה מביאה את המוכה במצב של ספק נפשות, לכן נראה לי שכל זמן שהמצב הזה נמשך, מותר ומצוה למשטרה למהר בכל המהירות האפשרית להגיע למקום המעשה בעוד מועד כדי למנוע רצח, וזה נקרא שהסיבה כבר ישנה ורועותא כבר התחילה, ואם כי אינו דומה ממש לנפלה מפולת, אבל קרוב לכך ואין מדרקין בפקוח¹¹. שהרי קרה המקרה העלול להביא לידי סכנת נפשות, וצריך למנוע בעוד מועד". [מן שבת מב ע"א. [מא] סימן שלד סעיף כו. [מב] ראה סנהדרין כו ע"א "מכריו רבי ינאי, פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא", וע"ש בתורה 'משרבו האנטיין'. [מג] קונטרס אחרון סימן ה אות לד. [מד] י"ד סימן קעח סעיף ב. [מה] במאמר הגרמ"מ פרבשטיין, אטיא נג-נד.

בהן אחוז סיכון מסוים, נניח של אחד לעשרת אלפים, אבל אין כל ספק שראש מדינה אשר ייטול סיכון של אחד לעשרת אלפים על מדינתו, יחשב כבלתי אחראי למעשיו, דעל ציבור דרגת סיכון כזו נחשבת לסכנה.

של יחיד מחללים שבת, בכל זאת יש הבדל גדול ביניהם ברמת הסיכון הנחשבת לפיקו"נ, כי תיתכן דרגת סיכון שאצל יחיד לא תחשב פיקו"נ, ואילו אצל ציבור אכן תחשב לפיקו"נ. למשל, אנשים אינם נרתעים מנסיעות בין-עירוניות על אף שיש

ט. שיטת הגר"ש ישראלי בענין פיקו"נ ציבורי

להתיר ולחייב לעשות פעולות אלה של חילול שבת שהם בגדר מכשירים להצלה זו, שאם לא נעשה אותן, אף ההצלה לא תצא לפועל. כי מכיון שהגדרנו פעולה זו כמכשירי פיקו"נ, אין לנו שום הגבלה במספר הפעולות והחילולים שיש לעשות, שבסופם יביאו לפיקו"נ של אחד מישראל.

דהיינו לדעת הגר"ש ישראלי, הטעם שאין חוששים לחשש עתידי, אינו מצד שהסכנה אינה לפנינו, אלא מצד שאין כלל וודאות שאכן יגיעו לידי סכנה, אולם במידה וברור שבעתיד ייקלעו למצב סכנה, הרי כבר מעתה רשאים לפעול בשבת פעולות מנע אשר לא ניתן לבצעם בחול, ועל כן מתיר שם הגר"ש לכוחות משטרה לבצע סיוורים בשבת, שכן בלא ביצוע פעולות אלה, ברור שלבסוף יגיעו לידי סכנה. והנה, אם כי אבחנו זו אינה מבוססת על חלוקה עקרונית בין יחיד לציבור, מ"מ מציאות כזו של חשש עתידי ודאי, מצויה הרבה יותר בחיי הציבור מאשר בחיי היחיד.

יתר על כן, בהמשך הדברים¹² נוקט הגר"ש ישראלי גישה עקרונית רחבה הרבה יותר:

באופן שונה מעט מבאר הגר"ש ישראלי¹³ את היתר הפעלת כוחות משטרה בשבת: "נמצאנו למדים כלל, שגם פיקו"נ שעדיין אינו עומד לפנינו, לא לגבי רגע זה ולא לאח"כ, אבל ברור לנו שגיגע הדבר לזה בזמן מן הזמנים, אנו רואים אותו כאילו הוא כבר לפנינו. כי חובה של "וחי בהם" היא קיימת ועומדת לפנינו לא רק לגבי החיים של רגע זה, אלא אנו מצווים ועומדים בזה גם לדאוג להצלת חיים שיצטרפו פעם להיות, אע"פ שאין אנו יודעים מתי ואיך כו'. וע"כ כל מה שאנו יכולים לעשות בכדי להוציא לפועל את המוטל עלינו במצוות אלה גם בעתיד, הרי הם בכלל מכשירים שאם אין לעשותן בער"ש, מותר לעשותם גם בשבת, בדומה לעצם המצוה עצמה.

ולמדנו מכאן הלכה גדולה, שגם הצלת נפשות שלעתיד לבוא, שאנו יודעים שזה יבוא אי פעם, הרי זה נחשב כאילו היא כבר נמצאת לפנינו עכשיו, ועלינו לעשות הכל כאילו הפיקו"נ לפנינו. ומעתה נראה שאין גם מקום לחלק במידת השכיחות של הדבר לעתיד לבוא, שאפילו אם אין זה עלול לקרות אלא אחד מאלף, דיה הצלה אחת של נפש אחת בזמן מן הזמנים בכדי

מקורות והערות

[מז] עמוד הימיני סימן יז אות ת. [מז] שם אות ט.

"ומקור הדבר נ"ל שיש ללומדו ממלחמת רשות, שהיא להרווחה או להרבות שמע מלכות מלך ישראל או לפרנסה, וע"י זה הותר להעמיד עצמו בסכנה של ספק נפשות של יחידים כו', ולכאורה אינו מובן למה? ומה ששגור בפי הכל לומר שמלחמה היא דין מיוחד - אין לו יסוד כו'! על כן נראה שיסוד הדברים הוא שכל מה שנוגע לשלום הציבור או סילוק נזק ממנו, הכל נחשב כפיקוח"נ, כי כל מה שכרוך בשלום הציבור, יש בו בעקיפין ענין עם פיקוח"נ. פרנסת היחיד, לדוגמא, אין בה משום פיקוח"נ, אבל אם הציבור יהא מחוסר פרנסה, אפילו אם אין זה נוגע ללחם, הרי לא יימלט שבאחד מבין הרבים יהא כזה שהוא צריך לאוכל יותר משובח,

באופן שאצלו זה יכול להיות פיקוח"נ^מ. וכן כל מלחמה שהיא מביאה הרווחה ועי"ז ניתנת אפשרות לטפל יותר בחולים ותשושים, מה שאינו קיים בזמן שהתנאים הכלכליים הם ירודים, וכן מלחמה שהיא להרבות שמעו של המלך, יש להניח שעי"ז יפחדו האויבים מלבוא, וירבו אלה המעונינים לבוא איתו בכרית, מה שג"כ מביא למצב כלכלי יותר טוב, ועי"ז מתרבה הבריאות בציבור".

כלומר, מעצם ההיתר לסכן נפשות מישראל במלחמת רשות שנועדה לצורך הרווחת הציבור, לומד הגרש"י את היסוד ההלכתי שגדרי פיקוח"נ בציבור שונים לחלוטין מגדרי פיקוח"נ של יחיד^{מט}.

י. היתר לחימה בשבת

מלבד היתר חילול שבת לצורך פיקוח"נ, מצינו בגמרא^א מקור מיוחד לענין היתר לחימה בשבת:

"תנו רבנן, אין צרין על עיירות של נכרים פחות משלושה ימים קודם לשבת, ואם התחילו - אין מפסיקין, וכן היה שמאי

אומר: 'עד רדתה' - אפילו בשבת".^א מקור זה אומר דרשני, שכן לכאורה לשם מה נצרכת דרשה מיוחדת להיתר מלחמה בשבת, הלא בפשטות הדברים כלולים בהיתר חילול השבת לצורך פיקוח"נ. בביאור ענין זה מצינו מספר דרכים.

מקורות והערות

[מח] עיקרון זה, שעוני של רבים נחשב כפיקוח"נ, ניכר גם מדין "אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהם, מפני תיקון העולם", ובארה הגמרא (גיטין מה ע"א, בלישנא קמא) הטעם, משום דוחקא דציבורא, הרי שלמרות שפשוט שבשבי יש פיקוח"נ, מ"מ נמנעו מהפדיון בשל דוחק ממוני של הציבור. ואגב, עיין בספר גליוני הש"ס (למהר"י ענגיל, שבת מב ע"א) שכתב שעל כן לא נאמר "בכל מאודך" בפרשת ויהיה אם שמוע, כי "בכל מאודך" פירושהו "בכל ממונך", ומאחר שפרשת ויהיה אם שמוע נאמרה בלשון רבים, וממון רבים כנפשות חשוב, ע"כ הוא נכלל במאמר "בכל נפשכם". [מט] כענין זה כתב הגר"ש ישראלי בספרו ארץ חמדה (שער א סימן יא) "במלחמה אנו רואים את כל הכלל כולו כאיש אחד כו', וממילא לא שייך כאן בכלל מושג 'יחי בהם', כי אנו מודדים לפי חיי הכלל ולא לפי חיי הפרט", ויש להוסיף שיסוד זה כבר הוזכר בשו"ת משפט כהן סוף סימן קמג, והתבאר גם בשו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן ק. כמו כן יש להעיר שענין זה של הסתכנות להצלת אחרים, נידון בהרחבה בספרו של פרופסור הרב נ. רקובר 'מסירות נפש - הקרבת היחיד למען הרבים'. [נ] שבת יש ע"א. ביתר הרחבה מבוארת דרשה זו בספרי (פרשה רג) על הפסוק (דברים כ ט-ז): "כי תצור אל עיר ימים רבים להילחם עליה לתופשה כו', רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכתו, ובנית מצור על העיר אשר הוא עושה עמך מלחמה עד רדתה", שמתחילת הפסוק דרשו חז"ל: "ימים - שניים, רבים - שלושה", מכאן שאין להטיל את המצור פחות משלושה ימים קודם לשבת, ומסיום הפסוק דרשו: "עד רדתה", מכאן שמותר ללחום גם בשבת. בביאור האיסור להטיל מצור סמוך לשבת נחלקו ראשוניים. שיטת הר"ף (שם ז ע"ב מפני הר"ף) שהטיירה והפחד גורמים לפגיעה במצות עונג שבת, ורק אם כבר הורגלו למצבם ג' ימים קודם לשבת, פרח הפחד מהם ויכולים לענג את השבת כראוי. לעומת זאת שיטת בעל המאור (שם ע"א) שהטלת המצור סמוך לשבת אסורה לפי שנראה כמתנה לדחות את השבת, שהרי מכניס עצמו למצב של פיקוח"נ שיצרכו לחלל שבת, ורק אם מתחילים במצור קודם הימים הסמוכים לשבת, אין ההיבר ניכר כל כך.

יא. 'עד רדתה' כהיתר ייחודי בשעת מלחמה

ביתר תוקף לאור דברי המנחת חינוך¹ שכתב:

"נהי דכל המצוות נידחים מפני הסכנה, מ"מ מצוה זו דהתורה צייתה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על הנס כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה, א"כ חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה, א"כ דחוויה סכנה במקום הזה ומצוה להרוג אותו אף שיסתכן".

כלומר, מיוחדת היא מצות המלחמה לעומת שאר מצוות, בכך שיש לקיימה אפילו תוך סיכון הנפש, ונראה טעם הדבר, לפי שעניינם של מלחמות ישראל לסלק רשעה מן הארץ ולקדש בכך שם שמים, וכמבואר ברמב"ם²: "ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה, ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה, וידע שעל ייחוד השם הוא עושה מלחמה", על כן דוחה מצוה זו אף את קדושת השבת (וכעין שמצינו שישנן מצוות, כעבודת בית המקדש ועדות החדוש, שבשל חשיבותן הגדולה הותר לחלל עליהן את השבת).

לאור זאת ניתן לבאר את דברי הירושלמי³:

"אין מקיפין על עיר של גוים פחות משלושה ימים קודם לשבת, הדא דתימר במלחמת הרשות, אבל במלחמת חובה - אפילו בשבת, שכן מצינו שלא נכבשה

הגר"ש גורן⁴ מבאר שדרשה זו מלמדת היתר ייחודי ללחימה בשבת ללא כל קשר לדיני פיקוח⁵, דהיינו, מדיני מצות המלחמה ללחום באויב עד מיגורו המוחלט, ואפילו כרוך הדבר בחילול שבת.

ואכן מצינו מקורות מפורשים המורים שהיתר זה אינו תלוי כלל במצב סכנה:

כן כתב הריב"ש⁶:

"יש בה היתר אחד מיוחד, שאם התחילו אין מפסיקין, ומחללין את השבת לכל צרכי המצור, ואפילו שלא מפני הסכנה, כמו שבא הקבלה: 'עד רדתה' - ואפילו בשבת".

וכן מפורש בשפת אמת⁷:

"ונראה דודאי לא מיירי בדאיכא סכנה, דאם כן למה לי קרא, וע"כ צ"ל דמיירי היכי שידינו תקיפה אלא שע"י ההפסק בשבת יתבטל הכיבוש, ואתי קרא לומר דהכיבוש דוחה שבת".

וכן באר הרד"ק⁸:

"כך קיבלו רז"ל כי ביום ז' שנלכדה יריחו יום שבת היה, ואף על פי שהרגו ושרפו בשבת, מי שציוה על השבת ציוה לחלל שבת בכבישת יריחו, וכן בשאר עיירות שהיו ישראל צרים עליהן, ואמרו בקבלה: 'עד רדתה' - ואפילו בשבת, וכמו שציוה גם כן להעלות עולות בשבת".

שיטה זו, הנוקטת שמצות המלחמה לכשעצמה מפקיעה את השבת, מתבארת

מקורות והערות

[נא] שו"ת משיב מלחמה ח"א סימן ב. ועיין עוד במאמרו של הר"א שנוולד 'עד רדתה', המובא ב'ספר הראל', שהרחיב והעמיק על דרך שיטה זו. [נב] סימן קא. [נג] כביאורו לגמרא שם. [נד] יהושע ו יא. [נה] מצוה תכה. [נו] פ"ז ממלכים הט"ו. [נז] שבת פ"א ה"ח.

יריחו אלא בשבת, דכתיב "כה תעשה ששת ימים", וכתוב "וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים", וכתוב "עד רדתה" - אפילו בשבת".

מצוה אין לצאת אלא ג' ימים קודם השבת).

והדברים מפורשים אף בסוגיה נוספת בירושלמי, שם נאמר:

"רבי יהושע בן לוי שאל לרבי שמעון בן לקיש, מהו ליקח בתים מן הגוי? אמר ליה, אימת רבי שאל, בשבת? תני, בשבת מותר! כיצד הוא עושה? מראה לו כיסין של דינרין, והגוי חותם ומעלה לארכיים, שכן מצאנו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת, דכתיב "כה תעשה ששת ימים", וכתוב "וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים", וכתוב "עד רדתה" - אפילו בשבת".

כלומר, לדברי הירושלמי יש לחלק בין מלחמת רשות למלחמת מצוה, שבמלחמת רשות אין לפתוח אלא ג' ימים קודם לשבת, ואילו במלחמת מצוה ניתן לפתוח אף בשבת עצמה (וכן כתב הטורח¹): "אין צריך במלחמת הרשות על עיירות של עכו"ם אא"כ התחילו ג' ימים קודם השבת, ואם התחילו אין מפסיקין, אבל מלחמת מצוה מתחילין אפילו בשבת".

הרי שמאותם מקורות של היתר הלחימה בשבת, דורש הירושלמי אף את היתר האמירה לגוי לצורך יישוב הארץ, ומכאן שהירושלמי רואה בהיתר המלחמה בשבת דין עצמי, שלצורך הישג מדיני חיוני הותר לחלל את השבת, וללא כל קשר לפיקו"נ, ועל כן הסיק מכך גם את היתר חילול השבת לצורך יישוב א"י.

והנה, אילו היתר הלחימה בשבת היה בשל פיקו"נ, לא היה מקום כלל לחילוק זה, אלא מכאן שהירושלמי נוקט שהיתר הלחימה בשבת הינו היתר עצמי, ועל כן נקט שבמלחמת מצוה, בשל חשיבותה הגדולה, ניתן לפתוח אף בשבת עצמה.

(ברם, יש לציין שהבבלי הביא דין זה בלא לחלק כלל בין סוגי המלחמות השונים, וכן פשט דברי הרמב"ם² שאף למלחמת

ב. 'עד רדתה' כדין מדיני פיקו"נ

הגרמ"צ נריה³ חולק על הגישה המוזכרת לעיל, ונוקט שדרשה זו לא באה להתיר מלחמה מצד עצמה בשבת, אלא מדריכתנו שבשל אופיה של המלחמה,

מקורות והערות

[נח] סימן רמט. ועיין בענין זה בשו"ת צ"ח אליעזר ח"ג סימן ט פ"ב. [נט] שכן כתב בהלכות שבת (פ"ב הכ"ה): "צריך על עיירות הגוים שלושה ימים קודם לשבת, ועושין עמהן מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת עד שכובשין אותה, ואע"פ שהיא מלחמת הרשות, מפי השמועה למדו עד רדתה ואפילו בשבת, ואין צריך לומר במלחמת מצוה". ברם, בהלכות מלכים (פ"ו הי"א) כתב הרמב"ם: "צריך על עיירות הגוים בשבת, ועושין עמהם מלחמה בשבת, שנאמר עד רדתה ואפילו בשבת, בין מלחמת מצוה בין מלחמת רשות", ולכאורה הדברים סותרים. ביישוב דבריו כתב הכס"מ (שם) שיש להגיה ולגרוס גם בהלכות מלכים "צריך כו' ג' ימים קודם השבת, ועושין עמהם מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת כו", בין מלחמת מצוה בין מלחמת רשות". לעומת זאת הלח"מ (בהלכות שבת) נוקט שהרמב"ם פסק כירושלמי שניתן לפתוח במלחמת מצוה בשבת, וע"כ מבאר שמש"כ הרמב"ם בהלכות שבת: "ואין צריך לומר במלחמת מצוה" אינו מתייחס לחובת הטלת המצור ג' ימים קודם לשבת, אלא להיתר הלחימה בשבת, ואילו מש"כ בהלכות מלכים שעושין אף מלחמת רשות בשבת, היינו דוקא אם פתחו בה כראוי ג' ימים קודם לשבת. [ס] מו"ק פ"ב ה"ד. [סא] בספריו 'מלחמות שבת' ו'צניף מלוכה'.

ראייה לביאור זה ניתן להביא מדברי הרמב"ם¹⁰ שכתב: "חלוצי צבא, כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום ויישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים". ותמה על כך הרדב"ז שם: "דאם אין להם מה שיאכלו, מאי איריא חלוצי צבא, כולי עלמא נמי מותר", ותירץ:

"ונראה לי ליישב דברי רבינו דלעולם במלחמת שאר העמים איירי, ולא איירי שהם מסוכנים אצל הרעב, אלא שאינם צריכין לטרוח לבקש מאכל היתר, דכיון שנכנסו לגבול העמים, אם ילכו לבקש מאכל היתר יקומו עליהם העמים. ודמא להא דאמרינן צרין על עיירות של העמים ואפילו בשבת".

כלומר, מבאר הרדב"ז שבדומה להיתר שהתירה תורה להמשיך את הלחימה בשבת, בשל החשש שבלא זה יקום האויב עליהם, כך במצב מלחמה אין לטרוח אחר מאכלי היתר, בשל החשש שהיציאה להביא דברי מאכל תחשוף את החיילים בפני האויב ותגרום להם לאבידות. הרי מבואר מדבריו שטעם היתר הלחימה בשבת עד להכרעת האויב נובע מחשש פיקו"נ.

המעמידה רבים במצב סכנה, יש לחוש בה לפיקו"נ במידה רחבה הרבה יותר, ובהתאם לכך אין למתן את הפעילות הצבאית בשבת, אלא יש לנקוט את כל הפעולות הנצרכות, אפילו הן כרוכות בחילול שבת.

דהיינו, דרשה זו הינה הרחבה של חיוב שמירת הנפש, המלמדת על שוני בין יחיד לציבור לענין הגדרת מצב כמצב סכנה, שוני הנובע מיכולתו של יחיד הנתון במצב מסוים ליטול על עצמו סיכון ברמה מסוימת, בעוד ציבור הנתון במצב דומה אינו רשאי ליטול על עצמו סיכון כזה¹¹.

(ואכן לדרך זו ניתן להוכיח מכאן את העיקרון שהיתר חילול השבת לצרכי ביטחון הציבור רחב יותר, ושפיקו"נ ציבורי שונה מפיקו"נ של יחיד. וצריך לומר שהתורה ראתה לחדש את יסוד זה דוקא בענין המלחמה, לפי שהיא מהווה דוגמה מובהקת לענין הנוגע לקיום הציבור.

עוד אפשר שקבעה התורה היתר זה דוקא כאן, מכיון שבתחילת פרשייה זו הדריכה התורה להקדים את המלחמה בכדי שלא להגיע לידי חילול שבת, לפיכך הוסיפה ללמדנו שחלילה לא נטעה בשל כך לסבור שענין הנוגע לקיום הציבור אינו דוחה את השבת).

יג. סיכום דיני היתר לחימה בשבת ופיקו"נ ציבורי

ראינו א"כ שני דרכים בביאור החידוש בדרשת 'עד רדתה', שיטת הגר"ש גורן שמדובר בדין ייחודי המתיר לחימה בשבת אף שלא במקום סכנה, ושיטת

מקורות והערות

[10] יש להוסיף שהר"א אביון (בראש ספרו 'שבת ומועד בצה"ל') נוקט אף הוא כגרמ"צ שההיתר נובע מדיני פיקו"נ, שאל"כ מניין ההיתר לסכן נפשות מישראל בעצם היציאה למלחמה. אלא שמ"מ תמה מה הרבותא בפסוק זה מעבר לדיני פיקו"נ הידועים. ועל כן כתב שהחידוש בדין זה הוא שלא רק פעולות שנועדו להצלת חיים ולהכרעת המערכה הותרו בשבת, אלא גם פעולות שנועדו לשיפור המערך הלוחם ולהשגת יתרון צבאי מסייע, אף שאינו מכריע את גורל הקרב. וכעין שכתב המ"מ (פ"ב משבת הי"ד) שלחולה שיב"ס ניתן לחלל את השבת לצורך כל דבר המועילו, ואף שפעולה זו אינה מועילה לעצם הצלתו. [11] פ"ח ממלכים ה"א.

הגרמ"צ נריה שמדובר בהרחבת היתר חילול שבת לצורך פיקו"נ ציבורי, הנובע ממצב הסכנה שהרבים מצויים בה בשעת המלחמה.

ההבחנה בין דרכים אלה תהיה ביחס לביצוע בשבת של מהלכי מלחמה שאין להם כל זיקה להצלת נפשות, שלדעת הגרמ"צ נ פשוט שאין לבצעם בשבת, ואילו לדעת הגרש"ג מותר לבצעם. מאידך, נראה שההיתר לשיטת הגרש"ג אינו תקף אלא במצב מלחמה, אך קשה לומר שעל כל עשייה צבאית שגרתית, כסיוור בט"ש וכד', חל לשיטתו היתר 'עד רדתה'¹⁰, משא"כ לשיטת הגרמ"צ נ אפשר שכל עשייה כזו כלולה בהיתר פיקו"נ של רבים.

עוד יש להוסיף שבניגוד להבנת הגרש"ג,

לשיטת הגרמ"צ נ מצינו כאן מקור מפורש לעיקרון שהיתר חילול השבת לצרכי ביטחון הציבור רחב יותר, ומכאן ניתן אף להשליך לענינים אחרים הנוגעים לשלום הציבור, כהפעלת מערכות ביטחון, משטרה ורפואה בשבת גם בלא מצב סכנה מובהק. אכן, מסתבר שגם לשיטתו (ולשיטת הגרש"ז אויערבך שהובאה לעיל) יש לבחון היטב עד כמה כל פעולה חיונית לצורך שמירת הציבור.

לעומתם, לשיטת הגר"ש ישראלי שהובאה לעיל, נראה שגדרי פיקו"נ של ציבור הינם רחבים ביותר, שהרי נקט שכל פעולה הנוגעת לשלום הציבור, פרנסתו, ומעמדו, יש בה בעקיפין ענין עם פיקו"נ, ולדבריו יתכן שגם ביצוע פעולות דיפלומטיות דחופות, וטיפול בנושאים קריטיים בזירת התקשורת העולמית, כלולים בהיתר זה.

ד. אופן ביצוע מלאכות אסורות במצב סכנה

שהקיפו את ערי ישראל וחיללו ישראל את השבת, שלא יהו ישראל אומרינן, הואיל וחיללנו מקצתה, נחלל את כולה, תלמוד לומר "מחלליה מות יומת", אפילו כהרף עין מחלליה - מות יומת".

להלן נעסוק בכירור מידת הטירחה שיש לאדם לטרוח בכדי להימנע מאיסורים במצבי סכנה, ובאופן ביצוע מלאכות אסורות במצבים אלה, כך שיפחית את חומרתם.

עד כה עסקנו בעקרונות המנחים להגדרת מצב מסוים כמצב סכנה, סוגיה נפרדת המצריכה בירור לעצמה היא דרך ההנהגה באותם מצבים שהוגדרו כמצבי סכנה, שכן מסתבר הדבר שיש להערך במידת האפשר קודם השבת בכדי למעט את חילול השבת, ואף במצבי סכנה אין היתר לחלל את השבת אלא במידת הנצרך, וכן מצינו במדרש¹¹:

"מחלליה מות יומת - למה נאמר כו' ? ר' יהודה בן בתירא אומר, הרי הגויים

מקורות והערות

[סד] ואכן חילוק זה מפורש בדברי הגרש"ג, שבהתייחסו לסוגיית הגמרא (ערובין מה ע"א): "נכרים שצרו על עירות ישראל - אין יוצאין עליהם בכלי זיינן, ואין מחללין עליהן את השבת. במה דברים אמורים, כשבאו על עסקי ממונן, אבל באו על עסקי נפשות - יוצאין עליהן בכלי זיינן, ומחללין עליהן את השבת. ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש - יוצאין עליהן בכלי זיינן, ומחללין עליהן את השבת". תמה מדוע לא מוזכר כלל בסוגיה זו תיעודו היציאה ג' ימים קודם השבת, כמו גם דרשת התורה להיתר לחימה בשבת, ותיירץ שסוגיה זו עוסקת בפעולות הצלה מקומיות, אשר לגביהם חלים דיני פיקו"נ רגילים, ואילו חידוש 'עד רדתה' מלמד היתר מיוחד בעת מלחמה כוללת. [סה] מכילתא כי תשא פרשה א.

טו. אם שבת 'הותרה' או 'דחויה' אצל פיקוח¹⁰

ב. בענין חולה מסוכן כתב המ"מ¹¹: "לכל צרכיו מחללין, ואע"פ שאין במניעת דבר שעושין לו סכנה", ופשטות דעתו¹² כשיטת האומרים 'הותרה' השבת אצל פיקוח¹³, ועל כן רשאים לעשות אף פעולות שאינן קשורות להצלה. אולם יש המבארים¹⁴ שאין כוונת המ"מ להתיר באופן גורף את השבת, אלא שכל פעולה המועילה להרווחתו של המסוכן, כלולה לדעתו בהיתר ההצלה, ולהבנה זו יתכן שיסכים גם מ"ד 'דחויה'¹⁵.

ג. נפסק בשו"ע¹⁶: "כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה, משתדלין שלא לעשות ע"י גויים וקטנים ונשים, אלא ע"י ישראלים גדולים ובני דעת", ואילו הרמ"א כתב: "הגה, וי"א דאם אפשר לעשות בלא דיחוי ובלא איחור ע"י שינוי, עושה ע"י שינוי, ואם אפשר לעשות ע"י גויים בלא איחור כלל, עושין ע"י גויים, וכן נוהגים, אבל במקום דיש לחוש שיתעצל הגוי, אין לעשות ע"י גוי".

יש שתלו גם מחלוקת זו בשאלה העקרונית הנ"ל, שלמ"ד 'הותרה' אין לחזר אחר גויים, ואילו למ"ד דחויה יש להשתדל להימנע מחילול השבת, ועל כן

כידוע, נחלקו ראשונים אם שבת 'הותרה' לחלוטין אצל פיקוח¹⁷, או שמא רק בדלית ברירה 'דחויה' השבת בפני פיקוח¹⁸. והנה, פשוט מסברא שגם למ"ד 'הותרה' אין היתר לחלל שבת ללא כל צורך, ומ"מ הנפק"מ בין דעות אלה תהיה עד כמה יש להשתדל להימנע מחילול השבת במצבי סכנה, ומצינו מספר הלכות שהמפרשים תלו במחלוקת זו (ברם, כפי שיתבאר להלן, למעשה לא ניתן לציין דין מובהק התלוי במחלוקת זו¹⁹).

א. בדין חולה הנצרך לאכול בשר ולפניו האפשרויות, או לשחוט עבורו בהמה, או להאכילו בשר נבלה (שנשחטה שלא כדין), דעת המהר"ם מרוטנבורג²⁰ ששבת הותרה אצל פיקוח²¹ ועל כן ישחטו את הבהמה ויאכלוה בכשרות, ואילו דעת הרשב"א²² ששבת 'דחויה' אצל פיקוח²³ ועל כן יש להאכילו בשר נבלה. ברם, הרא"ש²⁴ והר"ן²⁵ נקטו שאף למ"ד 'דחויה' אין להעדיף אכילת נבלה, לפי שבאיסור זה מתחייב על אכילת כל כזית וכזית, בעוד השוחט בשבת מתחייב על פעולה אחת, ועוד, הלא עצם האכלת נבלה לחולה המקפיד על אכילת כשרות עלולה לגרום להחמרה במצבו.

מקורות והערות

[10] ועיין בשמירת שבת כהלכתה (פרק לב הערה קסו) שכתב בשם הגרש"ז אויערבך: "דאף אם בפיקוח רוק דחוייה היא השבת ולא הותרה, מ"מ משום חומרא דהצלת נפשות, כמעט שעשו אותו ברוב המקומות כאילו ממש הותרה". [11] דפוס קרימנה תשובה ר, מוכב ברשב"א וברא"ש המצוינים להלן. [12] [סח] ח"א סימן תרפ"ט. [13] [טז] יומא פ"ח סימן יד. [14] [ע] שם ד ע"ב מרפי הרי"ף. [15] [עא] פ"ב משבת הי"ד. [16] [עב] ועיין באריכות בענין זה בבית"ל סימן שכח סעיף ד ד"ה 'כל שרגילים', ובשו"ת יחזקאל דעת ח"ד סימן ל. [17] [עג] כן מוכח דעת שו"ע הרב שפסק (סימן שכח סעיף ד) כדברי המ"מ, ואילו בהמשך הדברים (שם סעיף יג) פסק כמ"ד 'דחויה', וכן משמעות דברי שו"ת הרדב"ז ח"ד סימן קל, וכן עולה מדברי התהילה לדוד שם סק"ד. [18] ועיין עוד בספר קובץ הערות למסכת יבמות (סוף סימן יח) שבאר שיטת המ"מ כחיתור מילה בשבת שקי"ל שכל שלא סילק ידו, רשאי לחתוך אף ציצין שאינם מעכבין את המילה, והיינו לפי שהותר לבצע את המילה כדרכו בחול, ובאותה מידה אף כשהותר לעסוק בפיקוח²⁶ בשבת, מותר לבצע זאת כדרכו בחול. [19] [עד] וכן לכאורה עולה מדברי הב"י, שכשהביא את דין שיחית בהמה לחולה, ציין שהדבר תלוי במחלוקת העקרונית, ואילו קודם לכן כשהביא את דין המ"מ, לא הזכיר כלל את המחלוקת הנ"ל. [20] [עה] סימן שכח סעיף יב.

עדיף להציל באמצעות גוי. ברם, יש המבארים שגם למ"ד 'דחוייה' אין לחזור אחר גויים בשל החשש שעלול הדבר להביא לידי תקלה, שאם יורגלו בכך, יטעו לומר שאין להציל אלא באמצעות גויים.

האחרונים התחבטו כמי נפסק להלכה, שכן, מחד, כתב הרמב"ם¹⁷: "דחוייה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצוות", ומאידך, בהמשך הדברים¹⁸ כתב: "כללו של דבר, שבת, לגבי חולה שיש בו סכנה, הרי הוא כחול לכל הדברים שהוא צריך להן", משמע שהותר לגמרי.

על דרך זו הסתפקו בדעת השו"ע, שכן, מחד, כתב לגבי חולה שיש בו סכנה¹⁹:

"עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול", משמע ללא כל הגבלה, ומאידך, מדבריו בב"י²⁰ עולה שהכריע שהלכה כמ"ד 'דחוייה'.

למעשה אין הכרעה ברורה בענין זה, ומ"מ נראה שיש להבחין בין מצבי סכנה מובהקים, בהם ניתן יותר לנהוג בדרך של 'הותרה', ובמיוחד בפעולות שאינן אסורות מן התורה אלא מדברי חכמים²¹, לבין מצבי ספק-סכנה²², או חשש סכנה עתידית²³, בהם ראוי לנהוג יותר בדרך של 'דחוייה', ולהשתדל ככל הניתן למעט בביצוע פעולות אסורות, ובמיוחד כאלה שאינן קשורות ישירות לעצם ההצלה, כרישום מסמכים או דיווח פורמלי.

מקורות והערות

[עו] פ"ב משבת ה"א. [עז] שם ה"ב. [עח] סימן שכח סעיף ד. [עט] בענין דין השחיטה לחולה, כשקיימת האפשרות להאכילו נבילה (המובא בשו"ע שם סעיף יד). [פ] כן עולה מדברי השו"ע (סימן שח סעיף יח): "קוץ המונח ברשות הרבים, מותר לטלטלו פחות פחות מ' אמות, ובכרמלית מותר לטלטלו להדיא, משום דחיישינן שמא יזוקו בו רבים, ובמקום הויקא דרבים לא גזור רבנן שבות". וכן מובא בשמירת שבת כהלכתה (פרק לב הערה קצא) בשם הגרש"ז אויערבך, שכן מבואר בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן קיח אות ה) שחז"ל כלל לא קבעו את איסוריהם במקום פיקוי"ג, וכדמצינו לענין תיגוק (כתובות ס"ז ע"א) "במקום צערא לא גזור רבנן". וכן כתב בספר הצבא כהלכה (פרק יז הערה 11 והערה 37) ששמע מהגרש"ז שאיסורי דרבנן שאין להם כל עיקר מן התורה, כגון איסור מוקצה, כלל לא נאסרו במקום פיקוי"ג. וכן שמענו פעמים רבות מהגר"א נבנצל שאף מ"ד 'דחוייה' מסכים שלענין איסורי דרבנן השבת 'הותרה'. ועיין עוד באריכות בענין זה במאמר הר"א שורץ בשנתון תחומין כרך לג. [פא] עיין בענין זה בשו"ת זרע אמת (חידושי הש"ס סימן מו), שו"ת חלקת יואב (ח"א סימן יד), וספר ישועות יעקב (סימן שכח ס"ג, ג), שחילקו בין ודאי פיקוי"ג, שאמרינן בו 'הותרה', לספק פיקוי"ג, שאמרינן בו 'דחוייה', וראייתם מסוגיית הגמרא ביומא (פה ע"ב) הדנה במקור היתר חילול שבת לצורך פיקוי"ג, ומביאה תחילה מספר דרשות, כגון ק"ו ממילה שהותרה בשבת, ובהמשך את הדרשה "וחי בהם - ולא שימות בהם", ולבסוף מציין שבת הגמרא שמו"ח בהם' לומדים אף ספק פיקוי"ג דוחה שבת, ודייקו הפוסקים הנ"ל שמשאר הדרשות אכן ניתן ללמוד שהשבת 'הותרה', משא"כ מוחי בהם' ניתן ללמוד רק ש'דחוייה', ומאחר ובתום הסוגיה מבואר שהמקור ספק פיקוי"ג דוחה שבת הינו מדרשת 'וחי בהם', הרי שיש להסיק שדוקא במציאות של ודאי פיקוי"ג אמרינן 'הותרה', משא"כ בספק פיקוי"ג ל"א אלא 'דחוייה'. כעין זה כתב בספר הצבא כהלכה (פרק יז הערה 35) בשם הגרי"צ אבא שאול שגם לדעת השו"ע שאין העוסקים בפיקוי"ג צריכים להשתדל לעשות בשינוי, מ"מ בספק פיקוי"ג יעשו בשינוי. [פב] כעין זה מצינו בחידושי הגרי"ז (יומא פד ע"ב) שדייק מלשון הרמב"ם (פ"ב משבת ה"א) שכתב: "היולדת כשכורעת לילד הרי היא בסכנת נפשות ומחללין עליה את השבת, וכל שאפשר לנשות משנין", ואילו בהמשך (שם ה"ג) כתב: "חיה משיתחיל הדם להיות שותת עד שתלד, ואחר שתלד עד שלושה ימים, מחללין עליה את השבת ועושין לה כל צרכיה", ולכאורה היה לו להזכיר גם בהלכה זו שלכתחילה יעשו בשינוי, אלא שמרגע שהחל דמה לשתות מגודרת כמסוכנת שיש להצילה כדרכה, משא"כ כשכורעת לילד עדיין אינה מסוכנת, ובכדי למנוע הידרדרות למצב סכנה - יש להשתדל לעשות בשינוי. וכיצוא בזה כתב הגרי"ז בחידושי הרמב"ם (הלכות שבת העשור): "הנהגה אמרו"ר הגאון זצ"ל (הגר"ח מבריסק) היה מורה ואומר שכל חולה שיש בו סכנה, כגון מכה של חלל וכד', מאכילים אותו ביום הכיפורים כל צרכו ולא פחות פחות מכשיעור, ואמר הטעם, דכיון שהוא כבר חולה שיש בו סכנה, הרי יום הכפורים נדחה לו לכל המועיל יותר לרפואתו, שבכלל זה גם חיזוק גופו, וכיון דשיעור שלם יותר טוב לחולה, ממילא דגם זה בכלל פיקוח נפש שדוחה יום הכפורים. ודברי השו"ע דמאכילין אותו פחות פחות מכשיעור, קיימי רק על חולה שיעדיין אין בו סכנה, רק שהרופא אומר שאם לא יאכילו אותו ביום הכיפורים יכבד עליו החולי ויסתכן, כלשון השו"ע בתחילת הסימן שם, דנמצא דכל הסכנה היא רק מניעת האכילה בלבד, ובוה כיון דאפשר למנוע סכנה זו על גבי ידי פחות מכשיעור, אסור להאכילו שיעור שלם, אבל בחולה שכבר יש בו סכנה, כל מה שמועיל יותר לחולה לקירוב רפואתו ולחיווקו להסיר ולמעט סכנת מחלתו, הכל בכלל סכנה ופיקוח נפש שדוחה שבת ויום הכפורים, ואין אנו צריכים לדון כלל אנו מניעת האכילה תוהקוה ותביאהו לידי יותר סכנה".

טז. ביצוע פעולות הצלה בשינוי

”ומלשון רבינו ז”ל נראה שאין חולה שיש בו סכנה בכלל השינוי אלא החיה וכו’, והטעם בזה נראה מפני שכאב היולדת וחבליה הם כדבר טבעי לה, ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה, ולפיכך החמירו לשנות במקום שאפשר ולא החמירו בחולה.”

וכן נראה דעת השו”ע שהזכיר את דין השינוי לענין יולדת^פ, ואילו לגבי חולה לא הזכיר כלל שעדיף לעשות בשינוי. לעומת זאת, כפי שכבר הבאנו לעיל, כתב הרמ”א^פ: ”הגה, וי”א דאם אפשר לעשות בלא דיחוי ובלא איחור ע”י שינוי, עושה ע”י שינוי כו’, וכן נוהגים.”

למעשה נראה שכשם שהבחינו בין חולה מסוכן ליולדת, ”מפני שכאב היולדת וחבליה הם כדבר טבעי לה, ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה”, כן ניתן להבחין לשיטת השו”ע בין שאר מצבי סכנה מובהקים, בהם יעשו כדרכם, לבין מצבי ספק-סכנה, או חשש סכנה עתידית, בהם יש להשתדל לעשות בשינוי^פ.

נושא נוסף המשיק לענין זה הוא אפשרות הקלשת חומרת האיסור באמצעות ביצוע המלאכה בשינוי מדרכה בחול (שכן מן התורה אין מתחייבים אלא על ביצוע מלאכה כדרכה), כגון כתיבה ביד שמאל, או הפעלת מתג חשמלי באמצעות המרפק. בענין זה נאמר בגמרא^פ: ”אם היתה (היולדת) צריכה לשמן (הנמצא ברשות אחרת) - חבירתה מביאה לה שמן ביד, ואם אינו סיפק ביד - מביאה בשערה, ואם אינו סיפק בשערה - מביאה לה בכלי כו’, דכמה דאפשר לשנויי - משנינן.”

ע”פ זה כתב הרמב”ן^פ:

”ושמענין מינה דכל צרכי חולה אע”פ שיש בו סכנה, היכא דאפשר למיעבד לה למלאכה בשינוי שלא יתחלל בה שבת, משנין ואין מחללין. והוא שלא יתאחר צרכו של חולה בשינוי זה כלל.”

אולם הרמב”ם^פ הביא את דין העשייה בשינוי לענין יולדת, ואילו בענין חולה^פ לא הזכיר זאת כלל, לאור זאת הסיק הרמ”מ^פ:

יז. חשיבות ההשתדלות להימנע מחילול שבת במצבי סכנה

מסוגיית הגמרא^פ ”אין צרין על עיירות של נכרים פחות מג’ ימים קודם השבת”, ולנקוט פעולות בכדי להימנע מחילול

מקורות והערות

[פג] שבת קכח ע”ב. [פד] ספר תורת האדם, שער המיחוש, ענין הסכנה. [פה] פ”ב משבת הי”א. [פז] שם הלכות א-ב. [פח] סימן של סעיף א. [פט] סימן שכח סעיף יב. [צ] וכן כתב בספר שבת ומועד בצה”ל (עמוד ס, בשם הגר”ש אלישיב) שהחילוק בין חולה מסוכן שמטפלים בו בשבת כבחול, לבין יולדת, שביולדת הטיפול נועד למנוע סכנה ועל כן החמירו להשתדל לטפל בה בשינוי, ובאותה מידה בפעילות צבאית שאינה מתמודדת עם סכנה עכשווית אלא נועדה למנוע סכנה, יש להשתדל לעשות בשינוי. אפשרות נוספת למיזעור האיסור היא בעשיית המלאכה באמצעות שניים, כמבואר במשנה (שבת פ”י מ”ה) ”המוציא כיכר לרשות הרבים - חייב, הוציאוהו שנים - פטורין”. ברם, יש הנוקטים (ראה שו”ת באר יצחק סוף סימן יד, ועיין גם בשו”ת ציץ אליעזר ח”ד סימן ד אות י) שהפטור הוא מקרבן אך מ”מ הדבר אסור מן התורה, ולשיטתם עדיף כמובן לעשות בשינוי ולא באמצעות שניים. כמו כן עיין בשו”ת מנחת יצחק (ח”י סימן ל) ושו”ת ציץ אליעזר (ח”י סימן כ אות ג) שהביאו את דברי שו”ת חסד לאברהם שכתב שאין פטור זה חל על מלאכות שאין להן שיעור קצוב להתחייב בו, או שהחייב בהן הוא על גמר המלאכה, כך שלמעשה ישנם הרבה מלאכות שאין פטור זה מתייחס אליהן. [צא] שבת יט ע”א. מעבר לזה, העיר בשו”ת המורים בקשת (סימן 47) שכששניים מבצעים את המלאכה, יקפידו שניהם לעשות מעשה גמור, ולא שיעשה אחד את הפעולה וחבירו רק יסייעו סיוע שאין בו ממש.

נפש, העלולים בשל כך להגיע למצב שיוורגלו באיסורים, עד כדי שיהא ליבם גס בקדושת השבת, חלילה.

ואכן כתב בשו"ת שבט הלו"ב¹²⁷ (לענין היתר חזרת היוצאים להציל למקומם):

"איברא, אעפ"י שהנ"ל נראה ברור להלכה לדעת הרמב"ם עכ"פ והתוס' כנ"ל, ולפי שיטת החת"ס, מ"מ למעשה הריני חושש לזה ע"פ שכתבתי כבר במק"א, דזה באופן מקרי ופעם אחת לזמן רחוק שמזדמן איזה פיקו"נ, אבל חברי הצלה שזה דבר הנשנה אצלם מידי שבת בשבתו בכל שבתות השנה, לא יעשו מלאכת החזרה שהתרנו על ידי עצמן, אלא ע"י גוי, כי גם מי שעוסק בכל שבת בפיקו"נ, אעפ"י שהוא מצוה גמורה וחיוב גמור לחלל להציל, מ"מ השבת נעשה בטבע חול אצלם, ומשפיע גם לא טוב על ביתם".

וכעין זה כתב הגרמ"צ נריה¹²⁸:

"כל שאתה בא לעשות מלאכה חיונית שבעיקרה יש בה משום חילול שבת ולא הותרה אלא משום פיקוח-נפש-המדינה, חייב אתה לחזור על כל הצדדים ולהשתדל למעט עד כמה שאפשר את צד החילול שבו, אם על ידי שינוי מהותי, ואם על ידי שינוי פורמלי, הכל לפי המצב. כי אם במקרים בודדים חד-פעמיים פסק הרמ"א את דינו (לעשות בשינוי), בעבודות

השבת, ועל כן קבעה הגמרא שאין להיכנס למצור סמוך לשבת, שלא יהיה "נראה כמתנה לחלל את השבת"¹²⁹.

בדומה לכך נאמר במדרש¹³⁰: "ראה יהושע בצרתן של ישראל שלא יחללו את השבת כו', פשט ידו לאור השמש ולאור הירח", כלומר, בניגוד להבנה הפשוטה שהעמדת מאורות השמיים במלחמת גבעון נועדה להאריך את היום בכדי להמשיך ולזנב באויבים, מבאר המדרש שנס זה נעשה בכדי למנוע מישראל חילול שבת.

(ויש להוסיף שלכאורה זהו אף פשט הפסוק: "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", שקיום המצוות הוא המחייב את ישראל ועל כן יש לשומרם בקפידה, ולטרוח ולהתאמץ לקיימם אפילו במצבי דחק).

על פי זה כתבו הפוסקים¹³¹ שיוולדת העלולה ללדת בשבת, תכין צרכיה מבעוד יום, בכדי למעט בחילול השבת.

והנה, מלבד הערך הפרטני שיש בהשתדלות להימנע מחילול שבת במצבי פיקו"נ (בין ע"י היערכות קודם השבת, ובין ע"י ביצוע הפעולות בשינוי), שנועדה להרחקה מאיסורי השבת, יש להשתדלות זו אף ערך עקרוני-כללי של הקפדה על שמירת צביון השבת, כך שלא תהפך השבת לחול גמור. ובמיוחד נכון הדבר ביחס לאנשים העוסקים תדיר בפיקוח

מקורות והערות

[צב] כן לשון בעל המאור ש ז ע"א מדפי הרי"ף. [צג] פרקי דר"א פרשה נב. [צד] ראה משנה ברורה סימן של ס"ק א, כסם ספר חסידים, וכעין זה בבן איש חי ש"ב תצוה אות יד. [צה] ח"ו סימן כו. [צו] מאורות נריה עמוד 287. ועיין בדבריו בספר צניף מלוכה (עמוד 127) שהוכיח יסוד זה מאיסור הנגינה בכלי שיר בעת שאיבת המים שחלה בשבת, למרות שאיסורי שבות הותרו בביהמ"ק, ובארו שם תוס': "דלפי שהיה שם רוב כלי שיר, חללים כינורות מצילתיים נבלים, שצורכים לתקן תדיר, גזור בהו טפ"י, דהיינו, דוקא בגלל ריבוי ההיתר לעבור על איסורי השבת, ראו חז"ל להחמיר ולגזור איסור על הדבר. ונראה להוכיח יסוד זה גם מדברי הר"ן (חוליק כח ע"ב מדפי הרי"ף) שכתב: "השוחט לחולה בשבת אינו מכסה (את הדם) - כלומר, אפילו בשיש לו דקר נעוץ מבעוד יום, דלא מיתסר אלא מדרבנן. וטעמא דמילתא, לפי שרצו חכמים לעשות היכר שיום זה הוא שאסור בשחיטה, ולפיכך לא רצו להתיר אלא מה שהוא צרכו של חולה בלבד, דהיינו שחיטה".

למדינה, אלא גם למדינה עצמה, לדמות חייה הציבוריים ואופיה המקודש.¹ ע"פ יסוד זה נראה שאף במקומות שנאלצים לדחות בהם את השבת בקביעות, ושלא ניתן לפעול בהם בשונה מדרכו בחול, מ"מ ראוי לתקן שיעשו לכל הפחות פעולה אחת בשינוי כך שתהא השבת ניכרת להם, ולא יגיעו חלילה למצב של רגילות לחלל את השבת.

קבועות לא כל שכן, שכל שהעבודות הללו צריכות להעשות בקביעות מידי שבת בשבתו, יש חשש רציני לעקירת שבת. חייבים איפוא להדר על כל דרכי שינוי, כמובן בתנאי שלא יגרמו לדיחוי או לאיחור כמבואר ברמ"א, בכדי למעט את הפגיעה בקדושת השבת, שהרי השבת עצמה אף היא חיונית, לא רק לאותו אדם מישראל המבצע אותה משימה חיונית

יח. מידת הטירחה שיש לטרוח

בכדי להימנע מחילול שבת במצבי סכנה

על יסוד עיקרון זה כתב בספר שמירת שבת כהלכתה²:

"חטי חשמל שנפלו ברחוב ויש חשש שייגע בהם אדם, מותר להזעיק את חברת החשמל על מנת להפסיק את הזרם, ואין חיוב מעיקר הדין לעמוד שם במשך כל השבת כדי להתרות בכני אדם לכל יגעו בחוטים ויבואו לידי סכנה, ומ"מ המחמיר לעמוד שם, תבוא עליו ברכה".

כיוצא בזה כתב שם³:

"מותר להדליק אור בשביל חולה מסוכן, אף אם אצל שכנו ישנה מנורה דולקת, אלא שהעמדתה לרשות החולה, תגרום לשכן צער וסבל גדול".

ובהמשך⁴ כתב:

"אין האשה (העומדת ללדת) חייבת להימצא בקרבת בית החולים סמוך לשבת כדי להימנע מנסיעה בשבת, אם יש קושי בדבר".

למרות חשיבות ההשתדלות להימנע מחילול שבת גם במצבי סכנה, כתב הגרש"ז אויערבך⁵ שאין מוטל על העוסק במעשה הצלה להגיע למצבי טירחה וצער מרובים בכדי לקיים ענין זה (מה גם שיש לחוש שאם נטריחו, עלול הוא להתרשל מהשתתפות מלאה בפעולות ההצלה⁶).

עיקרון זה מוכח מהיתר כיבוי הגחלת ברה"ר בשל החשש שמישהו יינזק ממנה, ואף אחד מן הפוסקים לא מזכיר את האפשרות שהמבחין באותה גחלת ברה"ר, יעמוד לצידה כל השבת ויזהיר מפניה. וכיוצא בזה כתב הרמ"א⁷ לענין כהן שמצא מת מצוה ומחוייב להיטמא לו ולקבורו, אלא שבאפשרותו לשכור אחרים שיקברוהו:

"הגה, יש אומרים אם אינו מוצא שיקברוהו, רק בשכר, אינו חייב לשכור משלו, אלא מיטמא, אם ירצה".

מקורות והערות

[צו] שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן ז. [צח] כן כתב בספר הצבא כהלכה פרק טז סעיף כא בשם הגרש"ז. [צט] יו"ד סימן שעד סעיף ג. [ק] פרק מא סעיף כב. [קא] פרק לב סעיף סה. וכעין זה כתב (שם סעיף עד): "מותר לבשל עבור חולה מסוכן אף אם אצל שכנו ישנו אוכל חם, אלא שהעמדתו לרשות החולה, תגרום לשכן צער וסבל גדול, כגון ששכנו ישן ויש צורך להעיר אותו, או שהלה יישאר ללא אוכל חם". [קב] פרק לו סעיף ז. וכעין זה כתב (שם פרק מ סעיף יג) שרופא הנמצא בכוננות אינו חייב להימצא בביתו כל שעות היממה, בכדי למזער את חילול

וכעין זה הסיק בספר הצבא כהלכה^{ק"ז} שאין חובה על חייל להגיע לעמדת שמירה מבעוד יום בכדי לחסוך את הצורך

בנסיעה אליה במהלך השבת, כל שהשהייה שם כרוכה בטורח רב.

י. ט. סיכום: רשימת העקרונות לקביעת ההתנהלות הצבאית בשבת

ומתוך גישה שקולה ורצינית לבחינת הסיכונים, יחד עם רגישות לקדושת השבת ושומריה. כל זה כמובן תוך זהירות מזחירות דעת מחד, ומבהלה ונקיטת מקדמי ביטחון מופרזים מאידך.

ה. ככלל, המדד להערכת מצב כמצב סכנה ולקביעת דרכי ההתמודדות כנגדה, תהיה ע"פ אופן התיחסות אנשי המקצוע לאירועים דומים בימות החול, דהיינו, אם בהיתקלם במצבים כאלה הינם מחייבים ביצוע פעולות באופן מידי ובקפדנות גדולה, ניתן ללמוד שמצבים אלה מוגדרים כמצויים ברמת סיכון גבוהה, ושפעולות אלה הינן פעולות חיוניות הדוחות שבת.

ו. יש להבחין בין מצבי סכנה מובהקים, בהם יש לנקוט בגישה מקילה ולבצע במידת הצורך את פעולות ההצלה כדרכו בחול, לבין מצבי ספק-סכנה, או חשש סכנה עתידית, בהם ראוי להשתדל ככל הניתן למעט בביצוע פעולות אסורות (במיוחד באם המדובר בפעולות האסורות מן התורה), ולבצע בשונה מדרכו בחול. (כל שכן שהדבר נכון ביחס לפעולות שאינן קשורות ישירות לעצם ההצלה, כרישום מסמכים או דיווח פורמלי).

לאור מה שנתבאר נראה שאופן הפעילות הצבאית בשבת תיקבע ע"פ העקרונות כדלהלן:

א. הסמכות לקביעת מצב כפיקו"נ הדוחה שבת, ולקביעת דרכי ההתמודדות כנגדו, נמצאת בידי המומחים המקצועיים, ובלבד שהינם מודעים לחשיבות שמירת השבת, או, במידה ואינם שומרים תורה ומצוות, לכל הפחות מודעים היטב לגודל הצער שייגרם לשומרי השבת באם יוטעו ויחללו את השבת שלא לצורך הצלה אמיתי, ולגודל הפגיעה באמון בהם שתיווצר כתוצאה מכך.

ב. ככל שמידת הסיכון גבוהה יותר, והיחס אליו מחמיר כך שפועלים מיידית כנגדו ללא דיחוי וללא שיקולי חיסכון משאבים ומיעוט טירחה, כן יש להתיר חילול שבת לצורך זה.

ג. בענינים הנוגעים לשלום הציבור יש לשקול את מידת הסיכון תוך גישה זהירה הרבה יותר, ושמירה על מקדמי ביטחון גדולים יותר.

ד. למעשה ההכרעה בענינים בטחוניים תתקבל ע"י מפקד הגיזרה, לאור עקרונות הפעלת הכח' שנקבעו ע"י אגף מבצעים,

מקורות והערות

השבת במידה ויועיקוהו. וכן כתב (שם סעיף עב) שאין להעיר שכן משינתו כדי לבקשו להסיע חולה מסוכן, ואף אין להטרידו בוה, אם בשל כך יצטרך אותו שכן להישאר מנותק ממשפחתו במשך השבת. [קג] פרק כה סעיף טו.

בגזרות 'חמות' שהסכנה שכיחה בהן, תיבחן לפרטיה בגישה מקילה, ואילו פעילות הבט"ש בגזרות שאין הסכנה שכיחה בהן, תיבחן לפרטיה בגישה מחמירה, ותוך מאמץ לצמצם את חילול השבת באמצעות ביצוע פעולות בשינוי וכד'.

פעילות 'בנין הכח', הכוללת את אימוני ההכשרה השונים ואת ייצור התחמושת ואמצעי הלחימה שנועדו לטווח זמן רחוק, וכל שכן הסדרת עניני מנהלה למיניהם, אין כל מקום לבצעם בשבת.

י. יש לזכור שעצם המנוחה בשבת מסייעת להתרעננות ולצבירת כוחות מחודשים, כך שלעיתים דוקא השביתה ממלאכה מהווה צורך מבצעי.

ז. בחינת המדרג ההלכתי תבצע ע"י הרב היחידתי.

ח. בעת קביעת אופן ביצוע פעולות אסורות, יש לקחת בחשבון ששינוי מדרכי הפעולה הרגילות גורע מיכולת התגובה האוטומטית, כשם ששינוי מסדר הפעולות עלול להביא לשיכחת אחת מהן, ושהעיסוק בשאלות הלכתיות ובדרכים לצמצום האיסור, עלול להטריד את דעת הלוחם עד כדי פגיעה בכושרו המבצעי.

מאידך, אפילו במקום שלא ניתן לשנות כלל מדרכי הפעולה בחול, מ"מ ראוי להשתדל לבצע ולו פעולה אחת בשינוי, בכדי שתהא השבת ניכרת.

ט. לפיכך, פעילות במצבי לחימה מובהקים תבצע כדרכה, פעילות הבט"ש

רשימת המקורות העיקריים ששימשו לצורך כתיבת מאמר זה:

- אנציקלופדיה הלכתית רפואית, 'שבת', 'פיקו"נ', 'נאמנות הרופא', פרופסור הרב אברהם שטינברג, ירושלים תשס"ו, מכון שלזינגר.
- היכל יצחק, שו"ת או"ח סימנים לא-לט, מו"ר הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג.
- הצבא כהלכה, הרב יצחק קופמן, ירושלים תשנ"ב, קול מבשר.
- יחיה דעת, שו"ת ח"ד סימן ל, מו"ר הרב עובדיה יוסף.
- מלחמות שבת, מו"ר הרב משה צבי נריה, ירושלים תשי"ט, היכל שלמה.
- מנחת שלמה, ח"א סימן ז, ח"ב סימן לז, מו"ר הרב שלמה זלמן אויערבך.
- מסירות נפש, פרופסור הרב נחום רקובר, ירושלים תש"ס, מורשת המשפט בישראל.
- משיב מלחמה, ח"א סימן ב, מו"ר הרב שלמה גורן, ירושלים תשמ"ד, האידרא רבה.
- עמוד הימיני, סימן יז, מו"ר הרב שאול ישראל, ירושלים תש"ס, מכון התורה והמדינה.
- צניף מלוכה, מו"ר הרב משה צבי נריה, תל אביב תשנ"ח, הוצאת המחבר.
- ציץ אליעזר, שו"ת ח"ג סימן ט, ח"ד סימן ד, ח"ח סימן טו, ח"ט סימן יז, ח"י"ג סימן ק, מו"ר הרב אליעזר יהודה ולדנברג.
- שבת ומועד בצה"ל, הרב אברהם אבידן, ירושלים תש"נ, הוצאת המחבר.
- שמירת שבת כהלכתה, פרקים לב-מא, מו"ר הרב יהושע ישעיה נויבירט, ירושלים תשל"ט, הוצאת המחבר.
- גדרי ספק פיקו"נ, הרב משה מרדכי פרבשטיין, בתוך אסיא נג-נד, אלול תשנ"ד, מכון שלזינגר.
- הלכות פיקו"נ ממשנתו של הגרש"ז אויערבך, הרב מרדכי הלפרין, בתוך המעיין לו, תמוז תשנ"ו.
- השבת במשטרה, הרב ישראל רוזן והרב אורי דסברג, בתוך תחומין ב, מכון צומת.
- עד רדתה, הרב אליעזר שנוולד, בתוך ספר הראל, אדר ב תש"ס, ישיבת חיספין.
- 'פיקו"נ בשבת בצבא', הרב אברהם יצחק נריה, בתוך תחומין ג, מכון צומת.

עירוב הצרות במחנה רב יחידתי

סרן הרב יצחק ריבלין

כידוע, כמעט כל בסיסי צה"ל פטורים מהנחת עירוב חצרות, הואיל וכולם סועדים (או רשאים לסעוד) יחד בחדר האוכל, וממילא דינם כבני בית אחד, וכעין המבואר בשו"ע (סימן שע סעיף ד): "אנשי חצר שהיו כולם אוכלים על שולחן אחד, אע"פ שכל אחד יש לו בית בפני עצמו, אינם צריכים עירוב, מפני שהם כאנשי בית אחד".

אלא שיש לעיין כיצד יש לנהוג בבסיס רב-יחידתי, אשר כל יחידה מתוחמת ומגודרת בפני עצמה (אך אין מקפידים ומוודאים שתהיה זו מחיצה כשרה), ולרוב אין חיילי יחידה אחת מורשים להיכנס לבסיס היחידה האחרת. סדרי הסעודה בכל יחידה כזו מתנהלים באופן עצמאי, קרי, היחידה מקבלת מוצרים ממרכז המזון הצה"לי ומבשלת אותם באופן עצמאי, לחילופין מסופק המזון ע"י חברת הסעדה. כך או כך, מזון סעודות השבת של כל אחת מהיחידות מונח מער"ש בחדר האוכל היחידתי, כך שבפשטות לא ניתן להגדיר את יושבי הבסיס כולו כ'אנשי חצר האוכלים על שולחן אחד'.

להלן נעסוק בבירור מעמדם הדיורי הייחודי של חיילים אשר יתכן שאינו יוצר חילוק רשויות המחייב עירוב, וכמו כן נבחן האם ניתן לראות אותם כשותפים במזון הצבאי, כך שאפילו על צד שחלה עליהם חובת עירוב, אינם צריכים לייחד מזון מסוים לצורך זה. אולם ראשית לכל נביא מקורות מפורשים שכעיקרון מחנה צבא חייב בעירוב למרות מעמדו הציבורי-כללי ואופיו השיתופי.

חיוב עירוב חצרות במחנה צבאי

שנינו (עירובין סוף פרק א): "ארבעה מרחיצת ידים ומדמאי ומלערב", ובארו דברים פטרו במחנה (היוצא למלחמה^א), בירושלמי: "ומלערב: רב חייה בר אשי מביאין עצים מכל מקום, ופטורים אמר הדא דאת אמר בעירובי חצרות, אבל

מקורות והערות

[א] כן משמעות הגמרא (שם יז ע"א): "ת"ר מחנה היוצא למלחמת הרשות מותרין בגול עצים כו", ומשמע בפשטות שאף שאר דיני המשנה נאמרו על מחנה היוצא למלחמה, וכן פירש רש"י שם, וכן כתב הרמב"ם (פ"ו מברכות ה"ג): "ובמחנה פטורים מנטילת ידים בתחילה מפני שהן טורחים במלחמה", ובפירוש המשנה הנ"ל: "וזה המחנה הנוכח בכאן אפילו למלחמת הרשות וכו"ש למלחמת מצוה, ואנו מקילין עליהם לפי שהם מתעסקין בכיבוש ארצות האויבים" (וכן משמעות דבריו בפ"ו מהלכות מלכים שהביא דין 'ארבעה דברים פטרו במחנה' בהקשר של הלכות יציאה למלחמה), וכן מוכח מדברי רבינו האי גאון (מובא בסמ"ג ריש עשין דרבנן א) שלכך רק בזמן שלמה תיקנו עירובין ונטילת ידיים, לפי שעד אז עסקו כל העת במלחמות והיו פטורין, וכן כתב הטור בסמ"ק קנח לענין נטילת ידיים, וכן פסק הגר"א (סימן קנח סעיף ח). ברם, בניגוד לשיטות הראשונים הנ"ל, עיין בביאור הגר"א (שם) שדייק בדברי הרמב"ן והרשב"א על המשנה שהביאו דברי הירושלמי שאין מחנה פחות מעשרה ולא ציינו שהיינו היוצא למלחמה, ומכאן שלשיטתם פטור זה בכל מחנה בשדה.

סתירה בדברי רבינו, לפי שדין המשנה הוא במחנה ההולך למלחמה, וכשהן חונים ימים, חונים להלחם, ומפני כן הקלו להם, אבל דין הירושלמי הוא באנשים החונים שלא להלחם.

כלשון הרמב"ם נפסק אף בשו"ע (סימן שסו סעיף ב), ובאר המשנה ברורה שהמחנה החייב בעירוב חצרות הוא "מקום חניה של אנשי חיילות על פני השדה", והוסיף בביה"ל: "וכל זה בשעת שלום, אבל בשעה שהיו ישראל יוצאין למלחמה, אפילו מלחמת הרשות, פטורין מעירובי חצרות".

נמצא אפוא, שלמרות שהיה מקום לומר שבשל ייחודה של המסגרת הצבאית, המאופיינת בשיתוף ושייכות לכלל, ובשל כך שונה מהותית מהמערכות האזרחיות, מ"מ אינה נפטרת בשל כך מעירוב חצרות, אלא בשעה שהיא יוצאת למלחמה.

ברם, עדיין אפשר שלמעשה אופי הדיור השיתופי במחנה הצבאי אינו מחייב בעירוב, וכפי שיבואר להלן.

בעירובי תחומין דבר תורה הן. ויש חצירות במחנה?! (כלומר, וכי יש רשויות חלוקות במחנה?!), להתיר אוהלים שבמחנה (קרבן העדה: שיהא מותר לטלטל מאוהל לאוהל שבמחנה צריכין עירוב), כהדה דתני: אוהלים שבמחנה צריכין עירוב, אוהלים שבשיירה אינן צריכין עירוב. דהיינו, אוהלים שבשיירה החונה בדרך אינם צריכים עירוב, לפי שמשתכנים בהם באופן עראי בלבד, ועל כן אינם חולקים רשות לעצמם, לעומת זאת אוהלים שבמחנה צריכים עירוב, לפי שדרים בהם כבדרך קבע לתקופה משמעותית, ומ"מ מחנה היוצא למלחמה נפטר מדין זה².

וכן עולה מדברי הרמב"ם שהביא (פ"ו ממלכים ה"ג) את פטור עירוב חצרות ממחנה היוצא למלחמה, ולעומת זאת כתב (פ"א מעירובין ה"ג): "יושבי אוהלים או סוכות, או מחנה שהקיפוהו מחיצה, אין מטלטלין מאוהל לאוהל עד שיערבו כולן". וכתב הרב המגיד: "ואין

אופי הדיור המחייב בעירוב

שהוזכרו לעיל שאפילו יושבי אוהלים וסוכות מחויבים לערב ביניהם, וכפי שנראה להלן, אפילו שוכר ושואל, ואפילו אורח, מחויבים עקרונית בעירוב חצרות. יחד עם זאת, כפי שכבר צוין לעיל, אנשי שיירה החונים באוהלים בדרך אינם

ממקורות רבים ניתן לראות שככלל, כמעט כל דייר הדר במקום, חולק רשות לעצמו ומחויב בעירוב חצרות, דהיינו, לענין חובת העירוב, לרוב, אין נפקותא לאופי הדיור, או לרמת בעלות הדייר על הבית שבחצר. כך עולה מדברי הרמב"ם

מקורות והערות

[ב] אמנם הרב המגיד (פ"א מעירובין ה"ג) והגר"א (סימן שסו סעיף ב) ציינו שבתוספתא (עירובין פ"ב) הגירסה: "מה בין שיירה למחנה, אלא אוהלים שבשיירה צריכין עירוב, שבמחנה פטורין מן העירוב", ולגירסה זו הדין הפוך מהירושלמי שדוקא שיירה חייבת בעירוב ומחנה פטור. ברם, יש להוסיף שמשמעות המ"מ והגר"א שלמדו בתוספתא שהחילוק בין שיירה למחנה הוא שבשיירה ישנם פחות מעשרה בני אדם, ומחנה גדול יותר, וא"כ עדיין ניתן לבאר שיסוד החילוק הוא שבמגורי עראי אין מקום לערב עירוב חצירות, ועל כן מחנה גדול נפטר, ואילו שיירה קטנה מחויבת לפי שפעמים שדרים כך.

מקומן, אין הדירים בהם אוסרים עליו, לפי שנעשו כולם כאורחים אצלו, ולפיכך גם הם מותרים להוציא מבתיהם לחצר אע"פ שלא נתנו עירוב, וכעין זה מבואר בשו"ע (סימן שע סעיף ח): "המתארח בחצר, אפילו נתארח בבית בפני עצמו, אם לא נתארח דרך קבע אלא לשלושים יום או פחות (שער הציון (שם ס"ק כט) - או כשמתארח לתקופה ממושכת יותר, אך בעה"ב יכול לסלקו בכל שעה), אינו אוסר על בני החצר, והוא והם מותרים בין בביתו בין בביתם", והעיר הרמ"א: "ודוקא בדאיכא בעל הבית אחד קבוע, דאז האורחים בטלים לגביה, אבל אורחים ביחד, אוסרים זה על זה".

חולקים רשות לעצמם, לפי שכלל לא נחשבים כדרים שם, וכן נפסק בשו"ע (סימן שסו סעיף ב): "אבל שיירה שהקיפיה מחיצה, אין צריכין לערב, אלא מוציאין מאוהל לאוהל בלא עירוב, לפי שהן כולן מעורבין ואין אותן אוהלים קבועין להן".

יתר על כן, פעמים שדייר בעל זיקה קלושה לחצר, בטל אגב דייר קבוע יותר. כך מצינו בשו"ע (סימן שע סעיף ב): "בעל הבית שיש לו הרבה בתים בחצר והשאלין או השכירן לאחרים, ויש לו בכל אחד מהם דברים שאינם ניטלים בשבת מחמת כובדן, או מחמת איסור, שהם דברים שאסור לטלטלם אפילו לצורך

מעמדם הדיורי של חיילי צה"ל

פרס ואוכלים בבתיהם, אוסרים כו'. (אבל אם) אין עמהם דיורים בחצר, אינם צריכים לערב", ומשמעות הדבר שפטורם מעירוב אינו מכח שאוכלים ממקור אחד שנחשב להם כעירוב (שהרי כל אחד אוכל בביתו), אלא שהואיל ויש זיקה מובהקת ביניהם, אינם חולקים כלל רשות זה מזה, ונראה שכך אף יש לראות את מעמד החיילים במחנה. יחד עם זאת, יש להעיר שנחלקו ראשונים (ראה ביה"ל שם) אם האחים הנוטלים פרס מאביהם פטורים מעירוב גם כשאביהם אינו נמצא עמהם בחצר, וצריך לומר שנחלקו באם די בזיקה זו בכדי לראותם כבני רשות אחת, או שמא רק אם אביהם נוכח שם והם בטלים לגביו, אינם חולקים רשות לעצמם.

עוד אפשר שמעמדם הדיורי של חיילים גרוע אף משל אורחים, שכן, עקרונת,

לאור האמור לעיל, יש להסתפק כיצד להגדיר את מעמדם הדיורי של החיילים השוכנים בבסיסי הצבא, שכן, מחד, לרוב הינם מתגוררים תקופות ממושכות במבני קבע, כך שיש לראותם כבני חצר החולקים רשות לעצמם. ומאידך, אין להם כל צד בעלותי במגוריהם, והם כאורחים במחנה השייך לציבור, מה גם שלרשויות הצבא יש חפצים קבועים בכל חדר, וכפי שהתבאר, הדבר מעיד על זיקתם הקלושה של המשתכנים במקום.

אמנם יותר נראה להגדיר את החיילים לא רק כאורחים שבמקרה נמצאים באותו מקום, אלא כבנים הסמוכים על שולחן אביהם, וכדמצינו (שם סעיף ה): "האחים שאוכלים בבית אביהם (וכן עבדים ותלמידים האוכלים בבית רבם) וישנים בבתיהם, אינם אוסרים, ואם נותן להם

חלופיים, ואף הסמכות להעבירם אינה אבסולוטית, הראיה, שלא ניתן לשלוח באופן שרירותי את אחד החיילים לשדה, בעוד חבריו נשארים במקומם. ואכן גם בשו"ת חיים שאל הנ"ל, חזר וסייג בנידון דידיה, וכתב: "נהי דיש רשות לסלק מהבית אשר הוא חונה, אבל מחויב לת לו בית אחר לישיב שם עד מלאת ימי נזירותו. וא"כ נמצא דרשותו מהחצר אינו מסתלק כיון שיש לו בית זה או אחר".

יתרה מזאת, לכאורה חובת הנחת העירוב נקבעת ע"פ מעמד הדיירים בשעת כניסת השבת, ולקצין התורן הנוכח באותה שעה אין סמכות להורות לחיילים לעבור לבסיס אחר, ואף באותו בסיס לא פשוט שביכולתו להורות באופן שרירותי על העברתם. מה גם שיש פוסקים (ראה שעה"צ סימן שפ"ב ס"ק נה בדעת התוספת שבת ומחצית השקל, וחזו"א סימן צ"ב ס"ק לא) שנקטו ש'מצי לסילוקיה' אינו מספיק בכדי לגרע את מעמד הדיירים ולקבוע שאינם אוסרים על בעה"ב.

בסמכות המפקד להעבירם לאלתר למקום אחר, ומצינו פוסקים (ראה ביה"ל סימן שע סעיף ג ד"ה 'אינם אוסרים') שנקטו שבמקרה שבעה"ב יכול לסלק את הדיירים, אינם אוסרים עליו. כעין זה כתב בשו"ת חיים שאל (ח"ב סימן כב): "אמנם הכא בלאזאריטו משום שמירה (מהנה הסגר רפואי), דיירי בלא אגרא כלל, וגם אם רוצים הן חליפות למו והממונה החליף של זה בזה לסיבה קלה, א"כ גרעי מאורחים, ואפשר דחשיב כאילו הם אין להם רשות". דהיינו, היכולת לסלקם בכל עת, מקלישה עוד יותר את הגדרתם הדיורית.

ברם, אפשר שהסמכות הצבאית להורות על העברת חיילים ממקומם אינה נחשבת 'מצי לסילוקיה', שכן, אמנם ניתן להורות לחיילים לצאת לחופשה בבתיהם, או אף להוציאם לאימון הכולל לינה בשדה הפתוח, אולם המדובר רק בשינוי זמני, אך פשוט שמפקד אינו רשאי לסלק חיילים ממקומם בלא לדאוג להם למגורים

נוכחות 'בעל הבית' בבסיסי הצבא

אביהם'. ויש לבחון האם תנאי זה מתקיים במציאות הצבאית. והנה, בפשטות לכל אחד מהדינים השונים נצרכת נוכחות 'בעלותית' שונה, שהרי בכדי להפקיע את זיקת ה'אורחים' למקום די שיהיה שם דייר קבוע, ואפילו אינו הבעלים, לעומת זאת, בכדי להחיל את דין 'שוכרים שיש לבעה"ב אחיזה בביתם' צריך שתהיה נוכחות במקום של בעה"ב עצמו, או לכל הפחות של בא-כחו, ואילו

כפי העולה מדברי השו"ע הנ"ל, השוואת מעמד הדיורי של החיילים לדין 'שוכרים שיש לבעה"ב אחיזה בביתם', או לדין 'אורחים הבטלים לבעל הבית', אינה מספקת לפוטרו מחובת עירוב, אא"כ בעה"ב, או בא-כחו, נוכחים במקום, שאז בטלה זיקתם הקלושה של האורחים לקביעותו של בעה"ב. יתרה מזו, כפי שצוין, יש מהראשונים שהצריכו תנאי זה אף לגבי 'אחים הנוטלים פרס מבית

נה) כתב לחדש: "מיהו נראה שאפילו רש"י יודה בנידון דידן שאינם צריכים לערב, בשלמא האב שהוא בעל המזון אם אינו דר עמהם בחצר אין מה שיצרפם, לא כן האספקה בצה"ל, אין כאן "אב" מוחשי, צה"ל אינו אדם אלא מושג מופשט הכולל את החיילים בכל אתר ואתר ואין כאן "אב" הנמצא במקום אחר, אלא הוא נמצא כביכול איתם כאן, וכיון שהחיילים כאן כאילו גם האב כאן".

בדומה לכך כתב לנו הגר"א נבנצל: "במדינה דמוקרטית, האזרחים, כולל החיילים, הם הבעלים, ואין זה דומה למקום שאין נוכחות האב".

כלומר, לדבריהם, המעמד הייחודי של מחנה צבאי, בהיותו בבעלות ציבורית מובהקת, מועיל להגדיר את יושביו כבני משפחה הדרים בבית אחד, שאין רשויותיהם חלוקות זו מזו, ואפילו אינם ניזונים יחדיו.

לצד ש'אחים הנוטלים פרס מבית אביהם' אינם חולקים רשות אא"כ אביהם נוכח שם, מסתבר שצריך שדוקא האב עצמו יהיה שם.

ע"פ זה נראה שנוכחות המפקד אכן תועיל להחיל על החיילים מעמד של 'שוכרים' שיש לבעה"ב אחיזה בביתם, שלענין זה די בנוכחות בא-כחם של הבעלים, והמפקד לא גרע מ'שכירו ולקיטור' של בעה"ב המועילים להחיל את דין זה. אולם לרוב אין חייל או מפקד הדר בבסיס בקביעות יותר מאחרים, נמצא שאם החיילים נידונים כאזרחים הרי שדינם כ'אזרחים ביחד' האוסרים זה על זה. כמו כן בפשטות לא ניתן לדונם כ'אחים הנוטלים פרס מבית אביהם' הבטלים אגב אביהם, שהרי הציבור הוא בעל המחנה, ואין כאן בעל בית מסוים שניתן להתבטל לגביו, ומסתבר שנוכחות המפקד לא תועיל לענין זה.

ברם, בשו"ת באהלה של תורה (ח"ב סימן

שותפות החיילים במזון הצבאי

משום עירוב, והוסיף הרמ"א: "וה"ה אם יש להם פת בשותפות באחד מן הבתים סומכין עליו משום עירוב". ואכן, כן העיד הגר"י אריאל (שם): "ודעת מו"ר הגר"ש ישראלי היא שאין המזון של כל גדוד רכושו הפרטי, ואם תשאר שארית הרי זה של צה"ל, נחשב הדבר כאילו כולם סמוכים על שולחן אחד". וכעין זה כתב לנו הגר"א נבנצל: "שום יחידה אינה בעלים על המזון, אם יתנהגו עמו בצורה בלתי סבירה, הם צפויים למשפט".

אף אם לא נקבל את ההגדרה הנ"ל, ונתייחס לחיילי היחידות השונות כחולקים רשות לעצמם, עדיין היה מקום להגדיר את כל החיילים כשותפים בכל המזון, שרק מסיבות ארגוניות פיצלוהו למטבחים ולחדרי אוכל נפרדים, וכך להחיל על המזון דין עירוב אע"פ שלא הניחוהו מפורשות לצורך זה, וכעין שנפסק בשו"ע (סימן שסו סעיף יא): "בני חבורה שהיו מסובין לאכול וקדש עליהם היום, הפת שעל השולחן סומכין עליה

שלא יקפיד שום אחד מהם על עירובו אם יאכלנו חברו, ואם מקפיד אינו עירוב", ובאר המשנה ברורה שצריך שתהא שותפותן נוחה ועריבה. בדומה לזה מצינו בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת או"ח סימן לט) שאם מפאת חוב כספי סגר השר את ביהכנ"ס בחותם, אין דין עירוב למצות שהונחו שם, כיון שלא ניתן להגיע אליו. דהיינו, גם כשהשתפו בעירוב ומבחינה ממונית רשאי כל אחד לאוכלו, מ"מ אם בפועל לא ניתן לממש זכות זו, בטל העירוב.

ברם, יתכן שאף שמבחינה ממונית המזון כולו שייך לצבא, מ"מ אפשר שלאחר שהמזון חולק ליחידות השונות, והן מתנהלות בו באופן עצמאי, אין לראותו כמזון משותף לענין עירוב, ועל כן במידה שירצו לסמוך על חלק ממנו לעירוב, יהיה עליהם לייחדו בצורה מפורשת.

יתר על כן, מאחר ובפועל קבלת מזון מיחידה אחרת אינה פשוטה, והדבר כרוך בפנייה לגורם ממונה, ובהסדרת אישורי כניסה (הליך העלול לארוך פרק זמן משמעותי), אפשר שנחשב הדבר כקפידא, וכפי שנפסק בשו"ע (שם סעיף ה): "צריך

ראיות לענינינו מסוגיית מחנה היוצא למלחמה

וכן באר הגר"ש גורן (מחניים יח): "ומדובר כאן כשחולקו בערב שבת כל המנות לפי האוהלים ולא נשאר מנות מזון משותפות במחסן האספקה של המחנה, ואפילו אם נשאר, יש לומר שמה שנמצא ברשות היחידה באפסנאות כל עוד שלא חולקו לחיילים, אין זה נקרא שותפות, אלא רשות אחרת היא זאת ששייכת למדינה או למלכות... ויתכן עוד לפרש שמחנה מורכב מכמה וכמה יחידות ... וכל יחידה חיה באופן נפרד על אספקתה, ואם לא היו מקילין עליהם, אסור היה להוציא ולטלטל מאוהל לאוהל, מאחר שכל יחידה אוסרת על השניה".

כמו כן מסתבר שלכל הפחות במחנה היוצא למלחמה דרו החיילים באוהלים השייכים לציבור. א"כ ניתן להסיק הן שחיילים חולקים רשות לעצמם, למרות שהם כאורחים במחנה השייך לציבור, והן שלאחר שהמזון חולק ביניהם אין לדנו

והנה, לכאורה ניתן לפשוט את כל הספקות הנ"ל מהסוגיה בירושלמי בענין פטור עירוב במחנה מלחמה וחיובו במחנה שאינו יוצא למלחמה, שהזכרנו בפתיחת דברינו, שכן לאור אותה סוגיה נפסק בשו"ע (סימן שסו סעיף ב): "יושבי אוהלים או סוכות, או מחנה שהקיפוהו מחיצה, אין מטלטלין מאוהל לאוהל עד שיערבו כולן", ואמנם עיקר סוגיה זו עוסקת בבירור שיעור קביעות המגורים המחייב בהנחת עירוב (ולאפוקי משיירה ארעית הפטורה), אך מ"מ מבואר שעקרונית חיילי מחנה מחויבים בעירוב, ועל כרחנו מדובר במציאות שאינם סועדים יחדיו, אולם מסתבר שלכל הפחות בשעת מלחמה חולק המזון לכולם מהקופה הציבורית ורק אכלו בכל מאהל בנפרד, ואעפ"כ לא נפטרו במלחמה מחובת עירוב אלא רק בגלל שהקלו עליהם.

אלא שעדיין יש לבעל הדין לחלוק ולומר שהמחנה האמור במקורות אלה עוסק במציאות שהחילים לא ניוונו מקופה ציבורית אלא כל אחד ניוון באופן עצמאי, וכעין שמצינו בזמן מלחמת גלית שדוד נשלח לצייד את אחיו במזון, ועל כן לא ניתן להסיק מכאן למציאות הצבאית בימינו.

אולם יש לציין שפרשנות זו דחוקה, שכן אספקה סדירה היוותה מאז ומעולם בסיס לניצחון במערכה, וקשה עד בלתי סביר לומר שצבא מאורגן התנהל בלא מערכת מסודרת של אספקת מזון ללוחמים. ואכן, ממקורות רבים ניכר שכלכלת הצבא אף בימי קדם נוהלה בצורה ציבורית, כך למשל נאמר (שופטים כ): "ולקחנו עשרה אנשים למאה לכל שבטי ישראל ומאה לאלף ואלף לרבבה לקחת צידה לעם", ועל הפסוק (שמואל ב א) "בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים", נאמר במדרש: "שבשעה שהיו בעליהן יוצאין למלחמה, היה זנן ומפרנסן ומלבישן שני עם עדנים", וכידוע מבואר במשנה (סוטה פרק ח) שתפקיד החוזרים מעורכי המלחמה היה לספק מים ומזון לאחיהם.

יתר על כן, ניכר ממספר מקורות שכלכלת הצבא היתה מוטלת על כתפי הערים הסמוכות לשדה המערכה, והאפשרות שכל חייל היה רשאי להיכנס לעיר וליטול ככל העולה על רוחו, אינה סבירה כלל, שכן התנהלות בצורה כזו מובילה

כפת משותפת, למרות מקורו הציבורי של המזון.

ואכן, כן הורה בשו"ת משיב מלחמה (ח"ב סוף סימן נו'): "מחנה צבאי בסיסי שגרות שם גם משפחות חיילים החלוקות במזון ובתנאי מגוריהן מציבור החיילים, או שחונות שם יחידות שונות שכל אחת מהוה יחידת חשבון לעצמה, חייב בעירוב חצירות (בברכה!).". וכן כתב בספר דיני צבא ומלחמה סעיף 206: "אם יש במחנה יחידות הניזונות ממחסן מזון אחד, המחסן משתפם, והוא הוא העירוב שלהם. אם יש במחנה יחידות המקבלות אספקה בנפרד, או שיש במחנה משפחות, צריך לשותף את כולן בעירוב חצרות (בברכה!).".

כעין זה כתב לנו הגר"ד ליאור: "יש להניח שבמחנה גדול כנ"ל מתגוררות גם משפחות של קצינים שאינן מקבלות אספקה מהצבא אלא קונות אוכל בעצמן, ועבורן ודאי שיש להניח עירוב חצרות. כמו כן, הסברה אומרת שכיון שלכל בסיס יש מטבח בפני עצמו, אינם דומים לבנים האוכלים על שולחן אביהם (שאינם אוסרים זה על זה), עיין שו"ע (סימן שע סעיף ה). מהני תרי טעמי נלע"ד דיש להניח עירוב חצרות בבסיס הנ"ל, ולכן למעשה צריך רב הבסיס (או קצין הדת) לזכות חבילת מצות קטנה לכל הנמצאים בבסיס הגדול כולו ולכל מי שיבוא, שיוכלו לטלטל שם בשבת, ויניח אותה בבית הכנסת המרכזי של המחנה".

מקורות והערות

[ג] יש להעיר שהלכה זו מופיעה כסעיף מתוך מסקנות הסימן הנ"ל, הגם שלמעשה הגר"ש גורן זצ"ל אינו דן כלל בענין זה בגוף הסימן. לענ"ד נראה שלמסקנה זו, המצריכה עירוב חצרות במחנה רב יחידתי, הגיע הגר"ש"ג מכח מאמרו המחקרי במחניים שהוזכר לעיל, ואת ההשלכה המעשית הביא בסיכום התשובה העוסקת בעניני עירוב. תופעה זו קיימת בעוד מקומות בכתבי הגאון הנ"ל.

לאנרכיה, ונוגדת את היסוד ההיררכי המהווה מרכיב בסיסי בכל צבא. כך שנראה שהמקור במלחמת גלית, גם אם יתפרש כפשוטו, הינו יוצא מן הכלל שאינו מלמד על הכלל.

מסקנה

מסקנת הדברים שמידי ספק לא יצאנו, והואיל וניתן להניח עירוב בלא כל טירחה, לפיכך, בבסיסים גדולים שיש בהם מספר מטבחים, וחיילי יחידה אחת אינם רשאים לסעוד בחדר האוכל של יחידה אחרת, או בבסיסי חיל האויר שיש בהם מגורי משפחות, ראוי להניח עירוב בלא ברכה, הואיל וקשה להגדירם כבני בית אחד.

דגשים הלכתיים לגיוס הירזם בשבת

היערכות לקראת גיוס

◆ יש לאחסן מבעוד יום את התפילין, ושאר חפצי מוקצה חיוניים (כגון טלפון סלולארי וארנק), בתיק יחד עם חפצים חשובים שאינם מוקצה, כך שבשבת יהיה ניתן לשאתם יחד.

◆ חייל שגויס בשבת ולא הכין תיק מראש, יארוז תיק עם חפצי היתר חשובים, ולאחר מכן יצרף אליהם בשינוי (כגון באמצעות המרפק או הרגל) חפצי מוקצה, ויטלטלם יחד.

◆ בכדי להימנע מכתובה וחתימה על טפסים בשבת, יש להכין מראש פתקים עם הפרטים האישיים (שם, מספר אישי ודרגה, ומספר טלפון נייד) ולהצמידם לטופס החיול ולטפסי האפסנאות. כל זאת כמובן אם הדבר מקובל על גורמי השלישות והאפסנאות.

◆ מומלץ להצטייד מראש בפנס לְד (שהפעלתו אינה אסורה מן התורה), ובמגבונים לצורך ניקוי הנשק (שבשונה מפלנלית, השימוש בהם אינו אסור מן התורה).

◆ במידה שקיימת אפשרות שיהא עליו לנהוג ברכב בשבת, יש לדאוג מראש לתידלוק הרכב, כיבוי הנורה הנדלקת עם פתיחת הדלת, וניטרול האזעקה (בכדי שלא יצטרך לפתוח את הרכב באמצעות שלט).

זמינות

◆ איש מילואים שקיים סיכוי סביר שיגייסוהו בשבת, רשאי לשאת עמו טלפון נייד במהלך השבת, ורצוי שיכניסו מבעוד יום לכיס המכנסיים, וכך יימנע מטלטול המוקצה בידיים. (אין להעביר במהלך השבת את הטלפון למצב שקט, אף לא לצורך השתקתו בזמן התפילות. במידה שהשאירו על רטט, וחושש שבמהלך השינה לא ישמע שמתקשרים אליו, יניחנו על משטח מתכתי בסמוך לו).

◆ מותר לחייל ולבני משפחתו לענות לכל טלפון שאינו מזוהה, שמא מתקשרים כדי להזעיקו ליחידה, אולם יש להשתדל לבצע את הפעולות האסורות בשונה מדרכו ביום חול, כך יש לטלטל את הטלפון באמצעות המרפק, או לחוץ על המקשים באמצעות גב האצבע.

- ◆ במידת הצורך, יש להעדיף חיוג באמצעות חיוג מקוצר על פני חיוג רגיל, או שיחת טלפון על פני שליחת מיסרון, שכן כל לחיצה על מקש הינה פעולה של סגירת מעגל חשמלי.
- ◆ לוחם שקיבל הודעה בשבת להתייצב ביחידתו, אינו רשאי לחלל שבת בכדי לברר את מידת נחיצות הנסיעה, למעט אם קיימת סבירות גבוהה שהגעתו בשבת אינה נחוצה, שאז רשאי להתקשר בשינוי.

יציאה לנקודת ההתייצבות

- ◆ תיק שיש בו מוקצה עדיף מבחינה הלכתית לשאתו על הגב ולא ביד.
- ◆ נהיגה ברכב כוללת איסורי תורה מרובים, על כן גם במצבי חירום יש לבחון אפשרויות הגעה חלופיות וכגון הצטרפות מס' חיילים לרכב אחד, וכד'. הנאלץ בכל זאת להשתמש ברכבו, יניע את הרכב בשונה מדרכו בחול, אך לא ישנה מדרך הנהיגה הרגילה, מפאת הסכנה שבדבר.
- ◆ למרות שאין לבקש צרכיו בשבת, מ"מ אומרים 'תפילת הדרך' גם בשבת.

כתיבה

- ◆ בכדי להימנע מכתיבה וחתימה על טפסים בשבת, יעדיף להצמיד להם פתקים שהוכנו מראש (עם שם, מספר אישי ודרגה, ומספר טלפון נייד), כשלא מתאפשר הדבר, יש להשתדל להסתפק בכתיבה ביד שמאל, וב'קשקוש' במקום בחתימת שם קריא.
- ◆ הנצרך לסמן בשבת שמות או חפצים מתוך רשימה קיימת, יסתפק בסימון הפריט באמצעות ניקוב, או לפחות ברישום קו בעלמא לצידו.
- ◆ מידע מבצעי הנצרך לטווח זמן קצר בלבד, ואין בו צורך עתידי, יכתב ב'עט-שבת', ואילו מידע בעל ערך תיעודי, עדיף להקליד במחשב ולא לכותבו בכתיבה ידנית רגילה. בכל מקרה יש להשתדל לכתוב ביד שמאל, וכן יש להקפיד על כתיבה קצרה ותמציתית.
- ◆ תלישת ספחי טופס וכד' תעשה בשינוי, ולכתחילה יש להימנע מחיתוכם בצורה מדויקת, או מתלישתם במקום הניקוב.

הוצאה מרשות לרשות

◆ בלא עירוב ניתן להקל במצבי דחק להעביר חפצים בדרכים ובמידרג הבאים:

א. העברה מרשות לרשות דרך 'מקום פטור' (כלומר, יעקור את החפץ ממקומו ויניחהו הנחה גמורה על עצם הבולט לאויר הכרמלית למעלה מי' טפחים (כ-08 ס"מ) שאורכו ו/או רוחבו פחות מד' טפחים (כ-23 ס"מ), ויש מקילים אף אם יש בו ד' על ד' טפחים אך אינו מוקף מחיצות מד' רוחתיו, לאחר מכן יצא לרשות השנייה ויעבירו לשם), והולכתו בכרמלית כל פעם פחות מד' אמות (לכתחילה יש לבצע פעולה זו באמצעות שני אנשים, כל אחד מעביר פחות מד' אמות ולאחר מכן מוסר לחבירו).

ב. העברה מרשות לרשות בשלבים (באמצעות שני אנשים זה עוקר וזה מניח, או באמצעות הנחת החפץ במעבר בין הרשויות כך שחלקו ברשות אחת וחלקו ברשות השניה, ולאחר מכן ישוב ויוציאו כולו), והולכתו בכרמלית כל פעם פחות מד' אמות (כנ"ל).

ג. העברה מרה"י (או ממקו"פ) לרה"י (או למקו"פ) דרך כרמלית בהולכה רציפה ללא כל עצירה בינתיים.

◆ **כשדרכי ההוצאה הנ"ל מכבידות על החייל וממילא פוגעות במוכנותו המבצעית, רשאי להעביר חפצים כדרכו בחול.**

◆ בדלית ברירה ניתן גם לשאת חפץ מחוץ לעירוב בשינוי מדרך נשיאתו הרגילה, כגון בהנחתו בין החולצה לגופייה, כמו כן אפשר להניח חפצים חיוניים שאינם מבצעיים, כסידור, טלית, ודברי מתיקה הנדרשים לצורך שמירה על עירנות במהלך הפעילות, בתוך כיס או פאוץ' שיש בו כבר פריט מבצעי, ולטלטלם אגבו.

השמשת ציוד לחימה

- ◆ הנצרך בשל נסיבות מבצעיות לקשור חפץ בקשר איכותי, יתכוון מראש להתירו במוצ"ש. באם ניתן הדבר יש להעדיף שימוש באזיקון על פני קשירה.
- ◆ במקום צורך מבצעי מותר לפרק ולהרכיב כלים בשבת, ומ"מ ראוי להשתדל לכל הפחות לבצע בשינוי את הפעולה האחרונה המשלימה את התיקון ומכשירה את הכלי לשימוש.
- ◆ יש להשתדל להימנע מניקוי הנשק באמצעות פלנלית משומנת ושיש בסחיטתה איסור תורה, על כן יש לזלף שמן במקומות הנדרשים, ולהסתפק בקרצוף באמצעי ניקוי שאינם סופגים (כמברשת בעלת שערות קשיחות וכד'), או לכל היותר באמצעי ניקוי סופגים העשויים חומר סינטטי (כמגבון וכד'), ורק בדלית ברירה ישתמש בפלנלית יבשה לצורך זה.
- ◆ יש להעדיף העברת חוטר בקנה תותח באמצעות שק פק"ל (העשוי חומר סינטטי שאין בסחיטתו איסור תורה), על פני העברתו באמצעות 'ראש פודל'.
- ◆ הנצרך מסיבות מבצעיות להשתמש בחומרי סיכה למיניהם, כגריז וזליון, יתנם במקומם בלא למורחם ולהחליקם שם.

מפתח העיונים

הנחיות שימוש במפתח הענינים

אות מודגשת = פרק; אות רגילה = תשובה; אות תחומה בסוגריים = הערה;
פסיק ללא רווח = הפרדה בין תשובות/הערות בתוך אותו פרק.
פסיק ורווח = הפרדה בין פרקים שונים.

יב ג = פרק יב תשובה ג.

טו (טז) = פרק טו הערה טז.

ד ג, (יא), ו = פרק ד תשובה ג, הערה יא, ותשובה ו.

ז א, (ז), ט ב = פרק ז תשובה א והערה ז, ופרק ט תשובה ב.

א

אבטחת אירועים הכרוכים בחילול שבת

לו ז

אבנים

לו ג טלטולן לכיסוי דבר מיאוס

מז ח ייחודן לתשמיש היתר

לו א סיקולן וטלטולן

אגד כלי שמייה אגד

אדמה

לו ב גרירת חפצים עליה

לו א סיקול אבנים ממנה

לו ד שפיכת מים עליה

אוהל

מד (ה) הגדרתו כרשות היחיד

לט ט הורדת יריעותיו

לט ה הקמתו

מ ד השחלת חבל לחיבור יריעותיו זו לזו

לט ו חיזוקו

לט (נו) לענין חבישת כובע

לט י פירוקו

מ א,ב קשירת יריעותיו

לט ו תוספת עראית עליו

לט ה תיעודף סוג האוהל שהקמתו כרוכה באיסור קל

אוכל

מט ג הנאה ממנו כשהוכן או הובא באיסור

מט ה,ו הנאה ממנו כשהוכן או הובא ע"י גוי

אזיקון

מ ז שימוש בו

אירועים הכרוכים בחילול שבת

לו ז אבטחתם

איתורית

מז ג טלטולו

אכילה

לפני הבדלה

לה ב גדרי האיסור

לה יג דינה כשהבדיל על הכוס ועדיין לא הבדיל בתפילה

לפני קידוש

לג ח,י איסורה ביום השבת

לג ז,י איסורה בליל שבת

לג ז-י גדרי האיסור

לג י כשאין אפשרות לקדש

לפני תפילה

לג ח,ט דיניה בשבת

אלתוש

לו ז מריחתו

אמירה לגוי

ל ה בערב שבת בין השמשות

מט ה,ו גדרי האיסור

מה נב תתיקון העירוב

אריזות

מ ט פתיחתן

אשפה

מא ח טלטולה

ב

בגד

לח ד גירוד בוץ מעליו

לח ו,ז הדחתו במים

מא ו הרטבתו

מז ט,ט(קנד) טלטולו כשיש בכיסו דבר מוקצה

כט ד,ו לבישתו לכבוד שבת

לח ח מכובס, הורדתו מהחבל

לח ג ניעורו מאבק, מחול, ומקוצים שהסתבכו בו

לח ז ניעורו ממים

רטוב

לח ז טלטולו ותלייתו לייבוש

לח ז שטיחתו לייבוש כנגד מקור חום

לח (פג) תלייתו על עץ

בונה

לט ג בהרכבת כלים

לט ב בכלים

לח ה בניית אוהלים ושאר מחסות

לט א גדרי האיסור

לט ח הקמת מוחיצה

לט ז הקמת שולחן בהנחת פלטה על מעמדי ברזל

לט ו מוסיף על אוהל עראי

מא א פירוק והרכבת כלים

לט ט תליית וילון

בורר

מז יא בין ציוד תקין לתקול

מ ט בשפיכת שמן משימורי דגים

בט"ש

ע"ע פעילות מבצעית

ביטול הקפצה

ביטול כלי מהיכנו

מא (סט) בהנחת אשפה בתוכו

מא ה בקליטת דליפה ממזגן

מז יב הגדרתו ודיניו

לא ח הנחת כלי תחת השעוה הנוטפת מנרות השבת

בישול

לו ט באמצעות ריאקציה כימית

לו י בהכנת 'מנה-חמה'

לו ט מקצת גדריו

בית כנסת

לא א אפשרות קיום הדלקת נרות שבת בו

עראי

לב א אמירת ברכת מעין שבע בו

בית סאתיים

מה טו שהוקף במחיצה גרועה

מז ד	טלטול תפילין
מח ד	לענין הכנה משבת לחול
לו א,ב	עקרונות ההתנהלות בו
גנרטור	
מג ב	דגשים להפעלתו במצבים מבצעיים
גרמא	
מג ו	הפעלת מכשירי חשמל בגרמא
גרף של רעי	
מא ה	איסור עשייתו
מא ח	טלטולו
גשם	
מא ה	הנחת כלי לקליטת מימיו

ד

דבורים	
לז יב	צידתם והריגתם
דוד חשמלי	
לח א	שימוש בו
דוד שמש	
לח א	שימוש בו
דיבורי חולין	
מח א	גדרי האיסור
דיסקית	
מז יג	טלטולה כשמחוברת אליה משרוקית
מד ו	נשיאתה מחוץ לעירוב

ה

הבדלה	
לה ב	איסור אכילה לפניה
לה ז	ברכה על נר יחידי, להבת כיריים, או תאורה חשמלית
לה ח	ברכה על נר מרוחק ועל נר ששבת
לה ט,ג	בתפילה ובאמירת 'ברוך המבדיל'
לה זח	גדרי הנר הראוי לברכה
לה יא	דין השוכח לומר "אתה חוננתנו"
מח ד	הכנת היין לצורכה מבעוד יום
לה י	הפסק ממושך במהלכה
לה יב	הקדמת עריכתה (על הכוס) מבעוד יום
לה יג	הקדמתה לתפילת ערבית
לה (נה)	הרחת הבשמים לפני כשמתפק אם יש בהם ריח
לה טו	חיובה לנשים
לה (פד)	יציאה בה כשעומד באמצע תפילת שמונה עשרה
לה (פו)	כמות שתיית היין הנצרכת בה
לה ה (מו,ז)	על 'חמר מדינה' באין יין
לה ט	קיום ברכת נר ובשמים כשאין באפשרותו להבדיל
לה יד	קיומה בהמשך השבוע כשלא הבדיל במוצ"ש
לה ט	קיומה בלא נר ובשמים
לה י	קיומה בציבור גדול
לה ו	שימוש בפירות ובמאכלים לבשמים
לה ו	שימוש בתבלינים או מטהרי אויר לבשמים

מה יג	שהוקף שלא לשם דירה
מה יד	זרוע ביטולו את העירוב
בסיס לדבר אסור	
מז ט	הגדרתו ודיניו
לא ז	טלטול שולחן שהודלקו עליו נרות שבת
בעלי חיים	
מז ז, (נו)	טלטולם
טורדניים	
לז יג	צידתם והריגתם
לז יג	ריסוס רעל בחדר
מסוכנים	
לז יב	צידתם והריגתם

בקבוק יין

לג (קיב)	אפשרות פתיחתו הראשונית בשבת
מ ט	פתיחתו

בקשת צרכים בשבת

לב יא	דינה
בריכה	
לח א	שחייה בה
ברכת הלבנה	
לב יב	הלכותיה
ברכת המזון	

שהבדיל	אמירת "רצה והחליצנו" בסעודה שלישית
לה יג	באמצעה
לד ד	דיני השוכח לומר 'רצה והחליצנו'

ברכת מעין שבע

לב א	אמירתה בבית כנסת זמני
לב ג	אמירתה ביחידות
לב ב	אפשרות אמירתה בדוחק במקום תפילת עמידה
לב ב	דילוג עליה בשעת דחק

בשמים

לה יד	ברכה עליהם בהמשך השבוע כשנבצר ממנו לברך עליהם במוצ"ש
לה ט	ברכה עליהם כשאין באפשרותו להבדיל על הכוס
לה ו	שימוש בפירות ובמאכלים לבשמים
לה ו	שימוש בתבלינים או מטהרי אויר לבשמים

ג

גדר	
'תלתלית'	
מה טז	כשרותה לעירוב
הנטה על צידה	
מה יט	כשרותה לעירוב
גוי	
מט ו	הנאה ממלאכה שעשה בשבת
מט ה,ו	הסתיעות בו לביצוע מלאכות אסורות
גיוס חירום	
לז ד	אפשרות בירור טלפוני על נחיצות הנסיעה
מז יד	דרכי היתר לטלטול מוקצה

כט ה	מצות רחיצה לכבוד שבת
כט ב	עריכתם לפני תפילת שחרית
כט (יא)	תיעדופם מול תפילה במנין
הנאה מחילול שבת	
מט ג	גדרי האיסור
הפסק	
בהבדלה	
לה י	דינו
בקידוש	
לג יט	המחייב חזרה על הקידוש
לג כב	דיני הפסק בין הקידוש לתחילת הסעודה
הפסקת חשמל	
מט ג; מג ב	שימוש בחשמל לאחר תיקונו
הקפצה	
לו ד	התנהלות כשבוטלה
השוואת גומות	
לח ה	בגרירת בוץ מנעליים
מא ג	טיאטוא רצפה
לו ה	'התירו סופן משום תחילתן'
התעמלות	
מח ב	לצורך הנאה
התרת קשר	
מ ג	בחוט ברזל מלופף
מ א,ב	גדרי האיסור
מ ב	כשנוצר בטעות
מ ב	סוגי הקשרים האסורים והמותרים

ו

מח א	'ודבר דבר'
ויכולו	
לג טז	מצות אמירת הפסוקים בקידוש
לב ג	מצות אמירת הפסוקים בתפילה ביחיד ובציבור

ז

זבובים	
לז יג	צידתם והריגתם

ח

חוט ברזל	
מ ג	ליפופו ופתירתו
חוטר	
מא א	פירוקו והרכבתו
חולה	
לח ב	טיפול בו
חופשה	
לו ג	יציאה אליה כשקיימת סבירות שיעזיקוהו חזרה
לו ה	חזרה מפעילות מבצעית
מט ד; לו (לה)	'חטא כדי שיזכה חברך'

תיעדוף קידוש והבדלה כשבידו כמות יין מצומצמת	לג ה
הדבקה	
גדרי האיסור	מ ח
הדלקת נרות	
אפשרות קיומה בבית הכנסת	לא א
אפשרות קיומה בהשארת תאורה בשירותים	לא (לא) ד
אפשרות קיומה בלא לקבל את השבת	לא א
המחויבים בה	לא ד
זמנה	לא א,ב
מקום ההדלקה	לא (כ) ג
עבור אחרים	לא ב
קיומה בנר מאולתר או בתאורה חשמלית	לא ג
קיומה שלא במקום הסעודה	לא ב

הוצאה מרשות לרשות

בשינוי, לצורך ממצוה	מד יא
גדרי האיסור	מד א
דרכי היתר לנשיאת חפצים מחוץ לעירוב	מד י
הושטה וזריקה דרך אויר כרמלית	מד ג
המוציא בטעות חפץ אל מחוץ לעירוב	מד יג
העברה דרך מקום פטור	מד י
השארת חפצים ברכב היוצא אל מחוץ לעירוב	מד יב
זה עוקר וזה מניח	מד י
טלטול ברשות היחיד ע"י אדם העומד בכרמלית	מד ב
כחו בכרמלית	מד ד
מרה"י לרה"י דרך אויר כרמלית	מד י
נשיאת דיסקית ותגי זיהוי מחוץ לעירוב	מד ו
נשיאת חפצים בהערמה כדרך לבישה	מד ט
נשיאת כומתה ותג יחידה מחוץ לעירוב	מד ה
נשיאת מכשיר קשר מחוץ לעירוב	מד (מה)
נשיאת משקפי שמש מחוץ לעירוב	מד ח
נשיאת נייר טואלט מחוץ לעירוב	מד ח
נשיאת נשק מחוץ לעירוב	מד ז
נשיאת סיכת ראש מחוץ לעירוב	מד (לו)
נשיאת שכפץ וקסדה מחוץ לעירוב	מד ח
פחות פחות מד' אמות	מד י
צירוף חפצים לתיק עם ציוד מבצעית	מד יב
ריבוי בשיעורים	מד יב
שפיכת מים מספינה לים	מד ד

הוראות בטיחות

חשיבות קיומן בשבת	לו א
הכנה משבת לחול	
בהערכות לגיוס, אימון, ניווט וכד'	מח ד
בניקוי חדר אוכל	מא ז
גדרי האיסור	מח ד
טלטול תפילין בעת יציאה בשבת לפע"מ	מז ד

הכנות לשבת

גדרי המצוה	כט א
זמן המצוה	כט ב
מצות החלפת בגדים לכבוד שבת	כט ד

חילול שבת

מט ד לצורך מניעת או צמצום חילול שבת
הקדמת פעולה האסורה מדרבנן בכדי להימנע לאחר מכן
לו ח מאיסור תורה
לו א,ב השתדלות לצמצמו בזמן פעילות מבצעית
לו (לה) לצורך מניעת או צמצום חילול שבת

חילוני

לג יז יציאה בקידוש שנערך על ידו

חיתוך

מ ה,ו גדרי האיסור
מ ט פתיחת אריזות

חלה פרוסה

מ ג פתיחת סגר השקית

חלודה

מא ב הסרתה

חלון שנשמט ממסילתו

לט א השבתו למקומו

חליפת סערה

לח ו הדחתה במים

חמ"ל

מג ח הפעלת מנגנונים חשמליים בכניסה אליו
מב א,ב כתיבה בו
מ ח שימוש במהדק סיכות ומדבקות

חמר מדינה

לג ב,א גדריו וקידוש עליו באין יין
לה ה הבדלה עליו באין יין

חשמל

מג ג שימוש בו
מג ו הפעלת מכשירי חשמל בגרמא
מג ח הפעלת מנגנונים חשמליים בכניסה לחמ"ל
מג (סג) כיבוי אזעקה בשבת
מג ג תיעדוף סוג המכשיר שהפעלתו כרוכה באיסורים מועטים

ט**טוילים**

לו ז אבטחתם

טלפון

מג ג עדיפות השימוש בו על פני מכשיר קשר
מג ג תיעדוף סוג המכשיר שהפעלתו כרוכה באיסורים מועטים
נייד

מז ג,ו טלטולו
מז יא נשיאתו מחוץ לעירוב

טפסים

מ ו קריעת טפחיהם

י**ידידת שהתפרקה**

לט א הרכבתה במקומה

יין

לג יג 'מגולה'
אפשרות קידוש עליו
לה ה הבדלה עליו

'פגום'

לג יב אפשרות קידוש עליו
מועט

לג (מז) אפשרות הוספת מים עליו
לג יד,ה כמות היין הנצרכת לקידוש
לג דה תיעדוף השימוש בו לקידוש ולהבדלה

שנגע בו גוי או מומר

לג (קיג) אפשרות קידוש עליו

יציאה לדרך

כט ג אפשרותה בערב שבת

ישיבת סגל

מח א עריכתה

יתושים

לז יג מריחת 'אלתוש' להרחיקם
לז יג צידתם והריגתם

כ**כבוד שבת**

מח א עיסוק בעניני חולין
מח ב ריצה והתעמלות

כניסה

לח ח הורדתה
לח ז תלייתה לייבוש
לח (פג) תלייתה על עץ

כובע

לט (נז) חבישתו

כוויה קלה

לח ב טיפול בה

כומתה

מד ה נשיאתה מחוץ לעירוב

כוננות

לו ב מידת ההשתדלות להימנע מחילול שבת במהלכה
מז ג נשיאת אמצעי תקשורת בגינה

כוס של ברכה

לה ה בהבדלה
לג יא,יד דיניה
לג יד,ה כמות היין הנצרכת לקידוש
לג יח מצות הטעימה ממנה

כיבוס

כט ו אפשרותו ביום ששי וסמוך לכניסת שבת
לח ד גירוד בוץ מבגד
לח ה גירוד בוץ מנעליים

לט ו	תוספת עראית על גגו	לח ו	הדחת בגד ונעליים במים
לט ט	תליית וילון	לח ג	ניעור בגד מאבק, מחול, ומקוצים שהסתבכו בו
	מד"ס	לח ז	תליית בגדים לייבוש
מח ב	לצורך הנאה		כלי שמלאכתו לאיסור
מח ד	במוצ"ש, הערכות לקראתו	מז א	הגדרתו ודיניו
	מדידה		כלים
מח ג	גדרי האיסור	לט ב	הרכבתם
לז ח,יא	'מולידי'	לט ג, מא א	פירוקם והרכבתם
	מוקצה	לו ג	כניסה למצב פיקוח נפש
מז ג	באמצעי תקשורת		כניסת שבת
מז ח	באשפה	לא,ב	זמנה
מז ט,ק(קנד)	בבגד שיש בכיסו דבר מוקצה		כרמלית
מז י,ח	בבגדים רטובים	מד א	גדריה
מז יז,נו)	בבעלי חיים	מז י	העברה בה פחות פחות מד' אמות
מז ה	בזיזי שעון שבת		כתיבה
לט א	בחלון או ידית שהתפרקו ממקומם	מב א,ב	אופן הכתיבה המועדף במקום צורך מבצעי
מז ז	בחלון או ידית שהתפרקו ממקומם	מב ג	אופן המחיקה המועדפת במקום צורך מבצעי
לט (סא)	בחלקי אוהל	מב א	חתימה על ציוד
מז ו	בחפצים יקרי ערך	מב ד	מריחת צבעי הסוואה והסרתם
מז (יא)	בכדורי רובה ורימון	מב ב	עדיפות השימוש במחשב על פני כתיבה ידנית
מז (נד)	במוצרי מאכל שעדיין אינם ראויים לאכילה	מב ב	עדיפות השימוש בעט-שבת
לח (לה)	בניעור בגד מאבק וקוצים שהסתבכו בו	מב ה	עיון ברשימות שמירה
מז ב	בנשק בלא צורך מבצעי		
מז ז	בסוללה שהתרוקנה		
מז (נה)	בסולר וצבע		
מז ה	בפנס		
מז ז	בשברי כלים ומארזים משומשים		
מז ט	בתיק ומגרה שיש בהם גם חפצי מוקצה	מה טז	לבד
מז ו	בתעודת חוגר		בגדה, לענין עירוב
מז ד	בתפלין		לחם משנה
לח (יז)	בתרופות	לד ב	אפשרות בציעה על פרוסות חלה או לחם קפוא
מז ז	בתרמילי כדורי רובה	לד ג	אפשרות יציאה בברכת המוציא קודם שיטול ידיו
מז יב	גדר איסור ביטול כלי מהיכנו, ודיניו	לג טו	אפשרות כיסויו בשקית שקופה
מז ט	גדר בסיס לדבר אסור ודיניו	לג טו	חובת כיסויו בזמן הקידוש
מז א	גדר כלי שמלאכתו לאיסור ודיניו	לד ו	חיוב בו בסעודה שלישית
מז ו	גדר מוקצה מחמת חסרון כיס ודיניו	לד (כ)	מנהג האחיזה בו בשעת הברכה
מז יד	דרכי היתר לטלטולו	לג א,ב	קידוש עליו באין יין
מז יא	המשך טלטולו כשהגיע לידיו בהיתר		'לפני עיוור'
מז יב	הנחת ציוד לחימה בתום פע"מ על חפץ היתר	מט ב	בהחלפת שמירה והשארת תאורה במגורים
מז ג,ד	טלטול בגופו (ולא בידים)	מט א	בהשאלת רכב וחפצים העלולים לשמש לחילול שבת
מז יא	טלטול ציוד לחימה בתום פע"מ	מט א,ב	גדרי האיסור
מז יג,ד	טלטולו אגב טלטול חפץ היתר		
לה ד	טלטולו בזמן בין השמשות		
מז יד	טלטולו בשינוי ('כלאחר יד')		
מז ח	ייחודו לתשמיש היתר		
מז י	נגיעה בו וכיסויו		
	מוקצה מחמת גופו		
מז ז	הגדרתו ודיניו		
	מוקצה מחמת חסרון כיס		
מז ו	הגדרתו ודיניו		

ל

לבד

מה טז	בגדה, לענין עירוב
	לחם משנה
לד ב	אפשרות בציעה על פרוסות חלה או לחם קפוא
לד ג	אפשרות יציאה בברכת המוציא קודם שיטול ידיו
לג טו	אפשרות כיסויו בשקית שקופה
לג טו	חובת כיסויו בזמן הקידוש
לד ו	חיוב בו בסעודה שלישית
לד (כ)	מנהג האחיזה בו בשעת הברכה
לג א,ב	קידוש עליו באין יין
	'לפני עיוור'
מט ב	בהחלפת שמירה והשארת תאורה במגורים
מט א	בהשאלת רכב וחפצים העלולים לשמש לחילול שבת
מט א,ב	גדרי האיסור

מ

מבחן ביום א'

מח ד	ביום א, לימוד לקראתו
	מבנה
מה מג	העברת חוט צורת הפתח מעליו
לט א	הרכבת חלון או ידית במקומם
מד א	לענין הוצאה מרשות לרשות
לט א	סתירת חור בקירותיו
לט ד	שימון צירי הדלתות
מה לב	שימוש בו כעמוד לצורת הפתח

כט ו	אפשרות הפעלתה סמוך לכניסת שבת	מט ה,ו	מזגן אמירה לגוי להדליקו
מג ד	מכשיר חשמלי הכנסת סוללות לתוכו	מט ג	הנאה ממנו כשהודלק באיסור
מג ו	הפעלתו בגרמא	מא ה	הנחת כלי לקליטת מים הדולפים ממנו
מג ד	עדיפות השארתו פועל כל העת	לט ח	מחיצה הקמתה
מג ג	שינוי עוצמתו	מה טו	מחיצה לעירוב גרועה, דיניה
מג ד	תיעדוף החלפת הסוללות מול הטענתן	מה יג	היקף לשם דירה
מט ד	מכשיר קשר השבה לקריאה לא מבצעית	מה ח	הצמדתה לקרקע
מז ג	טלטולו	מה יז	הרכבה
מז (מה)	נשיאתו מחוץ לעירוב	מה יג	טבעית, כשרותה
מג ג	שימוש בו	מה ט	יציבותה
מד ב	שימוש בו לעומד מחוץ לג'יפ (בכרמלית)	מה טז	כשרות גדר 'תלתלית'
מג ג	שינוי עוצמת הרמקול בו	מה יא	כשרותה כשידוע שתינטל במהלך השבת
מג ד	תיעדוף החלפת הסוללות מול הטענתן בשבת	מה יט	כשרותה כשנוטה על צידה
כט ח	מלאכה אפשרות עשייתה ביום ששי	מה לח	מיקום הצבתה בסמוך לצורת הפתח
לו א,ב	מלחמה עקרונות ההתנהלות בה	מה כג	מיקום הצבתה בסמוך לתל המתלקט
לח ה	ממחק בגירוד בוץ מנעליים	מה ז	שיעורה
מא ב	מריחת חומרי סיכה	מה יז	שכוסתה
לז י	מנה-חמה הכנתה	מה מה-נא	שנפרצה, דיניה
מח ג	משחר גדרי האיסור	מב ג	מחיקה אופן המחיקה המועדפת במקום צורך מבצעי
מח ד	מסע במוצ"ש	מב ד	הסרת צבעי הסוואה
מח ד	הערכות לקראתו	מו ג	מחנה פטורו מדין תחומין
מח ח	מעטפה הדבקתה	מב ב	מחשב עדיפות השימוש בו על פני כתיבה ידנית
מו ו	פתיחתה	מב; מג ג	שימוש בו ובאביזריו
מו ז	מפות הדבקתן זו לזו	מא ב,ז	מטלית סחיטתה
מז ז	מצלמות אבטחה מעבר בפניהם	מא ו	ספיגה בה
מד א	מקום פטור גדריו	לז ג	מי רגלים הטלתם בשדה
מד י	העברה מרשות לרשות דרכו	לז (קא)	הטלתם על גבי שלג
לז ח	מקלור (סטיקלייט) הפעלתו	לט ז	מיטה הקמתה בהנחת דיקט על מסגרת ברזל
לח ב	משחה מריחתה	מא ו	מים ספיגתם
מד ח	משקפי שמש נשיאתם מחוץ לעירוב	לז ד; מא ז	שפיכתם על הקרקע
לט (מז)	משקפיים השבת זגוגית שנשמטה ממקומה	מ ה	מיתר חיתוכו
		מ א	קשירתו
		לט ב	'מכה בפטיש' בהרכבת כלים
		לח (נח)	בהשחלת שרוכים לנעליים
		לט ד	גדרי האיסור

משקפת
מיקודה

לט ד

נ

נהיגה

מג א דגשים לנהיגה במצבים מבצעיים
לו ו האיסורים הכרוכים בנסיעה בשבת

נחש

לו יב צידתו והריגתו

ניווט במוצ"ש

מח ד,מז לימוד לקראתו

נייר טואלט

לו ג, מד ח נשיאתו מחוץ לעירוב
לו ג קריעתו

נמלים

לו יג צידתם והריגתם

נעליים

לו ח גירוד בוץ מעליהן
לו ו הדחתן במים
לו ח השחלת שרוכיהן
לו ח צחצוחן

נרות הבהלה

לו ז ברכה על נר יחיד, להבת כיריים, או תאורה חשמלית
לו ח ברכה על נר מרוחק ועל נר ששבת
לו ז ברכה עליהם בהמשך השבוע כשנבצר ממנו לברך עליהם במוצ"ש
לו ט ברכה עליהם כשאין באפשרותו להבדיל על הכוס
לו ז,ח גדרי הנר הראוי לברכה

נרות שבת

לו ז אפשרות טלטול השולחן שהודלקו עליו
לו ח הנחת כלי תחת השעוה הנוטפת מהם
לו ז עשיית תשמיש מוגנה כנגדם
לו ו פתיחת דלת כנגדם
לו ח קריאה לאורם

נשק

לט ג הכנסת מחסנית
לט ב חיבור כוונת, אמר"ל וכד' אליו
מ ה חיתוך פלנלית לניקוי
מז (יא) טלטול כדורי רובה ורימון
מז ב טלטולו בלא צורך מבצעי
מא ב ניקוי ושימונו
מד ז נשיאתו מחוץ לעירוב
לט ג, מא א פירוקו והרכבתו
מ א,ב קשירת רצועתו
לט ד תיאום כוונותיו

ס

סבון

לו א שימוש בו

סוללה שהתרוקנה

מז ז טלטולה

סוללות

מג ד הכנסתן למכשיר חשמלי בשבת
מג ד תיעדוף החלפתן מול הטענתן בשבת

סותר

מ ט פתיחת קופסת שימורים

סחיטה

מא ד בשטיפת רצפה
מא ב,ז בשימוש במטלית
לו א בשיער הגוף
לו ו גדרי האיסור

סטיקלייט

לו ח הפעלתו

סיוע לדבר עבירה

מט ב בהחלפת שמירה והשארת תאורה במגורים
מט א בהשאלת רכב וחפצים העלולים לשמש לחילול שבת
מט א,ב גדרי האיסור

סיכת ביטחון

מ ז שימוש בה

סיכת ראש

מד (לו) נשיאתה מחוץ לעירוב

סיר שבושל בו בשבת

מט (לד) חיוב הכשרתו

סעודה

כט ז אפשרות עריכתה ביום ששי

סעודה שלישית

לד ו אפשרות קיומה בלא פת
לד ה אפשרות קיומה לאחר השקיעה
לד א אפשרות קיומה קודם חצות היום

סעודות שבת

לד יג אמירת "רצה והחליצנו" בסעודה שלישית שהבדיל באמצעה
לד א אפשרות דחיית סעודת היום לאחר חצות
לד ג אפשרות יציאה בברכת המוציא קודם שיטול ידיו
לד ד דיני השוכח לומר 'רצה והחליצנו'
ראה 'לחם משנה' דיני לחם משנה
לד א חיובן וזמניהן
לד (כג) כמות אכילת הלחם הנצרכת בה

ספינה

מד (סט) שאיבת מים אליה
מד ד שפיכת מים ממנה לים

ספר תורה

מ ב קשירתו

סקוטש

שימוש ב

מ ז

בין השמשות
אמירה לגוי בו
עשיית מלאכה קלה בו

ל ה
ל ה

עשבים

טלטולם ורמיסתם

לז ז

ע**עונג שבת**

גדרי המצוה

כט א

עוקב מים

הגדרת גגו כמקום פטור

מד א

שימוש בו בכרמלית

מד ד

שימוש בו כשהמים נשפכים על האדמה

לז ד

עור יבש

קילופו

לח ב

עט-שבת

עדיפות השימוש בו

מב ב

עיר הסמוכה לספר

לו י

עירוב

ביטולו ע"י שדה זרועה

מה יד

עצות לבנייתו ובדיקתו

מה נד-נו

שנקרע, פרסום הדבר

מה נג

שנקרע, תיקונו

לט ח; מה נב

- ע"ע 'מחיצה לעירוב' 'תל המתלקט' 'צורת הפתח' 'פרצה בעירוב'

עירוב חצרות

אכילתו בשבת

מה ו

חיוב בו בבסיסי צה"ל

מה א,ב

עריכתו ושיעורו

מה ג

שימוש במזון צבאי לצורכו

מה ה

תקפותו כששכחו לברך עליו

מה ד

עירוב תחומין

דיניו ואופן הנחתו

מו ב

עמדה

זמנית, פירוקה

לט י

לענין הוצאה מרשות לרשות

מד א

מחוץ לעירוב, אפשרות העברת חפצים אליה

מד י

עמוד חשמל

שימוש בו כעמוד לצורת הפתח

מה לה,ז

עצים

תלייה ושימוש בהם

לז ו

עקרב

צידתו והריגתו

לז יב

ערב שבת

אפשרות תספורת בו

כט (לג)

אפשרות יציאה בו לדרך

כט ג

אפשרות כיבוס בו

כט ו

אפשרות עריכת סעודה בו

כט ז

אפשרות עשיית מלאכה בו

כט ח

מצות הכנת צרכי שבת

כט א,ב

מצות רחיצה בו

כט ה

פ**פחית**

פתיחתה

מ ט

פיקוח נפש

איסור תענית על שחילל שבת בגינו

לו (לו)

הגדרתו

לו א

כיבוי שריפות

לו ט

כניסה למצב שיחייב לחלל את השבת לצורך פיקוח נפש

לו ג

מאבק בפשיעה פלסטינית

לו י

מידת ההשתדלות להימנע מחילול שבת במהלכו

לו ב

עקרונות ההתנהלות בו

לו א,ב

פלנלית

חיתוכה

מ ה

פנס

טלטולו

מז ה

שימוש בו

מג ג

פנס 'לד'

עדיפות השימוש בו על פני פנס להט

מג ג

פעילות מבצעית

חזרה ממנה

לו ה

מידת ההשתדלות להימנע מחילול שבת במהלכה

לו ב

עקרונות ההתנהלות בה

לו א,ב

פצעים

טיפול בהם

לח ב

פק"ל כיסים

נשיאתו מחוץ לעירוב

מד יא

פרצה בעירוב

בקרן זוית

מה מז

דין מחיצה הנמצאת בין שתי פרצות

מה מו

דיני שער

מה מט

דיניה

מה מה-נא

הכשרה

מה מח

'פרוץ במילואו'

מה נ

שיעורה לפסול

מה מה,נא

פשיעה פלסטינית

מאבק בה

לו י

צ**צאת שבת**

איסור מלאכה קודם הבדלה

לה ג

זמנו

לה א

בין השמשות
עשיית מלאכה קלה בו

צביעה

צחצוח נעליים

צבעי הסוואה

מריחתם והסרתם

צורת הפתח

אפשרות שימוש בה להקפת שטחי כינוס וכד'

דיני החוטים

דיני העמודים

דיני מיקומה

העברת חוט צורת הפתח מעל מבנה

הצמדתה לקרקע

הרכבה

חסומה, כשרותה

יציבותה

כשרותה כשהחוט רפוי

מידותיה

מיקום הצבת מחיצה בסמוך לה

מיקום חיבור החוט לעמוד

שאינה ניכרת לשטח המעורב

שימוש במבנה לעמוד צורת הפתח

שימוש בעמוד העומד ברשות היחיד לעמוד צורת הפתח

שימוש בעמוד חשמל לעמוד צורת הפתח

שעמודיה אינם ניכרים

צידה

בבעלי חיים מסוכנים

ציוד לחימה

הנחתו בתום פע"מ על חפץ היתר

הרכבתו

טלטולו בתום פע"מ

ניקויו ושימונו

נשיאתו מחוץ לעירוב

פירוקו והרכבתו

צילייה

הגדרתה כרשות היחיד

הקמתה

צרכים

עשייתם בשדה

צרעות

צידתן והריגתן

קופסת שימורים

פתיחתה

שפיכת שמן משימורי דגים

קוצים

הוצאתם

שהסתבכו בנגד

הוצאתם

קידוש

אופן קיומו ביום השבת כשאין יין

אופן קיומו בליל שבת כשאין יין

איסור אכילה לפניו ביום השבת

איסור אכילה לפניו בליל שבת

אפשרות אמירתו בלחש עם המקדש

אפשרות קיומו בבקבוק או בכוס סדוקה

דחיית הסעודה עד שיתאפשר לקדש

הנהגת הזכר את נוסחו באופן חלקי

הנהגת השומעו באופן חלקי

הפסק בינו לבין תחילת הסעודה

הפסק במהלכו

הקדמתו לתפילת ערבית

השלמתו ביום כשנבצר ממנו לקדש בלילה

חובת הטעימה מן היין

חובת כיסוי החלות

יציאה ידי חובה כשנערך ע"י חילוני

כמות היין הנצרכת לקיומו

מנהג עריכתו בעמידה

עבור אחרים המקבלים שבת מבעוד יום ל (מד); לג (רה)

עבור אחרים הנמצאים בבית אחר

עבור אחרים כשאינו אוכל עמהם

על 'חומר מדינה'

על יין 'מגולה'

על יין 'פגום'

על יין שנגע בו גוי או מומר

על לחם משנה

על ענבים סחוטים

על פת

קיומו בדלית ברירה בהזכרת השבת באמירה

תיעדוף קידוש בליל שבת על קידוש ביום השבת

תיעדוף קידוש והבדלה כשבידו כמות יין מצומצמת

קידוש במקום סעודה

גדרי הדין

גדרי "שינוי מקום"

קידוש לבנה

הלכותיה

קסדה ושכפץ

נשיאתם מחוץ לעירוב

קרח

הכנתו

קריעה

גדרי האיסור

לה ד

לה ה

מב ד

מה כו

מה לג-לו

מה כח-לב

מה לח-מה

מה מג

מה כט

מה כחל

מה לט-מא

מה כח

מה לג

מה כז-לא

מה לח

מה לה-לו

מה מד

מה לב

מה מב

מה לה,לו

מה לב

לו יב

מז יב

לט ב

מז יא

מא ב

מד זח

מא א

מד (ה)

לט ה

לז ג

לז יב

ק

קבלת שבת

זמנה

חלותה ע"י קבלת רוב הציבור

מוקדמת

אפשרותה לפני יציאה לפעילות מבצעית

גדריה

ל א

ל ב

ל ד

ל ד; לז ז

מ ט

מ ט

לח ב

לח ג

לג ב

לג א

לג ה-י

לג ז,י

לג טז

לג יא

לג י

לג (קלה)

לג טז

לג כב

לג יט

לג ז

לג ו

לג יח

לג טו

לג יז

לג יד,יח

לג כד

לג (רה)

לג כה

לג כג

לג ב,א; לג ב

לג יג

לג יב

לג (קיא), (קלה)

לג א,ב

לג יג

לג א

לג ג

לג ד

לג ה

לג כ

לג כא

לב יב

מד ח

לז (צח)

מ ה,ו

מ ט	רשות היחיד גדריה	מ ד א
ל ח ב	רשות הרבים גדריה	מ ד א
ל ז ב	רשימת שמירה חשיבות הכנתה קודם השבת	מ ב א
ל ז א	סימון עליה	מ ב א
ל ז ד	עיון בה	מ ב ה
מ ג	רשת הסוואה פריסתה על גבי רק"מ	ל ט ה

ש

שבות דשבות לצורך מצוה
בהוצאה בשינוי אל מחוץ לעירוב

שבצ"ק
הדבקתו ללוח

ל ח א	שדה אכילה בו	ל ז ה
כ ט ה	טלטול ורמיסת עשבים	ל ז ז
ל ח א	סיקול אבנים ממנו	ל ז א
ל ח א	עשיית צרכים בו	ל ז ג
ל ז ח,ט	שפיכת מים בו	ל ז ד
מ ד יב	תלייה ושימוש בעצים	ל ז ו

שדה זרועה
ביטולה את העירוב

מ ח ב	שולחן גרירתו על הקרקע	ל ז ב
מ ג א	הגדרתו כמקום פטור	מ ד א
ל ז ו	הקמתו בהנחת פלטה על מעמדי ברזל	ל ט ז
מ ט א	ניקוי	מ א ז
מ ד יב	ספיגת מים שנשפכו עליו	מ א ו
מ ג א	פתיחת מגרה שיש בה גם חפצי מוקצה	מ ז ט

"שומר"
הסתמכות עליו לענין אכילה קודם תפילת מוסף

שטחי כינוס
אפשרות הקפתם בצורת הפתח

"שינוי מקום"
לענין קידוש במקום סעודה

שיפצורים
חיתוך מיתרים ואזולירבנד
עשייתם ביום ששי

מ א,ב	שלג הטלת מי רגליים עליו	ל ז (קא)
ל ט ב	טלטול והמסתו	ל ז יא
מ ד ב	שכיסה את מחיצות העירוב	מ ה ז

שמירה
הארכתה עד מוצ"ש בכדי למנוע ממחליפו להגיע אליו
בנסיעה
הגעה אליה מבעוד יום בכדי להימנע מנסיעה אליה בשבת **ל** ז ב
החלפתה כשהדבר עלול לגרום לחילול שבת **מ** ט ב

מ ט	פתיחת אריזות	ק רם הגנה מריחתו
ל ח ב		ק רקע גרירת חפצים עליה סיקול אבנים ממנה שפיכת מים עליה
ל ז ב		ק שירה בליפוץ חוט ברזל גדרי האיסור התרת קשר שנוצר בטעות סוגי הקשרים האסורים והמותרים שימוש באזיקון
ל ז א		
מ ג		
מ א,ב		
מ ב		
מ ב		
מ ז		

ר

רחיצה
דיניה

ל ח א	מצותה בערב שבת	ל ח א
כ ט ה	שחייה בבריכה	ל ח א
ל ח א	שימוש בדוד שמש	ל ז ח,ט
ל ז ח,ט	ריאקציה כימית	

ריבוי בשיעורים
גדריו

ריצה
לצורך הנאה

מ ג א	רכב אופן הנהיגה בו במצבים מבצעיים	מ ג א
ל ז ו	האיסורים הכרוכים בנסיעה בו	ל ז ו
מ ט א	השאלתו לשבת	מ ט א
מ ד יב	השאתת חפצים בתוכו כשיוצא אל מחוץ לעירוב ולתחום	מ ד יב
מ ג א	השאתת חפצים בתוכו כשיוצא אל מחוץ לתחום	מ ג א
מ ג א	חשיבות הכנתו למשימה מבעוד יום	מ ג א

הנוסע בהיתר
צירוף מזון או נוסעים אליו

'רצה והחליצנו'
דיני השוכח לאמרו
המסתפק אם אמרו

רצפה
טיאטואה ושטיפתה
ספיגת מים שנשפכו עליה

מ א,ב	רק"מ הרכבת והעברת חוטר	מ א,ב
ל ט ב	זיודו	ל ט ב
מ ד ב	טלטול בתוכו לעומד בכרמלית	מ ד ב
מ ד א	לענין הוצאה מרשות לרשות	מ ד א
מ א ב	ניקוי ושימון	מ א ב
ל ט ו	פריסת יריעה המגולגלת על דופן	ל ט ו
ל ט ה	פריסת רשת הסוואה על גביו	ל ט ה
מ ז י	שינה בו	מ ז י
ל ט ד	תיאום כוונות	ל ט ד

מיקום הצבת המחיצה הסמוכה לו
מה כגמה
תספורת
 אפשרות עשייתה ביום ששי וסמוך לכניסת שבת **כט** (לג)
תעודת חוגר
 טלטולה
מז ו
מז יא
 נשיאתה מחוץ לעירוב
תפילה לפני יציאה לקרב
 אמירתה בשבת
לב יא
תפילות שבת
 בקשת צרכיו בשבת
לב יא
 ברכת מעין שבע
ראה 'ברכת מעין שבע'
לה יא
 דין השוכח לומר "אתה חוננתנו"
לב ה
 דין טעה והחליפם זו בזו
לב ד
 דין טעה והתחיל תפילת חול
לב ו
 הנהגת מי שאינו זוכר את נוסח התפילה
לה יג
 הקדמת ההבדלה לתפילת ערבית
לג ז
 הקדמת הקידוש לתפילת ליל שבת
לה יב
 הקדמת תפילת ערבית קודם צאת השבת
לב י
 השלמת התפילה כשנבצר ממנו להתפלל
לג ג
 יציאה ידי חובת קידוש בהזכרת השבת בתפילה
לב ג
 סדר התפילה למתפלל ביחידות

תפילין
 טלטולם
מז ד
תפילת הדרך
 אמירתה בשבת
לב יא
תפילת ליל שבת
 קיצורה בשעת דחק
לב ב
תפילת מוסף
 איסור אכילה לפנייה
לג ט
 הקדמתה לקריאת התורה
לב ח
 הקדמתה לתפילת מנחה
לב ט
 הקדמתה לתפילת שחרית
לב ח
 זמנה
לב זט
 תיעדופה מול תפילת מנחה כשאין זמן לשניהם
לב (עו)
תפילת מנחה בערב שבת
 אפשרות תפילתה לאחר השקיעה
ל ג
 זמנה
ל ג
 תיעדוף תפילתה ביחידות מבעוד יום מול תפילתה בציבור
 לאחר השקיעה
ל ג
תפילת תשלומין
 דיניה בשבת
לב י
תפירה
 גדרי האיסור
מ ד,ז
 שימוש בסקוטשים ומחברים למיניהם
מ ז
תרופות
 הגדרתם כמוקצה
לח (יא)
 נטילתם
לב ב
תרמויאל
 שימוש במערכת
לח א
תשלומין
ראה 'תפילת תשלומין'

שמן שיזוף
 מריחתו
שעון
 הרכבת רצועה שנשמטה ממקומה
לט (מז)
 כיוונו
לט ד
 נשיאתו מחוץ לעירוב
מד ו
שעון שבת
 דין מוקצה בזיזוי
מג ה
 עריכת שינויים בו בשבת מג
ה
 שימוש בו
מג ה
שער
 דינו לענין עירוב
מה מט
שק"ם
 קנייה בהקפה
מח ג
שקית חימום
 הפעלתה
לז ח
שריפות
 כיבויין
לו ט

ת

תאורה
 אמירה לגוי להדליקה
מט ה,ו
 הנאה ממנה כשהודלקה באיסור
מט ג
 הנאה ממנה כשהופעלה בנסיבות מבצעיות
מג ב
 השארתה בשבת כשהדבר עלול לגרום לאחרים לכבותה
מט ב
תאורה חשמלית
 ברכת הבדלה עליה
לה ז
 עדיפות הדלקתה לאחר הדלקת נרות השבת **לא** (יג), (כח)
 שימוש בה לקיום מצות הדלקת נרות
לא ג
תג זיהוי
 נשיאתו מחוץ לעירוב
מד ו
תוספת שבת
 מצוותה וגדריה
ל א,ג
תחבושת
 אופן השימוש בה
לח ב
תחומין
 איסור הוצאת חפצים מתחום שביתתם
מו ד
 דינו ואופן חישוב תחום שבת
מו א
 דיני עירוב תחומין
מו ב
 הנהגת היוצא אל מחוץ לתחום בנסיבות מבצעיות
מו ד
 הנהגת היוצא בטעות אל מחוץ לתחום
מו ה
 הצטרפות לרכב הנוסע בהיתר אל מחוץ לתחום
לו ו
 השארת חפצים ברכב היוצא אל מחוץ לתחום
מד יב
 נטילת חפצים עימו כשיוצא אל מחוץ לתחום לצורך
 מבצעי
מו ד
 פטור תחומין במחנה
מו ג
תיק
 טלטולו כשיש בו גם חפצי מוקצה
מז ט,יז
'תל המתלקט'
 גדריו
מה כ-כד